

ประมวลสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและ
องค์ความรู้เบื้องต้น

เกษตรกรรมยั่งยืนใน ประเทศไทย

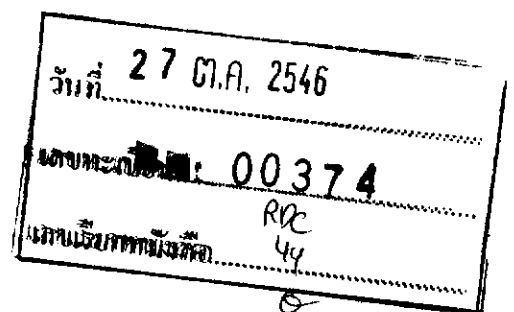
โดย

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กุ่มภาพันธุ์

ประมวลสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและ
องค์ความรู้เบื้องต้น

เกษตรกรรมยั่งยืนใน ประเทศไทย

โดย

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กุมภาพันธ์

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ชั้น 14 อาคาร เอส เอ็ม ทาวเวอร์
เลขที่ 979/17-21 ถนนพหลโยธิน แขวงสมเด็จเจ้าพระยา
เขตปทุมธานี กรุงเทพมหานคร 10150
โทร 208-0455 โทรสาร 208-0476
Homepage : <http://www.scf.or.th>
E-mail : info@scf.or.th

คำนำ

รายงานฉบับนี้ เป็นการประมวลสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนเบื้องต้น โดยพยายามฉายภาพให้เห็นความเคลื่อนไหวของภาคส่วนต่างๆ ในสังคม รวมทั้งการสร้างความรู้ในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งถือเป็นการตั้งประเด็นให้เกิดการทบทวนการศึกษาวิจัยที่เกิดขึ้น อันอาจนำไปสู่การตั้งคำถามใหม่ ๆ ในเรื่องนั้นๆ เนื่องด้วยการตระหนักถึงข้อจำกัดที่ว่า การสร้างองค์ความรู้ในด้านนี้ยังอยู่ในช่วงเริ่มต้นเท่านั้น โดยส่วนใหญ่เป็นการรวบรวมเนื้อหาจากเอกสารรายงานต่างๆ ทั้งนี้มุ่งให้เกิดการมองประเด็นที่เกี่ยวข้องอย่างครอบคลุมมากที่สุด

โดยเนื้อหาแบ่งเป็น 4 ส่วนหลักๆ คือ (1) การพัฒนากลไกการจัดการความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งเป็นการดำเนินงานของโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม (2) สถานการณ์ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน (3) องค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน และ (4) พลวัตเกษตรกรรมยั่งยืน : บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม

กุมภาพันธ์ 2546

สารบัญ

	หน้า
บทสรุป	IV
1. กลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน	1
2. สถานการณ์ความเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน	7
2.1 ความหมาย และรูปแบบของเกษตรกรรมยั่งยืน	7
2.2 สถานการณ์ความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน	10
2.2.1 หน่วยงานรัฐ-ราชการ	10
2.2.2 สถาบันการศึกษา และหน่วยสนับสนุนการวิจัย	20
2.2.3 องค์กรพัฒนาเอกชน	23
2.2.4 ความเคลื่อนไหวภาคประชาชน	27
2.3 จักรแสข่าวความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน	36
2.4 ความเคลื่อนไหวเกษตรยั่งยืน บอกอะไรกับสังคมไทย	46
3. งานศึกษาวิจัยเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน	53
3.1 งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน	53
3.2 งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคต่างๆ	59
3.3 องค์ความรู้จากงานศึกษาวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืน	70
3.3.1 องค์ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน	70
3.3.2 กระบวนการวิจัย และวิธีวิทยาการวิจัย	103
4. พลวัตเกษตรกรรมยั่งยืน : บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ	108
4.1 เกษตรกรรมยั่งยืนในบริบทของความเปลี่ยนแปลง	108
4.2 บทวิเคราะห์ภาพรวมขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน	114
เอกสารอ้างอิง	120
ภาคผนวก	128
ภาคผนวก ก. งานวิจัยในชุดเกษตรกรรมยั่งยืน ที่สนับสนุนโดย สกว.ภาค	
ภาคผนวก ข. ตัวอย่างผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืนของหน่วยงานต่างๆ	
ภาคผนวก ค. จักรแสข่าวรายเดือน	
ภาคผนวก ง. ตัวอย่างงานวิจัยและพัฒนาด้านเกษตรกรรมยั่งยืนของศูนย์เพิ่มผลผลิตทางเกษตร	
คณะเกษตรศาสตร์ ม.เชียงใหม่	
ภาคผนวก จ. พื้นที่ดำเนินงานของโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP)	
ภาคผนวก ฉ. (ร่าง) กรอบโจทย์วิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน	
ภาคผนวก ช. เว็บไซต์ที่เป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูล-ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนและเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง	

บทสรุป

จากการประมวลสถานการณ์ความเคลื่อนไหวในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน โดยบทบาทของภาคส่วนต่างๆ ในสังคม พบว่า มีการเคลื่อนไหวในส่วนของภาคประชาชนเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ ในการรวมกลุ่ม สร้างเครือข่าย ภายใต้แนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็งชุมชน วิถีชุมชนพึ่งตนเอง ขณะที่บทบาทของภาครัฐได้ดำเนินกิจกรรม โครงการหลายส่วนที่สนับสนุนเกษตรกรรมยั่งยืนมากขึ้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสนับสนุนการวิจัยที่เกี่ยวข้องทางด้านการเกษตรกรรมยั่งยืน ส่วนบทบาทของสถาบันการศึกษาและหน่วยสนับสนุนการวิจัย เริ่มสร้างฐานความรู้ด้านนี้ผ่านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่มีความเด่นชัดมากขึ้น โดยการสนับสนุนบทบาทของกลุ่ม องค์กรชาวบ้าน หรือองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานร่วมกับชาวบ้านในการทำวิจัยเพื่อตอบสนองการแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น แต่ก็ยังถือว่าอยู่ในขั้นเริ่มต้นเท่านั้น ขณะที่พบว่า บทบาททางด้านสื่อ และภาคธุรกิจเอกชน ปรากฏให้เห็นในรูปของชูกระแสผู้บริโภคหรือกระแสสุขภาพที่ทำให้ตลาดของสินค้าในแนวเพื่อสุขภาพเติบโตมากขึ้น

ที่สำคัญสถานการณ์ความเคลื่อนไหวต่างๆ ดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่า มักไม่ได้พูดถึงประเด็นเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างโดดๆ หรือในแง่ที่เป็นอาชีพ เป็นเทคนิคการผลิตที่คำนึงถึงระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่เป็นมิติทางวัฒนธรรมหรือองค์รวมของวิถีชีวิตชุมชน ที่เชื่อมโยงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ การเมือง สิ่งแวดล้อม ไปจนถึงเรื่องจิตวิญญาณ (การเกษตร)

สำหรับการศึกษาวิจัยสร้างองค์ความรู้ในด้านนี้ยังถือว่ามีน้อยมาก และกระจัดกระจาย แม้จะมีการเริ่มต้นพูดถึงการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทยมานาน แต่ก็มิใช่ทิศทางหลักของนโยบายการเกษตรแห่งชาติ การศึกษาวิจัยแต่เดิมมักเป็นงานในเชิงเทคนิคเฉพาะพื้นที่ ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับเรื่องรูปแบบระบบเกษตร ระบบการปลูกพืช พืชจะมาในช่วง 4-5 ปีหลังมานี้ ที่มีการศึกษาวิจัยหลากหลายประเด็นที่ครอบคลุมในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนมากขึ้น ทั้งด้านการผลิต การแปรรูป ตลาด มาตรฐาน ผู้บริโภค และมีกระบวนการวิจัยที่สอดคล้องไปกับกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การวิจัยโดยชุมชน ซึ่งในด้านหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นว่า วิถีวิทยาการวิจัยก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยมีลักษณะผสมผสานการทำงานที่หลากหลาย และที่สำคัญงานวิจัยในเชิงที่ช่วยชี้ทิศทาง นโยบายก็มีน้อยมากเช่นกัน ภายใต้สภาวะการณ์ที่สังคมไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายจากโลกาภิวัตน์อย่างรอบด้าน โดยเฉพาะในแง่ของกฎระเบียบ ข้อผูกพัน จากการเปลี่ยนแปลงของระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ที่จะมีผลกระทบลงมาถึงฐานราก คือชุมชนเกษตรกรรมของไทย

การประมวลสถานการณ์และองค์ความรู้เบื้องต้นครั้งนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่า ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงนั้น หลายส่วนของสังคมได้เกิดการปรับตัวอย่างมาก โดยเฉพาะในระดับชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นจำเป็นที่ภาคส่วนอื่นๆ จะต้องเรียนรู้และปรับตัวเข้าหากัน โดยเฉพาะภาครัฐในการเชื่อมโยงและผสมผสานการทำงานร่วมกัน เพื่อที่จะเอื้ออำนวยให้ชุมชนได้พัฒนาตัวเองขึ้นมาอย่างเข้มแข็ง ที่สำคัญเวลาพูดถึง "เกษตรกรรมยั่งยืน" ต้องมองอย่างครบวงจรทั้งการผลิต การแปรรูป ตลาด เรื่องมาตรฐาน ซึ่งทุกเรื่องอยู่ในช่วงของการเริ่มต้นทั้งสิ้น ดังนั้นยังต้องการการสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืนในทุกๆ ด้านอีกมาก

ในที่นี่เป็นเพียงการนำเสนอให้เห็นประเด็นหลักๆ ที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน ที่มีการสะท้อนขึ้นมาจากทั้งสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและงานศึกษาวิจัย เพื่อเป็นจุดตั้งต้นที่น่าจะมีการสำรวจ ประมวลองค์ความรู้ในแต่ละด้านอย่างลึกซึ้งมากขึ้น เพื่อให้เกิดการสร้างความรู้ต่อยอดจากที่มีฐานมาระดับหนึ่งแล้ว หรือหากไม่มีจะได้สร้างฐานความรู้ในเรื่องนั้นๆ ขึ้นมา รวมไปถึงทำให้สามารถติดตามสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและการสร้างองค์ความรู้ในแต่ละเรื่อง

และเกิดการสรุปสังเคราะห์เป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง ให้เป็นประโยชน์กับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ในแง่ที่เป็นการเติบโตทางปัญญาของสังคมโดยรวมอย่างเป็นจริง ได้แก่

- (1) สิทธิและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ ประเด็นสิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกร เป็นต้น
- (2) รูปแบบเกษตรยั่งยืน / ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน อาทิ รูปแบบเกษตรยั่งยืนกับการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์, เทคโนโลยีและภูมิปัญญาในการผลิต (เช่น การปรับปรุงดิน, การควบคุมป้องกันศัตรูพืช, การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กรรมพื้นบ้าน, การผลิตสัตว์อินทรีย์ เป็นต้น)
- (3) ศักยภาพชุมชนและความสัมพันธ์กับสถาบันภายนอก อาทิ ประเด็นการปรับเปลี่ยนเข้าสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน, กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายกับการสร้างขีดความสามารถของชุมชน, ภูมิปัญญาในการจัดการของชุมชน, กระบวนการส่งเสริม และความร่วมมือระหว่างองค์กร, สื่อและสารสนเทศ เป็นต้น
- (4) วิถีชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจชุมชนบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืน อาทิ ประเด็น ธุรกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชน, การแปรรูปผลผลิต, ผู้บริโภคในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน, ตลาดและมาตรฐาน, ความมั่นคงทางอาหาร, สุขภาวะชุมชน เป็นต้น
- (5) แนวคิด ทิศทาง และนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน อาทิ ประเด็นเกี่ยวกับ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรยั่งยืน, แนวทางและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน.

เกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย

1

กลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

1.1

การพัฒนากลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม เป็นกลไกบริหารจัดการงานวิจัยรูปแบบหนึ่งของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่มีหน้าที่ กระตุ้น เชื่อมโยง ประสาน ให้เกิดกลไกการจัดการความรู้ ที่จะนำเอาความรู้จากงานวิจัยที่มีอยู่แล้วไปใช้ประโยชน์ หรือมีส่วนร่วมในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้

โครงการฯ ได้กำหนดให้เรื่อง “เกษตรกรรมยั่งยืน” เป็นประเด็นเนื้อหาเรื่องหนึ่งในการดำเนินงาน ด้วยเล็งเห็นว่า มีความสำคัญต่อทิศทางการพัฒนาประเทศบนรากฐานและจุดแข็งของสังคมไทย ที่เป็นสังคมฐานเกษตรกรรม โดยกระบวนการทำงานที่ใช้แนวคิดเรื่อง “การจัดการความรู้” นั้น มุ่งให้เกิดความสนใจและการทำงานร่วมกันของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน โดยใช้ความรู้เป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ในแง่ของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ นำไปสู่การกำหนดวิสัยทัศน์ การสร้างความรู้หรือการดำเนินงานที่ไปสนับสนุนการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเกษตรกรรายย่อย

ทั้งนี้ “การจัดการความรู้” ดังกล่าว มีกระบวนการทำงานในเชิงปฏิบัติ ได้แก่ การสนับสนุนให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมกระบวนการ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลพื้นฐานซึ่งกันและกัน ว่ามีใคร ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร ได้ผลอย่างไร ขณะเดียวกันก็ประสานกับเครือข่ายที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย และหนุนเสริมให้เกิด “เวทีความร่วมมือเพื่อการวิจัยและพัฒนา” เชื่อมโยงเป้าหมายการทำงานของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งในเรื่องงานวิจัยและงานพัฒนา ให้เข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน ในการมองภาพรวมของปัญหา สร้างวิสัยทัศน์ และกำหนดพันธกิจในการทำงานร่วมกัน โดยอาศัยการจัดการ “ความรู้” นั้นให้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ สรุปบทเรียน และช่วยชี้ทิศทางของการขับเคลื่อนการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

เวทีเดียวกล่าว ทำให้เกิดคณะทำงานร่วมในลักษณะ “ภาคีความร่วมมือ” ที่ประกอบด้วยบุคคลจากฝ่ายต่างๆ ทำหน้าที่เป็นกลไกการจัดการ และมีกองเลขานุการทำหน้าที่ประสานงานและกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมในเชิงการจัดการความรู้ ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ที่มีอยู่แล้วจากแหล่งต่างๆ หรือ การสร้างความรู้ก็ตาม โดยสนับสนุนให้มีการรวบรวมข้อมูลข่าวสาร สถานการณ์ความเคลื่อนไหว และประมวลความรู้ที่มีอยู่เพื่อเป็นฐานในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของภาคีฯ และนำมาสังเคราะห์เป็นรายงานสรุปสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้เพื่อจะให้เกิดการทบทวนและการทำงานที่พัฒนาจากฐานเดิมให้ก้าวหน้าต่อไป รวมไปถึงการจัดกิจกรรมในเชิงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และถอดความรู้จากการจัดกิจกรรมนั้นๆ เพื่อเผยแพร่ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

การสนับสนุนการดำเนินงานในลักษณะภาคีความร่วมมือดังกล่าว เป็นความพยายามเชื่อมโยงการวิจัย การพัฒนา และความเคลื่อนไหวทางสังคมให้ไปด้วยกัน โดยมุ่งเป้าไปสู่การสร้างให้เกิดวัฒนธรรมของสังคมแห่งการเรียนรู้ ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาประเทศในยุคศหัสวรรษใหม่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายใต้เงื่อนไขสำคัญคือ สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงจากทั้งภายในและภายนอกประเทศ ที่เป็นตัวกำหนดทิศทางการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องระบบเศรษฐกิจ สังคมที่มีความสลับซับซ้อน และเชื่อมโยงมากขึ้น การให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน และบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่เป็นตัวเร่งให้เกิดการปฏิรูปการพัฒนาในหลายๆ เรื่อง ซึ่งทั้งหมดนั้นต้องการกระบวนการสร้างปัญญาร่วมกันที่มีส่วนร่วม ที่ทุกฝ่ายจะเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในสถานการณ์ปัญหาและร่วมกันมองถึงหนทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาที่จำเป็นจะต้องอาศัยการเชื่อมโยงการวิจัย การพัฒนา และความเคลื่อนไหวทางสังคมให้ไปด้วยกัน อันเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับกระแสความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่กำลังก่อรูปขึ้นในสังคมไทย และกำลังเป็นกระแสทางเลือกของภาคประชาชนเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

1.2

กลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคต่าง ๆ

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม ได้หารือกับกลุ่มแกนภาคีจากภาคส่วนต่างๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งมีความเห็นร่วมกันว่า “เกษตรกรรมยั่งยืน” เป็นประเด็นสำคัญในกระแสสังคมปัจจุบัน และน่าจะเป็นทางเลือก ทางออกที่ช่วยฟื้นฟูชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร และตระหนักดีว่า มีหลายหน่วยงานเกี่ยวข้องในการดำเนินงานด้านนี้ ดังนั้นเพื่อให้งานเกษตรกรรมยั่งยืนได้ปรับทิศทางการเคลื่อนไหวสนองตอบความต้องการในสภาวะการณ์ปัจจุบัน จึงจำเป็นจะต้องมีเวทีสรุปบทเรียนและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในงานวิจัยและพัฒนาเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน รวมทั้งหายุทธศาสตร์การดำเนินงาน ตลอดจนแนวทางการทำงานร่วมกันจากหลายหน่วยงาน โดยมีโจทย์หลักว่า จะมีการจัดการความรู้อย่างไร เพื่อจะหนุนเสริมการขับเคลื่อนกระบวนการเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย

ภาคเหนือ

โครงการฯ ได้ประสานกับกลุ่มแกนเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ โดยใช้จังหวัดเชียงใหม่เป็นพื้นที่เป้าหมาย ร่วมกันจัดเวทีเรื่อง “แนวทางการประสานความร่วมมือและค้นหาประเด็นวิจัยด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในจังหวัดเชียงใหม่” ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มเกษตรกร นักวิชาการ นักวิจัย นักส่งเสริมการเกษตร สื่อมวลชน และนักพัฒนาเอกชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ได้มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนแนวคิด องค์ความรู้ และประสบการณ์ด้านเกษตรกรรมยั่งยืน รวมทั้งร่วมกันกำหนดทิศทาง กิจกรรม ที่จะนำไปสู่เป้าหมายด้านการพัฒนาและขยายผลเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน

เวทีดังกล่าว นอกจากจะได้รับการทบทวนถึงมิติต่างๆ ของเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ภายใต้บริบทและความเคลื่อนไหวที่แวดล้อมหรือเชื่อมโยงเรื่องนี้อยู่ และมองเห็นภาพรวมในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนร่วมกัน การพูดคุยกลุ่มย่อยในเรื่องต่างๆ 6 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) เกษตรกรรมยั่งยืนบนที่สูง (2) สถาบันเกษตรกร (3) ตลาดทางเลือก (4) แนวทางการพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน (5)

เกษตรกรรมยั่งยืนกับการศึกษา และ (6) ด้านเทคนิค/ เทคโนโลยีการผลิต การแปรรูป ยังช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนแนวคิด ประสบการณ์ ที่นำไปสู่การกำหนดเป้าหมาย การคิดค้นประเด็น/ โจทย์ ทั้งในเชิงงานวิจัยและพัฒนา เพื่อจะตอบปัญหาในเรื่องนั้นๆ ต่อไป

ปัจจุบันคณะทำงานภาคีฯ อยู่ระหว่างการพัฒนาโครงการร่วมกับ สกว.ภาค ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ โดยยึดพื้นที่เป็นตัวตั้ง และใช้ประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นจุดเริ่มต้น (entry point)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน)

โครงการฯ ได้ประสานกับนักวิชาการของมหาวิทยาลัยขอนแก่น จัดเวทีสรุปบทเรียนเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน โดยยึดขอบเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่นเป็นเป้าหมาย เพื่อร่วมกันมองถึงประเด็นปัญหาของเกษตรกรรมยั่งยืน และถอดบทเรียนการทำงานของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เกษตรกรรมยั่งยืนกับบทบาทของสื่อ เกษตรกรรมยั่งยืนกับตลาด เกษตรกรรมยั่งยืนกับผู้บริโภค เกษตรกรรมยั่งยืนกับบทบาทสถาบันการศึกษาและหน่วยราชการ เป็นต้น และได้เกิดเป็นคณะทำงานภาคีความร่วมมือเพื่อการวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนขึ้นมา มีการจัดกิจกรรมเวทีเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืนตามมา อาทิ ปูยชีวภาพกับเกษตรยั่งยืน ภูมิปัญญาและประสบการณ์การควบคุมป้องกันศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ และการสร้างวิสัยทัศน์ชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอหนองเรือ อำเภอภูเวียง และอำเภอภูผาม่าน จ.ขอนแก่น ซึ่งในกิจกรรมดังกล่าว ได้มีการเชื่อมโยงนักวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนจาก สกว. ภาค (เหนือ) มาร่วมแลกเปลี่ยนในเรื่อง “การตลาดในระบบเกษตรกรรมทางเลือก” ด้วย อันเป็นตัวอย่างของการเชื่อมโยงการใช้ประโยชน์งานวิจัยข้ามพื้นที่ภาคด้วย

ปัจจุบันคณะทำงานของภาคีฯ ได้พัฒนาไปสู่การดำเนินงาน “โครงการวิจัยพัฒนากลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบล-อำเภอ” โดยได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายชุมชน สกว.

ภาคใต้

โครงการฯ ได้ร่วมกับนักวิชาการจากคณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้ จัดเวทีสัมมนาเรื่อง “ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้” ขึ้น รวมทั้งจัดเวทีสังเคราะห์ประเด็นวิจัยจากการสัมมนาดังกล่าวนอกจากนี้กลุ่มแกนคณะทำงานภาคีความร่วมมือเพื่อการวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนภาคใต้ที่ก่อตัวขึ้นมาอย่างหลวมๆ ได้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพในการจัดกิจกรรม “เวทีเรียนรู้เกษตรยั่งยืนสัญจรภาคใต้” ขึ้นตามประเด็นที่แต่ละหน่วยงานสนใจ อาทิ เรื่องพืชร่วมยางและการเลี้ยงโคนมแบบยั่งยืน เรื่องพืชสมุนไพร-พืชพื้นบ้าน-เศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น

ปัจจุบันการดำเนินงานของภาคีฯ อยู่ระหว่างการทำอุปกร์กลไกการจัดการที่เหมาะสม เพื่อทำหน้าที่จัดการความรู้ในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคใต้ต่อไป

โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า การดำเนินงานในลักษณะการก่อรูปให้เกิดกลไกการจัดการความรู้ดังกล่าว เป็นความพยายามในการสร้างระบบความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ โดยมีเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนเป็น ประเด็นความสนใจร่วมกัน ได้แก่

(1) มิติในเชิงประเด็นเนื้อหา (issues based) เป็นการกระตุ้น หนุนเสริม และประสาน ให้เครือข่าย ภาควิชาต่างๆ ที่ทำงานเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ร่วมกันพัฒนาโจทย์วิจัยและสร้างองค์ความรู้ที่จะช่วย พัฒนาหรือแก้ไขปัญหาในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน (2) มิติในเชิงพื้นที่ (area based) เป็นแนวทางการ ทำงานที่ประสานเชื่อมโยงกับฝ่ายต่างๆ โดยมีพื้นที่เป็นตัวตั้ง เพื่อให้เห็นถึงทิศทางที่ชัดเจนมากขึ้น ในการพัฒนาเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งต้องการการประสานความร่วมมือจากหลายฝ่ายในพื้นที่ เดียวกัน (3) มิติในเชิงสถาบัน (institutional based) เป็นแนวทางการทำงานที่มุ่งเน้นไปที่การ สร้างความร่วมมือกับกลไก ซึ่งเป็นหน่วยงาน องค์กร สถาบันเดิมที่มีอยู่แล้ว และทำงานเกี่ยวข้องใน เรื่องเดียวกัน ซึ่งองค์ความรู้จากประสบการณ์การทำงานขององค์กร สถาบันต่างๆ เหล่านั้น อาจจะ มีชุดความรู้ของตน ที่สามารถเกื้อหนุนและเป็นประโยชน์ต่อกันและกันได้ หากได้มีเวทีแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งอาจพัฒนาเป็นความร่วมมือที่จะทำงานร่วมกันต่อไปได้ (4) มิติเชิงเครือข่าย (network based) เป็นแนวทางการทำงานที่เน้นการทำงานร่วมกับเครือข่าย หรือขยายความร่วมมือ ต่างๆ ที่เกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่สนใจประเด็นเนื้อหาเดียวกัน หรือมีการพัฒนาในแนว ทิศทางที่สอดคล้องกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้ในขอบข่ายที่กว้างขวางขึ้น รวมไปถึง การสร้างบทบาทความสัมพันธ์กับองค์กร สถาบัน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่ชัดเจนมากขึ้น ในแง่ของ การสร้างความรู้และการใช้ประโยชน์ความรู้จากงานวิจัย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการขับเคลื่อน ประเด็นเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนต่อไป

1.3

การประมวลสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้เกษตรกรรมยั่งยืน : กรอบ การทบทวน และข้อจำกัด

เนื้อหาในเอกสารฉบับนี้ เป็นเพียงการประมวลสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและการทบทวนองค์ ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนเบื้องต้น ที่เป็นการพยายามมองภาพรวมจากการทำงานของภาคีความ ร่วมมือเพื่อวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคต่างๆ ซึ่งโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนา สังคม สกว. ได้เข้าไปทำงานร่วมกับพันธมิตรหลายฝ่ายในการจัดกระบวนการและกลไกการจัดการ ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนระดับภาค ทั้งนี้ด้วยตระหนักถึงข้อจำกัดในหลายๆ ด้าน อาทิ การ ทำงานในเชิงกระบวนการความร่วมมือหลายฝ่ายซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการสร้างความเข้าใจร่วม กันและการปรับบทบาทเข้าหากัน ตลอดจนการมองหาบุคลากรที่จะทำหน้าที่ประสานการทำงานใน ระดับพื้นที่/ ภาค เป็นต้น

นอกจากนี้ เป็นความพยายามในการให้ภาพของการมองจากส่วนกลาง ที่ได้เก็บเกี่ยวเนื้อหาระหว่าง รายทางของการทำงาน ทั้งที่เกิดขึ้นในเวทีของภาคฯ เอง และที่ฝ่ายอื่นๆ จัดขึ้นในช่วงประมาณ 2 ปี ที่ผ่านมา ด้วยเล็งเห็นว่า ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่กำลังขับเคลื่อนด้วย เรื่อง “เกษตรกรรมยั่งยืน” อยู่ แม้อาจจะมีความคิด ความเชื่อ มุมมองที่ต่างกันไป ตลอดจนภูมิหลังและ ลักษณะการทำงานด้วยก็ตาม และต่างฝ่ายต่างกำลังสร้างวาทกรรม “เกษตรกรรมยั่งยืน” ตามนิยาม ความหมายและกระบวนการคิด วิธีทำงานของตน แต่ก็สามารถจะแสวงหาจุดร่วม สงวนจุดต่างในบาง

เรื่องราวที่เป็นประโยชน์ร่วมกันได้ เมื่อมองจากเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร และสังคมไทยโดยรวมเป็นที่ตั้ง

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า รายงานฉบับนี้เป็นเพียงการศึกษาทบทวนสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและทบทวนองค์ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนเบื้องต้น โดยเฉพาะในเรื่ององค์ความรู้นั้น มีอาจกล่าวได้อย่างสมบูรณ์ว่า สถานภาพองค์ความรู้ในเรื่องนี้เป็นอย่างไรได้อย่างชัดเจน ด้วยตระหนักถึงข้อจำกัดหลายๆ ด้าน อาจจะเริ่มตั้งแต่การให้ความหมาย “เกษตรกรรมยั่งยืน” ที่แตกต่างกันไป อันสะท้อนให้เห็นจากทิศทางหรือกระบวนการทำงาน แม้ว่าจะใช้คำเดียวกันก็ตาม อีกทั้งองค์ความรู้ที่เกิดขึ้น ก็มีลักษณะเป็นความสนใจของผู้ศึกษาเฉพาะบางคน บางกลุ่ม บางประเด็น ที่มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยแตกต่างกันไป ทำให้ค่อนข้างกระจัดกระจายหรืออาจเน้นหนักเพียงบางด้าน และที่สำคัญคือมีมิติที่เกี่ยวข้องหลากหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็น เรื่องระบบนิเวศและการจัดการทรัพยากรเทคโนโลยี เศรษฐกิจชุมชนบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืน กระบวนการศึกษาเรียนรู้ เรื่องนโยบาย เป็นต้น ด้วยเป็นเรื่องที่สะท้อนความเป็นองค์รวมได้อย่างดี ทำให้การประเมินสถานภาพความรู้ในเรื่องนี้ทำได้ยาก จำเป็นจะต้องมีการกำหนดขอบเขตและศึกษาทบทวนในประเด็นเฉพาะเรื่องที่ชัดเจนลงไปอีกมาก

อย่างไรก็ตาม ในรายงานฉบับนี้ได้กำหนดกรอบในการทบทวน โดยให้ครอบคลุมแง่มุมต่างๆ ดังนี้

1. การทบทวนสถานการณ์ความเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน มองจากบทบาทการดำเนินงานของภาคส่วนต่างๆ ในสังคม ได้แก่ หน่วยงานรัฐ-ราชการ สถาบันการศึกษา/ หน่วยงานสนับสนุนการวิจัย องค์กรพัฒนาเอกชน และความเคลื่อนไหวภาคประชาชน โดยพิจารณาจากการทำงานในช่วงปี 2544-2545 เป็นหลัก และอาจย้อนหลังไปบ้างในบางเรื่องที่ระยะเวลาคาบเกี่ยวกัน

2. การทบทวนองค์ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนเบื้องต้น โดยพิจารณาจากงานศึกษาวิจัยในระยะ 5 ปีที่ผ่านมา (2540-2545) เนื่องด้วยในช่วงเวลาดังกล่าว นับได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนหรือมีการเปลี่ยนแปลงหลายๆ เรื่องในสังคม ไม่ว่าจะเป็น การใช้รัฐธรรมนูญใหม่ กระแสการปฏิรูปสังคมด้านต่างๆ เกิดการปรับตัวของสังคมจากวิกฤติเศรษฐกิจทำให้มีการพูดถึงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และการปรากฏตัวของกระแสชุมชนเข้มแข็ง ประชาสังคม เป็นต้น ทั้งนี้โดยได้แบ่งหมวดหมู่จากการสำรวจประเด็นเนื้อหาคร่าวๆ ออกเป็น 5 ประเด็นหลัก ได้แก่

(1) สิทธิและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีประเด็นเกี่ยวข้องในเรื่อง สิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกร เป็นต้น

(2) รูปแบบเกษตรยั่งยืน หรือ ระบบการผลิตที่ยั่งยืน โดยมีประเด็นเกี่ยวข้องในเรื่อง รูปแบบเกษตรยั่งยืนกับการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์, เทคโนโลยีและภูมิปัญญาในการผลิต (เช่น การปรับปรุงดิน, การควบคุมป้องกันศัตรูพืช, การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมพื้นบ้าน เป็นต้น)

(3) ศักยภาพชุมชนและความสัมพันธ์กับสถาบันภายนอก โดยมีประเด็นเกี่ยวข้องในเรื่อง การปรับเปลี่ยนเข้าสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน, กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายกับการสร้างขีดความสามารถของชุมชน, ภูมิปัญญาในการจัดการของชุมชน, กระบวนการส่งเสริมและความร่วมมือระหว่างองค์กร, สื่อและสารสนเทศ เป็นต้น

(4) วิถีชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจชุมชนบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีประเด็นเกี่ยวข้องในเรื่อง
ธุรกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชน, การแปรรูปผลผลิต, ผู้บริโภคในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน, ตลาดและ
มาตรฐาน, ความมั่นคงทางอาหาร, สุขภาวะชุมชน เป็นต้น

(5) แนวคิด ทิศทาง และนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีประเด็นเกี่ยว
ข้องในเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรยั่งยืน, ตัวชี้วัดเกษตรกรรมยั่งยืน, แนวทางและนโยบาย
ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นต้น

ข้อจำกัดของการทบทวน

รายงานฉบับนี้เป็นการนำเสนอสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน
เบื้องต้น โดยรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ได้แก่ รายงานการศึกษาวิจัย รายงานการประชุมสัมมนา
ในเวทีต่างๆ เอกสารที่เผยแพร่โดยหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง หนังสือ ข่าวจากหนังสือพิมพ์ รวม
ทั้งเว็บไซต์ ซึ่งโดยเนื้อหาจะระหว่างส่วนที่เป็นงานวิจัย งานพัฒนา หรือส่วนที่เรียกว่า “ขบวนการ
เคลื่อนไหวทางสังคม” อาจไม่ได้แยกออกจากกันอย่างชัดเจน ซึ่งอาจทำให้เกิดข้อโต้แย้งได้ เพราะ
โดยข้อเท็จจริง เนื้อหาต่างๆ ไม่ได้ตัดขาดจากกัน แต่เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกัน และการรวบรวม
รายงานครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อประมวลให้เห็นภาพรวม ค้นหาประเด็นที่เป็นคำถามของสังคม
มากกว่าจะมุ่งความสมบูรณ์ในเชิงวิชาการ ซึ่งจำเป็นต้องมีการศึกษารวบรวมหรือวิจัยโดยกำหนด
ขอบเขตที่ชัดเจนมากขึ้นในแต่ละเรื่อง

นอกจากนี้งานศึกษาวิจัยในระยะหลัง เน้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่ม
เกษตร/ ชุมชนมากขึ้น รวมทั้งให้ความสำคัญกับวิธีวิทยาการวิจัยที่เป็นลักษณะผสมผสาน ตลอดจน
งานวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นอาจมีข้อจำกัดในการตีความหรือสรุปข้อมูลของผู้รวบรวมด้วย อีกทั้งข้อ
มูลจำนวนหนึ่งเป็นข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งได้จากเอกสารสรุปหรือทบทวนงานวิจัยในเรื่องนั้นๆ โดยไม่
สามารถค้นหาเอกสารต้นฉบับงานวิจัยได้ จึงอาจมีความคลาดเคลื่อนได้เช่นกัน ที่สำคัญการให้
ความหมายของแต่ละภาคส่วนต่างๆ ในสังคม แม้จะใช้คำว่า “เกษตรกรรมยั่งยืน” เหมือนกันก็ตาม
อาจแตกต่างกันทั้งโดยฐานคิด และกระบวนการทำงาน ซึ่งอาจทำให้มีข้อถกเถียงได้ว่าเป็น “เกษตร
กรรมยั่งยืน” หรือไม่ด้วย ซึ่งขึ้นกับดุลพินิจในการวิเคราะห์วิจารณ์ของผู้อ่านเป็นสำคัญ ในที่นี้เพียง
ต้องการสะท้อนภาพของความเคลื่อนไหวโดยรวมเท่านั้น.

เกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย

2

สถานการณ์ความเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน

2.1

ความหมาย และรูปแบบของเกษตรกรรมยั่งยืน

ความหมายของเกษตรกรรมยั่งยืน

กล่าวได้ว่า แนวคิดเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน เริ่มเกิดขึ้นอย่างคู่ขนานนับตั้งแต่ยุคของการริเริ่มการทำการเกษตรกระแสหลักเลยทีเดียว ซึ่งในระดับสากลได้มีบุคคลที่มีบทบาทในการเสนอแนวคิดเพื่อเป็นทางเลือกแก่เกษตรกรอยู่หลายท่าน โดยใช้ชื่อเรียกแนวทางเลือกต่างๆ ของระบบเกษตรเหล่านั้นแตกต่างกันไป เช่น เกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ เกษตรกรรมยั่งยืน การเกษตรชีวภาพ การเกษตรชีวพลวัต เป็นต้น

สำหรับแนวคิดเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทยนั้น กล่าวได้ว่าเป็นรูปแบบหรือวิถีปฏิบัติของเกษตรกรไทยแต่ดั้งเดิมอยู่แล้ว เพียงแต่มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่หรือภูมิโนทัศน์ อันเกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดสรรปรับตัวให้เข้ากับทรัพยากรและสภาพแวดล้อมอย่างเหมาะสมในการดำเนินชีวิต เช่น การทำสวนผสมในภาคกลาง สวนสมรมในภาคใต้ เป็นต้น แต่รูปแบบหรือวิถีเกษตรยั่งยืนดังกล่าวได้ถูกทำลายหรือต้องปรับเปลี่ยนไปภายใต้บริบทของการพัฒนาสู่ความทันสมัยและการดำเนินตามแนวทางการปฏิบัติเขียว

การพัฒนาเกษตรยั่งยืนในสังคมไทยได้รับการพลิกฟื้นอีกครั้ง ย้อนหลังไปได้ในราวประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา อันเป็นช่วงของวิกฤติเศรษฐกิจในช่วงปี 2526-2527 ที่ทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำ ขณะที่ต้นทุนการผลิตสูง เกษตรกรจึงประสบภาวะขาดทุน มีหนี้สินจากการทำการเกษตรเชิงเดี่ยวซึ่งเป็นการเกษตรกระแสหลัก ประกอบกับบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนและเกษตรกรหรือปราชญ์ชาวบ้านหลายท่านที่ได้ร่วมกันแสวงหาทางเลือกในการทำการเกษตร และได้มีการเผยแพร่แนวคิดให้เป็นที่รับรู้กัน เช่น ผู้ใหญ่บุญย์ เข้มเฉลิม พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย พ่อคำเตื่อง ภาษี เป็นต้น

หากจะกล่าวถึงนิยามความหมายของ "เกษตรกรรมยั่งยืน" จึงค่อนข้างมีการให้ความหมายจากบุคคลต่างๆ ที่หลากหลาย ตามพัฒนาการของเกษตรกรรมยั่งยืนทั้งในระดับสากลและในสังคมไทยเอง ซึ่งผู้สนใจสามารถศึกษาได้จากเอกสารหลายชิ้น ในที่นี้เป็นเพียงการกำหนดนิยามโดยยึดการให้ความหมายของเครือข่ายเกษตรทางเลือกที่เคยให้ความหมายของ "เกษตรกรรมทางเลือก" ไว้ ซึ่งก็คือเกษตรกรรมยั่งยืน ตั้งแต่ปี 2535 โดยหมายถึง "การผลิตทางการเกษตรและวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกร ที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ-สังคมที่เป็นธรรม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งพัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติโดยรวม"

ทั้งนี้จากการนิยามความหมายต่างๆ กันนั้น ได้สะท้อนให้เห็นเกณฑ์หรือองค์ประกอบที่จะนำไปสู่การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในหลายมิติ ได้แก่ ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ โดยมองถึงการใช้ปัจจัยในการผลิต อาทิ แรงงาน ทุนอย่างเหมาะสม ทำให้เกิดผลกำไร ความมั่นคงด้านอาหาร และมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของเกษตรกรอย่างเพียงพอ ด้านสังคม มองถึงความเสมอภาคหรือความยุติธรรมทางสังคม เช่น โอกาสในการวางแผนจัดการใช้ทรัพยากร ความเสมอภาคในกระบวนการเรียนรู้ การได้รับการยอมรับในเกียรติและศักดิ์ศรี เป็นต้น ด้านสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศ มองถึงการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพในไร่นา เป็นต้น ด้านวัฒนธรรม มองถึงการพัฒนาการเกษตรที่สอดคล้องกับปัจจัยทางวัฒนธรรม เช่น ภูมิปัญญา ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยม เช่น หลักการที่ว่า มนุษย์ควรมีชีวิตอยู่ร่วมกันกับสรรพสิ่งอย่างเกื้อกูล เป็นต้น และด้านการมองอย่างองค์รวม ที่มององค์ประกอบในระบบความสัมพันธ์หลายๆ ด้านทั้งทางกายภาพ-ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง นโยบาย หรืออื่นๆ ไปพร้อมกัน (โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน, 2544 ก.) ซึ่งอาจพิจารณาให้เห็นรูปธรรมหรือวิถีปฏิบัติได้จากหลักการพื้นฐานของเกษตรกรรมยั่งยืน ดังแสดงในกรอบที่ 1

กรอบที่ 1 หลักการพื้นฐานของเกษตรกรรมยั่งยืน

1. ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ดำเนินงานโดยใช้ทรัพยากรภายในไร่นาอย่างมีประสิทธิภาพ มีรูปแบบการผลิตและการจัดการหมุนเวียนทรัพยากรได้อย่างสมดุล โดยหลีกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรจากภายนอก
2. ให้ความสำคัญอย่างสูงต่อดิน เพื่อประโยชน์ที่ยั่งยืนของการทำเกษตร การฟื้นฟูและอนุรักษ์ดินนั้นหมายถึง การป้องกันมิให้มีการใช้ประโยชน์จากดิน จนเกินความสามารถตามธรรมชาติของผืนดิน ตลอดจนการปรับปรุงความอุดมสมบูรณ์ของดิน
3. ปกป้องมลภาวะที่เกิดขึ้นเนื่องจากการทำการเกษตร เกษตรกรรมยั่งยืนงดการใช้ปุ๋ยเคมี ยาควบคุมวัชพืชและแมลงศัตรูโมนกระตุนการเจริญเติบโต ตลอดจนวัชชีนและสารเคมีอื่นๆ โดยสิ้นเชิง โดยหันมาใช้พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่ต้านทานการใช้สมุนไพรควบคุมแมลง การควบคุมศัตรูพืชโดยชีววิธี เป็นต้น
4. เกษตรกรรมยั่งยืนมุ่งผลิตอาหารที่มีคุณภาพทางโภชนาการ มีธาตุอาหารครบถ้วนตามธรรมชาติของผลผลิต
5. ลดการใช้น้ำมันปิโตรเลียมและผลิตภัณฑ์จากเชื้อเพลิงดีเซลทุกรูปแบบ ผลิตภัณฑ์จากเชื้อเพลิงดีเซลที่ใช้อยู่ในวงการเกษตรปัจจุบันก็คือ ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงนั่นเอง การลดการใช้ปุ๋ยและยานี้เป็นวิถีปฏิบัติพื้นฐานของฟาร์มเกษตรกรรมยั่งยืนเหมือนกันทั่วโลก แต่การใช้น้ำมันที่ใช้เป็นเชื้อเพลิงสำหรับเครื่องจักรกลการเกษตรนั้น ยังมีระดับที่แตกต่างกันอยู่บ้างแต่โดยทั่วไปแล้ว ฟาร์มเกษตรกรรมยั่งยืนจะพยายามหลีกเลี่ยงการใช้น้ำมันเชื้อเพลิง โดยหันมาใช้แหล่งพลังงานที่สามารถใช้หมุนเวียนแทน
6. มีวิธีการปฏิบัติต่อสัตว์และสิ่งมีชีวิตภายในฟาร์มโดยยึดหลักมนุษยธรรม การเลี้ยงสัตว์ตามแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน ต้องจัดพื้นที่การเลี้ยงสัตว์อย่างเหมาะสม สัตว์สามารถออกกำลังกายและได้รับอาหารที่ทำให้มีสุขภาพแข็งแรง
7. เกษตรกรรมยั่งยืนมิใช่การเกษตรที่มีเป้าหมายการผลิตเพื่อการตลาดแต่เพียงประการเดียว หากแต่ต้องตอบสนองต่อความต้องการด้านอาหาร สุขภาพ และวิถีชีวิตที่ดี รวมทั้งเอื้อให้เกษตรกรตระหนักต่อความสำคัญและประโยชน์ของการใช้แรงงานไปพร้อมๆ กันด้วย
8. เอื้อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาระบบนิเวศของชนบทและชุมชน

ที่มา : www.greenetorganic.com

รูปแบบของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

รูปแบบของเกษตรกรรมยั่งยืนมีหลายระบบ เช่น เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ วนเกษตร

เกษตรธรรมชาติ เกษตรชีวพลวัต เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมชีวภาพ เป็นต้น (ดังกรอบที่ 2) อย่างไรก็ตาม รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนตามนโยบายการส่งเสริมการเกษตรแบบยั่งยืนของภาครัฐ ซึ่งมีการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่แผนฯ 8 (2540-2544) เพื่อพยายามผลักดันให้เกิดเป็นรูปธรรมตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจนั้น ได้ระบุถึงรูปแบบการพัฒนาระบบการเกษตรแบบยั่งยืนไว้ 5 รูปแบบ (โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน, 2544 ก.) คือ

- เกษตรธรรมชาติ เน้นการจัดการระบบนิเวศที่สมดุลในไร่นา
- เกษตรอินทรีย์ เน้นการจัดการดินให้มีความอุดมสมบูรณ์
- เกษตรผสมผสาน เน้นการจัดการที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- เกษตรทฤษฎีใหม่ เน้นการจัดการน้ำให้เกิดผลผลิตพอเพียงในครัวเรือน
- วนเกษตร เน้นการจัดการป่าไม้ให้ใช้ประโยชน์ร่วมกับเกษตรกรรมได้

กรอบที่ 2 ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีการดำเนินการอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน

1. การเกษตรแบบผสมผสาน (Integrated Farming) หมายถึง การเกษตรที่มีการปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยเป็นกิจกรรมที่เกื้อกูลกัน ก่อให้เกิดประโยชน์และประสิทธิภาพสูงสุดต่อระบบฟาร์ม
2. เกษตรอินทรีย์ (Organic Farming) เป็นระบบการเกษตรที่ให้ความสำคัญกับการปรับปรุงดิน การเคารพต่อศักยภาพทางธรรมชาติของพืช สัตว์ หรือระบบนิเวศเกษตร จึงมุ่งลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก และหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดวัชพืช-แมลง รวมทั้งฮอร์โมนกระตุ้นการเติบโตของพืชและสัตว์ แต่มุ่งการประยุกต์ใช้ธรรมชาติในการเพิ่มผลผลิต พัฒนาความต้านทานต่อโรคของพืช อาทิ การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และอนุญาตให้ใช้จุลินทรีย์และสารสกัดจากพืชเพื่อควบคุมโรคแมลง แต่ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศเกษตร
3. เกษตรกรรมธรรมชาติ (Natural Farming) ในประเทศไทยมักใช้เรียกระบบเกษตรกรรมตามแนวของมาซาโนบุ ฟูกูโอกะ ซึ่งประกอบด้วยหลักการพื้นฐาน 4 ประการ คือ ไม่มีการไถพรวนดิน งดเว้นการใส่ปุ๋ย ไม่กำจัดวัชพืช และไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช
4. วนเกษตร (Agroforestry) เป็นระบบการใช้ที่ดินด้วยกิจกรรมการเกษตรทั้งพืชและสัตว์ ที่ผสมผสานระหว่างต้นไม้ในพื้นที่ป่าหรือไม่ป่า ไม้ยืนต้นที่ปลูกขึ้น กับพืชอื่นๆ เพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันของพื้นที่ป่า กับเกษตรที่ให้อาหารกับมนุษย์ โดยมีหลายรูปแบบขึ้นกับระบบนิเวศในพื้นที่นั้นๆ เช่น การผสมผสานระหว่างป่ากับนา หรือป่ากับไม้ผล สัตว์เลี้ยง เป็นต้น ปัจจุบันได้มีความพยายามศึกษารูปแบบการเกษตรแบบดั้งเดิมที่มีอยู่ในปัจจุบัน เช่น ระบบไร่หมุนเวียนในภาคเหนือ สวนสมรมในภาคใต้ เพื่อนำมาประยุกต์หรือพัฒนารูปแบบเกษตร สำหรับเกษตรกรที่ต้องการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากเกษตรแผนใหม่
5. เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นการเกษตรที่เน้นการจัดการน้ำในไร่นา และสร้างความมั่นคงด้านอาหารของเกษตรกร จึงเน้นให้มีการผลิตข้าวเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นเป้าหมายแรก และทำกิจกรรมการผลิตอื่น เช่น เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผัก ไม้ผล พืชไร่ เพื่อเป็นรายได้เสริมและลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน จนถึงขั้นที่เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ ถือเป็นทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ในขั้นตอนที่ 2 เป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อพัฒนากิจกรรมในการผลิต การตลาด สวัสดิการ และการศึกษา จากนั้นจึงมีการร่วมกับองค์กรภาคเอกชนภายนอก เพื่อขยายกิจการ ซึ่งเป็นการก้าวสู่ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 ในที่สุด
6. เกษตรชีวพลวัต (Biodynamic Agriculture) เป็นระบบเกษตรที่เพิ่งเริ่มทดลองในประเทศไทย หลักการสำคัญของการเกษตรระบบนี้คือ การเปิดโลกทัศน์ในการมองระบบเกษตรไปมากกว่านิเวศการเกษตรของฟาร์ม แต่ต้องเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของจักรวาล เพราะการเติบโตของพืชนั้นได้รับอิทธิพลจากปัจจัยทั้งระดับโลกและจักรวาลพร้อมกัน เช่น การรอกหรือเติบโตของพืชกับจังหวะของดวงดาว เป็นต้น นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการฟื้นชีวิตให้ดิน การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งจะเกื้อกูลให้มีการใช้ผลผลิตในระบบให้เป็นประโยชน์ต่อกันอย่างครบวงจร รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค จึงให้ความสำคัญกับระบบตลาดทางเลือกแบบฟาร์มชุมชน (Community Support Agriculture; CSA)

ที่มา : สุภา ไยเมือง และวิฑูรย์ ปัญญากุล, 2545.

2.2

สถานการณ์ความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน

สถานการณ์ความเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนในที่นี้ เป็นการมองภาพรวมกิจกรรม การดำเนินงานของภาคส่วนต่างๆ ในสังคม อาทิ หน่วยงานรัฐ-ราชการ สถาบันการศึกษา/ หน่วยงานสนับสนุนการวิจัย องค์กรพัฒนาเอกชน และความเคลื่อนไหวของภาคประชาชน ในระยะ 1-2 ปีที่ผ่านมาเป็นสำคัญ (2544-2545)

2.2.1

หน่วยงานรัฐ-ราชการ

หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องและมีบทบาทโดยตรงกับการพัฒนาการเกษตรก็คือ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สำหรับในเรื่อง "เกษตรกรรมยั่งยืน" ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (2540-2544) นั้น ระบุชัดเจนถึงการสนับสนุนให้มีการทำการเกษตรแบบยั่งยืนประเภทต่างๆ แต่การดำเนินงานก็ไม่ได้มีการตอบสนองเท่าที่ควร จึงไม่สามารถนำไปสู่รูปธรรมได้ จนทำให้ภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มองค์กรชาวบ้าน มีการเดินขบวนเรียกร้อง 99 วันที่หน้าทำเนียบ (อ่านเพิ่มเติมในหัวข้อ 2.2.3 และ 2.2.4) พอมาในช่วงแผนฯ 9 (2545-2549) การดำเนินงานของภาครัฐ ระบุถึง การเน้นกระบวนการทำงานและการผสมผสานเทคโนโลยีใหม่และภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมทั้งให้เกิดการประสานภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันวิชาการ ที่เกี่ยวข้องมากขึ้น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้กำหนดนโยบายให้มีการบูรณาการโครงการและกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเทคโนโลยีและการขยายผลไปสู่การปฏิบัติของเกษตรกร และให้มีการระดมทรัพยากรบุคคล งบประมาณลงไปสู่พื้นที่ในลักษณะผสมผสานมากขึ้น

กรอบที่ 3 ยุทธศาสตร์การดำเนินการพัฒนาการเกษตรในแผนฯ 9

ยุทธศาสตร์ที่ 1. การพัฒนาคุณภาพคนและองค์กรในภาคเกษตร โดยมีกลยุทธ์ 7 ประการ คือ เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และมีส่วนร่วมของเกษตรกรและองค์กรเกษตรกร เสริมสร้างหลักประกันสังคม แก้ไขปัญหาหนี้สินเกษตรกร เพิ่มโอกาสและความสามารถในการประกอบอาชีพ เพิ่มศักยภาพการออมในชนบท เพิ่มทักษะและความสามารถของบุคลากรภาครัฐ ลดความเสี่ยงและจัดระบบประกันภัยสินค้าเกษตร

ยุทธศาสตร์ที่ 2. เพื่อขีดความสามารถในการแข่งขันสินค้าเกษตร มี 5 กลยุทธ์คือ วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรแผนใหม่ เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและลดต้นทุนการผลิต พัฒนาอุตสาหกรรมเกษตร ปรับปรุงคุณภาพและมาตรฐานสินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์ และเพิ่มศักยภาพการจัดการตลาด

ยุทธศาสตร์ที่ 3. การสร้างความเข้มแข็งแนวเศรษฐกิจพอเพียง มี 4 กลยุทธ์คือ วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาการผลิตในรูปแบบทำการเกษตรแบบยั่งยืน พัฒนาการผลิตตามแนวแบบเศรษฐกิจพอเพียง และสร้างความเข้มแข็งแก่เศรษฐกิจชุมชน

ยุทธศาสตร์ที่ 4. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มี 4 กลยุทธ์ คือ รักษาสถานภาพของทรัพยากรไม่ให้เสื่อมโทรมไปกว่าเดิม และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรม แก้ไขปัญหาความขัดแย้งในกระบวนการคิดและการเข้าใช้ประโยชน์จากทรัพยากร บริหารและจัดการทรัพยากรใน 5 สาขา ได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำและลุ่มน้ำ ทรัพยากรดินและที่ดิน ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง ความหลากหลายทางชีวภาพ และปรับปรุงการจัดการที่ดินทำกินให้เกษตรกร

สำหรับการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ทุกระบอบอยู่ในยุทธศาสตร์การดำเนินการพัฒนาการเกษตรในแผนฯ 9 ในส่วนของยุทธศาสตร์การสร้างเสริมความเข้มแข็งตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งโดยปกติหน่วยงานต่างๆ ของกระทรวงเกษตรฯ จะกำหนดโครงการพัฒนา ส่งเสริม และวิจัยต่างๆ ที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลและแนวทางการทำงานของหน่วยงานตามงบประมาณ โดยมีกิจกรรม/โครงการที่แทรกอยู่ในหน่วยงานต่างๆ ของกระทรวงเกษตรฯ หลายหน่วยงาน ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น ด้านการผลิต ด้านการพัฒนาการบริหารงานส่งเสริมการเกษตร ด้านการเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านการเกษตร และด้านการวิจัย ซึ่งพอจะประมวลโครงการต่างๆ ที่มีนัยยะเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน ดังนี้

ด้านการผลิต

- กรมส่งเสริมการเกษตร มีการส่งเสริมเรื่อง “อุทยานผักพื้นบ้าน” โดยให้เกษตรกรผลิตผักที่มีในชุมชนตามแนวทางการเกษตรแบบพอเพียง รวมทั้งส่งเสริมการอนุรักษ์และรวบรวมพันธุ์ผักพื้นบ้าน บนพื้นที่ 100 ไร่ ในทุกภาคของประเทศ รวม 17 จังหวัด ได้แก่ ภาคเหนือ (เพชรบูรณ์ พิษณุโลก เชียงราย กำแพงเพชร อุทัยธานี) ภาคกลาง (พระนครศรีอยุธยา ลพบุรี อ่างทอง) ภาคตะวันออก (ระยอง นครนายก) ภาคใต้ (ตรัง นราธิวาส) ภาคตะวันตก (กาญจนบุรี สุพรรณบุรี) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ชัยภูมิ อุบลราชธานี หนองบัวลำภู)

- กรมส่งเสริมการเกษตร ดำเนินโครงการส่งเสริมการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสานและการควบคุมศัตรูพืชโดยชีวภาพ เพื่อพัฒนาการผลิตให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถบริหารจัดการศัตรูพืชด้วยการใช้วิธีการป้องกันหลายๆ วิธีร่วมกัน ทั้งนี้ได้อาศัยกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรในลักษณะที่เรียกว่า “โรงเรียนเกษตรกร”¹ (ดูรอบที่ 4) ซึ่งมุ่งให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ มีการรวมกลุ่มกันเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ มีส่วนร่วมในการทดสอบ สาธิต วิเคราะห์ปัญหา หาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาและปฏิบัติร่วมกันในไร่นาสวนของเกษตรกรอย่างต่อเนื่องตลอดฤดูกาลเพาะปลูก รวมทั้งให้เกษตรกรมีโอกาสเรียนรู้วิธีการและขั้นตอนการผลิตที่ถูกต้องเหมาะสม (Good Agricultural Practice; GAP) โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทำงานร่วมกับเกษตรกรอย่างใกล้ชิด เนื่องจากที่ผ่านมาการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกร ส่วนใหญ่เกษตรกรมักอยู่ในฐานะผู้รับเทคโนโลยีตามระบบ โดยผ่านทางสถาบันวิชาการ สู่กรมส่งเสริมการเกษตร และส่งต่อไปยังหน่วยงานในสังกัด ระดับภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล ลงสู่เกษตรกรตามลำดับ ซึ่งถือเป็นการยึดยึดความรู้ให้แก่เกษตรกรมากกว่าจะเป็นความต้องการของเกษตรกรอย่างแท้จริง

¹ โรงเรียนเกษตรกร เป็นคำที่มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษคือ Farmer Field School ซึ่งองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ภายใต้โครงการจัดการศัตรูพืชด้วยวิธีผสมผสานเพื่อชุมชน หรือ Community IPM in Asia เป็นผู้กำหนดขึ้น เพื่อใช้กับประเทศที่อยู่ในเครือข่าย ซึ่งรวมทั้งประเทศไทยด้วย โดยให้ความหมายถึง “กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่นำมาใช้ในการส่งเสริมให้เกษตรกรได้ร่วมกันคิด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ แก้ไขปัญหา และสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเองในกระบวนการการผลิตทุกขั้นตอน”

กรอบที่ 4 แนวทางการดำเนินงานตามกระบวนการของ “โรงเรียนเกษตรกร”

1. เกษตรกรเข้ารับการอบรมอย่างต่อเนื่องตลอดฤดูกาลเพาะปลูกตามหลักสูตรที่กำหนด โดยเน้นให้มีการศึกษา ทดลอง วิเคราะห์ และตัดสินใจโดยตัวเกษตรกรเอง
2. เกษตรกรเป็นผู้จัดทำวัสดุอุปกรณ์ประกอบการเรียน รวมทั้งทำแปลงศึกษา ทดลอง ทำสวนแมลง การเก็บตัวอย่างศัตรูพืชเพื่อการจำแนกและการศึกษาบทบาทของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ และการวิเคราะห์ระบบนิเวศ เกษตรเพื่อประกอบการตัดสินใจ
3. แปลงทดลองหรือแปลงสำหรับฝึกหัดเรียนรู้ ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของโรงเรียน ประกอบด้วย พื้นที่ประมาณ 1 ไร่ หรือ 1,66 ตารางเมตร ที่เกษตรกรจะร่วมกันใช้เป็นแปลงศึกษาทดลอง เปรียบเทียบกิจกรรมต่างๆ ที่เกษตรกรต้องการหรือควรที่จะเรียนรู้
4. การทดลองความรู้ของเกษตรกรก่อนและหลังการอบรม เพื่อวัดความรู้ของเกษตรกรที่ร่วมโครงการเพื่อใช้เป็นแนวทางในการขยายผล โดยใช้เกษตรกรที่มีผลงานดีเด่นคัดเลือกให้เป็นวิทยากรในการอบรมเกษตรกร ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่ Integrated Pest Management (IPM) เพื่อชุมชน (community IPM) การทดสอบความรู้ว่าจะใช้วิธีการใดก็ได้ รวมทั้งการใช้หีบลงคะแนน ซึ่งเป็นวิธีการมาตรฐานที่ใช้กันทั่วไป
5. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ผู้รับผิดชอบในการอบรมเกษตรกร จำเป็นต้องผ่านการอบรมเพื่อเป็นวิทยากร ตลอดฤดูกาลเพาะปลูก ก่อนที่จะออกไปดำเนินการอบรมเกษตรกร และจะต้องมีอุดมการณ์ในการที่จะเสียสละและอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของเกษตรกรโดยรวม
6. กิจกรรมการติดตามผล เพื่อสร้างความต่อเนื่องและก่อให้เกิดความยั่งยืน ได้แก่ การจัดงานวันสาธิต สำหรับเกษตรกรในชุมชนนั้นและใกล้เคียง การเผยแพร่ความรู้ระหว่างเกษตรกร การจัดอบรมเกษตรกรเพื่อให้เป็นวิทยากร การศึกษา ทดลองโดยเกษตรกร รวมทั้งกิจกรรมการจัดตั้งองค์กรระหว่างกลุ่มเกษตรกรที่ผ่านการอบรม เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนหารือ และทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องยั่งยืน ในระหว่างเกษตรกรด้วยกัน เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการแต่ละโรงเรียนประมาณ 25-30 คน คัดเลือกด้วยความสมัครใจ สำหรับเกษตรกรที่ต้องการจะได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จะเป็นประโยชน์ในการเพิ่มผลผลิต ลดต้นทุน และปลอดภัยจากสารพิษ สารเคมีต่างๆ ที่ถูกคามเกษตรกรในขณะนี้ โดยมีข้อตกลงร่วมกันว่า จะมีการพบปะกันอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้งๆ ละ 5-6 ชั่วโมง ตลอดฤดูกาลเพาะปลูก ตั้งแต่การเตรียมพันธุ์ จนกระทั่งเก็บเกี่ยว ประมาณ 14-16 สัปดาห์ ในช่วงดังกล่าวเกษตรกรจะมีโอกาสได้รับความรู้ทักษะต่างๆ ซึ่งจะช่วยให้เกิดความมั่นใจในการตัดสินใจจัดการกับพืชที่ปลูกอย่างถูกต้อง

ที่มา : แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริ, เอกสารวิชาการเผยแพร่โดย สถาบันส่งเสริมเกษตรชีวภาพและโรงเรียนเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร, 2543

ทั้งนี้ต่อมากรมส่งเสริมการเกษตร ได้จัดตั้งสถาบันส่งเสริมเกษตรชีวภาพและโรงเรียนเกษตรกร² ขึ้น รับผิดชอบในการดำเนินงานส่งเสริมการใช้ชีววิธีที่มีประโยชน์และสารธรรมชาติอื่นๆ ที่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้มีการดำเนินการผลิตขยายพันธุ์ศัตรูธรรมชาติ ได้แก่ ตัวห้ำ ตัวเบียน

² สถาบันส่งเสริมเกษตรชีวภาพและโรงเรียนเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร ตั้งกระจายอยู่ในภูมิภาคต่างๆ (ไม่รวมในส่วนกลางที่กรุงเทพฯ) ทั้งหมด 9 แห่ง ได้แก่ (1) ภาคเหนือตอนบน จ.เชียงใหม่ (2) ภาคเหนือตอนล่าง จ.พิษณุโลก (3) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน จ.ขอนแก่น (4) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง จ.นครราชสีมา (5) ภาคใต้ตอนบน จ.สุราษฎร์ธานี (6) ภาคใต้ตอนล่าง จ.สงขลา (7) ภาคตะวันออก จ.ชลบุรี (8) ภาคตะวันตก จ.ราชบุรี และ (9) ภาคกลาง จ.ชัยนาท

เชื้อจุลินทรีย์ นำไปส่งเสริมให้แก่เกษตรกรใช้ควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสานตามระบบโรงเรียนเกษตรกร ในพืชเศรษฐกิจ 5 กลุ่มพืช ได้แก่ ข้าว พืชไร่ ไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก และไม้ดอกไม้ประดับ อาทิ จังหวัดสุพรรณบุรี มีการดำเนินโครงการตามกระบวนการโรงเรียนเกษตรกร 8 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนเกษตรกรข้าว 6 แห่ง และโรงเรียนเกษตรกรผัก 2 แห่ง ในเขตกรุงเทพฯ มีการดำเนินโครงการโรงเรียนเกษตรกรข้าว ที่เขตหนองจอก หรือจังหวัดชัยนาท มีการดำเนินโครงการโรงเรียนเกษตรกรข้าวที่อำเภอมโนรมย์ เป็นต้น

ลักษณะการดำเนินงานตามกระบวนการ “โรงเรียนเกษตรกร” ดังกล่าว ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร โดยเน้นการเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติในฟาร์มหรือไร่นาของเกษตรกรเอง ซึ่งวิธีการนั้นนอกจากจะมีการนำไปประยุกต์ใช้กับกิจกรรมการปลูกพืชทุกชนิดแล้ว ยังนำไปใช้กับการเลี้ยงสัตว์ด้วย (สถาบันส่งเสริมเกษตรชีวภาพและโรงเรียนเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร ใน <http://www.doae.go.th>)

- กรมส่งเสริมการเกษตร มีงานที่เกี่ยวข้องในเรื่องของการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น การผลิตและขยายพันธุ์พืช โดยเฉพาะการผลิตเมล็ดพันธุ์พืชสายพันธุ์ดี โดยศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่มีอยู่ 23 ศูนย์ และการผลิตกิ่งพันธุ์ไม้ผล ไม้ยืนต้นพันธุ์ดี โดยศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์พืชสวนจำนวน 12 ศูนย์ เพื่อสนับสนุนโครงการส่งเสริมการเกษตรต่างๆ รวมทั้งส่งเสริมให้เกษตรกรใช้เมล็ดพันธุ์ดีและเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เพื่อใช้เพาะปลูกเอง

- กรมการพัฒนาที่ดิน มีการดำเนินโครงการเพื่อสนองต่อนโยบายของรัฐบาล โดยได้รับงบประมาณช่วยเหลือเกษตรกรในโครงการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรหลังพายุไต้ฝุ่นไห่เกี่ยน ทำให้มีความรู้เรื่องที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ตลอดจนความเหมาะสมของดินในการเพาะปลูกพืช โดยกรมพัฒนาที่ดินเข้าไปสนับสนุนเรื่องข้อมูลดิน การใช้ประโยชน์ที่ดิน การวางแผนการผลิตพืชของเกษตรกร ตลอดจนการฟื้นฟูสภาพทรัพยากรดินเสื่อมโทรม ฯลฯ ผ่านศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตัว นอกจากนี้ นโยบายของกรมฯ ยังระบุถึงการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ โดยนําสารเร่ง พด. 2 ซึ่งนักวิชาการของกรมพัฒนาที่ดินคิดค้นขึ้น นํามาผลิตเป็นปุ๋ยน้ำเพื่อใช้ในการผลิตเกษตรอินทรีย์ โดยมีการทดสอบในแปลงเกษตรกรผ่านทางสำนักงานพัฒนาที่ดินเขตและสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดต่างๆ เพื่อขยายผลสู่เกษตรกรต่อไป (‘ที่ดินเร่ง 5 โครงการหนุนเกษตรอินทรีย์’ ในผู้จัดการรายวัน, 3 เม.ย. 45 : 4)

ด้านการพัฒนาการบริหารงานส่งเสริมการเกษตร

- กรมส่งเสริมการเกษตร ดำเนินการโครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน (Capacity Building for Sustainable Agriculture) ทั้งนี้ได้รับเงินช่วยเหลือแบบให้เปล่าจากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) ภายใต้แผนขจัดความยากจน มีระยะเวลาดำเนินงาน 3 ปี (2542-2544) มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง โดยการสนับสนุนและส่งเสริมขีดความสามารถของชุมชนในด้านการจัดการกระบวนการเรียนรู้ เพื่อวางแผน การจัดกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน รวมทั้งเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการรับและประสานกับแหล่งทรัพยากร ทั้งด้านวิชาการและอื่นๆ ตลอดจนการเพิ่มขีด

ความสามารถให้กับเจ้าหน้าที่สังกัดกระทรวงเกษตรฯ ในด้านความรู้ ทักษะในการทำงานร่วมกับ ชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพในแนวทางการส่งเสริมการเกษตรแบบยั่งยืน

โครงการนี้มีเป้าหมายการดำเนินงานใน 21 จังหวัด 234 องค์กรชุมชน 1,170 ชุมชน 117,000 ครัวเรือน จำนวนเกษตรกร 585,000 ราย โดยเริ่มดำเนินการปี 2542 ในพื้นที่ 8 จังหวัด ได้แก่ น่าน พะเยา ยโสธร บุรีรัมย์ สกลนคร นครศรีธรรมราช สงขลา และเพชรบุรี รวม 101 ตำบล และในปี 2543 เพิ่มเติมอีก 13 จังหวัด ได้แก่ พิษณุโลก นครสวรรค์ อุตรดิตถ์ เชียงราย ลำปาง อุบลราชธานี มหาสารคาม เลย ขอนแก่น ราชบุรี พระนครศรีอยุธยา พัทลุง ยะลา รวม 19 ตำบล ทั้งนี้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากการจัดเวทีระดับตำบล เพื่อ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถวางแผนและจัดการชุมชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งมีการประเมินว่า ความน่าสนใจของโครงการนี้อยู่ที่ เป็นความร่วมมือของ 3 ประสานที่จะร่วมขับเคลื่อนกับชาวบ้าน คือองค์กรพัฒนาเอกชน เจ้าหน้าที่รัฐจากส่วนราชการในพื้นที่ และศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการ เกษตรประจำตำบล (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2543 ข.)

นอกจากนี้ โครงการดังกล่าวได้มีการทำงานวิจัย “การเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่ง พาดตนเอง” (อ่านเพิ่มเติมในหัวข้อ 3.1.2) ควบคู่ไปด้วย โดยเน้นในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของ เกษตรกรเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนให้สูงขึ้น ทั้งในด้านการวางแผน การบริหารจัดการ และ อื่นๆ รวมทั้งขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่ในการทำงานร่วมกัน ในพื้นที่ 16 จังหวัด ได้แก่ พระนครศรีอยุธยา ราชบุรี เพชรบุรี สกลนคร บุรีรัมย์ ยโสธร เลย น่าน พะเยา พิษณุโลก อุตรดิตถ์ ลำปาง นครสวรรค์ นครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2544)

ด้านการเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านการเกษตร

■ กรมส่งเสริมการเกษตร ได้จัดทำโครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชน ที่มุ่งเน้นให้เกิด กระบวนการพัฒนางานด้านถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรที่เป็นระบบ โดยการจัดตั้ง “ศูนย์บริการ และถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล” ขึ้น เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนางานด้านการ เกษตรภายใต้การปฏิบัติงานร่วมกันของเกษตรกร และทุกหน่วยงานในลักษณะบูรณาการ รวมทั้งเป็น ศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยน เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ เทคโนโลยีการเกษตร ตลอดจนการ สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงในการพัฒนาการเกษตร เพื่อเพิ่มศักยภาพชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ซึ่งส่วนใหญ่มักตั้งอยู่ที่องค์การบริหารส่วนตำบล นอกจากนี้มีการจัดตั้งจุดสาธิต หรือจุดถ่ายทอด เทคโนโลยีการเกษตร เพื่อเป็นที่สำหรับให้เกษตรกรเรียนรู้ ดูงาน และเกิดการถ่ายทอดความรู้ใน ลักษณะ “เกษตรกรสอนเกษตรกร” โดยมีจุดสาธิต ทั้งด้านพืช ปศุสัตว์ ประมง การพัฒนาที่ดิน และ อื่นๆ ตลอดจนการอบรมเกษตรกรเพื่อเป็นวิทยากรเกษตรกร ให้เป็นผู้มีความรู้ในเนื้อหาวิชาการ เกษตร และมีทักษะในการถ่ายทอดความรู้

โครงการดังกล่าวมีระยะเวลาดำเนินการ 3 ปี ระหว่างปี 2544-2546 ดำเนินการจัดตั้งศูนย์บริการและ ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรในตำบลเพื่อเป็นตัวอย่างและแม่ข่ายในการเรียนรู้ เป็นศูนย์ฯ ตำบล นาร่อง 8 ตำบลเป้าหมาย ศูนย์ฯ ตำบลหลัก 99 ตำบลเป้าหมาย ศูนย์ฯ ตำบลขยาย 769 ตำบล เป้าหมาย และศูนย์ตำบลเตรียมการ 6,379 ตำบลเป้าหมาย ประกอบด้วยขั้นตอนการปฏิบัติงาน 6

ขั้นตอน คือ (1) การเตรียมชุมชน (2) การจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรของตำบล (ซึ่งประกอบด้วย แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาคุณภาพสินค้าและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ แผนธุรกิจชุมชนด้านการเกษตรเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์หลักของตำบล และ แผนการปรับปรุงฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) (3) การปฏิบัติตามแผน (4)การจดทะเบียนและบริการ (5) การตั้งศูนย์บริการ และ (6) E-Commerce (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2544)

■ กรมวิชาการเกษตร ได้ดำเนินงานโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก DANCED (Danish Cooperative for Environment Development) โดยเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงานและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับกรม และมีสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร (สวพ.) เป็นหน่วยงานปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมกลยุทธ์ในการปฏิบัติงาน รวมทั้งฝึกอบรมและเรียนรู้ในการเพิ่มความสามารถในเรื่องเกษตรยั่งยืน ซึ่งมีระยะเวลาดำเนินการ 3 ปี เริ่มตั้งแต่เดือนกันยายน 2542 และสิ้นสุดในเดือนเมษายน 2545 และได้มีแนวคิดที่จะต่อโครงการในระยะที่สอง ในชื่อ "โครงการเกษตรยั่งยืนเพื่อสิ่งแวดล้อม" (Sustainable Agriculture for Environment : SAFE) ซึ่งในช่วงที่โครงการใหม่ยังไม่ได้รับการอนุมัติ ได้มีการดำเนินงานต่อเนื่องเป็นระยะเชื่อมต่อโครงการ (Briding Phase) ในช่วงเดือนพฤษภาคม 2545-ธันวาคม 2545 โดยสาระสำคัญจะเป็นการสรุปบทเรียนในการดำเนินงานที่ผ่านมา และการจัดเตรียมเอกสารใหม่ เพื่อให้ทั้งสองโครงการเชื่อมโยงต่อเนื่องและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ในช่วงเวลาดังกล่าว สวพ.1-8 ได้มีการนำร่องการทำแผนงานระดับตำบล ร่วมกับศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี โดยแต่ละ สวพ. ร่วมดำเนินงานกับศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี 1 แห่ง รวมเป็น 8 แห่ง เพื่อเรียนรู้กระบวนการทำงานในชุมชนแบบมีส่วนร่วมของเจ้าหน้าที่รัฐ และเกษตรกร โดยให้เกษตรกรเป็นแกนนำในการจัดทำแผนงานพัฒนาการเกษตรในตำบลของตนเอง โดยมีเจ้าหน้าที่รัฐ อาทิ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อำนวยความสะดวกและให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการ

ด้านงานวิจัย

■ สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ร่วมกับภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จัดทำโครงการวิจัยเรื่อง "การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน" ขึ้นโดยมีเป้าหมายหลักเพื่อทำความเข้าใจในรูปแบบต่างๆ ของการเกษตรแบบยั่งยืน อันจะช่วยให้มองเห็นถึงแนวทางในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนให้เป็นทางเลือกแก่เกษตรกรอย่างแท้จริง (ดูเพิ่มเติมในหัวข้อ 3.1.3)

■ โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) ของกรมวิชาการเกษตรที่ดำเนินงานในระดับพื้นที่ผ่านสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร (สวพ.) ดังกล่าวข้างต้น ได้มีการพัฒนากระบวนการทำงานวิจัยในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่เกษตรกรควบคู่ไปด้วย อาทิ การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการผลิตข้าวของเครือข่ายเกษตรกรผู้ผลิตข้าวในพื้นที่ภาคกลาง การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตทุเรียนให้มีคุณภาพและปลอดภัยจากสารพิษ การปรับใช้เทคโนโลยีการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ข้าวโพดหวาน และข้าวโพดเทียน ในระบบการปลูกพืช ซึ่งมีข้าวเป็นพืชหลัก ผสมผสานกับการเลี้ยงโคนมและโคเนื้อในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง การ

พัฒนาระบบฟาร์มผสมผสานแบบมีร่องสวนในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี เป็นต้น (โครงการพัฒนาเกษตร
ยั่งยืน, 2545)

■ กรมส่งเสริมการเกษตร ได้ดำเนินโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนา
ระบบส่งเสริมการเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการทำงานในพื้นที่ตามระบบส่งเสริม
การเกษตร เกี่ยวกับกระบวนการทำงาน ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี และกระบวนการ
ทำงานและบทบาทเจ้าหน้าที่ส่งเสริม ตลอดจนศึกษาระบบสนับสนุนการทำงานตามระบบส่งเสริมการ
เกษตร เกี่ยวกับระบบข้อมูลและสารสนเทศ การพัฒนาบุคลากร ระบบนิเทศงาน ระบบประเมินผล
การประชาสัมพันธ์ การสนับสนุนแผนชุมชน โดยมีระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2545 –
มีนาคม 2546 มีพื้นที่ดำเนินการศึกษาวิจัยใน 4 จังหวัด ได้แก่ ราชบุรี พัทลุง พิชณุโลก และ
บุรีรัมย์ ทั้งนี้ถือเป็นการพัฒนาด้านระบบส่งเสริมการเกษตรที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

■ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร โดยกองประเมินผล ได้จัดทำรายงานผลการศึกษาโครงการ
เกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการประกอบกิจกรรมการผลิตทางการเกษตร
ขนาดเล็กของครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นโครงการที่เกิดขึ้นตามมติคณะรัฐ
มนตรี เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2540 ภายใต้มาตรการการบรรเทาปัญหาการว่างงานแห่งชาติอันเนื่องมา
จากเศรษฐกิจชะลอตัว และจากนโยบายของกระทรวงเกษตรฯ ที่ต้องการให้เกษตรกรมีรายได้อย่าง
น้อยครัวเรือนละ 10,000 บาทต่อเดือน หรือ 120,000 ต่อปี โดยไม่ต้องมีพื้นที่ทำการเกษตรมากนัก
สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรจึงได้ทำการคัดเลือกเกษตรกรที่มีเนื้อที่ประกอบการเกษตรไม่เกิน 25
ไร่ และมีรายได้เป็นเงินสดจากการทำการเกษตรไม่น้อยกว่า 10,000 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน เพื่อ
ศึกษารูปแบบการประกอบการทางการเกษตรว่ามีลักษณะใดบ้าง สำหรับใช้เป็นตัวอย่างในการแนะ
นำส่งเสริมให้กับเกษตรกรรายอื่นๆ ต่อไป ทั้งนี้ทำการศึกษากษตรกรที่เข้าร่วมโครงการระหว่างปี
2541-2542 โดยการดำเนินการครอบคลุมทั้ง 4 ภาค คือ ภาคเหนือ (จำนวน 12 จังหวัด รวม 39
ราย) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จำนวน 14 จังหวัด รวม 45 ราย) ภาคใต้ (จำนวน 8 จังหวัด รวม
27 ราย) และภาคกลาง (จำนวน 17 จังหวัด รวม 73 ราย)

■ กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน (จากการปรับส่วนราชการใหม่ตาม
กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ลงวันที่ 9 ตุลาคม 2545)สำนักงานปลัด
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ให้การสนับสนุนภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะ
เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การเชื่อมโยงของความหลากหลาย
ในภาคเกษตรกรรมต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในประเทศไทย” โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อวิเคราะห์และศึกษาถึงผลประโยชน์ที่ได้รับจากบทบาทอันหลากหลายของระบบ
เกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งในด้านการค้าที่ผ่านระบบตลาด และมูลค่าที่ไม่ผ่านระบบตลาด (ภาควิชา
เศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546)

นอกเหนือจากการดำเนินงานของหน่วยงานหลักๆ ภายใต้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์แล้ว อาจ
กล่าวได้ว่า มีการดำเนินงานในเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอีกหลายส่วน ซึ่งอยู่ในวิถิทางของการพัฒนาเกษตร
กรรมยั่งยืน อาทิ

■ การดำเนินงานของสำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร

(สยอ.) ซึ่งก่อกำเนิดขึ้นในราวปลายปี 2544 ทำหน้าที่รวบรวมผู้คนที่สนใจศึกษาเรียนรู้ เกี่ยวข้อง ปฏิบัติการและเคลื่อนไหวเกี่ยวกับอาหารหรือระบบอาหารต่างๆ ส่วน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล องค์ความรู้ ประสบการณ์ ความเคลื่อนไหว ที่เกี่ยวเนื่องด้วยอาหาร และร่วมกันพัฒนาไปสู่การกำหนด หรือการปรับตัวในเชิงยุทธศาสตร์ของชาติเรื่องอาหาร ตลอดจนการติดตามการนำยุทธศาสตร์ไปปรับเปลี่ยนเป็นแผนงานและการปฏิบัติการต่างๆ (สำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติ ด้านอาหาร, 2545)

ทั้งนี้ในช่วงปี 2545 ที่ผ่านมา สยอ.ได้สนับสนุนให้มีการประมวลสังเคราะห์สถานการณ์ระบบอาหาร และการจัดเวทีพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหารในทั้ง 4 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ รวมทั้งเวทีตามประเด็นเนื้อหา ได้แก่ เวทีภาคการผลิต เวทีภาคการแปรรูปและถนอมอาหาร เวทีภาคการกระจายและการตลาด เวทีภาคผู้บริโภค ตลอดจนเวทีระดับนโยบาย ปัจจุบันอยู่ในระหว่างการพัฒนาชุดโครงการในการดำเนินงานระยะที่สอง เพื่อดำเนินกิจกรรมในการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหารตามโจทย์ที่ได้จากการสังเคราะห์ในการทำงานระยะที่ 1 ทั้งในด้านการพัฒนาองค์ความรู้ การขับเคลื่อนทางสังคม และกระบวนการผลักดันทางนโยบายไปพร้อมกัน

■ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้ดำเนินงานตามโครงการพักชำระหนี้ เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระการชำระหนี้สินของเกษตรกร และเป็นโอกาสให้เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการได้ฟื้นฟูการประกอบอาชีพของตนเอง ดังนั้นจึงได้ร่วมมือกับ สถาบันเพื่อพัฒนาการเกษตรและชนบท จำเนียร สาระนาถ (สจส.) และเครือข่ายกสิกรรมไร้สารพิษแห่งประเทศไทย (คกร.) จัดการฟื้นฟูการประกอบอาชีพเกษตรกรภายใต้ “โครงการพัฒนาศักยภาพ และคุณภาพชีวิตเกษตรกร” ขึ้น ทั้งนี้เพื่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต วิถีคิดในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรภายใต้ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจพอเพียง สามารถฟื้นฟูอาชีพของตนเองให้ดีขึ้น โดยการทำการกสิกรรมไร้สารพิษ และสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง ลดการพึ่งพาจากภายนอก มีการทำงานและคิดร่วมกันในระบบกลุ่ม และก้าวไปสู่การสร้างเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร (วิสาหกิจชุมชน)

โดยกิจกรรมของโครงการฯ มีการฝึกอบรมเกษตรกรตามหลักสูตรต่างๆ อาทิ หลักสูตรวิถีชีวิต ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดี การสร้างกลุ่มและองค์กรชุมชนภายใต้ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจพอเพียง ทั้งด้านศักยภาพ ภายนอก และจิตภาพ ด้วยการทำการกสิกรรมไร้สารพิษ ลด ละเลิก อดายมุข เป็นต้น หลักสูตรสร้างชีวิต (ฝึกอาชีพ) โดยเป้าหมายคือเพื่อฝึกอาชีพ หรือให้สามารถปรับเปลี่ยนอาชีพและสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับตัวเกษตรกร ผ่านการเรียนรู้จากเกษตรกรคนเก่ง ชุมชนโอศก และส่วนราชการต่างๆ และหลักสูตรสร้างผู้นำ เพื่อสร้างผู้นำที่เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชุมชน เป็นเครือข่ายประสานงานกับส่วนงานรัฐในการดำเนินงานต่อไป และเป็นผู้บริหารกิจการองค์กรชุมชน โดยการเรียนรู้ผ่านชุมชนโอศก มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน วปอ. (ภาคประชาชน) ทั้งนี้โดยจะมีการประเมินผลการอบรม โดยใช้แบบสอบถาม และวัดจากการฝึกปฏิบัติระหว่างการอบรม รวมทั้งประเมินผลเพื่อวัดความก้าวหน้าของเกษตรกร ภายหลังจากการอบรมด้วย (ข้อมูลจากเอกสาร

โครงการพัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตเกษตรกร โดยสถาบันเพื่อพัฒนาการเกษตรและชนบท
จำเนียร สารานาค)

■ ธ.ก.ส. ได้ดำเนินโครงการ “ศูนย์ประสานงานโครงการเกษตรผสมผสาน (Support Unit) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”³ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกร ด้วยการส่งเสริมให้ทำการเกษตรแบบผสมผสาน เพื่อลดความเสี่ยงจากการทำการเกษตรเชิงเดี่ยว ทั้งนี้โดยกิจกรรมของโครงการมีทั้งการจัดทำหลักสูตรเพื่อใช้ในการอบรมเกษตรกร 5 หลักสูตร ได้แก่ การแนะนำการเกษตรแบบผสมผสาน รวมทั้งการผลิตในระบบการเกษตรแบบผสมผสาน ได้แก่ การเลี้ยงปลา การเลี้ยงสัตว์ปีก การเลี้ยงสุกร และการปลูกพืช ตลอดจนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมในเชิงกระบวนการกลุ่มและการเชื่อมโยงเครือข่าย (ฝ่ายส่งเสริมการเรียนรู้ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, 2545)

เกษตรอินทรีย์กับการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐ-ราชการ

กล่าวเฉพาะสำหรับระบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งปัจจุบันผลิตภัณฑ์สินค้าอาหารอินทรีย์มีความสำคัญมากขึ้น และตลาดมีแนวโน้มขยายตัวอย่างมาก ในเรื่องนี้ภาครัฐในหลายส่วนได้มีการดำเนินงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

■ ในปี พ.ศ. 2542 กรมส่งเสริมการส่งออก กระทรวงพาณิชย์ ได้อนุมัติแผนงานโครงการส่งเสริมให้ประเทศไทย เป็นแหล่งผลิตและส่งออกผลิตภัณฑ์อาหารเกษตรอินทรีย์ (Organic Food) เป็นโครงการต่อเนื่อง 5 ปี (2542-2546) โดยสำนักบริการส่งออก เป็นแกนกลางและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน ในการพัฒนาและส่งเสริมกลุ่มผู้ผลิตและผู้ส่งออกผลิตภัณฑ์อาหารประเภทเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากผู้บริโภคในตลาดส่งออกสินค้าอาหารหลักของไทย ได้แก่ ญี่ปุ่น ยุโรป สหรัฐอเมริกา หันมาสนใจแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และสุขภาพมากขึ้น ส่งผลให้สัดส่วนความต้องการสินค้าอาหารเกษตรอินทรีย์มีแนวโน้มสูงขึ้น และประเทศไทยมีโอกาสูงในการขยายตลาดด้านนี้ จึงส่งเสริมให้เกิดการผลิตและส่งออกสินค้าอาหารประเภทเกษตรอินทรีย์ และถือเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดี เพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าสำหรับสินค้าอาหารไทย จึงได้ดำเนิน “โครงการนำร่องการผลิตอาหารเกษตรอินทรีย์เพื่อการส่งออก” ขึ้น โดยมีพืชทดลองปลูก ได้แก่ ข้าวโพดฝักอ่อน หน่อไม้ฝรั่ง ถั่วลิสง กระเจี๊ยบเขียว ขิง และสับปะรด ด้วยความร่วมมือจากองค์กรภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน⁴ ซึ่งมีการจัดทำมาตรฐานการผลิตพืชอินทรีย์ขึ้นรองรับด้วย โดยความร่วมมือของสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย กรมวิชาการเกษตร และกรม

³ โครงการนี้ได้รับความช่วยเหลือแบบให้เปล่าจากรัฐบาลเบลเยียม โดย Belgian Administration for Development Cooperation (BADC) เพื่อดำเนินการส่งเสริมการทำเกษตรแบบผสมผสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือเรียกว่า IFF Project โดยมีระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่ 2537-ก.ย. 2541 มีกลุ่มเป้าหมายเป็นเกษตรกรใน 7 จังหวัดคือ ยโสธร ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนม มุกดาหาร และอำนาจเจริญ

⁴ ภาครัฐ ประกอบด้วย กระทรวงเกษตรฯ (กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร และกรมพัฒนาที่ดิน) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กระทรวงพาณิชย์ (กรมส่งเสริมการส่งออก) และภาคธุรกิจเอกชน ประกอบด้วย บริษัท แอโกร-ออน จำกัด, บริษัท เอกซติคฟาร์ม โปรดิวซ์ จำกัด, บริษัท ริเวอร์แคว อินเตอร์เนชั่นแนล อุตสาหกรรม จำกัด (ผลิตข้าวโพดฝักอ่อน) บริษัท ธาณิยามา สยาม จำกัด (ผลิตหน่อไม้ฝรั่ง) และบริษัทไทยของผลไม้อ จำกัด (ผลิตถั่วลิสง) ซึ่งผลิตภัณฑ์สินค้าเกษตรดังกล่าวนี้ ส่งออกไปยังประเทศเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มประเทศในทวีปยุโรป สิงคโปร์ฮ่องกง และญี่ปุ่น

ส่งเสริมการส่งออก นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2543 ได้มีการดำเนินกิจกรรม “โครงการวิจัยและศึกษา การตรวจสอบรับรองระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์และเทคโนโลยีหลังการเก็บเกี่ยว การบรรจุภัณฑ์ และติดฉลากเพื่อการส่งออกผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์” ด้วย

■ ด้านกรมส่งเสริมการเกษตร ได้ดำเนิน “โครงการผลิตอาหารเกษตรที่มีคุณภาพและปลอดภัยโดย วิธีการเกษตรอินทรีย์” ในปีงบประมาณ 2543 เพื่อส่งเสริมเผยแพร่รณรงค์การผลิตอาหารเกษตรที่ ปลอดภัยจากสารพิษโดยเทคนิคจุลินทรีย์ เป็นการสนองต่อนโยบายเศรษฐกิจพอเพียง โดยดำเนิน การฝึกอบรมเยาวชนเกษตรในเขตรับผิดชอบของศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (นาร่อง) ทั่วประเทศ เพื่อให้เป็นแกนนำและจุดสาธิตการผลิตอาหารเกษตรที่มีคุณภาพและขยายผล ต่อชุมชนต่อไป

■ ในปี พ.ศ. 2544 กรมวิชาการเกษตร เป็นแกนกลางดำเนินการจัดทำโครงการวิจัยและพัฒนา เกษตรอินทรีย์ ปีงบประมาณ 2545-2546 ซึ่งเป็นโครงการเงินกู้เพื่อปรับโครงสร้างภาคเกษตร⁵ เนื่อง จากการผลิตเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทยยังอยู่ในระยะเริ่มต้น ดังนั้นเพื่อเป็นการเพิ่มคุณภาพและ ขีดความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก จึงมุ่งเน้นที่จะผลักดันเฉพาะพืช ที่ได้ผ่านการวิเคราะห์ โดยกรมส่งเสริมการส่งออกแล้วว่ามีศักยภาพในการส่งออก 7 ชนิด ได้แก่ ข้าว ข้าวโพดฝักอ่อน กระเจี๊ยบเขียว หน่อไม้ฝรั่ง ถั่วลิสง สับปะรด และชิง เป็นพื้นฐาน โดยการสร้างต้นแบบ (Model Farm) ของระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ ที่นำหลักการของทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ เพื่อเพิ่มความเข้ม แข็งแก่ชุมชน และพัฒนาความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและชัดเจนเกี่ยวกับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ด้าน พืช สัตว์ และประมง

■ ด้านกรมส่งเสริมสหกรณ์ ในปี 2544 ก็มีการดำเนินโครงการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ในสถาบันส หกรณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของเกษตรกร ด้วยการส่งเสริมการทำเกษตร อินทรีย์ รวมทั้งส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่เกษตรกร ผ่านสถาบันสหกรณ์ โดยมีการดำเนินงานใน กิจกรรมต่างๆ อาทิ การจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการแก่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมสหกรณ์ และสมาชิกสหกรณ์ ในการทำการเกษตรอินทรีย์ รวมทั้งการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์วิธีการเกษตรอินทรีย์แก่สมาชิก สหกรณ์ ตลอดจนการพัฒนาตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ในระบบสหกรณ์

■ นอกจากนี้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ยังได้จัดตั้งหน่วยงานคือ สำนักงานมาตรฐานสินค้า เกษตรและอาหารแห่งชาติ ขึ้นมาใหม่ เพื่อทำหน้าที่กำหนดมาตรฐาน กำกับดูแล และให้การรับ รองมาตรฐานคุณภาพสินค้าอาหารและเกษตรอีกด้วย (ดูกรอบที่ 5)

⁵ ประกอบด้วย สำนักงานมาตรฐานและตรวจสอบสินค้าเกษตร, กรมวิชาการเกษตร, กรมปศุสัตว์, กรมประมง, กรมพัฒนาที่ดิน, กรมส่งเสริมสหกรณ์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, กรมส่งเสริมการส่งออก และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย

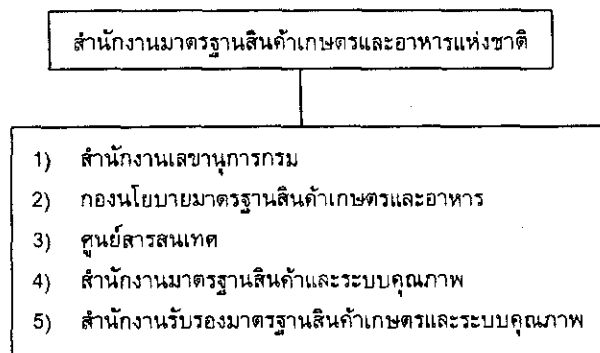

กรอบที่ 5 สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ

อำนาจหน้าที่

- กำหนดมาตรฐานสินค้าเกษตร สินค้าเกษตรแปรรูป และอาหาร
- กำกับ ดูแล และเฝ้าระวังความปลอดภัยด้านอาหาร
- ออกใบอนุญาตและรับรองผู้รับรองมาตรฐานและผู้ประกอบการเกี่ยวกับมาตรฐานและฉลากคุณภาพสินค้าเกษตร สินค้าเกษตรแปรรูป และอาหาร
- ประสานงานและร่วมเจรจาแก้ไขปัญหาด้านเทคนิค มาตรการที่มีใช้ภายในและการกำหนดมาตรฐานระหว่างประเทศ
- เป็นศูนย์กลางข้อมูลสารสนเทศด้านมาตรฐานสินค้าเกษตร สินค้าเกษตรแปรรูป และอาหาร
- ทำหน้าที่ฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการมาตรฐานสินค้าเกษตร สินค้าเกษตรแปรรูป และอาหาร
- ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ หรือตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

โครงสร้าง

ที่มา : กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ลงวันที่ 9 ตุลาคม 2545

2.2.2

สถาบันการศึกษา และหน่วยสนับสนุนงานวิจัย

ในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา มีงานหลายส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนทั้งโดยตรงและทางอ้อม ผ่านกระบวนการวิจัย การสร้างความรู้ โดยบทบาทของสถาบันการศึกษา และหน่วยสนับสนุนการวิจัย อาทิ

▪ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

* งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.ภาค) เน้นสนับสนุนให้ชาวบ้านทำวิจัย ซึ่งโจทย์มาจากชาวบ้านร่วมกันคิด ทั้งนี้มีการสนับสนุนการวิจัยทั้งภาคเหนือ ภาคใต้ ภาคอีสาน และภาคกลาง ทั้งนี้มีงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนโดยตรงหลายเรื่อง อาทิ โครงการวิจัยเชิงทบทวนสถานการณ์เรื่อง "สถานภาพและประเด็นวิจัยเพื่อพัฒนาด้านเกษตรกรรมยั่งยืน" (ภาคเหนือ) ซึ่งต่อมา

สกว.ภาคมีการสนับสนุนงานวิจัยอีกหลายโครงการในโครงการวิจัยชุด “เกษตรกรรมยั่งยืน” (ดูหัวข้อ 3.1.5 และภาคผนวก ก.)

* โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว. ที่มีบทบาทในการประสานให้เกิดเวทีภาคีความร่วมมือเพื่อการวิจัยและพัฒนาในประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืนด้วย (ดูหัวข้อ 3.1.6)

* ฝ่ายเกษตร (ฝ่าย 2) สกว. สนับสนุนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์-ชีวภาพ เพื่อเพิ่มธาตุอาหารพืช, การศึกษาผลการดำเนินงานจากกลุ่มสมาชิกโครงการ ผักอนามัยปลอดสารพิษ และ การศึกษาความเป็นไปได้ของร้านจำหน่ายผัก และระบบการตลาดปลอดภัยจากสารพิษเพื่อพัฒนาไปสู่การส่งเสริมด้านการผลิต การตลาด และการจัดจำหน่าย เป็นต้น รวมทั้งการสนับสนุนชุดโครงการนโยบายเกษตร ที่เป็นความร่วมมือในการสนับสนุนโครงการวิจัยระหว่างฝ่ายเกษตร และฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ (ฝ่าย 1) ของ สกว. โดยเน้นการสร้างองค์ความรู้พื้นฐาน เพื่อนำไปสู่กระบวนการกำหนดโจทย์เชิงนโยบาย ได้แก่ ชุดโครงการวิจัยฐานคิดเพื่อการพัฒนาภาคเกษตร เช่น โครงการการศึกษาเชิงวิพากษ์ : สถานภาพและทิศทางของการศึกษาเกษตรในประเทศไทย, จากปฏิบัติเขี้ยวสู่พันธวิศกรรม ประโยชน์และผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรมไทย, มายาคติและช่องว่างทางความรู้ของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและผลกระทบที่มีต่อการพัฒนาการเกษตรและชนบทของไทย (ดูได้จากภาคผนวก ข. และ www.trf.or.th)

■ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) มีงานที่อาจกล่าวได้ว่าเกี่ยวข้องกับเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ได้แก่ โครงการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อชนบท ที่ให้การสนับสนุนด้านทุนวิจัย พัฒนา การถ่ายทอดเทคโนโลยี ตลอดจนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนและรวบรวมองค์ความรู้/ สังเคราะห์เทคโนโลยีในเรื่องเศรษฐกิจชุมชน เกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และวิสาหกิจชุมชน โดยดำเนินงานผ่านสถาบันการศึกษาในภูมิภาค เช่น การศึกษาระบบการจัดตั้งหน่วยควบคุมมาตรฐานและคุณภาพผลิตภัณฑ์สมุนไพรพื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, การพัฒนาศักยภาพการผลิตและการแปรรูปสัตว์น้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ โดยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, การพัฒนาชุดงานวิจัยน้ำหมักชีวภาพ หัวน้ำผลไม้เข้มข้นที่สกัดด้วยวิธีธรรมชาติและผลต่อการบริโภค เป็นต้น นอกจากนี้มีการผลิตสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับ ความรู้พื้นฐานการผลิตด้านการผลิตพื้นบ้านอีสาน ได้แก่ การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าว การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากสัตว์น้ำจืด เทคโนโลยีการแปรรูปพื้นบ้านอื่นๆ การผลิตไวน์ระดับชุมชน งานหัตถกรรม และสมุนไพร

■ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) ได้ให้การสนับสนุนการดำเนินโครงการวิจัยด้านสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร อาทิ การพัฒนาสุขภาพประชาชนไทยโดย “การส่งเสริมการผลิตและการบริโภคอาหารคุณภาพ : ระบบและกระบวนการผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่” หรือ “โครงการพัฒนาแนวทางวิธีประเมินผลประสิทธิผลทางสุขภาพ กรณีศึกษาการทำเกษตรแบบทำสัญญาของเกษตรกรกับบริษัทเอกชน (Contract Farming)” เป็นต้น (ดูเพิ่มเติมในตารางภาคผนวก ข.) ซึ่งการเชื่อมโยงประเด็นเรื่องสุขภาพกับการเกษตรนั้น ได้รับความสำคัญมากขึ้นเมื่อมองในระบบสุขภาพแบบองค์รวม รวมทั้งประเด็นเรื่อง “จิตวิญญาณการเกษตร” ด้วย ซึ่งในเวทีประชุมวิชาการ หนึ่งทศวรรษ

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข ครั้งที่ผ่านมา⁶ ก็มีการนำเสนอในประเด็นดังกล่าว และตอกย้ำอีกครั้งในการเสวนาเนื่องในวาระครบรอบ 80 ปี ศ.ระพี สาคริก เรื่อง "จิตวิญญาณการเกษตรในศตวรรษที่ 21"⁷

■ **สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ** ให้การสนับสนุนชุดโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตและการตลาดผักสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ในภูมิภาคต่างๆ อาทิ การจัดทำข้อมูลสารสนเทศระบบการผลิตพืชอินทรีย์ในระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต, การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อควบคุมแมลงศัตรูพืชเพื่อเข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ การวิจัยและพัฒนาวิธีการผลิตสารหมักชีวภาพเพื่อการปรับใช้ในระบบเกษตรอินทรีย์และผลกระทบต่อจุลินทรีย์ดิน เป็นต้น (ดูเพิ่มเติมได้ใน www.thaiorganiccrop.org)

■ **หน่วยงานอื่นๆ** ยังมีหน่วยงานอีกหลายส่วนที่ดำเนินกิจกรรม/ โครงการเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน อาทิ

* **โครงการพัฒนาชนบทเชิงบูรณาการตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง** มหาวิทยาลัยขอนแก่น ดำเนินงานภายใต้แนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิชาการ (จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง) และชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนาชนบทด้วยกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่ จ.ขอนแก่น โดยเริ่มมาตั้งแต่ปี 2544 ซึ่งส่วนหนึ่งมีการดำเนินกิจกรรม “โครงการเกษตรปลอดภัยจากสารพิษ” ทั้งนี้เพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้เกษตรกรลด ละ เลิก ใช้สารเคมี อันจะก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม หันมาใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมร่วมกับการจัดการที่ดีเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ปลอดภัย และเน้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความมั่นใจในศักยภาพของตนเองในการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิต

* **วิทยาลัยเกษตรกรรมและเทคโนโลยี** ต่างๆ มักมีการจัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน ซึ่งจะมีการฝึกอบรมและบริการวิชาชีพให้กับเกษตรกร โดยจะมีการสอดแทรกเรื่องเกษตรยั่งยืนเข้าไปบ้าง นอกนั้นดำเนินกิจกรรมในลักษณะการจัดทำแปลงสาธิตโครงการส่งเสริมและเผยแพร่หลักการทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ การส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรแบบผสมผสาน ที่มีแนวทางการใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพทดแทนปุ๋ยเคมี และการปลูกพืชหลากหลายชนิด เป็นต้น

* **กรมการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) กระทรวงศึกษาธิการ** มีศูนย์ฝึกและพัฒนาอาชีพราษฎรในพื้นที่ต่างๆ เป็นกลไกในการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพเกษตรกรรม ในลักษณะ “ศูนย์ศึกษาและพัฒนาอาชีพเกษตรธรรมชาติ” โดยเฉพาะการผลิตผักปลอดสารพิษ มีการดำเนินกิจกรรมฝึก

⁶ การประชุมวิชาการหนึ่งทศวรรษสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข เรื่อง “ร่วมสร้างสุขภาพสังคม สู่สังคมสันติภาพ” วันที่ 5-7 สิงหาคม 2545 ณ ศูนย์นิทรรศการและการประชุมไบเทค บางนา

⁷ ร่วมเสวนา โดย ศ.ระพี สาคริก ศ.เสนห์ จามริก ศ.นพ.ประเวศ วะสี ณ สวนกล้วยไม้ระพี สาคริก ม.เกษตรศาสตร์ บางเขน, วันที่ 2 ธันวาคม 2545 ร่วมจัดโดย คณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบท มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน มูลนิธิศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา มูลนิธิสายใยแผ่นดิน องค์กรความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาไทย มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค กลุ่มศึกษาและณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม มูลนิธิสถานแสงอรุณ โรงเรียนรุ่งอรุณ สหกรณ์เลมอนฟาร์มพัฒนา จำกัด และ มูลนิธิสุขภาพไทย

อบรมการทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ และสารไล่แมลงชีวภาพ เป็นต้น จึงถือเป็นหน่วยทางสังคมอีกหน่วยหนึ่ง ที่ช่วยให้เกิดการขยายการทำเกษตรธรรมชาติมากขึ้น

2.2.3

องค์กรพัฒนาเอกชน

ตลอดระยะเวลา 40 ปี ที่ชาวบ้านไทยได้หันเหทิศทางการทำการเกษตรแบบที่เคยพึ่งพาตนเองได้ และทำการผลิตแบบพอเพียง ไปสู่การผลิตเพื่อขาย แล้วนำเงินมาเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนปัจจัยที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต ทำให้สูญเสียการพึ่งพาตนเองไป จึงได้มีความพยายามที่จะร่วมกันฟื้นฟูวิถีการผลิตและวิถีชุมชนขึ้นมาภายใต้บริบทใหม่ โดยเฉพาะในเรื่องการทำการเกษตรแบบยั่งยืน หรือเกษตรทางเลือก ซึ่งที่ผ่านมาองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยได้ทำงานพัฒนาในเรื่องนี้มาอย่างยาวนาน และต่อมาได้มีการรวมตัวกันในนามของ “เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก” ทำงานพัฒนาและผลักดันในเชิงนโยบายเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน โดยหนุนเสริมให้ชาวบ้านหันไปสู่ระบบการผลิตที่เน้นการพึ่งตนเอง เป็นระบบการผลิตที่เอื้อต่อตนเอง-ครอบครัว ชุมชน สังคม และธรรมชาติ เกษตรกรส่วนหนึ่งได้ปรับเปลี่ยนจากการผลิตพืชเชิงเดี่ยวไปสู่การปลูกพืชที่หลากหลาย จนมีผลผลิตที่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน และเหลือไว้จำหน่ายกับคนในชุมชน รวมทั้งชาวบ้านมีการเรียนรู้เรื่องการแปรรูปผลผลิตและมีการร่วมกันสร้างตลาดขึ้นมา อย่างที่เรียกว่า “ตลาดทางเลือก” เช่นกรณีของภาคเหนือที่ริเริ่มทำตลาดเป็นศูนย์รวมของสินค้าเกษตรปลอดสารของสมาชิกในชื่อ “ตลาดอัมบุญ” เป็นต้น

นอกจากนี้ ที่ผ่านมามีเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกยังได้เคลื่อนไหวร่วมกับสมาชิกร่วมกัน เพื่อผลักดันให้เกษตรกรรมยั่งยืนเป็นนโยบายรัฐ เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอาหารและการพึ่งพาตนเอง ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศ ทั้งนี้โดยได้ผลักดันให้รัฐบาลแก้ไขปัญหากับพื้นที่เกษตรกรรมในหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเฉพาะเรื่องฐานทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ความหลากหลายทางชีวภาพ เนื่องจากที่ผ่านมา พบว่า นโยบายเกษตรกรรมยั่งยืนที่รัฐบาลประกาศเป็นแนวทางหลักในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและระบบการผลิตเพื่อพัฒนาไปสู่ความมั่นคงยั่งยืนของสถาบันเกษตรกรรายย่อย ชุมชนและสังคมในแผนฯ 8 (โดยกำหนดให้มีพื้นที่เกษตรกรรมยั่งยืนร้อยละ 20 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งประเทศ หรือประมาณ 25 ล้านไร่) ไปไม่ถึงไหน เพราะการดำเนินงานหลายส่วนไม่สอดคล้องและขาดมาตรการสนับสนุนให้เกิดผลในทางปฏิบัติ จึงได้เรียกร้องให้มีการทบทวนแผนการทำงานของกระทรวงเกษตรฯ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งได้เสนอ “โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย” เพื่อสร้างรูปแบบของระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอันหลากหลาย ตลอดจนสร้างรูปแบบการบริหารจัดการโครงการโดยเกษตรกรและองค์กรชุมชน เพื่อเป็นบทเรียนและแบบอย่างในการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของประเทศต่อไป ซึ่งต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบให้ดำเนินโครงการดังกล่าวในปีงบประมาณ 2544-2546 รวมระยะเวลา 3 ปี ภายในวงเงิน 633 ล้านบาท เมื่อวันที่ 16 พ.ค. 2543 ในพื้นที่ 19 ภูมินิเวศน์ ทั้ง 4 ภาค (พื้นที่เกษตรกรรมยั่งยืน 18 ภูมินิเวศน์ และการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง 1 ภูมินิเวศน์) มีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการ 7,846 ครอบครัว คิดเป็นพื้นที่ทำการเกษตร 27,120 ไร่ และพื้นที่จัดการทรัพยากรชายฝั่ง 116.4 กิโลเมตร (ดูตารางที่ 1) ทั้งนี้การดำเนินงานดังกล่าว มี

ตารางที่ 1 แสดงโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย"

ภูมิภาค	มินิเวสต์	จังหวัด	เครือข่ายองค์กร	เกษตรกร	พื้นที่
ภาคเหนือ	4	6	75	,013	4,500 ไร่
ภาคอีสาน	9	13	40	1,550	15,000 ไร่
ภาคกลาง	2	4	15	400	2,000 ไร่
ภาคใต้	3	11	49	774	5,620 ไร่
ชุมชนประมง	1	1	20	4,109	116.4 กม.
รวม	19	34	199	7,846	27,120 ไร่

ที่มา : มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)

การจัดตั้งมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ขึ้นมารองรับ เพื่อติดตามประเมินผลโครงการ พร้อมทั้งคิดค้นรูปแบบการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่หลากหลายตามภูมิปัญญาเกษตรกรพื้นบ้าน ที่แตกต่างกันไปตามลักษณะ ชุมชนและมินิเวสต์ โดยให้องค์กรชาวบ้านทุกมินิเวสต์ มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ สามารถบริหารจัดการโครงการเอง ทั้งนี้คาดหวังว่า ภายหลังจากดำเนินโครงการ จะเกิดรูปธรรมในเชิงการจัดการเกษตรกรรมยั่งยืนที่ทั้ง 19 มินิเวสต์ เป็นต้นแบบที่จะนำไปขยายผลสู่พื้นที่ เกษตรกรทั่วประเทศต่อไป

นัยยะสำคัญประการหนึ่งของโครงการนี้ก็คือ งบประมาณโครงการ ดำเนินการบริหารจัดการโดยภาค ประชาชนเอง นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับงานศึกษาวิจัยและพัฒนาที่ดำเนินการโดยภาคประชา ชนเองอีกด้วย อาทิ ประเด็นเรื่อง การพัฒนาพันธุ์ข้าวพื้นเมือง การปรับปรุงบำรุงดิน และปุ๋ยหมักชีว ภาพ วิจัยหนี้สินเกษตรกร ศึกษาการแปรรูปข้าว วิจัยและพัฒนาพันธุ์ผักพื้นบ้าน ตลาดเกษตร ยั่งยืน การพัฒนาพันธุ์ไม้ผลที่เหมาะสมกับเกษตรยั่งยืน การพัฒนาวัตถุดิบที่เหมาะสมกับการทำ เกษตรยั่งยืน เป็นต้น

ที่ผ่านมา ได้มีการจัดประชุมเพื่อประเมินผลโครงการในช่วง 1 ปีครึ่ง (เมษายน 2545) ได้มีการ ประเมินภาพรวม พบว่า ปัญหาใหญ่คือ เรื่องการปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรรายย่อยต่อการทำ เกษตรกรรมยั่งยืน เพราะเกษตรกรยังยึดติดกับการเกษตรรูปแบบเดิมที่ภาครัฐให้การส่งเสริมมา ตลอด 40 ปี ทำให้การดำเนินงานแต่ละมินิเวสต์เพื่อจะสามารถเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของเกษตร กรรมยั่งยืนเป็นไปด้วยความยากลำบาก อย่างไรก็ตาม ในระยะเริ่มต้นหลายมินิเวสต์นั้นให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติของกลุ่มเป้าหมาย มากกว่างานด้าน สนับสนุนปัจจัยการผลิต ขณะที่บางพื้นที่ได้ดำเนินการไปพร้อมกัน รวมทั้งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ให้เกิดความมั่นใจในทิศทางเกษตรกรรมยั่งยืนในแต่ละมินิเวสต์ นอกจากนี้ในเวทีดังกล่าวยังชี้ให้เห็นว่า ผลงานวิจัยเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน ที่จะนำไปใช้พัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนภายในประเทศ มีน้อยมาก ทั้งๆ ที่กระแสการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนถูกเรียกร้องจากสังคม และกระแสความ ต้องการของตลาดโลก ที่ต้องการผลผลิตเกษตรที่ปลอดภัยจากสารเคมี ขณะที่ประเทศอื่นๆ ได้ทุ่มเท งบประมาณการวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนจำนวนมาก ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงควรจะทบทวนบทบาทใน เรื่องนี้ ('เกษตรยั่งยืนคือไม่เต็มสูบ เชิงเตี้ยผ้งลึก' ใน ผู้จัดการรายวัน, 8 เม.ย. 45 : 1-2)

การเคลื่อนไหวที่สำคัญอีกด้านหนึ่งในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนขององค์กรพัฒนาเอกชน คือการจัดทำระบบการรับรองและตรวจสอบสินค้าเกษตรอินทรีย์ โดยในปี พ.ศ. 2538 สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ หรือ มกท. ได้ก่อตั้งขึ้นโดยความร่วมมือของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ หน่วยงานรัฐ องค์กรผู้บริโภค และเครือข่ายร้านค้าสีเขียว และได้ยกร่าง "มาตรฐานเกษตรทางเลือก" ขึ้น ซึ่งปัจจุบันได้ปรับปรุงเป็น "มาตรฐานเกษตรอินทรีย์" เพื่อให้บริการตรวจสอบและให้การรับรองแก่ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ กิจกรรมแปรรูปผลผลิตจากเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนถึงร้านค้าสีเขียวที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ ที่ปฏิบัติตามเกณฑ์ "มาตรฐานเกษตรอินทรีย์" ของ มกท. โดยสนับสนุนให้มีการทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นระบบการเกษตรที่ปลอดจากการใช้สารพิษทางการเกษตรและการใช้ปุ๋ยเคมี และเป็นระบบที่เกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม ให้เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย และทำให้ผู้บริโภคมั่นใจว่า ได้บริโภคผลผลิตที่มาจากการปลูกและแปรรูปแบบอินทรีย์อย่างแท้จริง

นอกจากเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกแล้ว ยังมีองค์กรอื่นๆ ที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อสนับสนุนแนวทางการเกษตรแบบยั่งยืนอื่นๆ ด้วย เช่น *ชมรมเกษตรธรรมชาติแห่งประเทศไทย* ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อช่วงต้นปี พ.ศ. 2540 โดยเป็นรวมตัวกันของนักวิชาการ เกษตรกร ผู้ผลิต และผู้บริโภค โดยได้รับการสนับสนุนจาก กองพัฒนาการบริหารงานเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรฯ มีวัตถุประสงค์ในการส่งเสริมเผยแพร่วิธีการทำการเกษตรธรรมชาติด้วยเทคนิคจุลินทรีย์ท้องถิ่นให้แก่เกษตรกร และผู้สนใจ เพื่อให้การเกษตรธรรมชาติเป็นทางเลือกใหม่อีกทางหนึ่งของเกษตรกรไทย รวมทั้งใช้ประโยชน์ในเรื่องการรักษาสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเป็นการส่งเสริมให้มีการผลิต จำหน่าย และบริโภคพืชผักไร้สารพิษให้แพร่หลาย ซึ่งการทำการเกษตรธรรมชาติด้วยเทคนิคจุลินทรีย์นั้น เป็นการทำเกษตรอินทรีย์แนวทางหนึ่ง ที่ไม่ใช้สารเคมี เน้นการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก ปุ๋ยพืชสด ในการปรับปรุงบำรุงดิน และใช้เทคนิคจุลินทรีย์ที่ผลิตได้เองในไร่นาสวน ในการผลิตน้ำหมักชีวภาพและปุ๋ยหมักชีวภาพ ใช้ในการปรับปรุงบำรุงดินและใช้เป็นฮอร์โมนเพิ่มผลผลิต โดยใช้เศษวัสดุเหลือใช้ในไร่นาสวน และเศษอาหารจากบ้านเรือนมาหมักด้วยน้ำตาล ซึ่งเป็นวิธีการที่ปรับประยุกต์มาจากวิธีการของประเทศเกาหลี

ต่อมาในปี 2544 *ชมรมเกษตรอินทรีย์แห่งประเทศไทย* ได้ก่อตั้งขึ้นโดยความร่วมมือของเกษตรกร นักวิชาการ และนักธุรกิจการเกษตรที่ประกอบกิจการทางเกษตรอินทรีย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์กลางในการร่วมมือและประสานงานระหว่างผู้ผลิต ผู้บริโภค องค์กรของรัฐ เอกชน และองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์ทั้งในและต่างประเทศ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางในการรวบรวมแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์เพื่อเผยแพร่แก่สมาชิกและผู้สนใจทั่วไป ตลอดจนการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการวิจัยและพัฒนาทางด้านเกษตรอินทรีย์ การรณรงค์ผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ได้มาตรฐาน และมีการตรวจสอบรับรองคุณภาพที่ถูกต้อง

ทั้งนี้ยังมีกลุ่ม องค์กรอื่นๆ อีกที่ก่อรูปขึ้นมาเพื่อดำเนินงานในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนโดยตรง ได้แก่ สมาคมเกษตรกรรมยั่งยืนแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ชมรมผู้บริโภคเกษตรอินทรีย์แห่งประเทศไทย, มูลนิธิสายใยแผ่นดิน และชมรมผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์ในจังหวัดต่างๆ ที่ก่อตัวขึ้นมา เช่น จังหวัดสุพรรณบุรี เชียงใหม่ เป็นต้น ขณะที่ยังมีองค์กรพัฒนาเอกชนหน่วยอื่นๆ ทำงานเคลื่อนไหวในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การรณรงค์เรื่องจีเอ็มโอของกรีนพีซเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โครงการวิทยาลัยชาวไทย โดยความร่วมมือของมูลนิธิชาวไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ร่วมกับสมาคม

พัฒนาประชากรและชุมชน โดยมีบริษัท ปตท. สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน) เป็นผู้สนับสนุน และการดำเนินงานของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี จ. ขอนแก่น เป็นต้น

■ **กรีนพีซเอเชียตะวันออกเฉียงใต้** ได้ทำการรณรงค์เรื่องจีเอ็มโออย่างต่อเนื่อง ที่ผ่านมามีการทำคู่มือจ่ายตลาดปลอดจีเอ็มโอ จัดทำบัญชีสีเขียว รวบรวมรายชื่อของผู้ผลิตสินค้าที่ไม่มีจีเอ็มโอ และจัดทำบัญชีสีดำ รวบรวมรายชื่อสินค้าที่มีจีเอ็มโอ ต่อมาได้นามาสู่การจัดตั้งเครือข่ายของผู้บริโภค ที่มีการแลกเปลี่ยนข่าวสารและวิธีการหลีกเลี่ยงจีเอ็มโอในโครงการ “คนไทยไม่เอาจีเอ็มโอ” ซึ่งมีสมาชิกกว่า 1,000 คน รวมทั้งที่ผ่านมามีการรณรงค์ให้กระทรวงสาธารณสุขออกกฎหมายบังคับเรื่องการติดฉลากสำหรับผลิตภัณฑ์ที่มีจีเอ็มโอ ซึ่งจะมีการประกาศใช้ในเดือนพฤษภาคม 2546 นี้ และถึงแม้ว่ากฎหมายดังกล่าวจะยังมีจุดอ่อน แต่ก็ถือเป็นก้าวแรกในการคุ้มครองผู้บริโภค และกรีนพีซระบุว่าในปีนี้จะมีการรณรงค์ในส่วนของผู้ผลิตมากขึ้น โดยจะกระตุ้นผู้ผลิตให้เลิกใช้มาตรฐานต่ำระดับ กล่าวคือ ในภูมิภาคใด หากผู้บริโภคมีความตื่นตัวในเรื่องจีเอ็มโอ ก็จะขายสินค้าที่ไม่มีจีเอ็มโอให้ ในขณะที่ในประเทศไทยซึ่งผู้บริโภคยังไม่มีความรู้ความเข้าใจ ไม่ตื่นตัว ก็จะผลิตสินค้าที่มีส่วนผสมของจีเอ็มโอ (*‘กรีนพีซ เร่งเครื่องรณรงค์ สารพิษ/จีเอ็มโอ/พลังงาน’* ใน ผู้จัดการรายวัน, 13 ม.ค. 46 : 6)

■ **โครงการวิทยาลัยข้าวไทย** เป็นโครงการที่ดำเนินการเพื่อพัฒนาอาชีพการทำนา ยกระดับมาตรฐานชาวนาไทย โดยมีการพัฒนาหลักสูตรระยะสั้นเพื่อสร้างและพัฒนาบุคลากรอาชีพชาวนาให้สามารถทำนาแบบยั่งยืน ทำการอบรมให้กับผู้สนใจ โดยตัวห้องเรียนอยู่ในพื้นที่ศูนย์พัฒนาชนบทผสมผสานลำปลายมาศ จ.บุรีรัมย์ โครงการนี้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่เดือนมีนาคม 2545 โดยมีผู้เข้าร่วมอบรมจนถึงปลายปี 2545 จำนวน 281 คน จากหลากหลายสาขาอาชีพ อาทิ เกษตรกร ข้าราชการ ครู และนักเรียน สำหรับหลักสูตรประกอบด้วย 5 หลักสูตรคือ (1) หลักสูตรการปรับระดับพื้นที่เพื่อเตรียมแปลงปลูกที่ดี (2) หลักสูตรเทคโนโลยีการเพิ่มผลผลิต ทำให้ทราบถึงวิธีการปลูกข้าว การจำแนกพันธุ์ข้าวได้ (3) หลักสูตรการกำจัดศัตรูข้าวแบบผสมผสาน (4) หลักสูตรการค้าและการตลาดข้าว ที่มีการปูพื้นฐานสถานการณ์การผลิตข้าว สถานการณ์ข้าวทั้งภายในและต่างประเทศ และ (5) หลักสูตรกระบวนการในการเก็บเกี่ยวเพื่อเพิ่มคุณภาพข้าว ซึ่งวิทยากรมีทั้งที่เป็นชาวนา นักธุรกิจ นักวิชาการต่างๆ โดยใช้เวลาอบรมหลักสูตรละ 1 วัน ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติจริงในแปลงนา หรือหากพื้นที่ใดมีคนต้องการเรียน 15 คนขึ้นไป ก็จะมีเจ้าหน้าที่เข้าไปอบรมให้ (ไชยรัตน์ สัมจัน, *‘วิทยาลัยข้าวไทยให้ความรู้ สร้างและพัฒนาอาชีพทำนา’* ใน ไทยรัฐ, 4 ธ.ค. 45 : 7 ; พนิดา สงวนเสรีวานิช, *‘วิทยาลัยข้าวไทย ‘เสริมก้น’ ชาวนาปลูกข้าว’* ใน มติชนรายวัน คอลัมน์ประชาชน, 3 ก.ย. 45 : 17)

■ **มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี จ. ขอนแก่น** เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่เริ่มก่อตั้งจากการทำงานร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมายของโรงพยาบาลอุบลรัตน์ จ.ขอนแก่น ซึ่งดำเนินงานใน 18 หมู่บ้านหลักและหมู่บ้านขยายอีก 39 หมู่บ้าน ที่เน้นการพัฒนาสมาชิกให้อยู่ในสังคมอย่างมีความสุข สามารถพัฒนาเต็มตามศักยภาพของมนุษย์ พัฒนาสถาบันครอบครัวให้อบอุ่น และพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง โดยอาศัยกระบวนการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยน ค้นหาข้อมูล วิเคราะห์ปัญหาหาความเชื่อมโยงและทางเลือกในการแก้

ปัญหา โดยอาศัยธรรมะ องค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีที่เหมาะสมเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของสมาชิก ครอบครัวและชุมชน

ทั้งนี้ภารกิจของมูลนิธิฯ แบ่งได้เป็น 8 ภารกิจสำคัญ ได้แก่ (1) **อบรมหลักสูตรวิทยากรกระบวนการ** เพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง หรือเรียกว่า **“หลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน”** (2) **การอบรมหลักสูตรผู้สร้างสุขภาพ** (3) **การอบรมเกษตรกรเพื่อพึ่งตนเอง** โดยเป็นการเสริมการเรียนรู้ให้กับชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมาย เช่น การศึกษาดูงาน การอบรมปยุ่น้ำหมักชีวภาพ เพื่อให้เกษตรกรนำกลับไปทำใช้เอง (4) **การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้าน** (5) **การสนับสนุนเครือข่าย** **ปราชญ์ชาวบ้านทำวิจัยชุมชน** (6) **จัดประชุมเวทีประจำเดือน** (7) **การจัดทำวารสาร** และ (8) **การทำหน้าที่กองเลขานุการเวทีเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน 12 เครือข่าย ใน 5 จังหวัด** เพื่อเชื่อมโยงความร่วมมือและก่อให้เกิดพลังในการพัฒนาสังคม รวมทั้งเพื่อบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน พัฒนาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามในอดีต ตลอดจนการสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการทำงานร่วมกันภูชาติให้พ้นจากวิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตั้ง เป้าหมายในการสร้างเครือข่ายจำนวน 1 ล้านครอบครัวในภาคอีสาน ภายในเวลา 18 ปี ทั้งนี้ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวนกว่า 2,500 ครอบครัวแล้ว (ดูเพิ่มเติมจาก ความเคลื่อนไหวภาคประชาชน ภาคอีสาน หัวข้อ 2.2.4.2)

2.2.4

ความเคลื่อนไหวภาคประชาชน

กล่าวได้ว่า ขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนทุกวันนี้ เป็นการดำเนินงานที่ต่อยอดมาจากการหนุนเสริมในอดีต ขององค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนการดำเนินงานของภาครัฐบางส่วน จนหลายแห่งเกิดเป็นองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง และขยายกิจกรรมการดำเนินงานออกไปมากมายจนครบวงจรชีวิต และยืนอยู่บนฐานของเกษตรกรรมที่ยั่งยืน ซึ่งในระยะ 4-5 ปีที่ผ่านมา ได้มีหน่วยงาน องค์กรและโครงการหลายส่วนที่เข้ามามีบทบาทในการหนุนเสริมการพัฒนาภายใต้แนวคิดต่างๆ อาทิ ประชาสังคม ประชารัฐ ชุมชนพึ่งตนเอง ชุมชนเข้มแข็ง เศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น ที่สำคัญได้แก่ สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ซึ่งบริหารงาน “กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม” หรือซีพี (SIF)⁸ และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ที่ได้สนับสนุนการพัฒนาขบวนการองค์กรชุมชน โดยมีทั้งการเชื่อมต่อเครือข่ายเดิมและการส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายใหม่ ซึ่งมีกิจกรรมและการเชื่อมโยงของขบวนการเครือข่ายองค์กรชุมชนที่หลากหลาย เช่น การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญา การสร้างสถาบันการเงินภายในชุมชน การพัฒนาระบบเกษตรกรรม/ ธุรกิจชุมชน ตลอดจนสิทธิชุมชน และการเมืองภาคประชาชน

กล่าวได้ว่า ในช่วงการดำเนินงานของกองทุนเพื่อสังคมได้สร้างกระแสชุมชนเข้มแข็ง และทุนทางสังคมขึ้นมามากมาย ด้วยมีพื้นที่ปฏิบัติการทุกจังหวัดทั่วประเทศ ทำให้กลายเป็นกระแสหลักใน

⁸ เป็นกองทุนซึ่งรัฐบาลและกระทรวงการคลังกู้มาจากธนาคารโลก และมอบหมายให้ธนาคารออมสินบริหารจัดการ โดยมีเป้าหมายเพื่อบรรเทาผลกระทบทางเศรษฐกิจ และเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนทั้งในชนบทและเมือง เพื่อฟื้นฟูวิกฤติเศรษฐกิจไปสู่การพึ่งตนเองในระยะยาว โดยการสนับสนุนแบบแก่โครงการที่เสนอโดยองค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน สถาบันในชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีระยะเวลาดำเนินงานนับจาก 9 พ.ย. 2541-ต.ค. 2545

ระดับฐานราก และประเด็นเรื่อง “เกษตรกรรมยั่งยืน” ก็เป็นส่วนหนึ่งของประเด็นการเคลื่อนไหวทางสังคมในการชวาทกรรม “ชุมชนเข้มแข็ง” นั้น หลายพื้นที่ก็กลายเป็น “ศูนย์การเรียนรู้” เกษตรธรรมชาติ เกษตรกรรมทางเลือก หรือในชื่ออื่นๆ รวมทั้งในช่วงหลังของโครงการ SIF ได้มีการผลิตเอกสารเผยแพร่ เพื่อนำเสนอรูปธรรม บทเรียนของกลุ่ม ชุมชนต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมภายใต้แนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนพึ่งตนเอง ทูทางสังคม แม้ไม่ได้นำเสนอในประเด็นเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนโดยตรง แต่ก็เป็นการสื่อให้เห็นภาพวิถีของชุมชนเข้มแข็งบนฐานของเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งหลายกลุ่ม ชุมชน ได้ใช้เครื่องมือบางอย่างในมิติของเกษตรกรรมยั่งยืน มาช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่ม โดยมีจุดตั้งต้นจากการพัฒนาอาชีพการเกษตร อาทิ กรณีการรณรงค์ใช้ปุ๋ยจุลินทรีย์ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จ.ตราด และในจังหวัดจันทบุรี สระแก้ว ระยอง ของภาคตะวันออก กรณีศูนย์การเรียนรู้เกษตรธรรมชาติต่างๆ ในภาคเหนือตอนล่าง เป็นต้น⁹

กลุ่ม องค์กร เครือข่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้นเหล่านั้นมีกระบวนการพัฒนาต่อมา และได้รับการหนุนเสริมจากองค์กรภายนอกต่างๆ ที่เข้าไปเชื่อมต่อกับ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กลุ่มประชาสังคมต่างๆ ซึ่งในที่นี้ได้พยายามประมวลภาพความเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในภูมิภาคต่างๆ มาเสนอพอสังเขปดังนี้

2.2.4.1

ภาคเหนือ

การเคลื่อนไหวของเครือข่ายภาคประชาชนในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนของภาคเหนือ เห็นได้ชัดว่า มิได้แยกขาดจากเรื่องฐานทรัพยากรดิน น้ำ ป่า โดยมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่ายต่างๆ อาทิ “แนวร่วมเกษตรกรภาคเหนือ” ซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ปี 2541 ประกอบด้วยแนวร่วมเกษตรกรทั้ง ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ รวมไปถึงชาวประมงพื้นบ้านภาคเหนือ มีสมาชิกประมาณ 400 กว่าชุมชน ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย และแม่ฮ่องสอน

ก่อนหน้านี้ ขบวนการองค์กรชุมชนในนาม เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ ได้เริ่มก่อตัวขึ้นแล้วตั้งแต่ปี 2532 โดยมีเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมทางเลือกในพื้นที่ใน 6 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ เชียงราย พะเยา เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง และน่าน และต่อมาขยายสมาชิกไปในเขตจังหวัดพิจิตร และจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งนอกจากเรื่องการผลิตแล้ว ยังมีการเข้าไปสู่กระบวนการทำงานเรื่องตลาดในรูปตลาดทางเลือก การเชื่อมต่อกับผู้บริโภคในเมือง และการผลักดันเชิงนโยบายร่วมกับพันธมิตรเครือข่ายอื่นๆ

ทั้งนี้อาจสรุปได้ว่า การเคลื่อนไหวของเครือข่ายภาคประชาชนภาคเหนือ มีการดำเนินกิจกรรมใน 2 ระดับคือ ระดับนโยบาย เป็นการผลักดันในเชิงนโยบาย กฎหมาย ระเบียบต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกร เช่น นโยบายป่าชุมชน เรื่องที่ดินทำกินทั้งในเขตป่าและนอกเขตป่า การกระจายการถือ

⁹ ดูเพิ่มเติมได้จากเอกสารเผยแพร่ของสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม อาทิ ทำเนียบทูทางสังคม 7 จังหวัดภาคเหนือตอนล่าง, หนังสือแลกเปลี่ยนเรียนรู้: โครงการตัวอย่างเพื่อการศึกษาดูงาน ในทุกภูมิภาคทั่วประเทศ และใน www.sofa.or.th เป็นต้น

ครองที่ดิน ปัญหาหนี้สินของเกษตรกรอันเนื่องมาจากนโยบายที่ผิดพลาดของรัฐเกี่ยวกับวิธีการผลิต และราคาพืชผลตกต่ำ ส่วนในระดับกลุ่ม องค์กรชุมชน เน้นการให้ความรู้แก่เกษตรกรเกี่ยวกับการเกษตรทางเลือก เกษตรกรรมยั่งยืน เศรษฐกิจชุมชน การพึ่งตนเอง มีการขยายแนวคิดและปรับทัศนคติ วิธีคิดของเกษตรกรเกี่ยวกับวิธีการผลิตอันเป็นหนทางไปสู่การพึ่งตนเอง ซึ่งปัจจุบันทำให้เกิดรูปธรรมของการทำเกษตรกรรมทางเลือก มีครอบครัวต้นแบบหรือเป็นตัวอย่าง ที่สามารถเผยแพร่แนวคิดการทำเกษตรกรรมยั่งยืนให้แพร่ขยายออกไป และในช่วง 2 ปีมานี้เอง ได้เข้าร่วมดำเนินงาน “โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนสำหรับเกษตรกรรายย่อย” ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวถือเป็นการผลักดันการแก้ไขปัญหาโดยตรงจากระดับฐานราก (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2545)

2.2.4.2

ภาคอีสาน

ที่ผ่านมาภาคอีสานได้เจอกับวิกฤติ สังคมเกษตรกรรมกำลังจะล่มสลาย ชาวบ้านมีหนี้สินล้นพ้นตัว ต้องอพยพเข้ามาหางานทำในเมือง แต่ภายใต้วิกฤตเช่นนี้ ประชาชนชาวบ้านหลายคนได้พยายามยืนหยัดต่อสู้เพื่อให้หลุดพ้นจากปัญหา โดยการกลับตัวหันไปสู่นโยบายการใช้ชีวิตแบบพึ่งพาตนเอง เอื้อต่อผู้เอื้อกัน และใช้ชีวิตให้เป็นแบบอย่างกับคนอื่น โดยได้นำภูมิปัญญากลับมาพลิกฟื้นวิถีชีวิต และทำให้มองเห็นถึงแนวทางที่จะทำให้เกษตรกรอีสานพ้นจากพันธนาการของความยากจนได้ ไม่ว่าจะเป็นกรณีของพ่อผาย พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย พ่อวิจิตร บุญสูง พ่อมันสามสี ฯลฯ

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (2546 ก. : 15-26) ได้สรุปภาพรวมของกระบวนการเคลื่อนตัวขององค์กรชุมชนภาคอีสานที่ผ่านมาให้เห็นว่า ขบวนการขององค์กรชุมชนซึ่งรวมกลุ่มกันเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนและร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมีอย่างหลากหลาย มีการก่อเกิดหลายรูปแบบ โดยเฉพาะจากการสนับสนุนของหน่วยงานส่งเสริม ทั้งภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน และต่อมาเกิดการเชื่อมโยงกันของขบวนการองค์กรชุมชนและเครือข่ายองค์กรชุมชน เช่น เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ในพื้นที่ต่างๆ อาทิ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจังหวัดสุรินทร์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม บุรีรัมย์ ขอนแก่นและชัยภูมิ เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีสาน อาทิ เครือข่ายองค์กรชุมชนลุ่มน้ำมูล เครือข่ายป่าชุมชน เป็นต้น สำหรับการขับเคลื่อนขบวนการองค์กรชุมชนภาคอีสานในด้านเกษตรกรรมยั่งยืนนั้น เกี่ยวข้องโดยตรงกับเครือข่ายที่ทำเรื่องเกษตรอินทรีย์ โรงสีชุมชน และปุ๋ยชีวภาพ ซึ่งบางแห่งมีการจัดการที่ครบวงจร ตั้งแต่การผลิตไปจนถึงการตลาด เช่น กรณีศูนย์กลีกรมไร้สารพิษ อ.วังน้ำเขียว จ.นครราชสีมา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ยังมีการเคลื่อนไหวอีกหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน อาทิ การจัดกระบวนการเรียนรู้ของภาคประชาชนด้วยการเปิด “โรงเรียนเกษตรกร” การเคลื่อนไหวเรื่อง “ข้าวอินทรีย์” การชูประเด็น “ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านโลกาภิวัตน์” ตลอดจนการสร้างคน-สร้างผู้นำของเครือข่ายประชาชนชาวบ้าน เป็นต้น

โรงเรียนชาวนา-โรงเรียนเกษตรกร

การจัดกระบวนการเรียนรู้ของภาคประชาชนในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ภายใต้แนวคิดเรื่อง โรงเรียนเกษตรกร หรือโรงเรียนชาวนา เน้นความรู้ท้องถิ่นเป็นฐานในการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อทำเกษตรปลอดภัย สรางมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ แก่เกษตรกรที่สนใจจะเปลี่ยนการเกษตรแบบใช้สารเคมี มาเป็นเกษตรกรรมปลอดภัยหรือเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นแนวทางการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนการผลิต โดยมีการฝึกอบรมมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยเฉพาะการปลูกข้าวปลอดภัย ตัวอย่างเช่น โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน ภูนิเวศน์ขอนแก่นได้-โคราชเหนือ ได้เปิดโรงเรียนสอนการปลูกพืชปลอดภัย ขึ้นที่ ด.โคกสำราญ กิ่งอำเภอบ้านแฮด จ.ขอนแก่น หรือกรณี โรงเรียนชาวนา ที่หนองพอก จ.ยโสธร ที่สอนให้หันกลับไปทำนาแบบดั้งเดิม มีการลงแขก ใช้แรงงานสัตว์ การวิดน้ำเข้านาด้วยแรงคน สอนให้ชาวนารู้จักทำปุ๋ยชีวภาพแทนการใช้ปุ๋ยเคมี ทำสารควบคุมกำจัดแมลงด้วยสะเดาและพืชท้องถิ่นอื่นๆ และสอนในเรื่องการเฝ้าดูเฝ้ากินแบบพอเพียงตามแนวพระราชดำริ เป็นต้น

ข้าวอินทรีย์ในขบวนการเคลื่อนไหวเรื่อง “เกษตรอินทรีย์”

ที่ผ่านมา ขบวนการเคลื่อนไหวเรื่อง ข้าวอินทรีย์ นับว่ามีความโดดเด่นมากในภาคอีสาน ซึ่งเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญของประเทศ ซึ่งที่จริงการส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์ในประเทศไทยได้เริ่มต้นมากกว่า 10 ปี แล้ว โดยการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนร่วมกับชาวบ้านภาคอีสาน ซึ่งในระยะแรกเป็นเพียงนาปลอดภัยพืช ที่ยังใช้ปุ๋ยเคมีบ้าง และเริ่มมีการส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์อย่างจริงจังในราวปี 2539 จนเกิดการขยายตัวของเกษตรกรผู้ปลูก ซึ่งปัจจุบันมีเกษตรกรทั่วประเทศกว่า 700 ครอบครัวที่ปลูกข้าวอินทรีย์บนพื้นที่นารวมไม่ต่ำกว่า 2 หมื่นไร่ โดยมีจังหวัดยโสธรเป็นแหล่งปลูกที่ใหญ่ที่สุด

ปัจจุบันได้รับการรับรองมาตรฐาน และอยู่ระหว่างกระบวนการตรวจสอบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์บนพื้นที่นารวมกันกว่าหมื่นไร่ ซึ่งเกินกว่าครึ่งของนาอินทรีย์ทั่วประเทศ และปัจจุบัน

ข้าวอินทรีย์ คือ ข้าวที่ได้จากการทำนาแบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นการทำนาที่ไม่มีการใช้สารเคมีสังเคราะห์ใดๆ ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช หรือฮอร์โมนสังเคราะห์ที่ใช้เร่งการเจริญเติบโตของข้าว แต่จะใช้ปุ๋ยอินทรีย์ เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และใช้สารสกัดจากธรรมชาติในการกำจัดศัตรูพืช

มีแนวโน้มขยายตัวมากขึ้น เพราะเกษตรกรในพื้นที่และจังหวัดใกล้เคียงเริ่มต้นตัวและยอมรับว่า การปลูกข้าวอินทรีย์ส่งผลดีทั้งต่อสุขภาพ และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ด้วยการสนับสนุนและส่งเสริมของมูลนิธิสายใยแผ่นดิน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ได้พัฒนารูปแบบและแนวทางการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นระบบ ประกอบด้วยกิจกรรมส่งเสริมการผลิตในรูปของ “โรงเรียนเกษตรกร” การตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ โดยมี สำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) เป็นหน่วยงานตรวจสอบรับรอง การพัฒนาระบบประกันคุณภาพโรงสี ซึ่งเป็นโรงสีของกลุ่มเกษตรกรชาว

นา ที่สมาชิกเกษตรกรเป็นผู้ถือหุ้นและดำเนินการบริหารจัดการโรงสีเองในลักษณะธุรกิจชุมชน เพื่อให้การสีข้าวออกมามีคุณภาพและมาตรฐานที่ดี รวมทั้งการพัฒนาระบบตลาดการค้าที่เป็นธรรม ผลผลิตข้าวอินทรีย์โดยเฉพาะข้าวหอมมะลิทั้งหมดจะถูกส่งไปขายต่างประเทศ โดยมีสหกรณ์กรีนเนท จำกัด เป็นผู้ดำเนินการด้านการตลาดและการส่งออก ซึ่งปัจจุบันผลิตได้ไม่เพียงพอ จึงได้มีการพยายามรวมตัวกันเป็นเครือข่ายกลุ่มเกษตรกร จ.ยโสธร ที่มีแนวคิด นโยบายร่วมกันที่จะส่งเสริมการปลูกข้าวอินทรีย์แบบครบวงจร ทำให้มีกลุ่มเกษตรกรหันมาปลูกข้าวอินทรีย์มากขึ้น จนปัจจุบันมีโรงสีในเครือข่ายที่ทำการสีข้าวอินทรีย์เพื่อส่งออก 3 แห่งคือ โรงสีข้าวชมรมรักษัธรรมชาติ โรงสีข้าวกลุ่มเกษตรกรทำนาบากเรือ และโรงสีข้าวกลุ่มเกษตรกรทำนาห้องแซง

นอกจากนี้ ยังมีความเคลื่อนไหวที่จะผลักดันให้ จ. ยโสธร เป็นดินแดนแห่งข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เพื่อให้การปลูกข้าวอินทรีย์แพร่หลายสู่กลุ่มเกษตรกรอื่นๆ ในภาคอีสาน ล่าสุดหลายองค์กร อาทิ มูลนิธิสายใยแผ่นดิน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ประชาสังคมโยธธ และองค์กรชุมชนภาคอีสาน ได้มีการจัดงานรณรงค์เรื่องนี้นักทั้งปี โดยใช้รูปแบบต่างๆ เช่น การให้ความรู้กับเกษตรกร การประชาสัมพันธ์ต่างๆ พร้อมทั้งมีการชูเรื่องนี้เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาองค์กรชุมชนภาคอีสาน “คืนวิถีชุมชนคนอีสาน เอื้ออยู่เอื้อกินด้วยเกษตรอินทรีย์” และหนึ่งในกิจกรรมรณรงค์นี้คือ การร่วมมือกันจัดงาน “วันข้าวอินทรีย์ไทย” ขึ้น เมื่อวันที่ 26-29 ธันวาคม 2545 ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง จ.ยโสธร เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ชาวนาไทย เกิดความมั่นใจที่จะปรับเปลี่ยนมาทำนาแบบเกษตรอินทรีย์อย่างจริงจัง (เกษตรธรรมชาติ, 2545 : 49-51)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านโลกาภิวัตน์

ความเคลื่อนไหวภาคประชาชนภาคอีสาน ในการชูประเด็น “ด้านวิถีเกษตรกรรมทุนนิยมครอบโลก หรือโลกาภิวัตน์” มีความโดดเด่นไม่แพ้เรื่องข้าวอินทรีย์ โดยชี้ว่า เกษตรกรต้องหันกลับมาสู่ระบบการผลิตแบบยั่งยืนอย่างครบวงจร ฟังฟังองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นรากฐานที่แท้จริง ปฏิเสธระบบการผลิต-บริโภคที่พึ่งพาภายนอก ที่ผ่านมามีการจัดกิจกรรมเวทีระดับภาคหลายครั้งเพื่อระดมความคิด เสนอทางเลือกใหม่ในการพัฒนาภาคเกษตรกรรมให้สามารถพึ่งตนเองได้ในยุคโลกาภิวัตน์ เช่น มหกรรมความร่วมมือชนบท-เมือง และมหกรรมภูมิปัญญาอีสานเพื่อการพึ่งตนเอง โดยมีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น กลับมาฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรรมให้เกิดความยั่งยืน สร้างความมั่นคงในมิติต่างๆ ทั้งอาหาร เศรษฐกิจ รายได้ สมดุลของระบบนิเวศการผลิตและสภาพแวดล้อม โดยจัดกิจกรรม ได้แก่ ร้านค้าจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนพื้นบ้าน สินค้าเกษตรพืชผักปลอดสารพิษ สินค้าจากภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมทั้งเหล้าพื้นบ้าน ผลิตภัณฑ์สมุนไพรและอาหารพื้นบ้าน พร้อมๆ กับการจัดนิทรรศการให้ความรู้จากเครือข่ายพันธมิตรต่างๆ ไม่เฉพาะเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก แต่รวมถึงป่าชุมชน สิ่งแวดล้อม ธุรกิจชุมชน และเครือข่ายพิทักษ์สิทธิผู้บริโภค เป็นต้น และรวมถึงงานวัฒนธรรมบันเทิง ที่สะท้อนวัฒนธรรมพื้นบ้าน อาทิ หมอลำพื้นบ้าน และงานเสวนาทางวิชาการ (‘ชีวิตกับวิถีเกษตร ทุนนิยม ทางรอดชาวนายุคโลกาภิวัตน์’ ใน ผู้จัดการรายวัน, 1 ต.ค. 44 :13)

กรณีการเคลื่อนไหวในนามของ “เครือข่ายเหล้าพื้นบ้านแห่งประเทศไทย” นับเป็นความเคลื่อนไหวที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งในช่วงที่ผ่านมา โดยเฉพาะในภาคเหนือและอีสาน ที่ได้รับแรงค์เรียกร้องให้มีการผลิตและบริโภคเหล้าพื้นบ้านได้อย่างไม่ถูกผูกขาดกับเฉพาะกลุ่มนายทุน ซึ่งที่ผ่านมา ถูกมองว่าเป็น “เหล้าเถื่อน” มาตลอด ทำให้เกิดปัญหาการถูกจับกุมหลายครั้ง แต่กระนั้นชาวนาบ้านก็ยังผลิตอยู่ต่อ

ไปในท้องถิ่นต่างๆ ทั่วประเทศ เพราะพวกเขามองว่า เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้เรื่องภูมิปัญญาในการผลิต ซึ่งทำให้ชาวบ้านสามารถแปรรูปวัตถุดิบในท้องถิ่น เช่น ข้าว ข้าวโพด ผลไม้ เพื่อบริโภคและจำหน่ายได้ การต้มเหล้าพื้นบ้านจึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการพึ่งตนเองในท้องถิ่น ช้างยังช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนผลผลิตตกต่ำ แต่ปัญหาที่ผ่านมาคือ ไม่มีกฎหมายรองรับ ดังนั้นหากมีการยอมรับให้ผลิตอย่างถูกกฎหมาย และมีการตรวจสอบคุณภาพที่ดีพอ ก็จะเป็นการนำภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเฉพาะเรื่องการผลิตลูกแป้งเหล้า ที่มีสูตรและกลั่นเหล้าของท้องถิ่นที่หลากหลาย มีสรรพคุณในทางสมุนไพรหรือเครื่องเทศ และมีรสชาติดี นำมาพัฒนาสร้างชื่อเสียง และสามารถหารายได้เข้าประเทศได้ด้วย

ความเคลื่อนไหวเรื่องนี้ได้มีการรายงานว่า ภายในเวลาเพียง 8 เดือน หลังจากที่ถูกกฎหมายเปิดโอกาสให้¹⁰ ได้มีกลุ่มชาวบ้านและนายทุนท้องถิ่นขออนุญาตผลิตสุราแช่พื้นบ้าน หรือเหล้าหมัก มากกว่า 500 กลุ่ม ครอบคลุมพื้นที่ 62 จังหวัด และรัฐบาลสามารถเก็บภาษีได้เป็นกอบเป็นกำ มากกว่า 68 ล้านบาท ซึ่งเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงความนิยมในการบริโภค และบางแห่งก็สามารถส่งไปจำหน่ายต่างประเทศได้ อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่น่าเป็นห่วงก็คือ เรื่องคุณภาพของเหล้าแช่พื้นบ้านที่ยังไม่ได้มาตรฐาน ยิ่งเมื่อทำจำหน่าย หากผู้ผลิตไม่มีความชำนาญพอ ก็อาจเกิดปัญหาในเรื่องคุณภาพได้ (เกษตรกรรมธรรมชาติ ฉ.ที่ 8/ 2545, น.12-14)

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน

กรณีของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน นับเป็นความเคลื่อนไหวที่สำคัญอีกด้านหนึ่ง ดังได้กล่าวแล้วว่า ผลพวงจากการพัฒนาที่ผ่านมา ทำให้เกษตรกรรายย่อยต้องเกิดภาวะล้มละลาย แต่ก็มีปราชญ์ชาวบ้านหลายท่านได้พลิกผันการดำเนินชีวิตของตนเอง มองหาหนทางแก้ไขปัญหา จนได้กลายมาเป็นแบบอย่างของการมีชีวิตที่พอเพียง และสร้างชุมชนเข้มแข็ง มาวันนี้ปราชญ์ชาวบ้านหลายท่านได้ก่อให้เกิดหน่ออ่อนแห่งการพลิกฟื้นแผ่นดินคืนสู่คนอีสาน เอ็ดอู่เอ็ดกินด้วยเกษตรยั่งยืน เกิดการปฏิบัติจริงได้ผลในหลายๆ พื้นที่ และกำลังเป็นแบบอย่างให้กับคนที่กำลังเดินตามรอยทางมา ชุมชนหลายชุมชนเริ่มมองหาหนทางแก้ไข โดยใช้แนวคิด ทฤษฎี รูปแบบต่างๆ มาทดลองกับกลุ่มของตน จนเกิดผลให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ดังกรณีของ **กลุ่มอินแปง** ที่หันมาดำเนินชีวิตตามวิถีทางแห่งธรรมชาติ พึ่งพาตนเอง และสร้างสิ่งที่มีอยู่ให้เอื้อต่อการดำเนินชีวิตให้มากที่สุด จนสามารถทำให้กลุ่มอินแปง มีเครือข่ายแห่งบททดลองนี้เพิ่มมากขึ้นและเป็นที่ยอมรับของสังคมเป็นอย่างมาก โดยเริ่มต้นมาจากกลุ่มเพาะพันธุ์พืชพื้นบ้าน ที่มีการรวมกลุ่มกันเพาะกล้าไม้ ผัก ผลไม้พื้นบ้าน ซึ่งได้รับการจุดประกายความคิดจาก พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว ต่อมากลุ่มได้ขยายกิจกรรมไปมากขึ้น อาทิ การเลี้ยงไก่ หมู เพาะกล้าไม้ ซึ่งสามารถเพาะพืชพื้นบ้านได้กว่า 100 ชนิด ตลอดจนกลุ่มหอมทรัพย์ หมอสมุนไพรพื้นบ้าน รวมทั้งมีการพัฒนา

¹⁰ ได้มีมติจากการประชุมคณะรัฐมนตรีสัญจรในรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ที่ จ.ศรีสะเกษ เมื่อวันที่ 12 พ.ย. 2544 ให้ชาวบ้านที่รวมตัวกันในรูปแบบนิติบุคคล กลุ่ม หรือสหกรณ์ สามารถผลิต “สุราแช่พื้นบ้าน” ที่มีแอลกอฮอล์ไม่เกิน 15 ดีกรีได้ ส่วนการอนุญาตให้ผลิต “เหล้ากลั่นพื้นบ้าน” กำลังมีการผลักดันให้มีระเบียบและกฎกระทรวงให้สามารถผลิตได้ ขณะนี้กำลังอยู่ในขั้นตอนการพิจารณาให้ความเห็นชอบของ ครม.

เป็น “มหาวิทยาลัยชีวิต” สามารถขยายเครือข่ายในจังหวัดสกลนครได้ 7 อำเภอ และอบรมชาวบ้าน ปีละ 200 คน โดยมีการเรียนรู้ถึงศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนในชุมชน 4 สาขา ได้แก่ สุขภาพศาสตร์ อาหารศาสตร์ ชีวิตศาสตร์ และสาขาเด็กอีสานรักถิ่น ทั้งนี้ถือว่า ปัจจุบันงานและกิจกรรมของกลุ่มอินแปง เป็นการสร้าง “ครู” สร้างผู้นำขึ้นมา บททดลองซึ่งชุมชนและเครือข่ายได้พยายามช่วยกันสร้างสรรค์และก่อให้เกิดเป็นฐานที่เป็นความจริง กำลังถูกถ่ายทอดสู่เยาวชนเป็นเครือข่ายที่ขยายผลในแต่ละหมู่บ้าน ตำบล จนปัจจุบันสามารถสร้างครูที่เป็นเยาวชนได้แล้วหลายคน และสามารถสร้างศูนย์ข้อมูล โรงงานแปรรูปผลิตภัณฑ์จากพืชผักพื้นบ้านที่มี สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ชัดเจน จับต้องได้ สัมผัสได้ และหล่อเลี้ยงชีวิตได้จริง (อ่านเพิ่มเติมใน เสรี พงศ์พิศ, 2545)

เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านปัจจุบันมีการเชื่อมโยงกัน 12 เครือข่ายใน 5 จังหวัด (ขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ และอำนาจเจริญ) และมีเวทีเรียนรู้ร่วมกันเดือนละ 1 ครั้ง ในแต่ละครั้งจะมีการตั้งประเด็นพูดคุย ตลอดจนมีการสัญจรไปตามศูนย์เรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านแต่ละเครือข่าย ทั้ง 12 เครือข่าย เพื่อให้เกิดการดูงานและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อย่างไรก็ตาม เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านแต่ละแห่ง ก็จะมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานไปในแนวทางเดียวกัน คือ (1) เพื่อให้ชุมชนรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้กลับคืนความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวบ้านมีความมั่นคงด้านอาหาร (2) เพื่อให้ประชาชนอยู่อย่างพอเพียงพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองได้ (3) เพื่อให้เกิดการทำงานแบบเครือข่าย มีศูนย์เรียนรู้เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และกระจายความรู้ไปสู่ชุมชนอื่น และ (4) เพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามซึ่งเคยมีมาในอดีต โดยมีการกิจสำคัญแบ่งได้เป็น 11 การกิจ¹¹ ซึ่งมีการดำเนินการในทั้ง 12 เครือข่าย เพียงแต่อาจมีความเข้มข้น เห็นผลชัดเจนแตกต่างกันไปตามพื้นฐานประสบการณ์ วิธีการทำงาน ความสนใจ ทักษะหรืออื่นๆ (วราภรณ์ หลวงมณี, 2545)

นอกจากนี้ พันธกิจของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานที่กำหนดร่วมกันคือ การกู้ชาติให้พ้นจากวิกฤติเศรษฐกิจ ด้วยการวางเป้าหมายในการสร้างเครือข่ายของชาวบ้านที่สนใจแนวทางการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองด้วยความรักความเอื้ออาทรต่อกัน โดยใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่อย่างเหมาะสม รวมทั้งการระดมทรัพยากรและทุนทางสังคมมาใช้ในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จำนวน 1 ล้านครอบครัวภายในเวลา 18 ปี

2.2.4.3

ภาคกลาง

พัฒนาการขององค์กรชุมชนในภาคกลาง ก็เช่นเดียวกับภาคอื่นๆ คือ มีทั้งที่เกิดจากการส่งเสริมของหน่วยงานรัฐ ผ่านงานส่งเสริมการเกษตร งานพัฒนาชุมชน งานสาธารณสุข เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีองค์กรที่ได้รับผลกระทบจากปัญหา และมีการรวมกลุ่มกันแก้ปัญหาด้วยตนเอง อาทิ เครือข่ายวน

¹¹ ได้แก่ (1) จัดทำศูนย์เรียนรู้ของเครือข่าย เพื่อเผยแพร่สารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านในทุกๆ ด้าน (2) พัฒนาอาชีพให้กับสมาชิกในเครือข่ายและดำเนินกิจกรรมเพื่อฝึกปฏิบัติภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ (3) ดำเนินกิจกรรมกลุ่มลัจจะออมทรัพย์ (4) รักษาระบบนิเวศ อนุรักษ์พันธุ์พืช-สัตว์ (5) จัดทำโครงการเกษตรผสมผสาน (6) ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่ลูกหลาน (7) พัฒนาเครือข่าย (8) ทำวิจัยชุมชน (9) ประสานความร่วมมือทั้งภาครัฐและเอกชน (10) จัดทำระบบสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้าน และ (11) การนำฐานข้อมูลสมาชิกในเครือข่ายเข้ามาใช้ในการวางแผนและติดตามสรุปการดำเนินงาน

เกษตรของผู้อยู่ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม เครือข่ายปลูกผักปลอดสารพิษ จ.สุพรรณบุรี ตลอดจนองค์กรชุมชนที่เกิดขึ้น จากการทำงานส่งเสริมโดยองค์กรพัฒนาเอกชน อาทิ สมาคมเกษตรกรพัฒนาการเกษตรและสิ่งแวดล้อม ไฟศาลี จ.นครสวรรค์ กลุ่มเกษตรกรรมยั่งยืน อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี หรือองค์กรชุมชนที่ได้รับการเสริมหนุนจากองค์กรศาสนา เช่น ชุมชนพึ่งตนเองตามแนวทางของเครือข่ายอโศก เช่น ชุมชนปฐมอโศก จ.นครปฐม ที่ยึดหลักการสร้างชุมชนพึ่งตนเอง การทำเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อการพึ่งตนเองของทั้งระบบชุมชนและการบริโภคแบบพอเพียง นอกจากนี้ยังมีองค์กรชุมชนที่ได้รับการเสริมหนุนจากกลุ่มปัญญาชนท้องถิ่น เช่น กลุ่มครู กลุ่มเกษตรกร ที่มีการทำงานเชื่อมโยงกันหลายด้าน โดยเฉพาะด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและเกษตรกรรมยั่งยืน อาทิ เครือข่ายจุลินทรีย์ อ.ท่าตะเกียบ จ.ฉะเชิงเทรา เครือข่ายสิ่งแวดล้อมภาคตะวันออก เป็นต้น

กรณีการเคลื่อนไหวของเครือข่ายเกษตรภาคกลาง มีความเด่นชัดในเรื่องการใช้จุลินทรีย์เพื่อปรับสภาพดินและฟื้นความอุดมสมบูรณ์ อาทิ *เครือข่ายเกษตรภูมิปัญญาไท* จ.นครปฐม ซึ่งมีสมาชิก 20 กลุ่ม ครอบคลุมพื้นที่ 7 อำเภอ ทั้งนี้โดยมีจุดเริ่มต้นจากการที่เครือข่ายเกษตรกรรมธรรมชาตินครปฐม ได้รับเงินสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมในการพัฒนาความรู้ทางด้านการทำการเกษตร มีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาดูงานเกษตรธรรมชาติในพื้นที่ต่างๆ ทำให้สมาชิกได้รับความรู้ ข้อมูล และเห็นความสำคัญของการทำเกษตรธรรมชาติ จนมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายและมีกิจกรรมร่วมกันคือ การเผยแพร่การทำปุ๋ยจุลินทรีย์ โดยมีการประสานกับหน่วยงานที่ทำงานด้านจุลินทรีย์ เพื่อร่วมกับชาวบ้านทดสอบการใช้จุลินทรีย์ในการทำเกษตรในพื้นที่กว้างและต้องการความรวดเร็วในการปรับสภาพดินให้ฟื้นความอุดมสมบูรณ์ มีการทดลองใช้ปุ๋ยและเชื้อจุลินทรีย์ในแปลงนาและใช้เครื่องตรวจสภาพดินเพื่อพิสูจน์ให้สมาชิกเห็น ทำให้สมาชิกกลุ่มสามารถลดการใช้สารเคมีในพื้นที่ทำการเกษตร และหันมาใช้จุลินทรีย์ในการปรับสภาพดิน ที่สามารถลดสารเคมีที่ตกค้างอยู่ในดินภายในระยะเวลาเพียง 3 เดือน

สำหรับตัวอย่างเครือข่ายเกษตรกรรมธรรมชาติภาคกลาง ได้แก่ บ้านหนองสาหร่าย อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี, บ้านบางใหญ่ อ.บางปลาม้า จ.สุพรรณบุรี, เครือข่ายเกษตรภูมิปัญญาไท อ.เมือง จ.นครปฐม และ คลองจินดา จ.นครปฐม, โครงการนำร่องฯ ภูมินิเวศสุพรรณภูมิ อ.เสนา จ.พระนครศรีอยุธยา, เกษตรล้มตอซัง จ.ปทุมธานี, เครือข่ายวนเกษตร จ.ฉะเชิงเทรา, ศูนย์เกษตรธรรมชาติวิงจันทร์ จ.ฉะเชิงเทรา, เกษตรผสมผสาน จ.สมุทรปราการ, เครือข่ายจุลินทรีย์ธรรมชาติ เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนภาคตะวันออก เป็นต้น (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2546 ข. : 4-20) นอกจากนี้ยังมีการเชื่อมโยงกันของกลุ่มชาวนา ชาวสวนปลูกผัก และกลุ่มป่าชุมชนในภาคกลางในชื่อ "กลุ่มเกษตรกรเพื่อชีวิต"¹² ซึ่งเป็นการทำงานและเรียนรู้ร่วมกันระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน คือมูลนิธิพิทักษ์นิเวศน์และชุมชน กลุ่มเกษตรกรในจังหวัดสุพรรณบุรี ชัยนาท สิงห์บุรี

¹² ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น "เครือข่ายพนาผล" ประกอบด้วย กลุ่มเกษตรกรทำสวนเชิงกลัด กลุ่มเกษตรกรเชิงกลัดยั่งยืน (สิงห์บุรี), โรงเรียนเกษตรบ้านหลั่น กลุ่มป่าชุมชนบ้านเขาวงเหียนทอง (จ.ชัยนาท), สมาคมเกษตรกรพัฒนาการเกษตรและสิ่งแวดล้อม (นครสวรรค์), กลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษบ้านภูทิพย์ อ.โคกสำโรง (ลพบุรี), กลุ่มป่าชุมชนเขาดิทยุเนี่ยนในเขตพื้นที่ สป.กลานสัก (อุทัยธานี), กลุ่มเกษตรกรทำสวนจรเข้สามพัน อ.อุทอง ชมรมเกษตรกรผู้ปลูกผัก ต.องค์พระ อ.ด่านช้าง กลุ่มสำนักค้ำพัฒนา กลุ่มเกษตรกรข้าวปลอดสารพิษ อ.สองพี่น้อง (สุพรรณบุรี) (จากเอกสารโครงการเกษตรเพื่อคืนธรรมชาติสู่ชีวิตและสิ่งแวดล้อม โดยเครือข่ายเกษตรเพื่อชีวิต)

นครสวรรค์ ลพบุรี อุทัยธานี กาญจนบุรี และเจ้าหน้าที่รัฐ คือสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 5

2.2.4.4

ภาคใต้

พัฒนาการของขบวนการองค์กรชุมชนในภาคใต้ ในประเด็นเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนนั้น อาจกล่าวได้ว่า มีองค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มเข้าไปขยายแนวคิดเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนมาตั้งแต่ประมาณปี 2530 โดยเน้นที่การจัดการสวนแบบผสมผสาน ซึ่งเป็นรูปแบบการเกษตรดั้งเดิมของภาคใต้ที่ยังมีแบบอย่างอยู่ รวมทั้งการส่งเสริมการเกษตรผสมผสานในพื้นที่นา มีการส่งเสริมให้ทำสวนยางแบบผสมผสานหรือปลูกพืชร่วมยาง ในราวปี 2534 มีการจัดตั้งเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้ขึ้น ปัจจุบันมีกลุ่มสมาชิกมากกว่า 13 กลุ่มทั่วภาคใต้ ทำการเกษตรในทุกสภาพพื้นที่ ตั้งแต่เขตป่าเขา ที่นา และชายฝั่งทะเล ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรที่มีความเกี่ยวเนื่องกันและเป็นฐานให้กับภาคเกษตร ดังนั้นยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรยั่งยืนของภาคใต้จึงแยกไม่ออกกับยุทธศาสตร์เรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง เกษตรทางเลือก สิทธิทำกิน ป่าชุมชน และประมง หรือบางกิจกรรมมีการดำเนินงานโดยมองในเชิงพื้นที่ลุ่มน้ำ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2546 ก. : 39-40)

ในการดำเนินงานเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน นอกจากการส่งเสริมเรื่องการผลิตแล้ว ยังมีการทำงานเชื่อมโยงกับผู้บริโภค โดยการพัฒนาเรื่อง “ตลาดสีเขียว” รวมทั้งการทำงานวิจัยและพัฒนาควบคู่ไปด้วย อาทิในประเด็นเรื่อง ระบบวนเกษตร การจัดการตลาดผลผลิตจากป่า อาหารพื้นบ้าน พืชร่วมยาง การพัฒนาเครือข่ายตลาดสีเขียว พืชผักพื้นบ้าน รูปแบบการผลิตของพื้นที่ลุ่มน้ำหลังสวน เป็นต้น (ใน วรรณภา ประยุกต์วงศ์, 2544) นอกจากนี้ยังเข้าร่วมโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ใน 4 ภูมิภาคด้วย ได้แก่ ภูมิภาคภาคใต้ตอนบน ภูมิภาคภาคใต้ตอนล่าง ภูมิภาคลุ่มน้ำสายบุรี และภูมิภาคประมงปัตตานี ซึ่งกิจกรรมที่สำคัญ เช่น ได้ร่วมกับองค์กรพิทักษ์ลุ่มน้ำสายบุรี และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี จัดงานประกวดพันธุ์พืชและผลไม้พื้นบ้านภาคใต้ขึ้น ณ บ้านกะตุนง ต.เกาะร่อ อ.รามัญ จ.ยะลา โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อให้ประชาชนนำพืชพันธุ์พืชบ้านที่มีอยู่ ซึ่งถือเป็นของดีประจำถิ่นออกมาเผยแพร่ อีกทั้งเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของพืชพื้นบ้าน โดยการชี้ให้เห็นคุณค่า และยังถือเป็นการสร้างแนวร่วมในการอนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นบ้าน ทั้งนี้การจัดงานดังกล่าว ทำให้พบพรรณพืชพื้นบ้านหลายชนิดที่ไม่เคยเห็นเป็นจำนวนมาก นำมาสู่การเตรียมพัฒนาพันธุ์หรือขยายต่อให้แพร่หลายต่อไป รวมทั้งการเสนอแนะตอนนโยบายให้สนับสนุนการปลูกพืชพื้นบ้านแทนการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวด้วย (เช่นบัญชีพันธุ์ไม้พื้นบ้านใกล้สูญพันธุ์ หนุ่นเกษตรกรปรับแนวสู่ระบบยั่งยืน' ใน ผู้จัดการรายวัน, 4 พ.ย. 45 : 6)

นอกจากนี้ การเคลื่อนไหวภาคประชาชนในภาคใต้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การจัดตั้ง **มหาวิทยาลัยชุมชนปักษ์ใต้ (มชป.)** ซึ่งถือว่าเกี่ยวข้องกับวาระแห่งชาติในเรื่องการศึกษาอย่างมาก เนื่องจากระบบการจัดการศึกษาที่ผ่านมา เป็นการจัดการศึกษาที่เข้าสู่การแข่งขัน และไม่ตอบสนองต่อท้องถิ่น คนถิ่นใต้จึงมีการเคลื่อนไหวเรื่องนี้เพื่อรวบรวมฐานความรู้ที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” โดยเป็นการนำองค์ความรู้ที่มีอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ประกอบด้วย 7 เรื่อง คือวิชาการออมเงิน วิชาวิสาหกิจ

ชุมชน-อาชีพพึ่งตนเอง วิชาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ วิชาเกษตรชีวภาพ วิชาศิลป วิชาสุขภาพชุมชน และวิชาการจัดทำแผนชุมชน (ถูกรอบที่ 6 ประกอบ) มาสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเอง และมีเป้าหมายคือการสร้างสุขภาพให้เกิดขึ้นในชุมชน ('มหาวิทยาลัยไว้ศักดิ์นา' ในกรุงเทพฯธุรกิจ คอลัมน์จุดประกาย, 4 มิ.ย. 45 : 1-2)

กรอบที่ 6 7 ฐานนําร่องมหาวิทยาลัยชุมชนปักษ์ใต้

1. มหาวิทยาลัยชาวบ้านคลองเปียง อ.จะนะ จ.สงขลา เปิดให้การเรียนรู้ด้านงานออมทรัพย์และการจัดการสวัสดิการชุมชน
2. มหาวิทยาลัยแห่งชุมชนเด็กกำพร้า โดยศูนย์เด็กกำพร้าและยากจนอนาคบ้านสุโงปาดอ.เมือง จ.ปัตตานี เจ้าของหลักสูตรการจัดการกระบวนการเรียนรู้ของเด็กกำพร้า การระดมทุนและการพึ่งตนเอง
3. ศูนย์การเรียนรู้การทอดผ้าป่าบ้านนาหมื่นศรี อ.นาโยง จ.ตรัง ที่คนรุ่นเก่ากับเด็กรุ่นใหม่ ร่วมกันถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านงานทอดผ้าแบบครบวงจร
4. เครือข่ายธนาคารหมู่บ้านชุมพร อ.เมือง สมาชิก 4 เครือข่าย 53 กลุ่ม ร่วมทำกิจกรรมชุมชนในหลักสูตรต่างๆ อาทิ ลงขันสร้างอาคารด้วยตนเอง, ข้อคิดธุรกิจข้าวสาร, ธุรกิจชุมชนรอมือสอง, บัญชีธุรกิจชาวบ้าน และการสร้างธนาคารชุมชน
5. มหาวิทยาลัยชาวบ้านวัดป่ายาง อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช มีกิจกรรมโครงการจุลินทรีย์ปุ๋ยชีวภาพจากของไร้ประโยชน์ มาทำให้มีค่าในหลักสูตรเกษตรชีวภาพ
6. มหาวิทยาลัยชุมชนพื้นบ้านศรีวิชัย ต.ทรายขาว อ.หัวไทร จ.นครศรีธรรมราช มียุทธศาสตร์หลักที่การใช้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นภูษิต และองค์ความรู้ต่างๆ เช่น การออมทรัพย์, ประชาคม, พิธีกรรม, ดิด สี ดี เปา, เศรษฐกิจพอเพียง ฯลฯ
7. วิทยาลัยธุรกิจชุมชนและการพัฒนา ต.ทอนหงษ์ อ.ลานสกา จ. นครศรีธรรมราช บรรจุ 6 หลักสูตรธุรกิจชุมชนพึ่งตนเอง ได้แก่ โรงแปงขนมจีน หมากรแห้ง สวัสดิการชุมชน โรงน้ำดื่ม และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นต้น

2.3

จับกระแข่าวความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืน

นอกจากความเคลื่อนไหวในแง่การดำเนินงานของภาคส่วนต่างๆ ในสังคมแล้ว ในระยะที่ผ่านมา ประเด็นข่าวที่สะท้อนกระแสหรือความเคลื่อนไหวในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องหรือให้ภาพที่เป็นบริบทกับเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ได้แก่ กระแสเรื่องสุขภาพ การเกษตรแบบยั่งยืน ในคำเรียกชื่อต่างๆ กันไป เช่น การผลิตผักปลอดสารพิษ เกษตรอินทรีย์ กลไกกรมไรสารพิษ เป็นต้น การหันกลับมาพึ่งพาตนเองในเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่นำมาผสมผสานกับภูมิปัญญาใหม่ ทำให้เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนนานาชาติ ทั้งที่เป็นของกิน ของใช้ เครื่องดื่ม ตลอดจน การใช้สมุนไพร พืชผักพื้นบ้านมาเป็นอาหาร ยา เครื่องสำอางค์ กระแสเรื่องของน้ำหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ที่นำมาใช้ทดแทนเคมีทางการเกษตร ตลอดจนการใช้ชีวิตแบบพอเพียงตามแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวง เป็นต้น ซึ่งอาจจะประมวลได้เป็นประเด็นหลักๆ 5 ประเด็น ดังนี้

1. กระแสผู้บริโภค/ กระแสสุขภาพ
2. กระแสทางเลือกของภาคประชาชน
3. สิทธิกับการจัดการทรัพยากรสาธารณะ

4. เทคโนโลยีชีวภาพ
5. เภยิยความทำทายจากโลกาภิวัตน์
6. นโยบายรัฐ

ทั้งนี้จากการประมวลข่าวต่างๆ กรณีข่าวจากหนังสือพิมพ์ซึ่งสื่อกระแสหลัก ส่วนใหญ่พบว่า ข่าวที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืนโดยตรงมีน้อย มักเป็นการประกาศนโยบาย กิจกรรมโครงการหรือผลงานที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกระแสหลักมากกว่าเกษตรกรรมยั่งยืน (ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก ค.) ด้านความเคลื่อนไหวภาคประชาชน ส่วนใหญ่เป็นข่าวการเคลื่อนไหวเรียกร้อง ยื่นข้อเสนอต่อรัฐบาลในประเด็นปัญหาต่างๆ แทบไม่มีช่องในการเผยแพร่ความรู้ ข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืนโดยตรง ยกเว้นในเชิงรูปธรรมของภูมิปัญญา เทคโนโลยีหรือเทคนิคทางการเกษตรบางด้าน หรือประเด็นข่าวจากงานประชุมสัมมนาทางวิชาการบ้าง ซึ่งโดยทั่วไปมักมีกลุ่มเป้าหมายเฉพาะและอยู่ในแวดวงผู้เกี่ยวข้องที่จำกัด

การสื่อสารของเครือข่ายภาคประชาชน ซึ่งรวมถึงการจับมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการบางส่วน จึงมักมีการสร้างช่องทางการสื่อสารขึ้นมาเอง มักอยู่ในรูปของหนังสือ¹³ วารสาร/จดหมายข่าว หรือเว็บไซต์ สำหรับหนังสือนั้นด้านหนึ่งมุ่งเผยแพร่ทั้งแนวคิด อธิบายความหมาย ความเข้าใจ มีการหยิบยกอุปสรรคความสำเร็จ มานำเสนอ เพื่อให้เป็นตัวอย่างที่เรียนรู้ได้จริงในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน หนังสืออีกส่วนหนึ่งสื่อให้เห็นบริบทและปัญหาที่เกี่ยวข้อง เช่น กระแสโลกาภิวัตน์ ส่วนวารสาร จดหมายข่าว ก็มีทั้งที่เผยแพร่เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนโดยตรง อาทิ วารสารเกษตรยั่งยืน (มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)) วารสารเกษตรกรรมธรรมชาติ (มูลนิธิศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก) จุลสารความมั่นคงทางอาหาร (ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน) จดหมายข่าวมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มูลนิธิมาตรฐานเกษตรอินทรีย์) กับส่วนที่นำเสนอกิจกรรมของกลุ่ม ชุมชน องค์กรชุมชน ซึ่งเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นเพียงส่วนหนึ่งในความเคลื่อนไหวหลากหลายด้านในนั้น อาทิ ข่าวชุมชน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน) ส่วนการสื่อสารผ่านเว็บไซต์ มีการจัดทำขึ้นมาหลายองค์กรหรือหน่วยงานเช่นกัน อาทิ เว็บไซต์เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนไทย (www.thaingo.org) ซึ่งเชื่อมโยงกับเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เว็บไซต์ของโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ภูมินิเวศน์สุพรรณภูมิ หรือสำนักข่าวประชาธรรม เป็นต้น

¹³ อาทิ อาริรัตน์ กิตติศิริ (บก.), ประจักษ์ : ประสบการณ์การปรับปรุงบำรุงดินของเกษตรกรอีสานในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน (กรุงเทพฯ : ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน, 2544); วิฑูรย์ ปัญญากุล, ความรู้เบื้องต้น เกษตรอินทรีย์ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสลายใบแผ่นดิน); คณะทำงานพันธกรรมข้าวพื้นบ้านอีสาน โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย, เมล็ดพันธุ์สัญจร กรณีศึกษาเมล็ดข้าวพื้นบ้านท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ (กรุงเทพฯ : ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน, 2544); นฤมิตร ประพันธ์ (บก.), พันภูมิปัญญา ฝ่าวิกฤตโลก (อุบลราชธานี : เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน, 2544), วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และนิรมล ยวนบุญ, หอมกลิ่นข้าวมะลิหอม เรื่องราวและการต่อสู้เพื่อรักษาพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ (กรุงเทพฯ : องค์กรความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาไทย (BIOTHA) และมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย), 2545); บุญเท เกื้อหนุน และคณะ (บก.), เกษตรกรแนวหน้า ฝ่าวิกฤตโลก (ขอนแก่น : โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ภูมินิเวศน์เทือกเขาเพชรบูรณ์, 2545)

ในส่วนของนักวิชาการ ชาวส่วนใหญ่เป็นการนำเสนอบทความ ที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยภาคประชาชนในประเด็นปัญหาต่างๆ อาทิ เรื่องป่าชุมชน ที่ดิน เชื้อนปากมด เป็นต้น ในเชิงของการวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาหรือการตั้งคำถาม ตลอดจนการเสนอแนะในเชิงแนวคิด ทิศทาง หรือนโยบายต่อปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นเหล่านั้น

กระแสผู้บริโภค/ กระแสสุขภาพ

ในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมา กระแสความตื่นตัวของผู้บริโภคและกระแสสุขภาพ เป็นกระแสที่มาแรง ประกอบกับแนวคิดในการหันกลับมาพึ่งพาตนเองมากขึ้นจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องอาหาร สุขภาพ หรืออื่นๆ ตลอดจนความเคลื่อนไหวเรื่องการปฏิรูประบบสุขภาพเพื่อนำไปสู่สังคมสุขภาวะ เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ผู้คนหันมาให้ความสนใจเรื่องการอยู่-การกินมากขึ้น อาทิ การบริโภคผักพื้นบ้าน สมุนไพร อาหารหรือพืชผักปลอดสารพิษ รวมไปถึงการออกกำลังกายด้วยโยคะ ชี่กง หรืออื่นๆ เป็นต้น

ในอีกด้านหนึ่งก็เป็นกระแสความนิยมของผู้บริโภคในต่างประเทศด้วย ที่หันมาบริโภคอาหารที่ปลอดภัยจากสารเคมีและสารพิษในแนวเกษตรอินทรีย์ ซึ่งกำลังได้รับความนิยมจากทั่วโลก ดังจะเห็นได้จากการขยายตัวอย่างมากของตลาดสินค้าอาหารอินทรีย์ในต่างประเทศ(www.tfrc.co.th) รวมทั้งจะเห็นได้ว่า รัฐบาลของประเทศต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มประเทศอียู มีการสนับสนุนสินค้าเกษตรแบบอินทรีย์ โดยมีรายงานข่าวออกมาว่า อังกฤษ และฝรั่งเศส หันมาให้การอุดหนุนการผลิตอาหารและรักษาสินแวดล้อมมากขึ้น ทั้งในการทำคู่มือฝึกอบรมให้กับเกษตรกร การจัดตั้งศูนย์กลางอาหารครบวงจร เพื่อดูแลระบบวงจรอาหารทั้งระบบ รวมทั้งการจัดตั้งหน่วยงานทำหน้าที่พัฒนาการแข่งขันทางการตลาด และจัดทำมาตรการและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับอาหารและเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมรองรับความต้องการเรื่องอาหารเพื่อสุขภาพของผู้บริโภคที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น รวมทั้งการสนับสนุนเกษตรอินทรีย์ โดยช่วยเหลือให้เกษตรกรเปลี่ยนมาทำฟาร์มเกษตรอินทรีย์ และส่งเสริมการบริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น ('ไทยจับตาอียู เเทงบอัมสินค้าเกษตรอินทรีย์' ใน กรุงเทพธุรกิจ, 25 พ.ค. 2545 : 16) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า รัฐบาลประเทศเขาได้พยายามส่งเสริมภาคเกษตรของเขา เพราะตลาดสินค้าอินทรีย์มีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ต้องหันกลับมามองในบ้านเราด้วยว่า รัฐบาลได้ลงทุนในเรื่องนี้อย่างเข้มข้น จริงจังสักแค่ไหน

ในระดับฐานราก ความตื่นตัวของภาคประชาชนในกระแสนี้ดำเนินไปพร้อมกับความเคลื่อนไหวในเรื่องการทำการเกษตรปลอดสารพิษ เกษตรอินทรีย์ การใช้น้ำหมักจุลินทรีย์ในการผลิต เพื่อทดแทนการใช้สารเคมีทางการเกษตร การหันมาบริโภคพืชผักพื้นบ้าน ตลาดทางเลือก¹⁴ เป็นต้น

¹⁴ มีด้วยกันหลายรูปแบบ เช่น ระบบที่เรียกว่า CSA (Community Supported Agriculture) อย่างกรณีของสวนดวงตะวัน (เป็นสวนสาธิตของศูนย์เกษตรกรรมธรรมชาติ หอจอก ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2541 ด้วยความร่วมมือระหว่างศูนย์อาสาสมัครญี่ปุ่น มูลนิธิสุขภาพไทย โรงเรียนอนุบาลบ้านรัก และกรีนเนท) ที่ส่งเสริมการตลาดในแนวนี้ โดยเน้นการฟื้นฟูความสัมพันธ์ของผู้ผลิตและผู้บริโภค ในลักษณะที่สัมพันธ์กันโดยตรงในการซื้อขายสินค้า โดยให้ผู้บริโภคเข้ามาสนับสนุนร่วมลงทุนกับเกษตรกร เป็นสมาชิกแบบลงขันออกค่าใช้จ่ายเป็นต้นทุนการผลิต ทั้งนี้เพราะมองว่า ผู้บริโภคจะต้องเป็นกลุ่มแรกที่เริ่มต้นในการเปลี่ยนค่านิยมในการผลิตผักปลอดสารเคมี เพราะผู้ผลิตจะดำเนินการตามกระแสความนิยมของผู้บริโภค (มติชนรายวัน, 19 ก.ย. 44)

ในส่วนของภาครัฐก็มีการปรับตัวในเรื่องนี้เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากแนวนโยบายในการส่งเสริมด้านต่าง ๆ เช่น กรมปศุสัตว์พูดถึงเรื่องการผลิตเนื้อสัตว์ที่ปลอดภัยหรือเนื้ออนามัย ปศุสัตว์อินทรีย์ (Organic Livestock) การใช้สมุนไพรเป็นทางเลือกใหม่สำหรับการเลี้ยงสัตว์ ทดแทนสารเคมีในการป้องกันและรักษาโรคเพื่อให้ได้เนื้อสัตว์ที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภค อันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะช่วยให้สามารถพึ่งพาตนเอง และลดรายจ่ายการเลี้ยงสัตว์ ตลอดจนช่วยลดการนำเข้าเคมีภัณฑ์และเวชภัณฑ์จากต่างประเทศ (www.dld.go.th) กรมประมงพูดถึงการเลี้ยงกุ้งกุลาดำแบบธรรมชาติ การเพาะเลี้ยงหอยเป่าฮื้อและการเลี้ยงกุ้งก้ามกรามแนวเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนการสนับสนุนของหน่วยงานต่าง ๆ ในเรื่องปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น นอกจากนี้ที่ผ่านมา กรมส่งเสริมการเกษตรยังได้จัดมหกรรม เกษตรอินทรีย์แห่งชาติ ครั้งที่ 1 ขึ้น เมื่อวันที่ 5-9 ธันวาคม 2545 ณ พิพิธภัณฑ์การเกษตรเฉลิมพระเกียรติฯ อีกด้วย

กระแสทางเลือกของภาคประชาชน

ในช่วงที่ผ่านมา ขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนในส่วนต่างๆ ได้มีการนำเสนอปัญหาและรณรงค์หาทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหาในประเด็นต่างๆ ซึ่งถ้าหากมองในแต่ละเรื่องแยกย่อยกันไป อาจดูไม่สำคัญ แต่ถ้ามองเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแล้ว นับว่าให้ภาพของกระแสทางเลือกที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง เกษตรอินทรีย์ การจัดตั้งองค์กรอิสระผู้บริโภค สิทธิชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการศึกษาภาคประชาชน กระบวนการต้านโลกาภิวัตน์ เป็นต้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรอินทรีย์ เป็นกระแสที่มาแรงในช่วง 3-4 ปีที่ผ่านมา หลายจังหวัดกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนา ประกาศตัวแก้ไขปัญหาคความยากจนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยเกษตรอินทรีย์และหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ เช่น นครราชสีมา (โคราชกกแก้ปัญหาคความจน ยึดแนวคิด 'เกษตรอินทรีย์' ใน ผู้จัดการรายวัน, 14 ก.พ. 45 : 17 ; ดุกรอบที่ 7 ประกอบ) หรือ จ.ยโสธร ประกาศตัวขอเป็นดินแดนแห่งข้าวอินทรีย์ เป็นต้น (จาก หนังสือพิมพ์ฉบับพิเศษประกอบการ วันข้าวอินทรีย์ไทย ประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของชาวนา 26-29 ธันวาคม 2545 ณ หน้าที่ว่าการอำเภอมือง จ.ยโสธร)

โดยเฉพาะในเรื่องเกษตรอินทรีย์ที่ใช้น้ำหมักชีวภาพ เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมีนั้น ปัจจุบันแพร่ขยายไปทั่วประเทศ จนถึงกลับทำให้มีปัญหาเรื่องกากน้ำตาลมีราคาแพง เกิดระบบการผูกขาดโดยพ่อค้าคนกลางขึ้น กลุ่มผู้ใช้จุลินทรีย์ จึงมีการรวมตัวกันสร้างเป็นเครือข่ายการทำงานระดับประเทศ ร่วมกันจัดทำโครงการ 'จุลินทรีย์พลิกพื้นแผ่นดินไทย' ภายใต้การสนับสนุนจากโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรขององค์กรชุมชนเมืองและชนบท สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวและให้ชุมชนหันกลับมาพึ่งตนเองได้ในการทำเกษตร¹⁵

¹⁵ มีพื้นที่เป้าหมาย 10 จังหวัด คือ ยโสธร หนองบัวลำภู สุรินทร์ นครราชสีมา พิจิตร พิษณุโลก ปราจีนบุรี นครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี มีการจัดตั้งคณะทำงานจังหวัดและคณะกรรมการบริหารโครงการเป็นกลไกการทำงาน และกำหนดให้มีการประชุมทุก 2 เดือน ที่ผ่านมามีการจัดตั้งศูนย์เกษตรอินทรีย์ เพื่อผลิตกากน้ำตาลป้อนสมาชิก และมีการดำเนินกิจกรรมเกษตรอินทรีย์ในแต่ละจังหวัด อาทิ แปลงสาธิตรวบรวมปลูกผักทุกชนิดที่มีในภาค และในอนาคตจะมีการเชื่อมต่อกับกลุ่มเครือข่ายอโคต กลไกการทำงานของ พอช. ระดับต่างๆ เพื่อขยายกิจกรรมให้กว้างขวางขึ้น (www.codi.or.th/ข่าวชุมชน)

กรอบที่ 7 โครงการปฏิวัติสู่เกษตรกรรมธรรมชาติ ตะลิ่งปี 44 ใช้ปุ๋ยเคมีเกือบ 2 แสนตัน

จังหวัดนครราชสีมา จัดสัมมนา การทำการเกษตรธรรมชาติ ตามโครงการเปิดโลกกสิกรรมไร้สารพิษ เศรษฐกิจพอเพียง วันที่ 13 พฤศจิกายน 44 ที่หอประชุมเปรม ติณสูลานนท์ นายสุนทร รุ่งเรือง ผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสีมา กล่าวว่ จังหวัดได้กำหนดวิสัยทัศน์และแนวทางการพัฒนาจังหวัดให้เป็นเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืน โดยมุ่งเน้นการดูแลสุขภาพ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยลดการใช้สารเคมีไปสู่การใช้

อินทรีย์วัตถุ สารธรรมชาติ แต่ปัจจุบันโครงการเต็มไปด้วยสารพิษ เฉพาะปี 44 พบพื้นที่นาข้าว พืชไร่ พืชผัก และไม้ผลกว่า 7 ล้านไร่ ใช้ปุ๋ยเคมีทั้งหมดเกือบ 2 แสนตัน รวมเป็นเงินกว่า 1,411 ล้านบาท ทางจังหวัดจึงมุ่งส่งเสริมเกษตรกรรมธรรมชาติทั้งจังหวัด ประเดิมปี 45-46 ให้ได้ไม่ต่ำกว่า 1,000 หมู่บ้าน จาก 3,528 หมู่บ้าน โดยเน้นมาตรการดำเนินการ โดยการประชาสัมพันธ์เชิงรุก ปลุกกระแสเกษตรพื้นบ้าน และใช้ศูนย์เทคโนโลยี

การเกษตรประจำตำบล เป็นศูนย์วิชาการและศูนย์ปฏิบัติการนำไปสู่การปฏิบัติของพี่น้องเกษตรกร และ การติดตามประเมินผล ปัญหา อุปสรรค ความแตกต่างของรายได้ ปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีลดลงหรือไม่ รวมทั้งการบริหารจัดการในเรื่องตลาดแบบครบวงจร

ที่มา : บางตอนจาก หนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน, 15 พฤศจิกายน 2544 : 17

การเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่สำคัญอีกด้านหนึ่งคือ การเคลื่อนไหวในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผู้บริโภค ซึ่งมี 2 เรื่องสำคัญคือ **การจัดตั้งองค์กรอิสระผู้บริโภค และการผลักดันเรื่องการติดฉลากอาหารจีเอ็มโอ** สำหรับการผลักดันเพื่อจัดตั้งองค์กรอิสระผู้บริโภค ตามรัฐธรรมนูญมาตรา 57 นั้น มีการตีความที่แตกต่างกันไป 2 กลุ่ม คือ องค์กรภาครัฐ โดยสำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค (สคบ.) ตีความว่า ควรดำเนินการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ร.บ.คุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 ที่มีอยู่เดิม ขณะที่องค์กรภาคประชาชน โดยกลุ่มสหพันธ์องค์กรผู้บริโภค สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชน คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ สมาทนายความ ได้เคลื่อนไหวผลักดันในรูปแบบของการให้มีการตรา พ.ร.บ.องค์กรอิสระผู้บริโภค เพื่อจัดตั้งองค์กรอิสระผู้บริโภคอย่างเป็นเอกเทศ

ส่วนเรื่อง**การติดฉลากสินค้าจีเอ็มโอ** ในท่ามกลางข้อถกเถียงเรื่องความปลอดภัยในอาหารจีเอ็มโอ ที่ยังไม่มียุทธศาสตร์ว่าจะส่งผลกระทบต่อผู้บริโภคในระยะยาวหรือไม่ หลายแห่งทั่วโลกได้เกิดกระแสเรียกร้องให้มีการออกมาตรการต่างๆ เพื่อความปลอดภัยของผู้บริโภค ซูเปอร์มาเก็ตหลายแห่งทั้งในยุโรป ญี่ปุ่น บราซิล อเมริกาเหนือ ต่างประกาศไม่จำหน่ายอาหารจีเอ็มโอ นอกจากนี้รัฐบาลในหลายประเทศทั่วโลก พยายามออกกฎหมายทางกฎหมายเพื่อจำแนกและยับยั้งอาหารจีเอ็มโอ โดยล่าสุดอียูได้เสนอให้มีการติดฉลากอาหารที่มีส่วนประกอบจีเอ็มโอเกินกว่า 0.5 % จากเดิมที่บังคับไว้ 1 % สำหรับในประเทศไทย กระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศกฎกระทรวงเรื่องการติดฉลากอาหารที่มีส่วนผสมจีเอ็มโอ ซึ่งจะมผลบังคับใช้ 11 พ.ค. 2546 โดยระบุเงื่อนไขว่า อาหารที่มีถั่วเหลือง และผลิตภัณฑ์จากถั่วเหลือง ข้าวโพดและผลิตภัณฑ์จากข้าวโพด ที่ได้จากเทคนิคการดัดแปลงพันธุกรรม

โดยปนเปื้อนจีเอ็มโอในระดับมากกว่า 5 % และเป็นส่วนประกอบหลัก 3 ตัวแรกที่มีปริมาณมากกว่า 5 % ของน้ำหนักผลิตภัณฑ์ จะต้องติดฉลากจีเอ็มโอ

เรื่องนี้หลายฝ่ายมีข้อคิดเห็นที่แตกต่างกันออกไป เช่น ประเทศไทยยังไม่มีความพร้อม เพราะห้องปฏิบัติการที่จะตรวจสอบจีเอ็มโอมีไม่มาก ด้านสหพันธ์องค์กรผู้บริโภคเสนอให้ใช้วิธีสืบประวัติพืช เพื่อให้รู้เส้นทางเดินของพืชแต่ละชนิดก่อนการแปรรูป และจัดเก็บข้อมูลให้เป็นระบบ เพื่อช่วยลดข้อจำกัดในการตรวจสอบที่จะต้องมาสิ้นสุดที่ห้องแล็บเท่านั้น รวมทั้งไม่ควรกำหนดเปอร์เซ็นต์ หากมีการปนเปื้อนก็ควรติดฉลากเลย เพราะจะทำให้เสียค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบต่อ หากมีการกำหนดเปอร์เซ็นต์ก็ควรอยู่ในระดับต่ำสุด ให้แต่เฉพาะที่ปนเปื้อนอย่างไม่ตั้งใจ ดังในกรณีของยุโรปที่มีการเคลื่อนไหวเรื่องนี้จนลดลงเหลือ 0.5 % จาก 1 % นอกจากนี้ ยังมองว่า ประกาศฉบับนี้ไม่ได้เป็นการคุ้มครองสิทธิผู้บริโภคอย่างแท้จริง เพราะปัจจุบันการดัดแปลงพันธุกรรมก็เกิดขึ้นในพืชอื่นๆ นอกเหนือจากข้าวโพด ถั่วเหลือง และหากอียูบังคับใช้กฎหมายติดฉลากจีเอ็มโอให้มีอัตราปนเปื้อนลดลงจากเดิมเหลือ 0.5 % แล้ว บริษัทผู้ผลิตอาหารจีเอ็มโอต่างๆ ก็จะหันตลาดมาสู่ภูมิภาคเอเชียมากขึ้น (ฉลาดซื้อ, ปีที่ 6 ฉบับ 33)

สิทธิกับการจัดการทรัพยากรสาธารณะ

ที่ผ่านมาปัญหาเรื่องทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน กำลังจะกลายเป็นประเด็นปัญหาที่มีความรุนแรงมากขึ้น ทุกทีในสังคมไทย อันเนื่องมาจากการจัดการทรัพยากรที่เอียงข้างของภาครัฐที่มีอำนาจผูกขาดในทรัพยากรสาธารณะ การเคลื่อนไหวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียกร้องสิทธิในทรัพยากรสาธารณะที่รัฐได้รับไป เป็นการดึงเอาอำนาจที่รัฐเคยมีอย่างเบ็ดเสร็จให้กลับมาอยู่ในมือของชุมชน ดังกรณีการเคลื่อนไหวเรื่องป่าชุมชน กรณีที่ดินลำพูน กรณีเหล้าพื้นบ้าน หรือแม้แต่กรณีคลื่นความถี่วิทยุโทรทัศน์หรือที่ใช้ในกิจการโทรคมนาคม ซึ่งล้วนแล้วแต่กำลังถูกนิยามให้มีความหมายแตกต่างไปจากเดิม ที่สิทธิในทรัพยากรเหล่านี้ไม่เคยถูกตั้งคำถาม หน่วยงานรัฐมีอำนาจและความชอบธรรมในการใช้และแสวงหาประโยชน์อย่างเต็มที่ (สมชาย ปรีชาศิลป์กุล 'ทรัพยากรสาธารณะ' ใน กรุงเทพฯ, 6 เม.ย. 45 : 11)

ดังกรณีของการจะจัดตั้งกองทุนป่าเขตร้อน ที่ได้รับการคัดค้านจากภาคประชาชน ที่มองเห็นว่า สิ่งที่เขาวิตกกังวลคือการไม่ใช้การอนุรักษ์ป่า แต่คือผลประโยชน์ที่จะได้จากงานวิจัยที่มาจากการศึกษาสารพันธุกรรม สัตว์ยา และสิ่งมีชีวิตในป่าเขตร้อนบ้านเรา การอนุรักษ์ในแง่นี้จึงมองผิวเผินเพียงการอนุรักษ์วัตถุดิบ ไว้สำหรับมาดักตวงและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ สำหรับไปจดสิทธิบัตรหรือทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อนำมาขายทำกำไรต่อไป เพราะผลประโยชน์จากการทำวิจัยเพื่อพัฒนาสายพันธุ์พืช และยาสมุนไพรต่างๆ นั้นมีมากมาย ซึ่งเรื่องนี้ก่อให้เกิดการตั้งคำถามใหญ่ว่า แล้วคนไทยไม่คิดจะพัฒนาองค์ความรู้ของเราเองบ้างหรือ ทั้งๆ ที่รากเหง้าของไทย ได้สั่งสมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ในเรื่องอาหารและยาไว้มากมาย และประเด็นนี้ก็มีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออนาคตการพัฒนาประเทศไทยอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเกษตรกรรม หรืออุตสาหกรรมอาหารและยา รวมทั้งเป็นฐานของทรัพย์สินทางปัญญา ที่บรรพบุรุษได้สร้างสมมา ถือเป็นสิทธิอันชอบธรรมของคนไทย ซึ่งเรื่องนี้เกี่ยวพันโดยตรงกับการจัดการดูแลป่า ที่ผ่านมา เครือข่ายภาคประชาชน จึงมีการผลักดันให้เร่งออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นทั่วประเทศ มีส่วนร่วมในการจัดการดูแลรักษาป่า ซึ่งขณะนี้กำลังรอเข้าสู่วาระการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้ง ช่วงปี

2545 ที่ผ่านมา ได้มีการพูดคุยในเรื่องนี้ในหลายเวที ประเด็นที่มีการเห็นพ้องต้องกันคือ ป่าชุมชน ไม่ใช่เรื่องของป่าเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของการปฏิรูปการเมือง ปฏิรูประบบราชการ และการรักษา ฐานทรัพยากร เป็นเรื่องของการมีส่วนร่วมในสิทธิชุมชนที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ แต่ประเด็นที่เป็นข้อ ถกเถียงกันคือ การไม่อนุญาตให้ป่าชุมชนเกิดขึ้นในป่าอนุรักษ์

ส่วนกรณีที่ดินลำพูน ดูเหมือนจะเป็นปัญหาที่ทำให้สังคมไทยต้องมาคิดทบทวนเรื่องการปฏิรูปที่ดิน กันใหม่ จากกรณีการจับกุมชาวบ้านและแกนนำ ตลอดจนการทำลายทรัพย์สินของชาวบ้านที่เข้าไป จับจองทำกินในที่ดินว่างเปล่าของเอกชน อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธุ์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “ถ้าชาวบ้านไม่เข้าไปทำกินในที่ดินที่ถูกทิ้งร้าง เรา ก็ไม่มีวันรู้เลยว่า ปัญหาการจัดการที่ดินที่ผ่านมา ได้สร้างผลกระทบอะไรบ้าง” เพราะการจัดการที่ ดินของชาวบ้านตั้งอยู่บนฐานของความเป็นธรรมและสิทธิในการใช้ประโยชน์ มากกว่ากรรมสิทธิ์เหนือ ที่ดิน ซึ่งแตกต่างจากการปฏิรูปที่ดินโดยรัฐ ที่เน้นให้กรรมสิทธิ์เอกชนและเปิดช่องให้ตลาดที่ดินเข้า มาหาประโยชน์จากที่ดินในชุมชน อาจารย์เกษียร เตชะพีระ (ใน ชุมชนไท ปีที่ 1 ฉบับที่ 6 (ก.ย.-ต. ค. 45) : 25) ได้ให้ทัศนะที่น่าสนใจเช่นกันว่า กรณีการต่อสู้ของชาวบ้าน จ. ลำพูน สังคมโดยทั่วไป อาจจะมองว่า เป็นการยึดที่ดินของเอกชน แต่ที่จริงคือ กระบวนการตรวจสอบการออกเอกสารสิทธิ์ โดยภาคประชาชน ซึ่งสังคมไทยไม่เคยตรวจสอบเลย นี่คืออุปสรรคที่ชาวบ้านได้ทำ ซึ่งทางฝ่ายสห พันธุ์เกษตรกรรมภาคเหนือ (สกน.) ได้ตรวจสอบพบว่า มีการออกโฉนดโดยมิชอบของเจ้าหน้าที่รัฐที่ แสวงหาผลประโยชน์ ให้กับนายทุนทั้งในท้องถิ่นและกรุงเทพฯ นับหมื่นๆ ไร่ จึงได้มีการเรียกร้องให้มีการ จัดการปฏิรูปที่ดินให้กับชาวบ้าน รวมถึงให้มีการคุ้มครองพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชาวบ้าน ด้วย ซึ่งในเรื่องนี้มีการเสนอว่า ถึงเวลาแล้วที่กฎหมายไทยจะคิดถึงเรื่อง โฉนดชุมชน ให้ชุมชนมี กรรมสิทธิ์ในที่ดินของชุมชน ให้ชุมชนเป็นผู้ดูแลและสร้างผลผลิตให้มีคุณค่าขึ้นมา

เทคโนโลยีชีวภาพ

ปัจจุบันเทคโนโลยีชีวภาพสมัยใหม่ที่เกี่ยวข้องกับพันธุวิศวกรรมหรือเทคโนโลยีการปรับแต่งพันธุ กรรม ได้เข้ามามีอิทธิพลกับวิถีชีวิตของผู้คนมากขึ้นทุกขณะ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องอาหารหรือการ เกษตร การผลิตพืชพันธุ์ใหม่ ยารักษาโรค เรื่องสิ่งแวดล้อม เป็นต้น อันนับเป็นปัจจัยหรือบริบท ทำทลายสังคมไทยอยู่ไม่น้อย เพราะกระแสความก้าวหน้าของเทคโนโลยีชีวภาพได้ก่อให้เกิดประเด็น ถกเถียงมากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาอาหารจีเอ็มโอ ปัญหาการเอาพันธุชีวภาพไปปรับปรุง เพื่อเตรียมจดสิทธิบัตร การถือครองของเทคโนโลยีพันธุวิศวกรรมด้วยการนำเอายีนจากสิ่งมีชีวิตอื่น ใส่เข้าไปในสิ่งมีชีวิตที่ต้องการทำให้เกิดสิ่งมีชีวิตใหม่ ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะการตัดต่อยีนของพืชและสัตว์ แต่รวมถึงการทำโคลนนิ่งมนุษย์ และในอนาคตการค้นพบแผนที่จีโนมมนุษย์ด้วยการถอดรหัสยีน จะ นำไปสู่การไขปริศนาการรักษาโรคที่ไม่สามารถรักษาได้หลายโรค อาทิ มะเร็ง ธาลัสซีเมีย อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีพันธุวิศวกรรมนี้ก็รวมทั้งความหวังและปัญหาท้าทายมนุษยชาติ เพราะเป็นประเด็น คายเกี่ยวกับเรื่องการแสวงหาผลประโยชน์ ปัญหาจริยธรรม เป็นต้น

ในบ้านเราเอง หน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานก็ได้ใช้เทคโนโลยีชีวภาพในการปรับปรุงด้านผลผลิต พืช อาทิ งานวิจัยของศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ (ไบโอเทค) ซึ่งงานเด่นที่ เกี่ยวข้องกับด้านการเกษตรตอนนี้คือ เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับข้าว เช่นศึกษายีนเพื่อปรับปรุงสาย พันธุ์ด้วยยีนทนน้ำท่วม, ป้องกันโรค และพัฒนาสายพันธุ์ใหม่ รวมทั้งงานวิจัยพัฒนาสายพันธุ์สตอ

เบอร์รี่และเห็ดถั่งหอย ซึ่งทางไบโอเทคได้ให้ทัศนะว่า เรื่องราวของสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรมจะยังคงมาแรงต่อไป เพราะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ส่วนหนึ่งเพราะปัจจัยหนุนทางการตลาด และแนวทางการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยของมนุษย์มากขึ้น (กรุงเทพธุรกิจ, 24 ม.ค. 45, หน้าพิเศษ 7)

สำหรับเรื่อง จีเอ็มโอ นั้น แม้ถกเถียงกันมาช้านาน ก็หาข้อยุติไม่ เพราะฝ่ายที่สนับสนุนอ้างว่าจะเป็นทางออกของปัญหาการขาดแคลนอาหาร โดยเฉพาะในทวีปแอฟริกา รวมถึงทำให้การใช้ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชน้อยลง ขณะที่ฝ่ายคัดค้าน พยายามชี้ถึงประเด็นความไม่ชัดเจน ในส่วนของผลกระทบต่อสุขภาพผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม และได้วิเคราะห์ให้เห็นว่าปัจจัยเบื้องหลังที่ทำให้เกิดแรงผลักดันในการผลิตอาหารจีเอ็มโอด้านหนึ่งก็คือ ระบบกลไกการค้าเสรี ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และสภาพโลกาภิวัตน์ ที่ถูกกำหนดจากบรรษัทข้ามชาติ

ที่สำคัญ การอ้างเหตุผลและความจำเป็นของจีเอ็มโอในเรื่องการขยายการผลิตอาหาร ได้ถูกตั้งคำถามว่า การใช้เทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว จะสามารถช่วยเหลือผู้ด้อยรายได้้อย่างยั่งยืน หรือ ในทางตรงกันข้ามอาจจะมีผลกระทบต่อความมั่นคงทางด้านอาหารของประเทศที่เป็นผู้รับเทคโนโลยีจากกลุ่มธุรกิจอุตสาหกรรมอาหารด้วยซ้ำ อีกทั้งปัญหาความอดอยาก เกิดจากปริมาณอาหารที่ไม่เพียงพอหรือการกระจายอาหารที่ไม่เป็นธรรมกันแน่ เพราะในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ทั้งยุโรปและอเมริกา ใช้เงินจากภาษีเป็นพันล้านเหรียญ จ่ายให้แก่เกษตรกรเพื่อให้ลดปริมาณการเพาะปลูกลง รวมทั้งใช้เงินอุดหนุนสินค้าเกษตรส่งออกสู่ตลาดโลก ส่งผลให้ราคาผลผลิตตกต่ำ รวมทั้งประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบด้วย

หากสังคมไทยรับเอาเทคโนโลยีดัดแปลงพันธุกรรมเข้ามา จะสามารถแก้ปัญหาให้สังคมการเกษตรของบ้านเราได้จริงๆ หรืออาจยิ่งทำให้สถานการณ์เลวร้ายยิ่งขึ้น ฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพจะถูกคุกคามจากพืชแปลงพันธุกรรมอย่างไรหรือไม่ การปลูกพืชเชิงเดี่ยวและพืชดัดแปลงพันธุกรรมเพื่อการค้าจะทำให้ลายระบบนิเวศและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติให้เลวร้ายลงเพียงใด เกษตรกรจะสูญเสียสุขภาพในการประกอบอาชีพและวิถีการดำเนินชีวิต หรือตกอยู่ภายใต้การครอบงำของธุรกิจเมล็ดพันธุ์ตลอดไปหรือไม่ (สำนักงานสนับสนุนการพัฒนาศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร, 2545) เหล่านี้เป็นคำถามที่ทำให้ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ และมีใช้เพียงฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดควรจะเป็นผู้กำหนดเท่านั้น

ในรอบปี 2545 ที่ผ่านมา ได้มีการวิเคราะห์ว่า ประเด็นข้อขัดแย้งดังกล่าว แม้จะยังไม่ได้ข้อสรุป แต่มีความชัดเจนมากขึ้นว่า ประเด็นถกเถียงได้คลี่คลายไปสู่การต่อสู้กันในทางกฎหมาย เพื่อให้ผู้บริโภคเป็นฝ่ายตัดสินใจว่าจะเลือกบริโภคหรือไม่บริโภคสินค้าอาหารจีเอ็มโอ เช่น สหภาพยุโรปหรืออียู ได้ลงมติแก้ไขกฎหมายเพื่อบังคับให้ผลิตภัณฑ์อาหารที่มีส่วนผสมจีเอ็มโอตั้งแต่ 0.5 % ขึ้นไป ต้องติดฉลากให้ผู้บริโภคได้รับรู้ข้อมูล หรือจีนก็มีการพยายามผลักดันร่างกฎหมายควบคุมการใช้เทคโนโลยีชีวภาพ ในการควบคุมสินค้าจีเอ็มโอทั้งที่นำเข้าและที่อยู่ระหว่างงานวิจัยภายในประเทศ ขณะที่สหประชาชาติ มีการจัดตั้งโครงการความปลอดภัยทางชีวภาพ (UNEP-GEF) เพื่อช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนา สร้างระบบรองรับการนำเข้าอาหารจีเอ็มโอ หลังจากทั่วโลกยินยอมให้ซื้อขายอาหารประเภทนี้อย่างถูกต้องตามกฎหมายเมื่อ 2 ปีก่อน และถึงแม้ว่าทุกวันนี้ จะมีการพยายามผลักดัน

ต้นของสหรัฐฯ ซึ่งเป็นผู้ปลูกพืชจีเอ็มโอในสัดส่วนประมาณ 70 % ของพืชจีเอ็มโอทั่วโลก ให้นานาชาติเปิดตลาดภายในประเทศของตนเพื่อรับสินค้าจีเอ็มโอ แต่ก็ต้องเผชิญกับกระแสการต่อต้านอย่างรุนแรงจากยุโรป ที่ได้ชื่อว่า เป็นภูมิภาคที่มีการตื่นตัวต่อปัญหาผลกระทบของสินค้าจีเอ็มโอมากที่สุด คาดกันว่า ปัญหาเรื่องกฎหมายติดฉลากจีเอ็มโอ จะกลายเป็นสงครามการค้าที่ยืดเยื้ออย่างแน่นอน ('อาหารจีเอ็มโอ..สงครามการค้ายุคใหม่' ใน กรุงเทพธุรกิจ, 4 ม.ค. 46 : 22)

เผชิญความท้าทายจากโลกาภิวัตน์

กระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศในระยะหลายปีที่ผ่านมา ส่งผลให้ประเทศต่างๆ มีการเกี่ยวโยงกันมากขึ้น ทั้งในแง่ของการพึ่งพาทางการค้า การลงทุน และการเงิน นอกจากนี้ประเทศต่างๆ ยังมีความตกลงทางการค้าในระดับพหุภาคี ความตกลงจัดตั้งเขตการค้าเสรี ทั้งในลักษณะทวิภาคีและภูมิภาค ซึ่งนอกจากจะลดภาษีศุลกากรแล้ว ยังมีความตกลงที่ครอบคลุมด้านอื่นๆ เช่น การค้าบริการ การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา การลดการอุดหนุนภาคเกษตร ความร่วมมือและข้อตกลงระหว่างประเทศเหล่านี้ จึงมีผลต่อการดำเนินนโยบายและมาตรการทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศ

ผลพวงจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่กำลังเกิดขึ้นกับประชาชนกลุ่มต่างๆ ซึ่งปรากฏผลในเรื่องของช่องว่างทางรายได้ระหว่างผู้มีโอกาสและผู้ด้อยโอกาสที่ต่างตัวออก การที่ต้องพึ่งพิงภาคต่างประเทศสูง วิกฤติเศรษฐกิจและการเงิน ตลอดจนธุรกิจที่ไม่สามารถแข่งขันได้ต้องปิดตัวลง ส่งผลต่อผู้ประกอบการและแรงงาน เป็นต้น ในระยะหลังจึงพบว่า มีการประท้วงของกลุ่มคนในสังคมต่างๆ ต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มในประเทศที่พัฒนาแล้ว ที่เรียกร้องการอุดหนุนและปกป้องสาขาการผลิตที่ไม่สามารถแข่งขันกับสินค้าที่มาจากประเทศที่กำลังพัฒนาได้ เนื่องจากต้นทุนแพงกว่า โดยเฉพาะสาขาการเกษตรและสาขาการผลิตที่ใช้แรงงานเป็นหลัก และกลุ่มในประเทศที่กำลังพัฒนา ที่ถูกกระทบโดยการลงทุนจากบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ ที่มีทุนและพลังต่อรองสูงและมีต้นทุนที่ต่ำกว่า กลุ่มที่ต้องการปกป้องผลกระทบทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือปัญหาสังคมต่างๆ ในส่วนของประเทศไทยเอง ก็มีการเรียกร้องเพื่อจะบรรเทาผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์นี้อย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบทางด้านสังคม สิ่งแวดล้อม สิทธิชุมชน สินค้าที่มีการดัดแปลงทางพันธุกรรม การเกษตร ตลอดจนธุรกิจค้าปลีก เป็นต้น

ล่าสุดเมื่อวันที่ 14-15 ธันวาคม 2545 สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย หรือ TDRI ร่วมกับองค์กรพันธมิตร ก็ได้จัดการสัมมนาวิชาการประจำปี 2545 ในเรื่อง "เผชิญความท้าทายจากกระแสโลกาภิวัตน์" เพื่อระดมความคิดเห็นจากทุกภาคส่วนในสังคม ต่อการกำหนดท่าทีและยุทธศาสตร์ของประเทศในการเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ โดยมีกรอบเนื้อหาใน 2 เรื่องหลักคือ การผลักดันให้สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศเอื้อต่อการพัฒนาประเทศ และการปรับตัวภายในประเทศจากผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในเอกสารประกอบการสัมมนา สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2545)

ทั้งนี้เนื่องจากกฎเกณฑ์และข้อตกลงระหว่างประเทศในระดับโลกที่เป็นกรอบสำหรับการค้า การลงทุน นับวันจะยังมีความซับซ้อนมากขึ้น ขณะที่ข้อจำกัดด้านต่างๆ ทำให้ประเทศที่กำลังพัฒนา รวมถึง

ประเทศไทยด้วย มักตกอยู่ในฐานะผู้เสียเปรียบหรือได้รับผลกระทบจากกฎเกณฑ์เหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นเรื่องการปกป้องคุ้มครองเกษตรกรไทย โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยในเวทีการค้าโลก ซึ่งนโยบายสำคัญที่เกี่ยวข้องในระดับโลกมักเข้ามามีบทบาทในนโยบายและกฎหมายไทย โดยเฉพาะในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา สิทธิบัตรพันธุ์พืช-พันธุ์สัตว์ รวมทั้งภูมิปัญญาต่างๆ ตลอดจนผลกระทบจากข้อตกลงทางการค้าด้านการเกษตร ซึ่งนี้ยังไม่รวมถึงผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ในเชิงที่เป็นสงครามแย่งชิงพันธุกรรม เช่นกรณีการปรับปรุงพันธุ์ข้าวหอมมะลิของไทยโดยนักวิจัยในสหรัฐอเมริกา อันเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง และทำให้เกิดความกังวลถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อชาวไทยในอนาคต และมองว่านี่คือกรณีตัวอย่างของการแย่งชิงพันธุกรรมหรือปัญหา "โจรสลัดชีวภาพ" ซึ่งมีตัวอย่างที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นเครื่องหมายการค้า "ข้าวเจ้าสมาธิ" หรือเรื่องสิทธิบัตร "ข้าวบัสมาติ" "สะเดา" หรืออื่นๆ¹⁶

ในการสัมมนาดังกล่าว ได้มีการสะท้อนให้เห็นถึงบทเรียนการต่อสู้ของเกษตรกรและภาคประชาชน กรณีการคุ้มครองพันธุ์พืชในข้อตกลงทรัพย์สินทางปัญญาในองค์การค้าโลกด้วย โดยชี้ให้เห็นว่าการยอมรับข้อตกลงทรัพย์สินทางปัญญานั้น เท่ากับการที่ประเทศกำลังพัฒนาถูกกลืนให้เข้าไปยอมรับกติกาการค้าของประเทศอุตสาหกรรม ทั้งๆ ที่พบว่า การตรากฎหมายดังกล่าวในหลายกรณีขัดกับสิทธิขั้นพื้นฐานของเกษตรกร จึงไม่น่าแปลกใจเลย ที่แม้จะเลยเส้นตาย ที่ประเทศกำลังพัฒนาต้องอนุวัติกฎหมายภายในให้เป็นไปตามข้อตกลงแล้ว แต่ประเทศกำลังพัฒนามากกว่า 70-80 % หาได้แก้ไขกฎหมายให้เป็นไปตามข้อตกลงดังกล่าวไม่ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2545)

ดร.จักรกฤษณ์ ควรวพจน์ (ใน มติชน, 2 ม.ค. 46 : 6) ได้ให้ทัศนะต่อเรื่องนี้ว่า ที่จริงกระแสโลกาภิวัตน์หลายอย่างเราสามารถเลี่ยงได้ ปัญหาอยู่ที่เรามีความเข้าใจถึงการเข้ามาของโลกาภิวัตน์มากน้อยแค่ไหน หน่วยงานที่ทำหน้าที่เจรจาความระหว่างประเทศได้ศึกษาถึงช่องว่างช่องโหว่ของความตกลงระหว่างประเทศที่สร้างพันธกรณีให้กับประเทศไทยดีแล้วหรือไม่ เพราะประสบการณ์ที่ผ่านมาได้สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอของกลไกการเจรจาและของกระบวนการกำหนดนโยบายระหว่างประเทศ ซึ่งคนเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่ทำหน้าที่เตรียมความพร้อมและตัดสินใจในเรื่องที่มีความสำคัญต่อชาติในนามของคนไทย และประชาชนมีส่วนร่วมและมีส่วนรับรู้ร้น้อยมากในเรื่องนี้ ซึ่งหากไม่มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่รวมศูนย์เช่นนี้แล้ว ประเทศไทยก็จะได้แต่จะคอยรับมือกับผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์เท่านั้น

นโยบายรัฐ

ดูเหมือนว่า กระแสข่าวทางด้านการเกษตร (ดูภาคผนวก ค. ประกอบ) ในส่วนของภาครัฐมักจะเน้นหนักไปที่การแก้ไขปัญหาสินค้าเกษตรหลัก เช่น ข้าว ยางพารา สารตกค้างในกุ้ง-ไก่ ในอีกด้านหนึ่งเป็นการนำเสนอกิจกรรม โครงการ หรือผลงานของหน่วยงานในการพัฒนาหรือรับมือกับปัญหาต่างๆ อาทิ การส่งเสริมการผลิตผักปลอดสารพิษ โรงเรียนเกษตรกร การถ่ายทอดเทคโนโลยี การพัฒนาที่ดิน ฯลฯ รวมทั้งการจุดประเด็นหรือนโยบายต่างๆ ที่รัฐพยายามผลักดัน อาทิ นโยบายเกี่ยวกับ

¹⁶ อ่านเพิ่มเติมได้ใน วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และนิรมล ยวนบุญย์, หอมกลิ่นข้าวมะลิหอม เรื่องราวและการต่อสู้เพื่อรักษาพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ (กรุงเทพฯ : องค์การความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาไทย (BIOTHA) และมูลนิธิเกษตรกรมัยยืน (ประเทศไทย), 2545)

เทคโนโลยีชีวภาพ-จีเอ็มโอ ให้ความสำคัญกับการเพิ่มศักยภาพการเกษตรไทย การฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรหลังการพักชำระหนี้ เป็นต้น

ในด้านเกษตรกรรมยั่งยืน นโยบายรัฐระบุชัดเจนถึงการหนุนเรื่องเกษตรอินทรีย์ โดยจะดำเนินการจัดทำยุทธศาสตร์สินค้าเกษตรอินทรีย์ ซึ่งจะประกอบไปด้วย การขึ้นทะเบียนเกษตรกร การจัดทำระบบการตรวจสอบมาตรฐานสินค้าเกษตร การค้นคว้าวิจัยสินค้าแต่ละชนิด การจัดทำเขตเกษตรเศรษฐกิจ ตลอดจนการจัดตั้งสถาบันเกษตรอินทรีย์ เพื่อเป็นศูนย์กลางในการจัดการเรื่องเกษตรอินทรีย์ (เฉลิมวิทย์, 28 พ.ย. 44) ซึ่งหน่วยงานต่างๆ ก็มีการสนองตอบนโยบายนี้ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและแก้ไขปัญหาความยากจนให้กับเกษตรกร เช่น การสนับสนุนการปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ของกระทรวงเกษตรฯ ผ่านสหกรณ์ ขณะที่ภาคเอกชน โดยธนาคารกรุงไทยก็ให้การสนับสนุนกลุ่มเกษตรอินทรีย์ผ่านเรื่องธนาคารชุมชน เพื่อช่วยขยายศักยภาพเชิงการตลาดและกำลังการผลิตให้ชุมชน เช่น กลุ่มสหกรณ์กรีนเน็ต การผลิตข้าวโพดฝักอ่อนส่งออกที่เชียงใหม่ โครงการสมุนไพรที่ปราจีนบุรี ข้าวอินทรีย์ที่สุรินทร์และยโสธร (กรุงเทพธุรกิจ, 9 พ.ย. 44, น. 18) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ได้มีการวิพากษ์ว่า นโยบายรัฐเรื่องเกษตรอินทรีย์นั้นเป็นการสร้างภาพเสียมากกว่าด้วยว่ายังคงมีการนำเข้าสารเคมีเพิ่มสูงขึ้นกว่าที่ผ่านมา แสดงว่า การรณรงค์ให้เกษตรกรลดการใช้สารเคมีของภาครัฐตลอดหลายปีที่ผ่านมา ไม่ได้ส่งผลอะไรเลย เพราะตัวเลขการนำเข้าสารเคมีกลับสูงขึ้นทุกปี สวนทางกับนโยบายเกษตรอินทรีย์ของกระทรวงเกษตรฯ (ไทยรัฐ, 25 ธ.ค. 44)

กระนั้นก็ตาม ในช่วงปี 2544-2545 ได้มีการสัมมนาทางนโยบายของกระทรวงเกษตรฯ และกลุ่มเกษตรกรรายย่อยในเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกหลายครั้ง จากข้อเสนอเชิงนโยบายของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก กระทั่งได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์งานของกระทรวงเกษตรฯ ภายใต้แผนฯ 9 ในเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาและส่งเสริมระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์การส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ยุทธศาสตร์ด้านการตลาดและการแปรรูปสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน (ตลาดทางเลือก) ยุทธศาสตร์ด้านองค์กร และยุทธศาสตร์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีข้อเสนอสำคัญที่จะให้มีคณะกรรมการเกษตรกรรมยั่งยืนแห่งชาติ และมีสถาบันวิจัยระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เป็นองค์กรอิสระในกำกับของรัฐบาล สนับสนุนงานวิจัยเชิงนโยบาย มีหน่วยงานของกระทรวงเกษตรฯ ที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างจริงจัง ตลอดจนสนับสนุนองค์กรภาคประชาชนให้มีความเข้มแข็งและมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายจากภาคประชาชน เพื่อให้การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนมีความเข้มแข็งและเป็นวิถีการผลิตของประเทศอย่างเป็นจริง (สุภา โยเมือง และวิฑูรย์ ปัญญากุล, 2545)

2.4

ความเคลื่อนไหวเกษตรยั่งยืน บอกอะไรกับสังคมไทย

ที่จริง กลุ่มเกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนได้เคลื่อนไหวผลักดันเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนมานานนับสิบปีแล้ว ซึ่งก็ยังเป็นกระแสที่ไม่ได้รับความสำคัญหรือพูดถึงมากนัก แต่ทุกวันนี้บรรยากาศเปลี่ยนไป การเคลื่อนไหวภาคประชาชนในเรื่องนี้ได้รับการตอบรับมากขึ้น แนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบต่างๆ กำลังได้รับการทดลองฟื้นฟูพัฒนาขึ้นใหม่ ด้วยการพยายามปรับเปลี่ยนระบบการผลิตแบบพึ่งพาภายนอก มาเป็นระบบเกษตรยั่งยืนด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่เหมาะสมสอดคล้องกับภูมินิเวศน์

ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น หันมาสู่วิถีการผลิต ที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต การแปรรูป และการตลาดเอง ซึ่งเป็นกระแสที่เกิดขึ้นในหลายประเทศเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม จากความเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนของฝ่ายต่างๆ ในแง่ของแนวคิดและการดำเนินงานของแต่ละกลุ่ม องค์กร อาจมีความแตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็ถือว่ามีแนวคิด แนวทางการขับเคลื่อนงานเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนไปในทิศทางเดียวกัน โดยอาจแบ่งได้ 3 ระดับ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2546 ข. : 4-22 ถึง 4-23) คือ

(1) การปรับแนวคิด ค่านิยม ในเรื่องวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของเกษตรกรในระดับชุมชน อาทิ การลด ละเลิกอบายมุข ลดความฟุ้งเฟ้อในชีวิตประจำวัน หันมาใช้ชีวิตแบบพอเพียง การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของตนเอง และการรื้อฟื้น พัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อหันมาสู่หนทางการพึ่งตนเอง ตลอดจนการรู้จักวางแผนชีวิต ครอบครัว และเริ่มทดลองเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

(2) การเชื่อมโยงระดับกลุ่มและเครือข่าย เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการขยายผลแนวคิดเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนให้กว้างขวางขึ้น โดยเน้นกิจกรรมในเชิงเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้, การจัดระบบข้อมูลเกษตรกรพึ่งตนเองทั้งในเชิงพื้นที่ เทคนิค องค์กรความรู้ เพื่อใช้ในการขยายผล, การจัดทำทำเนียบ/แผนที่ศักยภาพ, โรงเรียนเกษตรกรเพื่อทำหน้าที่พัฒนา อบรม ศึกษาดูงาน ให้ความรู้แก่สมาชิก และพัฒนาเทคนิคการผลิตที่เหมาะสม, ร่วมกันกำหนดมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ปลอดภัยสำหรับการบริโภคในครัวเรือนและการผลิตเพื่อการค้า, การสร้างศูนย์เรียนรู้เกษตรกรพึ่งตนเองเพื่อถ่ายทอดหรือเผยแพร่สู่สมาชิก, การเสริมหนุนแนวคิด ความรู้ เทคนิค การปฏิบัติจริง ผ่านการอบรม ดูงาน และสื่อเผยแพร่, การรวมกลุ่มระดมทุน การแลกเปลี่ยนสินค้า จัดการเรื่องการแปรรูป การตลาด, การติดตามเยี่ยมเยียนสมาชิกเพื่อให้กำลังใจซึ่งกันและกัน, องค์กรชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำ เป็นต้น

(3) การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน อาทิ หน่วยงานที่สนับสนุนควรมีการทำงานที่เชื่อมโยง ประสานกันในการสนับสนุนชาวบ้าน โดยสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการตนเอง ส่งเสริมการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการผลิต การแปรรูป และการตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ การช่วยเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ สร้างความรู้ความเข้าใจกับสาธารณะ การสนับสนุนงบประมาณเป็นกองทุนประกันความเสี่ยงให้กับเกษตรกรที่หันมาทำเกษตรยั่งยืนในช่วงแรกที่มีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต เป็นต้น

ทั้งนี้การเคลื่อนไหวและการขับเคลื่อนเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนดังกล่าวข้างต้นนั้น พอจะทำให้เห็นถึงสาระสำคัญอย่างน้อย 3 ประเด็นหลัก คือ

1. การพัฒนาเกษตรยั่งยืนในฐานะที่เป็นกระบวนการทางสังคม

การสรุปบทเรียนของการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนที่ผ่านมา มักชี้ให้เห็นว่า เงื่อนไขที่สำคัญของการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน คือ การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาในทุกๆ เรื่อง

ธันวา จิตต์สงวน (2543) ชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จของการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในปัจจุบัน ประกอบด้วย 2 ส่วนหลักที่สำคัญคือ 1) รูปแบบของระบบการเกษตรแบบยั่งยืนที่เหมาะสม และ 2) กระบวนการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนที่มีประสิทธิภาพ ประเด็นแรกนั้นเป็นเรื่องที่เน้นในเรื่อง เทคนิคการผลิตหรือระบบฟาร์มที่เหมาะสมกับสภาพภูมินิเวศน์ แต่ที่สำคัญกว่าคือประเด็นที่ 2 ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จของการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ขึ้นอย่างมากกับกระบวนการพัฒนาและ ส่งเสริม ให้ข้อมูลและองค์ความรู้ด้านเกษตรยั่งยืนได้แพร่ขยายออกไป ที่สำคัญต้องมีกระบวนการที่ทำให้เกษตรกรสามารถเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง จนกระทั่งมั่นใจที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของตนเองไปในแนวทางเกษตรยั่งยืน ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดเลยทีเดียว เกษตรยั่งยืน มิใช่เป็นการประกอบกิจกรรมทางการเกษตร เพื่อสร้างรายได้และผลกำไรที่เป็นตัวเงินเท่านั้น แต่คือการ มีคุณภาพชีวิตที่ดีตามความเหมาะสม จากการมีอาหารที่ปลอดภัยบริโภค มีสุขภาพดี ครอบครัวอบอุ่น และมีสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินชีวิต มีรายได้จากผลผลิตที่สามารถอยู่ได้ ลดภาระหนี้สิน และลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก ซึ่งเงื่อนไขประการหลังนี้เอง ยังคงเป็นจุดอ่อนของการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย

ในเรื่องนี้อาจพิจารณาได้ใน 2 ด้าน คือ (1) ด้านเกษตรกร ประเด็นสำคัญคือ การพัฒนาระบบ กลุ่ม องค์กร และเครือข่ายเกษตรกร ซึ่งนับเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการพัฒนา และเป็นระบบที่จะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเองระหว่างเกษตรกร ช่วยสร้างแรงบันดาลใจแก่กันและกัน ตลอดจนสามารถสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งและดำเนินกิจกรรมที่กว้างขวางออกไปได้ (2) ด้านรัฐ ที่สำคัญคือ ทัศนคติของรัฐที่มีต่อเกษตรกร ซึ่งควรปรับบทบาทเป็นเพียงคอยสนับสนุน และสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก่เกษตรกร เป็นผู้หนุนเสริมให้เกษตรกรได้ทำในสิ่งที่เขาต้องการและมีความเป็นไปได้ และต่างฝ่ายต่างต้องเรียนรู้ซึ่งกันและกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียม โดยนัยนี้ย่อมหมายความว่า เจ้าหน้าที่ภาครัฐจำเป็นต้องมีศักยภาพที่จะทำหน้าที่เป็นวิทยากรกระบวนการ ในการส่งเสริมพัฒนากับเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม ซึ่งกำลังเป็นทิศทาง กระแส ที่ขึ้นมาในเรื่องการพัฒนาชุมชน และเป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่รัฐ จะต้องขึ้นมารองรับแนวทางการดำเนินงานแบบกระจายอำนาจที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันและอนาคต

ความเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ถือได้ว่าเป็นฐานที่สำคัญของการแก้ไขปัญหาเรื่องปากท้อง และเชื่อมโยงเป้าหมายไปสู่สังคม ระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยรวม ภายใต้แนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนพึ่งตนเอง ซึ่งต้องประกอบเชื่อมโยงด้วยมิติการพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และอื่นๆ ดังนั้นในขบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าว นอกจากจะให้ความสำคัญกับการปรับระบบการผลิตให้เข้าสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนแล้ว ยังประกอบด้วย การศึกษาวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กร และเครือข่ายเกษตรกรรายย่อย ผ่านการเสริมกระบวนการเรียนรู้และแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสรุปบทเรียน เป็นต้น ตลอดจนการพยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย รวมถึงการจัดสรรงบประมาณแผ่นดิน ที่เดิมถูกครอบครองและจัดการโดยรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว ให้มีการจัดสรรงบประมาณส่วนหนึ่งมาพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน แทนที่จะมุ่งใช้เพื่อพัฒนาการเกษตรกระแสหลักหรือเกษตรกรรมเคมีดังที่เป็นมา

อย่างไรก็ตาม สำหรับประเทศไทย กระแสดังกล่าวกลายเป็นวาทกรรมที่กำลังได้รับความสำคัญ ทั้งในภาครัฐ แวดวงวิชาการ องค์กรเอกชน ภาคธุรกิจ ตลอดจนความเคลื่อนไหวภาคประชาชน โดยเฉพาะเรื่องเกษตรอินทรีย์ ในวาทกรรม "เกษตรกรรมยั่งยืน" ได้ถูกนำไปใช้สนองตอบนโยบายของหน่วยงานรัฐ เช่น การกำหนดนโยบายในแผนฯ 8 และ 9 การประกาศให้บางจังหวัด เป็นจังหวัดเกษตรอินทรีย์ การจัดตั้งสถาบันเกษตรอินทรีย์ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การประกาศนโยบายของรัฐบาลชุดปัจจุบันที่ว่า จะส่งเสริมระบบเกษตรกรรมทางเลือก ตลอดจนการอนุมัติโครงการนำร่องฯ รวมถึงการมอบหมายให้คณะนักวิชาการศึกษาวิจัยเกษตรยั่งยืนในภูมิภาคต่างๆ ที่ผลการวิจัยชี้ว่า เกษตรยั่งยืนไม่ว่าจะในรูปแบบใดให้ผลตอบแทนทุกด้านสูงกว่าเกษตรเชิงเดี่ยวที่ใช้สารเคมี จนถึงกับมีการกล่าวกันว่า "ฐานะของเกษตรยั่งยืน ในระดับนโยบายชาติได้มั่นคงไม่มีข้อสงสัยหรือถูกปฏิเสธได้อีกแล้ว" แต่ก็พึงระวังว่า "เกษตรกรรมยั่งยืน" ที่ถูกพูดถึงโดยหน่วยงานรัฐนั้น ถือเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งได้ถูกตั้งข้อสังเกตมานานแล้วว่า เป็นความพยายามที่จะทำให้สิ่งที่ขัดแย้งกัน คือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงระบบที่ดำรงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นกลไกตลาด ระบบ เศรษฐกิจทุนนิยม การทำให้เป็นอุตสาหกรรม ลัทธิบริโภคนิยม และแนวทางการพัฒนาโดยรวม จึงไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ นอกจากนั้น การที่หน่วยงานรัฐหันมาให้ความสำคัญกับการศึกษาวิจัยเพื่อประมวลเรื่องราวและผลิต "ความรู้" (knowledge) ว่าด้วยเกษตรกรรมยั่งยืน อาจมองได้ว่า เป็นส่วนหนึ่งของการช่วงชิงการนำในการสร้างและกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเกษตรกรรมยั่งยืน และเป็นส่วนหนึ่งในการปรับตัว เพื่อรักษาบทบาทและอำนาจของหน่วยงานรัฐเอง ที่ต้องเผชิญกับการท้าทายจากเคลื่อนไหวทางสังคมต่างๆ เพิ่มขึ้น มากกว่าที่จะพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนหรือการกระจายอำนาจลงสู่ภาคประชาชนอย่างแท้จริง (ชลิดา บัณฑุวงศ์, 2545)

ทุกวันนี้กลุ่ม องค์กรเกษตรกรายย่อยได้พยายามสร้างรูปธรรมในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและวิถีชีวิตมาสู่แนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน ที่เป็นการพัฒนาองค์รวมของวิถีชีวิตไปพร้อมกัน ซึ่งย่อมต้องอาศัยเวลาในการเรียนรู้ ปรับเปลี่ยน รวมทั้งมีการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่าย เพื่อเชื่อมโยงพึ่งพาซึ่งกันและกัน และสร้างพลังในการพัฒนาขยายแนวคิด ขยายแนวการปฏิบัติ ซึ่งจำเป็นต้องขยายการเชื่อมโยงไปสู่พันธมิตรในภาคส่วนอื่นๆ อาทิ กลุ่มผู้บริโภคในภาคเมือง หรือพันธมิตรนักวิชาการ ที่ควรจะต้องเข้ามามีบทบาทในการยกระดับการอธิบาย สร้างความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาต่างๆ ของเรื่องนี้ และทำให้เป็นสาระที่สำคัญในระบบการศึกษา รวมทั้งการเชื่อมต่อกับพันธมิตรระดับนานาชาติในส่วนที่เป็นโลกาภิวัตน์รากหญ้า (grassroot globalization) ดังในกระแสการต่อต้านโลกาภิวัตน์ที่ได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในต่างประเทศ และประเทศไทยเรา โดยเฉพาะทางภาคอีสาน มีการจัดมหกรรมภูมิปัญญาหลายครั้ง เพื่อรณรงค์การมีส่วนร่วมของประชาชน ให้ตระหนักในสิทธิชุมชน การพึ่งตนเองและการต่อต้านกระแสภายนอกที่ถูกคามต่อชุมชน ด้วยวิถีการทำการเกษตรแบบยั่งยืนหรือเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งบางครั้งได้ดำเนินไปพร้อมกับการเคลื่อนไหวของพันธมิตรทั่วโลก ที่มีการประชุมต่อต้านการประชุมระดับโลกหลายต่อหลายครั้ง อาทิ การประชุมขององค์การการค้าโลก (WTO) การเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นการคัดค้านเงื่อนไขสัญญาที่มองว่า เอาไรต์เอาเปรียบ ที่ประเทศพัฒนาแล้วกำลังกระทำต่อประเทศกำลังพัฒนา และยังเป็นการรุกรานในทางเศรษฐกิจอีกด้วย เช่น ปัญหาเรื่องสิทธิบัตร ปัญหาเรื่องข้าวหอมมะลิไทย ประเด็นเหล่านี้มักสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงและการมีอิทธิพล ตั้งแต่ระดับโลกาภิวัตน์ข้ามชาติมาสู่ระดับนโยบายของ

ประเทศ และลงมาสู่ชุมชน ซึ่งจำเป็นที่สังคมไทย เกษตรกรไทยจะต้องทำความเข้าใจ เรียนรู้ เช่น ในเรื่องนโยบายทางด้านการเกษตร สถานการณ์เกษตรกรรายย่อยในกระแสโลกาภิวัตน์

2. การพัฒนาการเกษตร ต้องไปให้ถึงการเปลี่ยนวิธีคิดและยกระดับจิตวิญญาณ

ในระยะหลัง มิติทางด้านจิตวิญญาณได้ถูกนำมาผูกโยงกับเกษตรกรรมยั่งยืนมากขึ้น เช่นในเวทีประชุมวิชาการหนึ่งทศวรรษสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข มีการพูดถึงประเด็นเรื่อง **จิตวิญญาณการเกษตร : ผลกระทบต่อสุขภาพของมนุษย์และสังคม** หรือในเวทีอื่นๆ¹⁷ ซึ่งหากพิจารณาแล้วก็คือมิติทางวัฒนธรรมหรือหลักปรัชญาในการดำเนินวิถีชีวิต ที่มีอยู่เป็นรากฐานของสังคมเกษตรกรรมไทยมาแต่เดิม ซึ่งน่าจะเป็นเรื่องเดียวกันกับที่ ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2544) ได้สะท้อนให้เห็นมิติทางวัฒนธรรมในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ที่หมายถึง อุดมการณ์ โลภทัศน์ ความสัมพันธ์ทางสังคม และค่านิยม ในแง่ของอุดมการณ์ นั้น ได้แก่การมองเห็นความเชื่อมโยงในลักษณะเกี่ยวคู่กันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ แตกต่างจากลัทธิปัจเจกชนนิยมที่มุ่งเน้นผลประโยชน์เฉพาะตน ในแง่โลกทัศน์ ที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ดังกล่าวก็คือ มนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลาง คนเราอยู่ได้เพราะต้องพึ่งพาอาศัยกัน และพึ่งพาธรรมชาติ ดังนั้นจึงต้องอาศัยระบบความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน และสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในเรื่องปัจจัยยังชีพพื้นฐาน เงินไม่ใช่สิ่งที่สำคัญในการดำรงอยู่ของชีวิต ดังคำกล่าวที่ว่า “เงินทองเป็นของมายา ข้าวปลาเป็นของจริง” ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม คือความสัมพันธ์ในระบบชุมชนที่สมาชิกสามารถติดต่อสื่อสารกัน มีพิธีกรรม ประเพณีที่ร้อยคนเข้าหากัน ส่วนทางด้านค่านิยม วิถีการเกษตรพอเพียงก็เป็นวิถีของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

นอกจากนี้ในอีกแง่หนึ่ง จิตวิญญาณการเกษตรก็คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สะท้อนให้เห็นระบบคิดในการมองการเกษตรแบบเป็นองค์รวม หรือเชื่อมโยงทั้งหมด เชื่อมโยงกับชีวิตมนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ศาสนธรรม แล้วทำให้เกิดดุลยภาพ และให้สภาวะสานตักกับสิ่งทั้งหลาย ซึ่งหัวใจสำคัญก็คือการรู้และเลือกที่เป็นอิสระ บนพื้นฐานของความเป็นจริงของชีวิต การรู้ นั่นคือ การรู้จักตนเอง ไม่เป็นทาสทางความคิดของภายนอก การรู้ในคุณค่า เช่น รู้คุณค่าของผืนแผ่นดิน รู้จักตนเอง ไม่ยึดติดกับสิ่งสมมติ นำไปสู่การเลือกที่จะพึ่งพาตนเอง และเกิดความเป็นอิสระ คือปัญหาที่เข้าถึงความจริงของสรรพสิ่งทั้งหมดว่า มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งจิตวิญญาณก็อยู่ที่การเห็นความเชื่อมโยงนี้เอง ที่สำคัญ ประชาชนชาวบ้านหลายท่านได้เป็นผู้นำทางความคิดที่ได้ดำเนินชีวิตตามแนวทางนี้ เพียงแต่อาจจะไม่ได้ใช้ว่า ท่านมี “จิตวิญญาณการเกษตร” เท่านั้น แต่ท่านพูดถึง “ต้นทุนชีวิต” ซึ่งเป็นการมองเชื่อมโยงกันหมด ทั้งการทำมาหากิน สังคม สิ่งแวดล้อม ศาสนธรรม ซึ่งการเกษตรนั้นเป็นฐานสำคัญที่เปิดช่องให้เรากำหนดความคิด ปัญหาของเราไปสู่การเข้าใจความเป็นจริงของชีวิตมากที่สุด ดังนั้นถ้าเราเห็นว่าเรื่องจิตวิญญาณการเกษตรสำคัญ ก็จำเป็นจะต้องสร้างรูปธรรมระดับจุลภาค คือการสนับสนุนให้ชาวบ้านทำการเกษตรยั่งยืน เกษตรผสมผสานให้มากขึ้นเรื่อยๆ จนเห็นความเชื่อมโยง หายจน หลุดหนี้ มีเวลาคุยกัน ช่วยเหลือสังคมมากขึ้น ซึ่งเรื่องเกษตรยั่งยืนให้คำ

¹⁷ เช่น เวทีเสวนาเนื่องในวาระครบรอบ 80 ปี ศ.รพี สาคริก เมื่อวันที่ 2 ธ.ค. 2545 พูดเรื่อง “จิตวิญญาณการเกษตรในศตวรรษที่ 21, ณ สวนกล้วยไม้ระพี สาคริก ม.เกษตรศาสตร์ บางเขน หรือเวทีเสวนาเรื่อง “การเกษตรชีวพลวัต” (Biodynamic Agriculture) เมื่อวันที่ 31 ต.ค. 2545 ณ โรงเรียนอนุบาลบ้านรัก เป็นต้น

ตอบทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจพอเพียง รักษาสิ่งแวดล้อม รักษาจิตใจ สุขภาพ พร้อมกันหมด จึงต้องส่งเสริมให้ขยายตัวมากขึ้น ขณะเดียวกันในระดับนโยบายก็จำเป็นต้องเปลี่ยนวิธีการวัดความเจริญหรือการพัฒนาด้วย (จากเวทีเสวนาเรื่อง "จิตวิญญาณการเกษตรในศตวรรษที่ 21, วันที่ 2 ธ.ค. 2545 ณ สวนกล้วยไม้ระพี สาคริก ม.เกษตรศาสตร์ บางเขน)

3. การสร้างสังคมสุขภาวะบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืน จากเรื่องจิตวิญญาณการเกษตรที่ทำให้เข้าใจได้ถึงเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง โดยมีการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นเครื่องมือซึ่งจำเป็นจะต้องอาศัยการพัฒนาหลายๆ ด้านไปพร้อมกัน เพื่อให้การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนไปสู่เป้าหมายของการสร้างสุขภาวะทางสังคม มิฉะนั้นก็อาจจะตกร่องหรือเป็นเพียงส่วนหนึ่งของวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนดังได้กล่าวแล้ว ซึ่งไม่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ ในที่นี้ผู้เขียนใคร่หยิบยกแนวคิดบางส่วนของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ซึ่งท่านได้เสนอแนวทางในการสร้างสุขภาพสังคมสู่สังคมสันติภาพ (ประเวศ วะสี, 2545 : 23-32) มาปรับใช้เป็นกรอบแนวคิดในการมองสถานการณ์ความเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนที่ผ่านมา ว่าได้สะท้อนนัยยะอะไรที่ควรจะต้องทบทวนและสร้างสรรค์บ้างในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

ได้แก่

1. การสร้างจิตสำนึกใหม่ และศีลธรรมพื้นฐาน ซึ่งหมายถึง การเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ของคนทุกคน โดยเฉพาะคนเล็กคนน้อย คนยากคนจน ซึ่งประเทศไทยขาดศีลธรรมพื้นฐานนี้ชัดเจน เพราะมีโครงสร้างแนวคิดที่เน้นความสัมพันธ์แบบอำนาจ ขณะที่ศีลธรรมพื้นฐานเป็นรากฐานของประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน การพัฒนาเศรษฐกิจสังคม การจัดระบบการศึกษา ฯลฯ ซึ่งในส่วนของความเคลื่อนไหวภาคประชาชนมักจะสะท้อนนัยยะนี้ ในการรวมตัว ร่วมคิดร่วมทำในรูปของการรวมกลุ่ม เครือข่าย

2. ความเสมอภาค ภารดรภาพ และความยุติธรรม สังคมจะมีความสุข ก็ต่อเมื่อมีความเสมอภาค ภารดรภาพ และความยุติธรรม ซึ่งสะท้อนมาจากจิตสำนึกและศีลธรรมพื้นฐานดังกล่าวในการจัดระบบการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ทั้งนี้สะท้อนให้เห็นในประเด็นเรื่องประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจ การกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม สิทธิมนุษยชนและสิทธิชุมชน การแก้ไขความยากจน การเข้าถึงการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรม ซึ่งในพื้นฐานความคิดของเกษตรกรรมยั่งยืนก็ระบุดังถึง การเกื้อหนุนให้เกิดความยุติธรรมทางสังคม รวมทั้งเพิ่มคุณธรรมและคุณค่าของมนุษย์

3. ทิศทางการพัฒนาประเทศ ทิศทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งเอาเงินเป็นตัวตั้ง ทำให้เกิดความอ่อนแอทางสังคม ทั้งช่องว่างของครอบครัว ชุมชน ผู้คน การทำลายสิ่งแวดล้อม ทิศทางการพัฒนาประเทศที่ไม่ดี มักไปเอาของที่เป็นของคนส่วนใหญ่มาให้คนส่วนน้อย นำไปสู่วิกฤตการณ์ในสังคม เช่น เรื่องการจัดสรรทรัพยากร ดังนั้นภาคประชาชนควรมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศเพื่อการพัฒนาอย่างสมดุล และไม่ควรใช้ดัชนีชี้วัดการพัฒนาเป็นเรื่องของตัวเงินมากกว่าสุขภาพของสังคม ซึ่งในขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ได้มีทิศทางหรือแนวทางการขับเคลื่อนที่พยายามเชื่อมโยงกับการผลักดันเชิงนโยบาย อาทิ นโยบายเกษตรกรรมยั่งยืน และการจัดการทรัพยากร เป็นต้น

4. นโยบายสาธารณะที่เป็นธรรม นโยบายสาธารณะมีผลกระทบต่อความทุกข์ความสุขของสังคมระดับมหภาค นโยบายสาธารณะต่างๆ จึงควรได้รับการวิเคราะห์ตรวจสอบว่ามีผลกระทบต่อสังคมอย่างไร รวมทั้งการคอร์รัปชันเชิงนโยบายที่เป็นการดึงเอาเงินหรือประโยชน์ที่ควรจะเป็นของส่วนรวม

หรือสาธารณะไป ทำให้คนส่วนใหญ่เดือดร้อน ยากจนลง ซึ่งการเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่ผ่านมา ก็พยายามเข้าไปตรวจสอบในส่วนนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่ดิน ป่าไม้ จีเอ็มโอ ข้อตกลงระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น

5. **ความเข้มแข็งของชุมชน และความเป็นประชาสังคม** การรวมตัว ร่วมคิดร่วมทำ ช่วยให้เกิดความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งจะทำให้แก้ปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม จิตใจ สิ่งแวดล้อม สุขภาพ อย่างเป็นบูรณาการ การรวมตัวกันร่วมคิดร่วมทำในแนวราบให้เกิดเป็นประชาสังคม จะทำให้เศรษฐกิจดี การเมืองดี และศีลธรรมดี และเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายที่จะขยายไปเชื่อมโยงกันทั่วโลก จะทำให้เกิด “โลกาภิวัตน์ในระดับรากหญ้า” (Grass root Globalization) ที่จะช่วยถ่วงดุลอำนาจทางลบของทุนนิยมเพื่อนำไปสู่โลกาภิวัตน์แบบอารียะ ซึ่งความเคลื่อนไหวในเรื่องนี้เป็นกระแสที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายภายใต้แนวคิดชุมชนเข้มแข็ง เศรษฐกิจพอเพียง ประชาสังคม เป็นต้น และบางประเด็นได้ดำเนินไปพร้อมกับการเคลื่อนไหวของพันธมิตรในระดับนานาชาติ อาทิ ปัญหาผลกระทบจากโลกาภิวัตน์ภาคเกษตร เป็นต้น

6. **ความรู้และการเรียนรู้ที่ถูกต้อง** ความรู้และการเรียนรู้ที่ถูกต้องของคนทั้งมวล เป็นหัวใจของมรรควิธีทุกข้อที่กล่าวมา การเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติเป็นเครื่องมือที่จะทำให้แก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ซึ่งความเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนทุกวันนี้ ก็ทำให้เห็นถึงความพยายามที่จะเข้ามาสู่กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในกิจกรรม โครงการต่างๆ แม้ว่าจะยังคงถูกตั้งคำถามถึงฐานคิด ความจริงใจ ความต่อเนื่องในการทำงานอยู่ก็ตาม

7. **โลกาภิวัตน์แบบอารียะ** โลกาภิวัตน์แบบบริโภคนิยมที่เอาเงินเป็นใหญ่ กำลังดึงโลกทั้งโลกเข้าไปสู่สภาวะวิกฤต เพราะเอาเศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง อันเป็นเรื่องแยกส่วน ทำลายความหลากหลายและรวมศูนย์อำนาจ จำเป็นจะต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง ซึ่งมีความหลากหลาย สัมพันธ์กับวิถีชีวิตผู้คนในท้องถิ่นหรือสภาพแวดล้อม จึงเป็นการกระจายอำนาจ และมีศักดิ์ศรี และการเคลื่อนไหวของขบวนการชุมชนเข้มแข็งที่ผ่านมา ได้พิสูจน์ให้เห็นว่า หากเปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน กลุ่ม ชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ก็สามารถพัฒนาสร้างสรรค์ชุมชน สังคมของตนขึ้นมาอย่างหลากหลาย

เกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย

3

งานศึกษาวิจัยเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน

ในที่นี้เป็นการพิจารณาจากงานศึกษาวิจัยในช่วง 4-5 ปี คือนับจากปี 2540 เป็นต้นมา เนื่องจากเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญหลายเรื่อง อาทิ วิฤตติเศรษฐกิจ การใช้รัฐธรรมนูญใหม่ แผนฯ 8 ต่อแผนฯ 9 กระแสแนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็ง-ประชาสังคม เป็นต้น ซึ่งเป็นช่วงที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายตัวในทุกปริมณฑล เกิดกลุ่ม องค์กรเข้ามาสนับสนุนการทำงานขององค์กรชาวบ้านหลากหลายกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มกิจกรรมทางสังคมในชื่อเรียกว่า กลุ่มประชาสังคม รวมทั้งในช่วงที่ผ่านมา ก็มีหน่วยงานรัฐในรูปแบบใหม่ เช่น องค์กรมหาชน หรือโครงการพิเศษ เช่น กองทุนเพื่อสังคม เข้ามามีบทบาทในการหนุนเสริมองค์กรชุมชน เครือข่ายภาคประชาชนมากขึ้น ตลอดจนมีการปรับบทบาทของภาครัฐด้วย

3.1

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

กล่าวได้ว่า งานศึกษาวิจัยเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนของหน่วยสนับสนุนการวิจัย เช่น สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ส่วนใหญ่เน้นไปที่การศึกษาเรื่องเทคนิคการทำการเกษตร เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การปลูกพืชผักปลอดสารพิษ การศึกษาระบบวนเกษตร เป็นต้น ซึ่งเป็นการศึกษาเฉพาะพื้นที่เฉพาะกลุ่มเป้าหมาย และมักเน้นการทำวิจัยเฉพาะเรื่อง เช่น ระบบพืช ระบบดิน และมักทำในลักษณะแปลงทดลองในสถานเป็นหลัก

เพิ่งจะมาในช่วง 4-5 ปีมานี้เอง (ดูกรอบที่ 8) ที่เริ่มมีงานศึกษาวิจัยที่สามารถให้ภาพรวมในระดับภาค ให้เห็นถึงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกิดขึ้นในฐานะที่เกษตรกรรมยั่งยืนเป็นกระบวนการทางสังคมอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เนื่องจากการพยายามผลักดันจากหลายๆ ส่วน ทั้งในระดับนโยบายรัฐ หน่วยสนับสนุนการวิจัย รวมทั้งการดำเนินงานโดยองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น ดังนั้นในที่นี้ จึงจะขอก้าวเฉพาะกรณีงานศึกษาวิจัยในส่วนที่มีนโยบายลงไปดำเนินการครอบคลุมทั้ง 4 ภาคทั่วประเทศ ได้แก่ โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน และโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย เป็นหลัก

3.1.1

โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน

โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (Sustainable Agricultural Development Project หรือ SADP) เป็นโครงการภายใต้ความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลเดนมาร์ก โดยได้รับการสนับสนุนผ่านหน่วยงานความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา หรือ DANCED มีระยะเวลาดำเนินงานตั้งแต่ 1 กันยายน 2542-เมษายน 2545 มีจุดมุ่งหมายเพื่อเพิ่มขีดความสามารถและเสริมสร้างประสิทธิภาพ

กรอบที่ 8 งานโครงการวิจัยเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนที่สำคัญในระยะ 4-5 ปีที่ผ่านมา

*** กรมวิชาการเกษตร - DANCED**

โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (2542-2545)

*** กรมส่งเสริมการเกษตร**

โครงการศึกษาวิจัยการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง ตามโครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน กรมส่งเสริมการเกษตร (2542-2544)

*** สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**

โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน (2542-2543)

*** มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย)**

โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย (2544-2546)

*** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)**

โครงการวิจัยเชิงทบทวนสถานการณ์เรื่อง "สถานการณ์และประเด็นวิจัยเพื่อพัฒนาด้านเกษตรกรรมยั่งยืน" (ภาคเหนือ) และในโครงการวิจัยชุด "เกษตรกรรมยั่งยืน" (งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคเหนือ) (2542-2545)

ที่มา : ปรับจากการนำเสนอโดย อ.พฤกษ์ ยิมมันตะศิริ, เวทีประชุม "แนวทางการประสานความร่วมมือและประเด็นงานวิจัยด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในจังหวัดเชียงใหม่" วันที่ 31 มีนาคม- 1 เมษายน 2544 ณ ศูนย์วิจัยพืชไร่แม่โจ้

ของกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาเกษตรยั่งยืน ให้แก่บุคลากรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจเอกชน และกลุ่มเกษตรกร โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อย

ในการดำเนินโครงการฯ กระทรวงเกษตรฯ ได้มอบหมายให้กรมวิชาการเกษตรเป็นหน่วยงานหลักในการประสานงานกับองค์กรที่เกี่ยวข้อง ซึ่งกรมวิชาการเกษตรได้ให้สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร (สวพ.) ทั้ง 8 เขตทั่วประเทศ เป็นหน่วยงานหลักในการทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานในระดับภูมิภาคและระดับพื้นที่

ในแง่ของยุทธวิธีการดำเนินโครงการฯ เน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการพัฒนาเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม การจัดทำแปลงทดลองในระดับไร่นา โดยใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นในการพัฒนาเกษตรยั่งยืนและเทคโนโลยีที่เหมาะสม ทั้งนี้โดยโครงการ SADP ได้ร่วมกับ สวพ. พัฒนาระบบการทำงานด้านการวิจัยขึ้นในลักษณะการวิจัยเพื่อพัฒนา ที่นำเอาแนวคิดและกระบวนการ **"การพัฒนาเทคโนโลยีอย่างมีส่วนร่วม"** (Participatory Technology Development : PTD) มาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงาน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากองค์กรชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกร ซึ่งการวิจัยเพื่อพัฒนามีเป้าหมายเพื่อสร้างประสิทธิภาพของความร่วมมือในการที่จะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายแห่งความสนใจร่วมกันของเกษตรกร ทั้งนี้เพราะการทำงานในรูปแบบเครือข่าย ถือเป็นวิธีการทำงานที่มีประสิทธิภาพในการที่จะแพร่ขยายองค์ความรู้และเทคโนโลยีในแนวราบได้อย่างรวดเร็วกว้างขวาง ดังนั้นในการดำเนินงานจึงเน้นการทำงานวิจัยผ่านกลุ่มและเครือข่ายเกษตรกรเป็นหลัก

สำหรับกรณีศึกษาการวิจัยเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วมในภูมิภาคต่างๆ มีด้วยกันหลากหลายประเด็น อาทิ การพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการผลิตข้าวของเครือข่ายเกษตรกรผู้ผลิตข้าวในพื้นที่ภาคกลาง, การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตทุเรียนให้มีคุณภาพและปลอดภัยจากสารพิษ, การปรับใช้เทคโนโลยีการปลูกข้าวโพดฝักอ่อน ข้าวโพดหวาน และข้าวโพดเทียน ในระบบการปลูกพืช ซึ่งมีข้าวเป็นพืชหลัก ผสมผสานกับการเลี้ยงโคนมและโคเนื้อในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง และการพัฒนาระบบฟาร์มผสมผสานแบบมีร่องสวนในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคี เป็นต้น (โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน, 2545)

3.1.2

โครงการศึกษาวิจัยการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง ตามโครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน

โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน เป็นโครงการที่กระทรวงเกษตรฯ ร่วมกับกรมวิเทศสหการ และโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) จัดทำขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนงบช่วยเหลือภายใต้แผนขจัดความยากจน (Rural Poverty Alleviation Programme) ของ UNDP และมีกรมส่งเสริมการเกษตรเป็นหน่วยงานรับผิดชอบในการดำเนินโครงการ ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรเกษตรกรรมมีความเข้มแข็ง สามารถวางแผนและดำเนินกิจกรรมการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน รวมทั้งเพิ่มขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งในด้านความรู้และทักษะการส่งเสริมการเกษตรแบบยั่งยืน ตลอดจนการทำงานตามแนวทางการมีส่วนร่วมของเกษตรกร โดยมีระยะเวลาดำเนินงาน 3 ปี (2542-2544) ในการดำเนินโครงการอาศัยรูปแบบการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน และเกษตรกร ในลักษณะไตรภาคีที่มีเกษตรกรเป็นศูนย์กลางการทำงาน โดยใช้กระบวนการจัดเวทีการเรียนรู้ระดับตำบลเป็นเครื่องมือ ให้เกิดการเรียนรู้การทำงานร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างกันในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งต่อไป

ทั้งนี้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย (1) การศึกษาพื้นที่ต้นแบบ เพื่อเป็นตัวอย่างของชุมชน โดยการศึกษาเฉพาะกรณีองค์กรเกษตรกรและเครือข่ายที่เป็นต้นแบบของการพัฒนาในด้านต่างๆ ได้แก่ เกษตรกรรมยั่งยืน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กองทุนและสวัสดิการชุมชน ธุรกิจชุมชน อุตสาหกรรมชุมชน การเรียนรู้ และการจัดการด้านสุขภาพชุมชน (2) การกำหนดพื้นที่เป้าหมาย (3) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีลักษณะการเรียนรู้ในลักษณะต่างๆ ได้แก่ เวทีเรียนรู้ระดับตำบล การศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ การวิเคราะห์และประสานแผนชุมชน (ตำบล) (4) การจัดทำแผนชุมชน และ (5) การดำเนินงานตามแผนชุมชน

นอกจากนี้ ได้มีการจัดทำโครงการศึกษาวิจัย ที่เป็นการศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเองตามกระบวนการของโครงการดังกล่าว โดยศึกษาจากองค์กรพัฒนาเอกชน 4 ทีม ได้แก่ มูลนิธิพัฒนาหมู่บ้าน 2 ทีม, มูลนิธิพัฒนาอีสาน และมูลนิธิรักษไทยที่ดำเนินงานจัดกระบวนการเรียนรู้ในช่วงปี 2542-2543 และเพื่อศึกษาวิจัยรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง โดยการสังเคราะห์รูปแบบที่ควรจะ

เป็นในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร ตลอดจนการทดสอบรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง ซึ่งดำเนินการในพื้นที่ตำบล 20 แห่ง ใน 16 จังหวัด ได้แก่ พระนครศรีอยุธยา ราชบุรี เพชรบุรี สกลนคร บุรีรัมย์ ยโสธร เลย น่าน พะเยา พิษณุโลก อุตรดิตถ์ ลำปาง นครสวรรค์ นครศรีธรรมราช สงขลา และพัทลุง (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2544)

3.1.3

โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน

โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน เป็นโครงการวิจัยที่ดำเนินการโดย ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยการสนับสนุนของ สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ (Natural Resources and Biodiversity Institute-NAREBI)¹⁸ สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ การศึกษาตามโครงการวิจัยนี้ มีเป้าหมายโดยรวมเพื่อการเสนอแนะข้อมูลในทางวิชาการต่อสถาบัน ทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อหาทางพัฒนาและส่งเสริมระบบเกษตรแบบ ยั่งยืนแก่เกษตรกรรายย่อยใน 5 รูปแบบหลัก ได้แก่ เกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสม ผสม วนเกษตร และเกษตรทฤษฎีใหม่ รวมถึงการประมงชายฝั่งพื้นบ้านในภาคใต้

ทั้งนี้โดยมุ่งเน้นการนำเสนอความเข้าใจที่ถูกต้องเหมาะสมในแนวทางการพัฒนาระบบการเกษตร แบบยั่งยืน 6 รูปแบบดังกล่าว ตามมติ ครม. เมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2540 ที่เห็นชอบให้กระทรวง เกษตรฯ ดำเนินการส่งเสริมเชิงสาธิต เพื่อเป็นแนวทางการบรรเทาปัญหาการว่างงานในภาวะวิกฤติ เศรษฐกิจ และการปรับโครงสร้างการผลิตทางการเกษตรที่ยึดหลักให้เกษตรกรพึ่งพาตนเองได้ โดย การศึกษาถึงแนวคิด ทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติของระบบการเกษตรแบบยั่งยืน การวิเคราะห์เปรียบเทียบผลตอบแทนและต้นทุนทางด้านเศรษฐศาสตร์ และผลกระทบด้านสังคม องค์กรและเครือข่าย ระหว่างการเกษตรเชิงพาณิชย์ที่ดำเนินการอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน กับการเกษตรแบบยั่งยืนใน 6 รูปแบบ ดังกล่าว รวมไปถึงการศึกษาแนวทางและรูปแบบในการประยุกต์ใช้กับท้องถิ่นอื่นในภูมิภาคที่ทำการ ศึกษา อันเป็นการสร้างเครือข่ายการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ตลอดจนการเสนอแนะรูปแบบของ การปรับปรุงองค์กรภาครัฐ และเตรียมความพร้อมเจ้าหน้าที่กระทรวงเกษตรฯ ในการปรับบทบาท หน้าที่ในการส่งเสริมและการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน (โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบ ยั่งยืน ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544 ก.)

¹⁸ ปัจจุบัน สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ (NAREBI) ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างไปเป็น กองนโยบาย เทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตามกฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการ กระทรวง เกษตรและสหกรณ์ ลงวันที่ 9 ตุลาคม 2545

3.1.4

โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย

โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย เป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากการผลักดันของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกร่วมกับสมาชิกคนจน โดยการนำเสนอต่อรัฐบาลในการสนับสนุนการพัฒนากระบวนเกษตรกรรมยั่งยืน เนื่องจากที่ผ่านมาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ซึ่งเป็นแผนที่เกิดจากการระดมความคิดเห็นของประชาชนอย่างกว้างขวาง ได้ระบุชัดถึงการสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนากระบวนเกษตรกรรมยั่งยืน โดยกำหนดให้มีพื้นที่เกษตรกรรมยั่งยืนร้อยละ 20 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งประเทศ หรือเป็นพื้นที่ทำการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน 25 ล้านไร่ การเสนอโครงการนำร่องฯ จึงถือเป็นการพยายามผลักดันเพื่อให้นโยบายสามารถลงสู่การปฏิบัติได้ ทั้งนี้คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบให้ดำเนินการเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม 2543 มีระยะเวลา 3 ปี (2544-2546) ภายใต้วงเงินงบประมาณ 633 ล้านบาท โดยมีมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) เป็นองค์กรรับผิดชอบในการบริหารจัดการโครงการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ ในการสร้างแบบอย่างการพัฒนากระบวนเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน ชุมชน ตลอดจนความยั่งยืนของระบบนิเวศและความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกร

โครงการดังกล่าว มีเป้าหมายการดำเนินงานร่วมกับองค์กรเกษตรกรใน 19 ภูมิภาคทั่วประเทศ (ตารางที่ 2) โดยมีการดำเนินกิจกรรมทั้งในด้านการบริหารจัดการโครงการ ด้านการพัฒนาบุคลากร และองค์กรชุมชน ด้านการวิจัยและพัฒนา และด้านการผลิตและการตลาด ทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกรรายย่อยในระดับภูมิภาค การสนับสนุนการพัฒนากระบวนเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมกับภูมิภาคและวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน การพัฒนาระบบสารสนเทศ และองค์ความรู้เกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนและเกษตรกรรายย่อย ตลอดจนเผยแพร่ข้อมูลความรู้สู่เกษตรกรเป้าหมายและสาธารณชน

ตารางที่ 2 ภูมิภาคตามภูมิภาคต่าง ๆ ในโครงการนำร่องฯ

ภูมิภาค	จำนวนภูมิภาค	ภูมิภาค
เหนือ	4	ภูมิภาคภาคเหนือ (พะเยา), ภูมิภาคเชียงใหม่-ลำพูน, ภูมิภาค กอน. และภูมิภาคน่าน
อีสาน	9	ภูมิภาคขอนแก่น-ได้โคราชเหนือ, ภูมิภาคมหาสารคาม, ภูมิภาคร้อยเอ็ด, ภูมิภาคทุ่งกุลาร้องไห้, ภูมิภาคกาฬสินธุ์, ภูมิภาคเทือกเขาเพชรบูรณ์, ภูมิภาคเทือกเขาภูพาน, ภูมิภาคสุรินทร์ และภูมิภาคยโสธร
กลาง	2	ภูมิภาคสุพรรณภูมิ และภูมิภาคฉะเชิงเทรา
ใต้	3	ภูมิภาคภาคใต้ตอนบน, ภูมิภาคภาคใต้ตอนล่าง และภูมิภาคลุ่มน้ำสายบุรี
ประมง	1	ภูมิภาคประมงปัตตานี

3.1.5

โครงการวิจัยชุด “เกษตรกรรมยั่งยืน”

โครงการวิจัยชุด “เกษตรกรรมยั่งยืน” โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ภายใต้แนวคิดเรื่องงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีเป้าหมายโดยรวมเพื่อการขยายผลประชากรเกษตรกรรมยั่งยืนให้มากขึ้น ทั้งเกษตรกร ผู้บริโภค ตลาด และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยใน

ช่วงแรกได้สนับสนุนเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ ทำการวิจัยเชิงทบทวนสถานการณ์ในเรื่อง “สถานภาพและประเด็นวิจัยเพื่อพัฒนาด้านเกษตรกรรมยั่งยืน” เมื่อต้นปี 2540 และได้ดำเนินโครงการวิจัย 4 เรื่องที่มีความจำเป็นเร่งด่วน ได้แก่ (1) ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการขยายเกษตรกรรมยั่งยืน (2) มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (3) รูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยในระบบเกษตรยั่งยืน และ (4) ระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมกับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน โดยดำเนินการในช่วงปี 2542-2543 โดยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และมีกลุ่มเป้าหมายเป็นเกษตรกรและผู้บริโภคในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน

ต่อมาได้มีการสนับสนุนโครงการวิจัยในประเด็น “เกษตรกรรมยั่งยืน” เพิ่มเติม จนถึงปัจจุบันมีโครงการทั้งสิ้นรวม 26 โครงการ ซึ่งเป็นโครงการในภาคเหนือ 20 โครงการ หรือร้อยละ 77 ของโครงการทั้งหมด โดยมีประเด็นเนื้อหา อาทิ ด้านเทคนิคทางเลือก ด้านการพัฒนาศักยภาพกลุ่ม-เครือข่าย และการประสานความร่วมมือกับ อบต. ด้านรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน ด้านการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต หลักสูตรเกษตรกรรม (อรุณี เวียงแสง และคณะ, 2545)

3.1.6

ภาคีความร่วมมือเพื่อวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืน

ภาคีความร่วมมือเพื่อวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืน เป็นลักษณะหนึ่งของกลไกการจัดการความรู้ ซึ่งโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว. ร่วมกับองค์กรพันธมิตรที่ดำเนินงานด้านเกษตรกรรมยั่งยืนร่วมกันพัฒนาขึ้น ในลักษณะการทำงานเป็นเครือข่าย เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน ภายใต้แนวคิดเรื่องการจัดการความรู้ ทั้งที่เป็นการใช้ประโยชน์จากความรู้ที่มีอยู่ และการสร้างความรู้ใหม่ โดยทำหน้าที่ประสานให้เกิดเวทีของการเรียนรู้ร่วมกันในการมองภาพรวมของปัญหา การกำหนดวิสัยทัศน์และพันธกิจที่จะนำไปสู่การพัฒนาเกษตรยั่งยืน ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การสนับสนุนการสำรวจรวบรวมข้อมูล จัดทำสรุปลสถานการณ์ความเคลื่อนไหวและองค์ความรู้ การถอดบทเรียนและองค์ความรู้จากการจัดกิจกรรมของภาคี โดยที่ผ่านมา (2544-2545) มีการดำเนินงานใน 3 ภาค คือภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้

กรณีภาคเหนือ ได้ร่วมกับสถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน จัดเวทีเรื่อง “แนวทางการประสานความร่วมมือและประเด็นงานวิจัยด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในจังหวัดเชียงใหม่” ส่วนภาคอีสาน ได้ร่วมกับนักวิชาการจากคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จัดเวทีสรุปบทเรียนเรื่องเกษตรยั่งยืนในจังหวัดขอนแก่น รวมทั้งเวทีเรียนรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ อาทิ ปุ๋ยชีวภาพกับเกษตรยั่งยืน ภูมิปัญญาและประสบการณ์การควบคุมป้องกันศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ การสร้างวิสัยทัศน์ชุมชนในพื้นที่ อ.หนองเรือ อ.ภูเวียง และ อ.ภูผาม่าน จ.ขอนแก่น และประสบการณ์เรื่องตลาดสินค้าเกษตรยั่งยืนหรือตลาดสีเขียว เป็นต้น และสำหรับภาคใต้ ได้ร่วมกับนักวิชาการจากคณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หาดใหญ่ และเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้ จัดเวทีสัมมนาเรื่อง “ยุทธศาสตร์การวิจัยเกษตรยั่งยืนภาคใต้” และเวทีสังเคราะห์ประเด็นวิจัยจากการสัมมนาดังกล่าว นอกจากนี้ภาคีสมาชิกยังมีการจัดกิจกรรมเวทีเกษตรยั่งยืนสัญจรในเรื่องต่างๆ ที่สนใจ อาทิ พืชร่วมยางและการเลี้ยงโคแบบยั่งยืน, พืชสมุนไพร-พืชพื้นบ้าน-เศรษฐกิจชุมชน, ทิศทางการให้ทุนสงเคราะห์ปลูกแทนด้วยยางพาราและไม้

ยืนต้นอย่างยั่งยืน เป็นต้น โดยโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมทุนเสริมในบางกิจกรรม แต่ส่วนใหญ่เกิดจากการทำงานตามความพร้อมและความสนใจของภาคีสมาชิกเอง

3.2

งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคต่าง ๆ

3.2.1

ภาคเหนือ

ในภาคเหนือมีงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน จากการดำเนินงานของหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ได้แก่ งานวิจัยชุดเกษตรกรรมยั่งยืน ที่สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ภายใต้แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (ดูรายชื่อโครงการ ในภาคผนวก ก.), งานวิจัยโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) ซึ่งดำเนินการโดย สวพ. เขตที่ 1 และ 2, งานศึกษาวิจัยในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย และโครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน โดยภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

นอกจากนี้ยังมีการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน โดยศูนย์วิจัยและเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ด้วย อาทิ การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวในพื้นที่ราบลุ่มเชียงใหม่โดยใช้โซนออฟริกัน ระบบการผลิตผักแบบไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น (ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก ง.)

■ **เกษตรยั่งยืนภาคเหนือในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น** ได้ชี้ให้เห็นพัฒนาการของระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ โดยแบ่งพัฒนาการตามการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญออกเป็น 3 ระยะ

(อรุณี เวียงแสง และคณะ, 2545) คือ

ระยะที่ 1 (2529-2533) การดำเนินงานในระยะนี้ เป็นช่วงของการคิดค้นศึกษาวิจัยรูปแบบการจัดการไร่นาที่เหมาะสมกับสภาพภูมินิเวศวัฒนธรรมในระดับครอบครัว มีการคิดค้นเทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น เทคโนโลยีสารสกัดจากสมุนไพรเพื่อทดแทนสารเคมี มีการจัดตั้งเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกระดับชาติ และเป็นช่วงของการเริ่มต้นการเผยแพร่รณรงค์แนวคิดเกษตรกรรมทางเลือก

ระยะที่ 2 (2534-2538) พัฒนาการของเกษตรกรรมทางเลือกในระยะนี้ เป็นระยะของการก่อตั้งและพัฒนากลุ่ม เครือข่ายองค์กรเกษตรกร และองค์กรผู้บริโภค พัฒนาดลาดทางเลือก โดยได้มีการศึกษาวิจัยในเรื่องความต้องการของผู้บริโภค และรูปแบบการผลิต ตลอดจนการตลาด และเริ่มมีตัวอย่างทั้ง ด้านการผลิต การตลาด องค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ จึงทำให้มีการเผยแพร่รณรงค์ ขยายแนวคิดสู่ราชการระดับปฏิบัติและสาธารณชนมากขึ้น

ระยะที่ 3 (2539-ปัจจุบัน) เป็นระยะที่มีแม่แบบหรือแบบอย่าง ทั้งในด้านไร่นา การผลิต แปรรูป ตลาด มาตรฐาน ผู้บริโภค การเผยแพร่ผ่านสื่อวงกว้าง กลุ่ม เครือข่าย และการทำงานทางนโยบาย ซึ่งการปฏิบัติการดังกล่าว มีการทำงานวิจัยเพื่อให้สามารถนำไปอ้างอิงอย่างเป็นระบบมากขึ้น และกลายมาเป็นขบวนการของประชาชน ที่มีพื้นที่ยืนของเกษตรกรรมยั่งยืนในสังคมไทยมากขึ้น

จากกระบวนการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนดังกล่าว และการวิจัยเชิงทบทวนสถานการณ์เรื่อง “สถานภาพและประเด็นวิจัยเพื่อพัฒนาด้านเกษตรกรรมยั่งยืน” (ภาคเหนือ) ได้ชี้ให้เห็นประเด็นที่เป็นโจทย์สำคัญที่ควรเร่งทำการศึกษาวิจัยใน 4 เรื่องหลักๆ (ดูสรุปเนื้อหาการวิจัยเพิ่มเติมได้จาก อรุณี เรียงแสง และคณะ, 2545) คือ (1) ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายการทำการผลิตเกษตรยั่งยืน (2) มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (3) รูปแบบองค์กรผู้บริโภค และ (4) เรื่องตลาด ซึ่งในระยะต่อมา งานวิจัยได้ขยายออกไปมากขึ้นในโครงการวิจัยชุด “เกษตรกรรมยั่งยืน” โดยส่วนใหญ่เป็นประเด็นที่เน้นเทคนิคทางเลือก เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านในการทำเกษตรยั่งยืนมากขึ้น เช่น การหาสารทดแทนสารเคมี และประเด็นเรื่องการเสริมสร้างศักยภาพของกลุ่ม เครือข่าย เป็นต้น

กรอบที่ 9 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน

ที่ผ่านมา มีการสนับสนุนโครงการทั้งสิ้น 26 โครงการ แยกไปตามภูมิภาคต่างๆ ทั้งภาคเหนือ (20 โครงการ) ภาคอีสาน (3 โครงการ) ภาคกลาง (1 โครงการ) และภาคใต้ (2 โครงการ) ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยในประเด็นเรื่องระบบการผลิตและเทคโนโลยีเกษตรยั่งยืน นอกนั้นได้แก่ ประเด็นเรื่อง การตลาดและองค์กรผู้บริโภค การขยายผล การกำหนดมาตรฐาน และการเสริมสร้างศักยภาพเกษตรกรและการร่วมมือระหว่างองค์กร

ที่มา : จากเวทีประชุมประจำปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคเหนือ ครั้งที่ 2 วันที่ 28-29 พ.ย. 2545 ณ จ.เชียงใหม่ ในประเด็น “เกษตรกรรมยั่งยืน”

อ.พญักษ์ ยิบมันตะสิริ ได้สรุปสังเคราะห์ให้เห็นภาพงานวิจัยชุด “เกษตรกรรมยั่งยืน” ดังกล่าวให้เห็นเป็น 5 กลุ่มเรื่องหลัก คือ

(1) กลุ่มเรื่อง ระบบการผลิตและเทคโนโลยีเกษตรยั่งยืน มีเป้าหมายในเรื่องการลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอก หรือลดต้นทุนการผลิต และการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต งานวิจัยที่ทำงานเกี่ยวกับเรื่อง การลด ละ เลิก การใช้สารเคมี การใช้สารสกัดชีวภาพและสารสมุนไพร การใช้จุลินทรีย์ท้องถิ่น การใช้วัสดุท้องถิ่น และการใช้ปุ๋ยพืชสด

(2) กลุ่มเรื่อง การตลาดและองค์กรผู้บริโภค เป้าหมายของงานมุ่งไปที่การสร้าง ความเข้าใจในแนวคิดและปฏิบัติการด้านเกษตรกรรมยั่งยืนให้กับผู้บริโภค และสนับสนุนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้ผลิต โดยมีประเด็นวิจัยเกี่ยวกับ การผลิตที่นำการตลาด เรื่องตลาดทางเลือก ซึ่งมีด้วยกันหลายระดับ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค และรูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่หลากหลาย

ในเรื่องการตลาดนั้น จากงานวิจัย ทำให้ได้ความชัดเจนในความหมาย หลักการของ “ตลาดทางเลือก” อาทิ ให้ความสำคัญกับตลาดในชุมชนก่อน สินค้ามาจากกระบวนการผลิตที่เป็นธรรมชาติ เป็นต้น สำหรับรูปแบบตลาดทางเลือกที่สำคัญ ได้แก่ ตลาดนัดในท้องถิ่น ชุมชน ตลาดในโรงเรียน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก ตลาดสหกรณ์/ ศูนย์รวบรวม และตลาดกลาง เช่น ตลาดนัด ร้านอาหาร ฯลฯ โดยเฉพาะตลาดนัด น่าจะเป็นกระแสของตลาดทางเลือกในอนาคต

และประเด็นวิจัยที่น่าสนใจศึกษาต่อ ได้แก่ เครือข่ายตลาดนัดสินค้าเกษตรยั่งยืน ตลาดกลางสินค้าเกษตรยั่งยืนระดับจังหวัด/ภาค

ส่วนเรื่อง รูปแบบองค์กรผู้บริโภคมักมีการศึกษาทั้งในและต่างประเทศ และที่ผ่านมาในกระบวนการวิจัยได้สร้างภาคปฏิบัติการกับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ อาทิ ชมรมผู้บริโภค โดยเฉพาะชุมชนในเมือง มีการณรงค์ให้ความรู้เรื่องพิษภัยจากสารพิษ การพาไปดูงาน จัดตลาดนัดสินค้าปลอดสาร ที่สำคัญคือการทำงานกับโรงเรียน โดยรณรงค์เรื่องพันธุกรรมพื้นบ้าน การตรวจสอบสารตกค้างในพืชผัก และพาครูอาจารย์ไปดูงาน ซึ่งทำให้พบว่า การรณรงค์กับโรงเรียนเป็นวิธีการที่ดีกว่าทำกับชุมชนเมือง เพราะโรงเรียนมีอาจารย์ที่รับผิดชอบ สามารถเข้าไปชักชวนกันทำกิจกรรมได้ง่าย และเป็นกลุ่มที่มีลักษณะงาน การใช้เวลาที่ตรงกัน เช่น ในวันหยุด ทำให้นัดหมายทำกิจกรรมร่วมกันได้สะดวกกว่า จึงได้ข้อสรุปว่า การก่อตั้งเป็นชมรมผู้บริโภคทำได้ค่อนข้างยาก แต่ควรเริ่มจากการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่มีวิถีใกล้เคียงกัน พบปะกันได้บ่อยเพื่อสร้างความสัมพันธ์กันได้ง่าย โดยเฉพาะโรงเรียนที่อยู่ใกล้ผู้ผลิต และกลุ่มเป้าหมายนี้ควรเริ่มจากอาจารย์ที่สอนเรื่องอาหาร สุขภาพ หรือสิ่งแวดล้อม ส่วนงานวิจัยที่ควรศึกษาต่อ ได้แก่ เรื่องหลักสูตรเกษตรยั่งยืนในโรงเรียน สภาผู้บริโภคเกษตรยั่งยืนในโรงเรียน ตลอดจนเรื่องเครือข่ายผู้บริโภค

(3) กลุ่มเรื่อง การขยายผลเกษตรยั่งยืน มาจากโจทย์ที่ว่า ทำไมเกษตรยั่งยืนไม่ขยายตัว โดยมีงานวิจัยที่พูดถึง กระบวนการขยายการสร้างองค์ความรู้ กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กร ตลอดจนตัวชีวิตของโครงการ ที่เน้นการขยายจำนวนของผู้ปฏิบัติเกษตรยั่งยืน

ผลของการวิจัยชี้ให้เห็นว่า มีเงื่อนไขจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อการขยายตัว เช่น เกษตรกรรายใหม่ๆ ขาดความรู้ เกษตรกรที่ทำมาแล้วครั้งทางขาดความเชื่อมั่น ซึ่งอาจมาจากสาเหตุเรื่องสิทธิในที่ดินทำกิน เงินทุนและแรงงาน เป็นต้น รวมทั้งการขาดองค์การส่งเสริมเข้าไปติดตาม สนับสนุน ให้กำลังใจ สร้างความยอมรับ ซึ่งจากการทำงานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อย และมีการนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ทำให้ได้ “กระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน” ที่ชัดเจนขึ้น ใน 8 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ขั้นตอนการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน (2) ขั้นตอนการยกระดับองค์ความรู้ร่วมกับผู้นำ (3) ขั้นตอนการพัฒนา กลุ่ม-เครือข่าย (4) ขั้นตอนการเสริมกระบวนการเรียนรู้ (5) ขั้นตอนส่งเสริม สนับสนุนปัจจัยการผลิต (6) ขั้นตอนการสรุปบทเรียนและกระบวนการทำงานร่วมกับผู้นำ (7) ขั้นตอนการขยายผล และ (8) ขั้นตอนการสรุปบทเรียนและเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะ อาทิ กลุ่มเกษตรกรที่เข้ามาใหม่ ยังขาดความรู้ จะเน้นกระบวนการกลุ่มก่อน ส่วนกลุ่มที่ทำแล้วแต่ขาดความมั่นใจ จะเสริมเรื่องเทคนิคชีวภาพ เรื่องระบบตลาด ส่วนกลุ่มที่ทำอยู่แล้ว จะเน้นการสร้างเชื่อมั่นที่จะนำเสนอ โดยสร้างความเป็นวิทยากรชาวบ้าน และพัฒนาสถาบันการเรียนรู้ของชาวบ้าน ให้เป็นศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง เช่นกรณีสหกรณ์เกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทา

(4) กลุ่มเรื่อง การกำหนดมาตรฐาน ประกอบด้วยประเด็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง ในการกำหนดเกณฑ์มาตรฐาน องค์การมาตรฐานที่ประกอบด้วยผู้แทนจากทุกๆ ฝ่าย ทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค นักวิชาการ ส่วนราชการ และเรื่องกระบวนการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ ซึ่งที่ผ่านมา มีการพัฒนาเกณฑ์มาตรฐานในส่วนของผู้ผลิตแล้ว ส่วนที่ยังขาดไป คือ มาตรฐานด้าน

การแปรรูป สัตว์ เหย็ด นอกจากนี้มีการพัฒนากลไกการจัดองค์กรมาตรฐาน ได้ออกมาเป็นธรรมนูญ ธรรมนูญมาตรฐาน ระเบียบและระบบเอกสาร และเริ่มให้การรับรองมาตรฐานไปบ้างแล้วเกือบ 30 ไร่ นา โดยมีการพัฒนาสร้างระบบตรวจสอบ ด้วยการฝึกอบรมผู้ตรวจสอบ ตลอดจนงานด้านการเผยแพร่ ต่อสาธารณะผ่านสื่อต่างๆ อาทิ จดหมายข่าว หนังสือพิมพ์ วิทยุ

(5) กลุ่มเรื่อง **การเสริมสร้างศักยภาพเกษตรกรและการร่วมมือระหว่างองค์กร** เรื่องนี้ ถือได้ว่าเป็นงานใหม่ และถือเป็นกระบวนการเคลื่อนงานที่สำคัญ เช่น การพัฒนาผู้นำด้านเกษตรยั่งยืน ประเด็นที่น่าสนใจคือ การสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง ในระดับตำบล อำเภอ และ จังหวัด ตลอดจนการกำหนดบทบาทและความรับผิดชอบของแต่ละองค์กร

กรอบที่ 10 องค์ความรู้ที่เกิดจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นชุดโครงการ “เกษตรกรรมยั่งยืน”

องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นดังกล่าว เกี่ยวข้องกับประเด็นต่างๆ ดังนี้

- ความหมายและขอบเขตของเกษตรยั่งยืน
- ความเชื่อมโยงของกิจกรรม ทำให้เห็นความเป็นระบบของเกษตรยั่งยืน
- กรณีศึกษาที่แสดงความสำเร็จของชุมชนเกษตรยั่งยืน เกิดขึ้นทุกภาค ถึงแม้นโยบายและแนวทางปฏิบัติของรัฐจะไม่ชัดเจน
- การขยายผลของ “เทคโนโลยีอิงนิเวศน์” เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ โดยการชักนำของ องค์กรพัฒนาเอกชน รัฐ และโดยเกษตรกรสู่เกษตรกรเอง
- การเติบโตของเกษตรยั่งยืนระดับชุมชน
- การเชื่อมโยงกระบวนการพัฒนาเกษตรยั่งยืนสู่เรื่อง “ระบบอาหาร”

ที่มา : จากการสรุปโดย อ.พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ ในเวทีประชุมประจำปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภาคเหนือ ครั้งที่ 2, อ้างแล้ว

■ **เกษตรยั่งยืนภาคเหนือ ในโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP)** อยู่ในความรับผิดชอบของ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร (สวพ.) เขตที่ 1 และ 2 (ดูภาคผนวก จ.) ทั้งนี้กลุ่มเกษตรกรเป้าหมายภายใต้การดำเนินงานของ สวพ. เขตที่ 1 มีทั้งหมด 8 กลุ่ม ในพื้นที่ 4 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ พะเยา แพร่ และเชียงราย รวมเกษตรกรเป้าหมายในการดำเนินงานระหว่างปี 2543-2544 รวม 182 ราย ประกอบด้วยเกษตรกรที่เป็นตัวแทนของระบบนิเวศน์เกษตรรูปแบบต่างๆ อาทิ ระบบนิเวศน์เกษตรบนพื้นที่สูง ซึ่งทำเกษตรแบบผสมผสานและเกษตรทฤษฎีใหม่ ระบบนิเวศน์เกษตรบนพื้นที่ราบและพื้นที่นาในเขตชลประทาน ระบบนิเวศน์เกษตรที่อยู่ในพื้นที่ป่า ซึ่งทำระบบเกษตรที่เรียกว่า วนเกษตร ทั้งนี้โดยกิจกรรมของโครงการมีทั้งการศึกษา พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีด้านต่างๆ อาทิ ด้านระบบการให้น้ำ ด้านการปรับปรุงดิน การควบคุมวัชพืช การเพาะเห็ด การผลิตผักอินทรีย์ ฯลฯ การพัฒนาการเพาะเห็ดหอมโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น การผลิตผักพื้นบ้าน การผลิตผักปลอดสารพิษ การพัฒนาระบบการผลิตข้าวอินทรีย์ การปลูกไม้ผลต่างระดับโดยมีลำสาดเป็นพืชหลัก การผลิตส้มเขียวหวานปลอดสารพิษ เป็นต้น

ส่วน ส่วพ. เขตที่ 2 มีกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายในการดำเนินงาน 19 กลุ่ม ในพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ พินธุโลก เพชรบูรณ์ และพิจิตร รวมเกษตรกรเป้าหมายในการดำเนินงานระหว่างปี 2543-2544 รวม 160 ราย โดยมีการพัฒนาเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกร 3 เครือข่าย ได้แก่ เครือข่ายเกษตรกรผลิตผักปลอดสารพิษ เครือข่ายเกษตรกรปลูกข้าวในเขตน้ำฝนและเครือข่ายเกษตรกรปลูกข้าวในเขตชลประทาน นอกนั้นเป็นกลุ่มเกษตรกรทำสวนผสมผสาน กิจกรรมทางการเกษตรที่มีการดำเนินการ ได้แก่ การทดลองเทคโนโลยีการผลิตผักโดยใช้สารสกัดชีวภาพ การป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน เป็นต้น (โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน, 2545)

■ **เกษตรยั่งยืนภาคเหนือในโครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน** เป็นการศึกษาเกษตรกรกรณีศึกษาจำนวน 10 ราย ในจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย และพะเยา ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การทำการเกษตรแบบยั่งยืนก่อให้เกิดรายได้และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากกว่าการทำเกษตรกระแสหลัก รวมทั้งเกิดประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม และพบว่าพื้นที่ภาคเหนือมีศักยภาพในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ทั้งที่ราบ ที่ดอน และที่สูง นอกจากนี้กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายก็มีศักยภาพในการสนับสนุนการขยายผลของเกษตรกรรมยั่งยืน เนื่องจากมีประสบการณ์ในการทำงานที่หลากหลายในระดับเครือข่าย ที่สามารถประสานเชื่อมโยงกับองค์กรต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ ตลอดจนมีศักยภาพในวิถีการตลาดสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเฉพาะเมื่อเชื่อมโยงกับศักยภาพทางการท่องเที่ยว (โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544 ก)

■ **เกษตรยั่งยืนภาคเหนือในโครงการนำร่องฯ** มีการดำเนินงานใน 4 ภูมิภาค ได้แก่ ภูมิภาคภูภาคยาว (พะเยา) ภูมิภาคเชียงใหม่-ลำพูน ภูมิภาคคกก. และภูมิภาคน่าน ทั้งนี้ในส่วนของงานวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของภูมิภาคภูภาคยาว ได้แก่ การทดลองปลูกข้าวปลอดสาร การปรับปรุงและรวบรวมพันธุ์พืชพื้นบ้าน การทดลองปลูกลิ้นจี่โดยไม่ใช้สารเคมี การแปรรูปผลไม้ หนึ่สิน เป็นต้น ส่วนงานวิจัยของภูมิภาคเชียงใหม่-ลำพูน ได้แก่ การพัฒนาสูตรเต้าเจี้ยวและซีอิ๊วขาว การศึกษาทดลองผลิตอาหารวัวปลอดสาร การอบถั่วลิสง สถานการณ์การใช้สารกำจัดศัตรูพืชทางการเกษตร หนึ่สินเกษตรกร การผลิตอาหารโคขุน เป็นต้น ด้านภูมิภาคคกก. มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ ไร่หมุนเวียน ผลกระทบจากโครงการภายนอกต่อชุมชนบนพื้นที่สูงและแบบแผนการจัดการทรัพยากร พลวัตภูมิปัญญาในการจัดการพันธุกรรมพื้นบ้านในแปลงเกษตรในพื้นที่ต่างๆ ของเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (คกก.) และภูมิภาคน่าน มีประเด็นวิจัยเกี่ยวกับ กระบวนการผลิตและบริโภคผักปลอดสารพิษ ผลกระทบการใช้สารเคมี หนึ่สินเกษตรกร พันธุกรรมพื้นบ้าน รูปแบบเกษตรที่เหมาะสมและทางรอดของชุมชน

โครงการส่วนใหญ่อยู่ระหว่างการดำเนินงาน และมีบางโครงการที่ต้องเริ่มต้นใหม่ เพราะการทดลองในปีที่ผ่านมา (2544) ไม่ประสบผลสำเร็จ

3.2.2

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคอีสานมีงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนที่สำคัญ ได้แก่ งานวิจัยโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) ซึ่งดำเนินการโดย สวพ. เขตที่ 3 และ 4, งานศึกษาวิจัยในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย และโครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน โดยภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์

- **งานวิจัยเกษตรยั่งยืนภาคอีสานในโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP)** โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) ในพื้นที่ภาคอีสาน อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร (สวพ.) เขตที่ 3 และ 4 โดย สวพ. 3 รับผิดชอบกิจกรรมในระดับภูมิภาค ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน และ สวพ.4 รับผิดชอบกิจกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง (ดูภาคผนวก จ.)

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร (สวพ.) เขตที่ 3 มีเกษตรกรเป้าหมายทั้งหมด 9 กลุ่มในพื้นที่ 8 จังหวัด รวม 421 คน โดยในปี 2543 เริ่มดำเนินงานใน 4 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มเครือข่ายอินแปง, กลุ่มสหกรณ์ประมงเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำบ้านกองนาง จำกัด, กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาควายไทย และกลุ่มเกษตรกรทำสวนกกกู่ ส่วนในปี 2544 ขยายพื้นที่ดำเนินการอีก 5 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรยั่งยืนอำเภอหนองวัวซอ, กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่อำเภอเขาวง, กลุ่มเกษตรธรรมชาติบ้านบัว, กลุ่มภูมิปัญญาสืเขียว และกลุ่มวนเกษตรภูพาน (บ้านจัตระเบียบ) ทั้งนี้ถือเป็นตัวแทนสภาพนิเวศน์ 5 ลักษณะ ได้แก่ พื้นที่ภูเขาและที่ราบเชิงเขา พื้นที่ลูกคลื่นลอนลึกถึงลอนตื้น พื้นที่ราบและพื้นที่ราบลุ่มติดแม่น้ำ โดยกิจกรรมที่ดำเนินการแบ่งเป็น 3 กิจกรรมหลักคือ (1) ทดสอบ/ สาธิต ได้แก่ การทดสอบและใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพในนาข้าว ไม้ผล ไม้ดอกและพืชผัก ทดสอบเพาะพันธุ์ปลาพื้นบ้าน และทดสอบรูปแบบวนเกษตร (2) ฝึกอบรม ซึ่งเกษตรกรให้ความสนใจในเรื่อง การทำและการใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพ การปลูกผักปลอดสารพิษ และ (3) ศึกษาดูงาน ซึ่งเกษตรกรให้ความสนใจในการทำเกษตรธรรมชาติและวนเกษตร (สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 3, 2544)

ส่วน สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร (สวพ.) เขตที่ 4 มีเกษตรกรเป้าหมายทั้งหมด 5 กลุ่ม ในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ อุบลราชธานี ร้อยเอ็ด สุรินทร์ ศรีสะเกษ รวม 188 คน โดยพื้นที่กลุ่มเป้าหมายเป็นตัวแทนของระบบนิเวศน์ 3 รูปแบบคือ นาฝนนาดอน นาฝนสภาพไร่-สวน และชลประทานนา ลุ่ม ประเด็นการทดสอบเทคโนโลยีที่น่าสนใจ ได้แก่ การทดลองผลิตไม้ดอกร่วมกับผักพื้นบ้านและพืชสมุนไพร การผลิตข้าวอินทรีย์ เป็นต้น

- **งานวิจัยเกษตรยั่งยืนภาคอีสานในโครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน**

ทำการศึกษาศาตรการณศึกษจำนวน 11 ราย ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น สกลนคร กาฬสินธุ์ ยโสธร ชัยภูมิ และร้อยเอ็ด ทั้งนี้พบว่า มูลเหตุในการปรับเปลี่ยนสู่วิถีการเกษตรแบบยั่งยืนมีทั้งที่เกิดจากแรงผลักดัน เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้า เป็นต้น จากแรงบันดาลใจ เช่น ความต้องการที่จะรู้พื้นภาพความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในอดีต ต้องการ

ความมั่นคงทางอาหาร เป็นต้น และเกิดจากแรงจูงใจ จากหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะแรงจูงใจทางการตลาด เนื่องจากเห็นว่า ข้าวและผักอินทรีย์เป็นที่ต้องการของตลาด เป็นต้น

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาสู่การเกษตรแบบยั่งยืน เป็นแนวทางที่มีความเป็นไปได้ในทุกสภาพภูมิโนเวศน์ เป็นการลงทุนที่มีความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจสำหรับครัวเรือนเกษตรกร รวมทั้งสามารถสร้างประโยชน์ในด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกับในภูมิภาคอื่นๆ นอกจากนี้ กระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตสู่การเกษตรแบบยั่งยืนพบว่า สามารถแบ่งได้เป็น 3 ระยะ คือระยะเริ่มต้น ระยะพอเพียง และระยะขยายผล ซึ่งในระยะเริ่มต้นจะเป็นช่วงที่เกษตรกรประสบความยากลำบาก เพราะรายได้จากการทำเกษตรยั่งยืนยังไม่เพียงพอจกบรายจ่ายของครัวเรือน เนื่องจากกิจกรรมหลายชนิดยังไม่ให้ผลผลิตเต็มที่ ที่สำคัญการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในภาคอีสานยังมีศักยภาพอีกมาก เนื่องจากเป็นทางเลือกที่ตรงกับสภาพปัญหาที่เกษตรกรประสบอยู่ การขยายผลจึงค่อนข้างได้รับการตอบรับ ซึ่งมีกอาศัยกระบวนการกลุ่มและเครือข่าย ของเกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นแกนหลักในการเชื่อมโยงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสนับสนุนการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนตามพื้นที่ต่างๆ ทำให้การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในภูมิภาคนี้มีความก้าวหน้าทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ (โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544 ก)

■ งานวิจัยเกษตรยั่งยืนภาคอีสาน ในโครงการนำร่องฯ ดำเนินการใน 9 ภูมิภาค ได้แก่ ภูมินิเวศขอนแก่นได้โคราชเหนือ, ภูมินิเวศมหาสารคาม, ภูมินิเวศร้อยเอ็ด, ภูมินิเวศทุ่งกุลาร้องไห้, ภูมินิเวศกาฬสินธุ์, ภูมินิเวศเทือกเขาเพชรบูรณ์, ภูมินิเวศเทือกเขาภูพาน, ภูมินิเวศสุรินทร์ และภูมินิเวศยโสธร ประเด็นการวิจัยมีหลากหลาย ได้แก่เรื่อง พันธุกรรมพื้นบ้าน รูปแบบระบบเกษตรกรรมที่เหมาะสมกับภูมินิเวศ การปรับปรุงดิน ตลาด การเข้าสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน การแปรรูปผลผลิตเกษตรกรรมทางเลือก สมุนไพรทดแทนสารเคมี องค์กรชุมชน หนี้สิน และอื่นๆ เช่น หลักสูตรท้องถิ่น เป็นต้น แต่ไม่ค่อยมีประเด็นทางด้านการเลี้ยงสัตว์ และการปลูกพืชปลอดสาร งานวิจัยส่วนใหญ่อยู่ระหว่างการดำเนินการ และบางส่วนได้เสร็จสิ้นลงแล้ว

3.2.3

ภาคใต้

ภาคีความร่วมมือเพื่อวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้¹⁹ ได้รวบรวมงานศึกษาวิจัยที่ระบุว่าดำเนินงานตามแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนของภาคใต้ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา (2540-2544) พบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่จะเน้นในเรื่องระบบการผลิตหรือเทคโนโลยีการผลิต ยกเว้นงานวิจัยของสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) ที่เป็นประเด็นด้านการแปรรูปและการตลาดเฉพาะของยางพาราเท่านั้น นอกจากนี้พบว่า งานวิจัยจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้ และ โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ ชี้ให้เห็นภาพรวมใน

¹⁹ ประกอบด้วย 8 หน่วยงาน ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตนครศรีธรรมราช สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 8 (สวพ. 8) ศูนย์วิจัยยาง สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้ และโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้

หลายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาความยากจนของเกษตรกร และการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากลักษณะการทำงานตามแนวคิดเกษตรยั่งยืน สะท้อนให้เห็นว่า อาจเน้นมิติของความยั่งยืนที่มีระดับแตกต่างกันไป เช่น งานของ สกย. จะเน้นมิติความยั่งยืนทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่วนงานของ สวพ. 8 และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล เพิ่มมิติความยั่งยืนในระบบนิเวศน์ ส่วนงานของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้ และโครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้ จะเน้นความยั่งยืนในมิติอื่นๆ ด้วยเช่น สังคม วัฒนธรรม เป็นต้น

ที่สำคัญเห็นแนวโน้มว่า งานวิจัยที่เกี่ยวกับระบบการเกษตร เน้นศึกษาที่ตัวเกษตรกรโดยตรง กล่าวคือ ย้ายจากสถานที่ทดลองหรือแปลงทดลองมาสู่ฟาร์มเกษตรกรมากขึ้น และเน้นให้เกษตรกรมีส่วนร่วม แต่งานวิจัยที่เกษตรกรเป็นผู้ริเริ่มร่วมกับทีมวิจัยถือว่าอาจจะมีน้อย ส่วนใหญ่ดำเนินการโดยนักวิจัยเป็นหลัก เกษตรกรมักจะยังอยู่ในฐานะเป็นผู้ถูกวิจัย อย่างไรก็ตาม ก็มีตัวอย่างให้เห็นลักษณะการวิจัยที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยหรือทำวิจัยเอง เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ที่ดำเนินงานวิจัยภายใต้แนวคิด “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” โดยนักวิจัยทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง คาดหวังว่ากระบวนการวิจัยจะเป็นเครื่องมือให้ชุมชนได้เรียนรู้และมีความเข้มแข็งมากขึ้น สามารถตัดสินใจในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี ซึ่งนับได้ว่ามีแนวโน้มที่ดีในการดำเนินงานศึกษาวิจัยที่ทำให้เห็นว่า ในกระบวนการวิจัยเกิดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และมีการมองปัญหาในลักษณะเป็นองค์รวมมากขึ้น ขณะเดียวกันในด้านสถาบันการศึกษาที่กำลังมีความพยายามในการปรับเปลี่ยนทิศทางการวิจัยไปสู่การวิจัยและพัฒนาในพื้นที่ของชุมชน โดยความต้องการของชุมชนและให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้นเช่นกัน (วรรณา ประยุกต์วงศ์, 2544 : น. 13-14)

อย่างไรก็ตาม ในที่นี้จะพิจารณาเฉพาะงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ในส่วนที่มีนโยบายลงไปดำเนินการครอบคลุมทั้ง 4 ภูมิภาคทั่วประเทศดังที่กล่าวข้างต้น ซึ่งสำหรับ ได้แก่ งานวิจัยโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) ซึ่งดำเนินการโดย สวพ. เขตที่ 7 และ 8, งานศึกษาวิจัยในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย และโครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน โดยภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

■ **เกษตรยั่งยืนภาคใต้ในงานวิจัยโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP)** โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) ในพื้นที่ภาคใต้ อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร (สวพ.) เขตที่ 7 และ 8 โดย สวพ. 7 รับผิดชอบพื้นที่ภาคใต้ตอนบน ส่วน สวพ. 8 รับผิดชอบพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง (ดูภาคผนวก จ.)

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 7 มีเกษตรกรเป้าหมายในการดำเนินงาน 5 กลุ่ม จำนวน 167 คน โดยมีประเด็นการศึกษาทดสอบเทคโนโลยี ได้แก่ การใช้น้ำสกัดชีวภาพในการปลูกข้าว

และในการปลูกไม้ผล การศึกษารูปแบบเกษตรผสมผสานที่เหมาะสมในสภาพพื้นที่เสี่ยงต่อกัญน้ำท่วม การเพาะเห็ดฟางโดยใช้ทะลายเป่าปาล์มไผ่เป็นต้น

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 8 มีเกษตรกรเป้าหมาย 9 กลุ่ม รวมจำนวน 353 คน โดยพื้นที่ของกลุ่มเป้าหมายเป็นตัวแทนของกิจกรรมการเกษตรต่างๆ ในเขตภาคใต้ตอนล่าง ครอบคลุมทั้งการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ประมง อาทิจากพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในสวนยาง การปลูกพืชร่วมยาง การปลูกพืชต่างระดับ การทำน้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพ การสร้างบ่อหมักเพื่อทำอาหารหมักจากเศษวัสดุและเศษเหลือในท้องถิ่นเพื่อเพิ่มคุณภาพและสำรองอาหารสำหรับโคเนื้อ เป็นต้น โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างนั้น มีความโดดเด่นในเรื่องกิจกรรมการพัฒนาการเลี้ยงสัตว์มากกว่าในพื้นที่อื่นๆ

■ **เกษตรยั่งยืนภาคใต้ในงานวิจัยโครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน** ทำการศึกษาเกษตรกรกรรณศึกษาจำนวน 8 ราย ในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมพร สงขลา พัทลุง และประมงชายฝั่ง จ.ปัตตานี ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การเกษตรแบบยั่งยืนได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์ในหลายๆ ด้าน ได้แก่ (1) ผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ โดยการพิจารณาเปรียบเทียบผลตอบแทนในการทำเกษตรแบบยั่งยืน และพิจารณาจากการเพิ่มความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ (2) ผลประโยชน์ทางด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน การลดผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมจากการใช้สารเคมี การเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น (3) ผลประโยชน์ทางด้านสังคม อาทิจากเกษตรกรมีความสุขในการทำเกษตรมากขึ้น ทำให้ครอบครัวได้อยู่ร่วมกัน เกษตรกรมีเวลาว่างและมีเวลาให้กับกิจกรรมของส่วนรวมมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งขององค์กรท้องถิ่น ตลอดจนเป็นการช่วยฟื้นฟูภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น

นอกจากนี้ หากพิจารณาถึงปัจจัยผลักดันที่ทำให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนมาสู่เกษตรแบบยั่งยืน มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งทางด้านปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เช่น ความต้องการของตลาดมีแน่นอนและราคาผลผลิตที่สูง ปัจจัยทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การปรับพื้นที่ไร่นาให้เหมาะสมกับรูปแบบเกษตรยั่งยืน ปัจจัยทางด้านทรัพยากรมนุษย์ อาทิ ความมุ่งมั่นตั้งใจ ชยัน และการรู้จักคิดดัดแปลงแก้ไข ปัญหาต่างๆ และ (4) ปัจจัยทางด้านสังคม เช่น การยอมรับของคนในชุมชน การมีกลุ่มและเครือข่ายที่เข้มแข็ง เป็นต้น (โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544 ก)

■ **งานวิจัยเกษตรยั่งยืนภาคใต้ในโครงการนำร่องฯ** ครอบคลุมพื้นที่ 4 ภูมิภาค ได้แก่ ภูมิภาคภาคใต้ตอนบน, ภูมิภาคภาคใต้ตอนล่าง, ภูมิภาคลุ่มน้ำสายบุรี และภูมิภาคประมงปัตตานี โดยมีประเด็นศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดการน้ำกับระบบเกษตรกรรมยั่งยืน หนี้สิน พันธุ์ข้าวพื้นบ้าน การเลี้ยงสัตว์ต่างๆ ซึ่งมีความโดดเด่นมากกว่าภาคอื่นๆ เช่น การเลี้ยงปลามัด กบหูตะพานน้ำภูเขา หอยน้ำจืด แพะ เป็นต้น รวมทั้งการศึกษาเกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมทางเลือกในพื้นที่ลุ่มน้ำ ส่วนทางด้านประมง เน้นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรสัตว์น้ำกับคุณภาพชีวิตของประมงพื้นบ้าน ตลอดจนการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

3.2.4

ภาคกลาง

ภาคกลางมีงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนที่สำคัญ ได้แก่ งานวิจัยโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) ซึ่งดำเนินการโดย สวพ. เขตที่ 5 และ 6, งานศึกษาวิจัยในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย และโครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน โดยภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ ม.เกษตรศาสตร์

■ **งานวิจัยเกษตรยั่งยืนภาคกลางโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP)** โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP) ในพื้นที่ภาคกลาง (รวมภาคตะวันออก) อยู่ในความรับผิดชอบของ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร (สวพ.) เขตที่ 5 และ 6 (ดูภาคผนวก จ.)

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร (สวพ.) เขตที่ 5 มีกลุ่มเกษตรกรเป้าหมายทั้งหมด 15 กลุ่ม 3 เครือข่ายในพื้นที่ 7 จังหวัด ได้แก่ ชัยนาท กาญจนบุรี นครสวรรค์ ลพบุรี สิงห์บุรี อุทัยธานี และสุพรรณบุรี รวมเกษตรกร 212 คน ทั้งนี้โดยแบ่งเป็นกลุ่มในเครือข่ายข้าว 4 กลุ่ม เครือข่ายการผลิตผัก 6 กลุ่ม และเครือข่ายชุมชนและเกษตรผสมผสาน 5 กลุ่ม มีการศึกษา ทดสอบเทคโนโลยี ได้แก่ ระบบการผลิตข้าวแบบล้มตอซัง การทดสอบการใช้น้ำสกัดชีวภาพร่วมกับการใช้ปุ๋ยอัลจินัว เปรียบเทียบกับการใช้ปุ๋ยเคมี การผลิตหัวเชื้อที่เหมาะสมเพื่อผลิตน้ำสกัดชีวภาพ การปลูกพืชสมุนไพรในระบบเกษตรผสมผสาน เป็นต้น ทั้งนี้มีเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นในกระบวนการทำงานในแต่ละเครือข่าย ได้แก่ เทคโนโลยีการปลูกข้าวในเขตชลประทาน เทคโนโลยีการผลิตผักปลอดสารพิษ และการอนุรักษ์ป่าและการทำเกษตรผสมผสาน (สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 5, มปป.)

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร (สวพ.) เขตที่ 6 มีกลุ่มเกษตรกรเข้าร่วมดำเนินการจำนวน 8 กลุ่มในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี สระแก้ว จันทบุรี ตราด โดยได้เลือกพื้นที่ของกลุ่มเป้าหมายเป็นตัวแทนของระบบเกษตรกรรมที่สำคัญ 3 ระบบในเขต (ภาค) ตะวันออก คือ ระบบที่มีข้าวเป็นพืชหลัก ระบบที่มีพืชไร่เป็นพืชหลัก และระบบที่มีไม้ผล-ไม้ยืนต้นเป็นพืชหลัก โดยการศึกษาที่สำคัญ ได้แก่ การทดสอบเรื่องการปรับปรุงดิน ร่วมกับการป้องกันกำจัดศัตรูพืชด้วยเทคโนโลยีชีวภาพในการปลูกผักอนามัย การทดสอบการผลิตไม้ผลให้มีคุณภาพโดยใช้ปัจจัยชีวภาพ เช่น ปุ๋ยปลาหมัก และทดลองวิธีการปรับปรุงดินโดยใช้ปุ๋ยหมักจากวัสดุในท้องถิ่น การทดสอบการปลูกข้าวอินทรีย์ เป็นต้น (โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน, 2545)

■ **เกษตรยั่งยืนภาคกลางในงานวิจัยโครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน** ทำการศึกษาเกษตรกรกรณีศึกษาจำนวน 12 กรณี ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ชัยนาท ฉะเชิงเทรา เพชรบุรี พระนครศรีอยุธยา สมุทรสงคราม สระบุรี และนครปฐม

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตมาสู่การทำเกษตรยั่งยืน มีทั้งที่เกิดจากแรงผลักดัน แรงบันดาลใจ และแรงจูงใจ ในทำนองเดียวกับเกษตรกรกรณีศึกษาในภาคอีสาน และในการปรับเปลี่ยนนั้น นิยมทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป แบ่งเป็น 3 ระยะคือ ระยะเริ่มต้น ระยะพอเพียง และระยะขยายผล ทั้งนี้ในระยะแรกของการปรับเปลี่ยน อาจจะต้องพึ่งพารายได้จากการเพาะปลูกพืช

เศรษฐกิจและพิธีกรรมสืบไปก่อน แล้วจึงค่อยๆ ลดพื้นที่ทำเกษตรเชิงพาณิชย์ลง เข้าสู่การเกษตรแบบยั่งยืนเต็มรูปแบบในที่สุด ทั้งนี้ก็เช่นเดียวกับในภาคอื่นๆ ที่ชี้ให้เห็นว่า การทำการเกษตรแบบยั่งยืนสามารถให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าต่อการลงทุน ทั้งประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้การศึกษาการจัดการด้านตลาด พบว่า ตลาดที่มีศักยภาพในการพัฒนามากที่สุดคือ ตลาดครอบครัวและตลาดชุมชน แต่ก็มักพบว่า ผลผลิตส่วนใหญ่เป็นชนิดเดียวกันและออกวางจำหน่ายในช่วงเวลาเดียวกัน สำหรับการพัฒนาการเรียนรู้ของเกษตรกรในภาคกลางส่วนใหญ่มักจะเป็นแบบปัจเจก มากกว่าการรวมกลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากเกษตรกรไม่ค่อยมีข้อจำกัดการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ จึงสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง

ที่สำคัญ แม้ว่าพื้นที่ภาคกลางมักจะเป็นเขตที่ปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน แต่ก็มีศักยภาพและความเหมาะสมที่จะผลักดันเพื่อให้เกิดการพัฒนาด้านการเกษตรแบบยั่งยืน ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยเอื้ออำนวยหลายด้าน เช่น การมีทรัพยากรดิน น้ำที่สมบูรณ์ การมีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานและระบบสื่อสารข้อมูล ความได้เปรียบในเรื่องของการตลาดตลอดจนเป็นแหล่งของความรู้และเทคโนโลยีการทำเกษตรยั่งยืนที่มีพัฒนาการมานาน และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างกว้างขวาง (โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544 ก.)

■ **งานวิจัยเกษตรยั่งยืนภาคกลางในโครงการนำร่องฯ** ครอบคลุม 2 ภูมิภาค คือ ภูมิภาคสุพรรณภูมิ และฉะเชิงเทรา ประเด็นงานวิจัยเกี่ยวข้องกับ การปรับปรุงบำรุงดิน การใช้สมุนไพรในการควบคุมโรคและแมลงศัตรูพืช การฟื้นฟูและอนุรักษ์พันธุ์ผักพื้นบ้าน การพัฒนาพันธุ์ไม้ผลในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน หนี้สินเกษตรกร ตลาดชุมชน เป็นต้น

■ นอกเหนือจากโครงการศึกษาวิจัยต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ยังมีงานวิจัยวิจัยอีกหลายโครงการที่มีความเกี่ยวข้องกัน อาทิ **โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT)** ซึ่งมีงานศึกษาวิจัยหลายเรื่อง ที่อาจเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน หรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่อไปได้ หากมีการเชื่อมต่อและการนำผลงานวิจัยไปเชื่อมโยง โดยงานวิจัยในโครงการดังกล่าวมีการศึกษาวิจัยเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ทั่วทุกภูมิภาค อาทิ

* **การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ** อาทิ เรื่อง การตรวจสอบหาสารออกฤทธิ์ทางชีวภาพจากสารสกัดจากพืชและจุลินทรีย์ ผลกระทบของสารกำจัดแมลงศัตรูพืชต่อกิจกรรมของจุลินทรีย์ดินและลักษณะสมบัติของดินเกษตรกรรม ผลของสารสกัดจากใบสาบเสือต่อการเปลี่ยนแปลงระดับเอนไซม์ขจัดพิษของหนอนไหม เป็นต้น

* **การศึกษาเรื่องสัตว์** ทั้งที่มีกระดูกสันหลังและไม่มีกระดูกสันหลัง อาทิ การศึกษาความหลากหลายชนิด สถานภาพของพรรณปลาในลุ่มแม่น้ำสงครามตอนล่างและความสำคัญต่อเศรษฐกิจสังคมพื้นบ้าน เรื่องผลของการจัดการทางการเกษตรในระบบเกษตรที่ยั่งยืน ที่มีต่อสมบัติของดินและสิ่งมีชีวิตในดิน การศึกษาความหลากหลายของสัตว์ในท้องถิ่นที่ใช้เป็นอาหารในภาคเหนือตอนล่างของประเทศไทย

* **พืชและภูมิปัญญาท้องถิ่น** อาทิ การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวลัวะและชาวลัวะในจังหวัดน่าน โครงการศึกษาวิจัยองค์ความรู้ชุมชนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาการปลูกพืชและไม้พื้นเมืองภายในบริเวณบ้าน จ.เชียงราย โครงการเสริมศักยภาพชุมชนเพื่อการจัดการป่าและทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืน : การพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อการจัดการป่าและทรัพยากรชีวภาพโดยชุมชน การศึกษาความหลากหลายของพืชและพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในป่าบุ่งชีหลง จ.มหาสารคาม การศึกษาความหลากหลายทางพันธุกรรมของข้าวป่าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การเปลี่ยนแปลงผลิตภาพของป่าบุ่งป่าทาม ที่มีผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ในระดับต่างๆ กัน กรณีศึกษา ป่าบุ่งบ้านปากยาม อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม เป็นต้น

* **ด้านนโยบายและฐานข้อมูล** อาทิ เรื่องความหลากหลายทางชีวภาพในดินในประเทศไทย ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น : การพัฒนาระบบฐานข้อมูลเกี่ยวกับพืชอาหารและยาในวัฒนธรรมการผลิตและวิถีชีวิตและกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาคเหนือของประเทศไทย (ดูเพิ่มเติมได้จากรายงานประจำปี และบทคัดย่อของโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT))

งานวิจัยเหล่านี้ อาจจะช่วยยืนยันให้เห็นถึงความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาภาคเกษตรต่อไป รวมทั้งการติดตามตรวจสอบคุณภาพของสิ่งแวดล้อม ที่เป็นฐานการผลิตของภาคเกษตรกรรมได้ ไม่ว่าจะเป็นดิน แหล่งน้ำ โดยการใช้พืชหรือสัตว์บางชนิดเป็นตัวบ่งชี้ ตลอดจนการชี้ให้เห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพด้วยวิธีการต่างๆ เป็นต้น.

3.3

องค์ความรู้จากงานศึกษาวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืน

3.3.1

องค์ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน

จากการสำรวจทบทวนเนื้อหาสาระของงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมแบบยั่งยืนจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะ 4-5 ปีหลังนี้ มักเป็นแนวการศึกษาเชิงกว้างที่ผสมผสานมิติต่างๆ เข้าด้วยกันในงานวิจัยชุมชน ซึ่งทำให้เห็นความเป็นองค์รวมของวิถีชุมชน ทั้งนี้โดยเนื้อหาแล้วประเด็นหลักๆ คือ การชี้ให้เห็น ปัญหาเชิงโครงสร้างที่กระทบต่อชุมชน สังคม จากการขยายตัวของอำนาจรัฐและตลาด เรื่องของกระบวนการชุมชนที่ปรับตัวภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง ที่มักชี้ให้เห็นความสำคัญของปัจจัยในเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วม” ในการปฏิบัติการต่างๆ ทั้งในเชิงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสำรวจต้นทุน ศักยภาพที่มีอยู่ รวมทั้งการคิดวิเคราะห์ปัญหาที่เผชิญและหาหนทางแก้ไขปัญหาด้วยแนวคิดและเทคนิควิธีการต่างๆ ตลอดจนเรื่อง บทบาทของฝ่ายต่างๆ ที่สัมพันธ์กันในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งในด้านการพัฒนา การส่งเสริม การวิจัย ซึ่งพอจะประมวลเนื้อหาสาระเป็นหมวดหมู่ได้ดังนี้

1. สิทธิและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
2. รูปแบบเกษตรยั่งยืน / ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน
3. ศักยภาพชุมชนและความสัมพันธ์กับสถาบันภายนอก

4. วิถีชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจชุมชนบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืน
5. แนวคิด ทิศทาง และนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

ในที่นี้เป็นเพียงการจัดหมวดหมู่ประเด็นองค์ความรู้คร่าวๆ พอที่จะให้ภาพรวมที่ครอบคลุมเนื้อหา ขณะที่หากมีการสำรวจทบทวนงานวิจัยที่ละเอียดมากขึ้น หรืออิงกับบริบทของพื้นที่/ ภูมิภาคต่างๆ แล้ว ย่อมมีประเด็นปลีกย่อยกว่านี้อีกมาก เช่น ประเด็นกรอบโจทย์วิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ที่รวบรวมจากการดำเนินงานโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม (ภาคผนวก จ.)

3.1.1.1

สิทธิและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ในประเด็นเรื่องสิทธิและการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น อาจกล่าวได้ว่ามักชี้ให้เห็นถึงผลกระทบจากปัญหาเชิงโครงสร้างที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน และทำให้การจัดการทรัพยากรซึ่งเป็นฐานการผลิตที่สำคัญของภาคเกษตร หลุดจากการควบคุมจัดการของชาวบ้าน ทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้น้อยลง ขณะที่วิถีการเกษตรแบบดั้งเดิมที่พอจะหลงเหลืออยู่บ้างในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศเป็นวิถีที่สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ และเป็นฐานให้กับการผลิตได้อย่างยั่งยืน แต่ก็กำลังถูกคุกคามด้วยเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ

สิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกร

อย่างไรก็ตาม ในหลายพื้นที่ชาวบ้านได้พยายามพิสูจน์ให้เห็นถึงความชอบธรรมของตนเอง ที่ได้อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาฐานทรัพยากรเอาไว้ให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยในระยะหลัง “สิทธิชุมชน” หรือ “สิทธิเกษตรกร” เป็นประเด็นที่ถูกหยิบยกมาเป็นแนวทางในการต่อสู้กับสถานการณ์ปัญหา อันเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิชุมชนในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระแสใหญ่ของการเรียกร้องสิทธิชุมชนในสังคมไทย อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความล้มเหลวของการพัฒนาที่เดินตามแนวทางการพัฒนาแบบอุตสาหกรรม นับตั้งแต่เริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ซึ่งศึกษาได้จากการศึกษาวิจัยเรื่อง **สิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกรในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น** โดย วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และคณะ (2544; 2545)

ทั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิชุมชนในประเด็นนี้ เป็นเรื่องสืบเนื่องของการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิและการแสวงหาแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนบนรากฐานภูมิปัญญาของตนเอง ซึ่งเริ่มต้นตั้งแต่ การเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบป่าชุมชน เกษตรกรรมทางเลือกที่ปฏิเสธเกษตรกรรมตามแนวทางการปฏิวัติเขียว และการต่อต้านระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาจากตะวันตก เป็นต้น

เกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็น ชุมชนพื้นเมืองในที่ราบสูงภาคเหนือ ชุมชนชาวนาในภาคอีสาน และชุมชนชาวสวนภาคใต้ เป็นต้น เป็นกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องและได้รักษาทรัพยากรชีวภาพ ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการผลิตด้านการเกษตร อาหาร และยาของประเทศมาเนิ่นนานนับแต่อดีต แต่ภายหลังก็ได้รับแรงกดดันจากภายนอก ให้ต้องเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตและวิถีชีวิต ซึ่งไม่เอื้อต่อการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้นทุกที ตัว

อย่างเช่น นโยบายการผลักดันชุมชนให้เปลี่ยนแปลงจากวิถีการเกษตรแบบพื้นบ้านมาเป็นการปลูกพืชพันธุ์ใหม่ที่ต้องพึ่งพาปุ๋ยและสารเคมี การนำเข้าพืชตัดแต่งพันธุกรรม การสร้างข้อจำกัดให้ชุมชนไม่สามารถพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพท้องถิ่น และการเข้ามาแย่งชิงพันธุกรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาที่เอื้อประโยชน์ต่อบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ เป็นต้น ฉะนั้นการที่สังคมไทยจะสามารถพัฒนาไปบนฐานของตัวเองได้อย่างยั่งยืน จำเป็นที่สังคมไทยจะต้องให้การรับรองสิทธิของชุมชนและเกษตรกร เพื่อเป็นหลักประกันความอยู่รอดร่วมกันของทั้งเกษตรกร ชุมชนท้องถิ่นและกับสังคมไทยโดยรวม

ทั้งนี้ชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับการคุ้มครอง ต้องครอบคลุมถึงชุมชนท้องถิ่นทั้งหมดที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญา ซึ่งต้องหมายรวมถึง ชุมชนพื้นเมืองหรือกลุ่มชาติพันธุ์ รวมทั้งชุมชนเกษตรกรรมด้วย โดยสิ่งที่จะได้รับการคุ้มครองคือ 1) ทรัพยากรชีวภาพที่อยู่ภายใต้การดูแลและใช้ประโยชน์โดยเกษตรกรและชุมชน 2) ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับทรัพยากรชีวภาพ ได้แก่ ยา อาหาร และมรดกภูมิปัญญาอื่นๆ และ 3) ระบบเกษตรกรรมและวิถีวัฒนธรรมแบบพื้นบ้าน ทั้งนี้โดยครอบคลุมองค์ประกอบของสิทธิ 5 ประการ คือ 1) สิทธิที่จะได้รับทราบข้อมูลข่าวสาร จากการเข้าถึงเพื่อใช้ประโยชน์และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินกิจกรรมใดๆ จากภายนอกที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) สิทธิในการได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) สิทธิในการเลือกแบบแผนการผลิตที่รักษาความหลากหลายทางชีวภาพเอาไว้ 4) สิทธิในการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพและการเกษตรที่เหมาะสมและตอบสนองต่อผลประโยชน์ของชุมชนและเกษตรกรส่วนใหญ่ และ 5) สิทธิในการแสดงออกเพื่อปกป้องและรักษาไว้ซึ่งพันธุกรรมพื้นบ้าน

ทั้งนี้การแปรหลักการสิทธิชุมชนในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่การปฏิบัตินั้น มีแนวทางที่สามารถดำเนินการได้ อาทิ การส่งเสริมบทบาทของเกษตรกรและชุมชนในการอนุรักษ์ พัฒนา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ การสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศกำลังพัฒนา การฟื้นฟูกฎหมายจารีตประเพณี และการปรับปรุงกฎหมายภายในเพื่อให้รองรับสิทธิเกษตรกรและชุมชน

นอกจากนี้ ในงานวิจัยเรื่อง “สิทธิเกษตรกรในประเทศไทย : กระบวนการเรียนรู้กับระบบเกษตรกรรม” ของเดชา ศิริภัทร และสมหญิง สุนทรวงษ์ (2545) ได้ชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรได้ถูกละเมิดสิทธิ ที่อยู่บนฐานของการแย่งชิงฐานทรัพยากรในการผลิตในภาคเกษตรกรรมโดยตรง เช่น กรณีของการละเมิดที่ดิน การโยกย้ายเกษตรกรออกจากป่า และอื่นๆ หรือไม่ก็เป็นการละเมิดสิทธิที่เกี่ยวข้องกับวิธีการผลิตด้านเกษตรกรรม เช่น การควบคุมการตัดสินใจของเกษตรกรทั้งทางตรงและทางอ้อมในการเลือกระบบการเกษตร เลือกพันธุ์พืช เลือกการใช้เครื่องมือในการผลิต เป็นต้น เป็นการแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรไทยไม่ได้มีโอกาสพัฒนาระบบเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับฐานทรัพยากรที่มีอยู่

ทั้งนี้จากกรณีศึกษาในพื้นที่ทั้ง 4 ภาค (จังหวัดสุพรรณบุรี นครสวรรค์ สุโขทัย น่าน และชัยภูมิ) พบว่า หลายชุมชนต่างมีประสบการณ์ตรงในการต่อสู้กับอำนาจรัฐและเอกชนเพื่อรักษาสีทธิเกษตรกรในการปกป้องดูแลรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยหลักในการดำเนินการผลิตในระบบเกษตรกรรม ซึ่งถือว่ากระบวนการปกป้องและรักษาสีทธิของตนนั้น เป็นกระบวนการเรียนรู้ของ

เกษตรกรโดยตรง จากการใช้ข้อเท็จจริง ภูมิปัญญาในการพิสูจน์ถึงความชอบธรรมในการดำรงรักษาฐานทรัพยากรนั้นไว้

ทั้งนี้การต่อสู้เพื่อปกป้องฐานทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าว ที่ผ่านมามีการศึกษาวิจัยไม่น้อยในเรื่องภูมิปัญญาของชุมชนด้านต่างๆ อาทิในเรื่องอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เพียงแต่การศึกษาวิจัยในระยะหลังมิได้ทำโดยดุษณี แต่ได้ดำเนินไปพร้อมกับการปฏิบัติการ ทั้งในเชิงการเก็บเกี่ยวบทเรียน ความรู้จากกรณีศึกษาต่างๆ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเชิงวิชาการและการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ การรณรงค์ทางสังคม ทำให้เป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่สามารถสื่อสารกับสังคมได้กว้างขวางขึ้น อาทิ การดำเนินโครงการ “ปลูกความหลากหลายให้งอกงาม : กรณีศึกษาและประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของเกษตรกรและชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ระดับประเทศ” (เครือข่ายสิทธิภูมิปัญญาไทย, 2544) หรือ “การรณรงค์สัจจور ปกป้องพันธุ์กรรมพื้นเมือง” ของเครือข่ายสิทธิภูมิปัญญาไทย ที่มีการรณรงค์ต่อเนื่องในพื้นที่ต่างๆ 6 แห่งทั่วประเทศในช่วงปี 2543 โดยชูประเด็น “เศรษฐกิจไม่พึ่งพา รักษาข้าวปลาให้เป็นไท”

ทั้งนี้การรวบรวมกรณีศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ของเกษตรกรและชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ทั่วประเทศของเครือข่ายสิทธิภูมิปัญญาไทย (2544) ได้ทำการศึกษาทั้งในกรณีความหลากหลายทางชีวภาพในไร่นาชุมชน ความหลากหลายทางชีวภาพของพันธุ์ข้าวพื้นบ้านในชุมชนต่างๆ ความหลากหลายทางชีวภาพของสวนผสมผสาน ความหลากหลายทางชีวภาพของผักพื้นบ้านและสมุนไพร ความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนในพื้นที่ชุ่มน้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนประมงพื้นบ้าน และความหลากหลายทางชีวภาพกับมิติทางจิตวิญญาณ ซึ่งครอบคลุมบริบทของความหลากหลายทางชีวภาพทั้ง 3 ระดับ คือ ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต ความหลากหลายของระบบนิเวศ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งมักชี้ให้เห็นว่า ความหลากหลายของพันธุ์กรรมที่ชุมชนได้รักษาไว้ นั้น ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการขยายตัวของวิถีการเกษตรเชิงพาณิชย์ การขยายตัวของพื้นที่อุตสาหกรรม และโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐ เช่น การย้ายชุมชนออกจากป่า การสร้างเขื่อน ซึ่งหากไม่มีการจัดการปัญหาอย่างเหมาะสม แหล่งรวบรวมความหลากหลายทางชีวภาพตามธรรมชาติต่างๆ ก็จะถูกทำลายลงไปอีก ไม่ว่าจะเป็นกรณีป่าบุ่งป่าทาม ป่าพรุ หรือกรณีของพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หากชุมชนสามารถดำรงรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมและวิถีเกษตรกรรมพื้นบ้านเอาไว้ได้ ดังกรณีของชุมชนปากกะญอ หรือหากชุมชนสามารถพัฒนารูปแบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนในรูปแบบต่างๆ ขึ้นมาได้ เช่น กรณีเกษตรกรที่ทำสวนผักพื้นบ้านและเกษตรอินทรีย์ที่ชุมชนแม่ทา อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่ เกษตรกรที่ปลูกผักพื้นบ้านในระบบยกทรงที่ปากพอง จ.นครศรีธรรมราช หรือความร่วมมือกันทั้งชุมชนในกรณีกลุ่มสมุนไพรที่นาโหล อ.กุดชุม จ.ยโสธร รวมทั้งกรณีการรวมตัวกันของชุมชนประมงพื้นบ้านฝั่งอันดามัน ก็ทำให้เห็นถึงศักยภาพที่พอจะรักษาและพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพให้งอกงามขึ้นได้

ทั้งนี้ข้อเท็จจริงในเรื่องสิทธิชุมชนของเกษตรกรกับการจัดการทรัพยากรนั้น ถือว่ามีงานทางวิชาการที่เข้ามาช่วยอธิบายความหมาย ยกระดับมุมมองในเรื่องนี้ โดยการนำเสนอความคิดเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” เพื่อใช้เป็นวาทกรรมต้านกับกระแสความคิดของการกีดกันสิทธิและเป็นปฏิปักษ์ต่อกันสิทธิเชิงเดี่ยวตามแนวคิดของประเทศตะวันตกที่เรารับมา ด้วยการหันมาสนใจแสวงหาความหมาย

ของสิทธิในสังคมไทยมากขึ้น (อ่านเพิ่มเติมได้จากงานของ รศ.ดร.อานันท์ กาญจนพันธุ์ เช่น “สิทธิของเกษตรกรกับการจัดการทรัพยากรเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน” ใน รายงานการสัมมนาในระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 1; วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน : พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา, (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544) ; พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543) เป็นต้น)

หากพิจารณาถึงช่องว่างขององค์ความรู้ด้านนี้ นอกเหนือจากการสร้างความรู้ กระบวนการเรียนรู้ของพื้นที่ต่างๆ ต่อเรื่องสิทธิชุมชนในการปกป้องทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งควรทำให้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางแล้ว น่าจะอยู่ที่เรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง นโยบายในการพัฒนาที่ขึ้นมาจากฐานราก โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ประเด็นในเรื่องการสร้างภาคปฏิบัติการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ทำความเข้าใจในเรื่องสิทธิชุมชน สิทธิเกษตรกร นอกจากนี้ควรจะมีการศึกษาเงื่อนไขข้อจำกัดของเกษตรกร เพื่อสนับสนุนการสร้างทางเลือกในการจัดการทรัพยากร เป็นต้น

3.3.1.2

รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน/ ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

ในประเด็นนี้กล่าวได้ว่า เป็นการดำเนินงานตั้งแต่ยุคแรกๆ ของการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเฉพาะองค์การพัฒนาเอกชน ที่ได้มีการคิดค้นศึกษาวิจัยรูปแบบการจัดการไร่นาที่เหมาะสมกับสภาพภูมินิเวศวัฒนธรรม ซึ่งมักเป็นการนำเสนอบทเรียน ประสบการณ์ของเกษตรกรในการทำการเกษตรแบบยั่งยืนในรูปแบบต่างๆ เป็นรายกรณี เช่น วนเกษตร เกษตรผสมผสาน หรืออื่นๆ อาทิ กรณี 20 ประสบการณ์เกษตรผสมผสานภาคเหนือ (ณรงค์ คงมาก, 2539) 19 ตำนานเกษตรผสมผสานภาคใต้ (ณรงค์ คงมาก, 2537) เป็นต้น รวมไปถึงการคิดค้นเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการทำการผลิตตามระบบเกษตรกรรมยั่งยืนด้วย เช่น การใช้สารสกัดจากสมุนไพรเพื่อทดแทนสารเคมี เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ยังมีโจทย์ที่เกี่ยวข้องในเรื่องของความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์กับการทำเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบต่างๆ

รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน กับการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์

อย่างไรก็ตาม ความรู้ดังกล่าวอาจไม่ได้มีการรวบรวมอย่างเป็นระบบมากนัก แต่เป็นความรู้ที่อยู่ในกระบวนการทำงาน การปฏิบัติการ หรือในตัวคน เสียเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นในงานวิจัยที่สนับสนุนโดยหน่วยงานรัฐ อาทิ หน่วยสนับสนุนการวิจัย ที่ให้การสนับสนุนการศึกษาในรูปแบบต่างๆ ของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งมีเป็นจำนวนมากและเน้นในเชิงเทคนิค (ดูภาคผนวก ข.) กระนั้นองค์ความรู้ที่ได้ ก็ไม่ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบายของรัฐ ให้หันมาส่งเสริมเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างจริงจัง เป็นจริงเป็นจัง เพิ่งจะมาในช่วง 2-3 ปีมานี้เอง ที่เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนได้รับการตอบรับจากฝ่ายรัฐมากขึ้น และได้มีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อศึกษาการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ในโครงการวิจัย “การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน” ซึ่งเป็นการศึกษาที่พยายามทำความเข้าใจรูปแบบต่างๆ ของเกษตรกรรมยั่งยืน ที่ดำเนินการในภูมิภาคต่างๆ เพื่อจะได้มองเห็นแนวทางในการพัฒนา

เกษตรกรรมยั่งยืนให้เป็นทางเลือกแก่เกษตรกร ทั้งนี้เนื่องจาก แม้ว่าแนวคิดเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน จะมีการดำเนินงานมาเป็นเวลานานแล้ว แต่การจัดทำฐานข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อนำไปขยายผลสู่ การจัดทำนโยบายพัฒนาและหาทางส่งเสริมให้แพร่หลาย ยังมีจำกัด ทั้งในแง่หลักการ ซึ่งมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนไม่ตรงกัน รวมไปถึงแนวทางปฏิบัติ โดยทำการศึกษากการทำเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ทุก ภาคของประเทศ คือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ทั้งนี้นอกจากจะ เป็นการศึกษาดังแนวคิดทางทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติของเกษตรกรรมยั่งยืนทั้ง 5 รูปแบบ ได้แก่ เกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน วนเกษตร และเกษตรทฤษฎีใหม่ ที่สำคัญคือ การวิเคราะห์เปรียบเทียบผลตอบแทนและต้นทุนทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นประเด็นคำถามของสังคม ที่คนทั่วไปมักสงสัยกันอยู่เสมอ ผลกระทบด้านสังคม องค์กร และสิ่งแวดล้อมของการทำเกษตรเชิง พาณิश्यที่ขึ้นอยู่กับต่อการทำเกษตรกรรมยั่งยืนทั้ง 5 รูปแบบดังกล่าว ตลอดจนแนวทางในการ สร้างเครือข่าย รูปแบบเครือข่ายการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนและเสนอแนะรูปแบบการปรับปรุงปรับ เปลี่ยนบทบาทหน้าที่องค์กรภาครัฐในการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

ทั้งนี้ผลการวิจัยได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การเกษตรแบบยั่งยืนสามารถเป็นทางเลือกแห่งทางออก ที่เป็นไปได้สำหรับเกษตรกรได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่ต้องการพึ่งพาตนเองจาก การมีอาหารบริโภคในครัวเรือน และมีรายได้พอสมควรในการยังชีพ ก่อนที่จะขยายเข้าสู่การรวม กลุ่ม และระบบตลาดเพื่อแสวงหากำไรที่สูงขึ้นเป็นขั้นต่อไป ทั้งนี้รูปแบบต่างๆ ของการจัดการไร่นา ตามแนวทางเกษตรแบบยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็น เกษตรธรรมชาติ วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ ทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน สามารถพิสูจน์ทางด้านเศรษฐศาสตร์แล้วว่า ให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่า เมื่อเทียบกับการทำเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเกษตรเชิงการค้าทั่วไป เพียงแต่เกษตรกรจะต้องเลือกพิจารณาว่า รูปแบบเกษตรยั่งยืนรูปแบบใดที่เหมาะสมกับฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของตน และที่สำคัญยังต้องอาศัยฐานคิด ความรู้ที่เกษตรกรมี ตลอดจนการสนับสนุนจากสังคมและองค์กรภายนอก ทั้งในเรื่องวิชาการ การตลาด การรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย และการสนับสนุนปัจจัยการผลิต ต่างๆ เพื่อให้การปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตไปสู่เกษตรแบบยั่งยืนเป็นไปได้จริง

การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ แสดงให้เห็นว่า การปรับเปลี่ยนเข้าสู่กระบวนการพัฒนาเกษตร แบบยั่งยืน สามารถให้ผลคุ้มค่ากับการลงทุน ถึงแม้จะต้องใช้ระยะเวลาในการปรับเปลี่ยนระบบพืช- สัตว์บ้าง ในระยะสั้นอาจให้ผลตอบแทนสุทธิที่น้อยกว่าระบบเกษตรกระแสหลัก หรือเกษตรเชิงเดี่ยว เพื่อการค้า แต่ในระยะยาวจะเห็นได้ชัดเจนว่า ผลตอบแทนสุทธิที่ได้รับจากระบบเกษตรแบบยั่งยืน จะมีค่ามากกว่าการเกษตรกระแสหลักที่ทำอยู่ทั่วไปตามกระแสอุปสงค์อุปทานของตลาด และแม้ว่า ผลการศึกษาในเชิงปริมาณ ซึ่งใช้มูลค่าปัจจุบันของผลตอบแทนสุทธิที่เพิ่มขึ้น (Incremental Net Benefit) จากการปรับเปลี่ยนการเกษตรกระแสหลักเข้าสู่การเกษตรแบบยั่งยืนทั้ง 5 รูปแบบ จะ แสดงให้เห็นว่า ระบบการเกษตรแบบยั่งยืนมีความเป็นไปได้ในทางการเงินจริง แต่การศึกษาความ เป็นไปได้ทางการเงิน จะพิจารณาเฉพาะผลตอบแทนและการลงทุนที่เป็นตัวเงินเท่านั้น หากแต่ใน ข้อเท็จจริงแล้ว ยังมีผลประโยชน์อื่นๆ ด้วยที่ยังมิได้นำมาพิจารณาไว้ โดยเฉพาะผลกระทบภายนอก (External impacts) ในลักษณะที่เป็นประโยชน์แก่สังคมและสิ่งแวดล้อม อาทิ การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ การสร้างสภาพแวดล้อมที่เป็นร่มเงา ความมั่นคงทางอาหาร การมีคุณภาพชีวิต ที่ดี การที่ครอบครัวมีเวลาอยู่ด้วยกัน เป็นต้น (โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ภาค วิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544 ก)

งานวิจัยอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นการพยายามจะยืนยันถึงความสำคัญของระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในมิติต่าง ๆ คือ **“การเชื่อมโยงของความหลากหลายในภาคเกษตรกรรมต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในประเทศไทย”** (ใน ภาควิชาเศรษฐศาสตร์และทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2546) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสะท้อนให้เห็นบทบาทที่หลากหลายของกิจกรรมการเกษตร เพื่อสร้างระบบฐานข้อมูลที่เป็นประโยชน์กับผู้ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการศึกษาวิเคราะห์ถึงประโยชน์ที่ได้รับจากบทบาทเหล่านั้น ทั้งในด้านมูลค่าที่ผ่านระบบตลาด (Market Values) และมูลค่าที่ไม่ผ่านระบบตลาด (Non-Market Values) ของระบบการเกษตรแบบยั่งยืน ทั้งนี้ เพื่อเสนอนโยบายและแนวทางการส่งเสริมการเกษตรแบบยั่งยืนต่อไป

โดยพยายามพิสูจน์ให้เห็นคุณค่าหรือคุณประโยชน์ของการเกษตรแบบยั่งยืนใน 3 มิติ คือ มิติด้านเศรษฐกิจ มิติทางด้านสิ่งแวดล้อม และมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ทำการศึกษาใน 3 รูปแบบของระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคอีสาน ได้แก่ เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน และวนเกษตร ทั้งนี้พบว่า แม้การวิเคราะห์บทบาททางด้านเศรษฐกิจจะแสดงให้เห็นถึงมูลค่าที่ผ่านระบบตลาด มากกว่ามูลค่าที่ไม่ผ่านระบบตลาด ในสัดส่วนสูงถึง 65 : 35 หากแต่การวิเคราะห์ทางด้านสิ่งแวดล้อม และทางด้านสังคมวัฒนธรรมต่างยืนยันในทิศทางเดียวกันว่า มูลค่าที่ไม่ผ่านระบบตลาดมีสัดส่วนสูงกว่ามูลค่าที่ผ่านระบบตลาด โดยมีอัตราส่วนเท่ากับ 15 : 85 และ 5 : 95 ตามลำดับ สะท้อนให้เห็นว่า การปรับเปลี่ยนเข้าสู่กระบวนการพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืน ให้ผลคุ้มค่ากับการลงทุน และในระยะยาว จะเห็นได้ชัดเจนว่า ผลตอบแทนสุทธิที่ได้รับจากระบบเกษตรแบบยั่งยืน จะมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ จากการมีกิจกรรมในไร่ที่หลากหลาย รวมทั้งชี้ให้เห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นทั้งทางตรงและอ้อมต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จนกล่าวได้ว่า ระบบเกษตรแบบยั่งยืนมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในไร่นา ให้ค่อยๆ พื้นกลับมาเป็นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป รวมถึงการสะท้อนให้เห็นกระบวนการทัศน์ แนวคิดของเกษตรกร ที่ได้รับการบ่มเพาะตามวิถีชุมชนเกษตรกรรม ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแห่งความเอื้ออาทร สามานฉันท์ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ชี้ให้เห็นว่า งานวิจัยลักษณะนี้มีจุดเด่นอย่างน้อย 3 ประการคือ (1) เป็นงานวิจัยที่พยายามทำความเข้าใจวิถีชีวิตของชาวนาไทย ขณะที่เศรษฐศาสตร์เกษตรของบ้านเรามักไปเน้นเรื่องการผลิต-ขายสินค้าเกษตรที่ละตัว แต่เศรษฐศาสตร์เกษตรที่หันมาสนใจวิถีชีวิตชุมชนน่าจะเป็นเศรษฐศาสตร์เกษตรที่เป็นกระแสหลักของประเทศ (2) การศึกษาเรื่องมูลค่าที่ไม่ผ่านระบบตลาด เป็นความสนใจที่แหกกรอบเศรษฐศาสตร์แบบทุนนิยม โดยเน้นการพูดถึงผลประโยชน์ที่สร้างความยั่งยืน ซึ่งปกติมักไม่สะท้อนในตลาดหรือระบบราคาซื้อขายกันอยู่ เรื่องนี้มีความสำคัญมาก ดังนั้นควรได้รับการสนับสนุนให้มีความหมายต่อนโยบายมากขึ้น และ (3) การให้ความสำคัญกับเกษตรกรรายย่อยที่เป็นผู้คนกลุ่มใหญ่ของประเทศ ซึ่งมีหน่วยของครอบครัว ชุมชน เป็นหน่วยทางเศรษฐกิจ สังคม ที่สำคัญ เป็นกลไกในการจัดระบบเศรษฐกิจ สังคมของคนจำนวนมากที่สุดของประเทศ ซึ่งจะใช้การจ้างงาน ใช้ระบบทุนมาอธิบายอย่างเดียวยังไม่ได้ เพราะหน่วยทางเศรษฐกิจ สังคมเหล่านี้ อาศัยระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและอื่นๆ เป็นตัวขับเคลื่อน

นอกจากนี้ ในประเด็นนี้สะท้อนการตั้งคำถามกับสังคมว่า ถึงที่สุดแล้ว การที่คิดทุกเรื่องให้เป็นเงิน หรือตีค่าให้เป็นเงิน อาจไม่ใช่สิ่งที่จำเป็นเสมอไป เพราะคุณค่าหรือคุณประโยชน์จากการทำเกษตร

ยังเป็นหลายประการ ยากจะตีมูลค่าเป็นตัวเงินได้ อาทิ ความสุข ความมั่นคงจากการที่รู้ว่า ทำเกษตรยั่งยืนแล้วไปรอดแน่ การมีอยู่มีกินกับที่ไม่ต้องโยกย้ายไปไหน เหล่านี้คือเรื่องของคุณภาพชีวิตที่มีความเป็นสุข และอิสระ เป็นจิตใจที่รู้ว่า อยากได้แค่ไหนถึงจะ “พอ” แต่หลายเรื่องที่ชาวบ้านทำ ที่ผ่านมาก็ไม่ค่อยถูกให้ค่าสักเท่าไร เช่น คุณค่าขององค์ความรู้ที่เกษตรกรพัฒนามา ผลผลิตของชาวบ้านที่เป็นปัจเจกผลผลิต แต่สร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชนได้ หรือความเข้มแข็งชุมชนที่สามารถช่วยสร้างความมั่นคงด้านการสำรองอาหารของประเทศได้ เป็นต้น เพราะทุกวันนี้เราพยายามตีค่าสิ่งต่างๆ เป็นตัวเงินไปหมด ทำให้ต้องมึนงงวิจัยมาชั่วชีวิตว่า สิ่งที่ชาวบ้านทำ สร้างคุณประโยชน์ คิดออกมาแล้วมีราคาเท่าไร ทั้งๆ ที่ สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยความเข้าใจ การมองเห็นคุณค่า การมองความเชื่อมโยงของมิติต่างๆ

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่า ประโยชน์ที่ได้รับ ไม่ได้เกิดเฉพาะกับเกษตรกรในระดับปัจเจกเท่านั้น แต่ส่งผลกระทบถึงสังคม ชุมชนโดยรวม รวมทั้งความสมดุลของระบบนิเวศน์ สภาพแวดล้อม หากชาวบ้านไม่ทำ รัฐต้องจ่ายเท่าไร และเพราะการพัฒนาหลายอย่าง เกิดขึ้นจากขบวนการของชาวบ้านเอง ทำให้รัฐประหยัดงบประมาณ (Cost saving) ไปได้

ไม่เฉพาะงานวิจัยของนักวิจัยไทยเท่านั้นที่ยืนยันถึงความคุ้มค่าของการทำการเกษตรแบบยั่งยืนหรือปลอดภัย ในต่างประเทศก็มีงานวิจัยที่ยืนยันเรื่องนี้เช่นกัน โดยเป็นผลการศึกษาของคณะนักวิจัยชาวสวิส จากสถาบันวิจัยเกษตรกรรมแบบปลอดภัย และสถานีวิจัยเพื่อเกษตรนิเวศน์วิทยาและเกษตรกรรมแห่งสหพันธรัฐสวิส ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ซึ่งตีพิมพ์เผยแพร่อยู่ในวารสาร ‘ไซแอนซ์’ วารสารชื่อดังทางวิทยาศาสตร์ ว่า วิธีทำเกษตรกรรมแบบปลอดภัย อาจให้ผลผลิตน้อยกว่า แต่ก็ใช้ทรัพยากรน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับเกษตรกรรมแบบใช้ปุ๋ยเคมีและใช้ยากำจัดศัตรูพืช ซึ่งเป็นเคมีภัณฑ์ ในระยะยาวแล้วจึงมีประสิทธิภาพดีกว่าและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมมากกว่า โดยคณะนักวิจัยได้ใช้เวลา 21 ในการเปรียบเทียบการทำเกษตรกรรมแบบที่นิยมทำกันอยู่ กับการทำเกษตรกรรมแบบปลอดภัย ซึ่งไม่ใช้ปุ๋ยหรือยาฆ่าศัตรูพืชที่เป็นเคมีภัณฑ์ โดยศึกษาเปรียบเทียบการปลูกพืชหลายๆ ชนิด เช่น มันฝรั่ง ข้าวบาร์เลย์ ข้าวสาลี บัควัต และถั่วโคลเวอร์ ในการวิจัยระบุว่า ค่ามัธยฐาน (ค่ากลาง) ของผลผลิตจากเกษตรกรรมแบบปลอดภัย อยู่ในระดับต่ำกว่าวิธีทำเกษตรกรรมแบบทั่วๆ ไป ราว 20 % ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพืชแต่ละชนิด เช่น ข้าวสาลีจะได้ผลผลิตต่ำกว่าประมาณ 10 % ขณะที่มันฝรั่งจะต่ำกว่า 40 % อย่างไรก็ตาม ผืนดินที่ปลูกพืชด้วยวิธีปลอดภัย ต้องเพิ่มเติมไนโตรเจน ฟอสฟอรัส และสารอาหารอื่นๆ เข้าไปในดินในปริมาณน้อยกว่าผืนดินที่ปลูกด้วยวิธีทั่วๆ ไป ประมาณ 34-51 % จึงถือว่า วิธีแบบปลอดภัยใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพกว่า นอกจากนี้นักวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า เกษตรกรโดยเฉพาะในยุโรป คือผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากประสิทธิภาพที่สูงกว่าดังกล่าวนี้ เนื่องจากในยุโรปมีผู้บริโภคที่ยินดีจ่ายเงินเพิ่มขึ้น 10-30 % เพื่อซื้อผลผลิตชนิดปลอดภัย นอกจากนี้เกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมวิธีนี้ยังมักจะได้รับ การสนับสนุนจากรัฐบาลอีกด้วย และก็กำลังขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ (อ้างถึงใน ผู้จัดการรายวัน, 1-2 มิ.ย. 45 : 9)

การพัฒนารูปแบบหรือระบบเกษตรกรรมยั่งยืนยังมีความสำคัญอย่างยิ่ง และควรได้รับการศึกษาต่อเนื่อง เพราะแม้จะดูเหมือนว่า จะเป็นรูปแบบที่เด่นชัดและตายตัว แต่ในสถานการณ์จริงนั้น เกษตรกรได้มีการจัดปรับและพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพไร่นาหรือภูมิเวศของตนมากขึ้น อีกทั้ง

มีแนวคิด แนวปฏิบัติ ตลอดจนการใช้องค์ความรู้ ภูมิปัญญา เป็นแนวทางในการค้นหารูปแบบที่เหมาะสมกับฐานทรัพยากรและลักษณะภูมินิเวศ รวมทั้งพลวัตของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น กรณีระบบไร่หมุนเวียนในภาคเหนือ ระบบเกษตรกรรมทางเลือกในพื้นที่ป่า หรือ ระบบเกษตรกรรมทางเลือกในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประการหลังนี้ การศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำจะเป็นเสมือนการรวบรวมเนื้อหาและบูรณาการให้เห็นความซับซ้อนของระบบเศรษฐกิจที่ประกอบด้วยระบบการผลิตหลากหลาย และล้วนแต่เผชิญภาวะกดดันจากเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลทั้งเชิงบวกและลบต่อกัน

เทคโนโลยีและภูมิปัญญาในการผลิต

ในการทำการเกษตรแบบยั่งยืน ได้อิงอาศัยหลักการและแนวคิดหลายประการในการจัดการระบบการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ความสมดุลตามธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยควบคุมและลดการระบาดของโรคและศัตรูพืช ความสำคัญของสิ่งมีชีวิตและนิเวศวิทยาของดิน แหล่งธาตุอาหารและวงจรการหมุนเวียน เป็นต้น (ชนวน รัตนวราหะ, 2542 : 32-50) ความรู้เหล่านี้ได้มีการศึกษาพัฒนามานาน และนำมาใช้ประโยชน์ในด้านการผลิตในระบบเกษตรแบบยั่งยืน โดยเฉพาะเรื่องการปรับปรุงดิน และการควบคุมป้องกันศัตรูพืช ซึ่งมีงานศึกษาวิจัยเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาวิจัยของหน่วยงานรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการส่งเสริมเทคนิค ความรู้ในเรื่องนั้นๆ โดยตรง อาทิ กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน เป็นต้น เช่น งานวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดินและน้ำ (ดูตารางที่ 3 ประกอบ) งานวิจัยด้านปุ๋ยอินทรีย์และวัสดุปรับปรุงดิน การควบคุมป้องกันศัตรูพืช เป็นต้น

▪ การปรับปรุงดิน

ปัจจุบันแนวคิดเรื่องการใช้วัสดุธรรมชาติ อินทรีย์วัตถุ จุลินทรีย์มาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในรูปแบบเกษตรอินทรีย์ เป็นกระแสที่มาแรง เนื่องจากการผลิตที่ลดการใช้สารเคมี ทำให้ดินดีขึ้น ไม่มีมลภาวะและสารพิษ จึงเป็นผลดีกับทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค งานวิจัยด้านนี้จึงนับว่าน่าสนใจอย่างยิ่ง จาก *การวิเคราะห์และประเมินผลสำเร็จของการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอินทรีย์วัตถุ ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมัก และวัสดุปรับปรุงดิน* ของอานัฐ ตันโช²⁰ (ในกรมพัฒนาที่ดิน, 2544) ทำให้เห็นว่า มีงานศึกษาวิจัยด้านนี้กันมาก ส่วนใหญ่จะมุ่งศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเป็นสำคัญ ด้วยการใส่อินทรีย์วัตถุให้แก่ดิน ซึ่งได้แก่ การใส่ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ และวัสดุปรับปรุงดิน อย่างไรก็ตาม งานส่วนใหญ่มักดำเนินการในสถานีวิจัย ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะว่า ในอนาคตควรทำการวิจัยในพื้นที่ของเกษตรกรโดยตรง ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นการแก้ปัญหาให้ตรงกับความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกร โดยการให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยด้วย ตั้งแต่เริ่มต้นการวางแผนโครงการ โดยคำนึงถึงต้นทุนการผลิต และความเป็นไปได้ว่า สอดคล้องกับวิถีชีวิตและการทำการเกษตรของเกษตรกรหรือไม่ ซึ่งนอกจากการพยายามศึกษาวิจัยเพื่อการเพิ่มอินทรีย์วัตถุ และการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของดินโดยตรงแล้ว ควรมีการศึกษาด้านอื่น ๆ ด้วย เช่น ด้านเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลมาใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาที่ยั่งยืน

²⁰ โดยทำการวิเคราะห์จากงานวิจัยปุ๋ยพืชสด 86 งานวิจัย ปุ๋ยหมัก 63 งานวิจัย ปุ๋ยอินทรีย์ 135 งานวิจัย และงานวิจัยวัสดุปรับปรุงดิน 16 งานวิจัย ทั้งนี้โดยกลุ่มดินหรือชุดดินที่นำมาใช้ในงานวิจัย ส่วนใหญ่เป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ขาดอินทรีย์วัตถุ ดังนั้น ในการวิจัยจึงมุ่งที่จะแก้ไขปัญหาดegradationดินขาดแคลนอินทรีย์วัตถุ

ตารางที่ 3 ผลงานวิจัยการอนุรักษ์ดินและน้ำ

งานศึกษาวิจัย	สถานภาพ
ด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ	ได้แก่ การแก้ไขปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน งานวิจัยส่วนใหญ่กล่าวถึงผลดีของการใช้เศษพืชคลุมดิน, การสร้างคันดินและปลูกพืชร่วมเพื่อขวางการไหลบ่าของน้ำ เป็นต้น การจัดการน้ำ ได้แก่ การประเมินช่วงเวลาที่เหมาะสมต่อการปลูกพืช ประสิทธิภาพประสิทธิผลของการใช้น้ำในพื้นที่การเกษตรที่แตกต่างกัน เทคนิคการใช้น้ำแบบประหยัด เป็นต้น นอกจากนี้มีการนำความหลากหลายและข้อดีของพืชมาช่วยป้องกันการไหลบ่าของน้ำ ลดการชะล้างพังทลายของดิน เน้นพืชคลุมดิน แต่การศึกษาเติบโตของพืชในส่วนของทรงพุ่มและราก นิเวศวิทยาของความหลากหลายของพืชพันธุ์ ตลอดจนการใช้น้ำของแต่ละพืชมีการศึกษาน้อยมาก
ด้านการปรับปรุงดินเปรี้ยวจัด ดินกรด และดินอินทรีย์	งานวิจัยเกี่ยวกับการลดกรดของดิน ตลอดจนการใช้อินทรีย์วัตถุช่วยมีค่อนข้างมาก เช่น การใส่ปูนลดความเป็นกรด การใช้อินทรีย์วัตถุให้กับดิน การทดสอบหาพืชทนทานต่อความเป็นกรด เป็นต้น
ด้านการปรับปรุงดินเค็ม	มีงานวิจัยเกี่ยวกับการลดความเค็มออกจากพื้นที่ด้วยการใช้วัสดุปรับปรุงดิน เช่น ยิบซัม ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด เป็นต้น ร่วมกับการผสมผสานการให้น้ำช่วยระบายความเค็ม
ด้านอินทรีย์วัตถุและวัสดุเหลือใช้	งานวิจัยอินทรีย์วัตถุที่ถูกนำมาใช้เพื่อลดความไม่เหมาะสมของสภาพแวดล้อม เช่น วิจัยวัสดุธรรมชาติหรือของเหลือจากอุตสาหกรรม การเกษตร ขยะ นำมาผลิตปุ๋ยหมัก ศึกษากระบวนการผลิตปุ๋ยหมักและการใช้วัสดุปรับปรุงดินในพื้นที่ต่างๆ กัน การใช้จุลินทรีย์ร่วมกับปุ๋ยอินทรีย์ การใช้ปุ๋ยพืชสด งานวิจัยด้านนี้ควรได้รับการสนับสนุนให้กว้างขวางเพื่อลดการพึ่งพาต่างประเทศจากการใช้ปุ๋ยเคมี โดยเฉพาะการศึกษาเกี่ยวกับสมรรถนะของจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพภายในแต่ละท้องถิ่น เพื่อนำมาประกอบกับการใช้ปุ๋ยหมัก จะทำให้ประสิทธิภาพของปุ๋ยหมักดีขึ้น
ด้านปรับปรุงดินเสื่อมโทรม	ส่วนหนึ่งมีการนำเอาอินทรีย์วัตถุไปใช้เพื่อการปรับปรุงฟื้นฟูศักยภาพการผลิตร่วมกับการใช้ปุ๋ยเคมีและการใช้ระบบปลูกพืชที่ทนต่อสภาพดังกล่าว การวิจัยจะนำพื้นที่ดินเสื่อมโทรม เข้ามาในระบบการผลิตต้องการข้อมูลในการวิเคราะห์มาก เช่น พืชชนิดใดที่ทนสภาพดังกล่าวได้ ให้ผลตอบแทนสูง และอนุรักษ์ดินและน้ำ

ที่มา : นิวัฒน์ หิรัญบุรณะ ในกรมพัฒนาที่ดิน, 2544

เรื่อง**การปรับปรุงดิน** นั้น นับว่ามีการเคลื่อนไหวในเรื่องนี้อย่างมากในส่วนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน เช่น เกษตรกรในโครงการนาร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อยในภูมิภาคต่างๆ ของภาคอีสาน โดยถือเป็นยุทธศาสตร์ของภาคที่ต้องร่วมกันผลักดันและร่วมกันปฏิบัติอย่างจริงจังให้เกิดผลเป็นรูปธรรม อาทิ **ภูมินิเวศน์ภาพสินธุ์** ได้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้สมาชิกได้ศึกษาดูงานเรื่องการปรับปรุงดินโดยใช้น้ำหมักชีวภาพ และฝึกให้มีการทำใช้เองในครอบครัว โดยเปรียบเทียบกับปุ๋ยหมัก พด. 1 ของกรมพัฒนาที่ดิน **ภูมินิเวศน์มหาสารคาม** ทำการรณรงค์กับกลุ่มสมาชิก 230 ครอบครัว ให้ปลูกถั่วพราง ถั่วเขียว โสนอัฟริกัน เพื่อเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ทำปุ๋ยพืชสดในฤดูกาลหน้า พร้อมกับมีการวิจัยทดลองวัสดุในการทำปุ๋ยหมักเพื่อลดการสั่งซื้อมูลไก่ **ภูมินิเวศน์สุรินทร์** รณรงค์ให้สมาชิกทำการปรับปรุงดินและมีการทำวิจัยควบคู่กันไปผ่านขบวนการโรงเรียนเกษตรกร โดยเน้นการทำปุ๋ยหมักด้วยวัสดุที่มีในพื้นที่ เช่น ฟางข้าวกับมูลควายหรือมูลไก่ และฟางข้าวกับกากน้ำตาล เป็นต้น หรือ**ภูมินิเวศน์ขอนแก่นได้-โคราชเหนือ** ส่งเสริมให้สมาชิกทำการปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยพืชสด โดยทดลองทำใน 3 แบบคือ ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยคอกหมักจุลินทรีย์ (น้ำหมัก) และปุ๋ยพืชสด (ถั่วพราง ถั่วพุ่ม โสนอัฟริกัน) (อุบล อยู่หว่า ใน วารสารเกษตรยั่งยืน, 2545 : 18-19)

หากจะกล่าวว่า กระบวนการเคลื่อนไหวดังกล่าว ได้ช่วยสร้างให้เกิดการแพร่ขยาย ทดลอง ศึกษา เทคโนโลยีในระบบการผลิตแบบเกษตรยั่งยืนก็คงจะไม่ผิด ซึ่งได้มีความพยายามจะรวบรวมจัดระบบ ประสบการณ์ ภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านั้นขึ้นมา เช่น ในงานของ อาริรัตน์ กิตติศิริ (2544) ได้รวบรวมประสบการณ์ ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องการปรับปรุงบำรุงดินในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ของเกษตรกรภาคอีสาน เอาไว้ ซึ่งได้เรียนรู้ ทดลอง ฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดินมาด้วยตนเอง ภายหลังจากที่ได้ผ่านบทเรียนของความล้มเหลวจากระบบเกษตรเชิงเดี่ยวมาแล้ว ในภูมิภาคที่ได้ชื่อว่าแห้งแล้งที่สุดของประเทศ ซึ่งนั่นกลับทำให้ภูมิปัญญาในเรื่องนี้ได้ถูกคิดค้นขึ้นมาอย่างเข้มข้น ในหลายพื้นที่ โดยพบว่ามีการใช้วิธีที่หลากหลาย ให้ภาพของการ “ปรับปรุงดิน” ที่คำนึงถึงวิธีการอัน สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ รวมทั้งการวางแผนจัดการแปลงที่ดีด้วย อันนับเป็น ภูมิความรู้ที่สามารถถ่ายทอดให้กับเกษตรกรที่สนใจได้ ซึ่งเป็นความรู้ในระดับที่เป็นการทดลองใช้จริง และทำให้เห็นผลจริง

ในการปรับปรุงดินนั้น การใช้จุลินทรีย์ในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ถือได้ว่าเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ในช่วง 4-5 ปีมานี้ ที่จริงมนุษย์รู้จักนำเอาจุลินทรีย์มาใช้ในการเกษตรมานานับพันปีแล้ว โดยเฉพาะในการแปรรูปผลผลิต การผลิตอาหาร การปรับปรุงบำรุงดิน และการป้องกันกำจัดโรคและศัตรูพืช ในประเทศไทยก็มีการพัฒนาเรื่องนี้มาในช่วง 2-3 ทศวรรษ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการนำเสนอความรู้ในเรื่องการใช้จุลินทรีย์พื้นบ้าน (Indigenous Microorganism-IMO)²¹ จากสมาคมเกษตรธรรมชาติ เกาหลีเข้ามาในประเทศไทย ซึ่งมีกลุ่มนักวิชาการและเกษตรกรไทยได้นำไปทดลองปฏิบัติทั้งผลิต และใช้ และบางรายสามารถผลิตเพื่อจำหน่ายด้วย ซึ่งปรากฏว่าสามารถช่วยในเรื่องการปรับปรุง บำรุงดิน ทำให้พืชแข็งแรงต้านทานโรคและแมลงศัตรูพืช รวมทั้งช่วยขจัดสิ่งปฏิกูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกษตรกรและประชาชนจำนวนมากนำไปใช้ และได้มีการเผยแพร่เรื่องนี้กว้างขวาง ออกไป ดังที่ปัจจุบันจะเห็นได้ว่า มีการหันมาใช้น้ำสกัดชีวภาพในกระบวนการผลิตทางการเกษตร แทนสารเคมีและปุ๋ยเคมีมากขึ้น หลายองค์กร หลายหน่วยงาน มีการรวบรวมสูตร แนะนำการผลิต การใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยหมักชีวภาพไว้ไม่น้อย²²

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการใช้กันอย่างแพร่หลายก็ตาม แต่ดูเหมือนว่าการทำงานความรู้ในด้านนี้จะมีไม่มากนัก ทำให้ยังเกิดคำถามในสังคมอยู่เสมอ ดังนั้นน่าจะถึงเวลาที่นักวิทยาศาสตร์ควรจะเข้ามา เรียนรู้และศึกษาในเรื่องนี้ให้มากขึ้น เพราะเทคนิคเหล่านี้จะทำให้ประเทศไทยยืนได้ด้วยขาตัวเอง โดยไม่ต้องพึ่งสารเคมีจากต่างประเทศ ดร.อรรถ บุญนิธิ อดีตอาจารย์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

²¹ ผลิตภัณฑ์จุลินทรีย์พื้นบ้าน อาจแยกได้เป็น 5 ชนิดคือ จุลินทรีย์พื้นบ้าน (Indigenous Microorganism), น้ำหมักพืช, ซีรัมของจุลินทรีย์ ในกรดน้ำนม, กรดอะมิโนจากปลา และสุราหมักจากข้าวกล้อง (อ้างถึงใน ชนวน รัตนวราหะ, 2542 : 45-46)

²² อาทิ น้ำหมักชีวภาพและจุลินทรีย์พื้นบ้าน โดย ชุมชนสหกรณ์บุญนิยมราชธานีโคก (ว่าด้วยเทคนิคการใช้จุลินทรีย์พื้นบ้านที่มีประสิทธิภาพเพื่อสร้างสรรกิจกรรมไรสารพิษและสิ่งแวดล้อม ทั้งการผลิตและการประยุกต์ใช้), น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพ โดย สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 5 (ว่าด้วยการทำน้ำสกัดชีวภาพสูตรต่างๆ การทำปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพ ทั้งการผลิตการใช้ โดยเฉพาะกรณีศึกษาการใช้กับข้าว พืชผัก สมุนไพร และชมพู), กลไกกรรมไรสารพิษ เศรษฐกิจพอเพียง ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาของชาวบ้าน โดย กลุ่มส่งเสริมกิจกรรมไรสารพิษวังน้ำเขียว (ว่าด้วยการผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ น้ำเอนไซม์ป้องกันศัตรูพืช ตลอดจนน้ำเอนไซม์ใช้ในการ เลี้ยงสัตว์และการประมง) หรือ วารสารเกษตรธรรมชาติ เป็นต้น (เช่น ประเด็นว่าด้วยปุ๋ยชีวภาพและน้ำสกัดชีวภาพ เทคนิคการเก็บการ เพาะจุลินทรีย์ท้องถิ่น เป็นต้น)

ได้สรุปบทเรียนและประสบการณ์ในการใช้น้ำสกัดชีวภาพ โดยชี้ให้เห็นว่า การใช้อย่างหมักหรือน้ำสกัดชีวภาพ จะทำให้พืชสร้างสารบางอย่างขึ้นมา ที่ทำให้แมลงไม่ชอบมากิน โดยเฉพาะพืชผัก แต่ไม่ผลยังมีปัญหาอยู่บ้าง อาจต้องใช้สะเดามาช่วยแก้ปัญหา สารสกัดชีวภาพทำให้หนอนแมลงวันไม่เข้าดักแด้ แสดงว่ามีผลไปถึงระดับยีน ดังนั้นจะจำเป็นจะต้องมีการศึกษาวิจัยกันต่อไป (สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 3, 2545)

■ การควบคุมป้องกันกำจัดศัตรูพืช

ในเรื่องนี้มีการศึกษากันกว้างขวาง นับตั้งแต่การใช้สมุนไพรประเภทต่างๆ เข้ามาทดแทนสารเคมี อาทิ สะเดา ข่า ตะไคร้ การป้องกันและกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน หรือ IPM ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแนวทางที่พัฒนาและส่งเสริมโดยภาครัฐ ตลอดจนการใช้น้ำสกัดชีวภาพ ซึ่งวิธีการหลังนี้ได้รับการเผยแพร่และทดลองใช้กันมากขึ้น ควบคู่มากับเรื่องของการปรับปรุงดิน อาทิ น้ำสกัดสมุนไพรป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืช น้ำสกัดสมุนไพรป้องกันกำจัดเชื้อรา โดยสูตรที่พัฒนาขึ้นมากมายเช่นกัน

■ การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมพื้นบ้าน

ได้รับความสำคัญทั้งในด้านที่เป็นการปกป้องทรัพยากรชีวภาพของประเทศให้รอดพ้นจากการแย่งชิงของต่างชาติ และในแง่ที่จะเป็นการพัฒนามรดกทางภูมิปัญญาของคนไทย ที่จะเป็นต้นทุนสำคัญในการผลิตภาคเกษตรที่ยืนอยู่บนขาของตนเองได้ ทั้งนี้เพราะพันธุกรรม พันธุ์พืชพื้นบ้าน รวมทั้งเมล็ดพันธุ์ต่างๆ นับวันจะลดน้อยถอยลง หรือในอีกด้านหนึ่งก็ตกอยู่ในการควบคุมของบริษัทธุรกิจเอกชนด้านธุรกิจเกษตร ทำให้เกษตรกรต้องพึ่งพาเมล็ดพันธุ์จากบริษัท ซึ่งล้วนถูกปรับปรุงสายพันธุ์ ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง แถมยังต้องใส่ปุ๋ย ฉีดยา ขณะที่พันธุ์พื้นบ้านมีข้อได้เปรียบ ที่มีการปลูกกันมานานในท้องถิ่น มีความหลากหลายและทนทานต่อโรค แมลงศัตรูพืช จึงไม่ต้องพึ่งพาสารเคมีในการเพาะปลูก การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในเรื่องเมล็ดพันธุ์ จึงมักดำเนินควบคู่ไปกับการรณรงค์การทำเกษตรแบบยั่งยืน และการต่อต้าน การป้องกันการผูกขาดเมล็ดพันธุ์ของธุรกิจเอกชน

ที่ผ่านมา มีการสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุกรรมพื้นบ้านอย่างชัดเจนในส่วนของเกษตรกรในเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ก็ได้สนับสนุนการวิจัยในประเด็นนี้หลายเรื่อง ทั้งพันธุ์ข้าว ไม้ผล สัตว์ท้องถิ่น และผักพื้นบ้าน

■ การผลิตสัตว์ในระบบอินทรีย์-เกษตรธรรมชาติ

ในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน มักมีการพูดถึงเทคโนโลยีในการผลิตพืชเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่งานศึกษาวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการผลิตสัตว์ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนนั้น ยังถือว่ามีน้อยมาก ที่ผ่านมา มีการพูดถึงกันอยู่บ้างในเรื่องการเลี้ยงสัตว์แบบธรรมชาติด้วยเทคนิคจุลินทรีย์ ซึ่งเป็นเทคนิคที่พัฒนาขึ้นโดยสมาคมเกษตรกรรมธรรมชาติแห่งประเทศไทย ซึ่งน่าจะนำมาใช้ได้ทั้งสำหรับการเลี้ยงหมู เป็ด ไก่ และสัตว์ปีก รวมทั้งวัว-ควาย (มูลนิธิศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา, 2546 : 30-35) แต่ก็ถือว่าได้เริ่มมีการทำงานด้านนี้ขึ้นมาบ้างแล้ว เช่นกรณีของสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) ที่ได้ร่วมกับกรมปศุสัตว์ ดำเนินโครงการศึกษาความเป็นไปได้ในการเลี้ยงสัตว์อินทรีย์ โดยมุ่งเป้าการศึกษาไปที่เกษตรกรรายย่อย รวมทั้งการเลี้ยงกึ่งอุตสาหกรรมแบบอินทรีย์ หรือ "ประมงอินทรีย์" ซึ่งหมายถึง ขบวนการผลิตสัตว์น้ำ ที่ใช้พันธุ์และปัจจัยการผลิตจากธรรมชาติ หลีกเลี่ยงการใช้ยาและสารเคมีหรือ

สารสังเคราะห์ ที่อาจก่อให้เกิดมลพิษในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิต ตั้งแต่พ่อ-แม่พันธุ์ การเพาะ การเลี้ยง การเก็บเกี่ยว การขนส่ง การเก็บรักษา การแปรรูป (อ่านเพิ่มเติมได้ใน กรมประมง, 2546 : 45-48 ; ชูขวัญ ทรัพย์มณี, 2545)

ในการศึกษาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการขยายเกษตรกรรมยั่งยืนของภาคเหนือ ซึ่งให้เห็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งในเรื่องเทคนิควิธีการผลิต ซึ่งมักพบว่า ในพื้นที่ศึกษา มีเทคนิควิธีการผลิตที่จะนำมาใช้ทดแทนวิธีการผลิตแบบเดิมอยู่น้อยมาก เพราะองค์กรส่งเสริมจากภายนอก ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับเรื่องการรวมกลุ่ม/ การจัดการ จึงมักละเลยงานพัฒนาเทคนิควิธีการจากพื้นที่ แต่กลับนำความรู้จากภายนอกมาเผยแพร่ ดังนั้นการพัฒนาเทคนิควิธีการผลิตขึ้นมาจากพื้นที่ น่าจะเป็นทางออกที่องค์กรส่งเสริมควรให้ความสำคัญควบคู่ไปกับกระบวนการสร้างกลุ่มและเครือข่ายด้วย เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรในการปรับเปลี่ยนระบบการผลิต (อรุณี เวียงแสง และคณะ, 2545)

3.3.1.3

ศักยภาพชุมชนและความสัมพันธ์กับสถาบันภายนอก

งานศึกษาวิจัยในประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับศักยภาพของชุมชน หรือขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง ที่สำคัญได้แก่ การปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเข้าสู่ระบบเกษตรยั่งยืน กระบวนการกลุ่มและเครือข่ายกับการสร้างขีดความสามารถของชุมชน ภูมิปัญญาในการจัดการของชุมชน กระบวนการส่งเสริมและความร่วมมือระหว่างองค์กร ตลอดจนเรื่องสื่อและสารสนเทศ

การปรับเปลี่ยนสู่เกษตรกรรมยั่งยืน

ในการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตสู่เกษตรกรรมยั่งยืนนั้น ผลการศึกษาของ โครงการวิจัย “การพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน” (2544 ก) ซึ่งทำการศึกษาในทุกภูมิภาคของประเทศ ได้ชี้ให้เห็นว่าการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตสู่เกษตรยั่งยืนนั้น เป็นแนวทางที่เป็นไปได้ทุกสภาพภูมินิเวศ ทั้งนี้ขึ้นกับการเลือกรูปแบบและกิจกรรมให้เหมาะสม ที่จำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์และการเรียนรู้ ทั้งด้วยการลงทุนลงแรงด้วยตนเอง และจากผู้ที่ทำมาก่อน โดยพบว่า กระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาสู่เกษตรยั่งยืนแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ ระยะเริ่มต้น ระยะเพียงพอ และระยะขยายผล โดยระยะเริ่มต้นนั้นเป็นช่วงที่เกษตรกรจะประสบความยากลำบาก จนอาจทำให้ส่วนหนึ่งล้มเลิกความตั้งใจที่จะปรับเปลี่ยนไปสู่เกษตรยั่งยืน เพราะรายได้ยังไม่เพียงพอกับรายจ่ายในครัวเรือน แม้รายจ่ายด้านอาหารจะเริ่มลดลง จากการผลิตได้ในครัวเรือนก็ตาม ซึ่งเกษตรกรมักปรับตัวให้สอดคล้องกับเงื่อนไขของตน เช่น เน้นการลงทุนในกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนในระยะสั้นก่อน เน้นการใช้แรงงานของตนเอง หรือยังคงหารายได้จากพืชกระแสมหลักเดิม หรืออาชีพนอกภาคเกษตรอื่นๆ แล้วจึงค่อยลงทุนในกิจกรรมต่างๆ ซึ่งหากผ่านพ้นช่วงนี้ไปได้และเข้าสู่ระยะเพียงพอ สมดุลรายได้และรายจ่ายจะดีขึ้น เพราะกิจกรรมการเกษตรให้ผลผลิตดีขึ้น และรายจ่ายด้านอาหารลดลงอย่างต่อเนื่อง จนทำให้เกษตรกรมีความมั่นคงด้านอาหาร เศรษฐกิจ รวมทั้งมีเงินออมในครัวเรือนระยะหนึ่ง และสามารถก้าวเข้าสู่ระยะที่ 3 ซึ่งเป็นระยะขยายผล โดยจะมีการลงทุนในการขยายไร่นาหรือกิจกรรมใหม่ๆ ที่ให้ผลตอบแทนเพิ่มขึ้น ทั้งกิจกรรมการผลิต การตลาด การแปรรูป รวมทั้งเกษตรกรสามารถเพิ่มบทบาททางสังคมในกลุ่ม ชุมชน เครือข่ายภายนอกได้มากขึ้น จนกลายเป็นความมั่นคงด้านอาหาร เศรษฐกิจ และทางสังคม

ในอีกด้านหนึ่ง การศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยเงื่อนไข ที่ทำให้เกษตรกรตัดสินใจทำเกษตรกรรมยั่งยืน ตลอดจนการยอมรับและการขยายตัวของระบบเกษตรกรรมยั่งยืน กรณีศึกษากลุ่มเกษตรกรตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จ.เชียงใหม่ ชี้ให้เห็นว่า จุดเริ่มต้นในการยอมรับและปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตรแบบยั่งยืน เกิดจากผู้นำชุมชนที่มีประสบการณ์และบทเรียนจากการทำเกษตรเคมี ที่นอกจากจะทำให้หนี้สินพอกพูนแล้ว ที่สำคัญคือ เกิดความเจ็บป่วยไม่สบาย และจากการสนับสนุนของเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน ที่เข้าไปกระตุ้นให้ชาวบ้านหันมาทำเกษตรกรรมยั่งยืน โดยสนับสนุนเรื่องการรวมกลุ่ม การผลักดันแนวคิด การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรม และสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียน ทั้งนี้ ปัจจัยเงื่อนไขที่มีผลต่อการยอมรับและการขยายตัวของเกษตรกรรมยั่งยืนมีทั้งปัจจัยภายในและภายนอก ปัจจัยภายใน ได้แก่ ตัวเกษตรกรขาดความรู้ ขาดความเชื่อมั่นในแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเฉพาะกลุ่มที่กำลังปรับเปลี่ยน โดยเฉพาะเทคนิควิธีการผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนไม่สามารถสร้างความมั่นใจแก่เกษตรกรได้ว่าจะสามารถทดแทนการใช้สารเคมีที่เกษตรกรใช้อยู่เดิมได้ นอกจากนี้ยังมีปัจจัยในเรื่องของ กรรมสิทธิ์ที่ดินและขนาดที่ดิน รวมถึงที่ตั้ง เงินทุนและแรงงาน ตลอดจนองค์กรและเครือข่าย ซึ่งมีผลอย่างมากที่จะสามารถทำให้ทำกิจกรรมด้านการผลิตและการตลาดได้ดีขึ้น ส่วนเงื่อนไขภายนอก ได้แก่ ตลาดและผลผลิต ซึ่งชุมชนมักมองว่า ตลาดต้องอยู่นอกชุมชน จึงต้องผลิตส่งออกครั้งละมากๆ เพื่อให้คุ้มค่าขนส่ง เรื่ององค์กรส่งเสริม ซึ่งจำเป็นจะต้องมีกระบวนการส่งเสริมที่ต่อเนื่อง มีการประสานความรู้เข้าไปเป็นประโยชน์กับชุมชน รวมทั้งการเข้าไปเยี่ยมเยียนให้กำลังใจ (อรุณี เวียงแสง และคณะ, 2545)

กระบวนการกลุ่มและเครือข่าย กับการสร้างขีดความสามารถของชุมชน

นอกจากนี้ประเด็นที่ได้รับความสำคัญ เพราะมีผลต่อการสร้างรูปธรรมและขยายผลการทำการเกษตรแบบยั่งยืนก็คือ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการขยายเกษตรกรรมยั่งยืน และกระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งพบว่า กระบวนการกลุ่มและการทำงานเครือข่าย ของเกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชน ถือเป็นแกนหลักในการเชื่อมโยง เพื่อช่วยเหลือ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสนับสนุนการพัฒนาเกษตรยั่งยืน อันเป็นกระบวนการพื้นฐานที่ช่วยให้สมาชิกเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ประสบการณ์ และสร้างความตระหนักในความสำคัญของการพัฒนาเกษตรยั่งยืน และช่วยในการจัดหาปัจจัยการผลิต การออมทรัพย์ และให้สินเชื่อ การแปรรูป และกิจกรรมการตลาด รวมถึงการจัดการทรัพยากรที่เป็นทรัพยากรสินร่วม เพื่อให้เกิดความมั่นคง ยั่งยืนของทรัพยากรในครัวเรือนและชุมชน ทั้งนี้องค์กรเกษตรกรแต่ละองค์กร จะมีจุดเน้นกิจกรรมและความเข้มข้นแตกต่างกัน ตามเงื่อนไขต่างๆ อาทิ กระบวนการส่งเสริมเริ่มต้น ปัจจัยทางวัฒนธรรม เงื่อนไขทางการตลาด ทางการเมือง และความพร้อมของเกษตรกร ดังจะเห็นว่า บางแห่งจะเน้นเรื่องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาคน บางส่วนเน้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นทรัพยากรสินส่วนรวม บางแห่งเน้นกิจกรรมการแปรรูปและตลาด เป็นต้น

ดังนั้นกระบวนการกลุ่มและองค์กรเกษตรกร มีความจำเป็นอย่างมากในการขยายผลการพัฒนาเกษตรยั่งยืน และควรจะเป็นการดำเนินการตั้งแต่เริ่มกระบวนการพัฒนาเกษตรยั่งยืน โดยเริ่มจากคนกลุ่มเล็กๆ ที่มีความสนใจร่วมกัน และพัฒนาสู่กระบวนการร่วมคิดร่วมทำ และการสนับสนุนให้เกิดนี้ จะต้องมุ่งเน้นการสร้างแรงบันดาลใจ ไม่ใช่แรงจูงใจ ซึ่งยากที่จะแบ่งสรรอย่างทั่วถึง เท่าเทียม และยั่งยืน เพราะแรงบันดาลใจนี้จะเป็นแรงผลักดันสำคัญให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และกิจกรรมที่หลากหลาย สอดคล้องกับความจำเป็นและความพร้อมของเกษตรกรแต่ละราย

นอกจากกระบวนการกลุ่มแล้ว **การทำงานเครือข่าย** ก็ถือเป็นการต่อยอด เนื่องจากการเชื่อมโยงกลุ่มคนที่ทำเกษตรยั่งยืนในชุมชนหรือพื้นที่ต่างกัน ให้เกิดเป็นเครือข่ายทางสังคม ที่จะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้และทำให้เกิดความมั่นใจว่า มีผู้ร่วมคิดร่วมทำ เห็นด้วย และสนับสนุนการพัฒนาเกษตรยั่งยืน และสามารถพัฒนาระบบความสัมพันธ์ไปสู่เครือข่ายทางธุรกิจที่จะดำเนินธุรกิจและกิจกรรมการตลาดบางอย่างร่วมกัน เพื่อเป็นการประหยัดทางขนาดและขอบข่าย (Economy of scale & scope) และสร้างอำนาจต่อรอง และการพัฒนาไปสู่เครือข่ายการพัฒนา ที่ทำการยกระดับประสบการณ์และบทเรียนการพัฒนาเกษตรยั่งยืนโดยองค์กรในพื้นที่ต่างๆ มาสู่ข้อเสนอแนะหรือทางเลือกเชิงนโยบายได้ โดยเฉพาะกรณีภาคอีสานนั้น เครือข่ายการพัฒนาเกษตรยั่งยืน มีขอบเขตการทำงานครอบคลุมรูปแบบเกษตรยั่งยืนเกือบทุกรูปแบบ และครอบคลุมกิจกรรมเครือข่ายทุกด้าน ทั้งเครือข่ายทางสังคม เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายธุรกิจ และเครือข่ายการพัฒนา จนสามารถนำเสนอทางเลือกใหม่เชิงนโยบายสู่ภาครัฐ และสาธารณชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเครือข่ายที่สำคัญ ได้แก่ เครือข่ายเกษตรทางเลือกภาคอีสาน เครือข่ายอินแปง เครือข่ายป่าชุมชน และเครือข่ายโรงสีชุมชนและตลาดทางเลือก

นอกจากนี้ การพัฒนาเกษตรยั่งยืน แม้จะมีการดำเนินงานมาเป็นเวลานาน สามารถสรุปบทเรียนสำหรับผู้ที่จะปรับเปลี่ยนมาสู่วิถีการผลิตแบบเกษตรยั่งยืน สำหรับภาครัฐและเกษตรกรระหว่างภูมิภาคต่างๆ กัน แต่ก็มีอุปสรรคหรือเงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรจำนวนมากไม่สามารถปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาสู่วิถีการผลิตแบบยั่งยืนได้ สำหรับอุปสรรคที่สำคัญ ได้แก่ (1) การเข้าไปไม่ถึง และการครอบครองทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นอย่างพอเพียง มั่นคง โดยเฉพาะ ดิน น้ำ ป่า เช่น การไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ทำให้ต้องเช่า ขาดความมั่นคงในสิทธิถือครองที่ดิน การขาดแหล่งน้ำในไร่นา เป็นต้น (2) การเป็นหนี้สิน และขาดแหล่งเงินทุน และ (3) การขาดกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการกลุ่ม และการทำงานเครือข่าย ที่จะสนับสนุนการพัฒนาเกษตรยั่งยืน ทำให้เกษตรกรบางส่วนขาดความตระหนักในประโยชน์ และความจำเป็นของการพัฒนาเกษตรยั่งยืน ขาดกำลังใจ และความเชื่อมั่นในการพัฒนา นอกจากนี้ มักจะเชื่อมโยงกับประเด็นเชิงนโยบาย หรือปัญหาใหญ่ในระดับประเทศหลายประการ อาทิ นโยบายด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม นโยบายการส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก-เยาวชน นโยบายการสนับสนุนของภาครัฐด้านต่างๆ อาทิ นโยบายสนับสนุนกิจกรรมการตลาด การปรับกระบวนการทำงานของภาครัฐ นโยบายการเงิน การคลัง เป็นต้น

โจทย์ที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนคือ การเพิ่มศักยภาพหรือขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง โดยหัวใจของเรื่องนี้เห็นจะได้แก่ การจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ใน **การศึกษาวิจัยการเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง** (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2544) ซึ่งทำการศึกษาระบบการจัดการเรียนรู้ขององค์กรพัฒนาเอกชน 4 ทีม ที่มีแนวคิด ปรัชญา วิธีการดำเนินงานแตกต่างกันไป โดยได้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการทดสอบรูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ ว่าได้ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพเพียงใด

จากการศึกษาวิจัยพบว่า มีปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการเรียนรู้ พอสรุปได้คือ (1) **กระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ** ประกอบไปด้วยรูปแบบการจัดเวทีการเรียนรู้ระดับต่างๆ อาทิ ระดับตำบล ต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์อย่างชัดเจน เน้นให้ผู้มีส่วน

ร่วมในเวทีอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง หลังจากเวทีระดับตำบลแล้ว การจัดเวทีระดับหมู่บ้าน เป็นการสร้างความเข้าใจแก่เกษตรกรอย่างทั่วถึง โดยให้ผู้นำชุมชนดำเนินการ ทั้งนี้โดยมีการเก็บวิเคราะห์ ข้อมูลศักยภาพชุมชนและข้อมูลรายจ่ายในครัวเรือนและในอาชีพโดยเกษตรกรเอง ซึ่งจะเป็นเครื่องมือให้เกษตรกรได้เรียนรู้และวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์กิจกรรมที่จะดำเนินการในชุมชนที่เป็นรูปธรรม รวมทั้งมีการยกร่างแผนตำบลขึ้นมา หนุนเสริมด้วยการไปดูงาน กรณีตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ ได้ช่วยสร้างความตื่นตัวให้เกษตรกรเป็นอย่างดี แต่ก็ต้องอยู่ภายใต้กรอบที่เหมาะสมกับศักยภาพของตำบลด้วย นอกจากนี้มีการจัดประชาพิจารณ์แผนด้วย เพื่อให้เกษตรกรทั้งตำบลได้รับรู้ว่า ตำบลของตนจะพัฒนาไปในทิศทางใด

ทั้งนี้โดยกระบวนการจัดเวทีในระดับต่างๆ นั้น จำเป็นต้องอาศัยการเตรียมการก่อนเริ่มเวที การสรุปบทเรียนหลังสิ้นสุดเวที เพื่อจะได้แก้ไขปรับปรุงให้เวทีเรียนรู้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เน้นการสร้างความร่วมมือและนำไปสู่การปฏิบัติงานตามแผน การเปิดกว้างให้ทุกคนมีสิทธิที่จะเลือกสมัครเข้าร่วมโครงการ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพหรือไม่ ขึ้นกับการแสดงออกของเกษตรกรในเวทีและบทบาทของชุมชน ที่ควรจะต้องเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ในเวทีตำบล รวมทั้งจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่เพิ่มมากขึ้นด้วย

(2) **ขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง** โดยตั้งแต่การคัดเลือกผู้นำชุมชนที่มีคุณสมบัติเหมาะสม และอาสาสมัครเข้าร่วม เพื่อเป็นผู้แทนเข้ามาเป็นทีมงานตำบล และต้องชี้แจงภารกิจที่ต้องปฏิบัติให้ชัดเจน รวมทั้งเน้นการสร้างจิตสำนึกร่วม ด้วยแนวคิดเรื่องการปรับกระบวนการทัศน์ใหม่ในการพัฒนาที่หันกลับมาพึ่งตนเอง การใช้ศักยภาพและทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นหลัก มีการระดมทุนภายในเกิดขึ้น ซึ่งกระบวนการเรียนรู้จะช่วยเพิ่มขีดความสามารถของผู้นำ ทั้งในเรื่องการวางแผน เขียนแผน นำแผนไปสู่การปฏิบัติ เกิดระบบบริหารงานในชุมชน โดยมีการตั้งผู้ประสานงานตำบล ผู้ประสานงานหมู่บ้าน เป็นตัวแทนในการประสานทั้งภายในและภายนอกชุมชน การให้ผู้นำในตำบลหลักเป็นวิทยากรกระบวนการ ที่สามารถสื่อสารและสร้างความร่วมมือระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง เกิดเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงด้านการผลิต ด้านความรู้วิชาการต่างๆ ด้านการตลาด ที่มีแนวโน้มว่าจะมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งมีกิจกรรมใหม่ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากร สิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นและเชื่อมโยงกัน เช่น กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ เป็นต้น ซึ่งแนวทางนี้ได้ก่อให้เกิดความต่อเนื่องในหลายๆ กิจกรรม โดยมีการนัดหมายพบปะกันกำหนดการประชุมที่แน่นอน ทั้งนี้ขีดความสามารถของชุมชนที่สำคัญคือ การประสานกับองค์กรภายนอกให้มาสนับสนุนแผนตำบล เป็นต้น

(3) **ขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่ในการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนในการพึ่งพาตนเอง** กระบวนการทำงานในลักษณะนี้ ได้สร้างการยอมรับเจ้าหน้าที่โดยเกษตรกรมากขึ้น เพราะมีการกิจและบทบาทชัดเจนในการเป็นที่ปรึกษา ส่งเสริม แนะนำ ประสาน ในลักษณะเป็นผู้อำนวยความสะดวก และที่สำคัญคือ ได้สร้างความรู้ความเข้าใจแก่เจ้าหน้าที่ที่ส่งเสริม ในการส่งเสริมการเกษตรแบบยั่งยืน โดยการเรียนรู้ร่วมกันกับเกษตรกร

ทั้งนี้การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนและความร่วมมือระหว่างองค์กร ถือได้ว่าเป็นงานในวัฒนธรรมใหม่ ที่ต้องอาศัยการเรียนรู้ร่วมกันและการสร้างความเข้าใจระหว่างกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ โดยเฉพาะการปรับบทบาทของหน่วยงานรัฐ ในการทำงานกับองค์กรชุมชน/ เกษตรกร หรือสถาบันใน

ท้องถิ่น รวมทั้งการใช้กลไกโครงสร้างที่มีอยู่แล้วในการประสานการทำงานระหว่างองค์กรต่างๆ ที่ลงไปในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นบทบาทขององค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) กลุ่ม/ องค์กร สถาบันชุมชนที่มีอยู่แล้ว ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบล งานในส่วนนี้มีการศึกษาอยู่บ้าง แต่มักเป็นไปในลักษณะจากบนลงล่าง เช่น การศึกษาบทบาทเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในการสนับสนุนการปฏิบัติงานขององค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) (เอกชัย โอเจริญ และคณะ, 2543 : 23) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรได้ดำเนินการสนับสนุนการปฏิบัติงานด้านการพัฒนาการเกษตรแก่ อบต. อยู่ในระดับปานกลาง ในบทบาทต่างๆ ได้แก่ การให้ข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตรแก่ อบต. การส่งเสริมให้สถาบันเกษตรกรและผู้เฝ้าด้านการเกษตรมีส่วนร่วมกับ อบต. ในการพัฒนาการเกษตร สำหรับบทบาทการเป็นที่ปรึกษาด้านการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพการเกษตร การจัดทำแผนโครงการและกิจกรรมด้านการเกษตรเสนอ อบต. การให้ความรู้ด้านการเกษตรและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับ อบต. และการประสานกับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรเพื่อสนับสนุนการทำงานนั้น พบว่า มีการดำเนินการในระดับปานกลางและต่ำ อาทิ การติดตามประเมินผลและรายงานผลการดำเนินโครงการ/ กิจกรรมด้านการเกษตรเสนอ อบต.

เสรี พงศ์พิศ (ใน กรมส่งเสริมการเกษตร, 2543 ข : 31-49) ได้ชี้ให้เห็น การจะช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน กระบวนการที่สำคัญคือ ทำอย่างไรให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง เพราะชาวบ้านสูญเสียความเชื่อมั่นในตัวเองไปนานแล้ว จากกระบวนการพัฒนาที่ผ่านมา ประเด็นนี้คือ การให้ชาวบ้านไปหาสิ่งที่เรียกว่า “ศักยภาพชุมชน” หรือของดีที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นภูมิปัญญา ความเอื้ออาทร ความไว้วางใจ โภคทรัพย์ เช่น ดิน น้ำ ป่า ผลผลิต รวมทั้งประวัติศาสตร์ นั่นคือการกลับไปค้นหาตัวตนเพื่อการค้นพบตัวเอง อันจะทำให้เกิดความเชื่อมั่นขึ้นมาอีกครั้ง ซึ่งก็มักจะพบว่า ทุกๆ ที่เรามีอยู่ก็ยังมีเหลืออยู่ไม่น้อย เพียงแต่คนเรามักไม่นึกถึง จะนึกถึงปัญหาจนเสมอ กระบวนการนี้จะช่วยเอาความเชื่อมั่นกลับคืนมา ว่าเราสามารถพึ่งตนเองได้โดยอาศัยทุนที่มีอยู่ ถ้าเราไม่คิดถึงตนเองในสิ่งที่ตนเองมีก่อน เป็นไปไม่ได้ที่จะไปพูดถึงเรื่องการพึ่งตนเอง

ประเด็นสำคัญที่ตามมาก็คือ การทำให้เกิดกลุ่ม เครือข่าย ซึ่งมีได้หลายระดับ เพราะลำพังเพียงคนเดียวพึ่งตนเองได้ยาก จะต้องอาศัยองค์กร กลุ่ม หรือเครือข่าย นอกจากนี้ ต้องคิดว่าทำอย่างไร ชาวบ้านจะหาวิธีการจัดการทรัพยากรที่ยังเหลืออยู่ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องการออม จัดการให้เกิดกลุ่มออมทรัพย์ กองทุน สวัสดิการ แปรรูปหรือบริหารจัดการผลผลิต การรักษาสุขภาพ และที่สำคัญคือ ต้องมีการเรียนรู้ ที่เริ่มจากการวิเคราะห์ของดีที่มีอยู่ ทุน ประวัติศาสตร์ สภาพปัจจุบัน เพื่อที่จะวางแผนได้ว่า จะจัดการทุนที่มีอยู่อย่างไร พูดังๆ ว่าทั้งหมดเป็นกระบวนการเรียนรู้ใหม่เพื่อให้เข้าใจตัวเอง เพื่อให้รวมกลุ่มได้ และเพื่อให้จัดการทรัพยากรเป็น ให้เกิดองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง และเกิดเครือข่ายที่ขยายออกไป ทำให้เกิดการพัฒนากจากท้องถิ่นที่ผู้คนช่วยเหลือเกื้อกูลกันจากในท้องถิ่นนั่นเอง และรัฐจำเป็นต้องเปลี่ยนวัฒนธรรมการทำงาน จากที่เคยใช้วิธีที่จะช่วยชุมชนที่ยากจน ที่ลำบากมาถึง 40 ปี แต่ไม่สำเร็จ มาสู่การที่ให้ชุมชนที่เข้มแข็งช่วยชุมชนที่อ่อนแอ

ภูมิปัญญาในการจัดการของชุมชน

ประเด็นเรื่องศักยภาพชุมชน ที่มีความสำคัญและกำลังกลายเป็นประเด็นใหม่ในปัจจุบันคือ ภูมิปัญญาในการจัดการ ของชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการทำธุรกิจชุมชนหรือการจัดการผลผลิตจากระบบเกษตรยั่งยืน เช่น การศึกษา การบริหารจัดการธุรกิจโรงสีชุมชนของชาวนากุดชุม

(นันทยา หุตานวัตร และณรงค์ หุตานวัตร, 2544) ที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านในการจัดการธุรกิจโรงสีข้าว 10 ประการ ได้แก่ (1) การเป็นเจ้าของโรงสีชุมชนบนฐานความเชื่อถือ โดยสามารถระดมทุนจากภายในชุมชน และสร้างชื่อเสียงเป็นที่น่าเชื่อถือจนสามารถระดมทุนจากภายนอกได้ ตลอดจนการสร้างระบบข้าวฝาก และการดำเนินงานในเรื่องธนาคารชุมชน (2) สร้างสรรหลักการบริหารโรงสีชุมชน อันเป็นการจัดรูปแบบองค์กรธุรกิจ ซึ่งเป็นสิ่งใหม่ของวิถีชีวิตชาวบ้าน (3) ก่อประโยชน์ส่วนใหญ่แก่ชาวนา (4) ผลักดันให้เกิดสวัสดิการชุมชน เพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตชาวนา (5) สร้างแหล่งข้าวอินทรีย์และเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งส่งผลดีต่อระบบนิเวศน์ไร่นาสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภคอีกด้วย (6) เปิดรับสิ่งใหม่จากภายนอกและคัดสรรสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ดังจะเห็นได้จากการรับแนวคิดเรื่องระบบเงินตราชุมชน หรือเบี้ยกุดชุม เป็นต้น (7) กระบวนการพัฒนาและคิดค้นสร้างสรรค์สิ่งใหม่ จากปัญหาที่เผชิญทำให้เกิดการวิเคราะห์สาเหตุสรุปบทเรียน ค้นหาข้อบกพร่อง และคิดค้นหาหนทางแก้ไข (8) คำนึงกระแสธุรกิจเพื่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่หันมายุติแนวคิดยึดอยู่เข็ดกิน มากกว่ายึดเรื่องเงินจากความสำเร็จด้านธุรกิจ (9) พัฒนาภูมิปัญญารุ่นใหม่ ที่ทันต่อสภาพสังคม เศรษฐกิจ เช่น การสร้างค่านิยมใหม่ให้ลูกหลานชาวบ้านกลับมาสืบทอดกิจการของพ่อแม่ เป็นต้น และ (10) สานเครือข่ายกลุ่มชาวนาให้เกิดพลังและเกื้อกูลกัน เกิดการเชื่อมร้อยกันเป็นเครือข่ายระดับอำเภอ จังหวัด ในนาม “เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรจังหวัดยโสธร” ที่จะผลักดันให้เป็นแหล่งข้าวหอมมะลิอินทรีย์และเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งทั้งหมดนั้นได้กอบทพินิจว่า ขอเพียงให้ “โอกาส” ชาวนาจะลุกขึ้นยืนหยัดพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง ฉายศักยภาพของการบริหารธุรกิจชุมชน และแสดง “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” อย่างเต็มภาคภูมิ

งานศึกษาในแนวทางดังกล่าว ซึ่งชี้ให้เห็นศักยภาพหรือภูมิปัญญาในการจัดการของชาวบ้านนี้ ช่วยทำให้เห็นการทำงานความรู้ของชาวบ้าน ที่ได้ทดลองศึกษาจากการทำจริงและเติมพินด้วยวิถีชีวิตของตนเอง ซึ่งหากมองว่า ความรู้คืออำนาจแล้ว การสร้างความรู้ของชาวบ้านนั้นก็จะเป็นการช่วยเสริมอำนาจให้กับชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น หรือกล่าวได้ว่า เป็นการสร้างวาทกรรมการพัฒนาใหม่จากภาคประชาชน (อ่านเพิ่มเติมใน เอนก นาคะบุตร, 2545 : 62-103) ดังในงานศึกษาของธีระ วัชรปราณี (2544) เรื่อง การศึกษาวาทกรรมการใช้จุลินทรีย์ในการเกษตร กรณีศึกษา เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อการพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต จังหวัดตราด ได้อธิบายให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในเรื่อง การใช้จุลินทรีย์ทางการเกษตรที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายนั้น เป็นภาคปฏิบัติจริงทางวาทกรรม เป็นการนำเสนอชุดความจริงของตนเพื่อต่อสู้กับวาทกรรมการพัฒนาเกษตรแผนใหม่ ซึ่งเป็นวาทกรรมที่ภาครัฐและธุรกิจเป็นผู้สร้างขึ้นมาตั้งแต่ยุคการแพร่ขยายลัทธิจักรวรรดินิยม ด้วยกระบวนการสร้างความหมายที่ยึดตรึงเนื้อหาสาระของตน และเก็บกดปิดกั้น ทำให้ความจริงของชาวบ้านที่เรียกว่า “ภูมิปัญญา” ไม่เป็นที่น่าเชื่อถือ

ทั้งนี้ปฏิบัติการการสร้างวาทกรรมการใช้จุลินทรีย์ของชาวบ้านนั้น ท่าบ่อนอกการของปัญหา คือ เรื่องการลดต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ราคาผลผลิตที่ผันผวน ภาวะหนี้สินและปัญหาสุขภาพ และบนฐานระบบความคิดที่วิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันในสังคม จนนำมาสู่การปฏิบัติการจริงทางวาทกรรมเพื่อสร้างเอกลักษณ์ ตัวตนที่ปรากฏออกมาในรูปของ “การพึ่งตนเอง” และความสัมพันธ์ระหว่างพุทธธรรมและหลักธรรมชาติ ซึ่งยุทธศาสตร์หลักที่ใช้มี 2 แนวทางคือ (1) การสร้างอุดมการณ์ ความจริง ที่ตั้งอยู่บนหลักการของเครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ที่เน้นการพึ่งตนเองบนฐานการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น และใช้การเปรียบเทียบให้เห็นปัญหาความเดือดร้อนหรือ

ทุกข์ของชาวบ้านที่เกิดจากต้นทุนการผลิตและผลกระทบที่เกิดขึ้น เพื่อชี้ให้เห็นความได้เปรียบหรือศักยภาพที่ตนมี และ (2) นำอุดมการณ์ดังกล่าวไปขยายผลด้วยวิธีการหลากหลาย เช่น ใช้เวทีสาธารณะ การสร้างศูนย์เรียนรู้ ผ่านผู้เชี่ยวชาญ การสร้างธุรกิจขายกากน้ำตาล เพื่อสร้างความชอบธรรมและเพื่อให้กลายเป็นความรู้ปกติธรรมดาและใครก็สามารถเข้าถึงได้

ด้วยปฏิบัติการดังกล่าว ผู้วิจัยมองว่า ได้ทำให้เกิดเป็น ความรู้/ ความจริง/ อำนาจ ที่เกิดจากการใช้จุลินทรีย์ทางการเกษตร เช่น ชุดความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะและการใช้ประโยชน์ของจุลินทรีย์ที่มีหลากหลาย ขณะที่วาทกรรมการพัฒนาเกษตรแผนใหม่ต้องการให้เกิดความเฉพาะเจาะจงในการใช้งานจุลินทรีย์ คือ ต้องสามารถเฉพาะเจาะจงชนิด (species) และประโยชน์การใช้งานอย่างชัดเจน และที่สำคัญคือ ชุดความรู้ในกระบวนการผลิตทางการเกษตร ที่ชาวบ้านได้กลายเป็น “ผู้เชี่ยวชาญ” เอง และดำเนินวิถีชีวิต การทำการผลิต ที่มองความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับธรรมชาติ

งานศึกษาวิจัยดังกล่าว กำลังตั้งคำถามสำคัญขึ้นว่า ความรู้แบบไหน หรือของใคร ที่จะมีความหมายต่อชาวบ้านมากกว่ากัน ซึ่งคนที่สามารถสร้างความรู้ขึ้นได้เอง อย่างเป็นตัวของตัวเอง นั้นย่อมเป็นที่มาของอำนาจหรือความรู้ หรือที่เรามักเรียกว่า “ภูมิปัญญา” ซึ่งสามารถนำไปกระตุ้นพัฒนาเทคโนโลยีต่างๆ ขึ้นมาใช้และให้สอดคล้องกับความต้องการได้อย่างเหมาะสมกับท้องถิ่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม แทนที่จะเป็นเทคโนโลยีหรือความรู้ที่รับมาจากภายนอก โดยการส่งเสริมของเจ้าหน้าที่รัฐ หรือเอกชนฝ่ายเดียว

อย่างไรก็ตาม ดังได้กล่าวแล้วว่า การสร้างความรู้หรือการเพิ่มศักยภาพชุมชนนั้น โดยเฉพาะในกระบวนการพัฒนาส่งเสริมนั้น ปัจจุบันก็เห็นถึงทิศทางที่ดีขึ้น ในการทำงานต่างๆ เข้าไปสัมพันธ์กับชุมชนอย่างเป็นกระบวนการเรียนรู้และมีส่วนร่วมมากขึ้น เพราะแต่เดิมส่วนใหญ่แล้วงานวิจัยทางด้านการส่งเสริม มักจะติดอยู่ในส่วนของการถ่ายทอดเทคโนโลยี ว่ามีปัจจัยอะไรที่เกี่ยวข้อง ที่จะถ่ายทอดไปสู่ผู้รับได้สำเร็จหรือไม่สำเร็จ และมีการให้ข้อเสนอแนะว่า ควรปฏิบัติอย่างไร แต่ทุกวันนี้เป็นการเข้าไปทำงานอย่างเป็นกระบวนการที่มีส่วนร่วมมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่า งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการส่งเสริมหรือหนุนเสริมศักยภาพชุมชนในการพึ่งพาตนเอง ได้สะท้อนให้เห็นถึงผลการวิจัยในเชิงวิธีการ รูปแบบ กระบวนการทำงาน มากกว่าจะมองในเรื่องผลลัพธ์ของเทคโนโลยีนั้น ซึ่งอาจต้องใช้ระยะเวลาในการทดลองพิสูจน์และติดตามผลอย่างต่อเนื่อง แต่หากเกิดจากความสนใจของเกษตรกร และการจัดกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างเหมาะสมแล้ว จะเป็นที่ยืนยันได้ว่า การพัฒนาทดสอบ หรือการรับเทคโนโลยีมาทดลองปฏิบัติ นั้น ก็มีความเป็นไปได้สูง

กระบวนการส่งเสริม และความร่วมมือระหว่างองค์กร

ในภาคเหนือ การศึกษาทดสอบเรื่องกระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนกับเกษตรกรรายย่อย ได้สรุปให้เห็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการทำงานส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน 8 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การศึกษาวิเคราะห์ชุมชน (2) การยกระดับองค์ความรู้ร่วมกับผู้นำ (3) การพัฒนากลุ่ม-เครือข่าย (4) การเสริมกระบวนการเรียนรู้ (5) การส่งเสริม-สนับสนุนปัจจัยการผลิต (6) การสรุปบทเรียนและกระบวนการทำงานร่วมกับผู้นำ (7) การขยายผล และ (8) การสรุปบทเรียนและการเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะ อันนับเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้เกิดการวิเคราะห์ตนเองและเห็นภาพรวมของประเด็นปัญหา เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์และวางแผนงาน ที่จะนำไปสู่การสร้างรูป

แบบของเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ มีการพัฒนากลุ่ม เป็นเสมือนเวทีการเรียนรู้ สร้างพลังในการต่อรอง ตลอดจนการยกระดับความรู้ มีกระบวนการเรียนรู้สรุปบทเรียนอย่างต่อเนื่อง ที่เชื่อมโยงกันอย่างหลากหลายและกว้างขวางขึ้น และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย ในลักษณะการประสานให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในระดับต่างๆ รวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณชน

ทั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า เงื่อนไขที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน คือการแยกกลุ่มเป้าหมาย เพื่อที่จะกำหนดกระบวนการส่งเสริมที่สอดคล้องกับแต่ละกลุ่ม แนวทางการวิเคราะห์และกำหนดกิจกรรมในการส่งเสริม ทั้งนี้พบว่า **กลุ่มที่ปฏิบัติอยู่ในแนวทางเกษตรแผนใหม่ทั้งหมด** การให้การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน เพื่อกระตุ้นให้เห็นปัญหาและวิกฤติของปัญหาจากเกษตรแผนใหม่ที่ผลิตอยู่ในปัจจุบัน ควบคู่ไปกับการจัดกระบวนการกลุ่ม เพื่อสร้างโอกาสให้มีเวทีเรียนรู้ร่วมกันและการศึกษาจากของจริง ส่วน **กลุ่มที่ปฏิบัติอยู่ในแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนและเกษตรแผนใหม่ควบคู่กันไป** หรือเรียกว่า “กลุ่มปรับเปลี่ยน” จะต้องสร้างความเชื่อมั่น โดยเฉพาะเรื่องเทคนิคการผลิต แบบที่ไม่ใช้ปุ๋ย ยา โดยการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการที่เน้นการปฏิบัติจริง รวมทั้งมีกระบวนการติดตามในระดับฟาร์มเพื่อประเมินภาพรวมและนำไปสู่การวางแผนหนุนเสริม รวมถึงจะต้องให้ความรู้เรื่องการจัดการผลผลิต และการทำการตลาด สำหรับ **กลุ่มที่ปฏิบัติอยู่ในแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนทั้งหมด** หรือเรียกว่า “กลุ่มยอมรับ” จะเน้นการสร้างเชื่อมั่นให้กับผู้นำในการถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ การพัฒนาสื่อหรือเครื่องมือที่จะช่วยในการนำเสนอ ตลอดจนการพัฒนากองทุนเพื่อนำมาหนุนเสริมงานทั้งด้านการผลิต แปรรูป ตลาด ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ดังนั้นความรู้เรื่องการจัดกระบวนการบริหารกองทุน การจัดการผลผลิตหลังเก็บเกี่ยวจึงเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญ เพื่อให้กลุ่มสามารถเป็นตัวอย่างและรองรับกลุ่มใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นได้ (อรุณี เวียงแสง และคณะ, 2545)

ในประเด็นนี้มักชี้ให้เห็นโจทย์ในเรื่องการขยายตัวเชิงปริมาณในระดับครัวเรือนเกษตรกร ซึ่งมีไม่มากนัก แม้กระแสด้านพัฒนาอย่างยั่งยืน เศรษฐกิจพอเพียง จะได้รับการยอมรับ แต่โดยข้อเท็จจริงการจะปรับเปลี่ยนเป็นเรื่องยาก เพราะไม่ใช้การปรับเปลี่ยนแค่การผลิต แต่คือการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตเลยทีเดียว หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ เกษตรกรรมยั่งยืนไม่ใช่แค่เรื่องไร่นา แต่เป็นความสัมพันธ์ที่มีมิติในเรื่องชุมชนผู้ผลิต ชุมชนผู้บริโภค หรือผู้ผลิต-ผู้บริโภครวมตัวกันเป็นชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้เกษตรกรรมมักขาดกลไกหนุนเสริมหรือเอื้ออำนวยให้เกิดความเข้าใจในภาพรวมของแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน อีกทั้งเจ้าหน้าที่รัฐในระดับปฏิบัติด้วย ทำให้การปฏิบัติการในระดับฐานรากยังมีน้อย ดังนั้นจึงกลายเป็นว่า ภารกิจเร่งด่วนที่ควรทำคือ การสร้างแหล่งเรียนรู้และทีมวิทยากรกระบวนการให้มากขึ้น (งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ปีที่ 3 ฉ. 4 :7-9)

สื่อและสารสนเทศ

ในเรื่องของศักยภาพชุมชนและความสัมพันธ์กับสถาบันภายนอก ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ เรื่องของ**สื่อและสารสนเทศ** ซึ่งมีความสำคัญต่อการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และมีผลต่อการขยายหรือเชื่อมโยงเครือข่าย ทั้งนี้สามารถทำได้หลายช่องทาง ในการศึกษาของวรารักษ์ หลวงมณี (2545) ในเรื่อง “การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญา

ชาวบ้านของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน²³ ซึ่งให้เห็นว่า วิธีการเผยแพร่สารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านที่ดีและเหมาะสมที่สุด คือวิธีการถ่ายทอดความรู้โดยตรงกับสมาชิกและผู้สนใจเรียนรู้ นอกจากนี้ยังมีวิธีการถ่ายทอดรูปแบบอื่นๆ ในกลุ่มต่างๆ ของเครือข่าย ที่มักมีวิธีการใกล้เคียงกัน แต่ในบางเครือข่ายจะใช้ลักษณะเด่น หรือลักษณะเฉพาะของตนเองในการเผยแพร่ ซึ่งสรุปรูปแบบได้ดังนี้

1. การถ่ายทอดความรู้โดยตรง
2. การทำให้เห็นเป็นต้นแบบ ทำให้ผู้เรียนรู้เข้าใจได้ง่ายขึ้น และนำไปประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม ซึ่งมีหลายรูปแบบ ได้แก่ แปลงสาริตถะเกษตรผสมผสาน วิธีการดำเนินชีวิตของปราชญ์ชาวบ้านที่ได้นำหลักการสอนมาปฏิบัติจริง และนำเอาการปฏิบัติที่ตนเองค้นพบไปถ่ายทอดต่อสมาชิก
3. การเข้าไปกระตุ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นการสร้างแรงบันดาลใจและแรงจูงใจ
4. การถ่ายทอดผ่านเครือข่ายและสมาชิกในเครือข่ายให้เผยแพร่ต่อ
5. การสืบทอดสู่รุ่นลูกหลาน โดยแสดงให้เห็นว่าอาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพที่มีเกียรติและทุกคนสามารถสร้างสวรรค์ในถิ่นของตนเองได้
6. การใช้ศูนย์เรียนรู้เป็นแหล่งถ่ายทอด ทั้งภายในเครือข่ายและนอกเครือข่าย
7. การประชุมและการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง
8. การถ่ายทอดผ่านสื่อประเภทต่างๆ ในทุกเครือข่ายได้ใช้สื่อประเภทต่างๆ มาเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ ซึ่งรูปแบบการใช้สื่อนั้นอาจจะหลากหลายแตกต่างกัน ซึ่งเป็นผลมาจากความสนใจเฉพาะบุคคล ต้นทุนเดิมของเครือข่าย ทรัพยากรที่เครือข่ายมีอยู่ หรือความสัมพันธ์กับสถาบันภายนอกที่เข้ามาหนุนเสริมหรือช่วยจัดทำให้ อาทิ ทำเอกสารเผยแพร่ เผยแพร่ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ เช่น วารสาร นิตยสาร หนังสือพิมพ์ เป็นต้น การบันทึกวิดีโอเทป การเผยแพร่ผ่านสถานีวิทยุกระจายเสียง การสื่อสารถ่ายทอดในรูปแบบของความบันเทิงพื้นบ้าน เช่น แต่งกลอนลำ ใช้ดนตรีเป็นสื่อ หรือการเล่านิทานประกอบ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology : IT) ทำเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนในระบบโรงเรียน โดยใช้ทรัพยากรในเครือข่ายและภูมิปัญญาบุคคลเป็นแหล่งเรียนรู้ในการเรียนการสอนตามหลักสูตรท้องถิ่น และการเป็นวิทยากร โดยวิทยากรจากเครือข่ายเป็นผู้นำเอาความรู้ ประสบการณ์ และภูมิปัญญาที่ตนเองได้ค้นพบ และปฏิบัติจริง ไปเผยแพร่ทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย

สำหรับในเรื่องศักยภาพชุมชนและความสัมพันธ์กับสถาบันภายนอกนั้น โดยภาพรวมอาจกล่าวได้ว่ามุ่งเน้นการเพิ่มศักยภาพและขีดความสามารถของชุมชนในการพัฒนาชุมชนสู่การพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นองค์รวม มิได้หมายถึงเฉพาะในด้านการเกษตรเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้ความสำคัญกับเรื่อง “การจัดกระบวนการเรียนรู้” เพราะชุมชนมักมีศักยภาพในตนเองอยู่แล้วระดับหนึ่ง ขอเพียงเปิด

23 ได้แก่ พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย (อ.เมือง จ.สุรินทร์), พ่อเชียง ไทยดี (อ.ศรีขรภูมิ จ.สุรินทร์), พ่อผาย สร้อยสระกลาง (อ.ลำปลายมาศ จ.บุรีรัมย์), พ่อทองหล่อ เจนโรสง (อ.พุทไธสง จ.บุรีรัมย์), พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ (อ.สตึก จ.บุรีรัมย์), พ่อคำเคื่อง ภาษี (กิ่ง อ.แคนดง จ.บุรีรัมย์), พ่อประดอง มนต์ระโท (อ.โชคชัย จ.นครราชสีมา), พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา (อ.ชุมพวง จ.นครราชสีมา), พ่อบุญเต็ม ชัยลา (อ.แวงใหญ่ จ.ขอนแก่น), พ่อทัศน์ กระยอม (อ.แวงน้อย จ.ขอนแก่น), พ่อผอง เกตพิบูลย์ (อ.พล จ.ขอนแก่น), และ พ่อชาติ มาระแสง (อ.หัวตะพาน จ.อำนาจเจริญ)

โอกาสให้ และหนุนเสริมบางด้านที่เป็นอุปสรรค กลุ่ม/ชุมชนเหล่านั้นก็สามารถที่จะพัฒนาพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้สถาบันภายนอกที่เข้าไปเกี่ยวข้อง จำเป็นจะต้องปรับบทบาทให้เหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของนักวิชาการในการช่วยยกระดับความหมาย การอธิบายในสิ่งที่ชาวบ้านทำ ให้เกิดการรับรู้ สร้างความเข้าใจกับสังคม

ช่องว่างของความรู้ในเรื่องนี้ ดูเหมือนจะอยู่ที่การขยายผลการดำเนินงาน ซึ่งองค์ความรู้ในเรื่องนี้จำเป็นต้องมีการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพราะที่ผ่านมามีองค์ความรู้ที่มีอยู่มากเป็นลักษณะเฉพาะที่ และแท้ที่จริงแล้วต้องเกิดขึ้นจากการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ มากกว่าจะเป็นความรู้แบบสำเร็จรูปที่หยิบจับไปใช้ได้เลย จึงต้องการการลงมือปฏิบัติการจริงและนำมาสู่กระบวนการคิด วิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะว่าไปแล้วนี่คือการศึกษาทางเลือก นั่นเอง โดยเฉพาะการเรียนรู้ของกลุ่มองค์กรชาวบ้านผ่านกิจกรรม อันเป็นภาคการเรียนรู้ที่กว้างขวางหลากหลายที่สุด รวมทั้งโดยผ่านสื่อการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ต่างๆ

3.3.1.4.

วิถีชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจชุมชนบนฐานเกษตรยั่งยืน

ประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นความหลากหลายของมิติต่างๆ ในวิถีชุมชน เนื่องจากโดยข้อเท็จจริงแล้วเรื่องเกษตรยั่งยืนก็เช่นเดียวกับเรื่องอื่นๆ ที่มีความสำคัญไปเชื่อมโยงกับมิติต่างๆ ได้มากมาย อาทิ ด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา คุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ซึ่งมักจะแยกจากกันไม่ขาด

ธุรกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชน

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติทางเศรษฐกิจ ซึ่งมักจะได้รับความสำคัญในลำดับต้นของการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน อันถือเป็นมูลเหตุจูงใจที่ผลักดันให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนจากระบบเกษตรเคมีเข้าสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ในด้านการเพิ่มรายได้หรือลดรายจ่าย เช่น การพัฒนาในเรื่องธุรกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชน เป็นต้น ในภาคเหนือ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ ได้พัฒนาเรื่องนี้นาน ทั้งนี้ในการศึกษาพบพบ สถานการณ์ของธุรกิจชุมชนด้านการผลิตทางการเกษตรของโครงการพัฒนาเครือข่ายผู้ผลิต-ผู้บริโภคเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือตอนบน (ชมชวน บุญระหงษ์, 2540) ชี้ให้เห็นว่า การเกิดขึ้นของกลุ่มมีปัจจัยไม่ค่อยแตกต่างกัน กล่าวคือ มักเกิดขึ้นเพราะปัญหาผลผลิตล้นตลาด ราคาตกต่ำ พัฒนาการของกลุ่มอาจแบ่งได้เป็น 3 ช่วง คือ (1) ช่วงก่อเกิดกลุ่ม (2) ช่วงคิดค้นหาสูตรถนอมอาหารและแปรรูป และ (3) ช่วงค้นพบสูตรและตลาดมั่นคง ซึ่งช่วงที่ 2 นับว่ามีความสำคัญที่จะทำให้กลุ่มต่อเนื่องหรือล้มเลิก เพราะเป็นช่วงที่ต้องลงทุนสูง ทั้งแรงงาน สติปัญญาและเงินทุน ซึ่งผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มกับการลงทุน ทำให้สมาชิกมีการถอนตัวจากกลุ่มได้

นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่า เครือข่ายกลุ่มธุรกิจชุมชนด้านการผลิตทางการเกษตร ก่อนข้างมีความสำคัญกับชาวบ้านมาก เพราะจะเป็นตัวช่วยเสริมสร้างให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะช่วยสนับสนุนด้านการตลาด ข้อมูลข่าวสาร องค์ความรู้ด้านการผลิต การแปรรูป ตลาด บริหารจัดการ และด้านเงินทุน และหากพิจารณาถึงปัจจัยที่ทำให้กลุ่มดำเนินการได้ประสบผลสำเร็จหรือไม่ พบว่ามีเงื่อนไขปัจจัยเกี่ยวข้องหลายประการ โดยเฉพาะปัจจัยภายใน คือ การตระหนักในความเป็นเจ้าของ ธุรกิจร่วมกันของคนในชุมชน และปัจจัยภายนอกที่สำคัญคือ ด้านการตลาด การสร้างเครือข่าย

องค์กร และการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากองค์กรภายนอก ทั้ง ภาครัฐ เอกชน สถาบันวิชาการ และ องค์กรพัฒนาเอกชน

ในการรวบรวมองค์ความรู้ด้านนี้ มักมีการศึกษาเป็นรายกรณี เพื่อให้เห็นการก่อเกิดและพัฒนาการ ของกลุ่ม ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มเข้มแข็ง ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว ไม่ว่าจะจากปัจจัยภายนอกหรือ ภายในก็ตาม และการมองเชื่อมโยงระดับเครือข่าย กลุ่ม โดยเฉพาะการสนับสนุนจากภาคีต่างๆ อาทิ ภาครัฐ เอกชน นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งจากการวิเคราะห์จุดอ่อน-จุดแข็ง ศักยภาพและ โอกาส ชี้ให้เห็นว่า ศักยภาพของชุมชนที่สำคัญคือ การเป็นแหล่งวัตถุดิบ มีผู้นำที่เข้มแข็ง และมีความสนใจที่จะคิดค้น แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่วนโอกาสคือ การสนับสนุนจากภาคีภายนอกต่างๆ ดัง กล่าว ทั้งในเรื่องการผลิต ทุน ตลาด ส่วนข้ออ่อน เช่น ต้องใช้เวลาคิดค้นสูตรที่ลงตัว และข้อจำกัด เช่น สินค้าบางตัวยังใช้สารเคมี และการถูกมองว่าเป็นธุรกิจส่วนตัว

จากการทบทวนสถานการณ์ในเรื่องนี้ ได้มีการเสนอแนะประเด็นหรือโจทย์ที่ควรศึกษาวิจัยไว้หลาย ประเด็น อาทิ รูปแบบหรือการจัดรูปองค์กรธุรกิจชุมชนด้านการเกษตรที่เหมาะสม, การแปรรูป ถนอมอาหารโดยวิธีธรรมชาติ, รูปแบบระบบตลาดทางเลือกและเครือข่ายที่เหมาะสม, ขนาดและ ระบบการผลิตทางการเกษตรอย่างยั่งยืนที่สอดคล้องกับธุรกิจขนาดย่อม, การป้องกันและกำจัดโรค แมลงด้วยระบบนิเวศน์, สถาบันเครือข่ายผู้บริโภค และการเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชน ด้วยกระบวนการส่งเสริมธุรกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น

ทั้งนี้ในหลายประเด็นพบว่า ในเวลาต่อมา กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ ก็ได้มีการ ศึกษาวิจัยเพื่อพยายามตอบโจทย์เหล่านั้นในหลายๆ เรื่อง อาทิ รูปแบบระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสม การแปรรูปและถนอมอาหารโดยวิธีธรรมชาติ เป็นต้น

ในการพัฒนาเรื่องธุรกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชนนั้น ใน ด้านเศรษฐกิจ ถือว่าเป็นการยกระดับการผลิต ซึ่งที่ผ่านมาเน้นการผลิตวัตถุดิบทางการเกษตรอย่างเดียว มาสู่การแปรรูปและการตลาด ทำให้ เกษตรกรมีรายได้มากขึ้น และสามารถพัฒนาเป็นอาชีพหลักได้ ด้านสังคม ช่วยให้เกิดการสร้างงาน ในชุมชนด้วยธุรกิจด้านการเกษตร ทำให้สมาชิกครัวเรือนได้ทำงานด้วยกัน ไม่ต้องอพยพแรงงาน และเมื่อหลายครอบครัวได้อยู่ร่วมกันในชุมชน ทำงานในชุมชนเดียวกัน กิจกรรมกลางของชุมชน เช่น วัด โรงเรียน ก็จะได้รับการพัฒนา ฟื้นฟู เกิดความสามัคคีในชุมชน ในด้านการศึกษา ช่วยให้ เกษตรกรมีโอกาสทดลอง ศึกษา เรียนรู้ เกิดนวัตกรรมใหม่ด้านการถนอมอาหาร การบริหารจัดการ องค์กร และการบริหารจัดการด้านธุรกิจ การตลาด เป็นต้น ส่วนด้านคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม ชุมชน ในกระบวนการผลิตให้ต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคที่ควรจะต้องเกื้อกูลกัน จึงต้องมีกระบวนการผลิตที่สะอาด ถูกหลักอนามัย มีการรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

กรณีของกลุ่มธุรกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชนที่สนับสนุนโดยองค์กรพัฒนาเอกชน พัฒนาการของกลุ่มมัก ชี้ให้เห็นว่า ให้ความสำคัญในเชิงกระบวนการ ทั้งการก่อตั้งกลุ่ม ซึ่งเริ่มต้นจากการหาเพื่อนและค้น หากิจกรรมที่เหมาะสม มีเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดและประสบการณ์ในด้านเกษตรยั่งยืน มีการ อบรมเสริมความรู้ ที่เน้นความสำคัญเรื่องกระบวนการทำงานเป็นกลุ่ม และการศึกษาดูงานเพื่อไปรู้ เห็นของจริง และมีการยกระดับการผลิตมาสู่การแปรรูปและการตลาด และทำให้เห็นว่า กิจกรรมการ

แปรรูปโดยเฉพาะข้าว กลายเป็นตัวแปรหนึ่งที่เชื่อมโยงกับการปรับปรุงระบบการเกษตร ที่ทำให้คุณภาพชีวิตของสมาชิกกลุ่มดีขึ้น โดยปรับปรุงไร่นา และการดำเนินธุรกิจชุมชนด้านการผลิตทางการเกษตร ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการหันมาทำกิจกรรมไร่นาสวนผสมมากขึ้น ได้แก่

- 1) การตระหนักของคนในชุมชน ในการเป็นเจ้าของธุรกิจ
- 2) การจัดรูปองค์กร ระบบกลุ่ม (ความถี่ในการพบปะ ภาวะความเป็นผู้นำ ระบบเครือข่าย ภาระงาน การสืบทอดสู่รุ่นลูกหลาน ฯลฯ)
- 3) การตลาด ผู้บริโภค ราคา แหล่งจำหน่าย
- 4) วัตถุดิบ แหล่งวัตถุดิบ และการขนส่ง
- 5) สาธารณูปโภค ระบบน้ำไฟ การสื่อสาร คมนาคม
- 6) องค์ความรู้ในการผลิต-แปรรูป (สูตรการถนอมอาหาร)
- 7) มาตรฐานอาหาร (อย.)
- 8) อุปกรณ์เครื่องจักรที่เหมาะสม
- 9) รูปแบบผลิตภัณฑ์ หีบห่อ
- 10) การบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม ระบบการเงิน บัญชี
- 11) ความเป็นเครือข่ายในด้านการผลิต แปรรูป ตลาด ทุน ข้อมูล
- 12) เงินทุน แหล่งเงินทุน และการลงทุน
- 13) การส่งเสริมและสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากรัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน

ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่าง ความเหมือนของรูปแบบองค์กร ผลที่เกิดขึ้นของเครือข่ายเกษตรกรที่สนับสนุนโดยรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน พบว่าที่ต่างกันคือ เกษตรกรที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน ก่อนข้างจะเน้นด้านธุรกิจเกษตร ที่ไม่ใช่ธุรกิจที่มีเป้าหมายด้านเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่ครอบคลุมด้านคุณภาพอาหาร ความมั่นคงด้านการตลาด การเชื่อมโยงชนบท-เมือง (ผู้ผลิต-ผู้บริโภค) และการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายด้านเกษตร สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม (ชมชวน บุญระหงษ์, 2540)

การแปรรูปผลผลิต

จากองค์ประกอบต่างๆ ดังกล่าว ในการนำผลผลิตเกษตรกรรมยังยื่นเข้าสู่ระบบตลาดนั้น ประเด็นสำคัญในเรื่องนี้คือ เรื่องการแปรรูปผลผลิต ซึ่งส่วนใหญ่มักพูดถึง การแปรรูปอาหารพื้นบ้าน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการถนอมอาหารหรือแปรรูปให้สามารถเก็บไว้บริโภคได้นาน หรือทำให้มีรสชาติดีขึ้น ส่วนใหญ่เป็นการแปรรูปจากผลผลิตทางการเกษตร หรือวัตถุดิบที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็น แผลง สมุนไพร ผักพื้นบ้าน และอื่นๆ ปกติอาหารแปรรูปพื้นบ้าน มักใช้ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา เป็นเทคโนโลยีง่ายๆ อาทิ การตากแห้ง การใช้ความร้อน การทำให้เข้มข้น การหมักดอง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันก็อาจมีการอาศัยวิทยาศาสตร์หรือเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ามาใช้มากขึ้น เพื่อผลิตตอบสนองต่อตลาดหรือการทำธุรกิจชุมชน ให้สามารถสร้างความมั่นใจในเรื่องมาตรฐานและความปลอดภัยกับผู้บริโภค

การศึกษาเรื่อง การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อยกระดับคุณภาพของอาหารแปรรูปพื้นบ้านไทย ให้ได้เปรียบในเชิงแข่งขัน เป็นความพยายามในการสร้างความรู้พื้นฐานในการแก้ปัญหาทาง

ด้านสุขภาพอนามัย ความปลอดภัยของอาหาร และทางด้านการกีดกันทางการค้าต่างๆ โดยพบว่า กลุ่มผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปพื้นบ้านที่มีศักยภาพ ได้แก่ (1) ประเภทผลิตภัณฑ์อาหารเพื่อสุขภาพ เช่น ชา ไวน์ น้ำผัก ข้าวกระยาจก ผลิตภัณฑ์จากบุก และเมล็ดทานตะวัน ซึ่งกลุ่มนี้ควรมีการวิจัยและพัฒนาอย่างครบวงจร พร้อมทั้งทำตลาดคุณค่าทางโภชนาการ (2) ผลิตภัณฑ์อาหารเชิงวัฒนธรรมสำหรับนักท่องเที่ยวในภาคต่างๆ (3) ผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปพื้นบ้านทั่วไป ที่ขายในท้องถิ่น กลุ่มนี้มีข้อเสนอแนะในเรื่อง การพัฒนากระบวนการผลิตให้ถูกอนามัยและปลอดภัย (4) ผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปพื้นบ้าน ที่นำมาจัดเลี้ยงในงานประชุมและส่งมาขายในตลาดกรุงเทพฯ มีข้อเสนอแนะว่า ควรมีศูนย์กระจายสินค้าอาหารแปรรูปพื้นบ้านในกรุงเทพฯ และมีนโยบายให้บริโภคอาหารแปรรูปพื้นบ้านในการจัดประชุมต่างๆ และ (5) ผลิตภัณฑ์แปรรูปพื้นบ้านเพื่อส่งออกต่างประเทศ มีข้อเสนอแนะให้จัดระบบรับรองคุณภาพ วิจัยเรื่องความต้องการของผู้บริโภค และการออกแบบภาชนะบรรจุเพื่อการเก็บรักษาและการขนส่งที่เหมาะสม

สำหรับเทคโนโลยีการแปรรูปอาหารพื้นบ้าน เช่น เทคโนโลยีการหมัก แต่เดิมมักใช้เชื้อจุลินทรีย์ตามธรรมชาติ แต่หากไม่ระวังก็อาจเกิดกลิ่นรสที่ผิดเพี้ยนไป ปัจจุบันจึงมีความพยายามในการค้นคว้าวิจัยเชื้อที่เหมาะสมในการหมักอาหารชนิดที่ต้องการ ให้ทราบกลไกที่เหมาะสมและสามารถควบคุมความปลอดภัยและความสะอาดได้ด้วย เพื่อไม่ให้เชื้ออื่นๆ ที่ไม่ต้องการมาปนเปื้อน, เทคโนโลยีการตากแห้ง มักทำโดยการตากแดด แต่หากทำไม่ดีอาจมีปัญหาเรื่องเชื้อรา ดังนั้นการใช้เตาอบ จะช่วยให้ประสิทธิภาพดีขึ้น แต่อาจต้องมีการวิจัยและพัฒนาให้มีอายุการเก็บนานขึ้นโดยใช้เรื่องภาชนะบรรจุเข้ามาช่วย, การทำให้เป็นผง ต้องใช้เครื่องมือบดที่มีประสิทธิภาพ บดให้ละเอียดมากยิ่งขึ้นเพื่อทำให้การละลายดีขึ้น แต่ต้องระวังการปนเปื้อนของฝุ่นละอองและอื่นๆ, เทคโนโลยีการให้ความร้อนจากการต้ม นึ่ง ทอด เป็นเทคโนโลยีที่นิยมใช้กันมากในการผลิตระดับครัวเรือน ชุมชน แต่สิ่งที่ต้องวิจัยและพัฒนาต่อคือ การศึกษาน้ำมันที่ใช้ทอด ตลอดจน เวลาและอุณหภูมิที่ใช้ ความถี่ในการเปลี่ยนถ่ายน้ำมัน เป็นต้น

การศึกษาวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีในด้านการแปรรูปนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืนให้มีความหลากหลาย สามารถเก็บรักษาได้นานขึ้น แต่โดยมากความรู้ส่วนใหญ่มักได้รับการพัฒนาขึ้นในสถาบันการศึกษาหรือสถาบันวิจัย ซึ่งเกษตรกรรายย่อยหรือชาวบ้านมักไม่มีช่องทางในการเข้าถึงความรู้ได้มากนัก

ผู้บริโภคในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

การวิจัยเรื่องรูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ (ใน อรุณี เวียงแสง และคณะ, 2545) โดยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมายที่ประกอบด้วยเกษตรกรชมรมผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์จังหวัดเชียงใหม่ ชมรมผู้บริโภคอาหารปลอดภัยจังหวัดเชียงใหม่ และผู้บริโภคในโรงเรียนมัธยมและชุมชนของอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน ทั้งนี้พบว่า การศึกษาและการดำเนินการก่อตั้งองค์กรผู้บริโภคด้านเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีขนาดเล็กในโรงเรียนและในพื้นที่ชุมชนเมืองของจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนนั้น การทำงานกับโรงเรียนค่อนข้างประสบผลสำเร็จกว่าในชุมชนเมือง เพราะมีปัจจัยที่เอื้อหลายอย่าง เช่น ในโรงเรียนมีการเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวข้อง เช่น เกี่ยวกับอาหารและสิ่งแวดล้อม ในโรงเรียนมีชมรมคุ้มครองผู้บริโภค ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือชมรมพฤกษศาสตร์ และมี

ครูอาจารย์ที่รับผิดชอบชัดเจน อยู่ในขอบเขตพื้นที่เดียวกันและมีขนาดเล็ก มีการดำรงชีวิตที่ใกล้เคียงกัน ทำให้การพบปะแลกเปลี่ยนทำได้ง่าย ดังนั้นการนำผลการศึกษามาปรับใช้กับการดำเนินงาน องค์การที่น่าจะไปร่วมทำงานและน่าจะมีศักยภาพมากคือ โรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนในพื้นที่ที่มีการทำเกษตรกรรมยั่งยืน เพราะอยู่ใกล้ผู้ผลิต

ตลาดและมาตรฐาน

ในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ประเด็นที่มักได้รับความสนใจอย่างมาก นอกจากการผลิตก็คือเรื่อง การตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความหมายที่เป็นการพยายามเชื่อมโยงให้เห็นมิติความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิต-ผู้บริโภคที่ควรจะเป็นไปในลักษณะที่เกื้อกูลกัน หรือเรียกว่า *ตลาดสีเขียว* ที่สำคัญคือการสื่อให้เห็นถึงตลาดที่มีชีวิตชีวา และเป็นได้มากกว่าที่ที่คนมาซื้อขายของกันเท่านั้น แต่ยังเป็น การให้ข้อมูลความรู้กับผู้บริโภค และสะท้อนภาพความเป็นองค์กรรวมในวิถีชีวิตมนุษย์ที่ประกอบด้วย ความหลากหลายในมิติต่างๆ ดังนั้นตลาดสีเขียวจึงมักประกอบด้วยเรื่อง ดันไม้ ผักพื้นบ้าน สมุนไพร ผลิตภัณฑ์หรือหัตถกรรมพื้นบ้าน สัตว์พื้นบ้าน และสะท้อนให้เห็นว่า เป็นพื้นฐานของ ประชาธิปไตยในระดับรากหญ้าที่สำคัญ เพราะเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจของคนเล็กคนน้อย ลดการผูกขาด และสร้างสรรค์ความเป็นชุมชน กล่าวคือทำให้ของพื้นถิ่นพื้นบ้านอยู่ได้ เพราะยังมีคนใช้ ประโยชน์และดูแลรักษา นอกจากนี้ ผลผลิตที่ได้ยังเกิดมาจากระบวนการผลิตที่ปลอดภัย และ ความเอื้ออาทรต่อธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ นอกจากนั้น การทราบแหล่งที่มายังสามารถทำให้ผู้บริโภคสามารถตรวจสอบได้ และอาจมีการรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่าย มีการบริหารจัดการการผลิตและการตลาดให้อยู่รอดได้

ที่ผ่านมา การเคลื่อนไหวเรื่องนี้ชัดเจนในกลุ่มขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยเฉพาะเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกทั้ง 4 ภาค ที่ทำงานร่วมกับกลุ่มชาวบ้าน องค์กรชุมชนในเครือข่าย โดยมีการทดลองรูปแบบของตลาดในรูปแบบต่างๆ เช่น ตลาดนัด ระบบ CSA ตลาดนัดในโรงเรียน เป็นต้น

ในกรณีของภาคเหนือมีการทำวิจัยเกี่ยวกับเรื่องระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งนี้เพื่อวิจัยและพัฒนา รูปแบบและระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน ได้แก่ ผัก ข้าว พืชไร่บางชนิด โดยมีกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วยเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนในจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนผู้บริโภคคือผู้ที่อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน ผลการศึกษา นอกจากจะทำให้ทราบถึงความหมายของระบบตลาดทางเลือก หลักการตลาดทางเลือก ตลอดจนคุณค่าหรือประโยชน์ของตลาดทางเลือกแล้ว การศึกษานี้พบว่า รูปแบบตลาดทางเลือกนั้นมีหลากหลายรูปแบบ เกษตรกรไม่ควรยึดติดกับรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง แต่การจะใช้รูปแบบไหนนั้นขึ้นกับปัจจัยหลักๆ ได้แก่ ชนิด ปริมาณและความหลากหลายของสินค้า ความยากง่ายของการคมนาคม ต้นทุนการขนส่งและความคุ้มทุน ความแตกต่างของราคาที่ได้รับ การปฏิสัมพันธ์ทางการตลาดที่มีความยุติธรรมและแสดงความเป็นเพื่อน

ทั้งนี้รูปแบบตลาดที่น่าจะเหมาะสมในปัจจุบันมี 4 รูปแบบคือ (1) ตลาดท้องถิ่นหรือตลาดในชุมชน เป็นรูปแบบตลาดที่เกษตรกรควรกระทำเป็นอันดับแรก (2) ตลาดนัด เหมาะสำหรับเกษตรกรที่อยู่ใกล้เมือง ทางคมนาคมสะดวก รวมทั้งตลาดนัดในโรงเรียน (3) ตลาดแบบสหกรณ์ เป็นตลาดที่สร้างความเชื่อมั่นกับเกษตรกรว่าได้ขายผลผลิตแน่นอน หากใช้กระบวนการผลิตทางธรรมชาติ นอก

จากนั้นยังเหมาะสำหรับเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลเมือง ไม่สามารถมาตลาดนัดได้ และ (4) ตลาดขายตรงและตลาดกลางเพื่อเป็นตลาดขายส่งสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน น่าจะเหมาะสมกับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืนในระยะเวลานี้

เรื่องตลาดดังกล่าว มักชี้ให้เห็นว่า ตลาดที่เกษตรกรควรจะหันมามองคือ ตลาดท้องถิ่นก่อน เพราะมีลักษณะหลายอย่างที่องค์กรชาวบ้านสามารถจัดการได้ อาทิ เป็นตลาดที่ใกล้ชิดกับชาวบ้าน อยู่ในวิสัยที่ชาวบ้านจะเรียนรู้ได้ง่าย และไม่ต้องลงทุนสูง สินค้าจากภายนอกเข้ามาแทรกแซงได้ยาก เพราะสู้เรื่องต้นทุนไม่ได้ เสียค่าขนส่งน้อย ทำให้ช่วยประหยัดพลังงาน ระยะทางระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคที่สั้น ทำให้สินค้าที่ขายตลาดท้องถิ่นมีความสด ใหม่ และไม่ต้องใช้สารเคมีกันเสียทั้งหลาย ตลาดท้องถิ่นยังหมายถึง การผลิตและใช้เองในท้องถิ่น ซึ่งเป็นการพึ่งตนเองทั้งทางด้านการผลิตและการตลาด ซึ่งจะเป็นตลาดที่ยั่งยืนมากกว่า

ประเด็นข้อเสนอแนะจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ได้แก่ การส่งเสริมและสนับสนุนตลาดทางเลือกทุกรูปแบบให้มากขึ้น การจัดการเรียนการสอนในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีเนื้อหาครอบคลุมทุกเรื่อง ทั้งการผลิต แปรรูป มาตรฐานสินค้า ตลาดทางเลือก ผู้บริโภค กลุ่ม-เครือข่าย และนโยบาย รวมทั้งการวิจัยและพัฒนาตลาดทางเลือกให้เกิดความต่อเนื่อง เช่น เครือข่ายตลาดนัดสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน ตลาดกลางสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน

เมื่อพูดถึงเรื่องตลาด ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตเกษตรยั่งยืนในระบบตลาดประการหนึ่งคือเรื่อง มาตรฐานและการควบคุมคุณภาพผลผลิต ในการศึกษาเรื่อง “การตลาดและการรับรองมาตรฐานผลผลิตเกษตรที่ปลอดภัย” (ใน www.sadp.org) ได้สะท้อนให้เห็นปัญหา ที่หลายหน่วยงานดำเนินงานในเรื่อง ผักอนามัย ผักปลอดสารพิษ และผลผลิตเกษตรที่ปลอดภัย ซึ่งมักเป็นเพียงการตรวจสอบสารพิษตกค้าง และการตรวจสอบขั้นสุดท้ายของระบบการผลิตเท่านั้น ในทางด้านการตลาด พบว่ามีผลผลิตที่กล่าวอ้างว่า เป็นผลผลิตที่ “ปลอดภัย” เช่น ใช้คำว่า “สะอาด” “ปลอดสารเคมี” “ปราศจากสารกำจัดศัตรูพืช” “อนามัย” “อินทรีย์” “ปลอดภัย” “ปราศจากสารพิษ” “ธรรมชาติ” เป็นต้น ซึ่งการใช้ชื่อทั้งหมดนี้อยู่นอกเหนือการควบคุม ทำให้ผู้บริโภคเกิดความสับสน ไม่เชื่อถือ และนำไปสู่ความไม่สนใจผลิตภัณฑ์

ในส่วนการทำงานด้านนี้ของภาครัฐก็ได้มีความพยายาม พัฒนาระบบตรวจประเมินการผลิตและการควบคุมคุณภาพผลผลิต เช่น งานวิจัยของ รุ่งนภา ก่อประดิษฐ์สกุล และคณะ (2544) ซึ่งดำเนินโครงการ การวิจัยและพัฒนาระบบตรวจประเมินการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ²⁴ กับกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษเพื่อการค้า 4 กลุ่มจากจังหวัดนครปฐม กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี ด้วยการนำเอาวิธีการเกษตรที่ดีที่เหมาะสม (Good Agricultural Practice; GAP) ของคณะนำไปให้เกษตรกรปฏิบัติ ผู้วิจัยระบุว่า แนวทางปฏิบัติการควบคุมการใช้สารเคมีทางการเกษตร

24 ระบบตรวจประเมินการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ หมายถึง กิจกรรมและกระบวนการในการค้นหาเหตุผลและหลักฐานแวดล้อมต่างๆ นำมาเป็นเกณฑ์กำหนดวิธีการผลิตและกระบวนการการผลิตอันจะมีผลต่อคุณภาพของผลผลิต รวมถึงการจัดการของผู้ปลูกและวิธีการอันควรปฏิบัติในทุกๆ ด้าน รวมถึงมีการเสนอแนะมาตรการที่นำมาใช้แก้ไข ปรับปรุงเพื่อให้เกิดการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนการสร้างกระบวนการตรวจสอบ ประเมิน ปรับปรุงแก้ไข เพื่อนำไปสู่การรับรองต่อไป (รุ่งนภา ก่อประดิษฐ์สกุล และคณะ, อ้างแล้ว)

และระบบตรวจรับรองจากทางราชการไม่เอื้อให้เกิดการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและสอดคล้องกับความเป็นจริงในการเพาะปลูกของเกษตรกรรายย่อยที่ปลูกผักปลอดสารพิษ ปัจจุบันผลผลิตจากกลุ่มเกษตรกรมีสัญลักษณ์ของกลุ่มเองที่หลากหลาย ทำให้ผู้บริโภคไม่มั่นใจในสินค้าแต่ละชนิด ว่าผลิตแบบใด ปลอดภัยจริงหรือไม่ ใครจะรับรองมาตรฐาน

ในกระบวนการตรวจประเมิน ซึ่งตั้งเกณฑ์ไว้ในเรื่องการจัดบันทึก การใช้ปัจจัยการผลิต รายรับ-รายจ่ายของฟาร์ม และการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการตรวจสอบกันเองนั้น ผู้วิจัยพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญของระบบการผลิตและการควบคุมคุณภาพ ขาดความเอาใจใส่เรื่องสุขอนามัย ไม่คุ้นเคยกับการจัดบันทึกการปฏิบัติงานและการใช้ปัจจัยการผลิตต่างๆ รวมทั้งการรวมกลุ่มเพื่อพูดคุยถึงระบบและขั้นตอนการจัดการ แต่มักสนใจเพียงเทคนิคการผลิตบางอย่างเท่านั้น เช่น วิธีการทำน้ำหมักสูตรต่างๆ และเมื่อเปรียบเทียบการนำเอา GAP มาปฏิบัติในแปลงปลูก พบว่าเกษตรกรที่อยู่ภายใต้ข้อตกลงกับบริษัท (ส่งออก) มีศักยภาพในการทำตามระบบมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากความเอาใจใส่ของพนักงานบริษัทที่เข้าไปตรวจแปลงอย่างสม่ำเสมอ จึงมีปัจจัยที่เข้าไปกระตุ้นให้เกิดความระมัดระวัง โดยเฉพาะเรื่องการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช ขณะที่กลุ่มเกษตรกรภายใต้การดำเนินงานขององค์กรภาครัฐมีความระมัดระวังน้อยกว่า และเมื่อนำมาตรฐานการผลิตผักโดยใช้หลักการ GAP ของไทยมาเปรียบเทียบกับมาตรฐานยุโรป กับผัก 3 ชนิดคือ คะน้า ข้าวโพดฝักอ่อน และพริก พบว่า ในทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดการควบคุมคุณภาพในระบบการผลิตของเกษตรกรไทยเป็นเรื่องค่อนข้างยาก ทั้งนี้เสนอว่า โดยพื้นฐานสิ่งที่ควรทำคือ การจัดทำบัญชีรายรับ-จ่ายในการทำเกษตร การสร้างองค์กรกลุ่มผู้ผลิตให้มีความเข้มแข็ง และควรกำหนดและจำแนกกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษให้ชัดเจน เพื่อประโยชน์ในการสร้างชื่อเสียง ภาพลักษณ์และการตลาดของกลุ่มในที่สุด

นอกจากนี้มีการศึกษาวิจัยในเรื่ององค์กามาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของภาคเหนือ ผลการวิจัยพบว่า การที่จะพัฒนาโครงสร้างและเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กร และการสร้างเกณฑ์มาตรฐานการผลิตพืชผักอินทรีย์ที่เหมาะสมเพื่อการนำไปปฏิบัติให้ได้ผลนั้น จะต้องประกอบไปด้วยปัจจัยต่างๆ ได้แก่ (1) ความร่วมมือของกลุ่มองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรอินทรีย์ ทั้งองค์กรผู้ผลิต ผู้บริโภค และตลาด โดยพบว่า ระบบการขายตรงแบบตลาดนัดเหมาะสมกับการผลิตพืชผักในปัจจุบันที่สุด เพราะเป็นโอกาสที่ผู้ผลิตและผู้บริโภคจะได้มาพบกันเพื่อซื้อขายผลผลิตได้โดยตรง และสามารถเชื่อมั่นได้ในการใช้เกณฑ์มาตรฐานการทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกร ทำให้การขายแนวคิดการทำเกษตรอินทรีย์ไปยังกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตกลุ่มอื่นๆ และผู้บริโภคเป็นไปอย่างมีระบบและมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน โดยมีกฎเกณฑ์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์เป็นแนวทางในการเพาะปลูก (2) โครงสร้างสมาคมมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (3) ข้อบังคับสมาคมมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ และ (4) การนำเกณฑ์มาตรฐานไปปฏิบัติร่วมกับเกษตรกร (5) คู่มือผู้ตรวจสอบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ (6) การพัฒนากระบวนการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ และ (7) การจัดทำตรามาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ

ความมั่นคงทางอาหาร

ประเด็นที่นำมาผูกโยงในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนอีกเรื่องหนึ่งก็คือ ความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งที่จริงแล้วมีความสำคัญเป็นปัจจัยเบื้องต้นเกี่ยวกับสิ่งที่สนับสนุนการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน โดย

เฉพาะสำหรับเกษตรกรรายย่อย ให้สามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหารระดับครอบครัว ชุมชน ซึ่งหากการพัฒนาเกษตรกรรมยังยืนสามารถขยายผลได้ในระดับประเทศอย่างกว้างขวาง ก็ย่อมหมายถึงการมีความมั่นคงทางอาหารในระดับประเทศด้วยอย่างแน่นอน

แต่ปัจจุบันวัฒนธรรมไทยในการกินอยู่ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก การตลาดได้เข้ามาครอบงำความมั่นคงทางอาหาร ทำให้เกิดผลกระทบต่องานวิถีทางการเกษตร เกษตรดั้งเดิมถูกทำลาย การผลิตอาหารถูกดัดแปลงเข้าสู่ระบบตลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อีกทั้งยังมีการนำเทคโนโลยีชีวภาพในเรื่องการปรับแต่งพันธุกรรมมาใช้ในการผลิตอาหาร ซึ่งยังเป็นคำถามว่า ทั้งหมดนี้กำลังเดินไปบนเส้นทางที่ถูกผูกขาดโดยกลุ่มทุนข้ามชาติใช่หรือไม่

ที่จริงแล้วประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารเป็นประเด็นในระดับสากล นโยบายของรัฐที่จะส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็นครัวโลก เป็นนโยบายที่ประกาศชัดเจน และมีงบประมาณส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงาน หากแต่เมื่อได้ทบทวนภาวะวิกฤติอันเกี่ยวข้องกับระบบอาหารในสังคมไทย และสถานการณ์การรุกคืบเข้ามามีอิทธิพลของระบบเกษตรเพื่อการพาณิชย์ ก็ก่อให้เกิดคำถามถึง ความมั่นคงทางอาหารของประเทศไทยว่า ยังมีอยู่จริงหรือไม่ เพราะประเทศไทยกำลังเผชิญกับการสูญเสีย ตั้งแต่รากฐานระบบคิด วัฒนธรรมอาหารดั้งเดิม ฐานทรัพยากรถูกทำลาย สิ่งแวดล้อมทั้งดิน น้ำ อากาศได้รับผลกระทบ สุขภาพของผู้ผลิตผู้บริโภคได้รับผลกระทบจากระบบอาหารยุคใหม่ ทั้งปัญหาความขาดและความเกิน เช่นนี้แล้ว ประเทศไทยยังจะเป็นครัวโลกที่อุดมสมบูรณ์ ยังยืนได้ กระนั้นหรือ (สำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร, 2545)

นอกจากเรื่องความมั่นคงทางอาหารแล้ว ประเด็นเรื่องสุขภาพได้รับความสำคัญมากขึ้น ภายใต้กระแสสังคมในเรื่องการปฏิรูประบบสุขภาพ ประเด็นด้านสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตร มักกล่าวถึงอันตรายจากการใช้สารเคมี/ สารพิษทางการเกษตรเป็นสำคัญ แต่แท้จริงแล้ว เกษตรกรรมยังยืนกับมิติด้านสุขภาพเกี่ยวข้องกับเรื่องอาหารโดยตรง รวมทั้งสุขภาพของสังคมด้วย ซึ่งในระยะหลังมีการเชื่อมโยงให้เห็นประเด็นเหล่านี้มากขึ้น โดยเฉพาะในงานวิจัยที่สนับสนุนโดยสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) เช่น โครงการพัฒนาสุขภาพประชาชนชาติไทยโดย “การส่งเสริมการผลิตและบริโภคอาหารคุณภาพ : ระบบและกระบวนการผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่” และ โครงการการพัฒนาแนวทางและวิธีการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ กรณีศึกษา การทำเกษตรแบบทำสัญญาของเกษตรกรกับบริษัทเอกชน (Contract Farming) (ดูเพิ่มเติมใน www.hsri.or.th)

สุขภาพของสังคม

ในด้านสุขภาพของสังคม เรื่องเกษตรกรรมยังยืนนั้นเชื่อมโยงกับมิติด้านสุขภาพอย่างน้อยที่สุด 3 ส่วนคือ สุขภาพกาย สุขภาพใจ และสุขภาพทางสังคม เช่นว่าหากทำการเกษตรแบบพอเพียง ที่ไม่ใช้สารเคมี ย่อมไม่เกิดอันตรายกับสุขภาพ จิตใจไม่ต้องเครียดกับเรื่องการถูกกดราคาในระบบตลาดแข่งขัน และไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนกับสังคม ทั้งสามส่วนนี้สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก แต่ส่วนใหญ่มักมองจากวิธีการทำการเกษตร เรามักจะมองความสัมพันธ์จากเรื่องสุขภาพกายเป็นหลัก ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว ผลกระทบทางสุขภาพดังกล่าว มีขอบเขตกว้างขวางมากกว่าการมองไปแค่สุขภาพหรือการเจ็บป่วยทางร่างกายเท่านั้น ดังที่มีการวิเคราะห์ให้เห็นว่า วิธีการผลิตทางการเกษตรแบบพันธะสัญญานั้น ได้สร้างให้เกิดระบบการพึ่งพาภายนอกสูง อีกทั้งมักเป็นปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้ ใน

ระยะยาวจะทำให้เกษตรกรสูญเสียวิถีการผลิตและรูปแบบการจัดการที่เคยมีมา และที่สำคัญคือนำไปสู่ระบบการตลาดแบบผูกขาด ที่อยู่ในมือกลุ่มทุนเพียงไม่กี่กลุ่ม ดังที่มีข่าวเรื่องการกดราคาจากบริษัทผู้รับซื้อปรากฏให้เห็นอยู่เนืองๆ (“ผู้เลี้ยงไก่” ชะตาขาด บ.ยักษ์ใหญ่ยึดตลาด ใน ผู้จัดการรายวัน 3 ก.พ. 2546 :1-2) ประเด็นวิถีชุมชนเข้มแข็งบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืนนี้ ได้ทำให้เห็นความเชื่อมโยงของประเด็นกิจกรรม ที่ทำให้เห็นภาพองค์รวมของเกษตรกรรมยั่งยืน ที่ไปเกี่ยวกับเรื่อง ระบบอาหาร สุขภาพ ประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน หรือแม้กระทั่งความเป็นมนุษย์ เป็นต้น และวิถีชุมชนเข้มแข็งต้องเริ่มมาจากความมั่นคงทางอาหารก่อน นั่นคือการพัฒนาบนฐานของเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งโยงกับทุนที่มีอยู่ในชุมชนทั้งทุนที่เป็นธรรมชาติและทุนทางสังคม

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้มีประเด็นปลีกย่อยที่ยังเป็นโจทย์หรือข้อถกเถียงกันได้อยู่เสมอ อันเนื่องมาจากฐานคิดหรือวิธีคิดในการพัฒนาหรือมองประเด็นปัญหา อาทิเรื่องตลาดนั้น ในส่วนของการทำงานและการเคลื่อนไหวขององค์กรพัฒนาเอกชนและเครือข่ายชาวบ้านที่ทำเกษตรกรรมทางเลือกชี้ให้เห็นว่า ตลาดทางเลือกคือขบวนการของความเป็นมนุษย์ ดังนั้นถ้าพูดเรื่องตลาดทางเลือกโดยเอาเงินเป็นตัวตั้ง ก็ถือผิดทาง เพราะเงินต้องมารับใช้มนุษย์ ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น จึงต้องคิดว่า จะผลิตอย่างไรให้เราเป็นมนุษย์มากขึ้น จะบริโภคอย่างไรให้เราเป็นมนุษย์มากขึ้น ไม่ใช่ทำไปแล้วเห็นแค่เงิน ยิ่งในปัจจุบันด้วยแล้ว กระแสสุขภาพ สิ่งแวดล้อมต่างๆ ทำให้เกิดการฉกฉวยโอกาส เช่นที่เราจะเห็นว่า มีบางบริษัทขายทั้งปุ๋ยเคมีและปุ๋ยชีวภาพ ขายทั้งอาหารเคมีและอาหารปลอดสาร ชี้ให้เห็นการต่อสู้ในระบบตลาดที่ยิ่งเข้มข้นมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านผู้ผลิตเกษตรทางเลือก ซึ่งรวมไปถึงการใช้เทคนิคใหม่ๆ อย่างเรื่องจีเอ็มโอด้วย

3.3.1.5

แนวคิด ทิศทาง และนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

ในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน อาจกล่าวได้ว่า ประเด็นที่สำคัญและเป็นพื้นฐานเลยก็คือ ในเรื่องฐานคิดและความเข้าใจต่อเรื่องนี้ ซึ่งการมีแนวคิด ความเข้าใจที่แตกต่างกันในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนของฝ่ายต่างๆ น่าจะส่งผลให้สังคมเกิดความสับสน และทำให้การพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่แท้จริงเบี่ยงเบนออกไป ดังที่มีการวิพากษ์ว่า แนวคิดในการพัฒนาของรัฐต่อเรื่องนี้เน้นเป็นเกษตรกรรมยั่งยืน ที่อยู่ภายใต้วาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งถูกรองรับด้วยกระบวนการพัฒนาแบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี ซึ่งจะไม่ทำให้สามารถแก้ปัญหาของระบบเกษตรกรรมได้อย่างแท้จริง

เช่นเดียวกับการที่บริษัทเอกชน ที่ผลิตเคมีภัณฑ์ได้เข้าไปมีบทบาทส่งเสริมเรื่องการศึกษาของเยาวชนในชนบท โดยการมอบทุนการศึกษา หรือมอบให้กับโรงเรียนที่มีผลงานด้านการส่งเสริมให้นักเรียนทำการเกษตร เพื่อนำทุนไปใช้ในการจัดการสอนสาขาเกษตรแบบที่เรียกว่า “เกษตรแบบยั่งยืน” ประเด็นเหล่านี้ทำให้เห็นถึงความลักลั่นของแนวคิดในเรื่องเกษตรยั่งยืน ที่แต่ละฝ่ายที่ใช้วาทกรรมนี้จะต้องช่วงชิงการให้ความหมายโดยกลุ่มของตน เพราะทุกวันนี้ สื่อ และการเผยแพร่เทคโนโลยีต่างความรู้ต่างๆ ได้เข้าไปใกล้ชิดเกษตรกรรมมากขึ้นในทุกทาง เช่น ผ่านระบบการส่งเสริมการขายผลิตภัณฑ์เคมีเกษตรต่างๆ ซึ่งเป็นภาพที่ดูจะไปกันไม่ค่อยได้กับแนวทางของเกษตรยั่งยืนเอาเสียเลย

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรยั่งยืน

ทั้งนี้ในเรื่องนโยบายเกษตรมีการพูดถึงกันมากกว่า จำเป็นต้องมีฐานคิดใหม่ในการพัฒนาภาคเกษตร เพราะการพัฒนาภาคเกษตรที่ผ่านมา ภายใต้กระบวนการทัศน์เดิมนั้นได้นำไปสู่จุดติดตันที่ผ่านมา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้มีการประชุมระดมความคิดเห็นต่อนโยบายเกษตรไทยเพื่อกำหนดกรอบวิจัยด้านนโยบายเกษตร ทำให้เห็นถึงประเด็นสำคัญด้านนโยบายเกษตรหลายเรื่องที่จะต้องมีการพัฒนาสร้างองค์ความรู้ต่อไป อาทิ ฐานคิดใหม่ในการพัฒนาภาคเกษตร, อิทธิพลและผลกระทบของนวัตกรรมเกษตรต่อนโยบายเกษตรไทย, กระบวนการกำหนดและดำเนินนโยบายเกษตรไทยและผลกระทบจากนโยบาย เป็นต้น (สมบุรณ์ เจริญจิระตระกูล และคณะ, 2544) ซึ่งมีประเด็นน่าสนใจในแต่ละเรื่องอีกหลายประเด็น อย่างไรก็ตาม ถือว่ายังมีการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนโยบายเกษตรไม่มากนัก

ศ.เสนห์ จามริก (ใน สมบุรณ์ เจริญจิระตระกูล และคณะ, อ้างแล้ว) ได้กล่าวไว้ในทำนองที่ว่า นโยบายเกษตรควรจะต้องมองผลในระยะยาว มิใช่การส่งเสริมให้เร่งผลิตเพื่อส่งออกให้มากที่สุด แต่เราจะต้องเน้นให้นโยบายเกษตรไทยเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาธุรกิจและอุตสาหกรรมในแบบฉบับของเราเอง ด้วยการส่งเสริมภาคเกษตรกรรมซึ่งสามารถพัฒนาเพื่อไปสู่อุตสาหกรรมได้ ซึ่งจะต้องคัดสรรให้เหมาะสมสอดคล้องกับเทคโนโลยีที่เราสามารถพึ่งตนเองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องอาหารและยา แต่ทั้งนี้จำเป็นจะต้องดำเนินการทางนโยบายในประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ด้วย อาทิ นโยบายที่ส่งเสริมให้ฟื้นฟูฐานทรัพยากรในชุมชนชนบท การสร้างระบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่ชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างพอเพียง สามารถพึ่งตนเองได้ การพัฒนาการศึกษาของท้องถิ่นให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น รวมทั้งนโยบายเกษตรควรจะต้องเน้นความเป็นองค์รวมและการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนและภาคเกษตรกรรมในภาคต่างๆ

ตัวชี้วัดเกษตรกรรมยั่งยืน

ในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน มิติดหนึ่งที่มีการศึกษากันคือ ตัวชี้วัดเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อใช้ในการวัดผล ประเมินและติดตามผล ใช้เป็นเครื่องมือสร้างความตระหนัก แต่มักเป็นตัวชี้วัดที่พัฒนาจากสาขาวิชาเฉพาะ สร้างโดยนักวิชาการ โดยขาดการมีส่วนร่วมของผู้ใช้ตัวชี้วัด และส่วนมากจะวัดการยอมรับของเกษตรกร หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า เกณฑ์ในการคัดเลือกตัวชี้วัด ไม่สัมพันธ์กับการใช้ในการจัดการ และการตัดสินใจ ทั้งนี้จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้มีส่วนร่วม โดยอาจแบ่งได้เป็น ตัวชี้วัดระดับแปลง อาทิ ความหลากหลายของกิจกรรม ความเกื้อกูลของกิจกรรม การเปลี่ยนจากสารเคมีเป็นสารชีวภาพ ลดต้นทุนการผลิต ลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอก เป็นต้น ตัวชี้วัดระดับครัวเรือน อาทิ หนี้สินลดลง เงินออมเพิ่มขึ้น พึ่งพาอาหารเพื่อสุขภาพมากขึ้น ครอบครัวมีเวลาอยู่ร่วมกันมากขึ้น และตัวชี้วัดระดับชุมชน อาทิ มีกลุ่มมากขึ้น มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการจัดการร่วมกัน การสัมพันธ์กับองค์กรภายนอก เป็นต้น (พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ ในการประชุม “แนวทางการประสานความร่วมมือและประเด็นงานวิจัยด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในจังหวัดเชียงใหม่”)

นอกจากนี้อาจมีการแบ่งตัวชี้วัดออกเป็นด้านต่างๆ ได้แก่ ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจ เช่น มีรายได้ต่อเนื่อง ไม่มีหนี้สิน มีมรดกให้ลูกหลาน ชุมชนพึ่งตนเอง ด้านสังคม วัฒนธรรม การศึกษาเรียนรู้ เช่น มีการรวมกลุ่ม มีการบริหารจัดการกลุ่มที่ดี มีการช่วยเหลือกัน ครอบครัวอบอุ่น มีความสุข องค์ความรู้-ภูมิปัญญาได้รับการฟื้นฟู ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ในเรื่องระบบ นิเวศน์ ดิน น้ำ ป่า และ

ด้านอาชีพโดยและอิสรภาพทางความคิด เช่น มีส่วนร่วมในการคิด มีอำนาจในการตัดสินใจและปฏิบัติ มีเครือข่ายองค์กรชาวบ้านที่ทำหน้าที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผลักดัน ตีกรอบเชิงนโยบาย สามารถกำหนดการประกอบอาชีพ ดำรงชีวิต และการเมือง เป็นต้น(จดหมายข่าววิจัยท้องถิ่น, ปีที่ 3 ฉบับที่ 4 : 8)

แนวทางและนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน

ในด้านทิศทางและนโยบายการพัฒนาเกษตรยั่งยืนของรัฐ โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน (ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544 ก) ได้ชี้ประเด็นในเชิงแนวทางและนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน โดยเฉพาะจากหน่วยงานรัฐ ซึ่งหากมีการสนับสนุนอย่างจริงจังแล้ว ก็น่าจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงได้มาก ขณะที่ในปัจจุบันแม้จะมีกระแสเรื่องนี้พอสมควร แต่การสนับสนุนอาจยังไม่เข้มข้นเท่าที่ควร ทั้งนี้ในการศึกษาวิจัยปัญหาของเกษตรกรที่ทำการเกษตรแบบยั่งยืน เกษตรกรได้ให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายหรือในแนวทางที่รัฐพึงกระทำหรือไม่ควรทำ ได้แก่

1. นโยบายด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อาทิ การจัดการเรื่องสารเคมีทางการเกษตร โดยการณรงค์ กระตุ้นให้เกษตรกรลดการใช้สารเคมี และให้คนไทยหันมาบริโภคพืชผักปลอดสารพิษ ทั้งโดยผ่านสื่อต่างๆ และผ่านระบบการศึกษาตั้งแต่วัยเด็ก หรือสร้างแรงจูงใจและความภาคภูมิใจให้กับเกษตรกรที่ผลิตพืชผัก ผลไม้ปลอดสารพิษ ด้วยการจัดประกวดและแจกรางวัล และที่สำคัญคือ ควรลดการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ลดการส่งเสริมการขยายปุย ยาเคมีราคาถูกให้แก่เกษตรกร ไปจนถึงไม่ควรนำเข้าปุ๋ยเคมี และสารป้องกันกำจัดศัตรูพืชจากต่างประเทศ
2. นโยบายด้านการเงินการคลัง ได้แก่ การช่วยเหลือเรื่องเงินทุนในระยะเริ่มต้น เพราะงบประมาณที่รัฐสนับสนุนยังไม่เพียงพอ และควรมีมาตรการให้ใช้เงินตรงตามวัตถุประสงค์ หรือสนับสนุนในรูปของเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ เป็นต้น
3. นโยบายด้านการปรับกระบวนการทำงานของภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะในเรื่องการส่งเสริมการเกษตร รัฐจะต้องมีการส่งเสริมการทำเกษตรยั่งยืนอย่างจริงจัง ทั้งในด้านเงินทุน ปัจจัยการผลิต และการเงิน ตลอดจนการติดตามตรวจสอบ เพื่อให้กำลังใจและเป็นที่ปรึกษาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ เช่น การดูงาน เป็นต้น และที่สำคัญ เจ้าหน้าที่รัฐควรใส่ใจศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน และนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับความรู้ที่ลงมาส่งเสริม เพราะภูมิปัญญาชาวบ้านมักมีความเหมาะสมสอดคล้องกับท้องถิ่นนั้นๆ อยู่แล้ว รวมทั้งต้องให้สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้านด้วย
4. นโยบายด้านการตลาดและราคาของผลผลิตและปัจจัยการผลิต อาทิ การสร้างความมั่นคงด้านการตลาด ด้วยการจัดรูปแบบทางการตลาดที่มั่นคง และการดูแลเรื่องราคาราคาผลผลิตของเกษตรกรให้สามารถขายผลผลิตได้ตามราคาที่เหมาะสม รวมทั้งการประชาสัมพันธ์กับผู้บริโภคทั้งในและต่างประเทศในเรื่องคุณภาพของผลผลิต ส่วนในด้านปัจจัยการผลิต ควรมีการผลิตปุ๋ยขึ้นใช้เองในประเทศ แทนการนำเข้า เป็นต้น
5. นโยบายด้านการรวมกลุ่ม เครือข่าย สังคม และสาธารณูปโภค ได้แก่ การสนับสนุนเรื่องสาธารณูปโภค โดยเฉพาะแหล่งน้ำ การสนับสนุนเกษตรกรในการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม/ เครือข่าย เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านความรู้ การฝึกอบรม การดูงาน และการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภายนอกให้เป็นไปอย่างสะดวกมากขึ้น

6. นโยบายด้านการเผยแพร่ข้อมูลและความรู้ ได้แก่ การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการทำเกษตรยั่งยืน เพื่อให้เกษตรกรต้องทำในลักษณะลองผิดลองถูก

จากการทบทวนองค์ความรู้มีสะท้อนว่า ทิศทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ก่อให้เกิดโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม ที่ไม่เป็นธรรม ทำให้ชาวบ้าน ชุมชนเป็นผู้ด้อยโอกาสในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากรของตน และมักเป็นเพียงผู้รับผลกระทบจากการพัฒนา ปัญหาต่างๆ มีรากฐานมาจากวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์ที่แตกต่างกันของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคม ซึ่งย่อมสะท้อนให้เห็นถึง การมองปัญหา แบบแผนการจัดการ การแก้ไขปัญหาด้วยท่าทีที่แตกต่างกันด้วย ข้อเสนอต่างๆ บางส่วนมีรูปธรรมหรือข้อมูล งานวิจัยเชิงประจักษ์ในพื้นที่เกิดขึ้นมากมาย ที่ชี้ให้เห็นการแก้ปัญหาในระดับล่าง ซึ่งเป็นการจัดการตนเองของชุมชน มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย และมีการสนับสนุนจากสถาบันภายนอก แต่อาจยังมีช่องว่างในการเชื่อมโยงกับโครงสร้างส่วนบน อย่างไรก็ตาม แนวโน้มในด้านนี้ ก็พอมีให้เห็นบ้าง เช่น โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ที่สนับสนุนโดยสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรฯ ซึ่งเป็นงานที่เชื่อมโยงงานวิจัยเชิงประจักษ์ในพื้นที่ขึ้นมาเชื่อมโยงกับส่วนนโยบายมากขึ้น

ในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนนั้น อาจกล่าวได้ว่า ได้ถูกหยิบยกไปเป็นนโยบาย ที่รัฐบาลประกาศเป็นแนวทางหลักในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและระบบการผลิตเพื่อพัฒนาไปสู่ความมั่นคงยั่งยืนของสถาบันเกษตรกรรายย่อย ชุมชนและสังคมตั้งแต่แผนฯ 8 โดยกำหนดให้มีพื้นที่เกษตรกรรมยั่งยืนร้อยละ 20 ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งประเทศ หรือประมาณ 25 ล้านไร่ แต่ก็ที่ทราบกันดีแล้วว่า การดำเนินงานหลายส่วนไม่สอดคล้อง และขาดมาตรการสนับสนุนให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ทั้งนี้อาจเป็นผลมาจากกระบวนการการมีส่วนร่วมในการกำหนดให้เกษตรกรรมยั่งยืนเป็น “นโยบายสาธารณะ” ก็ไม่ได้

โดยทั่วไป ผู้คนจำนวนมากมักคุ้นเคยกับการประกาศและดำเนินนโยบายของรัฐบาล มักจะสรุปเอาว่า นโยบายสาธารณะก็คือ นโยบายรัฐบาลที่ประกาศต่อรัฐสภาหรือสาธารณชน แต่ในความเป็นจริง นโยบายสาธารณะอาจเกิดและดำเนินไปได้โดยฝ่ายต่างๆ ในสังคม โดยไม่จำเป็นต้องได้รับการประกาศอย่างเป็นทางการจากรัฐบาล เพราะนโยบายสาธารณะก็คือ “ทิศทางหรือแนวทางที่สังคมโดยภาพรวมเห็นว่า หรือเชื่อว่าควรที่จะดำเนินการไปในทางนั้น” ซึ่งทิศทางหรือแนวทางนั้น อาจเกิดขึ้นมาจากความริเริ่มของรัฐบาล ของภาคเอกชน หรือของภาคประชาชนก็ได้ ดังนั้น นโยบายสาธารณะจึงมีความหมายกว้างขวาง โดยรวมถึงนโยบายของรัฐบาล กฎหมายจากรัฐสภา นโยบายขององค์กรท้องถิ่น และการปฏิบัติการในระดับสาธารณะของภาคประชาชน และภาคเอกชน ดังนั้น จึงมีการเสนอว่า จำเป็นต้องมองนโยบายในฐานะที่เป็นกระบวนการมากกว่าการยึดเอา “คำประกาศ” ที่เป็นทางการและมองแต่ละนโยบายแยกขาดจากกันระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติ ซึ่งมุมมองเช่นนี้จะทำให้ไม่สามารถเข้าใจถึงความซับซ้อนของกระบวนการนโยบาย และทำให้ไม่สามารถสนับสนุนให้เกิดนโยบายสาธารณะได้ในที่สุด ทั้งนี้การผลักดันนโยบายสาธารณะ จำเป็นจะต้องคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ ได้แก่ การสร้างหรือเพิ่มความตระหนักในคุณค่าของเรื่องนั้นๆ การสนับสนุนข้อมูลหลักฐานที่เกี่ยวข้อง การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในการผลักดันนโยบายอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น (เดชรัต สุขกำเนิด, วิชัย เอกพลากร และปัดพงษ์ เกษสมบุรณ์, 2545 : 17)

ดังที่ ศ.นพ. ประเวศ วะสี ได้ชี้ให้เห็นว่า การจะส่งเสริมให้การเกษตรยั่งยืนขยายตัวมากขึ้น จะต้องพิจารณาในหลายเรื่อง ได้แก่ สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร การใช้เทคโนโลยี การไปเชื่อมโยงกับกระบวนการนโยบาย ที่ประชาชนต้องเข้าไปมีส่วนร่วม ซึ่งในเรื่องการเกษตรนั้น นโยบายจะต้องสนับสนุนให้คนอยู่ในภาคเกษตรให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ รวมทั้งต้องเปลี่ยนตัวชี้วัดการพัฒนาเสียใหม่

3.3.2

กระบวนการวิจัย และวิธีวิทยาการวิจัย

“ผลงานการวิจัยที่เป็นอยู่ส่วนใหญ่มักหยุดอยู่แค่ความรู้ที่ได้เท่านั้น ปัญหาสำคัญของโลกในปัจจุบันที่ศึกษาวิจัยกันทั่วโลกคือ ใช้ความรู้เป็นตัวตั้งแทนที่จะใช้ปัญญา โลกทั้งโลกขณะนี้มีความรู้ แต่ไปไม่ถึงปัญญา เพราะถูกกิเลสครอบงำ”

ประเวศ วะสี, “ธรรมะแห่งความหลากหลาย”

ในการประชุมวิชาการประจำปี

โครงการ BRT ครั้งที่ 5, 8-11 ตุลาคม 2544

ณ โรงแรมเกลียว จ.อุดรธานี

คำกล่าวข้างต้นคงเป็นคำอธิบายให้เห็นได้อย่างดีว่า ทำไมในระยะหลังงานวิจัยจึงมักถูกตั้งคำถามมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานวิจัยชุมชน ซึ่งหากวิเคราะห์ลงไปถึงกระบวนการทำวิจัยท้องถิ่นกระแสหลักแล้ว จะเห็นว่า ชุมชนท้องถิ่นและชาวบ้านมีฐานะเป็นประชากรและตัวอย่างของการวิจัย ฐานคิดของการวิจัยยังยึดติดอยู่กับแนวคิดทฤษฎีตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิด ทฤษฎีที่ว่าด้วยความทันสมัย ดังนั้นการวิจัยจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในกระบวนการผลักดันให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่รัฐหรือฝ่ายผู้มีอำนาจกำหนด นอกจากนี้ในส่วนอื่นๆ ของกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การกำหนดประเด็นปัญหาโจทย์วิจัย วัตถุประสงค์ การออกแบบการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนรายงานการวิจัย การเผยแพร่งานวิจัย และการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ เป็นเรื่องของคณะนักวิจัยที่เป็น “บุคคลภายนอกชุมชน” ทั้งสิ้น ชุมชนท้องถิ่นและชาวบ้านจึงไม่ใช่ตัวตั้งในกระบวนการวิจัย ดังนั้นความรู้หรือภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น จึงถูกดึงออกจากชุมชนท้องถิ่นเพื่อมารับใช้องค์กรและสถาบันภายนอก ทั้งสถาบันการศึกษา หน่วยงานรัฐ ธุรกิจอุตสาหกรรมและบริการ ตลอดจนถึงองค์กรระหว่างประเทศที่ให้ทุนวิจัยหรือพัฒนา ซึ่งหากการวิจัยยังดำเนินไปในลักษณะนี้ ชุมชนจะมีแต่ความอ่อนแอ เพราะไม่มีโอกาสใช้ภูมิปัญญาและศักยภาพของตนเองในการตอบสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาของตนเอง ต้องพึ่งพาคนภายนอกมาคิดให้ทำ ให้ มีหน้าซ้ำความรู้หรือภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่สั่งสมมา และที่เกิดจากกระบวนการวิจัย แทนที่จะได้สืบสานผสมกลมกลืน กับความรู้ที่อยู่เป็นทุน แล้วเอามาเพิ่มพลังความคิดให้ชุมชนในการปรับตัวหรือแก้ไขปัญหา กลับถูกดูดออกไปรับใช้สังคมภายนอก แบบแผนการวิจัยดังกล่าว ทำให้ชุมชนอยู่ในฐานะเสียเปรียบและขาดพลังความรู้ที่ถูกต้องและเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ต้อง

เจรจาต่อรองกับหน่วยงานภายนอกเพื่อปกป้องผลประโยชน์ สิทธิชุมชนและวิถีชีวิตที่เป็นปกติสุข
ของชุมชนเอง (วิทยุ จ๋ารัสพันธุ์, 2545 : 146)

งานวิจัยเรื่องหนึ่ง ที่เสมือนเป็นการตั้งคำถามท้าทายต่อวงวิชาการก็คือ งานวิจัยเรื่องเชื่อนปากมูล
ซึ่งจัดทำโดยคณะวิจัยไทบ้าน สมัชชาคนจนกรณีเชื่อนปากมูล และเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออก
เฉียงใต้ (อ่านเพิ่มเติมใน ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, แม่มนการกลับมาของคนหาปลา (กรุงเทพฯ :
เครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้, 2545) ศ.ดร.ยศ สันตสมบัติ ให้ทัศนะว่า เป็นงานวิจัยที่
เก็บรวบรวมข้อมูลและนำเสนอโดยชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล ซึ่งจัดทำ
ขึ้นท่ามกลางสถานการณ์ของวิกฤติทางวิชาการ ที่ความจริงถูกผูกขาดโดยคนบางกลุ่ม และไม่มีที่ยืน
ให้กับความรู้ท้องถิ่น และทำให้เราจำเป็นต้องหันมาทบทวนงานของนักวิชาการของรับเสียใหม่ว่า
ช่วยให้เรามองเห็นภาพความเป็นจริงทางสังคมมากน้อยเพียงใด งานวิจัยที่ผ่านมา ที่ทำโดยมือ
ป็นรับจ้าง เป็นงานวิจัยตามโจทย์ที่ถูกกำหนดคำตอบไว้ล่วงหน้า และมุ่งแสวงหาทางเลือกและความ
มั่นคงให้กับสังคมเพียงใด และงานวิจัยของชาวบ้าน ทำให้เราจำเป็นต้องทบทวนตรวจสอบนโยบาย
เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างจริงจังและเร่งด่วน ว่าสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และ
ความต้องการของคนไทยอย่างแท้จริงเพียงใด (ยศ สันตสมบัติ, “ความจริงจากแม่น้ำมูล” ใน
กรุงเทพธุรกิจ จุติประกาย, 28 ต.ค. 45 : 2)

การวิจัยในฐานะเครื่องมือเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

ในระยะหลังได้เริ่มมีการพูดถึงและปรับเปลี่ยนกระบวนการวิจัยในฐานะที่เป็นเครื่องมือเสริมสร้าง
ความเข้มแข็งชุมชน โดยให้ชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของปัญหาเป็นผู้วิจัย แทนที่จะเป็นผู้ถูกวิจัยหรือผู้ให้
ข้อมูลดังแต่ก่อน แล้วให้หน่วยงานหรือคนนอกเป็นพี่เลี้ยงหรือผู้ช่วย โดยผ่านกระบวนการวิจัยเชิง
ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งงานวิจัยในแนวนี มีได้เป็นเรื่องใหม่ หากแต่ถูกบดบังด้วยการวิจัย
กระแสหลัก ทำให้ได้รับความสนใจน้อย อย่างไรก็ตามปัจจุบันมีโครงการวิจัยหลายโครงการในหลาย
หน่วยงานที่ประยุกต์ใช้การวิจัยที่ให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม มากขึ้น อาทิ งานวิจัยเพื่อทอง
ถิ่นภายใต้การสนับสนุนของ สกว. โครงการวิจัยพัฒนาระบบสุขภาพของ สวรส. เป็นต้น กระทั่งถึง
งานวิจัยในโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ที่ดำเนินการโดยกลุ่ม
องค์กรเกษตรกรเป็นหลัก

กระบวนการวิจัยที่ให้คนในชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง และนักวิจัยภายนอกเป็นเพียงผู้เข้าไปศึกษาเรียน
รู้ และประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ขึ้นมาแก้ไข
ปัญหาของชุมชนเองดังกล่าว การทำวิจัยจึงเป็นภารกิจร่วมของนักวิจัยและคนในชุมชน ที่จะต้องช่วย
กันคิดวิเคราะห์ปัญหา ความต้องการ และค้นหาศักยภาพของชุมชน เพื่อนำไปสู่การตั้งโจทย์วิจัยที่
สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และแนวทางการแสวงหาความรู้เพื่อตอบโจทย์วิจัย โดยการคิด
และลงมือปฏิบัติในสภาพแวดล้อมของชุมชนจริงๆ และการวิจัยดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เป็น
กระบวนการของการคิด-ทำ-วิเคราะห์/ สังเคราะห์/ สรุปบทเรียน-คิด ทำ เป็นวงจรต่อเนื่องกันไป ด้วย
กระบวนการวิจัยที่ต่างเรียนรู้และพัฒนาองค์ความรู้ไปด้วยกัน หากพิจารณาในมุมมองนี้ การวิจัยจึง
เป็นเครื่องมือที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ชุมชน เป็นการวิจัยที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาทอง
ถิ่น เคารพในความคิดและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของคนในชุมชน และเรียนรู้ร่วมกับนักวิจัย
นักพัฒนาจากภายนอกบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบแนวราบ

ที่สำคัญการวิจัยยังเป็นสื่อกลางในการระดมสรรพกำลังของผู้คน กลุ่ม หน่วยงาน สถาบันทั้งภายใน และภายนอกชุมชนให้เข้ามาช่วยกันคิด ทำ วิเคราะห์/ สังเคราะห์ สรุปบทเรียนตลอดกระบวนการวิจัย ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีพลัง ทั้งในแง่พลังความรู้และพลังทางสังคมที่จะรับมือกับการเปลี่ยนแปลง และเพิ่มศักยภาพในการต่อรองกับอำนาจรัฐและทุนภายนอกที่เข้ามากระทบ นอกจากนี้แล้ว การวิจัยชุมชนแบบมีส่วนร่วม ยังเป็นตัวเชื่อมต่อนำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างแวดวงวิชาการ ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานพัฒนาในเชิงปฏิบัติ โดยที่มีชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนกลางหรือเวทีของการเรียนรู้ โดยที่นักวิจัย/ วิชาการสามารถนำประสบการณ์และข้อค้นพบจากการวิจัยร่วมกับชุมชนท้องถิ่นและหน่วยงานพัฒนา ที่เกี่ยวข้องมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่น ใช้ในกระบวนการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษา หรือเผยแพร่ต่อสังคม ทำให้นักเรียน นักศึกษาได้เรียนรู้เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี หลักการ และแนวทางการประยุกต์ใช้จากการปฏิบัติจริงในสภาพแวดล้อมของสังคมไทย อันจะนำไปสู่ความเข้าใจในสังคมของตนเองมากขึ้น (วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์, อ้างแล้ว)

การวิจัยในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

ในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน องค์ความรู้ด้านนี้ ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการพัฒนาของเกษตรกรเอง ซึ่งแตกต่างจากการเกษตรในแนวทางการปฏิบัติเขียว ที่องค์ความรู้ส่วนใหญ่เกิดจากการวิจัยและพัฒนาของทางราชการที่ได้รับงบประมาณจากรัฐบาล เนื้อหาเกษตรกรรมยั่งยืนที่ถูกผลิตออกมาใน 4-5 โครงการหลักๆ ดังกล่าวข้างต้น มีสถานะการลงไปทำการศึกษาศึกษาเป็นกรณีศึกษาที่ยกระดับขึ้นมาเป็นภาพรวมของภูมิภาค โดยทำการศึกษารอบคลุมทุกภาค ซึ่งมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นการลงไปทำวิจัยเชิงลึกในพื้นที่ แต่ก็ยังถือว่ามีจำนวนน้อย เพราะแท้จริงแล้ว งานวิชาการนั้น ทำได้เพียงการอธิบายปรากฏการณ์ซึ่งก็มีขึ้นมาระดับหนึ่งในจำนวนไม่มาก จึงไม่น่าแปลกใจว่า อาจจะวนเวียนอยู่ในกรณีศึกษาเดิมๆ ที่ประสบความสำเร็จแล้ว และมีการขยายประเด็นศึกษาออกไปในเรื่องต่างๆ ซึ่งก็มีความสำคัญเช่นกัน แต่ที่ยากไปกว่านั้นก็คือ งานวิชาการที่ล่องลอยไปกับกระบวนการทางสังคมหรืองานพัฒนา ซึ่งต้องอาศัยเวลาพอสมควร กว่าจะสรุปบทเรียนได้ ซึ่งนั่นมักไม่สอดคล้องกับวิถีการวิจัยของนักวิจัยจากภายนอก

ฉะนั้นแนวคิดเรื่องชาวบ้านทำวิจัย หรืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงดูจะเป็นทางออกที่ดีในเรื่องนี้ ไม่เพียงทำให้งานวิจัยเป็นของชาวบ้าน ตั้งแต่การตั้งโจทย์ ทำวิจัย สรุปผล แต่ยังหมายถึงการสร้างพลังอำนาจจากการเรียนรู้ การคิด วิเคราะห์ ภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมีพลวัตให้กับชาวบ้านด้วย และเป็นการสร้างวาทกรรมของภาคประชาชนว่า ชาวบ้านก็สามารถสร้างความรู้ได้ เช่น ในงานวิจัยไทบ้าน และรวมถึงการทำให้วิธีวิทยาการวิจัย กระบวนการวิจัย เป็นเรื่องของเวทีการเรียนรู้ร่วมกันมากขึ้น

ในการวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนในปัจจุบัน ได้มีการพัฒนามากขึ้น ในเชิงขอบข่ายการศึกษาก็ขยายไปเชื่อมโยงกับชุมชน มีการนำแนวคิดเชิงระบบไปใช้ในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ทำให้เชื่อมโยงกับมิติต่างๆ มากขึ้น เพื่อจะนำไปสู่ระบบการผลิต การจัดการทรัพยากร และการพัฒนาองค์กรชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป ซึ่งทำให้เห็นว่ามีปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อนมากขึ้น

การวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนในระยะหลัง ซึ่งให้เห็นการใช้วิธีการศึกษาวิจัยที่แตกต่างไปจากวิธีวิทยาแบบเดิม โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติการ อาทิ กรณีของกระบวนการที่ใช้ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคเหนือในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ได้มีการถอดบทเรียนให้เห็นว่า กระบวนการในการศึกษาวิจัยประกอบด้วย การจัดกระบวนการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ วางแผน การปฏิบัติ การติดตามประเมิน และปรับใช้ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของเกษตรกรรายย่อย ตลอดจนการพัฒนาขีดความสามารถของเกษตรกรและนักวิจัย โดยผ่านวิธีการต่างๆ อาทิ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ เช่น การศึกษาดูงาน รูปแบบโรงเรียนเกษตรกร การวางแผนและการจัดการแบบมีส่วนร่วม การสร้างพันธมิตรร่วมกันระหว่างองค์กรต่างๆ ที่มีเป้าหมายเดียวกัน และงานวิจัยบางเรื่องต้องการสร้างรูปธรรม เช่นในเรื่ององค์กรมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งทำให้เกิดโครงสร้างชัดเจนเป็น “สมาคมมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ” ขึ้น และสามารถพัฒนากระบวนการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ภาคเหนือ และมีตรามาตรฐานเป็นของตนเองขึ้นมา หรือในเรื่ององค์กรผู้บริโภค ซึ่งการวิจัยที่ผ่านมา ได้ทำให้เกิดองค์ความรู้ เกิดความเปลี่ยนแปลง และเกิดความยั่งยืนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เพราะจากการศึกษาพบว่า การดำเนินการก่อตั้งองค์กรผู้บริโภกด้านเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีขนาดเล็กในโรงเรียนค่อนข้างประสบผลสำเร็จกว่าในชุมชนเมือง ถึงแม้จะยังไม่เกิดในรูปของเครือข่ายด้านผู้บริโภกด้านเกษตรกรรมยั่งยืนที่ชัดเจนขึ้นระหว่างโรงเรียน แต่ผลการวิจัยก็ได้กลายเป็นยุทธศาสตร์การทำงานด้านผู้บริโภคของชมรมผู้บริโภคและชมรมผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์เชียงใหม่ และโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ซึ่งได้มีการปฏิบัติการต่อเนื่องจากโครงการวิจัย และมีกลุ่มเป้าหมายไปสู่โรงเรียนมัธยมระดับอำเภอที่มีการทำเกษตรกรรมยั่งยืนด้วย

ที่สำคัญ ตลาดนัดที่โรงเรียนดาราวิทยาลัยกลายเป็นแหล่งศึกษาดูงานทั้งจากในและต่างประเทศ ได้เริ่มมีบางโรงเรียนมาศึกษาและนำไปดำเนินการ เช่นที่โรงเรียนปรินส์รอยเยลวิทยาลัย นักเรียนคณะครู อาจารย์ในโรงเรียนเป้าหมาย ยังคงดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง และทำให้เกิดการขยายกลุ่มเกษตรกรรมยั่งยืนเพิ่มมากขึ้น (อรุณี เวียงแสง และคณะ, 2545) หรือจะเป็นเรื่องระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมก็ตาม สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยการพัฒนากระบวนการส่งเสริมด้วยการสัมผัสของจริง ได้ลงมือปฏิบัติเอง และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงจะสามารถบรรลุประสงค์ของการตอบคำถามในเรื่องนั้นๆ

วิธีการวิจัยในลักษณะนี้ ได้รับความสำคัญมากขึ้นในปัจจุบันก็จริง แต่กระนั้นก็ต้องอาศัยศักยภาพของพี่เลี้ยง ผู้ประสานงานที่มีทักษะในการเป็นวิทยากรกระบวนการ สามารถจะจัดกระบวนการและหนุนเสริมกระบวนการวิจัยไปสู่เป้าหมายที่มีชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง หรือตอบโจทย์ของงานวิจัยได้อย่างเป็นจริง มิฉะนั้นก็อาจจะเบี่ยงเบนจากเป้าหมาย กลับไปสู่การวิจัยชุมชนในระบบเดิมซึ่งไม่มีผลมากนักต่อการส่งเสริมศักยภาพชุมชน อีกทั้งหน่วยงานที่สนับสนุนจำเป็นต้องเปิดโอกาสให้เกิดงานวิจัยในลักษณะนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ที่สำคัญคือ ต้องไม่แยกการวิจัยออกจากกระบวนการทางสังคม และจำเป็นจะต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นการเชื่อมโยงศักยภาพที่แตกต่างหลากหลายของผู้คนมาเป็นพลังสร้างสรรค์สังคม ซึ่งประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2545) ซึ่งเห็นว่า จำเป็นต้องมีฐานคิดดังนี้คือ (1) เน้นการมีส่วนร่วม ซึ่งทำให้เกิดผลดีในเรื่องการสร้างคุณค่า ความภาคภูมิใจ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ

ความเชื่อมั่นในตนเอง โดยให้เกษตรกรหรือเจ้าของปัญหาเป็นกลไกหลักในการแก้ปัญหาและตัดสินใจ ส่วนผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นกลไกรองที่คอยสนับสนุน เช่น ให้คำปรึกษา ให้ข้อมูลข่าวสาร จัดการศึกษา ดูงานและฝึกอบรม พร้อมทั้งให้กำลังใจ (2) เน้นการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการใช้ปฏิบัติ จากการแลกเปลี่ยนความคิด ความรู้ และประสบการณ์ ก่อให้เกิดความเอื้ออาทรต่อกัน เกิดการเรียนรู้ร่วมกันและพัฒนาจนเกิดการจัดการร่วมกัน ในลักษณะรวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปผล และร่วมรับผล (3) การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ ที่ได้ผลที่สุดคือ การเปิดพื้นที่ทางสังคม เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีโอกาสได้เรียนรู้ร่วมกันผ่านการใช้ปฏิบัติ กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม เสริมด้วยการศึกษาดูงานการพัฒนาชุมชน จะช่วยเปิดโลกทัศน์ ปรับเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยม ตลอดจนสร้างจิตสำนึกใหม่ได้ และ (4) เน้นการพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง โดยปรับเปลี่ยนจากการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากภายนอก มาสู่การระดมความคิดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและประสบการณ์ของผู้รู้ในชุมชน เสริมด้วยการเรียนรู้เพิ่มเติมจากภายนอก ผสมผสานกับการสรุปทบทวนจากการศึกษาดูงาน จากนั้นวิเคราะห์สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ และจัดการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์.

เกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย

4.

พลวัตเกษตรกรรมยั่งยืน : บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ

4.1

เกษตรกรรมยั่งยืนในบริบทของความเปลี่ยนแปลง

การพัฒนาชนบทและภาคการเกษตรของไทยที่ผ่านมา ทำให้สังคมหรือคนในชนบท โดยเฉพาะเกษตรกรไทยอ่อนแอลง ปรับตัวไม่ได้หรือไม่ทันกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคม จนนำไปสู่การพึ่งตนเองไม่ได้มากขึ้นเรื่อยๆ ขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยเป็นฐานต้นทุนชีวิตก็เสื่อมโทรมลง และหลุดจากการควบคุมจัดการของชาวบ้านมากขึ้นภายใต้ระบบการรวมศูนย์อำนาจผ่านกลไกรัฐและตลาด ยิ่งทุกวันนี้ด้วยแล้วเกษตรกรไทยยังต้องเผชิญกับภาวะการแข่งขันภายใต้กรอบกติกาการค้าเสรี ตลอดจนการพัฒนาเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าจากชาติตะวันตกอีกด้วย ซึ่งจะเป็นบริบทใหม่และปัจจัยที่เข้ามาท้าทายให้เกษตรกรไทยต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

4.1.1

บริบทใหม่และปัจจัยท้าทายเกษตรกรไทย

ทวีศักดิ์ นพเกษร (2545) ได้สะท้อนให้เห็นบริบทใหม่และปัจจัยที่ท้าทายเกษตรกรไทยทุกวันนี้ ที่สำคัญได้แก่ กรอบการค้าเสรียุคโลกาภิวัตน์ พันธกรณีของไทยด้านสินค้าเกษตร ศักยภาพการเกษตรของประเทศเพื่อนบ้าน การเติบโตของตลาดเฉพาะกลุ่มและการบริโภคอาหารที่มีมาตรฐาน และคุณภาพของกลุ่มต่างๆ ความขัดแย้งด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงสัดส่วนสินค้าซื้อขายใหญ่และสินค้ารายย่อยในชนบท ตลอดจนนโยบายสำคัญของรัฐ

▪ **กรอบการค้าเสรียุคโลกาภิวัตน์** ในยุคโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ การค้าและการลงทุนของประเทศต่างๆ มีความเชื่อมโยงกันภายใต้กฎเกณฑ์และกติกาเดียวกัน การแข่งขันในการผลิตและการค้าระหว่างประเทศทวีความรุนแรงมากขึ้น ประเทศต่างๆ รวมตัวกันเป็นกลุ่มการค้าระหว่างประเทศเพื่อร่วมกันกำหนดกรอบกติกาและส่งเสริมการค้าระหว่างกัน เช่น เขตการค้าเสรีอาเซียน (AFTA) ความร่วมมือทางเศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิก (APEC) ซึ่งล้วนดำเนินการภายใต้กรอบขององค์การการค้าโลก (WTO) โดยนำกรอบ WTO มาผูกพันการเปิดเสรีให้กว้างและลึกกว่า ทำให้ต้องเร่งการปรับโครงสร้างการผลิตภายในให้สามารถแข่งขันได้เร็วขึ้น

กรอบสำคัญของ WTO คือ การใช้มาตรการการค้าระหว่างประเทศโดยไม่เลือกปฏิบัติ ได้แก่ การเรียกเก็บภาษีศุลกากรและการปฏิบัติต่อสินค้านำเข้าจากประเทศสมาชิกอื่นเท่าเทียมกับสินค้าภายในประเทศ ห้ามใช้มาตรการจำกัดการนำเข้า ให้ใช้เฉพาะภาษีศุลกากรเป็นมาตรการเพื่อคุ้มครองผู้ผลิตภายใน แต่ต้องพร้อมเจรจาเพื่อลดอัตราภาษีในแต่ละรอบการเจรจา ห้ามประเทศสมาชิกอุดหนุนการผลิตและการส่งออกจนบิดเบือนกลไกการตลาด ผ่อนผันให้ประเทศกำลังพัฒนาจำกัด

การนำเข้า และให้โอกาสประเทศพัฒนาแล้ว ให้สิทธิพิเศษลดหย่อนภาษีศุลกากร (GSP) แก่ประเทศกำลังพัฒนาได้ เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและรักษาเสถียรภาพดุลการชำระเงิน ตลอดจนการกำหนดระดับความปลอดภัยและการตรวจสอบมาตรฐานสินค้านำเข้าต้องสอดคล้องกับมาตรฐานระหว่างประเทศ

การเปิดตลาดมากขึ้น ทำให้ผู้ผลิตต้องแข่งขันกันรุนแรงขึ้น ขณะที่บทบาทของรัฐในการกำหนดทิศทางและแทรกแซงเศรษฐกิจของประเทศลดลงมากขึ้น คู่แข่งจากทุกมุมโลกสามารถเข้ามาแข่งขันในประเทศได้ และด้วยเทคโนโลยีด้านโทรคมนาคมที่ทันสมัย ตลอดจนด้านการขนส่ง การเกษตรและเทคโนโลยีชีวภาพ จะยิ่งทำให้การค้าระหว่างประเทศเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น และยิ่งทำให้เห็นแนวโน้มว่า การจัดระเบียบเศรษฐกิจการค้าโลกกำลังขยายไปสู่การจัดระเบียบเศรษฐกิจทุกด้าน รวมถึงการเชื่อมกับประเด็นทางสังคม เช่น มาตรฐานแรงงาน สิ่งแวดล้อม สุขอนามัยอาหาร

สำหรับประเทศไทย พันธกรณีในด้านสินค้าเกษตร ที่เป็นข้อผูกพันในการปฏิบัติภายใต้กรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจและข้อตกลงทางการค้า ได้แก่ WTO, AFTA, APEC และอื่นๆ (อ่านเพิ่มเติมใน ทั่วศกดิ์ นพเกษร, 2545)

■ **ยุคเทคโนโลยีชีวภาพ** มีการคาดการณ์กันว่า เทคโนโลยีชีวภาพ (biotechnology) จะเป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญของเศรษฐกิจและสังคมโลกในอีกไม่เกิน 20 ปีข้างหน้า เช่นเดียวกับที่เครื่องจักรกลและคอมพิวเตอร์เป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญในยุคอุตสาหกรรมและยุคข้อมูลข่าวสาร อย่างไรก็ตาม ทุกวันนี้ก็มีปรากฏการณ์ให้เห็นว่า เทคโนโลยีชีวภาพกำลังจะกลายเป็นพรมแดนใหม่ของเกษตรกรรมแผนใหม่ เพราะในทางการเกษตรนั้น พันธุวิศวกรรมได้ถูกนำมาใช้กับทั้ง พืช สัตว์ แบคทีเรีย ไวรัส ในการทดลอง ค้นคว้าและสร้างผลผลิตด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ดังกรณีที่ประเทศสหรัฐอเมริกาประกาศความสำเร็จการนำข้าวหอมมะลิของไทยไปปรับปรุงพันธุ์ โดยฝ่ายที่สนับสนุนเทคโนโลยีชีวภาพอ้างว่า พันธุวิศวกรรมเมล็ดพันธุ์พืชจะสร้างพืชที่มีความแข็งแรง ทนความแห้งแล้ง ต้านทานโรคและศัตรูพืช และช่วยลดความจำเป็นในเรื่องปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืช นั่นคือสามารถช่วยสร้างอาหาร ลดปัญหาความอดอยากให้กับประชากรโลก

■ **ศักยภาพการเกษตรของประเทศเพื่อนบ้าน** ปัจจุบันประเทศเพื่อนบ้านหลายประเทศมีศักยภาพการผลิตพืชเศรษฐกิจสำคัญสูงกว่าไทย โดยเฉพาะข้าว เช่น ผลผลิตข้าวของไทยเฉลี่ยเท่ากับ 325 กก./ไร่ ซึ่งมีอัตราเฉลี่ยต่อไร่ ต่ำเกือบเป็นลำดับท้ายของประเทศในแถบเอเชีย ไม่ว่าจะเป็นจีน เวียดนาม อินโดนีเซีย พม่า อินเดีย โดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้านในลุ่มน้ำโขง มีต้นทุนการผลิตและค่าแรงของเกษตรกรถูกกว่า และสภาพดิน สภาพแวดล้อมยังไม่เสื่อมโทรม

■ **การเติบโตของตลาดเฉพาะกลุ่ม และการบริโภคอาหารที่มีมาตรฐานและคุณภาพ** เฉพาะกลุ่มต่าง ๆ ปัจจุบันกระแสของผู้บริโภคนับได้ว่ามีอิทธิพลต่อตลาดมากขึ้น โดยเฉพาะความต้องการสินค้าอาหารที่มีมาตรฐานคุณภาพเฉพาะมากขึ้น อย่างที่เรียกว่า ตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche Market) ซึ่งอาจมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือเครือข่ายผู้บริโภค เพื่อติดต่อกับผู้ผลิตโดยตรง ให้ผลิตสินค้าด้วยเงื่อนไขเฉพาะที่แตกต่างไปจากผู้บริโภคทั่วไปในตลาดหลัก อันจะทำให้ผู้ผลิตสามารถผลิตสินค้าได้คุ้มทุน เพราะมีความต้องการของตลาดที่แน่นอน

นอกจากนี้ ผู้บริโภคยังมีแนวโน้มจะพิถีพิถันในการบริโภคอาหาร ที่ผลิตตามกระบวนการทางธรรมชาติมากขึ้น และการคำนึงถึงสุขอนามัยตามกระแสเรื่องสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นกระแสที่เกิดขึ้นทั่วโลก เช่น กรณีสหภาพยุโรปได้กำหนดนโยบาย “จากฟาร์มสู่โต๊ะอาหาร” (From Farm to Table) ที่จะนำมาบังคับใช้กับกรรมวิธีการผลิตอาหารที่สามารถสอบสวนไปถึงแหล่งต้นตอในฟาร์มผู้ผลิตได้ หากผลิตภัณฑ์อาหารนั้นไม่ถูกสุขอนามัย และทุกวันนี้ ตลาดลูกค้าเฉพาะกลุ่มก็กำลังเติบโตอย่างรวดเร็วในทุกสาขาธุรกิจ

■ **ความขัดแย้งด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม** ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม กำลังจะกลายเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นทุกขณะ รวมทั้งปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะเกิดความขัดแย้งมากขึ้นในการจัดการทรัพยากรระหว่างรัฐกับประชาชนกลุ่มต่างๆ และระหว่างประชาชนกลุ่มต่างๆ ด้วยกันเอง

ในภาคการเกษตร ฐานทรัพยากรไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ ล้วนเป็นฐานต้นทุนสำคัญ ที่จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงความยั่งยืนของการผลิตในภาคเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรน้ำ และที่ดิน ดังจะเห็นได้ว่า ทรัพยากรน้ำเริ่มมีขีดจำกัดทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ ระหว่างภาคเมือง อุตสาหกรรมกับชนบท หรือการขยายพื้นที่เกษตรบนที่สูงทำให้ต้องใช้น้ำและสารเคมีตลอดทั้งปี ทำให้เกิดความขัดแย้งเรื่องน้ำกับเกษตรกรที่ราบ หรือกรณีความขัดแย้งเรื่องการใช้ที่ดิน เป็นต้น

■ **การเปลี่ยนแปลงสัดส่วนสินเชื่อบริษัทและสินเชื่อรายย่อยในชนบท** ปัจจุบัน การแข่งขันในไมโครไฟแนนซ์ของธนาคารเอกชนต่างๆ มีแนวโน้มรุนแรงยิ่งขึ้น ทำให้วงเงินสินเชื่อสำหรับลูกค้ารายย่อยระดับรากหญ้า และสินเชื่อชนบทของธนาคารต่างๆ เพิ่มขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน อาทิ โครงการธนาคารประชาชน โครงการธนาคารชุมชน กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง กองทุนพัฒนาองค์กรชุมชน

■ **นโยบายสำคัญของรัฐ** ได้แก่ นโยบายพักชำระหนี้ ธ.ก.ส.แก่เกษตรกรและการฟื้นฟูการประกอบอาชีพ นโยบายวิสาหกิจชุมชน นโยบายสร้างความเข้มแข็งแก่เกษตรกรและชนบท การตั้ง “สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ” ภายใต้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ รวมทั้งกระทรวงเกษตรฯ ยังได้มีการปรับส่วนราชการใหม่ให้มี “กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน” โดยอยู่ภายใต้สังกัดของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

4.1.2

พลวัตการพัฒนา : ปัญหาท้าทายและโอกาส

กล่าวได้ว่า ทุกสังคมในโลกสมัยใหม่กำลังเผชิญหน้ากับปัญหา ซึ่งไม่มีทางออกง่ายๆ ที่เป็นสากล แม้ปัญหาส่วนใหญ่จะมีรากเหง้าร่วมกัน กล่าวคือ สังคมสมัยใหม่คิดว่า วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และเศรษฐกิจ เป็นเสมือนเป้าหมายในตัวเอง แทนที่จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมความกินดีอยู่ดี จนทำให้ต้องเสียละเสถียรภาพทางสังคม วัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่เป้าหมายเหล่านั้น อันเป็นต้นเหตุแห่งอาการป่วยไข้ของสังคม จุดบอดประการหนึ่งของวัฒนธรรมสมัยใหม่ประการหนึ่งก็คือ เราถูกสอนให้เชื่อว่า ปัญหาทุกอย่างสามารถวัดเป็นหน่วยทางเศรษฐศาสตร์ได้ แทนการทำความเข้าใจ

สาเหตุแห่งปัญหา และความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งจำเป็น แต่ความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นจะเป็นประโยชน์ ตราบเท่าที่ตอบสนองความต้องการของสังคม โดยก่อให้เกิดเสถียรภาพทางสังคมและเสริมสร้างความสุข แต่ทุกวันนี้เราได้ทำลายเสถียรภาพทางสังคมลงไป โดยใช้เครื่องมือทางเศรษฐกิจที่พิกล พิการ เช่น การค้าเสรี การเกษตรสมัยใหม่ ทั้งหมดนี้เชื่อกันว่า เป็นผลผลิตบริสุทธิ์ของยุคสมัยแห่งการรู้แจ้ง และได้รับการเคารพเทิดทูนจากบรรดานักคิด และธุรกิจการเมือง ชนิดที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในโลกปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ผลกระทบที่เกิดขึ้นในช่วงที่ผ่านมา ไม่ได้หายไปไหน แต่ได้สะท้อนอยู่ในความเคลื่อนไหวของผู้คนจำนวนไม่น้อยทั่วโลกที่หันกลับมามองถึงทางเลือกใหม่ๆ ในการพัฒนาการเกษตร เพราะมองเห็นถึงทางตันหากจะไปในทิศทางเดิม แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันว่า ปัญหาต่างๆ มีความซับซ้อนและแผ่ขยายกว้างเกินกว่าที่จะมีทางออกง่ายๆ ณ วันนี้กลุ่มคนเล็กๆ ที่พยายามหาทางเลือกเหล่านั้นได้มีการพูดคุยและเชื่อมโยงสื่อสารกัน ทั้งในระดับท้องถิ่นและเป็นเครือข่ายข้ามประเทศ ให้ความรู้ถึงผลกระทบที่ต่างต้องเผชิญ และรับรู้ถึงตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า สิ่งที่ชาวตะวันตกได้พัฒนาไปก่อนในเรื่องความทันสมัยนั้นได้เกิดการหลงทาง และสร้างผลกระทบอย่างไร สิ่งที่มีการเรียกร้องกันคือ การทบทวนถึงความสำคัญ จุดมุ่งหมายของการเกษตรกรรมเสียใหม่ ซึ่งไม่ใช่การผลิตอาหารให้ได้มากที่สุด ด้วยต้นทุนที่ต่ำที่สุด จ้างแรงงานน้อยที่สุด แต่น่าจะอยู่ที่การผลิตอาหารที่หลากหลาย มีคุณภาพ คำนึงถึงสุขภาพอนามัยของมนุษย์ ด้วยกรรมวิธีที่ห่วงใยต่อทรัพยากรและสภาพแวดล้อม (อ่านเพิ่มเติมใน ไพโรจน์ ภูมิประเสริฐ (แปล), เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่น ทางเลือกและทางรอดของเศรษฐกิจ สังคม และนิเวศ (กรุงเทพฯ : สวนเงินมีนา, 2545))

ความมั่นคงทางอาหาร : ประเด็นเคลื่อนไหวในระดับสากล

ความเคลื่อนไหวต่างๆ ในระดับสากล ดูเหมือนจะเป็นบริบทที่ช่วยหนุนเสริมให้แนวทางในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนมีความเติบโตมากขึ้น อาทิ เรื่องความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเป็นที่สนใจอย่างกว้างขวางขององค์กรระดับสากลหลายแห่ง อาทิ ธนาคารโลก องค์กรอนามัยโลก องค์กรแรงงานโลก และสหประชาชาติ เป็นต้น เนื่องมาประเด็นดังกล่าวมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับภาวะความอดอยากยากจนของพลเมืองโลก ซึ่งมีความหมายถึง ทั้งปริมาณที่พอเพียง และความหลากหลายของประเภทอาหารที่ได้รับ ตลอดจน คุณภาพ อันหมายถึง คุณค่าทางโภชนาการและความสะอาดปลอดภัย และการเข้าถึง อาหารของประชาชนที่เกิดจากระบบการกระจายอาหารอย่างทั่วถึงและมีราคาที่เหมาะสม

ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า การเกษตรของไทยหลังจากได้ผันเปลี่ยนมาทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ขนาดใหญ่ และเน้นการเร่งผลผลิตด้วยการใช้สารเคมี ทั้งปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืช อันนำมาซึ่งการพึ่งพาสายพันธุ์ภายนอก กลายเป็นผู้ผลิตอาหารที่ยากจนลงทุกขณะ ความมั่นคงทางอาหารจึงอยู่ในภาวะเสี่ยง เพราะเมื่อระบบตลาดกลายเป็นหัวใจสำคัญของระบบอาหาร การเข้าถึงอาหารของผู้บริโภคจึงถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขด้านราคา คุณภาพของอาหารที่บริโภคเพื่อให้เกิดความปลอดภัยต่อร่างกาย ก็ไม่สามารถควบคุมได้อีกต่อไป กลไกตลาดกลายเป็นเงื่อนไขที่บีบคั้นให้ราคาผลผลิตของเกษตรกรต่ำที่สุด ขณะที่เกษตรกรต้องแบกรับต้นทุนการผลิตที่สูงมาก จากปัจจัยการผลิตที่ตนเองควบคุมไม่ได้ และผลิตเพียงเพื่อได้เงินมาซื้ออาหารที่ด้วยคุณภาพกิน

นอกจากนี้เรื่องความมั่นคงทางอาหาร ยังเกี่ยวพันไปถึงเรื่องอธิปไตยของชาติ สิทธิในการจัดการทรัพยากรอีกด้วย เพราะระบบการค้าเข้ามามีอำนาจเหนือกว่าสิทธิในอาหารที่เกษตรกรผลิตและทรัพยากรของชุมชน โดยบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ไม่กี่กลุ่ม มีรายงานจากสหประชาชาติระบุว่าประชากรโลก 1.3 ล้านคนมีหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างน้อย 1 ดอลลาร์ต่อวัน ขณะที่อาหารการกินในแอฟริกาปัจจุบัน 20 เปอร์เซ็นต์ได้ลดจำนวนลงกว่าปี 2523 ซึ่งทำให้ปัจจัยพื้นฐานและอาหารจำพวกโปรตีนไม่เพียงพอ และจากปี 2518 ถึงปี 2540 สถิติความมั่นคงต่อคนของโลกใน 31 ประเทศที่รวยที่สุดเพิ่มขึ้น แต่กลับพบว่า 31 ประเทศที่ยากจนที่สุดยังคงทรุดลงต่อไป ในปี 2503 นั้น 20 เปอร์เซ็นต์ของประชากรที่อาศัยอยู่ในประเทศร่ำรวย มีความมั่งมีกว่า 20 เปอร์เซ็นต์ของประชากรประเทศยากจนถึง 30 เท่า แต่ในปี 2540 กลับห่างออกไปอีก 74 เท่า (นพรัตน์ ละมุน, ๒๕๔๕)

สินค้าเกษตรอินทรีย์: โอกาสและลู่ทางในอนาคต

ปัจจุบันการผลิตและการตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในประเทศที่พัฒนาแล้ว ปัจจุบันเนื้อที่ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ทั่วโลกมีประมาณ 10.5 ล้านเฮกตาร์ หรือประมาณ 65.6 ล้านไร่²⁵ และจากการศึกษาของศูนย์การศึกษาการค้าระหว่างประเทศ (International Trade Centre : ITC) ถึงตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ในตลาดใหญ่ ได้แก่ สหรัฐฯ ยุโรป และญี่ปุ่น พบว่าความต้องการสินค้าเกษตรอินทรีย์ในปี 2541 สูงถึง 13,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และเพิ่มเป็น 20,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปี 2543 โดยคาดว่าอัตราการขยายตัวของตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์เฉลี่ยในแต่ละปีสูงถึงร้อยละ 20 อย่างไรก็ตาม ITC คาดว่า อัตราการขยายตัวในอนาคตของตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์จะอยู่ในช่วงร้อยละ 5-40 ทั้งนี้ขึ้นกับแต่ละตลาด โดยสัดส่วนการขายสินค้าเกษตรอินทรีย์เมื่อเทียบกับยอดขายปลีกสินค้าเกษตรทั้งหมด สามารถจะขยายตัวอย่างก้าวกระโดดได้ตั้งแต่ร้อยละ 1.10 ในช่วงระยะไม่กี่ปีข้างหน้า และสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่มีแนวโน้มตลาดในอนาคตสำหรับประเทศกำลังพัฒนาจะเป็นสินค้าเกษตรที่ไม่สามารถผลิตได้ในยุโรปและอเมริกาเหนือ เช่น กาแฟ ชา โกโก้ สมุนไพรและเครื่องเทศ ผักและผลไม้เมืองร้อน เป็นต้น (<http://www.tfrc.co.th>)

นอกจากนี้ จากการสำรวจของสหรัฐเมื่อไม่นานมานี้พบว่า มีการผลิตอาหารปลอดสารเคมีเชิงพาณิชย์กันในทุกประเทศทั่วโลก ซึ่งการเติบโตของอาหารอินทรีย์หรืออาหารปลอดสารพิษทั่วโลกเป็นวิวัฒนาการที่เกิดจากการตื่นตัวของประเทศยุโรปตะวันตก ซึ่งส่งผลให้พื้นที่เกษตรอินทรีย์เพิ่มสูงขึ้นถึง 35 เท่ามาตั้งแต่ปี 1985 และยังคงเติบโตเรื่อยๆ ในอัตราร้อยละ 30 ในแต่ละปี ซึ่งเป็นผลมาจากการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างกว้างขวาง ที่ให้เงินอุดหนุนแก่เกษตรกร ที่เปลี่ยนวิธีการทำเกษตรมาเป็นเกษตรอินทรีย์ นอกจากนี้มหาวิทยาลัยเกษตรกรรมทั่วยุโรปยังได้เปิดภาควิชาเกษตรอินทรีย์ขึ้น ขณะที่กระทรวงเกษตรก็ได้เปิดแผนกที่ให้บริการด้านเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้นด้วย แต่สถิติในประเทศกำลังพัฒนานั้น ยังไม่ค่อยแน่นอนนัก แม้จะเห็นได้ว่า มีการเติบโตอย่างรวดเร็วเช่นกัน

อย่างไรจากการเติบโตของสินค้าเกษตรอินทรีย์ ก็ก่อให้เกิดคำถามถึงอนาคตของเกษตรอินทรีย์ ซึ่งแต่เดิมเคยผลิตเป็นเกษตรกรรมรายย่อยในพื้นที่เล็กๆ แต่เมื่อเกิดการขยายตัวเพื่อให้สามารถตอบ

²⁵ โดยประเทศที่มีเนื้อที่ฟาร์มเกษตรอินทรีย์มากที่สุด 3 อันดับแรกทั่วโลกคือ ออสเตรเลีย 5.3 ล้านเฮกตาร์ หรือ 33.1 ล้านไร่, อิตาลี 958,687 เฮกตาร์ หรือ 5.99 ล้านไร่ และสหรัฐอเมริกา 900,000 เฮกตาร์ หรือ 5.6 ล้านไร่

สนองความต้องการในระดับโลกได้เช่นนี้แล้ว จะไม่ทำให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และชุมชนท้องถิ่นเช่นเดียวกับการเกษตรแบบใช้สารเคมีหรือ โดยเฉพาะความได้เปรียบในเรื่องขนาด ในแง่ที่ว่า ภาคการเกษตรอินทรีย์กำลังเดินย่ำช้าร้อยละหกนาฏกรรมที่เคยเกิดขึ้นกับการเกษตรแบบ ใช้สารเคมีแบบเดิมๆ ซึ่งหมายถึง กระบวนการที่ผู้ผลิตรายใหญ่สามารถบีบเกษตรกรรายย่อยและกด เขาทำลายชุมชนท้องถิ่นที่ละน้อย และอุปสงค์สินค้าที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ ซูเปอร์มาร์เก็ตมักจะเลือกสินค้าจากผู้ผลิตอาหารหรือผู้ปลูกพืชผักปลอดสารพิษรายใหญ่เพียงไม่กี่ ราย มากกว่าจะรับซื้อจากเกษตรกรรายย่อย และการรุกรืบของบริษัทขนาดใหญ่ ซึ่งเกิดจากเหตุผล ในเรื่องโอกาสการทำกำไรมากกว่าเรื่องของหลักการ ยังมีนัยว่าจะนำไปสู่การตั้งมาตรฐานของสินค้า ไว้สูงๆ ที่เป็นคนละเรื่องกับการคำนึงถึงและให้ความสำคัญกับตัวเกษตรกรรายย่อย เพราะฟาร์ม ขนาดใหญ่สามารถเตรียมตัวได้อย่างดีเพื่อให้ผ่านการรับรองมาตรฐานการผลิตที่เข้มงวด แต่ก็อาจไม่ ได้คำนึงถึงจิตวิญญาณเบื้องหลังการเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริง ซึ่งไม่ใช่แค่เรื่องของ การซื้อขาย อาหารที่ผลิตขึ้นโดยคำนึงถึงระบบนิเวศเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ตลาดสำหรับสินค้าอาหารอินทรีย์ก็ อาจจะพัฒนาเป็น 2 รูปแบบคือ อาหารอินทรีย์แบบอุตสาหกรรม ที่ผลิตขึ้นเพื่อสนองความต้องการ ของซูเปอร์มาร์เก็ตขนาดใหญ่ และอาหารอินทรีย์แบบท้องถิ่น ที่สามารถรักษาความสัมพันธ์กับผู้ บริโภคในท้องถิ่นได้อย่างเหนียวแน่น (ใน อรรถธรณ์ กุหลาบเจริญ นาวายุทธ (แปล), 2545)

ถึงแม้ปัจจุบันสัดส่วนของสินค้าเกษตรอินทรีย์ เมื่อเปรียบเทียบกับสินค้าเกษตรทั่วไปยังอยู่ในเกณฑ์ ต่ำ แต่แนวโน้มการขยายตัวของตลาดมีความน่าสนใจมาก เนื่องจากกระแสความตื่นตัวของผู้บริโภค ทำให้กลุ่มผู้ค้าปลีกรายใหญ่หันมาส่งเสริมการจำหน่ายสินค้าเกษตรอินทรีย์กันมากขึ้น นับเป็นปัจจัย หนุนให้การผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์มีแนวโน้มขยายตัวและมีช่องทางที่แจ่มใส อย่างไรก็ตาม ประเด็น ที่น่าคิดก็คือ ผู้ที่ได้ประโยชน์จากตลาดนั้น อาจจะเป็นเรื่องของผู้ประกอบการรายใหญ่มากกว่า เกษตรกรรายย่อยก็เป็นได้

ศักยภาพของเกษตรกรไทยในโลกใหม่

การพัฒนาชนบทและเกษตรกรไทยที่ผ่านมา ทำให้ทรัพยากรมนุษย์และสถาบันทางสังคมในชนบท เช่น กลุ่มเกษตรกร องค์กรชุมชน อ่อนแอหรือล่มสลาย ปรับตัวไม่ได้ และไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและเศรษฐกิจจนพึ่งตนเองไม่ได้ ขณะเดียวกันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็น ต้นทุนสำคัญก็เสื่อมโทรมลงมาก เกษตรกรไทยกำลังเผชิญกับภาวะการแข่งขันที่รุนแรงภายใต้ กรอบกติกาการค้าเสรีระหว่างประเทศและการพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ จากวิกฤติดังกล่าว จำเป็น อย่างยิ่งที่เกษตรกรไทยและองค์กร หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลงในลักษณะการ รื้อปรับระบบ เพื่อฟื้นฟู พัฒนาศักยภาพพื้นฐานของเกษตรกร ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศให้มีความเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้

ผลพวงจากการพัฒนาชนบทและเกษตรกรไทยที่ผ่านมา เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่า หน่วยงานที่ เกี่ยวข้องกับเกษตรกรและชนบทไทยต้องปรับโครงสร้าง ระบบวิธีคิดกันอย่างขนานใหญ่ เพื่อให้ สามารถรองรับกับวิกฤติเกษตรกรรมและการกิจใหม่ๆ ที่ต้องก้าวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง ขณะเดียว กันเกษตรกรไทยก็จำเป็นต้องปรับตัวเช่นกัน

ทางออกใหม่ในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงด้วยการพัฒนาศักยภาพใหม่ของเกษตรกร ที่จำเป็นจะต้องมีศักยภาพพื้นฐานด้านโลกทัศน์ วิธีคิดที่เหมาะสม มีทักษะกระบวนการเรียนรู้ การคิดเชิงระบบ ทักษะการจัดการ เป็นต้น ศักยภาพพื้นฐานดังกล่าว จะเกิดได้จากการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องกับเกษตรกร และการมีระบบสนับสนุนให้เกษตรกรได้คิดเอง-ทำเอง ด้วยการใช้กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติ การพัฒนาให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยเฉพาะจุดใหญ่คือการมีศักยภาพพื้นฐานด้านวิธีคิดกับโลกทัศน์ที่เหมาะสม มีทักษะกระบวนการเรียนรู้กับการคิดเชิงระบบ รวมทั้งทักษะการจัดการและอื่นๆ ที่จำเป็น สิ่งเหล่านี้จะพัฒนาได้ต้องใช้กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ซึ่งอาศัยวิทยาการกระบวนการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว บนพื้นฐานของกระบวนการมีส่วนร่วมและใช้เทคนิคต่างๆ ที่เอื้อให้สมาชิกผู้เข้าร่วมเกิดทักษะการคิดที่เป็นระบบ และสามารถสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่มีผู้กล่าวว่า วิธีคิด และระบบโครงสร้างเดิมไม่สามารถอยู่รอดได้ในกระแสแห่งโลกใหม่ ในยุคของการเปลี่ยนผ่านเช่นนี้ ทุกคนต้องกลับไปเริ่มต้นนับหนึ่งใหม่ ความสำเร็จในอดีตจะไม่ใช้หลักประกันความสำเร็จในอนาคตอีกต่อไป การเริ่มต้นใหม่ที่ดีคือการเริ่มต้นด้วยการใช้กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการทำงาน (อ่านเพิ่มเติมใน ทวีศักดิ์ นพ เกษร, 2544 ก; ข)

4.2

บทวิเคราะห์ภาพรวมขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิดเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน : ความแตกต่างที่นำไปสู่ความเข้าใจปัญหาที่ต่างกัน

ข้อกล่าวหาสำคัญของการเกษตรแผนใหม่หรือการเกษตรแบบเร่งรัด (intensive farming) ก็คือ เป็นการเกษตรที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของส่วนร่วม และบ่อนทำลายสังคม

เกษตรกรรมแผนใหม่ มีฐานความเชื่อที่ว่า อาหารนั้นก็เหมือนกับสินค้าอื่นๆ และเชื่อว่าเกษตรกรรมจะตอบสนองต่อเทคโนโลยีเช่นเดียวกับอุตสาหกรรม หากมีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ก็เชื่อว่าจะเพิ่มประสิทธิภาพและผลผลิตตามมา จะผลิตอาหารได้มากกว่าถูกกว่า เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและประชาชนส่วนรวม และยังเป็นเหตุผลว่าเกษตรกร คนหนุ่มสาวจะถูกปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากท้องไร่ท้องนา เพื่อไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีพลวัตในอุตสาหกรรมร่วมสมัย ที่จะช่วยเพิ่มรายได้ประชาชาติและความมั่งคั่งทางสังคม แต่แท้จริงแล้วได้ก่อให้เกิดต้นทุนแฝง ที่มักไม่ค่อยได้คำนึงถึงกัน ที่สำคัญการสูญเสียการจ้างงานในชนบท การอพยพของชนบทเข้าสู่ภาคเมืองและอุตสาหกรรม เป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงชั้นรากฐานที่ไม่อาจหวนกลับคืนได้ ทำให้สังคมชนบทขาดเสถียรภาพ ชนบทก็ถูกถอนรากถอนโคนจากวิถีชีวิตวัฒนธรรมของตน

ปัญหาในเชิงรากฐานวิธีคิดเหล่านี้เป็นเพราะวัฒนธรรมสมัยใหม่ ที่ละเลยการทำความเข้าใจผลกระทบในระยะยาว โดยเฉพาะผลกระทบต่อฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นการชะล้างพังทลายของหน้าดิน มลพิษจากสารเคมีทางการเกษตร การทำลายความหลากหลายทางพันธุกรรม และการทำลายสุขภาพของสังคมส่วนรวม

แม้นโยบายเกษตรกรรมยั่งยืนในแผนฯ 8 จะระบุความหมาย หลักการ และแนวปฏิบัติในการสนับสนุนและพัฒนาเกษตรยั่งยืนไว้แล้ว แต่การแปลงนโยบายสู่การปฏิบัติในรูปของแผนงาน โครงการผ่านกรมต่างๆ นั้น มีการตีความหมายที่แตกต่างจากความหมายของส่วนอื่นๆ เพราะโดยโครงสร้างแล้ว หน่วยงานภาครัฐ จะมีการทำงานแบบแยกส่วนตามบทบาทหน้าที่ของตนเป็นหลักโดยแยกเป็นกรมต่างๆ ดังนั้นโดยระบบโครงสร้างนี้จึงไม่เอื้อหรือเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการดำเนินงานพัฒนาเกษตรยั่งยืน เพราะการทำงานด้านนี้จำเป็นต้องมองแบบองค์รวม มีกิจกรรมที่หลากหลาย เกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน ดังนั้น เกษตรยั่งยืน โดยภาครัฐ จึงมีรูปแบบการเกษตรที่อยู่บนพื้นฐานของวิถีปฏิบัติที่ยังไม่ตัดขาดจาก การเลิกใช้สารเคมีทางการเกษตรอย่างเด็ดขาด โดยกระบวนการจะเป็นลักษณะลด ละ เลิกการใช้สารเคมี เท่านั้น เกษตรกรเป้าหมายที่ได้รับการสนับสนุนรูปแบบเกษตรยั่งยืนโดยภาครัฐที่เข้าถึงระดับการเลิกใช้สารเคมีทางการเกษตรจึงมีน้อย

นอกจากนี้ งานส่งเสริมสนับสนุนของภาครัฐภายใต้ประเด็นเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน มุ่งการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น วิกฤติเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นคำถามกับสังคมมานานในเรื่องทิศทางการพัฒนาภาคเกษตร เพราะมักถูกเสนอเป็นทางออกในยามที่ประเทศตกอยู่ในสถานการณ์ย่ำแย่ทางเศรษฐกิจ ดังนั้นด้วยกรอบวิธีคิดแบบเดิมที่มุ่งการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ จึงอาจนำไปสู่กับดักเช่นเดียวกับเกษตรเคมีอย่างที่เคยเป็นมา

แม้ไม่อาจกล่าวได้ว่า การดำเนินงานของภาครัฐสวนทางกับแนวทางการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนเสียทีเดียว เพราะรัฐประกาศนโยบายชัดเจนในเรื่องนี้ จนเรียกได้ว่ากลมกลืนสอดคล้องไปกับกระแสตลาดและข้อเรียกร้องของสังคม แต่กระนั้นกระแสนี้ดังกล่าวนั้นก็อยู่ภายใต้กรอบคิดที่อาจไม่ได้ต่างไปจากเดิมมากนัก ดังที่กลุ่มเกษตรกรทั้งหลาย หันมาใช้สารธรรมชาติ ปุ๋ยชีวภาพ ก็ด้วยเหตุผลว่าต้องการลดต้นทุนการผลิต ซึ่งก็ไม่ใช่เรื่องแปลกแต่ประการใด และก็ไม่ใช่เรื่องง่ายที่ใครๆ สามารถที่จะทะลุกรอบคิดเดิมหรือปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตได้ง่ายดาย เพราะแนวทางการทำการเกษตรเคมีได้ฝังรากลึกมากกว่า 40 ปีแล้ว แต่ต้องอาศัยการเรียนรู้ใหม่ และอาศัยแรงสนับสนุนจากฝ่ายต่างๆ ที่ต่างก็ต้องเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และเรียนรู้ไปด้วยกัน แต่ก็นับเป็นความโชคดีที่สังคมไทยมีปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำความคิด ผู้นำภูมิปัญญาหลายท่าน ที่ได้พาตัวผ่านประสบการณ์ความพลั้งพลาดมาก่อน และได้ปรับตัวปรับใจ ปรับวิธีคิด วิธีการมองโลกใหม่อย่างเป็นองค์รวม ได้กระทำการหรือลงมือทำเป็นตัวอย่าง ได้ให้แนวคิดจากประสบการณ์ที่ผ่านการตกผลึกทางความคิดมาแล้วบนหนทางของการพึ่งตนเอง เพียงแต่ผู้ที่เรียนรู้ต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเองเท่านั้น นั่นคือการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ ช้าต้องอาศัยการตรวจสอบถ่วงดุล ไม่ให้แนวทางเบี่ยงเบนไปจากเป้าหมายที่ควรไปถึง

ในแง่ของการปฏิบัติที่ว่านี้ เป็นความพยายามในการสร้างรูปธรรมขึ้นมา โดยความเคลื่อนไหวภาคประชาชนคนฐานราก โดยที่อาจเรียกได้ว่า ฝ่ายสนับสนุนปรับตัวตามแทบไม่ทัน ดังในงานศึกษาวิจัยค้นคว้าทางวิชาการ แทบไม่ได้มีบทบาทมากนักในการเข้ามายกระดับความเคลื่อนไหวทางสังคมได้มากเท่าที่ควร ดังนั้นในระยะหลังแนวคิดเรื่อง วาทกรรม จึงถูกนำมาใช้เป็นแนวคิดนำในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมเหล่านั้น นั่นคือ การช่วงชิงการนำในการให้ความหมาย มากกว่าที่จะเป็นวาทกรรมที่กำหนดจากฝ่ายผู้ปกครองเพียงฝ่ายเดียวอย่างที่เป็

เดิมนั้นขบวนการเกษตรกรรมยั่งยืน เกิดจากการทำงานของเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนที่เสนอวาทกรรม “เกษตรกรรมทางเลือก” ซึ่งเกิดจากการวิเคราะห์ปัญหาในภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะปัญหาของเกษตรกรรายย่อย ที่ต้องเผชิญกับปัญหาความยากจนที่รุมเร้ามานานหลายทศวรรษ นับตั้งแต่เริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งสังคมไทยได้รับอิทธิพลจากการปฏิวัติเขียวเข้ามาเป็นแนวทางการเป็นพัฒนาภาคเกษตรของประเทศ

เกษตรทางเลือก จึงเป็นคำที่ใช้สื่อความหมายที่ปฏิเสธระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ ที่นำไปสู่การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เพราะมุ่งเน้นการเพิ่มผลผลิตและกำไรสูงสุดเป็นที่ตั้ง ส่งผลให้สภาพแวดล้อมระดับไร่นาและทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานต้นทุนต้องเสื่อมโทรมลง อีกทั้งตัวเกษตรกรก็ตกอยู่ในวงจรของการเป็นหนี้สินและความยากจน อันเนื่องจากการที่ต้องลงทุนด้านปัจจัยการผลิตสูงอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ไม่สามารถควบคุมราคาผลผลิตได้

เกษตรกรรมทางเลือก บางทีอาจใช้คำว่า เกษตรกรรมเชิงนิเวศ ซึ่งถือว่ามีความหมายอย่างเดียวกัน เนื่องจากเป็นแนวทางการเกษตรที่ใช้ความรู้ทางด้านนิเวศวิทยาเพื่อการเกษตร โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจ การเกื้อหนุนให้เกิดความยุติธรรมทางสังคม รวมทั้งเพิ่มคุณธรรมและคุณค่าของมนุษย์ ซึ่งปัจจุบันได้รับความสนใจอย่างแพร่หลาย เนื่องจากไม่เพียงจะมีประสิทธิภาพในการผลิตเท่านั้น แต่ยังเป็นรูปแบบการเกษตรที่เสนอทางเลือกในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

ทุกวันนี้คำว่า เกษตรกรรมทางเลือก ได้เรียกชื่อกันใหม่ว่า “เกษตรกรรมยั่งยืน” ซึ่งเป็นคำที่ใช้กันทั่วไป แต่ทั้งนี้กลุ่มต่างๆ ในสังคมก็อาจมีความเข้าใจไม่เหมือนกัน ที่จริงแล้ว เกษตรกรรมทางเลือกหรือเกษตรกรรมยั่งยืนมีพื้นฐานแนวคิดปรัชญาแบบองค์รวม (holistic paradigm) ที่คำนึงถึงผลกระทบต่อระบบนิเวศธรรมชาติ และความยุติธรรมทางสังคมดังกล่าวแล้ว อันเป็นรากฐานแห่งความยั่งยืนของสังคมมนุษย์ แต่แม้ว่าองค์ความรู้ทางสังคมและสิ่งแวดล้อม จะมีพัฒนาการที่ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว แต่ระบบวิธีคิดและการทำความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ที่เรามักรับอิทธิพลมาจากตะวันตกผ่านระบบการศึกษาและอื่นๆ เป็นระบบวิธีคิดแบบแยกส่วน ทำให้เรามักตกอยู่ภายใต้กรอบวิธีคิดที่จัดแบ่งเป็นศาสตร์ต่างๆ เป็นวิธีคิดแบบสูตรสำเร็จ และเข้าใจโลกแบบแยกส่วน แต่กลับไม่เข้าใจโลกซึ่งเป็นองค์รวมของความสัมพันธ์ทั้งหมดที่เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ดังนั้นการทำความเข้าใจต่อเกษตรกรรมทางเลือกหรือเกษตรกรรมยั่งยืน ก็มักตกอยู่ภายใต้กับดักของระบบวิธีคิดดังกล่าว เกษตรกรรมยั่งยืนจึงมักถูกมองเป็นเพียงระบบเทคนิควิทยาการในการทำการเกษตรอีกระบบหนึ่ง หน้าที่ที่แตกต่างจากระบบเก่า ตรงที่ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนของระบบนิเวศเท่านั้น หรืออย่างในปัจจุบันที่เกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของเกษตรกรรมยั่งยืน กลายเป็นเพียงการผลิตที่มีคุณภาพ ที่เป็นที่ต้องการของตลาดโลก ทำให้ต้องเร่งส่งเสริมการผลิตในระบบนี้ เพื่อโอกาสทางการแข่งขันในตลาดโลกที่มีความเข้มข้นขึ้น โดยมีได้มอง “เกษตรกรรม” ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของมนุษย์ เป็นระบบเศรษฐกิจ-สังคมที่ดำรงอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางนิเวศ ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน ดังนั้นการปรับเปลี่ยนระบบวิธีคิดจากการมองแบบแยกส่วน มาเป็นการมองแบบองค์รวมนี้ นับเป็นเงื่อนไขสำคัญในการทำความเข้าใจ “เกษตรกรรมทางเลือก” (สุภา โยเมือง และวิฑูรย์ ปัญญากุล, 2545; ; วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2539)

ที่ผ่านมา ขบวนการเกษตรกรรมทางเลือก ได้ก่อกำเนิดขึ้นเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาการเกษตรที่แตกต่างจากการเกษตรแผนใหม่หรือระบบการเกษตรเพื่อการค้า ซึ่งรับอิทธิพลจากการปฏิบัติเขียว โดยอาศัยแนวคิด ประสบการณ์ และผลงานการทดลองของบุคคลกลุ่มต่างๆ เป็นจำนวนมาก ทั้งเกษตรกร นักวิทยาศาสตร์การเกษตร องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรทางศาสนา นักปรัชญา ฯลฯ ซึ่งทำให้มีการพัฒนาองค์ความรู้ในการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนออกไปเป็นจำนวนมาก และหลากหลายรูปแบบ

อาจกล่าวได้ว่า ที่ผ่านมาในแวดวงวิชาการและการพัฒนาได้สะท้อนให้เห็นมิติที่หลากหลายและความสัมพันธ์เชื่อมโยงในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน แก่นแกนหรือสาระของเกษตรกรรมยั่งยืนจึงเป็นเรื่องของวิถีคิดแบบองค์รวม เป็นเรื่องของจิตวิญญาณ ซึ่งระยะหลังมีการพูดถึง "จิตวิญญาณการเกษตร" กันมากขึ้น ซึ่งต้องการกระบวนทัศน์ใหม่ในการทำความเข้าใจ ว่าจำเป็นต้องมีการพัฒนาหลายๆ ด้านไปพร้อมๆ กันทั้งด้านกายภาพ สังคม จิตใจอย่างสมดุล เพราะความสมดุลคือความยั่งยืน แต่การมองเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน โดยทั่วไปของกลุ่มต่างๆ ในสังคมอาจไม่ได้มีความเข้าใจที่ตรงกันเสียทีเดียว และมักติดอยู่ในเรื่อง รูปแบบของระบบเกษตรกรรม หรือในเชิงเทคนิค ดังจะเห็นได้ว่า จำเป็นต้องอาศัยงานวิจัยมาวิเคราะห์ให้เห็นความคุ้มค่าในทางเศรษฐกิจ หรือเปรียบเทียบต้นทุนให้เห็นกัน เสมือนต้องพิสูจน์ตัวตนให้เห็นก่อน มากกว่าจะมองถึงเป้าหมายที่แท้จริงของการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน แล้วช่วยกันสนับสนุนส่งเสริม เลยกกลายเป็นว่า เป็นการกล่าวอ้างที่กลมกลืนไปกลับ กระแสของเกษตรยั่งยืน แต่ไม่ได้ทำอะไรในเชิงการต่อยอดมากเท่าที่ควร เช่นนี้แล้ว การหวังผลให้เกิดการขยายผลเกษตรกรรมยั่งยืน จึงไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่ายตาย แม้จะมีกระแสของตลาดเป็นตัวแรง แต่นั่นก็อาจเป็นเพียงปัจจัยหนุนส่งให้กับภาคธุรกิจการเกษตรที่มีศักยภาพในการแข่งขันทางการตลาดได้มากกว่า

ขณะที่การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับเกษตรกรรายย่อย มุ่งเน้นเป้าหมายภายในไปพร้อมกับเป้าหมายภายนอก อันหมายถึง การพัฒนาการเรียนรู้ ทั้งในเรื่องอุดมการณ์ โลกทัศน์ ความสัมพันธ์ทางสังคม และค่านิยม ไปพร้อมกันในวิถีชีวิตชุมชน มิได้มุ่งไปสู่ความเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ แต่คือการอยู่ร่วมกันอย่างพอเพียงและมีความสุข

การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน : ข้อเสนอแนะเพื่อการจัดการความรู้

ในช่วงเวลาเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา สังคมโลกและสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อนเป็นอย่างยิ่ง ในขณะที่บางจุดของสังคมก้าวล้ำไปกับเทคโนโลยีอันทันสมัยที่เปิดให้พายุของข้อมูลข่าวสารพัดโหมอย่างท่วมท้น บางจุดก็กำลังแหวกว่ายอยู่กับเส้นเลือดของวงจรภาคอุตสาหกรรมที่นับวันแต่จะตีบตันมากขึ้น และบางมุมของสังคมก็ถ้ายืนอยู่กับพืชผล ที่ดิน น้ำ วงจรระบบอาหารที่เต็มไปด้วยปัญหาสารพัด อันประกอบด้วยทั้งผู้ที่ตามกระแสใหญ่ และผู้ที่พยายามว่ายทวนกระแสเพื่อหาทางเลือก ทางรอด ปัญหาเรื่องเกษตรกรรมที่ปรากฏในยุคสมัยนี้จึงเป็นภาพสะท้อนของสังคมที่ซับซ้อน และเกี่ยวพันไปทุกเรื่องไม่ว่าจะมองจากมุมไหนก็ตามที

การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนที่ผ่านมา แม้ว่าจะเป็นกระแสที่มาแรงขึ้นเรื่อยๆ แต่การขยายตัวอาจยังไม่กว้างขวางนั้น อีกทั้งองค์ความรู้ก็ยังไม่เข้มข้น โดยเฉพาะงานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตเกษตรอินทรีย์ได้ถูกละเลยมาโดยตลอด ขณะเดียวกันเรายังต้องดำเนินการในการพัฒนา

เกษตรอินทรีย์อีกหลายอย่าง เช่น ต้องการระบบการส่งเสริมการเกษตรที่มีประสิทธิภาพ กลุ่มเกษตรกรต้องมีการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มอย่างเข้มแข็ง และนโยบายรัฐจะต้องปรับเปลี่ยนมาเป็นการส่งเสริมสนับสนุนเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริง ที่สำคัญงานวิจัยทางด้านการเกษตรยังไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนให้เข้าไปเกื้อหนุนต่อการส่งเสริมเกษตรยั่งยืน เช่นเดียวกับการเรียนการสอนในระดับมหาวิทยาลัย ก็มุ่งแต่การพัฒนาเทคนิคเกี่ยวกับเกษตรเคมีมากกว่าเกษตรอินทรีย์ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมีความรู้ครบถ้วนสมบูรณ์ทุกสาขาวิชา ก็ไม่สามารถขยายพื้นที่การเกษตรแบบยั่งยืนให้กว้างขวางออกไปได้อย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากจำเป็นต้องใช้พลังขับเคลื่อนจากภาคสังคม โดยเฉพาะเกษตรกร ผู้บริโภค ผู้ประกอบการธุรกิจการเกษตร รวมทั้งการสนับสนุนจากภาครัฐ ซึ่งเป็นผู้กำหนดทิศทาง นโยบายและงบประมาณเพื่อการวิจัยพัฒนาและส่งเสริมการเกษตร

ในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน จึงจำเป็นต้องอาศัยฐานคิดในการมองงานวิจัยในฐานะที่เป็นกระบวนการทางสังคม กล่าวคือเป็นกระบวนการเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งกระบวนการไปสู่เป้าหมายดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นในกระบวนการวิธีทำงานวิจัยที่ปรับเปลี่ยนไป จนแทบจะแยกจากกันไม่ออก ระหว่างงานวิจัย งานพัฒนา และการเคลื่อนไหวทางสังคม ถึงแม้จะมีความเข้มข้นแตกต่างกันไปก็ตาม ดังจะเห็นได้จากวิธีการวิจัยที่ไปพ้นวิธีการเดิมๆ เช่น มีการจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาดูงาน การจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง ซึ่งล้วนเป็นเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยประการสำคัญก็คือ การช่วยให้เกิดความเข้าใจ ทั้งในระดับปัจเจก และชุมชนที่ตนเองอยู่อย่างรอบด้าน โดยเฉพาะศักยภาพหรือต้นทุนที่มีอยู่ ที่สำคัญคือ จะเป็นฐานของการพัฒนาองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากแนวคิด ทฤษฎี ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของสังคมไทยอย่างแท้จริง

การจะทำเช่นนั้นได้ จะต้องเป็นกระบวนการค้นหาองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่มีพลวัต เป็นการพัฒนาศักยภาพของท้องถิ่น ซึ่งหัวใจก็อยู่ที่คน นั่นคือการพัฒนาตัวเองของคนในท้องถิ่น ซึ่งยังมีน้อยอยู่ การสร้างประชาธิปไตยในระดับรากหญ้าอีกด้วย อย่างไรก็ตาม จำเป็นจะต้องศึกษาวิจัยโดยคำนึงถึงบริบทที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกระแสการเปลี่ยนแปลงภายนอก ที่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้เท่าทันสถานการณ์ รวมถึงการมีปฏิสัมพันธ์กันในลักษณะที่เป็นเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ที่จริงโจทย์/ ประเด็นปัญหาเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนได้ถูกตอบไปแล้วในบางเรื่องบางระดับ เช่น ในแง่ของผลกระทบของเกษตรกรรมยั่งยืนที่มีต่อครัวเรือนเกษตรกร ชุมชน สังคม ด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม บ้างก็กำหนดรูปแบบการทำเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทย หรือการปรับเปลี่ยนเข้าสู่การทำเกษตรยั่งยืน เป็นต้น แต่กระนั้นปัญหาอุปสรรคของการพัฒนาเกษตรยั่งยืนก็ยังเป็นโจทย์อยู่ในหลายๆ ด้าน ซึ่งบางประเด็นเรียกได้ว่า เป็น "โจทย์ของสังคม" ที่ไม่ใช่จะตอบกันได้ง่ายๆ อีกทั้งต้องอาศัยการสร้างความรู้เป็นพื้นฐานอย่างเข้มข้น รวมทั้งการขับเคลื่อนทางสังคมไปพร้อมกัน ให้เกิดการปฏิบัติ ทดลองอย่างกว้างขวาง หลากหลาย และต้องเป็นการสร้างความรู้ต่อเนื่อง ขณะเดียวกันบางเรื่องก็ดูจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพลวัตของสังคม จึงไม่มีคำตอบสำเร็จรูปรออยู่ เพราะสถานการณ์จริงในสังคมไทยอาจจะยังกล่าวไปไม่ถึงในจุดนั้น ที่สำคัญคำถามหรือโจทย์ที่เกิดขึ้น อาจเป็นเพียงมายาคติ เพียงเพราะไม่ทราบข้อมูล

ข้อเท็จจริงที่มีเกิดขึ้นในที่ต่างๆ หรือยังไม่ได้ลงมือปฏิบัติการหรือสร้างความรู้เพื่อทำลายมายาคตินั้นๆ คิดแต่ว่าเป็นไปไม่ได้ ทำไม่ได้ จึงทำให้หลงติดอยู่ในมายาคติเดิมๆ ก็เป็นไปได้

ทิศทางการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนในปัจจุบัน ได้หันมาให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ ในลักษณะที่เรียกว่า Inside out เป็นการศึกษาวิจัยคิดค้นจากภายในออกไปเชื่อมโยงกับภายนอกอย่างเป็นพลวัต ซึ่งทิศทางการขับเคลื่อนงานเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นในด้าน การปรับแนวคิด ค่านิยม ในเรื่องวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของเกษตรกรในระดับชุมชน การเชื่อมโยงระดับกลุ่มและเครือข่าย เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการขยายผลแนวคิดเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนให้กว้างขวางขึ้น และ การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐและภาคองค์กรเอกชน ล้วนต้องการการเรียนรู้ร่วมกันจากทุกฝ่าย ทั้งในแง่ที่เป็นการวิจัย การวิจัยเชิงพัฒนาในด้านต่างๆ การเสริมศักยภาพชุมชนท้องถิ่น ความร่วมมือพหุภาคี และ การสนับสนุนเชิงนโยบายไปพร้อมกัน.

เอกสารอ้างอิง และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

รายงานการประชุม สัมมนา

กรมพัฒนาที่ดิน. 2544. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการกรมพัฒนาที่ดิน ครั้งที่ 7. วันที่ 21-24 สิงหาคม 2544 ณ โรงแรมเจ.บี. อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา.

กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2543. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 1 เรื่อง ระบบเกษตรเพื่อการจัดการทรัพยากรและพัฒนาองค์กรชุมชนอย่างยั่งยืน. วันที่ 15-17 พฤศจิกายน 2543 ณ โรงแรมหลุยส์ แทเวอร์น กรุงเทพฯ.

กรมวิชาการเกษตร, มหาวิทยาลัยขอนแก่น และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2545. บทคัดย่อ การสัมมนาวิชาการระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 2 เรื่อง “ระบบเกษตรเพื่อการจัดการทรัพยากรและพัฒนาชนบทเชิงบูรณาการ” วันที่ 26-27 สิงหาคม 2545 ณ โรงแรมโสมพะมิตร จังหวัดขอนแก่น.

กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2544. รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการระดับชาติ เรื่อง ประสพการณ์และบทเรียนด้านเกษตรยั่งยืนสู่การพัฒนาเกษตรยั่งยืนในช่วงแผนฯ 9 (2545-2549). วันที่ 22-24 สิงหาคม 2544 ณ โรงแรมสองพันบุรี อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี, จัดโดย กองแผนงานและวิชาการ ร่วมกับ โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน และสำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 1-8 กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

กรมส่งเสริมการเกษตร. 2541. รายงานการสัมมนาวิชาการส่งเสริมการเกษตร ประจำปี 2541. วันที่ 21-22 กรกฎาคม 2541 ณ สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จ.นนทบุรี.

กรมส่งเสริมการเกษตร. 2543 ก. รายงานการสัมมนาวิชาการส่งเสริมการเกษตร ครั้งที่ 2. วันที่ 16-18 สิงหาคม 2542 ณ โรงแรมโซฟิเทล ราชา ออคิด จังหวัดขอนแก่น, จัดโดย กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

กรมส่งเสริมการเกษตร. 2543 ข. สรุปผลการสัมมนา ผลสำเร็จของกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนตามโครงการเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน. วันที่ 12 ตุลาคม 2543 ณ โรงแรมรามารการ์เดนส์ กรุงเทพฯ, จัดโดย กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

คณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา. 2545. เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง ‘นโยบายและแผนการเกษตรแห่งชาติ’. วันที่ 1 เมษายน 2545 ณ อาคารรัฐสภา.

เครือข่ายสิทธิภูมิปัญญาไทย. 2544. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของเกษตรกรและชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ระดับประเทศ หัวข้อ “ปลูกความหลากหลายให้ออกงาม” สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, สิงหาคม 2544.

โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2543 ก. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง แนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในภาคเหนือ. วันที่ 3 กรกฎาคม 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ จ.เชียงใหม่, จัดโดย สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- โครงการวิจัยการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2543 ข. 2543. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง "แนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ". วันที่ 12 กรกฎาคม 2543 ณ โรงแรมโฆษะ จ.ขอนแก่น, จัดโดย สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- , 2544 ก. เอกสารประกอบการประชุมเชิงนโยบายเรื่อง "แนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน". วันที่ 30 สิงหาคม 2544 ณ ห้องประชุมพื้งบุญฯ ชั้น 8 อาคารสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร บางเขน, จัดโดย ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และ สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- , 2544 ข. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ "ข้อเสนอยุทธศาสตร์ในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในภาคกลาง". วันที่ 11 กรกฎาคม 2544 ณ ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน, จัดโดย ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และ สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- ธันวา จิตต์สงวน. 2544. "การพัฒนาเกษตรแบบยั่งยืน : บทวิเคราะห์จากปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม" ใน รายงานการสัมมนาในระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 1 เรื่อง ระบบเกษตรเพื่อการจัดการทรัพยากรและพัฒนาองค์กรชุมชนอย่างยั่งยืน. วันที่ 15-17 พฤศจิกายน 2543 ณ โรงแรมหลุยส์ แทเวอร์น กรุงเทพฯ.
- ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2546. "การเชื่อมโยงของความหลากหลายในภาคเกษตรกรรมต่อการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนในประเทศไทย" รายงานนำเสนอในการประชุมเสนอผลงานวิจัย. วันที่ 17 มกราคม 2546 ณ ห้องนนทรี อาคารเค-ยู โสม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วรรณา ประยุกต์วงศ์. 2544. รายงานสังเคราะห์ผลการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง "ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาเกษตรยั่งยืนภาคใต้". เสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- วิจิต ถิ่นวัฒนากุล. 2541. "สถานภาพและแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือตอนบน กรณีศึกษากลุ่มพัฒนาเอกชน" บทความนำเสนอในการสัมมนาเรื่อง สถานภาพและแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ. วันที่ 28 มิถุนายน 2541 ณ โรงแรมฮอลิเดย์ อินน์ กรีนฮิลล์ จ.เชียงใหม่.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2545. "บทเรียนการต่อสู้ของเกษตรกรและภาคประชาชน กรณีการคุ้มครองพันธุ์พืชในข้อตกลงทรัพย์สินทางปัญญาในองค์การการค้าโลก" เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2545 เรื่อง เฝ้าระวังความท้าทายจากกระแสโลกาภิวัตน์ กลุ่มที่ 4 หัวข้อ การบรรเทาผลกระทบต่อกลุ่มที่เสี่ยงจากแรงกดดันจากกระแสโลกาภิวัตน์. วันที่ 14-15 ธันวาคม 2545 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี, ร่วมจัดโดย มูลนิธิชัยพัฒนา, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, กระทรวงพาณิชย์, สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). 2546 ก. "ภาพรวมพัฒนาการขบวนการองค์กรชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง" เอกสารประกอบการงานมหกรรมสัมมนา "วิถีพลังไท" สู่ชุมชนพึ่งตนเอง วันที่ 21-23 มกราคม 2546 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย.

- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). 2546 ข. "วิถีพลังไท" สู่ชุมชนพึ่งตนเอง: สังเคราะห์กรณีศึกษา ร้อยภูมิปัญญาองค์กรชุมชนทั่วประเทศ. เอกสารประกอบการงานมหกรรมสัมมนา "วิถีพลังไท" สู่ชุมชนพึ่งตนเอง วันที่ 21-23 มกราคม 2546 ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย.
- สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. 2545. "จิตวิญญาณการเกษตร : ผลกระทบต่อสุขภาพของมนุษย์และสังคม" รวมบทความประกอบการประชุมห้องย่อย ในการประชุมวิชาการ หนึ่งทศวรรษสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข หัวข้อ "ร่วมสร้างสุขภาพสังคม สู่สังคมแห่งสันติภาพ", วันที่ 5-7 สิงหาคม 2545 ณ ศูนย์นิทรรศการและการประชุมไบเทค บางนา กรุงเทพฯ.
- สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล และคณะ. 2544. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการ "การประชุมระดมความคิดเห็นต่อนโยบายเกษตรไทย" (เพื่อกำหนดกรอบวิจัยด้านนโยบายเกษตรไทย), วันที่ 29-30 มกราคม 2544 ณ โรงแรมมารวย การ์เดน กรุงเทพฯ, สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุภา โยเมือง และวิฑูรย์ ปัญญากุล. 2545. "เกษตรกรรมทางเลือกและการพัฒนาที่ยั่งยืน" เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2545 เรื่อง เฝ้าระวังความท้าทายจากกระแสโลกาภิวัตน์ กลุ่มที่ 4 หัวข้อ การบรรเทาผลกระทบต่อกลุ่มที่เสี่ยงจากแรงกดดันจากกระแสโลกาภิวัตน์, วันที่ 14-15 ธันวาคม 2545 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี, ร่วมจัดโดย มูลนิธิชัยพัฒนา, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, กระทรวงพาณิชย์, สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- สำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร (สยอ.). 2545. "ความมั่นคงทางอาหาร...ของคนไทย" เอกสารประกอบการประชุมกลุ่มย่อย ในการประชุมวิชาการ หนึ่งทศวรรษสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข หัวข้อ "ร่วมสร้างสุขภาพสังคม สู่สังคมแห่งสันติภาพ", วันที่ 5-7 สิงหาคม 2545 ณ ศูนย์นิทรรศการและการประชุมไบเทค บางนา กรุงเทพฯ.
- อรุณี เวียงแสง และคณะ. 2541. "สถานภาพและแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ ศึกษากรณีภาครัฐ" บทความนำเสนอในการสัมมนาเรื่อง สถานภาพและแนวทางการวิจัยเพื่อพัฒนาธุรกิจชุมชนด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในภาคเหนือ. วันที่ 28 มิถุนายน 2541 ณ โรงแรมฮอลิเดย์อินน์ กรีนฮิลล์ จ.เชียงใหม่.
- อรุณี เวียงแสง และคณะ. 2545. "เกษตรกรรมยั่งยืน" เอกสารประกอบการประชุมประจำปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคเหนือ ครั้งที่ 2. วันที่ 28-29 พฤศจิกายน 2545 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ, จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (สกว.ภาค), สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และเครือข่ายองค์กรภาคี.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2543. "สิทธิชุมชนของเกษตรกรกับการจัดการทรัพยากรเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน" ในการสัมมนาระบบเกษตรแห่งชาติ ครั้งที่ 1 เรื่อง ระบบเกษตรเพื่อการจัดการทรัพยากรและพัฒนาองค์กรชุมชนอย่างยั่งยืน. วันที่ 15-17 พฤศจิกายน 2543 ณ โรงแรมหลุยส์ แทเวอร์น กรุงเทพฯ.
- เอกชัย โอเจริญ และคณะ. 2543. "บทบาทเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในการสนับสนุนการปฏิบัติงานขององค์กรบริหารส่วนตำบล" ใน รายงานการสัมมนาวิชาการส่งเสริมการเกษตร ครั้งที่ 2 (หน้า 23). วันที่ 16-18 สิงหาคม 2542 ณ โรงแรมโซฟิเทล ราชา ออดิธ จังหวัดขอนแก่น, จัดโดย กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

รายงานการวิจัย และ เอกสารวิชาการอื่นๆ

กรมส่งเสริมการเกษตร. 2544. รายงานผลการวิจัยเบื้องต้น การเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ : กรมส่งเสริมการเกษตร.

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2544. เอกสารประกอบการชี้แจงการดำเนินงานโครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชน. กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการบริหารโครงการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตำบลนำร่องและตำบลหลัก.

คณะกรรมการประสานงานองค์การพัฒนาเอกชน. 2543. หนังสือชุดวาระประชาชน เพื่อความเป็นไท เล่มที่ 1. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการประสานงานองค์การพัฒนาเอกชน.

เครือข่ายสิทธิภูมิปัญญาไท. 2543. เอกสารโครงการรณรงค์สัญจรปกป้องพันธุ์กรรมพื้นเมือง. 6-17 กันยายน 2543. (อัดสำเนา)

โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน. 2545. รายงานสรุปผลการดำเนินงานเมื่อสิ้นสุดโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน. กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (อัดสำเนา).

เดชา ศิริภัทร และสมหญิง สุนทรวงษ์. 2545. "สิทธิเกษตรกรในประเทศไทย : กระบวนการเรียนรู้กับระบบเกษตรกรรม" ใน เอกสารประกอบการประชุมโครงการสิทธิชุมชนศึกษา 4 ภาค. วันที่ 15-16 มีนาคม 2545 ณ สำนักกลางนักเรียนคริสเตียน กรุงเทพฯ, จัดโดย สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. 2544. บทพิสูจน์ภูมิปัญญาชาวนาแห่งกุดชุม. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม

ประเวศ วะสี. 2545. ยุทธศาสตร์ "อาหารไทยกับพลังแผ่นดิน" จุดความมั่นคงของชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร (สยอ.).

รุ่งนภา ก่อประดิษฐ์สกุล และคณะ. 2544. "โครงการการวิจัยและพัฒนากระบวนการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ" รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และคณะ. 2544. "โครงการสิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกรในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น" รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

-----, 2545. "สิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกรในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น" ในเอกสารประกอบการประชุมโครงการสิทธิชุมชนศึกษา 4 ภาค. วันที่ 15-16 มีนาคม 2545 ณ สำนักกลางนักเรียนคริสเตียน กรุงเทพฯ, จัดโดย สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). 2545. "พลังชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชนกับการแก้ปัญหาชุมชนอย่างยั่งยืน" รายงานสรุปผลการดำเนินงาน โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนเมืองและชนบท. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 3. 2544. ผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (ธันวาคม 2542-ธันวาคม 2544). กรมวิชาการเกษตร (อัดสำเนา).

-----, 2545. รายงานเวทีเสวนาวิชาการเรื่อง สถานการณ์การผลิตและการใช้น้ำสัปดาห์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน. กรมวิชาการเกษตร (อัดสำเนา).

เอกสารสรุปเวทีเสวนาเรื่อง "จิตวิญญาณการเกษตรในศตวรรษที่ 21" เนื่องในวาระครบรอบ 80 ปี ศ.ระพี สาคริก, วันที่ 2 ธันวาคม 2545 ณ สวนกล้วยไม้ระพี สาคริก ม.เกษตรศาสตร์ บางเขน (อัดสำเนา).

วิทยานิพนธ์

- ธีระ วัชรปรานี. 2544. "การศึกษาวาทกรรมการใช้จุลินทรีย์ในการเกษตร กรณีศึกษา เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต จังหวัดตราด" วิทยานิพนธ์หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปิยะวดี สิงห์สุรีย์. 2545. "บทบาทที่คาดหวังในการมีส่วนร่วมพัฒนาอาชีพเกษตรกรกรมโครงการ "การถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรตามกระบวนการโรงเรียนเกษตรกรข้าวในพระราชดำริ" : กรณีศึกษา เกษตรกรเขตหนองจอก กรุงเทพมหานคร" วิทยานิพนธ์หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเกษตรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วรรณดี สุทธิธารกร. 2545. "บทสะท้อนการศึกษานอกระบบ : แนวคิดและวิถีปฏิบัติขององค์กรพัฒนาเอกชนไทยในการพัฒนาการเกษตรด้วยวิถีทางที่ยั่งยืน" วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาอาชีวศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วรารณ หลวงมณี. 2545. "การจัดการสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน" วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

หนังสือ

- กชกร ชิดะวงศ์. 2546. "เกษตรกรรมยั่งยืน" ใน เบิกมาน "งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น" เส้นหวาย...ที่ร่วมกันสาน (สรุปภาพรวม 4 ปี งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น : ตั้งแต่เดือนตุลาคม-กันยายน 2545). เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.
- เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภาคอีสาน, ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน และโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ. 2543. ศักยภาพชุมชนอีสานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ : ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน.
- โครงการนาร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ภูมิโนแคว้นเทือกเขาเพชรบูรณ์. 2545. เกษตรกรแนวหน้าฝ่าวิกฤตโลก. ชัยภูมิ : อักษรกิจ.
- โครงการศึกษาและปฏิบัติการงานพัฒนา (Focus on the Global South). 2544. โลกาภิวัตน์หรือโลกาวิบัติ : รุดตันการพัฒนาสายโลกาภิวัตน์. หนังสือชุดเครือข่ายประชาชนต้านโลกาภิวัตน์ เล่มที่ 1. กรุงเทพฯ: เครือข่ายประชาชนต้านโลกาภิวัตน์.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. 2541. ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด. กรุงเทพฯ : สถาบันนโยบายศึกษา.
- เดชรัต สุขกำเนิด, วิชัย เอกพลากร และปัดพงษ์ เกษสมบูรณ์. 2545. การประเมินผลกระทบทางสุขภาพเพื่อการสร้างนโยบายสาธารณะเพื่อสุขภาพ: แนวคิด แนวทาง และแนวปฏิบัติ. นนทบุรี : สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- ณรงค์ คงมาก. 2537. 19 ตำนานเกษตรผสมผสานภาคใต้. สตูล : เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้.
- , 2539. 20 ประสบการณ์เกษตรผสมผสานภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสานแสงอรุณ.
- ทวีศักดิ์ นพเกษร. 2545. วิกฤตเกษตรกร : วิกฤตสังคมไทย สู่ทางรอดในโลกใหม่. พิษณุโลก : สถาบันพัฒนาสืแยกอินโดจีน.
- นฤมิตร ประพันธ์ (บก.). 2544. พื้นภูมิปัญญา ฝ่าวิกฤตโลก. อุบลราชธานี : เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน.

- นพรัตน์ ละมุล (บก.) 2544. เมล็ดพันธุ์สัญจร กรณีศึกษาเมล็ดข้าวพื้นบ้านท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน.
- นิรมล ยวนบุญ และพงษ์ทิพย์ สารัญจิตต์. 2544. โจรสกัดพันธุ์กรรมในคราบบริษัทเมล็ดพันธุ์ข้ามชาติ. หนังสือชุดเครือข่ายประชาชนต้านโลกาภิวัตน์ เล่มที่ 2. กรุงเทพฯ: เครือข่ายประชาชนต้านโลกาภิวัตน์.
- , 2544. เปิดเสรีการค้า ขัดถลกการเกษตรลวงโลก. หนังสือชุดเครือข่ายประชาชนต้านโลกาภิวัตน์ เล่มที่ 3. กรุงเทพฯ: เครือข่ายประชาชนต้านโลกาภิวัตน์.
- ประเวศ วะสี. 2545. สุขภาพสังคมสู่สังคมสันติภาพ มนุษย์พันธุ์ทุกขร่วมกันได้. กรุงเทพฯ : สำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพ และสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- พรชัย ปรีชาปัญญา. 2544. ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับระบบนิเวศบนแหล่งต้นน้ำลำธารในภาคเหนือ. เชียงใหม่ : สถานีวิจัยลุ่มน้ำดอยเชียงดาว กรมป่าไม้ และศูนย์วิจัยวนเกษตรนานาชาติ (ICRAF).
- ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์ (แปล). 2545. เศรษฐกิจอาหารท้องถิ่น ทางเลือกและทางรอดของเศรษฐกิจ สังคม นิเวศ. เฮลเนา นอร์เบอร์ค-ฮอดจ์, ทอดด์ เมอร์ฟีลด์ และสตีเวน กอร์ลิก (เขียน). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สวนเงินมีนา.
- วรลักษณ์ อธิพิลโอพาร. 2541. ไร่หมุนเวียน มารดาแห่งพรรณพืช. เชียงใหม่ : โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือ โดยองค์กรชุมชน.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล (แปลและเรียบเรียง). 2544. เกษตรยั่งยืน : วิธีการเกษตรแห่งอนาคต. กรุงเทพฯ: กรีนเนท.
- วิฑูรย์ ปัญญากุล (เรียบเรียง). 2545. ความรู้เบื้องต้นเกษตรอินทรีย์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสายใยแผ่นดิน.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. 2539. เกษตรกรรมทางเลือก : ความหมาย ความเป็นมา และเทคนิควิธี. กรุงเทพฯ : เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก.
- , 2539. เกษตรกรรมทางเลือก : หนทางรอดของเกษตรกรรมไทย. กรุงเทพฯ : เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และนิรมล ยวนบุญ. 2545. หอมกลิ่นข้าวมะลิหอม เรื่องราวและการต่อสู้เพื่อรักษาพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ. กรุงเทพฯ : องค์กรความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาไทย (BIOTHA) และมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย).
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2544. มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์.
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. 2544. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเกษตรกรรมยั่งยืน. ขอนแก่น : สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, DANCED และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุวัฒน์ คงแป้น (บก.). 2545. วิถีไท วิถีทางสู่ชุมชนพึ่งตนเอง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิชุมชนไท.
- อรรณพ กุฑเจริญ นาวายุทธ (แปล). 2545. สัญญาหมายนะ ทางเลือกในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ : คบไฟ.
- อารีรัตน์ กิตติศิริ (บก.). 2544. ปรงดิน : ประสบการณ์การปรับปรุงบำรุงดินของเกษตรกรอีสานในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน. กรุงเทพฯ : ชมรมศิษย์เก่าบูรณะชนบทและเพื่อน (RRAFA) และ เครือข่ายเกษตรทางเลือกภาคอีสาน.
- เอนก นาคะบุตร. 2545. กอบบ้านภูเมือง...ด้วยพลังแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม.

วารสาร จุลสาร จดหมายข่าว/ บทความ

โครงการศึกษาวิจัยและรณรงค์เผยแพร่ข้อมูลนโยบายการเกษตรและความมั่นคงทางอาหาร ชุมชนศิษย์เก่าบูรณะชนบท และเพื่อน. 2544. จุลสารความมั่นคงทางอาหาร. ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 (มี.ค.-มิ.ย.).

ชลิตา บัณฑุวงศ์. 2545. 'องค์กรชาวบ้านกับการบริหารจัดการโครงการนาร่องฯ : ก้าวอย่างสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ของเกษตรกรรายย่อย' เกษตรยั่งยืน. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2545) : 20-24.

ชูขวัญ ทรัพย์มณี. 2545. "กึ่งกลาโหมอินทรีย์ : กึ่งเพื่อชาติและสิ่งแวดล้อม" วารสารกรีนเนท. ปีที่ 3 ฉบับที่ 12-13/2545.

บัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์. 2545 ก. "การเปลี่ยนแปลงระเบียบโลกและการแย่งชิงทรัพยากรพันธุกรรม" สารทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ. (โดย สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ) ปีที่ 3 ฉบับที่ 10 (มิถุนายน-สิงหาคม) : หน้า 5.

----- 2545 ข. "บทบาทขององค์กรภาครัฐในการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์" จดหมายข่าวมาตรฐานเกษตรอินทรีย์. ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม) : 2.

ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์. 2545. "นักวิจัยกับการพัฒนาเกษตรยั่งยืน" (อัตสำเนา).

----- 2545. "จากปรัชญาและฐานคิดสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในยุคโลกาภิวัตน์" ในเอกสารประกอบการงาน 4 ปีเวทีธุรกิจชุมชน, จัดโดย เครือข่ายชุมชนชาวชยันตและเพื่อน วัดหัวตะพาน และมูลนิธิพลังนิเวศและชุมชน, วันที่ 22 ธันวาคม 2545 ณ วัดหัวตะพาน อ.สรรคบุรี จ.ชัยนาท.

ประเวศ วะสี. 2545. "จิตวิญญาณการเกษตร" เกษตรธรรมชาติ. ฉบับที่ 11/2545 : 8-9.

มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย). 2545. วารสารเกษตรยั่งยืน. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์) : 18-19.

มูลนิธิศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา. 2545. เกษตรธรรมชาติ. ฉบับที่ 8/ 2545 : 49-51.

มูลนิธิศูนย์สื่อเพื่อการพัฒนา. 2546. เกษตรธรรมชาติ. ฉบับที่ 2/ 2546 : 30-35.

วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์. 2545. "การวิจัยท้องถิ่นเพื่อการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน" ชีวปริทรรศน์ ฉบับพิเศษ. (โดย ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ) ปีที่ 4 ฉบับที่ 5 (กันยายน-ตุลาคม) : 145-148.

สถาบันทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ. 2545. สารทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ. ปีที่ 3 ฉบับที่ 11 (กันยายน-พฤศจิกายน) : 3-5.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น. ปีที่ 3 ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2545).

หนังสือพิมพ์

นพรัตน์ ละมุน. 2545. "อธิปไตยแห่งชีวิต สิทธิในอาหาร-ทรัพยากร" กรุงเทพธุรกิจ. วันที่ 14 พ.ค. 2545.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2545. "จุดขายอาหารไทยในตลาดโลก" มติชนสุดสัปดาห์. วันที่ 14-20 มกราคม 2545 : 47.

สมชาย ปรียาศิลปกุล. "ทรัพยากรสาธารณะ" กรุงเทพธุรกิจ. วันที่ 6 เมษายน 2545 : 11.

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. "เกษตรสัญญาผูกพัน ผลได้ไม่คุ้มผลเสีย" กรุงเทพธุรกิจ : จุดประกาย. วันที่ 20 กันยายน 2544 : 2.

สุนันท์ธนา แสนประเสริฐ. 2545. "ความมั่นคงทางอาหารกับเกษตรกรรมในสังคมไทย" ผู้จัดการรายวัน. วันที่ 26 เม.ย. 2545 : 9.

อุมาพร มาระดา. 2545. "ปลูกสตรอเบอรี่ไร้สาร ผลผลิตด้อย...แต่แพง" กรุงเทพฯธุรกิจ : จุดประกาย. วันที่ 12 มีนาคม : 3.

"เปิด ร.ร.สอนเกษตรอินทรีย์ชาวนา มุ่งมาตรฐาน ม.ก.ท. ตีตลาดโลก" ผู้จัดการรายวัน. วันที่ 11-12 สิงหาคม 2544 : 9.

"เกษตรเร่งผลักดันเกษตรอินทรีย์สู่ตลาดโลก" ผู้จัดการรายวัน. วันที่ 17 สิงหาคม 2544 : 4.

"เปิดตัว "สวนดวงตะวัน" ผักปลอดสารพิษ ตลาดขายตรง-ให้ผู้บริโภคลงขันสั่งผลิต" มติชนรายวัน. วันที่ 19 กันยายน 2544.

"เกษตรทางเลือกสารคามรุกหนัก จัดมหกรรมเชื่อม เมือง-ชนบท" ผู้จัดการรายวัน. วันที่ 27 กันยายน 2544 : 17.

"ซีต้องกบฏวิถีเกษตร ทุนนิยม ทางรอดชาวนายุคโลกาภิวัตน์" ผู้จัดการรายวัน. วันที่ 1 ตุลาคม 2544 : 13.

"หนุนไทยศูนย์กลางเกษตรอินทรีย์ เร่งปลูก พืชไร้สารพิษ เลี้ยงโลก" ผู้จัดการรายวัน. วันที่ 8 พฤศจิกายน 2544 : 5.

"โคราชเร่งปฏิวัติสู่เกษตรธรรมชาติ ตะลึงปี 44 ไข่ปุ๋ยเคมีเกือบ 2 แสนตัน" ผู้จัดการรายวัน. วันที่ 15 พฤศจิกายน 2544 : 17.

"แฉ บ.ข้ามชาติชิงธุรกิจเกษตร ใช้แผน ผลิต-ขาย ครอบงำ" กรุงเทพฯธุรกิจ. วันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2545 : 20.

"ที่ดินเร่ง 5 โครงการหนุนเกษตรอินทรีย์" ผู้จัดการรายวัน. วันที่ 3 เมษายน 2545 : 4.

"ผลศึกษา คอนแท็คฟาร์มมิ่ง แม้มีตลาดรับ แต่ยังเสี่ยงสูง" ผู้จัดการรายวัน. วันที่ 26 เมษายน 2545 : 13.

"ภูมิปัญญาท้องถิ่น... ว่าด้วย มหาวิชชาลัยชาวบ้าน" มติชนรายวัน. วันที่ 18 พฤษภาคม 2545 : 15.

"เกษตรยังยืนคืบไม่เต็มวูบ เชิงเดี่ยวฝังลึก" ผู้จัดการรายวัน. วันที่ 8 เมษายน 2545 : 1-2.

"ขึ้นบัญชีพันธุ์ไม้พื้นบ้านใกล้สูญพันธุ์ หนุนเกษตรกรปรับแนวสู่ระบบยั่งยืน" ผู้จัดการรายวัน. 4 พ.ย. 45 : 6.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

งานวิจัยในชุดเกษตรกรรมยั่งยืน ที่สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

ลำดับ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ/ ผู้ประสานงาน	สถานที่ติดต่อ
ภาคเหนือ			
1.	ระบบตลาดทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน	คุณชมชวน บุญระหงส์	สถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน
2.	มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ	ผศ.ดร.ทิพย์รัตน์ มณีเลิศ	ภาควิชาเวชศาสตร์ชุมชน คณะแพทยศาสตร์ ม.เชียงใหม่
3.	มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ ระยะที่ 2	ผศ.ดร.ทิพย์รัตน์ มณีเลิศ	ภาควิชาเวชศาสตร์ชุมชน คณะแพทยศาสตร์ ม.เชียงใหม่
4.	รูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน	คุณประสงค์ อยู่สุขสำราญ	239 หมู่ 7 ต.หลวงเหนือ อ.ดอยสะเก็ด จ.เชียงใหม่ 50220
5.	รูปแบบองค์กรผู้บริโภคที่เหมาะสมสำหรับอาหารปลอดภัยในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ระยะที่ 2	คุณชมชวน บุญระหงส์	สถาบันชุมชนเกษตรกรรมยั่งยืน
6.	ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการขยายเกษตรกรรมยั่งยืน ที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ ต.แม่ทา จ.เชียงใหม่	คุณนิคม ไชยวรรณ	สถาบันการเรียนรู้เกษตรกรรมยั่งยืน
7.	การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาระบบเกษตรยั่งยืน ส่วนที่ 1 : การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวโดยใช้ปุ๋ยพืชสด	อ.พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ	ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ ม.เชียงใหม่
8.	การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาระบบเกษตรยั่งยืน ระยะที่ 2 : การเพิ่มศักยภาพชุมชนเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพ	อ.พฤกษ์ ยิบมันตะศิริ	ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ ม.เชียงใหม่
9.	รูปแบบการเกษตรแบบยั่งยืนบนที่สูงชาวอาข่า บ้านแม่เตอ และบ้านแม่จันทหลวง	คุณพงษ์พร ชยาตุลชาติ	ศูนย์การศึกษาชนเผ่าเชียงราย
10.	กระบวนการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมกับเกษตรกรรายย่อยภาคเหนือ	คุณนิคม ไชยวรรณ	มูลนิธิพัฒนาศักยภาพชุมชน
11.	ทางเลือกการผลิตทางการเกษตร เพื่อลดการใช้สารเคมีบริเวณพื้นที่ต้นน้ำกว๊านพะเยา	คุณกรรณิการ์ ชมภูศรี	225/12 หมู่ 5 บ้านสินธนา ต.สันพระเนตร อ.สันทราย จ.เชียงใหม่
12.	รูปแบบความร่วมมือระหว่างองค์กรบริหารส่วนตำบล และกลุ่มเกษตรกรในการผลิตผักปลอดภัยของชุมชน ตำบลบ้านกาศ อำเภอสูงเม่น จ.แพร่	คุณสกิต เรือนคำ	131 หมู่ 4 ต.บ้านกาศ อำเภอสูงเม่น 132 จ.แพร่ 54130
13.	รูปแบบการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่การลด ละ เลิก การใช้สารเคมีของชุมชน ตำบลเมืองปอน อำเภอบุฮาม จ.แม่ฮ่องสอน	คุณไพศาล ญาติศรี	1 หมู่ 1 ต.เมืองปอน อำเภอบุฮาม จ.แม่ฮ่องสอน 58140
14.	การใช้จุลินทรีย์ในท้องถิ่น (IMO) กับการยอมรับของเกษตรกร อำเภอขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน	คุณวัลลภ สุวรรณอาภา	ศูนย์ส่งเสริมการศึกษาเพื่อการพัฒนา บ้านหนองปากอ หมู่ที่ ๑ อ.ขุนยวม แม่ฮ่องสอน

ลำดับ	ชื่อโครงการ	หัวหน้าโครงการ/ ผู้ประสานงาน	สถานที่ติดต่อ
ภาคเหนือ (ต่อ)			
15.	การศึกษาและพัฒนาวัสดุท้องถิ่นทดแทนกากน้ำตาลเพื่อผลิตสารจุลินทรีย์ จังหวัดเชียงราย	คุณดำเนิน วงศ์วุฒิ	สำนักงานการประถมศึกษา กิ่งอำเภอคอยหลวง จ.เชียงราย
16.	การบริหารจัดการกลุ่มการผลิตผักปลอดสารพิษ ตำบลแม่กรณ์ อ.เมือง จ.เชียงราย	คุณบุญจมีน ดอแสง	กลุ่มเกษตรกร ตำบลแม่กรณ์ อ.เมือง จ.เชียงราย
17.	แนวทางการพัฒนาศักยภาพผู้นำในการทำเกษตรยั่งยืนจังหวัดพิจิตร	คุณปัญญา ยากแก้ว	สำนักงานสาธารณสุข อ.ทับคล้อ จ.พิจิตร
18.	การพัฒนากระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดวิธีการปลูกพืชผักปลอดสารพิษ โดยกลุ่มเกษตรกรทำสวนบ้านดอนมูลพัฒนา อ.เมือง จ.น่าน	คุณบุญแต่ง พิมพ์งาน	72 หมู่ 13 ต.ตุ้มไต่ อ.เมือง จ.น่าน
19.	การศึกษาทางเลือกที่เหมาะสมในการพัฒนาคุณภาพกระเทียม โดยไม่ใช้สารเคมีทางการเกษตร ในกรณีบ้านแม่สุริน อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน	คุณบุญสุข เตือนขวัญ	15/1 หมู่ 3 ต.ขุนยวม อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน
20.	การพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษาในภาคเหนือ ระยะที่ 1	ดร.ไพบูรณ์ สุทธสุภา	-
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			
21.	รูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้อาชีพเกษตรธรรมชาติ บ้านหนองแสง จ.ขอนแก่น	คุณสุรินทร์ ท่วงจิตร	ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียน อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น 40210
22.	การใช้ประโยชน์จากเศษเหลือพืช และน้ำทิ้งจากกระบวนการผลิตขนมจีนเพื่อการเกษตรที่ยั่งยืน	คุณสมศักดิ์ โพธิ์ศรี	173/2 หมู่ 14 บ้านหนองไผ่ ต.มิตรภาพ ต.ศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น
23.	รูปแบบการทำเกษตรปลอดสารพิษที่เหมาะสมกับกลุ่มเกษตรกรบ้านนกแดดแต้ ตำบลโพนแพง	คุณสมยศ บริสุทธิ์	82 ม. 8 บ้านสมบุรณ์ อ.ม่วงสามสิบ จ.อุบลราชธานี
ภาคใต้			
24.	กระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตทางการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำหลังสวนโดยองค์กรชุมชน	คุณสุมน อุดมศิลป์	19 หมู่ 2 ต.ปากทรง อ.พะโต๊ะ ชุมพร 86180
25.	ทางเลือกในการทำเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม บ้านไร่ยาว อ.ท่าชนะ	คุณจุฑามาศ การสุวรรณ	123/82 ม. 16 ต.ประสงค์ อ.ท่าชนะ จ.สุราษฎร์ธานี
ภาคกลาง			
26.	รูปแบบการเกษตรที่สามารถลดต้นทุนการผลิตของเกษตรกร ม. 3 ต.คลองจินดา อ.สามพราน จ.นครปฐม	คุณสมศักดิ์ บุญอิน	153/1 ม. 3 ต.คลองจินดา อ.สามพราน จ. นครปฐม

ที่มา : เบญจวรรณ วงศ์คำ (บก.). 2545. เมล็ดพันธุ์ของแผ่นดิน ทำเนียบนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น 2542-2545. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.

ภาคผนวก ข.

ตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืนของหน่วยงานต่างๆ

สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)

ชื่อโครงการ	ผู้วิจัย หัวหน้าโครงการ	หน่วยงาน	ระยะดำเนินงาน	สถานภาพ
การแก้ปัญหาสารเคมีตกค้างในเกษตรอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดลำพูน	นพ.ประติษฐ์ วินิจกุล	สนง.ปลัดกระทรวงสาธารณสุข	1 ก.พ. 39 - 30 ก.ย. 40	โครงการสิ้นสุด
ศึกษาสถานการณ์สิ่งแวดล้อมและสุขภาพในประเทศไทย (เกษตรกรรม : เกษตรกรรมและการใช้สารเคมีทางการเกษตร)	ดร.นวลศรี ธยาพัชร	-	-	โครงการสิ้นสุด
ศึกษาสถานการณ์สิ่งแวดล้อมและสุขภาพในประเทศไทย (เกษตรกรรม : ปศุสัตว์และผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้อง)	นส.คณินิจ กอธรรมฤทธิ์	กรมปศุสัตว์	1 พ.ย. 42 - 31 ธ.ค. 42	โครงการสิ้นสุด
ศึกษาสถานการณ์สิ่งแวดล้อมและสุขภาพในประเทศไทย (เกษตรกรรม : การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ)	รศ.ดร.จิรศักดิ์ ตั้งตรงไพโรจน์	คณะสัตวแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	1 พ.ย. 42 - 31 ธ.ค. 42	โครงการสิ้นสุด
ศึกษาสถานการณ์ปัญหาความต้องการด้านการประกันสุขภาพของกลุ่มผู้ทำงานนอกกระบะในภาคเกษตรกรรม	นายวิชัย รูปขำดี	คณะพัฒนาลังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์	15 ก.พ. 44 - 15 มิ.ย. 44	โครงการสิ้นสุด
การพัฒนาสุขภาพประชาชนไทยโดย "การส่งเสริมการผลิตและการบริโภคอาหารคุณภาพ : ระบบและกระบวนการผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่"	อาจารย์พญกษย์ อันธะสิริ	คณะเกษตรศาสตร์ ม.เชียงใหม่	1 ก.พ. 43 - 31 พ.ค. 43	โครงการสิ้นสุด
กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของพหุภาคีในการร่วมปฏิบัติงานเพื่อลดการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในจังหวัดพิจิตร	นายสุเดช เดชคุ้มวงศ์	สนง.ปลัดกระทรวงสาธารณสุข	1 ส.ค. 43 - 31 ต.ค. 43	โครงการสิ้นสุด
โครงการการพัฒนาแนวทางวิธีประเมินผลประเภทสุขภาพ กรณีศึกษาการทำเกษตรแบบทำสัญญาของเกษตรกรกับบริษัทเอกชน (Contract Farming)	นพ.ปิณฑพงษ์ เกษมบุรณ์	คณะแพทยศาสตร์ ม.ขอนแก่น	-	โครงการสิ้นสุด
โครงการศึกษาการกำหนดขอบเขตการประเมินผลกระทบสุขภาพจากการทำงานพืชเศรษฐกิจในพื้นที่ขนาดใหญ่ กรณีศึกษา พื้นที่ลุ่มน้ำฝาง	คุณจุฑามาศ ต๊ะก่า	เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก	1 ต.ค. 45- 31 ม.ค. 46	กำลังดำเนินการ
ศึกษาการประเมินผลกระทบด้านสุขภาพในกลุ่มเกษตรกรจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน	ดร.ทิพวรรณ ประภาณเขตล	คณะวิทยาศาสตร์ ม.เชียงใหม่	1 พ.ย. 45-30 เม.ย. 46	กำลังดำเนินการ

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาลังคม

ชื่อโครงการ	ผู้วิจัย/หัวหน้าโครงการ	หน่วยงาน	ระยะดำเนินงาน	สถานภาพ
โครงการศึกษานิสัยการบริโภคสุขภาพจากการทำการเกษตรที่ใช้สารเคมีและเกษตรอินทรีย์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: ขั้นตอนการทำหนดขอบเขตและระเบียบวิธีของการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ	วิเชียร เกิดสุข	ม.ขอนแก่น	2544-05-01 ถึง 2544-09-30	กำลังดำเนินการ

ที่มา : www.hsri.or.th

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ชื่อโครงการ	ผู้วิจัย/หัวหน้าโครงการ	หน่วยงาน	ระยะดำเนินงาน	สถานภาพ
การผลิตปุ๋ยอินทรีย์-ชีวภาพ เพื่อเพิ่มธาตุอาหารพืช	-	-	เริ่ม 2545-06-01	
การศึกษาพัฒนาการใช้ให้เดือนทะเลรอบครัว caprellidae เพื่อเป็นตัวบ่งชี้บ่งชี้ของดินในระบบการเลี้ยงกุ้งกุลาดำปัจจุบัน	-	-	เริ่ม 2544-06-01	
การวิจัยและพัฒนาสารยับยั้งเชื้อราในแถบภาคเหนือตอนบน (ระยะที่ 2)	-	-	เริ่ม 2544-08-01	
การพัฒนากระบวนการสืบทอดแบบสำหรับอุตสาหกรรมครอบครัว	-	-	เริ่ม 2544-05-01	
พัฒนาการผลิตได้เดือนฝอย ตัวดูแลในถังหมักระดับอุตสาหกรรม	-	-	เริ่ม 2544-11-01	
การขยายผลการใช้จุลินทรีย์ Bacillus subtilis สำหรับการรักษาควบคุมโรคของไม้ผล	-	-	เริ่ม 2543-11-01	
โครงการประมวลสถานการณ์ วิสัยทัศน์ และกลยุทธ์การวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อยกระดับอาหารแปรรูปพื้นบ้านให้ได้เปรียบในเชิงแข่งขัน	จินตนา อุปติสสกุล	-	2542-12-17 ถึง 2543-03-16	โครงการสิ้นสุด
ระบบสนับสนุนการตัดสินใจการผลิตพืช : ข้าวในภาคเหนือ	เมธี เอกะสิงห์	-	2540-04-01 ถึง 2543-03-31	โครงการสิ้นสุด
การศึกษาผลของการดำเนินงานจากกลุ่มสมาชิกโครงการฝึกอบรมปลอดสารพิษ	กอบเกียรติ์ บันสิทธิ์	-	2541-08-01 ถึง 2541-09-30	โครงการสิ้นสุด
การศึกษาความเป็นไปได้ของร้านจำหน่ายผัก และระบบการตลาดปลอดภัยจากสารพิษเพื่อพัฒนาไปสู่การส่งเสริมด้านการผลิต การตลาด และการจัดจำหน่าย	ณัฐพล สีสาวพัฒน์	-	2514-08-01 ถึง 2543-02-28	โครงการสิ้นสุด
ชุดโครงการวิจัยฐานคิดเพื่อการพัฒนามาตรฐานภาคเกษตร	สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล	คณะทรัพยากรธรรมชาติ ม.สงขลานครินทร์	2544-07-01 ถึง 2546-06-30	กำลังดำเนินงาน
โครงการ "การศึกษาเชิงวิพากษ์ : สถานภาพและทิศทางการศึกษาระดับภาคเกษตรในประเทศไทย"	ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล	คณะศึกษาศาสตร์ กำแพงแสน ม.เกษตรศาสตร์	2545-06-15 ถึง 2546-11-14	กำลังดำเนินงาน
จากปฏิวัติเข้าสู่พันธุ์วิศวกรรม ประโยชน์และผลกระทบจากเกษตรกรรมไทย	วิฑูรย์ เลี่ยนจำจุญ	องค์การความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาไทย	2545-09-01 ถึง 2547-02-28	กำลังดำเนินงาน

โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม

ชื่อโครงการ	ผู้วิจัย/หัวหน้าโครงการ	หน่วยงาน	ระยะดำเนินงาน	สถานภาพ
โครงการ "มายาคติและความรู้ของการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและผล กระทบที่มีต่อการพัฒนาการเกษตรและชนบทไทย"	เดชาวัตร สุขกำเนิด	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	2545-09-01 ถึง -	กำลังดำเนินงาน

ที่มา : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, www.trf.or.th

ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ (ศช.)

ชื่อโครงการ	ผู้วิจัย/หัวหน้าโครงการ	หน่วยงาน	ระยะดำเนินงาน	สถานภาพ
การผลิต Bacillus thuringiensis สูตรผงเพื่อใช้ในการควบคุมแมลงศัตรูพืช	อุทัย เกตุนุติ	หน่วยผลิตขยายเชื้อชีวภัณฑ์ เพื่อควบคุมแมลงศัตรูพืช ศช.	2543-07-01 ถึง 2545-06-30	-
การศึกษาการผลิตต้นโหลที่มีคุณภาพของสตรอเบอรี่	ณรงคชัย พัฒนโพธิ์วงศ์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	2541-09-01 ถึง 2544-08-31	โครงการสิ้นสุด
อาหารขบเคี้ยวเพื่อสุขภาพ	อรอนงค์ นัยวิกุล	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	2542-10-01 ถึง 2544-05-01	โครงการสิ้นสุด
การปรับปรุงคุณภาพเส้นไหมโคราชเพื่อสุขภาพ	สุวิรา เลิศวิชัยกุล	สถาบันราชภัฏนครราชสีมา	2542-10-15 ถึง 2543-06-14	โครงการสิ้นสุด
การพัฒนาการเพาะเลี้ยงเห็ดนางรม สกุล Macrolepiota ในเชิงพาณิชย์	ทิมไมท์ วิลเลียม เฟลเกล	ห้องปฏิบัติการมายโคโลยี ศช.	2542-10-01 ถึง 2544-09-30	โครงการสิ้นสุด
การผลิตต้นพันธุ์สตรอเบอรี่ปลอดโรคในเชิงการค้า	ประสาพร สมิตะมาน	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	2537-04-07 ถึง 2542-02-12	โครงการสิ้นสุด
การพัฒนาสารชีวภัณฑ์ที่ใช้ Bacillus thuringiensis ซึ่งมีความคงทนในธรรมชาติ เพื่อกำจัดแมลงศัตรูพืชและแมลงพาหะนำโรค	อมรศ ภูมิรัตน์	มหาวิทยาลัยมหิดล	2538-11-01 ถึง 2541-10-31	-

ที่มา : <http://biodiversity.bitec.or.th>

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.)

ชื่อโครงการ	ผู้วิจัย/หัวหน้าโครงการ	หน่วยงาน	ระยะดำเนินงาน	สถานภาพ
การปรับปรุงกระบวนการผลิตขนมจีนระดับชาวบ้าน	รัช อรรถแสง			
การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวเหนียวและผลิตภัณฑ์อาหารสำเร็จรูปบางชนิดจากภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน	วิเชียร วรพุทธพร			
การถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตกระบือในระดับเกษตรกรรายย่อย	สุชาติพงศ์ อธิยะพงศ์สรณ์			

ที่มา : www.nrstda.or.th/rural/thairural/ (โครงการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อชนบทและการพัฒนาที่ยั่งยืน)

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

หัวเรื่อง	จำนวนโครงการ	ลักษณะงานวิจัย
วนเกษตร	57	รูปแบบระบบวนเกษตร, การหมุนเวียนธาตุอาหาร, ระบบพืชที่ปลูก เป็นต้น
เกษตรธรรมชาติ	23	การศึกษาระบบนิเวศเกษตรธรรมชาติ, การผลิตพืชโดยวิธีเกษตรธรรมชาติ เป็นต้น
ทฤษฎีใหม่	4	การปรับระบบเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่
เกษตรปลอดสารพิษ	6	ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการทดสอบเทคโนโลยีการปลูกผักปลอดสารพิษ
เกษตรผสมผสาน	25	การศึกษารูปแบบระบบเกษตรผสมผสาน
เกษตรยั่งยืน	13	ระบบการปลูกพืช
เกษตรทางเลือก	2	การผลิตพืชโดยใช้วิทยาการทดแทนสารเคมี

หมายเหตุ : ไม่ระบุปีที่ศึกษา

ภาคผนวก ค.

จับกระแสน้ำเกษตรรายเดือน (ม.ค. -ต.ค. 45)

มกราคม-กุมภาพันธ์ 2545

ต้นปี 45 หลายสถานการณ์ยังคงต่อเนื่องข้ามปี เช่นเรื่องสิทธิบัตรข้าวหอมมะลิ หลายเรื่องเป็นกระแสหรือแนวโน้มที่ทวีความสำคัญมากขึ้น โดยเฉพาะความห่วงใยในเรื่องสุขภาพและความปลอดภัยในอาหารของผู้บริโภค เป็นผลให้การทำการเกษตรในนามของ "เกษตรปลอดภัย" มาแรง รวมทั้งประเด็นเรื่องสมุนไพร อาหารไทย ซึ่งยังคงดำเนินต่อไปภายใต้ภาพของการส่งเสริมการผลิตพืชเพื่อการค้าแบบเข้มข้นและใช้สารเคมีที่ยังคงครองกระแสหลักอยู่นั่นเอง

ประเด็นข่าวใหญ่ในช่วง 2 เดือนที่ผ่านมา (ม.ค.-ก.พ.) มักจะเกี่ยวข้องกับนโยบายรัฐ ที่เน้นการเจรจาต่อรองทางการค้ากับต่างประเทศ ซึ่งทำให้เห็นว่า การส่งออกสินค้า (เกษตร) ไทย นั้นต้องเจอกับมาตรการกีดกันทางการค้าต่างๆ อยู่ไม่น้อย และหากประเทศเรายังคงมุ่งเน้นการส่งออกเป็นหลักในทิศทางเดิมๆ โดยไม่ปรับตัวแล้วละก็ ดูเหมือนว่าอนาคตสินค้าเกษตรไทยจะไม่แจ่มใสเท่าที่ควร เพราะทุกวันนี้ ประเทศไทยก็เจอกับมาตรการที่เข้มงวดในเรื่องมาตรฐานคุณภาพและความปลอดภัยของผู้บริโภคมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้ในกรณีของการคุมเข้มการใช้สารคลอแรมเฟนิคอลในกุ้งส่งออก (ผู้จัดการออนไลน์, 20 ม.ค. 45) นอกจากนี้สถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปก็ชี้ให้เห็นว่า บรรษัทข้ามชาติก็มีโอกาสจะเข้ามารุกแย่งชิงธุรกิจการเกษตรของไทยมากขึ้น โดยเปลี่ยนกระบวนการดำเนินธุรกิจ จากเดิมเป็นผู้ซื้อวัตถุดิบจากประเทศที่ผลิตสินค้าเกษตรเพื่อนำไปแปรรูปจำหน่าย มาเป็นการเข้าไปผลิตวัตถุดิบในพื้นที่เกษตรของประเทศนั้นๆ เอง ซึ่งปัจจุบันจะเห็นว่า อุตสาหกรรมเกษตรมีบริษัทข้ามชาติ 6 บริษัทที่ครอบคลุมเครือข่ายการเกษตรไปทั่วโลก ดังนั้นถ้าอุตสาหกรรมเกษตรของไทยไม่ปรับตัว ต่อไปก็อาจจะไม่สามารถแข่งขันได้ (กรุงเทพธุรกิจ, 5 ก.พ. 45, น. 20) ยิ่งเมื่อผนวกเข้ากับการที่จีนได้เข้าเป็นสมาชิกของ WTO ด้วยแล้ว ในระยะยาวจีนจะกลายเป็นคู่แข่งในการส่งออกสินค้าเกษตรกับไทย เพราะสินค้าส่งออกหลายชนิดของจีนได้เปรียบไทย จากการมีต้นทุนการผลิตต่ำกว่า

นอกจากนี้ แนวโน้มตลาดสินค้าเกษตรระดับโลกที่น่าจับตามองอีกเรื่องหนึ่งคือ ตลาดสินค้าจีเอ็มโอ ซึ่งมีข่าวว่าสหรัฐฯ ได้พยายามเข้าไปล็อบบี้สหภาพยุโรปให้เปิดการค้าขายสินค้าจีเอ็มโออย่างเสรี โดยอ้างว่า สมาชิกอยู่ไม่ควรต่อต้านประโยชน์ของอาหารจีเอ็มโอที่จะใช้แก้ปัญหาความอดอยาก โดยเฉพาะสำหรับเด็กชาวแอฟริกาหลายร้อยล้านคน แต่หลายฝ่ายมองว่า น่าจะมาจากความต้องการขยายตลาดสินค้าจีเอ็มโอของสหรัฐฯ เอง (กรุงเทพธุรกิจ, 23 ม.ค. 45, น.1-4)

ทิศทางการพัฒนาภาคเกษตรของรัฐ....ภาพที่แตกต่างขัดแย้ง

ในช่วงที่ผ่านมา การพัฒนาภาคการเกษตรของไทยส่วนใหญ่ให้ภาพว่า รัฐได้มีความพยายามจะวางนโยบายมากมายเพื่ออุดหนุนช่วยเหลือ ให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเงินกู้เพื่อปรับโครงสร้างทางการเกษตร การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบน้ำใช้เพื่อการเกษตร ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ดิน การทำบัตรเกษตรกร การแบ่งโซนหรือเขตการเพาะปลูกพืช การส่งเสริมระบบโอทีเพื่อหนุนศักยภาพของเกษตรกรไทย การฟื้นฟูอาชีพให้เกษตรกรหลังพายุไต้ฝุ่นนี้ เป็นต้น แต่หลายอย่างจะเป็นภาพที่สะท้อนถึงความขัดแย้งหรือไม่ชัดเจนในเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาการเกษตรว่าจะมุ่งเน้นไปทางใด ระหว่างการเกษตรเพื่อการค้าแบบเข้มข้นตามกระแสการค้าโลก การ

สนับสนุนพืชตัดต่อหรือตัดแปลงพันธุกรรม การปลูกพืชเพื่อขายแบบใช้สารเคมี กับอีกทิศทางหนึ่งคือ การเกษตรแบบพึ่งตนเอง เกษตรอินทรีย์เพราะปรากฏว่าปริมาณการนำเข้าสารเคมีไม่ได้ลดลงเลย ขณะที่รัฐบาลบอกว่า ส่งเสริมการเกษตรปลอดสารพิษ ซึ่งแนวทางการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองนั้นก็ได้รับไว้ในแผนพัฒนาการเกษตรในแผนฯ 9 (2545–2549) ด้วยว่า จะสร้างความเข้มแข็งตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง และรัฐเองก็มีนโยบายสนับสนุนเกษตรอินทรีย์ การอนุรักษ์พันธุ์พืช-สัตว์พื้นเมือง เน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งภาพของความแตกต่างขัดแย้งกันนี้เรามักจะเห็นได้อย่างชัดเจนในงานเกษตรแห่งชาติที่สะท้อนภาพระหว่างการทำหน้าที่ก้าวนำด้วยนวัตกรรมความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีกับการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น การส่งเสริมพันธุ์พืช-สัตว์พื้นเมือง อันดูเหมือนจะเป็นกรอบแนวคิดการพัฒนาที่สวนทางกัน แม้จะมีความพยายามในการผสมผสาน พัฒนาต่อยอด แต่ยังไม่มีความชัดเจน อาจจะมีให้เห็นบ้างในกรณีการส่งเสริมการผลิตอาหารสัตว์สมุนไพร การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร แต่หลายเรื่องก็มองเพียงผิวเผินไม่ได้ ต้องลงไปดูในรายละเอียดว่า ได้ผลมากน้อยเพียงใด ใครได้-ใครเสียประโยชน์ หรือใครต้องแบกรับต้นทุนอะไรไว้อย่างไม่เป็นธรรมบ้าง

ขณะที่ในอีกด้านหนึ่ง การพัฒนาภาคการเกษตรของไทยที่เป็นกระแสหลักอยู่ ยังคงสะท้อนปัญหาความใจของรัฐบาลอยู่ ไม่ว่าจะเป็นกรณีปัญหากองทุนฟื้นฟูเกษตรกร ปัญหาเรื่องทุจริตโครงการรับจำนำข้าวและการรับจำนำไม่บรรลุเป้าหมาย และปีนี้อาจจะต้องเจอกับปัญหายักษ์แล้งจากปรากฏการณ์ “เอล นีโญ” ซึ่งจะเกิดในช่วงเม.ย.และ พ.ค.นี้ (กรุงเทพธุรกิจ, 13 ก.พ. 45)

เกษตรปลอดสารยังมาแรง

เราเห็นกระแสเรื่องการเกษตรปลอดภัยจากสารพิษกำลังมาแรง ที่มีเอกชนจำนวนไม่น้อยที่หันมาสนใจเรื่องนี้ ซึ่งบางแห่งก็มีการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิต เพื่อประสานเชื่อมโยงการตลาด และส่งเสริมการท่องเที่ยวเกษตรไปพร้อมกัน บางกลุ่มก็เน้นไปที่การปลูกพืชผักเมืองหนาวในโรงเรือน เป็นสายพันธุ์ที่นำเข้าจากต่างประเทศ ประเภทผักสลัด โดยหวังตลาดระดับบน คือโรงแรมทั้งในกรุงเทพฯและต่างจังหวัด รวมทั้งสายการบินและห้างสรรพสินค้า บางรายก็ทำแบบ “ปลูกพืชระบบไร้ดิน” หรือที่เรียกว่า ไฮโดรโปนิคส์ อันเป็นการนำวิทยาการและเทคโนโลยีการผลิตมาจากต่างประเทศ ซึ่งอุปกรณ์และวัตถุดิบ เมล็ดพันธุ์พืชส่วนใหญ่ต้องนำเข้าแทบทั้งสิ้น และนับเป็นการลงทุนที่สูงมาก ซึ่งการเกษตรแบบนี้ก็ยังมีข้อวิพากษ์กันว่า อาจจะไม่ปลอดภัยจริงๆ เพราะยังมีการใช้สารเคมีอยู่ บางรายก็มีการทำสวนส้มแบบชีวภาพ ซึ่งก็น่าสนใจเช่นกันว่ามีแนวคิดและวิธีดำเนินการอย่างไร โดยเฉพาะในช่วงปีที่ผ่านมา ปัญหาเกษตรกรผู้ปลูกส้มทั้งจังหวัดปทุมธานี สระบุรี แพร่ ต่างประสบปัญหาการระบาดของโรคใบเหลือง ผลร่วง สร้างความเสียหายอย่างหนัก แต่เกษตรกรบางรายได้รับความเสียหายน้อยกว่าเพื่อน สาวไปสาวมาเป็นเพราะสวนนั้นหันมาทำสวนส้มปลอดสารพิษ ใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ทำขึ้นเองทดแทนการใช้สารเคมีที่เคยทำมาอย่างหนัก นอกจากจะช่วยลดต้นทุนแล้ว ยังเป็นการปรับระบบนิเวศของสวนให้ดินกลับมาสมบูรณ์อีกครั้ง ทำให้ต้นส้มแข็งแรงต้านทานโรคแมลงได้ดี

สังคมไทยได้บทเรียนอะไรจากกรณี...สิทธิบัตรข้าวหอมมะลิ อาหาร-สมุนไพรไทย จนถึงกัญช้ายัดไส้ตะกั่ว?

ในช่วงที่ผ่านมา กรณีของการที่นักวิจัยสหรัฐฯ ได้นำพันธุ์ข้าวหอมมะลิ 105 ของไทยไปทำวิจัย กรณีดังกล่าวได้เกิดความตื่นตัวในสังคมไทยอยู่ไม่น้อย ที่เกรงว่าต่างชาติจะมาฉกฉวยประโยชน์จากต้นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาไทย รวมไปถึงทำให้มีการคิดเรื่องการเอาอาหารไทยไปจดสิทธิบัตรด้วย ล่าสุดก็เกรงว่าจะทำโดยผ่านเงื่อนไขให้มีการตั้งกองทุนป่าเขตร้อนเพื่อแลกกับการปลดหนี้เงินกู้ของไทย

ความมั่นคงทางอาหาร?

ที่ผ่านมา มีการพูดกันมากกว่า ประเทศไทยเรามีของดีอยู่เยอะ โดยเฉพาะเรื่องอาหาร ผู้บริหารรัฐบาลก็ออกมาบอกว่า จะทำให้ประเทศเราเป็นครัวของโลก ขณะที่ภาพรวมของประเทศเองก็ขาด “ความมั่นคงทางอาหาร” จนถึงขั้นวิกฤติ ด้วยอาหารที่ปนเปื้อนสารพิษและสารปลอมปน ที่จริงวิกฤติเรื่องนี้ไ้ว่าจะเป็นเรื่องใหม่ ทว่าที่ฮือฮาขึ้นมาเห็นจะได้แก่ตอนที่มิชวาทออกมาเรื่องการใส่สารเร่งเนื้อแดงในหมู และล่าสุดมิชวาทเรื่องกัญชงใส่ตะกั่ว อันสังคข์ของเรื่องเหล่านี้ก็คือทำให้วงการผู้บริโภคนตื่นตัวขึ้นมาอีกครั้ง ให้ได้มาทบทวนกันว่า อาหารการกินที่เราบริโภคกันอยู่ทุกเมื่อเชิ้อวันนั้นชีวิตของเราต้องเสี่ยงขนาดไหน กัญชงใส่ตะกั่วอาจจะน่ากลัวน้อยกว่าสารเคมีที่ซึมซาบอยู่ในกั๋ง แต่ที่คนตื่นตัวอาจเป็นเพราะรู้สึกว่ต้องเสียค่าไ้ (อีกแล้ว) ถูกโกงน้ำหนักกั๋งมากกว่า

ข่าวคราวเรื่องการปนเปื้อนสารพิษในอาหารมักจะมียู่เป็นระยะๆ ว่ากันว่า ความเสี่ยงของอาหารที่ไม่ปลอดภัยมีอยู่ในทุกขั้นตอนของห่วงโซ่อาหาร ตั้งแต่วัตถุดิบ การผลิต การปรุง การแปรรูปเบื้องต้น การกระจายสินค้า การเก็บรักษา การขนส่ง การจำหน่าย จนถึงมือผู้บริโภค ขณะที่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องดูเหมือนจะก้าวไม่ทันสถานการณ์ จนไม่สามารถเป็นกลไกที่คุ้มครองผู้บริโภคได้อย่างเต็มที่ หลายฝ่ายจึงเห็นว่า ถึงเวลาที่จะต้องมารื้อระบบความปลอดภัยอาหารแห่งชาติกันใหม่ นอกจากนี้การเคลื่อนไหวในเรื่องสิทธิผู้บริโภคก็เกิดขึ้นอย่างคึกคักในช่วงที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการจัดตั้ง “องค์กรอิสระผู้บริโภค” ตามมาตรา 57 ของรัฐธรรมนูญ ซึ่งภาคประชาชนพยายามผลักดันให้เป็นองค์กรที่ปราศจากการแทรกแซงจากทั้งฝ่ายการเมือง ธุรกิจและระบบราชการอย่างแท้จริง

รวมทั้งมีความเคลื่อนไหวของหลายๆ กลุ่ม เช่น ความเคลื่อนไหวของเครือข่ายเภสัชภาคอีสานที่หวังจะสร้างพลังผู้บริโภค ด้วยการดันสโลแกน “หุ้พ้งโม่ษณา ตาอ่านฉลาก ปากร้องเรียน” เป็นการสร้างพลังเชิงป้องกัน อาศัยกลไกอาสาสมัครผู้บริโภค 19 จังหวัดๆ ละ 50 คน รณรงค์กระตุ้นผู้บริโภคภาคอีสานให้เฝ้าระวังปัญหาและกล้าออกมาร้องเรียนปกป้องสิทธิของตนเอง โดยคาดว่าในอนาคตจะเกิดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายผู้บริโภคระดับภาค เพื่อสร้างพลังต่อรองปัญหายุคการค้าเสรี ที่ทำให้ปัญหาผู้บริโภคมีความสลับซับซ้อนจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และพฤติกรรมผู้บริโภคของประชาชน โดยเฉพาะที่ผ่านสื่อโฆษณาต่างๆ ทำให้ผู้บริโภคหลงผิด สร้างความเสียหายต่อทรัพย์สิน และเป็นอันตรายต่อสุขภาพ (ผู้จัดการรายวัน, 28 ก.พ. 45, น. 13)

เทคโนโลยีชีวภาพยังมาแรง

ในรอบปีที่ผ่านมา กระแสความก้าวหน้าของเทคโนโลยีชีวภาพได้ก่อให้เกิดประเด็นถกเถียงกันมากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการติดฉลากอาหารจีเอ็มโอ ปัญหาการเอาพันธุชีวภาพไปปรับปรุงเพื่อเตรียมจดสิทธิบัตร การตีตลาดของเทคโนโลยีพันธุวิศวกรรมด้วยการนำเอายีนจากสิ่งมีชีวิตอื่นใส่เข้าไปในสิ่งมีชีวิตที่ต้องการทำให้เกิดสิ่งมีชีวิตใหม่ ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะการตัดต่อยีนของพืชและสัตว์ แต่รวมถึงการทำโคลนนิ่งมนุษย์ และในอนาคตการค้นพบแผนที่จีโนมมนุษย์ด้วยการถอดรหัสยีน จะนำไปสู่การไขปริศนาการรักษาโรคที่ไม่สามารถรักษาได้หลายโรค อาทิ มะเร็ง ธาลัสซีเมีย อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีพันธุวิศวกรรมนี้ก็เป็นทั้งความหวังและปัญหาท้าทายมนุษยชาติ เช่น เป็นเรื่องที่คาบเกี่ยวกับเรื่องการแสวงหาผลประโยชน์ ปัญหาจริยธรรม เป็นต้น

ในเรื่องอาหารนั้น พืชภัยจากพืชและอาหารตัดแต่งพันธุกรรมยังไม่มีบทสรุปชัดเจนว่า มีผลกระทบต่อมนุษย์เพียงใด ขณะที่อเมริกาก็พยายามสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีพันธุวิศวกรรม แต่หลายประเทศก็ไม่เห็นด้วย จึงมีการเรียกร้องให้ติดฉลากอาหารจีเอ็มโอ ส่วนประเทศไทยยังมีปัญหาการล่าช้าในเรื่องนี้ สถานการณ์อาหารปนเปื้อนจีเอ็มโอเป็นปัญหาถกเถียงกันมากที่สุดในรอบปีที่ผ่านมา แต่มาตรการการจัดการปัญหายังไม่มีบทสรุปที่ชัดเจน จึงเป็นที่น่าจับตามองและติดตามกระบวนการติดฉลากอาหารจีเอ็มโอของ ออย. ที่เลื่อนมาจากเดือนตุลาคม 44 ว่าดำเนินการไปถึงไหนอย่างไร (กรุงเทพธุรกิจ, 23 ม.ค. 45, น. 4) นอกจากนี้ รวมถึงปัญหาคาราคาซังที่ยังไม่ข้อยุติอย่างการออกกฎหมายเทคโนโลยีพันธุวิศวกรรม การทดสอบวิจัยเกี่ยวกับความปลอดภัยของจีเอ็มโอ เป็นต้น

กรณีของข้าวหอมมะลินั้น มองกันว่าน่าจะเป็นอุทาหรณ์ให้ประเทศไทยจำเป็นต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อที่จะรู้เท่าทันต่างชาติที่มาเอาเปรียบ รวมทั้งมีมาตรการในการป้องกันไม่ให้ทรัพยากรถูกขโมยไปโดยประเทศไทยเราไม่ได้อะไรเลย ทางด้านฝ่ายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ (ไบโอเทค) ก็เปิดเผยว่า เรื่องราวของสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรมจะยังคงมาแรงต่อไป เพราะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ส่วนหนึ่งเพราะปัจจัยหนุนทางการตลาด และแนวทางการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัยของมนุษย์มากขึ้น ซึ่งงานเด่นของไบโอเทคที่เกี่ยวข้องกับด้านการเกษตรตอนนี้คือ เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับข้าว เช่นศึกษายีนเพื่อปรับปรุงสายพันธุ์ด้วยยีนทนน้ำท่วม, ป้องกันโรค และพัฒนาสายพันธุ์ใหม่ รวมทั้งงานวิจัยพัฒนาสายพันธุ์สตรอเบอร์รี่และเห็ดนกยูง ที่ระบุว่ามีความหมายเพื่อจะส่งเสริมให้กับกลุ่มเกษตรกร (กรุงเทพธุรกิจ, 24 ม.ค. 45, หน้าพิเศษ 7)

หัวหินรัฐฯ อุบลสมุนไพรรไทยผ่านกลไกกองทุนป่าไม้เขตร้อน

ข่าวร้อนส่งท้ายเดือนกุมภาพันธ์ เห็นจะไม่มีเรื่องไหนเท่ากับเรื่องกองทุนป่าไม้เขตร้อน ที่สื่อมวลชนนำมาเปิดเผยและหลายฝ่ายออกโรงคัดค้านด้วยเกรงว่าจะเป็นภาระเสียค่าโง่ที่ทำให้สหรัฐฯ สามารถเข้าถึงข้อมูลเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งก็มีการโยงไปถึงเรื่องก่อนหน้านี้คือ การที่สหรัฐนำข้าวไทยไปวิจัย หรือกรณีของเป็ดน้อยที่ทางญี่ปุ่นนำกลับไปประเทศแล้วสกัดเป็นยารักษาโรคกระเพาะ นำกลับมาขายให้บ้านเรา ประเด็นที่มีการมองกันก็คือ เรื่องนี้เป็นการผิดพลาดในการดำเนินนโยบายของรัฐบาล แม้ขณะนี้รัฐบาลจะสั่งระงับเรื่องนี้ไว้ชั่วคราว แต่กรณีเหล่านี้อาจจะ เป็นเพียงบทเรียนชั่วคราวชั่วคราว และทำให้เกิดพฤติกรรมวัวหายล้อมคอก ในอนาคตสังคมไทยยังต้องเผชิญกับวิกฤติที่เข้มข้นมากขึ้น หากไม่ได้เรียนรู้และป้องกันอะไรเลย ถึงเวลานั้นก็ไม่ว่า คนไทย ลูกหลานไทยจะต้องเผชิญกับอะไรบ้าง เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่ดูจะแยบยลและซับซ้อนจนไม่อาจมองข้ามไปได้ง่าย ๆ หรือมองเพียงการได้ปลดหนี้ที่ไทยมีกับยูเอส เท่านั้น หลายคนมองว่า เรื่องแบบนี้ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่ชาติมหาอำนาจได้วางแผน วางกฎกติกาสากล และใช้เป็นข้ออ้างในการยatraเข้ามายึดครองฐานทรัพยากรพันธุกรรมที่อุดมสมบูรณ์ในดินแดนชาติอื่นอย่างชอบธรรม

ประเด็นที่มีการพูดถึงกันคือ ประเทศไทยควรจะเอาเรื่องนี้เป็นกรณีตัวอย่างเพื่อเรียนรู้ให้เกิดความเท่าทันและไม่สร้างความผิดพลาดซ้ำอีกในยุคแห่งการแย่งชิงทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ โดยมีประเทศกำลังพัฒนาเป็นประเทศตั้งรับ และมีประเทศที่มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีเป็นผู้รุกราน ประเทศไทยจำเป็นต้องสร้างความแข็งแกร่งให้ตัวเอง โดยเฉพาะการจะไปทำความตกลงระหว่างประเทศ ต้องให้หน่วยงานที่เป็นศูนย์รวมองค์ความรู้เรื่องนั้นๆ เข้าไปมีส่วนร่วมแสดงความเห็นอย่างรอบคอบ เพื่อไม่ให้ประเทศไทยเป็นฝ่ายเสียเปรียบในเวทีเจรจา (มติชน, 8 มี.ค.45, น. 18) ซึ่งมีการวิพากษ์ว่า กลุ่มคนที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องนี้น้อยที่สุดก็คือ กลุ่มข้าราชการและเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการปกป้องดูแลทรัพยากรสมบัติของชาติ จึงเป็นเรื่องอันตรายอย่างยิ่ง

กล่าวได้ว่า ภาพรวมของปัญหาที่ท้าทายอยู่ทุกวันนี้ก็คือ แนวคิดเดิมที่เชื่อว่า หากยังทำการเกษตรแบบเข้มข้น เกษตรกรก็ยิ่งร่ำรวยและมีอาหารเข้าสู่ตลาดมากขึ้น แต่ในความเป็นจริงกลายเป็นว่า กำไรยิ่งลดลง และผู้บริโภคกลับจ่ายเงินซื้อในราคาแพงขึ้น เกษตรกรกลับไม่ได้รับประโยชน์จากการค้าขายในตลาดเท่าที่ควร ด้วยโครงสร้างราคาที่ไม่ได้ถูกกำหนดจากพื้นฐานที่อยู่บนผลประโยชน์ของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค แต่ขึ้นกับองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าโลก เช่น WTO รวมทั้งข้อตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า เป็นหนึ่งในมาตรการของระบบการค้าโลกที่กำหนดขึ้นมาเพื่อกีดกันสินค้าเกษตรในประเทศกำลังพัฒนา ในขณะที่การเปิดเจรจาในเวทีการค้าโลก ทำให้เกิดการแข่งขันที่ไม่เสมอภาค รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ ในการผลิตด้านเกษตรกรรม เช่น พืชจีเอ็มโอ ก็ไม่ได้อยู่ในความควบคุมของนักวิชาการ ทว่าเป็นเรื่องของบริษัทข้ามชาติที่แสวงหากำไร และพยายามผลักดันเพื่อผลิตอาหารป้อนตลาดโลก ประเด็นเหล่านี้เป็นเรื่องท้าทายขบวนการภาคประชาชนที่จะต้องช่วยเป็นแรงหนุน เนื่องจากลำพังเพียงรัฐไม่อาจรับมือได้ไหวในการเจรจาต่อรองในเวทีการค้าโลก (ผู้จัดการรายวัน, 25 ต.ค. 44, น. 13) ที่มักจะบอกเราว่า ต้องแข่งขันเสรี การเปิดเสรีการค้าคือกระบวนการที่ดีที่สุดในการต่อต้านการก่อกวนร้าย ดังที่ประธานาธิบดีจอร์จ บุช กล่าวไว้ในการประชุมสุดยอดของกลุ่มเอเปค ที่นครเซี่ยงไฮ้ว่า การค้าคือพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจให้รุดหน้า ช่วยยก

ระดับโอกาสและอนาคตของประชากร “จงเลือกเปิดกว้างทางการค้า แล้วคุณจะพบความมั่งคั่ง เสรีภาพและความรู้ หรือจะเลือกแยกตัวออกไปอ้อมา ไม่พอใจแล้วคุณจะพบกับความยากจน เจ็บชรา และความเพิกเฉย การค้านำมาซึ่งพลังของตลาดซึ่งจำเป็นต่อประเทศยากจน...” ซึ่งก็ถูกสวนกลับจากถ้อยแถลงของ ดร.มหาเธร์ โมฮัมหมัด นายกษ มาเลเซียว่า “ยังมีหนทางอื่นที่ดีกว่าการเดินตามคำสั่งสอนของตัวการใหญ่ในลัทธิทุนนิยมและตลาดเสรีอย่าง WTO” (ผู้จัดการรายวัน, 9 พ.ย. 44, น. 1, 19)

ดังนั้นสิ่งที่ทำให้เห็นแนวโน้มอีกด้านก็คือ กระแสต่อต้านการค้าเสรีหรือโลกาภิวัตน์ที่ควบคุมโดยทุนข้ามชาตินับวันจะเข้มข้นมากขึ้นทุกที เพราะมีคนมากขึ้นเรื่อยๆ ที่ถูกคุกคามเอาเปรียบจากกลไกโลกาภิวัตน์ ล่าสุดคงจะเห็นได้จากเวทีประชุมองค์การการค้าโลก ครั้งที่ 4 ที่เมืองโดฮา ประเทศกาตาร์ เมื่อช่วงปลายปีที่แล้ว ในบ้านเราเองก็เห็นแนวโน้มว่า ภาคประชาชนมีการเรียกร้องสิทธิและขอเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการนโยบายสาธารณะ ที่อาจจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของพวกเขารวมทั้งคนในประเทศโดยรวมกำลังเกิดขึ้นอย่างมีพลวัต ซึ่งจำเป็นที่รัฐจะต้องปรับตัวไม่ให้เกิดผลกระทบจากการจัดการไว้ทั้งหมด เพราะแน่นอนว่า การพัฒนาในทิศทางแบบทุนพ็อร์ตินั้นจะถูกตั้งคำถามและถูกเรียกร้องให้แสดงความโปร่งใสมากขึ้น

สรุปสาระข่าว

ตลาด/ ผู้บริโภค

๐ สิทธิบัตรข้าวหอมมะลิ

กรณีที่นายคริส เดเรน (Chris Deren) นักวิจัยสหรัฐฯ นำเอาพันธุ์ข้าวไทยไปวิจัยและอาจถึงขั้นมีการจดสิทธิบัตรสำเร็จนั้น ที่ผ่านมามีไทยได้ทำหนังสือคัดค้านและยื่นเรื่องต่อผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายทั้งไทยและสหรัฐ พร้อมทั้งกรมทรัพย์สินทางปัญญาได้ทำการร่างข้อตกลงการรับโอนเชื้อพันธุ์ข้าว (Material Transfer Agreement : MTA) ที่จะนำไปเซ็นสัญญากับสหรัฐฯ เพื่อป้องกันสหรัฐฯ นำข้าวของไทยไปวิจัยและปรับปรุงพันธุ์ รวมถึงนำไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ คาดว่าจะได้ข้อยุติในเร็วๆ นี้ ล่าสุดอยู่ในระหว่างการติดต่อให้สหรัฐฯ มาพิจารณาร่างข้อตกลงร่วมกันก่อนที่จะมีการเซ็นสัญญา การทำข้อตกลงนี้จะทำเป็นสัญญาทวิภาคีระหว่างไทย-สหรัฐฯ โดยครอบคลุมไปถึงการห้ามจดสิทธิบัตร และหากเกิดกรณีมีการนำพันธุ์ข้าวไทยไปปรับปรุงจนได้พันธุ์ใหม่ก็ไม่สามารถนำไปใช้ได้ หรือหากนำไปใช้ก็ต้องแบ่งผลประโยชน์ให้ไทย (ไทยรัฐ, 7 ก.พ. 45) เพราะที่ผ่านมา พบว่านักวิจัยสหรัฐฯ ได้ทำสัญญาเตรียมมอบเชื้อพันธุ์หอมมะลิที่วิจัยได้ให้บริษัทเอกชนไปปลูกเชิงพาณิชย์แล้วอย่างน้อย 1 ราย

โดยหลักการแล้วนักวิจัยสหรัฐฯ สามารถที่จะไปจดสิทธิบัตรได้ เนื่องจากได้มีการนำไปทำการวิจัยโดยการขายรังสี แล้วได้ข้าวพันธุ์ใหม่ ซึ่งตามกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชของสหรัฐฯ จะให้การคุ้มครองพันธุ์พืชที่เกิดขึ้นใหม่ จะด้วยกรรมวิธีใดก็ตาม และผู้ที่ทำการจดสิทธิบัตรจะเป็นเจ้าของแต่เพียงผู้เดียว ที่สามารถนำไปผลิตและจำหน่ายได้ ฝ่ายไทยจึงต้องดำเนินการเพื่อให้เกิดข้อผูกพันที่นักวิจัยจะไม่นำพันธุ์ที่วิจัยได้ไปใช้ในเชิงพาณิชย์ โดยยกข้ออ้างว่า ไทยเป็นเจ้าของข้าวหอมมะลิ 105 โดยที่ทั่วโลกยอมรับ แต่จุดอ่อนที่บ้านเรามีคือ เรื่องกฎหมายทั้งกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชและกฎหมายสิทธิบัตรที่คุ้มครองเฉพาะภายในประเทศ หากจะให้คุ้มครองในต่างประเทศ ต้องไปจดสิทธิบัตรไว้ ซึ่งหากไปจดในสหรัฐฯ กฎหมายจะเปิดช่องว่า จะไม่ให้การคุ้มครองพันธุ์เก่า แต่จะคุ้มครองเฉพาะพันธุ์ใหม่ที่เกิดขึ้นเท่านั้น ฝ่ายไทยจึงต้องหาวิธีการให้เกิดข้อผูกพันขึ้น โดยให้เขาเซ็นสัญญารับโอนเชื้อพันธุ์ เพราะเขาต้องนำไปใช้ในเชิงพาณิชย์แน่นอน แต่ก็ต้องถือว่าเป็นเจ้าของร่วมกันกับเรา จึงต้องแบ่งผลประโยชน์ให้เรา ต้องเจรจาเรื่องผลประโยชน์ให้ตกลงกันได้

ด้านนายกสมาคมปรับปรุงพันธุ์และขยายพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย มองว่า ปัญหาที่นักวิจัยสหรัฐฯ นำพันธุ์ข้าวหอมมะลิไปวิจัยจนเกิดปัญหาในขณะนี้ เชื่อว่ารัฐบาลและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องทราบดี แต่ไม่ได้ดำเนินการอะไรมากนัก ปลอมให้เรื่องนี้เกิดขึ้นจนยากต่อการแก้ไข พร้อมเสนอว่าควรตั้งองค์กรเอกชนเข้ามาร่วมหาทางออกแก้ไข ปัญหาพืชผลทางการเกษตรของไทยทั้งระบบ เพื่อเป็นการปกป้องพันธุ์พืชของไทย เพราะในอนาคตเป็นเรื่องที่น่ากลัวด้วยต่างชาติมีเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าและทันสมัย คงจะไม่หยุดทำการวิจัยแค่นี้

๐ ข้าวหอมจิน คุณสมบัติใกล้เคียงของไทย

กระทรวงเกษตรฯ มีการเปิดเผยว่า ขณะนี้ประเทศจีนมีการพัฒนาข้าวหอมพันธุ์ Chaotaimin ซึ่งมีคุณสมบัติใกล้เคียงข้าวขาวดอกมะลิ 105 อันเนื่องพันธุ์ของไทย ขณะนี้อยู่ในขั้นของการตรวจดีเอ็นเอเพื่อให้ทราบว่ามีสายพันธุ์ใด แม้ตัวอย่างที่นำมาวิเคราะห์จะมีข้าวอื่นปนอยู่ด้วย แสดงให้เห็นว่ามาตรฐานยังไม่แน่นอน แต่ก็สามารถพัฒนาปรับปรุงให้ดีขึ้นได้ในอนาคต ซึ่งอาจเป็นคู่แข่งทางการค้ากับไทยได้ ด้านกรมวิชาการเกษตรเปิดเผยถึงสถานการณ์การปลูกข้าวหอมของประเทศในเอเชียว่า จีน และเวียดนาม มีการพัฒนาเรื่องนี้มานาน แม้ขณะนี้รสชาติจะยังสู้ข้าวหอมมะลิไทยไม่ได้ แต่ก็ไม่น่าประมาท (ผู้จัดการออนไลน์, 15 ก.พ. 45)

◎ ไทยขอสิทธิอียูคีน GSP

ประเทศไทยถูกสหภาพยุโรป (อียู) ตัดสิทธิพิเศษทางภาษีศุลกากร (จีเอสพี) มาตั้งแต่ปี 2539 โดยอียูพิจารณา ระดับการพัฒนาประเทศและความสามารถในการส่งออกสินค้ากลุ่มต่างๆ เป็นเงื่อนไขในการตัดสิทธิจีเอสพี ในกรณีของ ไทยที่ได้รับผลกระทบได้แก่สินค้าเกษตร 3 กลุ่ม คือ สินค้าประมง อาหารปรุงแต่ง และผัก-ผลไม้ โดยใช้ข้ออ้างว่าไทย ไม่มีการปราบปรามยาเสพติด (Drug Regime) อย่างเข้มงวด แต่ไม่ตัดจีเอสพีในสินค้าชนิดเดียวกันของกลุ่มแอนเดียน และอเมริกากลาง ทั้งนี้อียูถือเป็นตลาดใหญ่อันดับสามของไทยรองจากสหรัฐฯ และญี่ปุ่น ที่ผ่านมามีไทยได้หยิบยก ปัญหาดังกล่าวมาหารือกับอียู เพื่อชี้ให้เห็นว่า เงื่อนไขในการตัดสิทธิจีเอสพีเป็นการเลือกปฏิบัติ ขัดกับหลักการของ WTO ที่กำหนดให้ไม่สามารถเลือกปฏิบัติได้ ถ้าระดับการพัฒนาประเทศเท่ากัน ทำให้ไทยสูญเสียความสามารถในการ แข่งขัน ได้รับความเสียหายจากการเสียโอกาสในการส่งออก จึงขอให้อียูพิจารณาปรับมาตรการให้สอดคล้องกับข้อตกลง หรือชดเชยผลกระทบดังกล่าวกับไทย มิฉะนั้นประเทศไทยจะดำเนินการภายใต้กระบวนการระงับข้อพิพาทของ WTO และขอให้มีการจัดตั้งคณะผู้พิจารณาขึ้นมามีมติตัดสินนี้ โดยไทยได้ยกตัวอย่าง กรณีที่บราซิลได้ฟ้องร้องอียู กรณีเลือก ปฏิบัติโดยตัดจีเอสพีสินค้ากาแฟของบราซิล ขณะที่ไม่ตัดจีเอสพีสินค้ากาแฟจากกลุ่มแอนเดียนและอเมริกากลาง ซึ่ง บราซิลสามารถชนะคดีดังกล่าว โดยหวังว่าเรื่องนี้จะทำให้ไทยได้รับจีเอสพีในสินค้าที่ถูกตัดสิทธิไปแล้วกลับคืนมา ไม่ ถูกตัดจีเอสพีเพิ่ม และอาจได้รับแรงสนับสนุนจากประเทศกำลังพัฒนาที่เสียประโยชน์เช่นเดียวกับไทย และเป็นการเพิ่ม อำนาจต่อรองในประเด็นการค้าระหว่างไทยกับอียูด้วย (นสพ.ผู้จัดการออนไลน์, 4 ก.พ.45)

◎ จีนเข้า WTO

จากการเข้าเป็นสมาชิกองค์การการค้าโลกของจีน ไม่ว่าไทยจะพร้อมหรือไม่ก็ตาม ชอบหรือไม่ก็ตาม ขณะนี้ ไทยคงไม่มีทางเลือกอื่น นอกจากเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลง สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรได้รายงานผลการ ศึกษาผลกระทบจากการเข้าเป็นสมาชิก WTO ของจีนต่อภาคเกษตรของไทยเมื่อเร็วๆ นี้ว่า มีสินค้าเกษตรกรรมที่จีนผูก พันและลดภาษีให้แก่ไทยจำนวน 39 รายการ โดยคาดว่า สินค้าเกษตรของไทยที่มีโอกาสจะขยายการส่งออกไปยังจีน ได้ แก่ ข้าว น้ำตาลทราย ยางพารา มันสำปะหลัง และกุ้งแช่แข็ง และผลไม้จำพวก ลำไย ทุเรียน กว๊ายไข่ ส้มโอ มังคุด แต่ โอกาสนั้นก็ขึ้นอยู่กับปริมาณการผลิตภายในประเทศจีนและการแข่งขันกับประเทศสมาชิกอื่นซึ่งได้รับสิทธิประโยชน์จาก ข้อผูกพันการลดภาษีและขยายปริมาณโควตาภาษีนำเข้าเช่นเดียวกับไทย

ส่วนสินค้าที่จีนมีโอกาสขยายตลาดส่งออกมายังไทย ได้แก่ เส้นไหมดิบและสำเร็จรูป ชาใบ-ผง กระเทียม และ ในระยะยาวจีนจะกลายเป็นคู่แข่งในการส่งออกสินค้าเกษตรกับไทย ซึ่งสินค้าหลายชนิดของจีนได้เปรียบไทย เนื่องจากมี ต้นทุนการผลิตต่ำกว่า เช่น สับปะรดกระป๋อง น้ำสับปะรด หน่อไม้กระป๋อง เส้นไหม ผลไม้สด/แปรรูป ผักสด ผลิตภัณฑ์ อาหารเพื่อสุขภาพ อาหารทะเลแช่แข็ง อาหารทะเลกระป๋อง เป็นต้น ทำให้การส่งออกสินค้าเกษตรของไทยไปยังตลาด โลกต้องเผชิญกับการแข่งขันมากขึ้นและต้องเสียส่วนแบ่งตลาดสำคัญให้กับจีน โดยเฉพาะกลุ่มสินค้าที่ปัจจุบันไทย สามารถครองส่วนแบ่งสูงกว่าสินค้าของจีน เช่น ไก่สดแช่แข็งและผักสดแช่แข็งในตลาดญี่ปุ่น และกุ้งสดแช่แข็งในตลาด สหรัฐ (เอ็กซ์-ไซท์ไทยโพสต์, ฉบับ 1944)

◎ บรรษัทข้ามชาติรุกแย่งชิงธุรกิจการเกษตรไทย

ทุกวันนี้บรรษัทข้ามชาติมีโอกาสจะเข้ามารุกแย่งชิงธุรกิจการเกษตรของไทยมากขึ้น โดยเปลี่ยนกระบวนการ ดำเนินธุรกิจ จากเดิมเป็นผู้ซื้อวัตถุดิบจากประเทศที่ผลิตสินค้าเกษตรเพื่อนำไปแปรรูปจำหน่าย มาเป็นการเข้าไปผลิต วัตถุดิบในพื้นที่เกษตรของประเทศนั้นๆ เอง ซึ่งวิธีการนี้จะช่วยลดต้นทุนการผลิต สามารถเลือกสินค้าได้ตามต้องการ โดยไม่ต้องต่อรองราคากับผู้ผลิตอีกต่อไป ดังจะเห็นได้ว่า ห้างค้าปลีกอย่างท็อป โลตัส ขณะนี้มีสินค้าที่ใช้แบรนด์ของตัวเอง ทำให้สามารถขายสินค้าได้ราคาต่ำกว่าสินค้าชนิดเดียวกัน ซึ่งส่งผลให้ประเทศไทยจำเป็นต้องปรับทิศทางการ อุตสาหกรรมเกษตรด้วย เพราะปัจจุบันอุตสาหกรรมเกษตรมีบรรษัทข้ามชาติ 6 บริษัทที่ครอบคลุมนครือข่ายการเกษตร

ไปทั่วโลก ได้แก่ คาร์กิว อะโกร ของเนเธอร์แลนด์ เอพีเอ็มและเทสโก้ โลตัส ที่เข้ามาจับมือกับเครือเจริญโภคภัณฑ์ เป็นต้น ถ้าอุตสาหกรรมเกษตรของไทยไม่ปรับตัว ต่อไปก็อาจจะไม่สามารถแข่งขันได้ (กรุงเทพธุรกิจ, 5 ก.พ. 45, น. 20)

นโยบายรัฐ

◎ นโยบายข้าวไทย

เริ่มต้นปี 45 ข้าวที่มาแรงต่อเนื่องจากปลายปีที่แล้ว คงจะหนีไม่พ้นเรื่อง โรงสีสต็อกลมจำนำข้าว ที่ผ่านมารัฐบาลได้พยายามผลักดันโครงการรับจำนำข้าวอย่างมาก โดยตั้งเป้าหมายที่จะรับจำนำข้าวเปลือกไว้รวม 8.7 ล้านตัน อันเป็นจำนวนที่สูงที่สุดและไม่เคยดำเนินการมาก่อน ซึ่งได้มีกระแสข่าวโจมตีนโยบายนี้ออกมาเป็นระยะๆ ว่ารัฐบาลเอาเงินมาเทให้กับชาวนาจำนวนมาก โดยไม่รู้ว่าจะได้ผลหรือไม่ โดยมีการมองกันว่า การที่รัฐจะช่วยให้เกษตรกรขายสินค้าเกษตรในราคาที่สูงขึ้น และทำให้ราคาพืชผลมีเสถียรภาพ ซึ่งอยู่บนความคิดความเห็น และจุดยืนบนพื้นฐานของผลประโยชน์และความเชื่อของแต่ละฝ่าย ที่ยังหาจุดลงตัวได้ยาก ไม่ว่าจะเป็นของพ่อค้าข้าว โรงสี หน่วยราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ ชาวนา นักวิชาการ ทำให้นโยบายนี้ไม่ประสบความสำเร็จ

ด้านสมาคมโรงสีข้าวมองว่า รัฐบาลขาดการเตรียมการล่วงหน้าและไม่มีกรอบหรือความชัดเจนในการคัดเลือกคุณสมบัติของโรงสีเข้าร่วมโครงการรับจำนำ จนทำให้เกิดปัญหาทุจริตคอร์รัปชันในเกือบทุกพื้นที่ และรับจำนำข้าวได้เพียง 2 ล้านตันกว่า คิดเป็น 26 % จากเป้าหมายรวม ด้านคณะกรรมการการเกษตร (กมช.) ก็ออกมาแจ้งว่า งบรับจำนำข้าวสูญเสียไปกับการทุจริตของโรงสีร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐในแต่ละครั้งถึง 60 % (กรุงเทพธุรกิจ, 7 ก.พ. 45, น. 5) มากกว่าจำนวนเงินที่ไปถึงมือชาวนาเสียอีก โดยระบุว่า ปัญหาสำคัญที่ทำให้โครงการรับจำนำข้าวเปลือกนานปีและข้าวหอมมะลิในปีการผลิต 2544/45 ของรัฐไม่เป็นไปตามเป้าหมาย คือปริมาณข้าวของเกษตรกรบางรายสูงกว่าปริมาณข้าวที่ได้แจ้งไว้ตอนมาขึ้นทะเบียนเกษตรกร ซึ่งในส่วนที่เกินไป ธกส. จะไม่รับจำนำ ราคาข้าวหอมมะลิในท้องตลาดจึงไม่สูงขึ้นตามที่รัฐบาลต้องการจะให้ราคาจำนำข้าวไปกระตุ้นราคาตลาด นอกจากนี้ก็มีปัญหาสต็อกลม เพราะมีปริมาณข้าวในโกดังน้อยกว่าปริมาณที่รับจำนำไว้ ซึ่งมีหลักฐานใบประทวนออกมาว่า มีเกษตรกรนำข้าวมาจำนำไว้หลายพันตัน โดยที่โรงสีมีการฉ้อโกงกับเกษตรกร ให้เกษตรกรมาแจ้งปริมาณข้าวเกินจริงและเจ้าหน้าที่รัฐรู้เห็นเป็นใจ เพื่อจะนำใบประทวนนี้ไปขึ้นเงินที่ ธกส.

ในเรื่องข้าวนั้น กระทรวงเกษตรฯ ก็กำลังเร่งเสนอ กรมให้พิจารณาแผนยุทธศาสตร์ข้าว ปี 45-49 ซึ่งได้ผ่านการหารือกับผู้แทนกระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงพาณิชย์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาแล้ว โดยกำหนดยุทธศาสตร์ดำเนินการไว้ 4 ด้าน คือ 1. ควบคุมและจัดการผลผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ เป้าหมายให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวมีรายได้เพิ่มขึ้นปีละ 20,000 บาทต่อครัวเรือน 2. ปรับปรุงสินค้าข้าวให้มีมาตรฐาน เป้าหมายคือ ผลิตข้าวคุณภาพดีจากเดิม 80 % เป็น 90 % 3. ขยายการส่งออกข้าว โดยมีเป้าหมายการส่งออกข้าวและผลิตภัณฑ์ประมาณ 7.5 ล้านตัน และ 4. การส่งเสริมวิจัยและพัฒนาเพื่อเพิ่มรายได้ให้เกษตรกรส่งออกข้าวแปรรูปเพิ่มขึ้น 100 % โดยกลยุทธ์คือจะมีการดำเนินงานใน 2 แผนงานหลักได้แก่ แผนการรักษารายได้เกษตรกร โดยการจัดโซนนิ่งการปลูกข้าวแต่ละชนิดและการจดทะเบียนเกษตรกรปลูกข้าว รวมถึงการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าว การรับรองคุณภาพข้าว และ แผนงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะเทคโนโลยีการผลิตข้าว การเก็บเกี่ยวและการรักษาผลผลิต การแปรรูปข้าว และรวมถึงการส่งเสริมการปลูกข้าวปลอดสารพิษ การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ด้วย

๑๐ มื้อบกองทุนฟื้นฟูเกษตรกร

มูลนิธิเกษตรกรไทย (โดยนายอโศก ประสานสอน) นำตัวแทนสมาชิก 2 พันคนจาก 51 จังหวัด (ภาคเหนือ กลาง อีสาน ใต้ สมาชิกกว่า 3.4 ล้านคน) ทั่วประเทศบุกทำเนียบ กดดันให้รัฐบาลเร่งจัดสรรงบสู่มือชาวนาโดยด่วน เพราะตั้งมาแล้ว 3 ปี (2542) ยังไม่ได้ปล่อยเงินเลย เหตุเพราะการเมืองแทรก ซึ่งที่ผ่านมาก็มีปัญหาขัดแย้งมาโดยตลอด ถึงขั้นโละคณะกรรมการบริหารทั้งคณะ ท่ามกลางข้อครหาว่าใช้งบไม่โปร่งใส รัฐบาลแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารชุดใหม่ โดยมีนายสมใจนึก เองตระกูล ปลัดกระทรวงการคลังเป็นประธานบอร์ด และให้นายสมาน เลิศวงศ์รัตน์ เข้ารักษา การเลขาธิการกองทุนฯ เมื่อ 14 ม.ค. นี้ แต่กลุ่มเกษตรกรมองว่า นายสมาน เป็นคนใกล้ชิดฝ่ายการเมือง และกลัว เจตนารมณ์กองทุนบิดเบือนไปรับใช้การเมือง จึงเรียกร้องโดยมีข้อเสนอหลัก 5 ประเด็นคือ (1) เร่งดำเนินการให้สิทธิ แก่เกษตรกรตาม พรบ.กองทุนฯ และระเบียบประกอบกฎหมายในระยะเวลาที่กำหนด โดยอนุมัติเงินกองทุนฯ สู่แผนและ โครงการด่วน พร้อมจัดงบอุดหนุนกองทุนฯ จากงบกระตุ้นเศรษฐกิจปี 45 ไม่น้อยกว่า 15,000 ล้านบาท (2) ให้ตั้ง สำนักงานจัดการหนี้ของเกษตรกร คณะกรรมการจัดการหนี้ของเกษตรกรนี้ให้เป็นไปตาม พรบ.กองทุน (ฉ.2) 2544 โดยเร็ว (3) ให้การเมืองยุติบทบาทการแทรกแซงกองทุน (4) ให้นำแนวทางในหลวงเป็นยุทธศาสตร์การฟื้นฟูและ พัฒนาภาคเกษตรกรอย่างเป็นรูปธรรม และ (5) การดำเนินการตามข้อ 1.-3. ให้แล้วเสร็จภายใน 30 วัน ส่วนข้อ 4. ให้เป็น รูปธรรมใน 90 วัน (ผจก.รายวัน, 22 มกราคม 45, น. 15-16) พร้อมให้แบ่งงบกระตุ้นเศรษฐกิจมาเพิ่มในกองทุนอีก 1.5 หมื่นล้าน

ทางด้านนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รมช.กระทรวงเกษตรฯ กล่าวว่า การที่ยังไม่มีการจัดบให้กองทุนฯ เพราะมีปัญหาภายในขัดแย้ง คิดว่าควรให้มีคณะกรรมการถาวรอีกชุดดำเนินการจะดีกว่า อีกทั้งมีรายชื่อเกษตรกรที่ส่ง มามีปัญหาซ้ำซ้อน จึงต้องดูแลไม่ให้ปล่อยเงินกู้ซ้ำซ้อนกับโครงการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรหลังพ้กชำระหนี้ของกระทรวง เกษตรฯ เพราะจะทำให้เกษตรกรเป็นหนี้มากขึ้น และไม่สามารถชำระได้

๑๑ นโยบายรัฐกับเกษตรอินทรีย์

หากมองถึงนโยบายรัฐที่หนุนเรื่องเกษตรอินทรีย์ ที่ผ่านมากกระทรวงเกษตรฯ ก็ออกมาเปิดเผยเมื่อปลายปีที่ แล้วว่า รัฐมีนโยบายสนับสนุนให้เกษตรกรทำเกษตรอินทรีย์ โดยในปี 2545 จะดำเนินการจัดทำยุทธศาสตร์สินค้าเกษตร อินทรีย์ ซึ่งจะประกอบไปด้วย การขึ้นทะเบียนเกษตรกร การจัดท้ระบบการตรวจสอบมาตรฐานสินค้าเกษตร การค้นคว้าวิจัยสินค้าแต่ละชนิด การจัดทำเขตเกษตรเศรษฐกิจ ตลอดจนการจัดตั้งสถาบันเกษตรอินทรีย์ เพื่อเป็นศูนย์กลางใน การจัดการเรื่องเกษตรอินทรีย์ (เทลินิวส์, 28 พ.ย. 44)

นอกจากนี้ แบงก์กรุงไทยก็เดินเครื่องเรื่องธนาคารชุมชน นำร่องปล่อยเงินกู้ล็อตแรก 200 ล้าน เพื่อช่วย ขยายศักยภาพเชิงการตลาดและกำลังการผลิตให้ชุมชน โดยเน้นกลุ่มเกษตรอินทรีย์ เช่น กลุ่มสหกรณ์กรีนเน็ต การผลิตข้าวโพดฝักอ่อนส่งออกที่เชียงใหม่ โครงการสมุนไพรที่ปราจีนบุรี ข้าวอินทรีย์ที่สุรินทร์และยโสธร ไหมและฝ้าย ที่สกลและอุดร ขอนแก่น รวมทั้งผ้าพื้นเมืองที่พัทลุง โดยธนาคารมีแนวทางในการปล่อยสินเชื่อธนาคารชุมชนให้กับ ธุรกิจที่มีเครือข่ายองค์กรชุมชนเป็นเจ้าของ เป็นการผลิตเพื่อการค้า มีตลาดแน่นอน และมีการรวมตัวกันมาระยะหนึ่ง แต่ต้องการขยายสภาพคล่อง นอกจากนี้ยังร่วมมือกับเอ็นจีโอต่างๆ ในการพัฒนาความรู้ให้ชุมชน เพิ่มศักยภาพกลุ่ม โดยโครงการแรกที่ปล่อยกู้คือ กลุ่มโรงสีข้าวที่สุรินทร์ ยโสธร ประมาณ 3 พันกว่าครัวเรือน ซึ่งในกลุ่มนี้เป็นเกษตร อินทรีย์ประมาณ 1 พันกว่าครัวเรือน เพราะเห็นว่า เป็นกลุ่มชุมชนที่มีศักยภาพและมีตลาดที่แน่นอน เพราะกรีนเนทมา รับซื้อข้าวไปส่งออกต่างประเทศ แม้กลุ่มจะมีหนี้ก็ตาม การให้กู้เพิ่มจะช่วยเพิ่มศักยภาพในการผลิต โดยจะนำเงินไป ปลูกสร้างโรงสีเพิ่ม และใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนา (กรุงเทพธุรกิจ, 9 พ.ย. 44, น. 18)

ด้านจังหวัดศรีสะเกษซึ่งเป็นจังหวัดทดลองแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนา หรือจังหวัด CEO ก็มีการสนองตอบนโยบายรัฐ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจและแก้ไขปัญหาความยากจนให้กับเกษตรกร ทางสหกรณ์จังหวัดจึงเสนอโครงการปลูกข้าวหอมมะลิ 105 ปลอดภัยแบบครบวงจร พร้อมส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบเกษตรกรอินทรีย์ให้สมาชิกสหกรณ์ โดยมีเป้าหมาย 6,000 ไร่ ใน อ.เมือง อ.กันทรารมย์ อ.กันทรลักษณ์ มีสมาชิกสหกรณ์เข้าร่วม 600 คน โดยจะเริ่มดำเนินการปีการผลิต 2545/2546 และใช้งบจากรัฐบาลกลาง 12 ล้านบาท คาดหวังว่าสมาชิกจะรู้กระบวนการผลิตข้าวแบบปลอดภัย และขยายผลสู่สมาชิกอื่น และช่วยลดต้นทุนการผลิตไร่ละ 300 บาท ลดการใช้ปุ๋ย 180 ตัน และช่วยเพิ่มผลผลิตต่อไร่ด้วยปุ๋ยอินทรีย์ ชีวภาพ และข้าวพันธุ์ดี (เอ็กซ์-ไฮท์ไทยโพสท์ ฉ. 1917, น. 21)

นอกจากนี้ ก็มีการผลักดันจะให้ อตก. เป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่มีคุณภาพและได้มาตรฐาน เพราะถือเป็นหนึ่งในแหล่งเลือกซื้อสินค้าที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวต่างชาติ การสร้างมาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์อย่างครบวงจร จึงไม่เพียงแต่จะสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคภายในประเทศเท่านั้น แต่ยังเป็นการประชาสัมพันธ์สินค้าเกษตรไทยให้เป็นที่รู้จักและยอมรับมากขึ้นด้วย (เอ็กซ์-ไฮท์ไทยโพสท์, ฉบับ 1944)

ในอีกด้านหนึ่งนั้น มีการมองกันว่านโยบายรัฐเรื่องเกษตรอินทรีย์เป็นการสร้างภาพเสียมากกว่า ด้วยว่ายังคงมีการนำเข้าสารเคมีเพิ่มสูงขึ้นกว่าที่ผ่านมา แหล่งข่าวกรมวิชาการเกษตรระบุว่า การนำเข้าสารเคมีในปี 2543 มีการนำเข้าจำนวน 44,000 ตัน มูลค่า 7,000 กว่าล้านบาท พอมาปี 2544 ปริมาณนำเข้าเพิ่มขึ้นเป็น 53,000 ล้านบาท มูลค่ากว่า 8,000 ล้านบาท นั้นแสดงว่า การรณรงค์ให้เกษตรกรลดการใช้สารเคมีของภาครัฐตลอดหลายปีที่ผ่านมาไม่ได้ส่งผลอะไรเลย ตัวเลขการนำเข้าสารเคมีกลับสูงขึ้นทุกปี สวนทางกับนโยบายเกษตรอินทรีย์ของกระทรวงเกษตรฯ ที่กำลังทุ่มงบกับโครงการนี้ 350 ล้านบาท (ไทยรัฐ, 25 ธ.ค. 44)

๑๐ ยุทธศาสตร์พัฒนาที่ดินในแผน 9

กรมพัฒนาที่ดินมีการหารือและระดมความคิดเห็นพิจารณาร่างแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ดินในแผนฯ 9 โดยได้กำหนดยุทธศาสตร์ที่เชื่อมโยงกัน 6 ยุทธศาสตร์คือ (1) การสำรวจ จำแนกประเภทที่ดิน กำหนดเขตการใช้ที่ดินและติดตามสถานการณ์การใช้ที่ดิน (2) ปรับปรุงการจัดการทรัพยากรที่ดินในเชิงบูรณาการ (3) พัฒนาแนวทางการวิจัยจัดการทรัพยากรที่ดินให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (4) พัฒนาระบบถ่ายทอดเทคโนโลยีและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ รวมทั้งการบริการการพัฒนาที่ดิน ข้อมูลดิบ และการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เข้าถึงเป้าหมาย (5) การพัฒนาระบบข้อมูลและสารสนเทศด้านทรัพยากรที่ดินกลุ่มเป้าหมาย และ (6) ปรับระบบงานและพัฒนาศักยภาพบุคลากร ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายทุกระดับที่เกี่ยวข้อง (เอ็กซ์-ไฮท์ไทยโพสท์, ฉบับที่ 1940, น. 21)

อีกด้านหนึ่งกรมพัฒนาที่ดินเดินหน้าพัฒนา **สารเร่ง พด.2** ที่เป็นกลุ่มจุลินทรีย์ที่จะนำมาใช้ในการทำปุ๋ยอินทรีย์-น้ำสกัดชีวภาพ พร้อมเตรียมจดสิทธิบัตรกับกรมทรัพย์สินทางปัญญา ก่อนถ่ายทอดเทคโนโลยีให้ภาคเอกชนนำไปผลิตขยายผลให้เพียงพอับความต้องการของเกษตรกรต่อไป โดยในเบื้องต้นจะทำการผลิตแจกจ่ายให้กับหน่วยงานของกรมฯ จำนวน 20,000 ชุด เพื่อทดสอบ (เดลินิวส์, 14 ม.ค. 45)

และล่าสุดมีข่าวว่า เกษตรกรเมืองเพชรและประจวบฯ แท้กันทำปุ๋ยหมัก โดยใช้ **สารเร่ง พด. 1** กันมากจนทำให้วัตถุดิบในการทำปุ๋ยหมักขาดแคลน โดยมีรายงานว่า หลังจากที่กรมพัฒนาที่ดินเข้ามาส่งเสริมการทำปุ๋ยหมักโดยใช้สารเร่ง พด.1 ตั้งแต่ปี 2541 ปรากฏว่าตอนนี้มีเกษตรกรทำปุ๋ยหมักขึ้นใช้เองเป็นจำนวนมาก จนทำให้วัตถุดิบ โดยเฉพาะกากน้ำตาลเริ่มขาดแคลน เพราะเห็นผลว่าปุ๋ยหมักช่วยปรับปรุงดิน สามารถพลิกฟื้นดินที่เต็มไปด้วยสารเคมีตกค้างให้กลายเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ปลูกพืชสร้างรายได้จากผลผลิตที่สูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นมะนาว กล้วย มะละกอ นอกจากนี้ยังมีการตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตปุ๋ยหมักบ้านไร่หลวง เพื่อรวมกันผลิตปุ๋ยหมัก ซึ่งสามารถผลิตได้ 4,000 ตันต่อปี (ผู้จัดการรายวัน, 2-3 มี.ค. 45, น. 3)

๑๐ โครงการระบบน้ำใช้เพื่อการเกษตร 30 จังหวัด

สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) เสนอโครงการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้น้ำเพื่อการเกษตรด้วยระบบชลประทานจุลภาคในพื้นที่ปฏิรูปที่ดิน 30 จังหวัด เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ อันเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการผลิตสินค้าเกษตร โดยอาศัยเงินกระตุ้นเศรษฐกิจที่ กรม.อนุมัติในวงเงิน 363.80 ล้านบาท กิจกรรมคือ การขุดสระและบ่อน้ำตื้น ตั้งเป้าทั้งสิ้น 5,000 แห่ง (เฉลิมวิทย์, 1 ก.พ. 45) รวมทั้งเน้นงานวางระบบและติดตั้งอุปกรณ์ระบบชลประทานจุลภาคให้กับเกษตรกร ซึ่งโครงการนี้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2542 โดยได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจโพ้นทะเลแห่งประเทศญี่ปุ่น (OECF) ในการติดตั้งอุปกรณ์ระบบน้ำหยดเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ โดย สปก.ระบุว่า เป็นระบบที่เหมาะสมกับการนำไปใช้กับพืชผักซึ่งมีอายุสั้น ทำให้เกษตรกรวางแผนการผลิตต่อเนื่องได้ตลอดปี และช่วยลดปัญหาวัชพืช ทำให้เสียค่าใช้จ่ายเรื่องสารเคมีน้อยลง (ผู้จัดการรายวัน, 2-3 มี.ค. 45, น. 3) พร้อมทั้งจะอนุมัติเงินกองทุนปฏิรูปที่ดินให้เกษตรกรกู้ซื้อเมล็ดพันธุ์และปัจจัยการผลิตต่างๆ ในลักษณะเงินกู้ระยะยาว ดอกเบี้ยต่ำ วงเงินรายละ 10,000 บาท มีเงื่อนไขชำระคืนภายใน 2 ปีให้กับเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน 30 จังหวัดที่เข้าร่วมโครงการ (ผู้จัดการรายวัน, 2-3 มี.ค. 45, น. 3)

๑๑ เงินกู้ปรับโครงสร้างเกษตร 150 ล้านดอลลาร์

กรม.มีมติให้กระทรวงการคลังทบทวนการใช้เงินกู้ในโครงการเงินกู้เพื่อปรับโครงสร้างทางการเกษตร วงเงิน 300 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งมีการทำสัญญาไว้กับธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (ADB) และรัฐบาลญี่ปุ่น (เจบิค) โดยมีระยะเวลาชำระคืน 15 ปี และระยะปลอดหนี้ 3 ปี ซึ่งเงินกู้ในโครงการดังกล่าวได้มีการเบิกมาแล้วจำนวน 150 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ขณะนี้มีการใช้เงินจริงเพียง 1-2 % ของวงเงินเท่านั้น โดยมองว่า กระทรวงเกษตรฯไม่มีความพร้อมในการใช้เงิน กระทรวงการคลังจึงไม่ได้เบิกจ่ายเงินที่เหลือเข้ามา ซึ่งทำให้ต้องเสียค่าธรรมเนียมในการรักษาวงเงินกู้ที่เหลือมาเป็นเวลา 2 ปี (0.75 % ของวงเงินที่เหลือทุกๆ 3 เดือน) เมื่อกรม.มีมติให้ทบทวนการใช้เงินกู้นี้ กระทรวงการคลังก็จะทำหนังสือแจ้งไปยังแหล่งเงินกู้เพื่อระงับการกู้เงินส่วนที่เหลือ เงินกู้ก่อนนี้มีการเบิกจ่ายมาตั้งแต่เดือนกันยายน 2543 และจะครบกำหนดเบิกจ่ายงวดสุดท้ายในเดือนเมษายนนี้ ซึ่งมีการเสนอให้ทบทวนยกเลิกเงินกู้มาแล้วครั้งหนึ่ง แต่ไม่เป็นผล ส่วนที่กู้มาแล้ว 150 ล้านดอลลาร์ หากกระทรวงเกษตรฯ ไม่สามารถใช้ได้ตามเป้าหมายก็สามารถจัดสรรไปใช้ในโครงการอื่นได้ เพราะไม่สามารถจ่ายคืนก่อนกำหนดได้ ด้านกระทรวงเกษตรฯ ก็ระบุว่าต้องรอปรึกษาเรื่องนี้กับ ดร.สมคิด จาตุศรีพิทักษ์ รองนายกฯ และ รมท.ว่าการกระทรวงการคลังก่อน และระบุว่าที่ผ่านมาก็มีแผนจะใช้เงินอยู่แล้ว โดย กรม. ให้ความเห็นชอบในการดำเนินโครงการ 6 แผนงาน จำนวน 20 โครงการแล้ว (กรุงเทพธุรกิจ, 11 ก.พ. 45)

๑๒ ทดสอบพืชจีเอ็มโอ

เมื่อวันที่ 12 ก.พ. 44 ได้มีการจัดการประชุมเชิงวิชาการเรื่อง “ความปลอดภัยทางชีวภาพของสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรม” นายบรรพต ณ ป้อมเพชร์ ประธานคณะอนุกรรมการนโยบายระดับชาติด้านความปลอดภัยทางชีวภาพ กล่าวเปิดงานว่า การดูแลความปลอดภัยและพัฒนาสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรม หรือจีเอ็มโอของประเทศไทยถือว่าอยู่ในระดับแนวหน้า ปัจจุบันมีการจัดทำแนวทางการปฏิบัติเพื่อความปลอดภัยทางชีวภาพสำหรับการทดลองทางพันธุวิศวกรรมในระดับห้องปฏิบัติการและภาคสนาม และมีการจัดตั้งคณะกรรมการกลางความปลอดภัยทางชีวภาพ เพื่อกำหนดนโยบาย แนวทาง มาตรการ และแผนความปลอดภัยทางชีวภาพ รวมทั้งมองว่า กระทรวงต่อต้านจากนักการเมือง นักวิชาการ ผู้ไม่รู้หลายรูปแบบ ทำให้การพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพต้องหยุดชะงัก

ดร.นเรศ ดำรงชัย จากศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ (ไบโอเทค) มองว่า ประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายเฉพาะด้านที่ดูแลความปลอดภัยเรื่องจีเอ็มโอมายังคับไซ้ มีแต่นำกฎหมายอื่นมาปรับใช้ มีเพียงการจัดทำแนวทางปฏิบัติเพื่อความปลอดภัยทางชีวภาพ ซึ่งไม่มีหลักประกันว่าจะถูกนำไปใช้ปฏิบัติจริงๆ โดยระบบที่จะสร้างขึ้น

มาตรฐานความปลอดภัยในเรื่องนี้จะต้องปฏิบัติกับจีเอ็มโอทั้งในและต่างประเทศเหมือนกัน โดยมีองค์กรกลางที่ประสานงานเรื่องนี้

ด้านกรมวิชาการเกษตร ซึ่งได้ศึกษากรณีฝ่ายจีเอ็มโอเมื่อปี 40 ระบุว่า ไม่มีปัญหาต่อแมลงศัตรูพืชตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่การประเมินในระดับไร่นายังไม่ได้มีการทดลองก็ถูกระงับไปก่อน ส่วนข้าวโพดได้มีบริษัทเอกชนนำข้าวโพดจีเอ็มโอที่มีการใส่ยีนต้านยากำจัดวัชพืช นำมาให้กรมวิชาการเกษตรทดสอบความปลอดภัย ด้านไบโอเทคกำลังทดสอบความปลอดภัยของมะละกอจีเอ็มโอที่ใส่ยีนโปรตีนหน่อหุ้มอนุภาคไวรัสโรคใบด่างจตุตงแหวน เพื่อให้ต้านทานโรคดังกล่าว โดยดูการผสมระหว่างพืชจีเอ็มโอกับพืชปกติ และมีนักวิจัยอีกทีมกำลังศึกษาเปรียบเทียบคุณค่าทางอาหารของมะละกอจีเอ็มโอกับมะละกอปกติด้วย นอกจากนี้จะเริ่มการทดลองความปลอดภัยของพริกจีเอ็มโอด้วย คาดว่าต้องใช้เวลาอีก 3 ปี จะประเมินความปลอดภัยของพืชจีเอ็มโอได้ (ผู้จัดการออนไลน์, 13 ก.พ. 45)

๑) ทำบัตรเกษตรกร

กระทรวงเกษตรฯ โดยสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (สศก.) มีนโยบายทำบัตรเกษตรกรมุ่งหวังให้เกิดฐานข้อมูลที่เป็นระบบ สำหรับการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาการเกษตร การตลาดสินค้าเกษตรแต่ละด้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการดำเนินการตามมาตรการต่างๆ ของภาครัฐ ทำให้การดำเนินนโยบายของรัฐในภาคเกษตรในอนาคตสามารถทำได้ตรงกับเกษตรกรเป้าหมาย ตลอดจนให้ประชาชนมีหลักฐานใช้แสดงในการติดต่อประสานงานและได้รับความสะดวกในการรับบริการจากภาครัฐมากขึ้น อันจะนำไปสู่การวางแผนช่วยเหลือเกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การส่งเสริมสนับสนุนปัจจัยการผลิต การตลาดและราคาสินค้า ได้เหมาะสม และติดตามประเมินผลได้ รวมทั้งการเชื่อมโยงกับฐานข้อมูลอื่นๆ ได้อย่างเป็นระบบ โดยจะเริ่มเปิดให้ขึ้นทะเบียนและทำบัตรตั้งแต่ 13 ก.พ.-29 มีนาคม 45 นี้ รวมเวลา 45 วัน ณ ที่ทำการเกษตรอำเภอ หากเกษตรกรไม่มาขึ้นทะเบียนในปีนี้ได้ จะต้องรอไปจดในปีต่อไป ทำให้เสียโอกาส เพราะหากรัฐมีมาตรการช่วยเหลือเกษตรกรในปีนี้ เกษตรกรที่ไม่มียบัตรจะไม่สามารถรับสิทธิในการช่วยเหลือนั้น และมีกำหนดออกบัตรให้เกษตรกรได้ในเดือนมี.ย. 45 นี้ (ไทยรัฐ, 5 ; 12 ก.พ. 45) สำหรับข้อมูลที่จัดเก็บ ได้แก่ ชื่อที่อยู่ เลขประจำตัว จำนวนสมาชิกแรงงาน สมาชิกองค์กร อาชีพหลัก อาชีพรอง จำนวนที่ดินที่ถือครอง ปริมาณการผลิตพืช-สัตว์ เป็นต้น

๑) สวนยางภาคอีสาน

ที่ผ่านมาภาครัฐมีการสนับสนุนให้อีสานปลูกยางมากขึ้น เป็นผลให้ยุทธศาสตร์ยางจะเปลี่ยนไปอยู่ในพื้นที่ภาคอีสานมากขึ้น เนื่องจากพื้นที่ปลูกเริ่มขยายตัว และคุณภาพยางดีกว่าภาคใต้ และมีการรียางได้บ่อยครั้ง เพราะฝนไม่ตกมากเหมือนภาคใต้ เป็นผลให้โรงงานผลิตยางทะยอยเข้าสู่ภาคอีสานมากขึ้น เพื่อรองรับวัตถุดิบ และยังเป็นประทุษขยายการค้าสู่จีนที่เป็นผู้บริโภคยางรายใหญ่ของโลก (ผู้จัดการออนไลน์, 6 ก.พ. 45)

๑) ไอทีกับเกษตรไทย

ที่ผ่านมา มีความพยายามในการส่งเสริมระบบไอทีเพื่อหนุนศักยภาพของเกษตรกรไทย ในฝ่ายการดำเนินงานของภาครัฐ กรมส่งเสริมการเกษตรได้เตรียมดินหน้าแผนแม่บท ระยะที่ 2 (2546-2548) ใช้ไอทีหนุนเกษตรกร-เจ้าหน้าที่ เบื้องต้นคิดหนุนกลุ่มยุวเกษตรกรเป็นฐาน เสริมศักยภาพให้เข้าถึงข้อมูลทั้งผ่านเน็ต ซีดี-รอม คือเอส เน้นการสร้างความรู้บนพื้นฐานเทคโนโลยีดิจิทัลและเชื่อมโยงระบบงานผ่านโครงการรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์ (E-Government)

อีกส่วนเป็นงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งที่ผ่านมา สกว.มีการจัดระดมสมองภาครัฐ-เอกชนเรื่อง "ไอทีที่จะเพิ่มศักยภาพการเกษตรไทยได้อย่างไร" โดยที่ประชุมมีการเสนอความคิดเห็นต่างๆ อาทิ ปัจจัยสำคัญคือการประสานสิ่งที่จะนำออกมาเผยแพร่ให้กับหน่วยงานภาครัฐ เอกชน จะต้องเสนอผลที่เห็นได้ชัดว่า เกษตรกรจะมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้รัฐสามารถวางยุทธศาสตร์การเกษตรได้ตรงกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ และสกว.

น่าจะเป็นศูนย์ที่ดีที่จะช่วยให้มีการวางแผนเชิงนโยบายการเกษตรระดับประเทศในระยะยาวได้ ด้านนักวิจัยก็วิจัยให้เชื่อมโยงและรับมือกับการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น แต่ปัจจุบันภาพการพัฒนาที่เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติยังมองไม่ค่อยเห็น โดยเฉพาะในอนาคต ภาคเกษตรต้องมีการปรับตัวมากเพื่อรับมือกับการแข่งขัน สกว.จึงมีบทบาทสำคัญในการศึกษาข้อมูลให้ครอบคลุมทั่วประเทศ โดยเฉพาะข้อมูลสนับสนุนการผลิตและการตลาด ไม่ใช่การเสนองานวิจัยย้อนหลัง แต่ต้องศึกษาล่วงหน้า รวมทั้งการจะนำไปสู่การปฏิบัติได้นั้นจำเป็นจะต้องให้เกษตรกรมีทางเลือกและเห็นภาพที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ให้เกิดการสร้างเครือข่ายที่มีผลในทางปฏิบัติ และมีการปรับข้อมูลให้ทันสมัย รั้งกับสถานการณ์ตลอดเวลา รวมทั้งการเตรียมความพร้อมให้กับชุมชน

นอกจากนี้ สกว.ยังสนับสนุนโครงการจัดทำระบบสนับสนุนการตัดสินใจ (Decision Support Systems : DSS) โดยเน้นการทำโมเดลข้อมูลใน 3 ระบบคือ ระบบ DSS เพื่อการเกษตร, ระบบ DSS เพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำ และระบบ DSS เพื่อการท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อช่วยสนับสนุนการตัดสินใจในระดับต่างๆ ทั้ง ระดับนโยบาย กระทรวง จังหวัด จนถึงระดับตำบล หวังช่วยให้เกษตรกรมีความเป็นอยู่ดีขึ้น โดยใช้ระบบดังกล่าวตัดสินใจด้านการประกอบอาชีพและสร้างรายได้ โดยมีมหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นโหนดเชื่อมโยงข้อมูล (กรุงเทพฯธุรกิจ, 28 ก.พ. 45, หน้าพิเศษ 6)

๑๐ แผนพัฒนาเกษตรไทยในแผนฯ 9

คณะกรรมการนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ได้ให้ความเห็นชอบกรอบวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาการเกษตรตั้งแต่ราวปลายปีที่แล้ว และได้มีการตั้งคณะกรรมการจัดทำแผนปฏิบัติและการสัมมนาระดมความคิดเห็นจากฝ่ายที่เกี่ยวข้องเมื่อกันยายนปีที่แล้ว และจะมีการนำเสนอกรมเร็ว ๆ นี้ โดยวิสัยทัศน์ ประกอบด้วย 3 ส่วนคือ (1) ประเทศไทยเป็นแหล่งผลิตอาหารและแหล่งอุตสาหกรรมเกษตรที่มีคุณภาพ และมีความสามารถในการแข่งขัน เกษตรกรไทยมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความมั่นคง ก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ (2) องค์การเกษตรมีความเข้มแข็งและมีเอกภาพ เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาการเกษตร (3) การผลิตการเกษตรอยู่บนพื้นฐานการอนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยการจัดวางยุทธศาสตร์เพื่อให้บรรลุผลของแผนฯ คือ 1. การพัฒนาคุณภาพคนและองค์กรในภาคเกษตร 2. การเพิ่มความสามารถในการแข่งขันสินค้าเกษตร 3. การสร้างความเข้มแข็งแนวเศรษฐกิจพอเพียง และ 4. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

นอกจากนี้รัฐบาลยังสั่งให้จัดทำ 5 ยุทธศาสตร์ด้านการเกษตร ซึ่งเป็นการมองภาพรวมใน 5 ปี ประกอบด้วย

1. ยุทธศาสตร์ด้านการผลิตและการสร้างรายได้ เช่น แผนปรับปรุงพันธุ์ และเขตเกษตรกรรม
2. ยุทธศาสตร์ด้านทรัพยากร สิ่งแวดล้อม และพลังงาน เช่น แผนอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากร แผนพัฒนาการท่องเที่ยว
3. ยุทธศาสตร์ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น แผนงานเทคโนโลยีชีวภาพ นวัตกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. ยุทธศาสตร์ด้านการบริการสังคมและชุมชน เช่น แผนฟื้นฟูอาชีพเกษตรกร
5. ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาประชากร รวมถึงสุขภาพของเกษตรกรทั้งหมด (กรุงเทพฯธุรกิจ, 1 มี.ค. 45, น. 20)

๑๑ พื้นฟูอาชีพเกษตรกรหลังการพักชำระหนี้

รัฐบาลตั้งงบประมาณให้กระทรวงเกษตรฯ จำนวน 4,628 ล้านบาทเพื่อฟื้นฟูอาชีพให้เกษตรกร 951,000 คน ในโครงการพักชำระหนี้ โดยเริ่มมาตั้งแต่เมษายนที่ผ่านมา โดยประกาศว่าจะอัดฉีดงบไม่อัน เพราะอยากเห็นเกษตรกรไทยมีรายได้ครบครวละ 1.2 แสนบาทต่อปี เพื่อทำให้เกษตรกรไม่เป็นคนจนของแผ่นดินอีกต่อไป โดยใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเป็นกลไกชุมชนในการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรหลังการพักชำระหนี้ ซึ่งจะมีการดำเนินงานก่อสร้างให้ครบทุกตำบล เพื่อรวมการให้บริการของภาคการเกษตรทั้งหมดไว้เพียงจุดเดียว และทำหน้าที่

เป็นคลินิกหาแนวทางแก้ไขช่วยเหลือเกษตรกรในการเพิ่มรายได้ ทั้งในด้านการเปลี่ยนอาชีพ อาชีพเสริม รวมทั้งเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอาวุธในการพัฒนา (กรุงเทพฯ, 28 ก.พ. 45, น. 20)

ด้านสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) ก็ทุ่มงบ 140 ล้าน ช่วยเกษตรกรในโครงการฟื้นฟูอาชีพเกษตรกรหลังการพักชำระหนี้ในเขตปฏิรูปที่ดินใน 51 จังหวัด เพื่อช่วยในเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ขุดสระน้ำขนาดเล็ก ปรับปรุงดิน ป้อนปัจจัยการผลิต อบรมให้ความรู้และถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมให้กับเกษตรกร

๑) กองทุนป่าไม้เขตร้อน

กรณีที่ กรม.มีมติให้ทบทุนเรื่องการจัดกองทุนอนุรักษ์ป่าไม้เขตร้อนร่วมกับสหรัฐฯ เพื่อแลกกับการลดหนี้เงินกู้ของประเทศไทย เรื่องนี้เป็นเรื่องระหว่างประเทศ นายสุรเกียรติ์ เสถียรไทย รมว.ต่างประเทศจึงนัดหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ กระทรวงการคลัง กระทรวงต่างประเทศหารือเพื่อหาข้อยุติ แล้วแจ้งให้ กรม.ทราบ จากนั้นจึงจะหารือกับทางสหรัฐฯ ซึ่งที่ผ่านมามีการออกมาแสดงจุดยืนคัดค้านในเรื่องนี้หลายฝ่าย เช่น นักวิชาการ เครือข่ายเอ็นจีโอ กรรมการสิทธิ สภาทนายความ กรรมการต่างประเทศมูลนิธิสภา สถาบันการแพทย์แผนไทย เป็นต้น

ด้าน สว. เตือนใจ ดีเทศน์ ชี้ว่า เป็นเรื่องที่น่าวิตกยิ่ง เพราะทรัพยากรป่าเขตร้อนเหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่งในโลก และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อประเทศชาติได้มากมาย เช่น อาหาร ยาสมุนไพร การทำข้อตกลงน่าจะเป็นการแอบแฝงไว้ซึ่งผลประโยชน์เป็นที่ตั้ง เพราะประเทศตะวันตกมักทำทุกอย่างภายใต้หลักคิดแบบทุนนิยมการค้าเสรี ทุกอย่างต้องจดสิทธิบัตร ขณะที่สังคมไทยแบบเดิมเน้นการพึ่งพาอาศัยกัน เรื่องนี้จึงต้องรู้เท่าทัน และไม่เปิดโอกาสให้ต่างชาติเข้ามาแสวงหาทรัพยากรเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ ด้าน ศ.เสน่ห์ จามริก กรรมการสิทธิมนุษยชน กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า การที่ไทยจะทำสัญญากับสหรัฐฯ เพื่อตั้งกองทุนอนุรักษ์ป่าเขตร้อน เพื่อแลกกับการลดหนี้เงินกู้ของประเทศไทย และมีเงื่อนไขของการจะเข้ามาวิจัยสมุนไพรไทยว่า การกระทำดังกล่าวเป็นการละเมิดสิทธิและทรัพยากรของคนทั้งชาติ จากที่ค่อยๆ คืบคลานเข้ามาอย่างไม่โจ่งแจ้ง ก็ถึงขั้นชัดเจนในครั้งนี้อย่างยิ่ง พร้อมระบุว่า ขณะที่ในระดับชุมชนมีการเคลื่อนไหวในการปกป้องสิทธิเหล่านี้ แต่ระดับนโยบาย ผู้มีการศึกษา หรือคนเมือง กลับมองข้ามและมุ่งหวังเพียงผลประโยชน์เป็นตัวเงินเพียงน้อยนิด แลกกับทรัพยากรที่ประเมินค่ามิได้ (ผู้จัดการออนไลน์, 21 ก.พ. 45) โดยหวังแค่ว่าหากสามารถจัดตั้งกองทุนฯ ได้แล้วเสร็จก่อนวันที่ 1 มี.ค. 45 ซึ่งเป็นวันชำระหนี้งวดแรก ประเทศไทยจะได้รับเงินจากส่วนดอกเบียเป็นสกุลเงินบาทเท่ากับเงินสหรัฐฯ จำนวน 9,507,500 เหรียญ สำหรับใช้ในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าเขตร้อนในประเทศไทย (ผู้จัดการรายวัน, 27 ก.พ. 45, น. 15-16)

ที่ผ่านมาเรื่องนี้ได้ก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ถึงความเป็นมหาฉ้อโกงและมิดที่ชุกชอนอยู่เบื้องหลังสัญญา โดยมองว่า การจัดตั้งกองทุนของสหรัฐฯ นั้นก็เพื่อใช้เป็นข้ออ้างในการแก้ข้อกล่าวหาของประชาคมโลกที่มองว่า สหรัฐฯ ไม่ได้ให้ความสนใจในเรื่องสิ่งแวดล้อมและเป็นตัวการก่อปัญหาสิ่งแวดล้อมในโลกขณะนี้ใน 3 เรื่องใหญ่ๆ คือ 1) การที่สหรัฐฯ ปฏิเสธ 'ไม่ลงนามในพิธีสารเกียวโต' (สนธิสัญญาลดการปล่อยก๊าซที่ทำให้อุณหภูมิโลกร้อนขึ้นหรือเรียกรวมๆ

พิธีสารเกียวโต เกิดขึ้นเมื่อปี 2540 เนื่องจากสมัชชาภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเห็นว่ ประเทศอุตสาหกรรมต่างๆ ไม่สามารถดำเนินการลดปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกให้เป็นไปตามอนุสัญญาได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด จึงได้ทบทุนพันธกรณีและกำหนดมาตรการที่เข้มงวดมากกว่าเดิม (พิธีสารเกียวโตจึงเป็นข้อผูกพันทางกฎหมาย) พิธีสารเกียวโตจะมีผลบังคับใช้ก็ต่อเมื่อมีประเทศภาคีอนุสัญญาให้สัตยาบันไม่น้อยกว่า 55 ประเทศ ซึ่งในจำนวนนั้นต้องมีประเทศในภาคผนวกที่ 1 (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศอุตสาหกรรม) ที่มีปริมาณการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์รวมกันทั้งหมดไม่น้อยกว่าร้อยละ 55 ของกลุ่มประเทศในภาคผนวกที่ 1 ที่ปล่อยในปี 2533 ทั้งหมด ดังนั้นการให้สัตยาบันในพิธีสารเกียวโตของสหรัฐฯ แคนาดา ญี่ปุ่น รวมทั้งประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรป จึงมีผลต่อการทำให้พิธีสารเกียวโตมีผลบังคับใช้เป็นอย่างยิ่ง เพราะสหรัฐฯ ประเทศเดียวที่มีสัดส่วนการปล่อยก๊าซเรือนกระจกถึงกว่าร้อยละ 30 แล้ว แต่สหรัฐฯ ก็ปฏิเสธจะเข้าร่วมในพิธีสาร เพราะนั่นหมายถึงการที่จะต้องลดปริมาณการปล่อยก๊าซฯ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อภาระต้นทุนของอุตสาหกรรมและผลประโยชน์ของสหรัฐฯ สหรัฐฯ จึงไม่ยอมให้สัตยาบันแม้ว่าจะถูกประณามจากประชาคมโลกก็ตาม (กรุงเทพฯ, 27 ก.พ. 45, น. 15)

ว่าก๊าซเรือนกระจก) ซึ่งประเทศส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดในโลกเตรียมให้สัตยาบัน สหรัฐเป็นประเทศที่มีปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกมากที่สุด แต่สหรัฐฯ ปฏิเสธที่จะให้สัตยาบันกับโปรโตคอลนี้ การที่สหรัฐฯ เข้ามาช่วยเหลือนี้ก็จะนำไปเป็นเครดิตอ้างว่าตัวเองไม่จำเป็นต้องลดก๊าซ/มลพิษตามเกียวโตโปรโตคอล ก็สามารถดำเนินกิจกรรมที่ช่วยบรรเทาแก้ไขปัญหาลงมือได้ อันเป็นการปกป้องอุตสาหกรรมของตนเอง 2) ไม่ยอมรับหลักการที่ตกลงกันในอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ 3) ไม่ยอมรับอนุสัญญาว่าด้วยเรื่องทรัพยากรพันธุกรรมที่เกี่ยวกับอาหารและเกษตรของ FAO ซึ่งเป็นอนุสัญญานับใหม่เพิ่งออกมาเมื่อ พ.ย. 44 นี้เอง ผลจากทั้ง 3 ข้อนี้ทำให้สหรัฐฯ ก่อนข้างอยู่ในภาวะโดดเดี่ยวจากข้อตกลงระหว่างประเทศ จึงแก้เกี่ยวกับการตั้งกองทุนต่างๆ ที่จะช่วยเหลือประเทศต่างๆ ในเรื่องสิ่งแวดล้อม (ผู้จัดการรายวัน, 28 ก.พ. 44, หน้า 1-2) เรื่องนี้จึงมีการเสนอว่า ต้องมีตัวแทนจากนักวิชาการ เอ็นจีโอเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวนโยบายเรื่องนี้ เพราะที่ผ่านมา ตัวแทนของราชการได้เสียค่าโง่ให้กับเรื่องต่างๆ มาตลอด

เศรษฐกิจชุมชน

๑) สมุนไพรไทย....นิชมาร์เก็ต (Niche Market) ที่กำลังเติบโต

เกิดจากงานชุมนุมการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรแห่งชาติ ครั้งที่ 4 ที่จัดขึ้นเมื่อปลายเดือนมกราคมนี้ งานนี้มีบริการนวดไทยและอบประคบสมุนไพรไทยให้แก่ประชาชนกันอย่างคึกคัก รวมทั้งผลิตภัณฑ์จำพวกสมุนไพร โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจและได้รับความนิยมมากอันหนึ่งก็คือ “ลูกประคบสมุนไพร” ของโครงการคอบน้ำซับ (ผู้ประกอบการเอกชน) ซึ่งผลิตขึ้นจากสมุนไพร 9-14 ชนิด ที่ผ่านกระบวนการที่สะอาดถูกอนามัย ตั้งแต่การปลูกที่ไม่ใช้สารเคมีและเก็บรักษาตัวยอย่างถูกหลักวิชาการ ซึ่งได้ยินว่า ความนิยมไปไกลถึงต่างแดน ไม่ว่าจะเป็นไต้หวัน ญี่ปุ่น เกาหลี แคนาดา เยอรมัน สหรัฐฯ หมู่เกาะมัลดีฟ นับเป็นเรื่องน่าภาคภูมิใจของคนไทย ที่เรามีต้นทุนภูมิปัญญาทางการแพทย์ ที่นอกจากจะเป็นที่พึ่งพายามเจ็บป่วย ยังสามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศด้วย

นอกจากนี้ สมุนไพรไทยยังมีอนาคตแจ่มใสในตลาดเครื่องสำอางค์ด้วย บริษัท ศูนย์วิจัยกสิกรไทย ให้ข้อมูลว่า ตลาดเวชสำอางค์ที่ใช้สมุนไพรหลากหลายชนิดเป็นวัตถุดิบได้รับความนิยมมากขึ้น จากกระแสสังคมชาติ อีกทั้งความนิยมของสถานเสริมความงาม ทำให้ตลาดเครื่องสำอางค์สมุนไพรขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยประเทศไทยได้เปรียบในแง่ความหลากหลาย และความอุดมสมบูรณ์ของวัตถุดิบประเภทสมุนไพร ปัจจุบันตลาดเวชสำอางค์ มีมูลค่าการตลาดสูงถึง 2,000 ล้านบาทต่อปี และอัตราการขยายตัวร้อยละ 30 ต่อปี ตลาดแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มยี่ห้อต่างประเทศ จุดขายสำคัญคือ การสร้างภาพลักษณ์สินค้าให้สอดคล้องกับกระแสอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่วนกลุ่มยี่ห้อที่ใช้ในประเทศราคาต่ำกว่า ส่วนมากผลิตโดยกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยลักษณะการผลิตแบบครัวเรือน แต่มีบางรายขยายกิจการเป็นระดับอุตสาหกรรม ทั้งเพื่อขายในประเทศและส่งออก ผู้ผลิตมีการปรับตัวในการผลิตโดยผสมผสานทั้งวัตถุดิบในและต่างประเทศ เป็นการพลิกแพลงเพื่อแก้ปัญหาการไม่รู้จักสมุนไพรไทย เช่น เอา ขมิ้น ไพล มาผสมกับ ที่รี ออยหรืออีฟรีนิงพริมโรส เป็นต้น (ผู้จัดการรายวัน, 15 ม.ก. 45, น.24)

การที่คนไทยหันมาใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทย จะช่วยลดค่าใช้จ่ายการซื้อยาต่างประเทศได้เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์ข้อมูลของสถาบันการแพทย์แผนไทยกับมหาวิทยาลัยมหิดลพบว่า สมุนไพรไทยและการแพทย์แผนไทยสามารถใช้รักษาโรคพื้นฐาน เช่น ปวดหัว ลดไข้ เจ็บคอ ท้องร่วง และทดแทนยาจากต่างประเทศได้ถึงปีละ 1.5 หมื่นล้านบาทเลยทีเดียว อีกทั้งช่วยเสริมรายได้ให้แก่ชุมชนเกษตร และสนับสนุนภูมิปัญญาพื้นบ้านอีกด้วย (ผู้จัดการรายวัน, 28 ก.พ. 45, น. 2 และไทยรัฐ, 13 ธ.ค.44)

๑๐ อาหารไทยในตลาดโลก

ใช้จะมีแต่เรื่องสมุนไพรไทยเท่านั้นที่ก้าวไกลในตลาดต่างประเทศ แต่ยังคงถึงอาหารไทยด้วย ซึ่งในช่วงที่ผ่านมาได้มีการพูดถึงเรื่องนี้กันมาก อาจเป็นเพราะรัฐบาลมองว่าเรื่องนี้เป็นจุดขาย ที่ผ่านมารมต.กระทรวงพาณิชย์ นายอดิศักดิ์ โพธารามิก ก็ได้เสนอแนวคิดในการส่งเสริมร้านอาหารไทย โดยมีแผนที่จะโปรโมทข้าวหอมมะลิไทยและการท่องเที่ยวไทย โดยใช้ร้านอาหารไทยในต่างประเทศจัดเป็นเจ้าเล็ดไว้หน้าร้านให้คำแนะนำข้าวหอมมะลิและการท่องเที่ยว รวมทั้งรัฐบาลมีแผนจะให้เงินอุดหนุนเบี้ยต่ำสำหรับการตั้งร้านอาหารไทยรายใหม่ด้วย เพราะพบว่ามีศักยภาพในการเติบโตสูง เช่นที่ อังกฤษมีร้านอาหารไทยประมาณ 600 ร้าน เฉพาะในกรุงลอนดอนมี 250 ร้าน และคาดว่าจะอัตราการเติบโตจะเพิ่มอีกเท่าตัวใน 5 ปีข้างหน้า แต่ยังมีปัญหาเรื่องการนำเข้าสินค้าวัตถุดิบ เช่น ข้าว กะทิ น้ำปลา และซอส เพราะต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง ทำให้ต้นทุนสูง ขณะที่ต้องแข่งขันกับร้านอาหารจีน อินเดีย อิตาลีเลียน ทางกลุ่มร้านอาหารไทยจึงมีการรวมตัวกันนำเข้าวัตถุดิบเพื่อตัดปัญหานี้ (ผู้จัดการออนไลน์, 11 ก.พ. 45)

ที่ผ่านมา สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ก็ได้ขอขึ้นจดสิทธิบัตรสูตรอาหาร 15 รายการ ได้แก่ แกงเขียวหวานไก่ แกงแดงเผ็ดไก่ แกงส้ม แกงป่า ต้มยำกุ้ง แกงเลียง ยำวันแสน ก๋วยเตี๋ยวผัดไท เป็นต้น ส่วนอาหารหวาน ได้แก่ บัวลอยสามสี และปลาก림 เป็นต้น ซึ่งกรมทรัพย์สินทางปัญญาอยู่ระหว่างการพิจารณาคำขอจะทะเบียนอยู่ โดยก่อนหน้านี้มีการยื่นจดทะเบียนสูตรอาหารมาแล้ว 2 รายการ คือ ก๋วยเตี๋ยวผัดไท และสูตรต้มยำกุ้งแบบพิเศษ ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้อาหารต่างประเทศมาขึ้นจดสิทธิบัตรสูตรอาหารของคนไทยเหมือนกับที่เคยเกิดขึ้นกับผัดไท (ผู้จัดการออนไลน์, 20 ม.ค. 45)

อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิเคราะห์เรื่องนี้ไว้น่าสนใจว่า “...เรามักจะได้ยินคนตั้งความหวังว่า เราจะเป็นผู้ขายข้าวอยู่หน้าของโลกมาหลายหนหลายคน แต่ไม่ค่อยมีใครพูดถึงคุณภาพอาหาร...” ซึ่งอาจารย์มองว่า ตรงนี้แหละที่น่าจะเป็นจุดขายที่ยั่งยืนของอาหารไทย ซึ่งไม่ควรจะมีแต่ความอร่อย แต่ต้องทั้งอร่อย สะอาด ปราศจากสารพิษ ทำให้สุขภาพดีและคำนึงถึงความสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อมโลกไปพร้อมกัน (มติชนสุดสัปดาห์, 14-20 ม.ค. 45, น. 47)

เพราะที่ผ่านมา ประเด็นเรื่องอาหารที่ปลอดภัยจากสารพิษและสิ่งแปลกปลอมทั้งหลาย รวมไปถึงการปนเปื้อนจีเอ็มโอเป็นเรื่องที่น่าวิตกอย่างยิ่ง มูลนิธิเพื่อผู้บริโภคได้เปิดเผยข้อมูลถึงสภาพความเสี่ยงอันตรายของบริโภคออกมา โดยเฉพาะมีเรื่องร้องเรียนเข้ามา 380 เรื่องในรอบ 1 ปี (2544) ในจำนวนนี้ 40 % เป็นปัญหาเรื่องสุขภาพโดยเฉพาะอาหารและยา ระบุว่าสาเหตุเป็นเพราะระบบบริการสุขภาพและวงจรอาหารของคนเราเป็นการค้ามากขึ้น เปิดโอกาสให้มีการหาผลประโยชน์มากมาย ทั้งราคาและคุณภาพ (ไทยโพสต์, 23 ส.ค. 44, น. 10)

ที่จริงวิกฤติอาหารปนสารพิษ ใช้ว่าจะเป็นเรื่องใหม่ ทว่าที่เป็นข่าวฮือฮาขึ้นมา เห็นจะได้แก่การใช้สารเร่งเนื้อแดงในหมู ซึ่งกรมปศุสัตว์ออกมาเปิดเผยเองว่า หมูที่เลี้ยงและกินกันอยู่ทุกวันนี้ ผ่านการใช้สารเร่งเนื้อแดงกว่า 90 % ขณะเดียวกันผลพวงของข้อมูลเรื่องนี้ได้นำไปสู่การเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับสารปนเปื้อนในอาหารอีกหลายชนิด ทั้ง กุ้ง ไข่ ปลากุ้ง ผักผลไม้ เรียกได้ว่า อาหารการกินของคนไทยเวลานี้จะหาที่ปลอดภัย สบายใจเมื่อบริโภคเป็นเรื่องที่ยากเย็น ยิ่งเมื่อเราขายอาหารไทยในตลาดโลกอย่างที่อาจารย์นิธิพูดถึงว่า เรากำลังเป็นอาหารพิษของโลกกันหรือเปล่า ว่ากันว่าความเสี่ยงของอาหารที่ไม่ปลอดภัยนั้น มีอยู่ในทุกขั้นตอนของห่วงโซ่อาหาร ตั้งแต่วัตถุดิบ การผลิต การแปรรูปเบื้องต้น การปรุง การกระจายสินค้า การขนส่ง การจำหน่าย ไปจนถึงมือผู้บริโภค เรื่องนี้กล่าวได้ว่าเป็นเรื่องที่กระทบความมั่นคงทางอาหารของชาติเลยทีเดียว และถึงเวลาที่จะต้องรื้อระบบความปลอดภัยอาหารแห่งชาติกันใหม่ ขณะที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องดูเหมือนจะก้าวไม่ทันสถานการณ์ จนไม่สามารถเป็นกลไกที่คุ้มครองผู้บริโภคได้อย่างเต็มที่ เรื่องสิทธิผู้บริโภคจึงเป็นเรื่องที่มีการเคลื่อนไหวกันอย่างคึกคักในช่วงที่ผ่านมา รวมทั้งเรื่องการจัดตั้งองค์กรอิสระผู้บริโภคตามรัฐธรรมนูญ

๑๐ รัฐหนุนท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างมาก รัฐจัดบ 69 ล้านบาทให้กรมส่งเสริมการเกษตรสานต่อโครงการท่องเที่ยวชุมชนเกษตรกร หลังจากระบุว่า โครงการนำร่อง 33 พื้นที่ใน 29 จังหวัดประสบผลสำเร็จ ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายผลผลิตและงานฝีมือ อันจะเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจระดับรากหญ้า โดยกรมส่งเสริมการเกษตรทำแผน 5 ปี (2545-2549) ภายใต้โครงการ "ส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวทางการเกษตร" จำนวน 105 แห่ง ใน 60 จังหวัด วงเงิน 270 ล้านบาท และขณะนี้ได้รับงบประมาณในปี 2545 จำนวน 69 ล้านบาท เพื่อดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวทางการเกษตร 54 แห่ง โดยมีการทำงานร่วมกับ ททท. ในการอบรมเพิ่มทักษะให้เกษตรกรในชุมชนทำหน้าที่เป็นวิทยากรในพื้นที่ และการบูรณะพัฒนาการท่องเที่ยวในหมู่บ้านต่างๆ (นสพ.เดลินิวส์, 25 ธ.ค. 44) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรสามารถเชื่อมโยงเรื่องการผลิต การแปรรูป และการท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดการเรียนรู้และอุดหนุนสินค้าพืชผลการเกษตรและผลิตภัณฑ์แปรรูปจากพื้นที่นั้นๆ หลายพื้นที่จึงมีการจัดโปรแกรมนี้ขึ้นมา

การผลิต-แปรรูป

๑๐ การผลิตอาหารสัตว์สมุนไพร

กลุ่มผลิตอาหารสัตว์สมุนไพร ต.ศาลา อ.เกาะคา จ.ลำปาง เป็นกลุ่มเกษตรกรที่รวมตัวกันมาได้ 5 ปีแล้ว ความน่าในใจของกลุ่มคือ การหาหนทางแก้ไขปัญหาราคาอาหารสัตว์ในท้องตลาดที่มีราคาแพง โดยนำวัตถุดิบในท้องถิ่นมาแปรรูปเป็นอาหารสัตว์เพื่อจำหน่ายในสมาชิกในราคาถูก ได้แก่ อาหารสำหรับเลี้ยงไก่ หมู กบ ปลา ทำให้เกิดการหมุนเวียนซื้อขายแลกเปลี่ยนวัตถุดิบกันเองในท้องถิ่น ลดปัญหาการกดขี่จากพ่อค้าคนกลาง เพราะสามารถประกันราคาพืชผลของกลุ่มเกษตรกรที่ปลูกข้าวโพด ถั่วเหลือง ส่วนเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ก็สามารถลดต้นทุนค่าอาหารสัตว์ได้ถึง 30 % และลดปัญหาการใช้สารปฏิชีวนะในสัตว์ได้เกือบ 100 % นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงไปสู่การส่งเสริมการปลูกสมุนไพรเพื่อป้องกันผลผลิตให้กับกลุ่มด้วย เช่น ฟักทลายโจร ขมิ้นชัน พร้อมทั้งพยายามสร้างเครือข่ายออกไปตามจังหวัดต่างๆ เพราะปัจจุบันกลุ่มมีกำลังการผลิตอาหารสัตว์ได้เพียงวันละ 1,500 กก.หรือเฉลี่ยเดือนละ 10 ตัน ซึ่งยังไม่เพียงพอกับความต้องการของเพื่อนเกษตรกรในท้องถิ่น สำหรับสูตรอาหารสัตว์นี้ได้รับการควบคุมการผลิตโดย สำนักงานปศุสัตว์ จ.ลำปาง และผ่านการตรวจสอบจากสถาบันวิจัยอาหารสัตว์ลำปางว่าเป็นผลิตภัณฑ์อาหารสัตว์สมุนไพรที่ไม่มีผลข้างเคียงเมื่อนำไปให้สัตว์กินอย่างต่อเนื่อง จะสามารถลดการเกิดโรคระบาดได้ถึง 80 % และทำให้สัตว์มีสุขภาพสมบูรณ์ โตเร็วกว่าสัตว์ที่กินอาหารทั่วไป

ศักยภาพของกลุ่มนี้นับเป็นที่น่าสนใจทีเดียว บนหนทางที่จะก้าวเดินไปในรูปแบบธุรกิจเกษตรโดยเกษตรกรหรือทำกันในรูปแบบสหกรณ์ได้อย่างประสบความสำเร็จ และเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชนเกษตรกรที่รวมไม้ร่วมมือกันในการแก้ปัญหา ร่วมกันพัฒนาอาชีพ โดยไม่นั่งรอให้ภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือแต่อย่างเดียว (เดลินิวส์, 4 ก.พ. 45)

ด้านสถาบันพัฒนาเทคโนโลยีและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร ก็มีนโยบายจะร่วมมือกับกรมปศุสัตว์ ตั้งทีมวิจัยสมุนไพรไทยเพื่อใช้รักษาโรคในสัตว์ นำข้อมูลมาวิเคราะห์ผลดี-เสียต่อไปหวังพัฒนาต่อยอดให้เป็นสินค้าเวชภัณฑ์ส่งออกที่มีมูลค่าสูงได้ อาทิ สมุนไพรที่ใช้กับโค-กระบือ เพื่อฆ่าพยาธิ เช่น ใบเข็ม บอระเพ็ด ใบชุมเห็ดเทศ เครื่องบอระเพ็ด ลูกมะเกลือ ใบ ยอดและเมล็ดสะแก เป็นต้น (เดลินิวส์, 29 ม.ค. 45)

มีนาคม-เมษายน 2545

ข่าวเกษตรช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน แบ่งเป็น 5 ประเด็นหลัก คือ

(1) โลกาภิวัตน์กับภาคเกษตรไทย---ที่มีข่าวฮอตเรื่องอียูตรวจพบสารปนเปื้อนในกุ้ง-ไก่ส่งออกจากประเทศไทย งานนี้กระทบกับการส่งออกอาหารไทยอย่างแน่นอน ผู้เกี่ยวข้องปรับตัวอย่างไร คงต้องตามไปดู อีกเรื่องก็โลกาภิวัตน์เช่นกัน เป็นการข้ามพรมแดนหรือลดอัตราในกรณีการลักลอบนำเข้าวัว-ควายจากประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงของไทยเราเอง นอกจากนี้ ลองไปดูกันซิว่า การค้าเสรีกระทบผ้าทอพื้นบ้านไทยอย่างไร

(2) อนาคตเทคโนโลยีชีวภาพด้านการเกษตร--- จะไปทางไหนยังไม่ชัด แต่ดูเหมือนฝ่ายที่เห็นด้วยกับเรื่องพืชจีเอ็มโอ พยายามจะให้มีการทบทวนมติ ครม.เรื่องสั่งยุติการทดสอบความปลอดภัยทางชีวภาพของพืชจีเอ็มโอในระดับไร่นา จึงมีการหยิบยกประเด็นเรื่อง นโยบายเทคโนโลยีชีวภาพ-จีเอ็มโอของประเทศไทยขึ้นมาพูดคุยกัน เพื่อดูว่าประเทศไทยจะมีท่าทีต่อเรื่องนี้อย่างไร และก็น่าสนใจเช่นเดียวกันว่าในต่างประเทศ มีความเคลื่อนไหวอย่างไรด้วย

(3) นโยบายรัฐด้านการเกษตร---มีหลายข่าวที่น่าสนใจ โดยเฉพาะความเคลื่อนไหวของขบวนการสหกรณ์ในเรื่องการชำระหนี้บัญชี เรื่องกรมส่งเสริมการเกษตรจับมือกับกรมวิชาการเกษตรในการถ่ายทอดผลงานวิจัยไปสู่เกษตรกร

(4) งานวิจัยกับการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร---มีผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการวิจัยคิดค้นหลายชนิด เช่น ไวน์ ชาเขียว มะนาวแปรรูป

(5) ความเคลื่อนไหวภาคประชาชนที่เกี่ยวข้อง-----ได้แก่การเคลื่อนไหวขององค์กรประชาชนและสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือที่เคลื่อนไหวเรื่องเหล้าพื้นบ้าน น้ำจุลินทรีย์ภูซำติ และเครือข่าย (เกษตรกร) ประชาชนต้านโลกาภิวัตน์

ประเด็นหลักที่เห็นชัดเจนมากคือ ศักยภาพของไทยในเรื่องอาหาร แต่ในข้อเท็จจริงก็มีปัญหาแฝงอยู่ไม่น้อย เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันเชื่อมโยงหลายเรื่องนับจากแหล่งผลิตกว่าจะถึงมือผู้บริโภค นักการเมืองชอบพูดว่าประเทศเราจะเป็นประเทศที่ผลิตอาหารไปเลี้ยงคนทั้งโลก มีศักยภาพจะเป็นครัวของโลก แต่บางครั้งเราอาจจะมองแต่เรื่องชื่อเสียง จนบางครั้งอาจจะหลงลืมไปว่า เราเป็นประเทศส่งออกแล้วเราได้อะไร คุณภาพชีวิตชาวไร่ชาวนาเป็นอย่างไร ได้รับความสนใจมากน้อยแค่ไหน ทุกวันนี้เรากำลังเอาคนกลุ่มนี้ไปแข่งขันในตลาดโลก แต่รัฐไทยไม่ได้คุ้มครองเท่าไร ปล่อยให้เสรีโดยอ้างความเป็นสากล เราส่งออกกุ้งปีละเป็นแสนล้านบาท แล้วชาวบ้านเป็นอย่างไร สิ่งแวดล้อมถูกทำลายอย่างไร จริงๆ แล้วเราได้อะไรแค่ไหน อาจถูกทะเลาะที่จะคิด ความสำคัญมันน่าจะอยู่ที่พ่อครัว แม่ครัวเป็นอย่างไร กินดีอยู่ดีไหม เลยไม่แน่ใจว่าครัวโลกนี้จะผลิตอาหารไปได้อีกนานแค่ไหน ที่สำคัญอาหารที่ผลิตออกไปอาจจะเป็นอาหารที่ปนเปื้อนไปด้วยสารพิษ และต่อไปก็ไม่แน่ว่าอาจจะเป็นอาหารผิดิบ (จีเอ็มโอ) อีกด้วย

โลกาภิวัตน์กับภาคการเกษตรไทย

อียูพบสารตกค้างในไก่-กุ้งส่งออกของไทย

ช่วงปลายสัปดาห์สุดท้ายของเดือนมีนาคม ข่าวร้อนที่สุดคงจะหนีไม่พ้นเรื่อง การที่สหภาพยุโรปหรืออียู คุ่มเข้มเรื่องกุ้ง-ไก่ส่งออกของไทย ภายหลังจากที่ตรวจพบสารในโตรฟูแรนส์ ที่มีผลก่อให้เกิดมะเร็งจากกุ้ง และพบสารคลอแรมฟินิคอลที่ยับยั้งการผลิตเซลล์เม็ดเลือดของคนจากไก่ ซึ่งก่อนหน้านี้ก็มีกรณีเช่นนี้กับกุ้งจากเวียดนาม จีน อินโดนีเซีย เรื่องนี้เรียกได้ว่า ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (กระทรวงเกษตรฯ พาณิชย อุตสาหกรรม สาธารณสุข) รุกขึ้นมาตอบโต้กับสถานการณ์ได้อย่างฉับไว ซึ่งที่จริงไม่น่าแปลกใจอะไร เพราะสินค้าส่งออกดังกล่าว ถือเป็นสินค้าเกษตรส่งออกหลักของ

ไทย ถ้าไม่รีบแสดงท่าทีแก้ไขปัญหาล่วงละก็ ผลที่ตามมา หากผู้ค้าห้ามนำเข้าทั้งประเทศ ก็เกิดความเสียหายมูลค่าเป็นแสนๆ ล้านบาทเลยทีเดียว ตลาดใหญ่ของบ้านเราก็คือสหรัฐอเมริกา รวมทั้งตลาดอื่นๆ ก็กำลังจะกลายเป็นความหวังใหม่ ที่ไทยพยายามจะเพิ่มสัดส่วนการส่งออกให้มากกว่าคู่แข่ง อย่างจีน อินเดีย เวียดนาม โดยเฉพาะในช่วงที่ผ่านมา ความต้องการบริโภคไก่-กุ้งของอียูเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากปัญหาไวรัสระบาด ส่งผลให้คนในประเทศอียูหันมาบริโภคเนื้อสัตว์อื่นๆ มากขึ้นปัจจุบัน ไทยส่งออกกุ้งปีละ 2 แสนล้านบาท และไก่ปีละ 3.5 หมื่นล้านบาท โดยสินค้าทั้งสองรายการมีแนวโน้มการส่งออกเพิ่มสูงขึ้นในแต่ละปี

ล่าสุดสหรัฐฯ ก็กำลังจะออกกฎหมายใหม่ต่อต้านอาวุธชีวภาพ และได้พุ่งประเด็นไปที่การคุมเข้มสารตกค้างในอาหารนำเข้าจากต่างประเทศ โดยเกรงว่าอาจจะมีสารตกค้างของอาวุธชีวภาพ เรื่องนี้ก็ส่งผลกระทบต่อสินค้าอาหารของไทยในตลาดสหรัฐฯ เพราะต้องเจอกับขั้นตอนการตรวจสอบที่เข้มข้นมากขึ้น นั่นหมายถึงต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นตามมา ภาคธุรกิจจึงเรียกร้องให้รัฐบาลเร่งเจรจากับสหรัฐฯ แก้ปัญหาให้เร็ว เหมือนกรณีอียูตรวจพบสารตกค้างในกุ้ง-ไก่ส่งออกจากไทย เพราะเป็นห่วงว่า การใช้กฎหมายของสหรัฐฯ อาจไม่เป็นธรรม หากพบปัญหาเพียงรายใดรายหนึ่งก็จะแบนห้ามนำเข้าทั้งประเทศ (กรุงเทพธุรกิจ, 28 มี.ค. 45)

ในช่วงเวลาเดียวกันที่เกิดปัญหานี้ ก็มีรายงานข่าวออกมาจากทางซีพี (วารสารข่าวกุ้งของเครือเจริญโภคภัณฑ์, เดือน ก.พ. 45) แนะนำวิธีการเลี้ยงกุ้งแบบโปรไบโอติกฟาร์มมิ่ง (Probiotic Farming) อันเป็นเทคโนโลยีการทำฟาร์มกุ้งแบบชีวภาพ ใช้ผลิตภัณฑ์ที่มาจากธรรมชาติ และใช้จุลินทรีย์ที่ไม่เป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อมทดแทนการใช้สารเคมี ที่นับวันจะเป็นอุปสรรคต่อการส่งออก โดยข่าวระบุว่า ขณะนี้ฟาร์มกุ้งกุลาดำอินทรีย์ในประเทศไทยก็มีทำกันจนประสบผลสำเร็จแล้ว คือ กลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำภาคตะวันออก แถบฉะเชิงเทรา ระยอง จันทบุรี ตราด ซึ่งก็เป็นที่น่าสนใจว่า จะเป็นทางเลือกให้เกษตรกรได้จริงหรือไม่ ที่จะลด ละเลิก การทำนากุ้งแบบเดิมซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและผู้บริโภคมาก

การควบคุมสารเคมีนำเข้าไม่ดี....ปัญหาซ้ำซาก

เรื่องนี้นับเป็นอุทาหรณ์สะท้อนถึงความไม่เอาใจจริงเอาจริงของฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพราะปัญหาเรื่องสารเคมีที่ใช้ในระบบการผลิตอาหาร ไม่ใช่ปัญหาใหม่แต่อย่างใด แต่ที่ผ่านมาไทยไม่มีมาตรการเชิงรุกในด้านนี้ มักรอให้เกิดปัญหาก่อนแล้วเข้าไปตามแก้ และเป็นเรื่องที่พาดพิงหลายหน่วยงาน ทำให้หาเจ้าภาพก็ไม่ชัด เช่น การนำเข้ายาต้องห้ามเกี่ยวกับกระทรวงสาธารณสุข การควบคุมการเพาะเลี้ยงเกี่ยวกับกระทรวงเกษตรฯ กระทรวงพาณิชย์เกี่ยวข้องในแง่ส่งออก เป็นต้น

ขณะที่สิ่งที่หน่วยงานรัฐพยายามจะออกมารับผิดชอบคือ การควบคุมในเรื่องสารเคมีนำเข้า เพราะล่าสุดก็มีการตรวจสอบสารตกค้างกอมะเร็งตัวใหม่ “ฟูราโซลิโดน” จากสินค้าสัตว์น้ำทะเลเปลือกแข็งที่ส่งออกจากไทยไปอังกฤษอีก (มติชน, 25 มี.ค. 45) ตลอดจนการทำความเข้าใจกับเกษตรกรผู้เลี้ยง (ผู้จัดการออนไลน์, 22 มี.ค. 45) รวมทั้งกรมปศุสัตว์มีการส่งเจ้าหน้าที่สัตวแพทย์ไปประจำที่กรุงบรัสเซลล์ ประเทศเบลเยียม เพื่อไปทำหน้าที่ตรวจสอบดูแล ควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์สินค้าด้านปศุสัตว์และด้านประมงของไทยที่ส่งออกไปแถบกลุ่มประเทศอียู นอกจากนั้นยังเสนอให้มีการจดทะเบียนฟาร์มกุ้งเพื่อให้การรับรองมาตรฐานการผลิตแก่ผู้ประกอบการที่ต้องการส่งออก เช่นเดียวกับฟาร์มไก่ซึ่งได้ทำไปก่อนหน้านี้แล้ว (ผู้จัดการออนไลน์, 18 มี.ค. 45)

ว่ากันว่า ปัญหานี้ไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เป็นปัญหาซ้ำซาก คนที่เกี่ยวข้องรับรู้และรู้ดีด้วยว่ามีสารเคมีกี่ชนิดที่ต่างชาติห้ามใช้ แต่ก็แก้ปัญหามาไม่ได้ เพราะในทางปฏิบัติการนำเข้าสารเคมีเหล่านี้มีช่องโหว่มากมาย แต่หน่วยงานที่ดูแลก็ไม่มีกำลังพอจะตรวจสอบ รวมทั้งสารเคมีบางชนิดก็ไม่สามารถประกาศงดการนำเข้าได้ เพราะใช้กับคนด้วย อย่างในโตรฟูแรนก็ใช้รักษาโรคบิดในคน จึงไม่อาจสั่งห้ามนำเข้าได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ ถ้านำเข้าในรูปอาหารสัตว์ก็ขออนุญาตกรมปศุสัตว์ แต่ถ้านำเข้าในรูปยารักษาสัตว์ รักษาคน รวมทั้งเคมีภัณฑ์เพียวๆ เพื่อไปผสมทำยาต้องขออนุญาต ออ. ประเด็นคือ ถ้านำเข้าในรูปยาและอาหารสัตว์ ขั้นตอนการขออนุญาตยุ่งยาก แต่ถ้านำเข้าในรูปเคมีภัณฑ์ง่ายกว่า เร็ว

กว่า ซึ่งนั่นทำให้ ควบคุมได้ยาก ว่าผู้นำเข้าจะเอาไปทำอะไรต่อ การใช้สารเคมีในการรักษาโรคสัตว์นี้จึงทำกันแบบง่าย ๆ พอค่านาสารเคมีเข้ามาในรูปเคมีภัณฑ์ ไม่ต้องไปเสียเวลาขอทะเบียนตำรับยาจาก อย. ก็เอาสารเคมีมาดักแบ่งใส่ถุงขายเกษตรกรกันเลย ระบบควบคุมดูแลตั้งแต่ต้นตอ มีก็เหมือนไม่มี เลยควบคุมปัญหาไม่ได้ (ไทยรัฐ, 25 มี.ค. 45) ขณะนี้ กรมรมิตเห็นชอบห้ามนำเข้า 17 สารเคมีต้องห้าม ซึ่งเป็นต้นเหตุของสารตกค้างที่ยืดตรวจพบในกุ้ง-ไก่ พร้อมทั้งตั้งคณะทำงาน 1 ชุด ทำหน้าที่ตรวจสอบทุกขั้นตอนของการทำงาน (ผู้จัดการออนไลน์, 27 มี.ค. 45)

โลกาภิวัตน์ภาคปศุสัตว์

ในการประชุมคณะกรรมการร่วมชายแดนส่วนภูมิภาคไทย-กัมพูชา ที่โคราชเมื่อเร็วๆ นี้ ประเด็นปัญหาหนึ่งที่ กัมพูชาหยิบยกขึ้นมาร้องขอให้ทางไทยช่วยเหลือคือ การสกัดกั้นการลักลอบนำเข้าโค-กระบือจากกัมพูชา ซึ่งทำกันอย่างไม่หยุดหย่อน ทำให้ต่อไปเขมรอาจไม่เหลือวัว-ควายไว้ใช้ในไร่นา เนื่องจากต้นทุนโค-กระบือฝั่งเขมรถูกกว่าฝั่งไทย และตลาดบริโภคเนื้อโค-กระบือของไทยมีสูงมาก ขณะที่วัว-ควายในประเทศมีจำกัด ซึ่งจากข้อมูลของกองปศุสัตว์ กรมปศุสัตว์ ประมาณการณ์ความต้องการบริโภคเนื้อกระบือในไทยว่า ตกปีละ 587,700 ตัว เป็นเนื้อกระบือที่ผลิตในประเทศ 347,700 ตัว และที่เหลือเป็นกระบือนำเข้าตามชายแดนและที่ลักลอบเข้ามาคิดเป็น 24,000 ตัว จากสถิติตัวเลขปี 37 ไทยมีโค-กระบือประมาณ 11.86 ล้านตัว มาถึงปี 40 มีประมาณ 7.89 ล้านตัว ลดลงประมาณร้อยละ 11 ต่อปี ขณะที่ปริมาณความต้องการเนื้อโค-กระบือเพิ่มขึ้น เป็นมูลเหตุให้มีการนำเข้ากระบือจากประเทศเพื่อนบ้านทั้งลาว กัมพูชาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการลักลอบนำเข้าด้วย (ผู้จัดการออนไลน์, 25 มี.ค. 45) เพราะความต้องการในบ้านเรามีมาก จึงมีชาวบ้าน นายทุนพร้อมที่จะเสี่ยงลักลอบนำเข้ามา โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้ง กรณีของวัว-ควายก็เป็นเช่นเดียวกับการค้าของเถื่อนตามแนวชายแดน ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของคนบางกลุ่ม แต่สิ่งที่น่าเป็นห่วงตามมาก็คือ ปัญหาโรคระบาดที่อาจติดมากับสัตว์ชายแดน โดยเฉพาะโรคปากและเท้าเปื่อยที่อาจจะแพร่ระบาดมาสู่วัว-ควายของไทย

การค้าเสรีกระทบผ้าทอพื้นบ้านไทย

ข่าวจากเครือข่ายพัฒนาหมอนไหมภาคอีสานระบุว่า หลังจากที่ยื่นเข้าเป็นสมาชิก WTO แล้ว และมีการเปิดเสรีการค้า อุตสาหกรรมผลิตผ้าไหมของไทยต่างหันไปนำเข้าหรือลักลอบซื้อเส้นไหมจากจีน ซึ่งมีราคาถูกกว่า ทั้งๆ ที่จริงแล้วมีคุณสมบัติต่างจากไหมไทย แต่เมื่อนำมาผลิตแล้วก็บอกว่าเป็นผ้าไหมไทยออกจำหน่าย ถือเป็นการหลอกลวงผู้บริโภค และอาจส่งผลเสียต่อชื่อเสียงของผลิตภัณฑ์ไหมไทยในอนาคต

ข้อมูลที่น่าสนใจคือ พบว่า ในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา ผู้ผลิตวัตถุดิบในอุตสาหกรรมผ้าไหม คือผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของไทย มีจำนวนลดลงอย่างน่าเป็นห่วงจาก 350,000 คน เหลือ 150,000 คน ทั้งนี้เพราะคนที่ผลิตวัตถุดิบเหล่านี้ได้รับความสนใจและถูกพุดถึงน้อยมาก เวลาพุดถึงผ้าทอ เรามักจะนึกกัน ณ ที่ที่ใช้ทอ และความต้องการในการใช้ แต่ไม่ได้นึกถึงคนกลุ่มนี้ที่เป็นต้นตอของกระบวนการผลิต ที่มักจะถูกเอาเปรียบในด้านราคา ซึ่งขณะนี้ต้นทุนการผลิตราคา กก.ละ 800 บาท ขณะที่ผู้ซื้อวัตถุดิบจะกดราคาให้ต่ำกว่านี้ เพราะมีทางเลือกในการซื้อไหมจีนได้ในราคาเพียง 500-600 บาท หากรัฐไม่เร่งแก้ไขปัญหานี้ ผู้ผลิตเหล่านี้อาจลดลงหรือสูญหายไปโดยที่เราไม่รู้ก็ได้

นอกจากนี้ โครงการวิจัยเรื่อง การกำหนดมาตรฐานคุณภาพผ้าทอพื้นบ้านเพื่อสิ่งแวดล้อม ภายใต้การสนับสนุนของ สกว. มีการระบุว่า ผู้ผลิตฝ้ายก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน เพราะฝ้ายจากจีนนั้นมีการใช้สารเคมีในการผลิตมาก จึงมีปัญหาสารตกค้างในเนื้อผ้า เมื่อนำมาใช้ก็จะทำให้เกิดอาการแพ้หรือนำไปสู่โรคอะไรก็ได้ เรื่องนี้เป็นเรื่องที่ชี้ให้เห็นว่า ด้านหนึ่งมีการส่งเสริมให้ผู้ผลิตไหมไทยเข้มงวดในกระบวนการผลิต จนได้คุณภาพปลอดภัยต่อผู้ใช้ ปลอดภัยต่อผู้ผลิตและสิ่งแวดล้อม และใช้สีจากธรรมชาติ แต่หากผู้ประกอบการยังคิดแต่จะซื้อของถูก นอกจากอันตรายจะเกิดกับผู้ผลิต ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อมแล้ว ต่อไปคนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นผู้ผลิตเส้นไหมคุณภาพของไทยก็จะหายไป

อนาคตเทคโนโลยีชีวภาพทางการเกษตร

เมื่อเร็วๆ นี้ที่รัฐสภาได้มีการสัมมนาเรื่อง “นโยบายเทคโนโลยีชีวภาพ จีเอ็มโอของประเทศไทย” โดยคณะกรรมการอาหารการเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา เพื่อนำข้อมูลเสนอต่อ ครม. ให้ทบทวนการสั่งยุติการทดสอบความปลอดภัยทางชีวภาพของพืชจีเอ็มโอในระดับไร่นา ตามที่สมาชิกราชมนตรีเอกเรียกร้อง

ทางฝ่ายที่สนับสนุนเรื่องนี้มองว่า จีเอ็มโอมีแนวโน้มจะก่อให้เกิดประโยชน์กับผู้เกี่ยวข้องในเชิงพาณิชย์ โดยอ้างว่า ไม่พบสิ่งที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของคนหรือสภาพแวดล้อมมากกว่าอาหารทั่วไปแต่อย่างใด และนักวิจัยที่หนุนเรื่องนี้ก็มักจะออกมากล่าวในทำนองที่ว่า จำเป็นที่ไทยต้องเร่งวิจัยเรื่องนี้ มิฉะนั้นก็จะตามประเทศอื่นไม่ทัน และมองว่าประเทศเรามีอาจหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากทั่วโลกกำลังตื่นตัวเรื่องนี้ เราจึงไม่สามารถปฏิเสธเทคโนโลยีตัวนี้ได้ แต่เราสามารถควบคุมได้ (ไทยรัฐ, 25 มี.ค. 45) เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่ต้องติดตามกันต่อไป เพราะถือเป็นกระแสโลกที่มาแรง และทำให้ของรัฐบาลต่อเรื่องนี้ของไทย ก็ควรจะเกิดจากการรับฟังความคิดเห็นอย่างรอบด้านมากกว่าจะมาจากคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

ด้านต่างประเทศเอง ขณะนี้ผู้สนับสนุนให้จีเอ็มโอเป็นที่ยอมรับของนานาชาติก็ออกมาแสดงความยินดีต่อท่าทีของอินเดียและบราซิลที่เคยปฏิเสธเทคโนโลยีนี้มาตลอด ผิดกับประเทศกำลังพัฒนาขนาดใหญ่อย่างจีน อาร์เจนตินา และแอฟริกาใต้ ที่อ้าแขนรับอย่างกระตือรือร้น ส่วนชาติกำลังพัฒนาอื่นๆ อาทิ ฟิลิปปินส์ ไทย ก็กำลังถูกจับตามองว่า อาจจะตามรอยอินเดียในไม่ช้า ในการอนุมัติผลิตภัณฑ์ GM ในเชิงพาณิชย์ และส่งเสริมโครงการค้นคว้าวิจัยเทคโนโลยีชีวภาพในประเทศ

ในอินเดียและบราซิล ก็เชื่อว่าจะมีผู้คนเห็นด้วยกันทั้งหมด แม้แรงต้านจะแผ่วเบา แต่ก็ยังมีการถกเถียงกันว่า แท้จริงแล้วเกษตรกรจะได้ประโยชน์มากน้อยแค่ไหน ฝ่ายบีทีที่ได้ไฟเขียวแล้ว ซึ่งทำให้ฝ่ายมีสารพิษต่อต้านแมลงนั้นแมลงศัตรูพืชอาจพัฒนาตัวเองให้สามารถต้านทานสารพิษได้ ยังรวมถึงปัญหาที่เกษตรกรอินเดียมีอัตราการรู้หนังสือต่ำ อันอาจเป็นผลต่อการเพิกเฉยต่อวิธีดูแลพืชตามที่บริษัทเมล็ดพันธุ์กำหนดไว้ การเคลือบแคลงเกี่ยวกับคุณสมบัติของเทคโนโลยีชีวภาพยังรวมถึงเรื่องที่น่าจะทำให้เกิดปัญหาผลิตภัณฑ์ล้นตลาดในที่สุด

ด้านบราซิลที่ไฟเขียวเรื่องถั่วเหลืองที่ผ่านการตัดต่อยีนให้มีความสามารถต้านทานสารเคมีที่สะกัดกันการเติบโตของพืชนั้น ก็อาจก่อให้เกิดผลกระทบกว้าง เพราะบราซิลเป็นผู้ผลิตถั่วเหลืองอันดับสองของโลก รองจากสหรัฐฯ ก่อนหน้านั้นบราซิลได้ประโยชน์จากการส่งออกถั่วเหลืองปลอด GM ไปยุโรป ดังนั้นต่อไปบราซิลจะจัดการอย่างไรในการส่งออกผลิตภัณฑ์ทั้งสองชนิด คงต้องใช้ต้นทุนสูงเพื่อแยกถั่วเหลือง GM กับถั่วเหลืองธรรมชาติออกจากกัน ยิ่งไปกว่านั้น การอนุมัติเรื่องถั่วเหลือง GM ของบราซิล ยังถือเป็นบทพิสูจน์สำคัญต่อท่าทีของผู้บริโภคยุโรปและความน่าเชื่อถือของนโยบายการกำหนดขอบเขตการปนเปื้อนของอาหารปลอด GM ของอียู ซึ่งได้สร้างความไม่พอใจให้กับผู้บริโภคส่วนหนึ่ง และมองว่าจะทำให้ชื่อเสียงของผู้ผลิตอาหารและผู้คุมกฎด้านอาหารของยุโรปมัวหมอง

ผู้เกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมไบโอเทคส่วนใหญ่สันนิษฐานว่า กระแสต่อต้านในยุโรปจะยังคงเชื่องช้าไปอีกหลายปี ยุโรปจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจของเกษตรกรในประเทศกำลังพัฒนาว่าจะปลูกพืชประเภทใด แม้แต่ประเทศไทยเองก็ตัดสินใจจำกัดขอบเขตผลิตภัณฑ์อาหาร GM เพื่อรักษาดุลตลาดยุโรปเอาไว้ ยุโรปจึงยังคงเป็นกุญแจสำคัญต่อการยอมรับเทคโนโลยีนี้ในวงกว้าง ถึงกับมีผู้กล่าวว่า ยุโรปจะเป็นผู้ชี้ขาดอนาคตของเทคโนโลยีชีวภาพทางการเกษตรเลยทีเดียว (ผู้จัดการออนไลน์, 28 มี.ค. 45)

ด้านสินค้าจีเอ็มโอในไทย ทางกรีนพีซและองค์กรผู้บริโภคก็ไม่สามารถจะอยู่เฉยได้ ต้องรุกขึ้นมาทวงถามและเรียกร้องต่อผู้รับผิดชอบโดยตรงในการประกาศกฎหมายติดฉลากจีเอ็มโอ หลังจากที่ได้ออกมาประกาศให้สาธารณะรู้ถึงผลการตรวจสอบอาหารปนเปื้อนจีเอ็มโอมาตั้งแต่เมษายน 44 และภาครัฐตอบรับว่าจะเร่งประกาศใช้กฎหมายติดฉลากฯ ล่าสุดเจ้าหน้าที่และอาสาสมัครจำนวนหนึ่งก็ได้นำสติ๊กเกอร์ที่มีข้อความว่า “ระวัง! ผลิตภัณฑ์จีเอ็มโอ” ไปติดบนสินค้า

อาหารที่วางขายในห้างคาร์ฟูร์สาขาพระราม 4 อันถือเป็นการประกาศให้ประชาชนรู้และผลักดันให้รัฐบาลและ อย. ออกกฎหมายติดฉลากผลิตภัณฑ์อาหารและวัตถุดิบที่มีส่วนประกอบของสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรม เพื่อประกันสิทธิของผู้บริโภคที่จะรับรู้และเลือกสินค้าสำหรับบริโภค โดยล่าสุดได้เปิดเผยรายชื่ออาหารมีจีเอ็มโอเป็นครั้งที่ 4 มีสินค้าปนเปื้อนจีเอ็มโออีก 6 รายการ สำหรับรายชื่อผลิตภัณฑ์ที่ตรวจพบจีเอ็มโอ ประชาชนสามารถตรวจสอบได้ทางเว็บไซต์ของกรีนพีซ (www.greenpeacesoutheastasia.org)

นอกจากนี้กรีนพีซยังระบุว่า ยังมีเอกสารหลายรายยังคงผลิตอาหารที่มีจีเอ็มโอออกมาสู่ตลาดอยู่เรื่อยๆ ทั้งๆ ที่เคยยืนยันว่า ปลอดจีเอ็มโอ แต่ก็ตรวจพบอีก อันถือเป็นการหลอกลวงผู้บริโภค และแสดงให้เห็นถึงความหละหลวมของนโยบายการติดฉลากและการคุ้มครองผู้บริโภค ทำให้คนไทยต้องตกเป็นหนูทดลองให้กับผู้ผลิตอาหารจีเอ็มโออย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ด้าน อย. บอกว่า ได้ยกร่างประกาศกระทรวงสาธารณสุขออกมาแล้ว กำลังรอให้ รมต. สาธารณสุขลงนาม แต่กรีนพีซเห็นว่า ร่างประกาศของ อย.ล่าช้าและมีช่องโหว่ กรีนพีซจึงรุกออกมาเรียกร้องและเร่งให้ออกมาตรวจการติดฉลากโดยเร็ว (ผู้จัดการออนไลน์, 21มี.ค. 45)

นโยบายรัฐด้านการเกษตร

ผักปลอดภัยสารพิษ

กรมส่งเสริมการเกษตร ได้แถลงถึงการดำเนินโครงการส่งเสริมการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษในปี 2545 ว่า เพื่อเป็นการตอบรับกระแสการตื่นตัวของผู้บริโภค ทำให้กรมฯ ต้องเข้มงวดในเรื่องการส่งเสริม การรับรองผลผลิต แหล่งผลิต และการรับรองคุณภาพผลผลิตให้ดำเนินไปในหลักเกณฑ์ที่ถูกต้อง เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ปลอดภัยจากสารพิษจริง ก่อนจะขยายไปถึงขั้นเกษตรอินทรีย์ โดยในส่วนกลาง ได้มีการจัดสัมมนาทางวิชาการเจ้าหน้าที่ ทำเอกสารวิชาการ และประชาสัมพันธ์โครงการ ส่วนในภูมิภาคก็ส่งเสริมการปลูกผักปลอดสารพิษ การอบรมและถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิต ส่งเสริมการรวมกลุ่มปรับปรุงคุณภาพ ตรวจสอบและรับรองคุณภาพ โดยในปี 45 วางเป้าไว้ในพื้นที่ 25 จังหวัด พื้นที่ 3,000 ไร่ กระจายในแหล่งผลิตผักสำคัญของประเทศ โดยระบุว่า ปัจจุบันตลาดผักมีมูลค่าประมาณ 13,000 ล้านบาท แต่ส่วนแบ่งตลาดผักปลอดภัยจากสารพิษมีน้อย ยังไม่สามารถระบุออกมาเป็นตัวเลขได้ แต่ตลาดในยุโรปมีกระแสตอบรับดีมาก (ไทยรัฐ, 28 มี.ค. 45)

สหกรณ์เร่งแก้ปัญหาหนี้สินสมาชิก

อธิบดีกรมส่งเสริมสหกรณ์เปิดเผยว่า ขณะนี้กรมฯ ได้เร่งประสานความร่วมมือกับสหกรณ์การเกษตรและผู้ที่เกี่ยวข้อง ในแผนการดำเนินงานโครงการลดภาระหนี้และโครงการฟื้นฟูอาชีพให้กับสมาชิกสหกรณ์ อันเป็นโครงการที่รัฐบาลมุ่งให้ความช่วยเหลือสถาบันเกษตรกรในการแก้ปัญหาหนี้สิน ซึ่งมีติดออกมาเมื่อวันที่ 12 พ.ย. 44 โดยจะได้มีการประชุมผู้จัดการสหกรณ์ทั่วประเทศและผู้แทนจากส่วนราชการ อาทิ สหกรณ์จังหวัด ผู้แทนจากกรมตรวจบัญชีสหกรณ์ กรมส่งเสริมการเกษตร ธ.ก.ส. เพื่อรับทราบแนวทางการดำเนินงานตามนโยบายดังกล่าว ระหว่างเดือนมี.ค.-เม.ย. นี้ โดยให้ศูนย์ฝึกอบรมสหกรณ์ทั้ง 9 เขตทั่วประเทศเป็นผู้รับผิดชอบ (ไทยรัฐ, 26 มี.ค. 45)

ติวเข้มเจ้าหน้าที่พัฒนาศูนย์ถ่ายทอดฯ

จากการที่กระทรวงเกษตรฯ ได้จัดตั้งศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการให้บริการด้านการเกษตรจุดเดียว (one stop service) ที่ผ่านมา กระทรวงเกษตรฯ ได้จัดโครงการฝึกอบรมเตรียมความพร้อมเจ้าหน้าที่และผู้แทนเกษตรกรภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชนตำบลนำร่องและตำบลหลัก การฝึกอบรมดังกล่าว เป็นความร่วมมือระหว่างกระทรวงเกษตรฯ และมหาวิทยาลัย 5 แห่ง ได้แก่

ม.เกษตรศาสตร์ ม.เชียงใหม่ ม.แม่โจ้ ม.ขอนแก่น และ ม.สงขลานครินทร์ เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ การปฏิบัติงานดำเนินงานศูนย์นาร่องและศูนย์หลักจำนวน 107 ศูนย์ ในการเชื่อมโยงการพัฒนาการเกษตรระหว่างนโยบายรัฐและความต้องการของชุมชน ประกอบด้วยหลักสูตร 5 หลักสูตร คือ (ไทยรัฐ, 26 มี.ค. 45)

- 1) หลักสูตรผู้รับผิดชอบการดำเนินงานโครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชน
- 2) หลักสูตรผู้อำนวยการศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร
- 3) หลักสูตรคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร
- 4) หลักสูตรวิทยากรเกษตรศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร
- 5) หลักสูตรการพัฒนาและฝึกอบรมชุมชนอย่างต่อเนื่อง

โรงเรียนเกษตรกรทางไกล

ฝ่ายวิทยุการเกษตร กองเกษตรสัมพันธ์ กรมส่งเสริมการเกษตร ได้จัดสัมมนาผู้ประสานงานกลุ่มโครงการโรงเรียนเกษตรกรทางไกล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อระดมภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเสนอแนวคิด สร้างจิตวิญญาณของการเป็นเกษตรกรผู้นำในชุมชน และขยายผลการเผยแพร่ความรู้ไปสู่เกษตรกรรายอื่น โดยเฉพาะชุมชนห่างไกลที่ขาดแหล่งรับรู้ข่าวสารจากสื่อมวลชนอื่น ผู้เข้าร่วมการสัมมนา คือ ตัวแทนกลุ่มนักเรียนโรงเรียนเกษตรกรทางไกล ซึ่งมีอยู่ 100 กลุ่ม จำนวน 4,600 คนทั่วประเทศ กลุ่มละ 2 คน รวมทั้งเจ้าหน้าที่จากส่วนกลางและภูมิภาคในจังหวัดต่างๆ โดยกรมฯ เปิดให้ผู้สนใจเข้าร่วมโครงการโรงเรียนเกษตรกรทางไกลกับกรมฯ ได้ที่ฝ่ายวิทยุการเกษตร กองเกษตรสัมพันธ์ กรมส่งเสริมการเกษตร โทร. 0-2579-3927 (ไทยรัฐ, 19 มี.ค. 45)

ขบวนการสหกรณ์ทำการค้าระบบหักบัญชี

ขณะนี้ขบวนการสหกรณ์ในศรีสะเกษ ได้จัดตั้ง "ศูนย์ประสานงานสหกรณ์เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า โดยระบบหักบัญชี จ.ศรีสะเกษ" โดยระยะเริ่มต้นได้กำหนดแผนการดำเนินการไว้ 3 โครงการ คือ ข้าวสารหอมมะลิแลกเปลี่ยนกับอาหารทะเลจากกระยอง ข้าวสารหอมมะลิแลกเปลี่ยนกับนมสดพร้อมดื่มจากราชบุรี และข้าวสารหอมมะลิหรือรำปลายข้าวแลกเปลี่ยนกับพันธุ์สุกรจากนครปฐม โดยขณะนี้สหกรณ์เข้าร่วมโครงการ 3 สหกรณ์ คือ สหกรณ์การเกษตรเมืองศรีสะเกษ จำกัด สหกรณ์การเกษตรศรีกันทรารมย์ จำกัด และสหกรณ์การเกษตรกันทรลักษณ์ จำกัด

โดยที่การจัดตั้งศูนย์ประสานงานสหกรณ์นี้ เป็นความริเริ่มจากที่นายสุจิต นันทมนตรี ผู้ว่าฯ ได้แนะนำให้ขบวนการสหกรณ์เป็นหัวหอกทำการค้าระบบหักบัญชี (Account Trade) มาใช้ ระหว่างผลผลิตเกษตรของสมาชิก โดยเน้นสินค้าที่เป็นผลผลิตของจังหวัด คือ ข้าวหอมมะลิและหอมแดง นำไปแลกเปลี่ยนสินค้าจากต่างจังหวัดที่ผู้บริโภคในศรีสะเกษต้องการหรือขาดแคลน โดยทางผู้ว่าฯ พร้อมสนับสนุนและช่วยประสานงานให้ ในนามของหัวหน้าคณะผู้บริหารจังหวัดแบบบูรณาการเพื่อการพัฒนา (CEO) ไปยังจังหวัดต่างๆ โดยจะเริ่มดำเนินการตั้งแต่เม.ย. 45 (ไทยรัฐ, 19 มี.ค. 45)

กรมวิชาการเกษตรมอบงานวิจัยดีเด่นให้นักส่งเสริมถ่ายทอดสู่เกษตรกร

ที่ผ่านมาในช่วง 2543-2544 กรมวิชาการเกษตรและกรมส่งเสริมการเกษตรได้มีความร่วมมือกันในการดำเนินงาน 3 โครงการ คือ โครงการตามนโยบายรัฐ โครงการผลิตเมล็ดพันธุ์พืช และโครงการถ่ายทอดเทคโนโลยีและประชาสัมพันธ์ โดยกรมวิชาการเกษตรได้ส่งมอบผลงานวิจัยให้กรมส่งเสริมฯ 5 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง เทคโนโลยีด้านเครื่องจักรกลการเกษตร เทคโนโลยีด้านพันธุ์พืช เทคโนโลยีด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น สำหรับปี 45 กรมฯ ได้คัดเลือกผลงานวิจัยดีเด่นในปี 44 มอบให้กรมส่งเสริมฯ 19 เรื่องเพื่อนำไปถ่ายทอดสู่เกษตรกร ซึ่งแบ่งเป็น 5 ประเภทงาน ได้แก่ 1) งานวิจัยพื้นบ้าน 2) งานวิจัยประยุกต์ 3) งานพัฒนางานวิจัย 4) งานวิจัยสิ่งประดิษฐ์คิดค้น 5) งานบริการทางวิชาการ (ไทยรัฐ, 19 มี.ค. 45)

ตลาดซื้อขายเกษตรล่วงหน้า

กระทรวงพาณิชย์ได้เสนอ พ.ร.บ.ตลาดสินค้าเกษตรล่วงหน้า (ก.ส.ล.) ให้ ครม.พิจารณา ซึ่ง ครม.จำต้องไฟเขียว เพราะติดกรอบเงื่อนไขเวลาต้องอนุมัติให้เสร็จภายใน 1-2 เดือนนี้ เนื่องจากได้ผ่านความเห็นชอบจากสภา และ ครม.พรรคประชาธิปัตย์ในสมัยรัฐบาลที่แล้ว ได้อนุมัติการตั้งตลาดซื้อขายสินค้าเกษตร โดยได้ผ่านเป็น พ.ร.บ. กำหนดให้ตั้งตลาดฯ ดังกล่าวให้เสร็จภายในเมษายนปีนี้ และจะเริ่มเทรดได้ภายในปลายปีนี้ โดยสินค้านำร่องคือ มันสำปะหลังแปรรูป แต่หลายฝ่ายเกรงว่า จะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่เกษตรกรจริง แต่กลับเป็นช่องทางให้นักเก็งกำไรปั่นราคาสินค้า เพราะข้อเท็จจริงที่ปรากฏทั่วโลก ตลาดซื้อขายเกษตรล่วงหน้ามักเป็นแหล่งเก็งกำไรขนาดใหญ่ของผู้ค้า หรือถูกรอบงาโดยผู้ค้าสินค้าเกษตรรายใหญ่ ซึ่งไม่ใช่เกษตรกร (ผู้จัดการออนไลน์, 18 มี.ค. 45)

งานวิจัยกับการเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร

มะนาวผง

คณะผู้วิจัยจากภาควิชาวิศวกรรมอาหาร คณะวิศวกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ธนบุรี ได้คิดค้นวิธีแก้ปัญหามะนาวแพงในช่วงหน้าแล้งและมะนาวล้นตลาดในหน้าฝน โดยศึกษาการแปรรูปน้ำมะนาวเป็นน้ำมะนาวเข้มข้น และการทำมะนาวผง ซึ่งเมื่อนำผลิตภัณฑ์มาเจือจางแล้ว ก็จะได้น้ำมะนาวที่ใกล้เคียงมะนาวสด ซึ่งงานวิจัยนี้สามารถพัฒนาสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ได้ นอกจากมะนาวผงแล้ว ทางบางมดยังแปรรูปอื่นๆ อีก เช่น ทูเรียนอบแห้ง กะทิผง พริกอบแห้ง สมุนไพรต่างๆ นำมาทำเป็นชา โดยสหรัฐ ญี่ปุ่น ยุโรป ถือเป็นตลาดใหญ่ของผลผลิตทางการเกษตรอบแห้ง ซึ่งมีมูลค่าส่งออกปีละหลายสิบล้านบาท (ผู้จัดการรายวัน, 12 มี.ค. 45)

ไวน์ข้าว

คณะอุตสาหกรรมเกษตร ม.เกษตรศาสตร์ได้วิจัยนำข้าวมาผลิตเป็นไวน์ โดยมีศักยภาพที่จะผลักดันสู่การส่งออกได้ โดยเล็งเห็นว่า ไวน์จากข้าวมีข้อได้เปรียบ แตกต่างจากผลไม้ซึ่งจะมีข้อจำกัดของฤดูกาลและปริมาณ และยังช่วยเพิ่มมูลค่าให้ข้าวด้วย โดยทำออกมาในลักษณะไวน์ขาว อาศัยวิธีการผลิตแบบฟาร์มผสมเทคโนโลยีสมัยใหม่ และยังปรุงรสด้วยเครื่องเทศ ซึ่งผสมอยู่ในการทำลูกเบ็ง ได้แก่ ข้าว กระเทียม พริก กระชาย พริกไทย นอกจากนี้ยังมีโครงการผลิตไวน์แดงจากข้าวอีกด้วย (เดลินิวส์, 18 มี.ค. 45)

ชาเขียวใบชาบาร์เลย์

สถาบันวิจัยและฝึกอบรมการเกษตร ลำปางได้ทดลองทำชาเขียวใบชาบาร์เลย์ ซึ่งมีสาร “เบตากลูแคน” ที่มีคุณสมบัติช่วยลดโคเลสเตอรอลได้ และพบว่าเป็นพืชที่มีศักยภาพจะนำมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์พวกเครื่องดื่มประเภทชาเขียวได้ดี นอกจากนี้ยังระบุว่า ใบชาชาวไทย รวมทั้งชาสากลก็สามารถนำมาทำได้เช่นกัน โดยขณะนี้ทางสถาบันกำลังศึกษาอยู่ (ไทยรัฐ, 22 มี.ค. 45)

ปุ๋ยหมักสูตรกรมพัฒนาที่ดิน

กรมพัฒนาที่ดินได้เข้าไปส่งเสริมเกษตรกรแถบ จ.เพชรบุรี ให้จัดทำปุ๋ยหมักบำรุงดิน โดยใช้สารเร่ง พด. 1 เป็นตัวช่วย ซึ่งประกอบด้วยเชื้อจุลินทรีย์หลายชนิดที่ช่วยย่อยสลายเศษพืชเป็นปุ๋ยหมักได้เร็ว และมีสารอาหารหลายชนิด ปัจจุบันนี้เกษตรกรบ้านไร่หลวง ใน อ.ท่ายาง มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตปุ๋ยหมักโดยมีสมาชิกกว่า 20 คน ร่วมกันผลิตปุ๋ยหมักครั้งละ 2,500 ตัน เพื่อแบ่งใช้ในกลุ่มสมาชิกผู้ปลูกมะนาว ภายใต้การสนับสนุนของสถานพัฒนาที่ดินเพชรบุรี ซึ่งทางกรมวิชาการเกษตรให้การรับรองว่า เป็นปุ๋ยหมักที่มีธาตุอาหารพร้อม เมื่อนำไปใช้จะช่วยคืนความอุดมสมบูรณ์ให้ธรรมชาติได้อย่างดี (เดลินิวส์, 12 มี.ค. 45)

ความเคลื่อนไหวภาคประชาชน

เหล้าพื้นบ้านกับสิทธิมนุษยชน

ที่ผ่านมา เครือข่ายองค์กรประชาชนภาคเหนือและสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ ได้สร้างแรงกดดันเพื่อเจรจาให้รัฐยอมรับข้อเรียกร้องของภาคประชาชน ได้แก่ (1) ยกเลิก พ.ร.บ.สุราปี 2493 (2) ออก พ.ร.บ.จัดตั้งและจำหน่ายเหล้าพื้นบ้านภาคประชาชน (3) สั่งการให้อธิบดีกรมสรรพสามิตยุติการจับกุมดำเนินคดีกับสมาชิกเครือข่ายเหล้าพื้นบ้านระหว่างการแก้ไขปัญหายกเลิก พ.ร.บ. สุรา ปี 2493 และรอกการออก พ.ร.บ.จัดตั้งเป็นการชั่วคราว จนกว่าการแก้ปัญหาจะแล้วเสร็จ และ (4) ให้รัฐสนับสนุนและส่งเสริมการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพเหล้าพื้นบ้าน

เพราะชาวบ้านเห็นว่า เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น และเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ ที่สำคัญ รัฐก็กดขี่ชาวบ้านใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อผลิตเหล้าพื้นบ้าน แต่กลับเอาสิทธินี้ไปเปิดโอกาสให้เอกชนดำเนินการผ่านการสัมปทาน ทำให้รัฐและเอกชนมีรายได้ แต่ชาวบ้านเสียประโยชน์และถูกเปลี่ยนสถานะเป็นผู้กระทำผิดกฎหมาย

เกษตรกรทั่วประเทศรวมพลังหนุนโครงการ “น้ำจุลินทรีย์ภูษาคี”

ปัจจุบันการทำเกษตรอินทรีย์โดยใช้น้ำหมักชีวภาพกำลังได้รับความสนใจจากเกษตรกรทั่วประเทศมากขึ้นเรื่อยๆ นายอาคม ภูติภักดิ์ ตัวแทนและผู้ประสานงานกลุ่มผู้ใช้จุลินทรีย์เพื่อการพึ่งตนเองเปิดเผยว่า ปริมาณการใช้มีถึงปีละ 2 ล้านลิตร โครงการที่ทำมีเป้าหมายที่การลดการใช้ปุ๋ยเคมี และการสร้างเครือข่ายการทำงานด้านเกษตรอินทรีย์ให้กว้างขวาง ครอบคลุมทั่วประเทศ โดยคิดจะจัดกิจกรรมเกษตรอินทรีย์ในแต่ละจังหวัดนาร่อง จังหวัดละ 4 ครั้ง ทุกๆ 3 เดือน ในจังหวัดนาร่อง 10 จังหวัด คือ ยโสธร สุรินทร์ หนองบัวลำภู นครราชสีมา นครศรีธรรมราช ปัตตานี สงขลา พิจิตร พิษณุโลก และปราจีนบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดที่ทำน้ำหมักจุลินทรีย์ใช้เองอยู่แล้ว ล่าสุดได้มีการจัดเวทีผู้นำกลุ่มเกษตรกรระดับอำเภอไปแล้ว 3 จังหวัดภาคใต้ คือ ที่ อ.จะนะ จ.สงขลา อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี และที่ อ.ฉวาง จ.นครศรีธรรมราช โดยตั้งเป้าว่าจะเปิดเวทีขยายแนวคิดไปเรื่อยๆ เริ่มจากระดับเครือข่าย แล้วค่อยขยับไปสู่ระดับจังหวัดและระดับชาติ เพื่อประสานเชื่อมโยงกลุ่มที่สนใจเข้าด้วยกัน แทนที่จะต่างคนต่างทำ เพราะจะทำให้สามารถซื้อกากน้ำตาลในราคาที่ถูกลงได้ และทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม อันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาในระยะยาวได้ เพราะที่ผ่านมา การทำน้ำหมักจุลินทรีย์ประสบปัญหาหลายประการ เช่น กากน้ำตาลมีราคาแพง เกิดระบบผูกขาดการขายกากน้ำตาลโดยพ่อค้าคนกลาง (ข่าวชุมชน, ฉบับที่ 48 ปีที่ 6 เมษายน 45)

เกษตรกรรายย่อยระดมความรู้ฟื้นฟูท้องถิ่นด้านกระแสโลกาภิวัตน์

เมื่อวันที่ 3-5 เมษายน ที่ผ่านมา มูลนิธิเกษตรกรมัยยืน (ประเทศไทย) และองค์กรพัฒนาเอกชน จับมือกับเครือข่ายองค์กรเกษตรกร จัดงาน “มหกรรมวิชาการชาวบ้าน” ขึ้น ณ โรงเรียนบ้านกุดตาไถล อ.นาหว้า จ.กาฬสินธุ์ เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ องค์ความรู้ และภูมิปัญญาชาวบ้านในการทำการเกษตร ภายใต้งานนอกจากมีการสาธิตการจัดการด้านการเกษตรของพี่น้องเกษตรกร เช่น การทำน้ำปลาจากปลาร้า การแปรรูปอาหารประเภทต่างๆ เป็นต้น ยังจัดให้มีชมรมห้องเรียนอีก 7 ห้อง ใช้วิธีเกษตรกรสอนกันเอง เช่น ห้องเทคนิคการปรับปรุงดิน ห้องเทคนิคการคัดพันธุ์ข้าว การขยายพันธุ์พืช การทำสมุนไพรไล่แมลง การทำเหล้าพื้นบ้าน เป็นต้น เรียกได้ว่า เป็นวันแลกเปลี่ยนพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และเทคโนโลยีชาวบ้าน การจัดงานครั้งนี้เสมือนเป็นการฟื้นฟูภูมิปัญญาหรือวิชาการของเกษตรกรขึ้นมาอีกครั้ง แล้วรวมตัวกันทำเพื่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์ นำไปสู่การ “เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกิน” ที่มีความเอื้ออาทร และการพึ่งตนเองได้ของเกษตรกร (ข่าวชุมชน, ฉบับที่ 48 ปีที่ 6 เมษายน 45)

สรุปสาระข่าว

นโยบายรัฐ

◎ วิพากษ์กองทุนป่าไม้เขตร้อน

กรณีกองทุนป่าเขตร้อนที่ รมว.กระทรวงการต่างประเทศแถลงเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 45 ว่าจะยังไม่มีการลงทุนจัดตั้งโดยย้ายออกไปอีก 1 ปี มีการสะท้อนมุมมองว่า เรื่องจบแบบทิ้งเงื่อนปม ทำให้คราวนี้เรื่องถึงจบง่ายตาย และเหตุใดรัฐจึงยอมควักเงิน 70 ล้านบาทใช้หนี้สหรัฐฯ เพื่อซื้อเวลาออกไป

ว่ากันว่ารัฐบาลพลาดเรื่องนี้เอง เพราะไม่ได้ดูรายละเอียด ปลอมใจอเมริกาแล้วลูกถึงระดับกรม (ป่าไม้) โดยตรง กระทรวงการคลังและกระทรวงการต่างประเทศไปเจรจากับอเมริกาเพื่อเข้าโครงการผ่อนปรนภาระหนี้เงินกู้ที่มีกรอบข้อตกลงให้ไทยจัดตั้งกองทุนป่าเขตร้อนก็ไม่ได้คิดอะไรมากกว่าเรื่องเงิน และอเมริกาคือผู้กำหนดทิศทางของกองทุนนี้มาตั้งแต่ต้น พอกรมป่าไม้เสนอมาที่กระทรวงเพื่อให้เร่งเอาเรื่องเข้า ครม. โดยอ้างว่าต้องรีบทำให้ทันก่อน 1 มีนาคม ไม่เช่นนั้น เรื่องการผ่อนปรนหนี้เงินกู้ ไทยก็จะหมดสิทธิ์ เรื่องนี้จบง่าย เพราะฝ่ายรัฐบาลเอง รัฐจึงยกประเด็นขึ้นมาแล้วให้อเอ็นจีโกับสื่อช่วยจุดกระแส แต่ถ้าเอ็นจีโอและชาวบ้านยกประเด็นขึ้นมาเอง ไม่ว่าจะลงเอยแบบนี้ อาจจะต้องออกแรงอีกมาก เช่นกรณีมีการพยายามเอาพันธุ์พืชจีเอ็มโอมายปลูกในไทย

เรื่องนี้มองกันว่าหากจะแก้ไขปัญหาเรื่องโจรสลัดชีวภาพอย่างเป็นระบบ รัฐบาลจะต้องจัดตั้งองค์กรหรือกระบวนการที่สาธารณะจะได้มีส่วนร่วม มีส่วนตรวจสอบ และข้อตกลงระหว่างประเทศที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่องสังคมและวิถีชีวิตของผู้คนต้องได้รับการเปิดเผย (ผู้จัดการออนไลน์, 8 มี.ค. 45)

◎ บีโอไอจับมือกระทรวงเกษตรฯ พัฒนาวิสาหกิจชุมชน

บีโอไอ (BOI) ได้หารือร่วมกับปลัดกระทรวงเกษตรฯ ในการกำหนดอุตสาหกรรมเกษตรเป้าหมายให้ไปในแนวทางเดียวกัน และหาแนวทางความร่วมมือในการพัฒนาส่งเสริมความแข็งแกร่งของวิสาหกิจชุมชนในรูปสหกรณ์การเกษตร โดยบีโอไอจะเข้ามาทำหน้าที่ประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับกระทรวงอุตสาหกรรมให้ความช่วยเหลือด้านการเงิน การฝึกอบรม และตั้งเอสเอ็มอีต่างประเทศมาช่วยในด้านเทคโนโลยี การตลาดและการจัดการ โดยเบื้องต้นกระทรวงเกษตรฯ จะคัดเลือกสหกรณ์ที่เข้มแข็งและมีวินัยในการบริหารจัดการที่ดี รวมทั้งโครงการผลิตผลิตภัณฑ์ที่มีศักยภาพให้เป็นโครงการนำร่องในการส่งเสริม ซึ่งคาดว่าจะคัดเลือกได้ประมาณปลายมีนาคมนี้ นอกจากนี้บีโอไอยังมีการเชื่อมโยงข้อมูลด้านการเกษตรของกระทรวงเกษตรฯ ลงในเว็บไซต์ ด้านการลงทุนระดับจังหวัดของบีโอไอด้วย (www.investmentthailand.com) (ผู้จัดการ, 7 มี.ค. 45)

◎ รับจำนำข้าวนาปรัง

ที่ประชุม กษช. อนุมัติให้องค์การคลังสินค้า (อคส.) องค์กรตลาดเพื่อเกษตรกร (อ.ต.ก.) และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ดำเนินโครงการรับจำนำข้าวเปลือกนาปรังปีนี้เริ่ม 20 มี.ค.-ก.ค. โดยตั้งเป้ารับจำนำประมาณ 1.5 ล้านตันจากจำนวนผลผลิตข้าวในตลาดประมาณ 5.7 ล้านตัน และระบุว่าโรงสีที่ตรวจสอบว่ามีการทุจริตการรับจำนำข้าวนาปรังที่ผ่านมาที่ตรวจพบจะห้ามเข้าร่วมโครงการ

◎ โค่นยางพาราปีละ 3 แสนไร่

5 องค์กรที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมไม้ยาง ได้แก่ สมาคมไม้ยางพาราไทย สมาคมอุตสาหกรรมเครื่องเรือนกลุ่มเฟอร์นิเจอร์ สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย สมาคมอุตสาหกรรมเครื่องเรือนไทย และชมรมกรอบรูป ผนึกกำลัง

ยื่นหนังสือถึงนายกฯ ให้อนุมัติเงินโครงการกระตุ้นเศรษฐกิจ 58,000 ล้านบาท สนับสนุนให้มีการโค่นยางเพื่อปลูกทดแทน รองรับการเติบโตของอุตสาหกรรมไม้ยางพาราที่ขยายตัวและป้องกันการขาดแคลนวัตถุดิบ รวมทั้งขอให้รัฐลดภาษีเครื่องจักรและอะไหล่

โดยทั้งหมดมีความพยายามหาแนวทางความร่วมมือกันระหว่างผู้ประกอบการเพื่อสนับสนุนการส่งออกให้ได้ตามเป้าหมาย 100,000 ล้านบาทใน 5 ปี โดยมีข้อสรุปว่า จะมีการตั้งคณะทำงานขึ้นมา 1 ชุดดูแลอุตสาหกรรมไม้ยางทั้งระบบ และเสนอให้รัฐสนับสนุนการโค่นยางและปลูกทดแทนปีละ 300,000 ไร่ เพราะปัจจุบันรัฐโค่นเพื่อปลูกทดแทนได้เพียงปีละ 135,000 ไร่ เพราะจากแนวโน้มการเติบโตอุตสาหกรรมไม้ยางพารามีแนวโน้มสูงขึ้น ดังนั้นมีโอกาสจะขาดแคลนวัตถุดิบ ซึ่งการโค่นยางแล้วปลูกทดแทนยังเป็นการทำตามเงื่อนไขในการลดกำลังการผลิตยางที่ไทยตกลงกับมาเลเซีย อินโดนีเซีย เพื่อแก้ปัญหาผลผลิตยางล้นตลาดด้วย

ตอนนี้ตัวเลขส่งออกสินค้าทั้งระบบมีมูลค่า 50,000-60,000 ล้านบาท และจะตั้งเป้าส่งออกให้ได้ 100,000 ล้านบาทใน 5 ปี ปัญหาในอดีตคือ ปริมาณไม้ที่โค่นเพื่อปลูกทดแทนแต่ละปีไม่สามารถระบุได้ว่ามีจำนวนเท่าไร ทำให้เกิดปัญหากระทบกระทั่งระหว่างผู้ผลิตวัตถุดิบกับผู้ผลิตเฟอร์นิเจอร์มาตลอด เรื่องไม้ขาดแคลนและราคาไม้ที่สูง(กรุงเทพฯ ธุรกิจ, 13 มี.ค. 45)

◎ กระทรวงเกษตรฯ รับมือวิกฤติภัยแล้ง

จากที่มีสัญญาณบ่งชี้ถึงแนวโน้มความรุนแรงของภาวะภัยแล้งในปีนี้ กระทรวงเกษตรฯ ออกมาเปิดเผยการรับมือว่า ได้ดำเนินการเพิ่มฐานปฏิบัติการฝนหลวงจาก 7 ฐานเป็น 12 ฐาน ครอบคลุม 6 กลุ่มลุ่มน้ำทั่วประเทศ เพื่อสำรองปริมาณน้ำต้นทุนในเขื่อนและอ่างเก็บน้ำต่างๆ และบรรเทาความเดือดร้อนของเกษตรกร และเตือนว่าเกษตรกรที่อยู่นอกเขตชลประทานควรเตรียมเก็บกักน้ำและวางแผนการใช้น้ำอย่างประหยัด ควรชะลอหรือเปลี่ยนไปปลูกพืชไร่ใช้น้ำน้อยแทนการทำนาปรัง (ผู้จัดการออนไลน์, 14 มี.ค. 45)

ด้านนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ในฐานะประธานคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายภัยธรรมชาติเปิดเผยว่า ได้มอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำแผนเชิงรุกเพื่อเตรียมรับมือกับปรากฏการณ์เอลนีโญ ภายหลังกรมพัฒนาที่ดินได้ประเมินความเสียหายทางเศรษฐกิจโดยใช้แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศพบว่าพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์นี้เพิ่มขึ้น 17 ล้านไร่ จากพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบภัยแล้งปกติ 57 ล้านไร่ สำหรับพื้นที่เป้าหมายที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบคือ ภาคอีสานตอนล่างและตอนกลาง ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ยโสธร สุรินทร์ อุบลราชธานี มุกดาหาร ร้อยเอ็ด บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ส่วนภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ นครสวรรค์ เพชรบูรณ์ พิษณุโลก ตาก ลำปาง และภาคกลางตอนบน ได้แก่ อุทัยธานีและกาญจนบุรี (ผู้จัดการออนไลน์, 12 มี.ค. 45)

ด้านสำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคอีสาน เตือนว่าเขตอีสานตอนล่าง โดยเฉพาะนครราชสีมาถือเป็นพื้นที่ที่น่าเป็นห่วงต่อการจัดการส่งเสริมการปลูกพืชช่วงหน้าแล้งมากที่สุด เพราะน้ำในอ่างเก็บน้ำสำคัญ เช่น ลำพระเพลิง ลำตะคอง มูลบน ลำแฉะมีปริมาณต่ำ นอกจากนี้ยังวางกรอบการปลูกพืชฤดูแล้งลดพื้นที่ปลูกข้าวนาปรังทั่วทั้งภาค เพราะใช้น้ำมาก โดยคณะอนุกรรมการการปลูกพืชฤดูแล้งปี 2545 วางกรอบให้ลดพื้นที่เพาะปลูกทั่วประเทศลงประมาณ 1 ล้านไร่ เนื่องจากปัญหาราคาข้าวตกต่ำมาตั้งแต่ปีที่ผ่านมา หากปลูกโดยไม่มีการควบคุม เกินกว่าปริมาณข้าวจะเกินความต้องการของตลาดมาก ส่งผลกระทบต่อกลไกราคาข้าวทั้งประเทศตกต่ำลงอีก โดยพืชที่ส่งเสริมให้ปลูกในฤดูแล้งปี 45 ได้แก่ ถั่วเหลืองและถั่วเขียว (ผู้จัดการออนไลน์, 12 มี.ค. 45)

◎ นโยบายเทคโนโลยีชีวภาพ-จีเอ็มโอ

นายอนันต์ ดาโลดม ในฐานะประธานกรรมการการเกษตร วุฒิสภา ได้เลื่อนไหวจัดสัมมนาเรื่อง “นโยบายเทคโนโลยีชีวภาพ-จีเอ็มโอของประเทศไทย” เมื่อวันที่ 11 มี.ค. นี้ ที่รัฐสภา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแนวทางอันจะนำไปสู่การกำหนดนโยบายของประเทศ ที่มีการมองกันว่าการผลักดันให้มีการทดลองพืชจีเอ็มโอในระดับไร่นาอีกครั้ง

นั้นเอง หลังจากที่ ครม.มีมติให้ยุติการทดสอบความปลอดภัยทางชีวภาพของพืชจีเอ็มโอทุกชนิดในระดับไร่นา เมื่อวันที่ 3 เม.ย. 44 ตามข้อเรียกร้องของกลุ่มสมัชชาคนจน ด้วยเหตุผลที่ว่าระบบการควบคุมตรวจสอบการทดสอบหละหลวม จนทำให้พันธุ์พืชจีเอ็มโอคือ ฝ่ายปีที่ หลุดลอดไปสู่แปลงเพาะปลูกทั่วไปของเกษตรกร ซึ่งมีมติ ครม. ดังกล่าว ทำให้กรมวิชาการเกษตรมีมติเมื่อวันที่ 9 เม.ย. 44 ว่าหากมีผู้ยื่นขออนุญาตนำเข้าพืชจีเอ็มโอจะอนุญาตได้เฉพาะขั้นตอนที่ 1 คือ ให้ศึกษาทดลองในโรงเรือนหรือห้องปฏิบัติการเท่านั้น ทำให้ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยยื่นหนังสือร้องเรียนต่อคณะกรรมการการเกษตรฯ ให้พิจารณาปัญหานี้ เพราะทำให้เกิดความสับสนแก่ส่วนราชการ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน และก่อให้เกิดการชะงักงันในการวิจัยและพัฒนาเรื่องนี้ โดยเห็นว่า การทดสอบความปลอดภัยทางชีวภาพของพืชตัดต่อพันธุกรรมมีความจำเป็นต่อการเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันทางด้านเทคโนโลยีชีวภาพ เพียงแต่ให้มีกลไกในการกำกับดูแลที่เข้มงวดมากขึ้น ซึ่งนายอนันต์ บรรยายว่า ประเทศไทยมีกลไกและมาตรการควบคุมดูแลด้านความปลอดภัยทางชีวภาพเป็นอย่างดีทั้งในระดับห้องปฏิบัติการและภาคสนามจัดอยู่ในชั้นแนวหน้าและทัดเทียมในระดับสากลกับประเทศที่พัฒนาแล้ว และระบุว่ากระแสคัดค้านและไม่เห็นด้วยกับการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีชีวภาพ เป็นเพียงความเชื่อที่ไม่มีเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ของกลุ่มองค์กรเอกชนบางกลุ่ม อันนำไปสู่การชะงักงันของการพัฒนาเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติ

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า งานนี้ล้วนประกอบไปด้วยนักวิชาการที่ให้การสนับสนุนเทคโนโลยีชีวภาพ เช่น นายบรรพต ณ ป้อมเพชร ประธานคณะอนุกรรมการนโยบายระดับชาติด้านความปลอดภัยทางชีวภาพ นายสุทัศน์ ศรีวัฒนพงษ์ ผอ.ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ และรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงเกษตรฯ เป็นต้น คำถามคือ ประเทศไทยมีกลไก มาตรการควบคุมดูแลด้านความปลอดภัยทางชีวภาพเป็นอย่างดี จริงหรือไม่ และประเด็นที่สังคมไทยต้องตอบให้ชัดเจนคือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศจะมุ่งไปทางใด เพราะท้ายที่สุดการผลักดันเชิงนโยบายให้ประเทศไทยยอมรับเทคโนโลยีชีวภาพ-จีเอ็มโอ ก็อาจจะกลายเป็นช่องทางและการเปิดประตูให้บรรษัทข้ามชาติซึ่งผูกขาดเทคโนโลยีชีวภาพของโลกเพียงไม่กี่บริษัทเข้ามาบ่อนทำลายความมั่นคงด้านอาหารของชาติ

เพราะที่ผ่านมาบทเรียนที่สะท้อนความอ่อนด้อยในกลไกการควบคุมและตรวจสอบความปลอดภัยทางชีวภาพที่ชัดเจนในช่วงที่ผ่านมาคือ การอนุญาตให้มีการทดสอบฝ่ายปีที่ขึ้น ซึ่งเป็นพืชตัดแต่งพันธุกรรมพันธุ์แรกที่มีการขออนุญาตกระทรวงเกษตรฯ นำเข้ามาปลูกในไทยโดยบริษัทมอนซานโต (ไทยแลนด์) จำกัด ซึ่งกระทรวงเกษตรฯ ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการทดสอบฝ่ายพันธุ์ปีที่ แต่คณะกรรมการฯ ที่แต่งตั้งขึ้นมาถึง 2 ครั้ง ล้วนถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงความไม่โปร่งใส เพราะรายชื่อคณะกรรมการ ปรากฏว่ามีตัวแทนของบริษัทมอนซานโตอยู่ถึง 3 คน กระทรวงเกษตรฯ เเชิญแรงกดดันจากเครือข่ายเอ็นจีโอจนต้องแต่งตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ขึ้นมาแทน โดยมีผู้แทนภาคเอกชนจากบริษัทโนวาร์ตีสเข้าร่วมเป็นกรรมการด้วย ซึ่งก็เป็นบริษัทที่กำลังอยู่ระหว่างการทดลองปลูกข้าวโพดบีบีทีที่ไร่นาทดลองของบริษัทที่อำเภอตากฟ้า จ.นครสวรรค์ และมีแนวโน้มจะนำเข้าเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดบีบีทีมาปลูกในประเทศไทย

การปล่อยให้มีการทดสอบฝ่ายปีที่ในระดับไร่นา ทำให้ฝ่ายปีที่รั่วไหลไปสู่แปลงเพาะปลูกทั่วไป เครือข่ายเอ็นจีโอและภาคประชาชนจึงกดดันให้มีการตรวจสอบเรื่องนี้ ซึ่งกระทรวงเกษตรฯ ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงเรื่องนี้ ตอนหลังได้แถลงผลการทดสอบว่า จากตัวอย่าง 100 ตัวอย่างจากไร่ฝ่าย 11 แปลง ใน 4 จังหวัด ตรวจพบฝ่ายจีเอ็มโอจำนวน 9 ตัวอย่าง แต่กระทรวงเกษตรฯ ไม่มีการดำเนินการใดๆ ในการเอาตัวผู้กระทำผิดกฎหมายมาลงโทษ เหล่านี้คือข้อเท็จจริงเมื่อ 2 ปีก่อนที่นำไปสู่ข้อเรียกร้องให้ยุติการทดลองพืชจีเอ็มโอในระดับไร่นา เพื่อหันกลับมาสร้างกลไกการควบคุมตรวจสอบกันใหม่ ซึ่งเวลานี้การสร้างกลไกดังกล่าวภายใต้คำสั่งจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อร่างกฎหมายว่าด้วยความปลอดภัยทางชีวภาพยังมีความคืบหน้า ขณะที่มีความเคลื่อนไหวของข้าราชการระดับสูงในกระทรวงเกษตรฯ ผลักดันให้มีการทบทวนมติ ครม. วันที่ 3 เม.ย. 44 อย่างต่อเนื่อง โดยอ้างเหตุผลว่า ประเทศไทยจะล่าช้า หากไม่พัฒนาจีเอ็มโอ จะตามไม่ทันประเทศอื่นๆ (ผู้จัดการออนไลน์, 11 มี.ค. 45)

ด้านวิชาการก็ออกมาจากรัฐ นักวิทยาศาสตร์ไทยว่าทุ่มเทกำลังคน งบประมาณ เพื่อตอบโจทย์ผิดๆ ซึ่งเป็นผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติ ที่เป็นเจ้าของเทคโนโลยีชีวภาพเพียงไม่กี่ราย และเป็นความมั่งงายในทางวิชาการที่อ้างเหตุผลเพื่อความก้าวหน้าในด้านการวิจัยและพัฒนา เป็นการดูถูกประชาชนว่าโง่เขลา ไม่รู้ ประเทศไทยพัฒนาการเกษตรมากกว่า 40 ปี มีวิทยาศาสตร์อะไรไปสร้างผลผลิต ไปสร้างความหลากหลาย มีแต่ทำลายเกษตรกรโดยการปฏิวัติเขียว องค์การพหุของรัฐบาลแต่ไปสนใจเรื่องของบริษัทมอนซานโต้ ทั้งๆ ที่มีปัญหาของเกษตรกรอีกมากมายที่ควรทำ เมื่อตอบโจทย์ไม่ถูกต้องอย่าคิดว่าจะได้คำตอบที่เป็นการพัฒนาการเกษตรในระยะยาว การจัดการในนโยบายด้านความหลากหลายทางชีวภาพมีความหละหลวม และเป็นปัญหาโครงสร้างที่ต้องถูกสังคายนาโดยคนที่มีความเป็นกลางและเปิดให้มีส่วนร่วม

ขณะที่เอ็นจีโอ เกษตรกร เรียกร้องให้สอบพฤติกรรมที่น่าเคลือบแคลงของประธาน กมธ. เกษตรฯ โดยระบุว่า การประชุมครั้งนี้เชิญเฉพาะฝ่ายที่ดูแลนโยบาย เช่น รมต.กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงพาณิชย์ และกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ รวมทั้งข้าราชการที่มาจากฝ่ายที่มีนโยบายสนับสนุนเรื่องจีเอ็มโอแทบทั้งสิ้น โดยอาศัยกลไกของรัฐสภาเพื่อใช้ผลสรุปการสัมมนาเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของประเทศ แต่กลับกีดกันการเสนอความเห็นของภาคประชาชน (ผู้จัดการออนไลน์, 12 มี.ค. 45)

ด้านนายวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ ผอ.องค์กรความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาไทย (ไบโอไทย) ได้เปิดเผยเช่นเดียวกันว่า ขณะนี้มีความเคลื่อนไหวของกระทรวงเกษตรฯ และหน่วยงานรัฐที่ส่งเสริมเรื่องจีเอ็มโอที่ต้องการให้ทบทวนมติเมื่อวันที่ 3 เม.ย. 44 ดังกล่าว เช่น อดีต รมต.กระทรวงเกษตรฯ นายณัติ ขลิบทอง และนายปิณฑุสร์ พึ่งบุญ ณ อยุธยา ปลัดกระทรวงเกษตรฯ ซึ่งเป็นประธานคณะอนุกรรมการนโยบายสินค้าเทคโนโลยีชีวภาพของคณะกรรมการนโยบายเศรษฐกิจระหว่างประเทศ (กนศ.) ทั้งๆ ที่การเรียกร้องให้มีการยุติการทดลองจีเอ็มโอในภาคสนามเอาไว้ชั่วคราวของเกษตรกรนั้นมีเหตุผลรองรับหลายประการ อาทิ 1) การไม่สามารถควบคุมการทดลองในระดับไร่นาได้นั้น ในที่สุดจะเป็นการทำลายกระบวนการทดสอบความปลอดภัยทางชีวภาพ เพราะจะเป็นช่องทางสำคัญในการกระจายพืชจีเอ็มโอเสียเอง 2) ขณะนี้กฎหมายที่มีอยู่ เช่น พ.ร.บ.กักพืช พ.ร.บ.คุ้มครองสิ่งแวดล้อม ก็ไม่สามารถควบคุมดูแลเกี่ยวกับการทดสอบจีเอ็มโอได้ เช่น ไม่ครอบคลุมการทดลองเกี่ยวกับสัตว์ ไม่ครอบคลุมการวิจัยที่ทำขึ้นในประเทศ ไม่มีการจ่ายค่าชดเชยสำหรับความเสียหาย เช่น บริษัทต่างชาติก็ไม่ต้องรับผิดชอบกับการทำให้เกิดความเสียหายเมื่อมีการปนเปื้อนของพืชจีเอ็มโอ 3) การปล่อยให้มีการทดสอบพืชจีเอ็มโอในไร่นา โดยปราศจากกฎหมายและมาตรการที่เข้มงวด จะเป็นการทำให้เกิดการปนเปื้อนต่อแหล่งผลิตปลอดภัยจีเอ็มโอของประเทศ และยังทำลายนโยบายเกษตรอินทรีย์ของรัฐบาลด้วย เพราะไม่สามารถควบคุมการผสมข้ามและการปนเปื้อนได้ การทดสอบจีเอ็มโอและทำให้เกิดการปนเปื้อนนั่นเป็นการทำลายสิทธิของเกษตรกรในการใช้พันธุ์พืชท้องถิ่น และทำลายสิทธิของผู้บริโภคชาวไทยที่จะได้รับผลผลิตจากอาหารปลอดภัยจีเอ็มโอ เนื่องจากพืชจีเอ็มโอสามารถผสมเกสรข้ามมายังสายพันธุ์พืชท้องถิ่น เกษตรกรในหลายประเทศได้ฟ้องร้องบริษัทเมล็ดพันธุ์ที่จะละเมิดสิทธิของตน และบางกรณีเกษตรกรก็ถูกบริษัทฟ้องร้องเนื่องจากเอาเมล็ดพันธุ์ที่เกิดจากการผสมข้ามไปปลูก (ผู้จัดการออนไลน์, 11 มี.ค. 45)

ตลาด/ กระแสผู้บริโภค

◎ โภชนาการไทยยุคเศรษฐกิจใหม่

คอลัมน์ “ตลาดบริโภค” ในนิตยสารสุดสัปดาห์ฉบับ 18-24 มี.ค. 45 ตั้งประเด็นที่น่าสนใจว่า โภชนาการไทยจะอยู่ตรงไหน จะเอาตัวรอดได้อย่างไรในยุคเศรษฐกิจใหม่ ที่อาหารการกินของทั้งโลกกำลังจะกลายเป็นอเมริกันฟาสต์ฟู้ดไปหมด ด้วยว่าอาหารและโภชนาการในยุคนี้ จะไม่ถูกจำกัดอยู่ในกรอบแค่การบริโภคและสุขภาพเท่านั้น แต่จะเป็นเรื่องที่ต่างชาติจะนำมาใช้เป็นอาวุธทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจจู่โจมชาวบ้านด้วย

กรณีของประเทศไทย ผู้เขียน (ดร.วินัย ดะห์ลัน) มองว่า หากความนิยมอาหารไทยเผยแพร่ข้ามพรมแดนไปได้ไกลเท่าใด ก็ยังยิ่งเอื้อประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของประชาชนคนไทยมากขึ้นเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการส่งออกวัตถุดิบหรือผลิตภัณฑ์ แต่การที่จะก้าวไปสู่จุดที่ทำให้อาหารไทยกลายเป็นแฟชั่นแบบเดียวกับอาหารฟาสต์ฟู้ดนั้นทำได้หลายแนวทาง ได้แก่ การเริ่มต้นภายในบ้านเราเอง ให้คนไทยภาคภูมิใจกับอารยธรรมของอาหารและโภชนาการไทยให้ได้ ทั้งรัฐและเอกชนต้องเร่งสนับสนุนการดำเนินงานทั้งด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์เพื่อสร้างองค์ความรู้ด้านอาหารและโภชนาการไทยให้มากขึ้น อาทิ การจัดทำศูนย์ประวัติศาสตร์อาหารและโภชนาการไทย พิพิธภัณฑ์อาหารไทย การจัดการเรียนรู้การสอนทางด้านไทยศึกษาว่าด้วยอาหารและโภชนาการไทย การสนับสนุนงานวิจัยการแพทย์แผนไทยสมุนไพรไทย สร้างเครือข่ายอาหารและโภชนาการไทยกับสุขภาพให้เป็นที่ยอมรับกว้างขวางทั่วโลก

การจะทำให้อาหารไทยเป็นอาหารสุขภาพได้ นักโภชนาการจะต้องผสมผสานเทคโนโลยีเข้ากับโภชนาการให้ได้อย่างชาญฉลาด โดยยึดติดอยู่บนแนวทางโภชนาการอาหารไทยและให้กระทบต่อพฤติกรรมผู้บริโภคของคนในสังคมยุคใหม่น้อยที่สุด ตัวอย่างเช่น การพัฒนาอาหารไขมันต่ำทดแทนกะทิ น้ำตาลผลไม้ทดแทนน้ำตาลทราย การพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารไทยสะดวกบริโภค ฯลฯ รวมทั้งจะต้องสร้างพันธมิตรหรือแนวร่วมทางอาหารและโภชนาการภูมิภาคที่มีอารยธรรมทางอาหารใกล้เคียงกัน เพื่อเป็นปราการด้านทหวนวัฒนธรรมอาหารแบบตะวันตกหรือทำให้สมดุลในการต่อสู้ทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจมีมากขึ้น ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างนักวิชาชีพต่างๆ ให้ทำงานสอดประสานกันเพื่อช่วยสร้างค่านิยมอาหารและโภชนาการไทยให้เกิดขึ้น โลกไร้พรมแดนในยุคเศรษฐกิจใหม่ หมดเวลาที่นักโภชนาการจะทำตัวเป็นนักวิชาการอยู่บนหอคอยงาช้าง แยกตนเองจากการรับรู้ด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมไม่ได้แล้ว จะต้องเรียนรู้และเข้าใจพื้นฐานกฎหมายระหว่างประเทศ ทรัพย์สินทางปัญญา แกดดท์ องค์การการค้าโลก ข้อตกลงทางด้านชีวภาพ ฯลฯ ด้วย (เนชั่นสุดสัปดาห์, 18-24 มี.ค. 45, น. 76-77)

๕) สิทธิบัตรข้าวหอมมะลิ

รมช.กระทรวงพาณิชย์เปิดเผยว่า กระทรวงเกษตรสหรัฐฯ ได้มีจดหมายลงวันที่ 22 ก.พ. 45 ถึงรัฐบาลไทยกรณีนักวิจัยสหรัฐฯ ได้นำพันธุ์ข้าวหอมมะลิของไทยไปวิจัย ซึ่งระบุว่า สหรัฐฯจะปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด ซึ่งการนำพันธุ์ข้าวตัวอย่างไปจากอิตาลี ตามกฎของอิตาลีที่กำหนดในเรื่องการรับโอนเชื้อพันธุ์ (MTA) เอาไว้ว่า ห้ามทำการจดสิทธิบัตรในพันธุ์ข้าวที่ได้นำไปจากอิตาลี และสหรัฐฯระบุว่า จะไม่มีการนำเอาพันธุ์ข้าวที่ทำการวิจัยได้ไปทำการจดสิทธิบัตร และจะส่งสำเนายืนยันการเซ็นสัญญา MTA ที่ได้ทำกับอิตาลีมาให้ไทยดูด้วย

ส่วนการร่างสัญญาการรับโอนเชื้อพันธุ์ (MTA) ของไทยนั้น ขณะนี้ร่างเสร็จแล้ว ล่าสุดกรมทรัพย์สินทางปัญญา กำลังประสานไปทางชุดฝ่ายการพาณิชย์ให้ติดต่อกับนักวิจัยสหรัฐฯ เพื่อมาลงนามใน MTA กับไทย นอกจากนี้ห้ามไม่ให้มีการจดสิทธิบัตรในพันธุ์ข้าวของไทยแล้ว ยังห้ามไม่ให้นำไปใช้เชิงพาณิชย์ ห้ามนำไปเผยแพร่ ซึ่งไทยมีความกังวลว่า แม้จะห้ามไม่ให้นักวิจัยนำเอาพันธุ์ข้าวที่วิจัยได้ไปใช้ แต่คนอื่น ๆ จะนำไปหาประโยชน์ได้ จึงต้องทำสัญญาให้ครอบคลุมถึงบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยข้าวทั้งหมด (ผู้จัดการออนไลน์, 12 มี.ค. 45)

ความเคลื่อนไหวภาคประชาชน

๕) องค์การผู้บริโภค จี.ธ. ดิดฉลากจีเอ็มโอ

สหพันธ์องค์กรผู้บริโภคและตัวแทนองค์กรผู้บริโภค 7 องค์กร ร่วมกันยื่นหนังสือถึงปลัดกระทรวงสาธารณสุข ขอให้เร่งรัดการออกประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่องการแสดงฉลากอาหารที่ได้จากการดัดแปลงพันธุกรรม ซึ่งกระทรวงสาธารณสุขได้ให้คำมั่นสัญญากับประชาชนว่า จะเร่งให้มีการออกกฎหมายการติดฉลากภายในปี 2544 เมื่อ

เห็นว่า เวลาผ่านไปนาน จึงได้เสนอข้อเรียกร้องผ่าน รมต.สาธารณสุขให้เร่งรัดออกประกาศกระทรวงสาธารณสุขออกมาบังคับใช้โดยเร็วที่สุด

ทั้งนี้โดยระบุว่า ร่างประกาศของกระทรวงสาธารณสุขเรื่องการแสดงฉลากอาหารที่ได้จากเทคนิคการดัดแปลงพันธุกรรม ที่นำเสนอโดย ออ.นั้น ยังมีข้อโหว่ ไม่ได้ตอบสนองสิทธิผู้บริโภคในการรับรู้และเลือก จึงไม่ได้เป็นการคุ้มครองผู้บริโภคอย่างแท้จริง องค์การผู้บริโภคจึงเสนอร่างข้อเสนอนี้เพื่อแก้ไขร่างประกาศกระทรวงสาธารณสุขฉบับนี้ โดยระบุว่า ผลิตภัณฑ์ใดก็ตามทั้งในรูปผลิตภัณฑ์อาหารและวัตถุดิบสำหรับผลิตอาหารและอาหารสัตว์ ที่เอามาจำหน่ายในประเทศไทยควรติดฉลากจีเอ็มโอทุกส่วนประกอบ และไม่ควรกำหนดว่ามีปริมาณกี่เปอร์เซ็นต์ รวมทั้งต้องระบุให้ชัดเจนว่า ผู้ผลิตรายย่อยคือใคร ครอบคลุมแค่ไหน เพราะอาจทำให้เกิดความสับสนและเป็นข้อโหว่ให้ผู้ผลิตหลีกเลี่ยงการติดฉลากได้ นอกจากนี้หากผู้ผลิตพิสูจน์ได้ว่าไม่มีส่วนประกอบใดๆ ของอาหารดัดแปลงพันธุกรรม ก็อนุญาตให้ระบุข้อความในทำนองที่ว่า อาหารหรือผลิตภัณฑ์ปลอดจากอาหารดัดแปลงพันธุกรรมได้โดยสมัครใจ แต่หากว่าตรวจพบว่าไม่เป็นความจริงตามที่ระบุให้ลงโทษตามบทของกระทรวงสาธารณสุข

ด้านปลัดกระทรวงสาธารณสุขอ้างว่า การติดฉลากจีเอ็มโอ นั้นทำได้ค่อนข้างลำบาก เพราะห้องปฏิบัติการมีจำกัด และอาจมีศักยภาพไม่เพียงพอ (ผู้จัดการออนไลน์, 12 มี.ค. 45)

มิติที่เกี่ยวข้องกับการผลิต-แปรรูป และเศรษฐกิจการค้า

๑ การปลูกข้าวอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกรบ้านม่วงสามสิบ จ.อุบลฯ

การปลูกข้าวอินทรีย์นับวันจะได้รับความสนใจจากเกษตรกรมากขึ้น เพราะข้อดีที่ไม่เพียงเกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตได้ตามเงื่อนไขของประเทศผู้รับซื้อ ที่ตั้งข้อกำหนดเรื่องความปลอดภัย ทั้งต่อผู้ผลิต บริโภค ตลอดจนสิ่งแวดล้อม ยังรวมถึงต้นทุนการผลิตที่ลดลง และการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม คืนความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ อันเป็นประโยชน์ต่อการทำการเกษตรของเกษตรกรเอง

ที่อำเภอม่วงสามสิบ จ.อุบลฯ มีกลุ่มเกษตรกรรวมตัวกันหลายร้อยคน หันมาทำข้าวอินทรีย์ตั้งแต่ปี 41 รวมพื้นที่หลายพันไร่ โดยเน้นการปรับปรุงบำรุงดินด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยชีวภาพ รวมทั้งนำหมักชีวภาพ สารสกัดสมุนไพรป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืช โดยชาวบ้านระบุว่า การปรับวิธีการมาทำนาข้าวอินทรีย์จะได้ผลชัดเจนในปีที่ 3 ขึ้นไป เพราะ ระบบนิเวศจะสมดุลขึ้น ช่วยควบคุมโรคและศัตรูพืชตามธรรมชาติ ดินดีขึ้น ส่งผลให้ข้าวงามและแข็งแรง ผลผลิตสูงขึ้น จากเดิมที่เป็นข้าวใช้สารเคมี 1 ไร่ได้ข้าว 300-350 กก. แต่พอมาทำนาอินทรีย์ผลผลิตเพิ่มเป็น 375-400 กก. และใช้ต้นทุนเพียง 80 บาท/ไร่ จากแต่เดิมที่ต้องใช้ต้นทุน 500 บาท/ไร่ แม้จะเห็นผลช้า แต่เกษตรกรยืนยันว่า ต้นทุนต่ำกว่ามาก และคุ้มในระยะยาว เพราะเป็นการทำการเกษตรอย่างยั่งยืน (เดลินิวส์, 4 มี.ค. 45)

๒ น้ำมันหอมระเหย

สำนักวิจัยและพัฒนาพืชน้ำมันและผลิตภัณฑ์จากน้ำมันพืชเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม กรมวิชาการเกษตร ได้ศึกษาวิจัยการกลั่นน้ำมันหอมระเหยจากพืชหอม โดยน้ำมันเหล่านี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการแต่งเติมกลิ่นกับเครื่องสำอางค์และยารักษาโรค รวมทั้งเป็นส่วนผสมสำหรับยาฆ่าแมลง หวังว่าจะเป็นหนทางสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรไทย รวมทั้งนำมาเป็นส่วนประกอบสำหรับทำอาโรมาเทอราปี (การบำบัดร่างกายด้วยความหอม) ที่กำลังได้รับความนิยม โดยพืชที่เอามาสกัดตอนนี้มีหลายสิบกลิ่นจากพืชสวนครัว เช่น ตะไคร้ ผล-ใบมะกรูด โพล ขิง ข่า กระชายดำ ซึ่งกำลังได้รับความนิยม น้ำมันหอมระเหยเหล่านี้บ้านเรามีปัญหาเรื่องปริมาณการผลิต ที่ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด และคุณภาพยังไม่ได้มาตรฐานเท่าใด

◎ ไวน์สมุนไพรไทยตลาดมาแรง

บริษัทไบโอ-แนชเชอร์ล จำกัด ผู้จำหน่ายไวน์สมุนไพร ได้แก่ ไวน์กระท้อน ไวน์โศไม่รู้อ้ม และไวน์กระชายดำ เปิดเผยว่า สินค้าไวน์ดังกล่าวได้รับการตอบรับจากผู้บริโภคเกินเป้าหมาย โดยมียอดขายถึงเดือนละ 1.7 -2 ล้านบาท แสดงให้เห็นถึงความนิยมของผู้บริโภค ที่บริษัทชูจุดขายเรื่องผลิตภัณฑ์ที่เป็นสมุนไพร โดยเฉพาะกระชายดำ ซึ่งปัจจุบันขายในห้างสรรพสินค้าในประเทศ แต่มีแผนจะส่งออกตลาดอเมริกา ออสเตรเลีย และญี่ปุ่น ด้วย รวมทั้งมีแผนเพิ่มรสชาติของไวน์ด้วยการผลิตไวน์ลูกยอ เพราะเป็นสมุนไพรที่กำลังได้รับความนิยม

สำหรับสถานการณ์การแข่งขันของตลาดไวน์ปีนี้มีคามรุนแรงมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ทางบริษัท ระบุว่าตนเองไม่มีคู่แข่ง เพราะในท้องตลาดไม่มีการทำตลาดไวน์ที่ผลิตจากผลไม้ที่เป็นสมุนไพร ไวน์ในตลาดส่วนใหญ่เป็นไวน์องุ่น (ผู้จัดการออนไลน์, 12 มี.ค. 45)

◎ ไก่พื้นเมืองส่งออก

กรมปศุสัตว์ร่วมมือกับ สกว. สมาคมส่งเสริมการเลี้ยงไก่แห่งประเทศไทยส่งเสริมและพัฒนาไก่พื้นเมืองไทยให้เป็นสัตว์เศรษฐกิจส่งออกต่างประเทศ เพราะมีคุณลักษณะพิเศษคือ เป็นไก่มีคุณภาพทั้งคุณภาพซาก กลิ่น รสชาติดี นอกจากนี้ไทยยังมีระบบมาตรฐานฟาร์ม มาตรฐานอาหารสัตว์ที่นานาประเทศให้การยอมรับ (ไทยรัฐ, 12 มี.ค. 45)

◎ ขนมจีนกึ่งสำเร็จรูป....เตรียมโกอินเตอร์

ขนมจีนกึ่งสำเร็จรูปเป็นผลงานของอาจารย์สิริชัย ส่งเสริมและคณะ แห่งภาควิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร คณะอุตสาหกรรมเกษตร ม.เกษตรศาสตร์ เนื่องจากเห็นว่าขนมจีนเป็นอาหารที่นิยมบริโภคทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ แต่อายุการเก็บสั้นเพียง 1-2 วัน (หากไม่ใส่สารกันบูด) ไม่สามารถส่งไปจำหน่ายยังพื้นที่ห่างไกลหรือส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศได้ การพัฒนาให้เป็นขนมจีนกึ่งสำเร็จรูปก็เพื่อช่วยถนอมรักษาให้ผลิตภัณฑ์เก็บไว้ได้นาน มีน้ำหนักเบา สะดวกในการขนส่งและเก็บรักษา เป็นเสบียงในการเดินทางไกลหรือส่งออกต่างประเทศ โดยเริ่มศึกษามาตั้งแต่ปี 2543 โดยตอนแรกศึกษารูปแบบเส้น ซึ่งตอนนี้มี 2 แบบคือ เส้นตรงและแบบก้อน ที่ทำจากทั้งข้าวขาวและข้าวกล้อง นอกจากนี้ยังพัฒนาให้สามารถคืนรูปได้เร็วขึ้นจากการต้มในน้ำเดือด 5 นาที เหลือเพียง 3 นาที และพัฒนาจนยืดอายุการเก็บรักษาได้นานถึง 2 ปีแล้ว

นอกจากนี้ยังพัฒนา “น้ำยาผงกึ่งสำเร็จรูป” บรรจุของออลูมิเนียมฟอยล์ เพื่อใช้รับประทานร่วมกับขนมจีนด้วย โดยใช้การละลายในน้ำร้อนเพียง 1 นาทีก็รับประทานได้ รวมไปถึงการพัฒนาบรรจุภัณฑ์เพื่อเตรียมส่งออกด้วย ขณะนี้ทางมหาวิทยาลัยมีการถ่ายทอดเทคโนโลยีโดยการจัดฝึกอบรมให้กับภาคอุตสาหกรรม เกษตรกร และประชาชนทั่วไป (ไทยรัฐ, 11 มี.ค. 45)

พฤษภาคม-มิถุนายน 2545

ช่วงเดือน พ.ค.-มิ.ย. 45 ประเด็นที่ยังตกค้างมาจากเดือนก่อนๆ คือ กรณีของการปลอมปนข้าวหอมมะลิส่งออก รวมทั้งประเด็นเรื่องกระทรวงพาณิชย์จะลงดาบบรรดาห้างค้าปลีก-ค้าส่ง โดยเฉพาะบริษัทข้ามชาติที่มุดขึ้นมาเป็นดอกเห็ด และถูกกล่าวหาว่า ทำลายร้านค้าปลีกรายย่อยหรือโซ่ช่วยของคนไทย เพราะมีพฤติกรรมรายอย่างที่ว่า มีการขายสินค้าในราคาต่ำกว่าต้นทุนที่เป็นจริง

ในด้านการส่งออกนั้น ภาครัฐได้ทำทุกวิถีทางที่จะผลักดันเรื่องนี้ ล่าสุดได้เปิดศูนย์บริการส่งออกแบบเบ็ดเสร็จรวมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการออกใบอนุญาตสินค้ามาอยู่จุดเดียวกัน เริ่มต้นจากสินค้าอาหาร ก่อนที่จะขยายไปสู่สินค้าสิ่งทอ โดยคาดว่าจะช่วยลดเวลาในการติดต่อหน่วยงานราชการจาก 8-10 วัน เหลือ 1-2 วัน เท่านั้น ซึ่งจะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของภาคเอกชนมากขึ้น โดยมีการประมาณการว่า ค่าเดินทางติดต่อหน่วยงานราชการจะลดลงถึง 26 ล้านบาท (ผู้จัดการ, 6 มิ.ย. 45) ด้านสินค้าอาหารส่งออกของไทยก็ใช้ว่าจะราบรื่น เพราะมีการเปิดเผยว่า บริษัทไทยไกลสันซื้อในอียู จากปัญหาการส่งออกอาหารที่ปนเปื้อนเชื้อและสารต้องห้าม ทำให้ยอดดักกลับพุ่งสูงขึ้น แต่เชื่อว่าปัญหาจะเกิดแต่ในบ้านเราเท่านั้น ล่าสุด สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร รายงานสถานการณ์การนำเข้าสัตว์ปีกของญี่ปุ่นว่า ตอนนี้อยู่ระหว่างการนำเข้าสัตว์ปีกจากจีน เพราะตรวจพบเชื้อไวรัสนิวคาสเซิล ซึ่งเป็นโรคติดต่อในสัตว์ปีก โดยไก่จะอ่อนแอมากที่สุด ถ้าป้องกันไม่ทันก็จะตายยกฝูง ขาวนี้อาจส่งผลกระทบต่อไทยที่จะส่งออกเนื้อไก่ เพราะญี่ปุ่นเป็นตลาดหลักของไทย และญี่ปุ่นนำเข้าจากบ้านเรามากเป็นอันดับสอง รองจากจีน ขณะที่ตลาดอียู ไทยเราก็ได้รับผลกระทบจากการตรวจพบสารในโตรฟูแรน ทำให้การส่งออกชะงักงัน (ไทยรัฐ, 7 พ.ค. 45) ซึ่งการแก้ปัญหากรณีอียูตรวจพบการตกค้างของยาปฏิชีวนะกลุ่มในโตรฟูแรนในสินค้าไก่และกุ้งจากไทย ล่าสุด กระทรวงพาณิชย์ได้ออกประกาศควบคุมการนำเข้ายา 16 ชนิดแล้ว ถ้าใครต้องการจะนำเข้า จะต้องขออนุญาตผ่านทั้งจากกระทรวงพาณิชย์และทาง ออย. และต้องแจ้งวัตถุประสงค์การใช้ รวมทั้งที่จัดเก็บด้วย (ไทยรัฐ, 6 มิ.ย. 45)

ปัจจุบันสังคมโลกตื่นตัวและห่วงใยเรื่องสิ่งแวดล้อม การเกษตรเคมีเริ่มถูกปฏิเสธและกีดกันมากขึ้น รวมทั้งการห่วงใยในสุขภาพได้รับความสนใจและทวีความสำคัญ โดยเฉพาะเกษตรอินทรีย์ ซึ่งนานาชาติยอมรับว่าเป็นการผลิตที่เป็นมิตรกับผู้ผลิต ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม ประเทศไทยเราพูดถึงเรื่องเกษตรอินทรีย์กันมากขึ้น แต่สิ่งที่ดูจะสวนทางกัน คือ การใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชก็ไม่มีทีท่าจะลดลง กรมวิชาการเกษตรเปิดเผยว่า ในปี 44 มีการใช้ถึง 31,454 ตัน มูลค่า 7,294 ล้านบาท นอกจากนี้โรงงานผลิตก็เพิ่มมากขึ้นจาก 22 โรงเป็น 77 โรงในปี 44 ร้านจำหน่าย จากเดิม 2,000 กว่าร้าน เพิ่มขึ้นเป็น 5,000 กว่าร้าน และเกิดปัญหาสารเคมีด้อยคุณภาพขึ้น จนต้องมีการจัดทำโครงการผู้ผลิตสารเคมีคุณภาพขึ้นเพื่อจะตรวจสอบและออกใบรับรองจากกรมวิชาการเกษตร เป็นการยืนยันให้เกษตรกรมีความมั่นใจในสินค้าสารเคมีที่ซื้อไป (ไทยรัฐ, 2 พ.ค. 45)

ในอีกด้านหนึ่งกระแสความตื่นตัวดังกล่าว ทำให้ทุกวันนี้มีผู้คนหันมาสนใจเรื่องสมุนไพร พืชพื้นบ้าน เพื่อนำมาเป็นอาหารเสริมสุขภาพกันมาก เช่น กรณีของน้ำลูกยอที่กำลังฮิตกันขณะนี้ ด้วยสรรพคุณที่เป็นประโยชน์ ทำให้มีผู้คนสนใจกันมาก แม้จะมีราคาแพง นับว่าถ้านำเข้าจากต่างประเทศ ขนาด 900 ซี.ซี. ราคาถึง 1,500 บาท แต่มีชาวดีว่า ปัจจุบันโรงพยาบาลอภัยภูเบศรมีการนำมาผลิตเป็นอาหารเสริมในรูปน้ำลูกยอและชนิดแคปซูลจำหน่ายแล้ว ทำให้เห็นว่า บ้านเรายังมีของดีอยู่เยอะ โดยเฉพาะพืชพื้นบ้าน พืชสมุนไพร ที่จะนำมาเป็นประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจได้ เพียงแต่ต้องอาศัย ความรู้ หรืองานวิจัยที่จะเป็นเครื่องมือไปสู่การคิดค้นกระบวนการผลิต-การแปรรูป เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม และบางอย่างก็พัฒนาก้าวไปสู่การส่งออกได้ เช่น กรณีเส้นขนมจีนอบแห้งและน้ำยาผงกึ่งสำเร็จรูป โดยการคิดค้นของภาควิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร ม.เกษตรศาสตร์ หรือกรณีการทำซอสผลไม้จากกล้วย-มะละกอ ของสถาบันค้นคว้าและพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหาร ม.เกษตรศาสตร์ เช่นเดียวกัน

ประเด็นข่าวที่น่าสนใจอีกเรื่องได้แก่ การขยายผลทฤษฎีใหม่สู่ขั้นที่ 2 ทั้งนี้สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ได้จัดตั้งคณะทำงานโครงการทฤษฎีใหม่เพื่อขยายผลสู่ขั้นที่ 2 โดยเฉพาะสำหรับพื้นที่ที่ดำเนินการทฤษฎีใหม่ไปแล้วระยะหนึ่ง และมีศักยภาพจะดำเนินการต่อในขั้นที่ 2 ได้ เช่นโครงการพัฒนาบริเวณวัดมงคลชัยพัฒนา อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.สระบุรี และโครงการทฤษฎีใหม่ อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ ที่ได้ดำเนินการตามทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 มาเกือบ 10 ปีแล้ว โดยมีการวางแผนด้านการผลิต การตลาด การนำสินค้ามาแปรรูปให้เหมาะสม อีกทั้งเน้นการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร เพื่อเตรียมความพร้อมต่อไป

ท้ายสุด แผนนโยบายในการพัฒนาภาคการเกษตรของภาครัฐ ตอนนี้จะเห็นว่ามีความพยายามในการใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลเป็นศูนย์กลาง ล่าสุด กรมส่งเสริมการเกษตรก็ออกมาบอกว่า ภายในปี 48 เกษตรกรจะสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากอินเทอร์เน็ตผ่านทางศูนย์ฯ ได้ทั่วประเทศ นอกจากนี้ โครงการคลินิกเคลื่อนที่ เพื่อแก้ไขปัญหาของพี่น้องเกษตรกรในระดับไร่นา ก็จะมีศูนย์ฯ เป็นสถานที่ดำเนินการเช่นกัน ซึ่งจะทำให้หน้าที่ให้บริการ ให้คำแนะนำในการแก้ไขปัญหาการผลิต การบริหารจัดการในระดับไร่นา ในลักษณะการทำงานร่วมกันของหน่วยงานวิชาการและหน่วยงานส่งเสริม โดยเบื้องต้นจะคัดเลือกพื้นที่นำร่องที่มีปัญหาด้านการเกษตรที่หลากหลาย ทั้งด้านพืช สัตว์ ประมง โดยกรมพัฒนาที่ดิน กรมปศุสัตว์ และกรมประมง จะไปหารือร่วมกันเพื่อคัดเลือกพื้นที่ดำเนินการ จัดส่งทีมไปสำรวจและเก็บข้อมูล เพื่อนำมาวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนแนวทางแก้ไขที่เหมาะสมต่อไป (เดลินิวส์, 1 พ.ค. 45)

สรุปข่าวสำคัญ

ด้านการตลาด-การค้าต่างประเทศ และความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจโลก

๑ อียู ดันตั้งองค์กรควบคุมความปลอดภัยอาหาร

รายงานข่าวจากกระทรวงพาณิชย์แจ้งว่า เมื่อเร็วๆ นี้อียูได้ดำเนินการจัดตั้งองค์กรควบคุมความปลอดภัยอาหารของสหภาพยุโรป หรือ เรียกว่า EFSA โดยมีสำนักงานที่กรุงบรัสเซล ประเทศเบลเยียม มีหน้าที่หลักในการให้คำแนะนำด้านวิทยาศาสตร์และสนับสนุนการออกกฎระเบียบและนโยบายที่จะมีผลต่ออาหารและความปลอดภัย รวบรวมข้อมูลด้านสุขอนามัยอาหาร ประเมินความเสี่ยงด้านความปลอดภัยอาหารของผู้บริโภค รวมทั้งเผยแพร่ข้อมูลด้านสุขอนามัยอาหารแก่ผู้บริโภค โดยมีระบบเครือข่ายข้อมูลเชื่อมโยงไปยังประเทศสมาชิกต่างๆ ทั้งนี้ที่พบอาหารมีพิษ โดยทางประเทศไทยมีความเห็นว่า EFSA ต้องเป็นหน่วยงานอิสระ ไม่ขึ้นกับองค์กรหรืออิงกับกฎระเบียบใดๆ ของอียู เพื่อให้การทำงานโปร่งใสเป็นธรรม ไม่เช่นนั้นอาจเอื้อให้มีโอกาสใช้เป็นข้อกีดกันทางการค้าได้ (ผู้จัดการ, 1 พ.ค. 45)

๑ ข้าวพันธุ์ผสม

ในการประชุมนานาชาติที่จัดโดยสถาบันวิจัยข้าวระหว่างประเทศ (IRRI) ที่เวียดนาม เมื่อเร็วๆ นี้ อันเป็นการหารือกันเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคตของการพัฒนาและเผยแพร่เทคโนโลยีข้าวพันธุ์ผสม ที่เน้นว่าเป็นไปเพื่อความปลอดภัยของอาหาร การแก้ปัญหาความยากจน และปกป้องสิ่งแวดล้อม งานนี้ได้มีการเปิดเผยถึงข้าวพันธุ์ผสม ที่เกิดจากการปรับปรุงสายพันธุ์ใหม่ โดยนักปรับปรุงพันธุ์ชาวจีน ซึ่งเป็นรุ่นที่ 2 และคาดว่าจะเปิดตัวได้ภายใน 5 ปี ตามข่าวระบุว่า เทคโนโลยีข้าวพันธุ์ผสมประสบความสำเร็จในจีนมาตั้งแต่เมื่อ 25 ปีก่อน นับจากนั้นก็ถูกนำไปใช้ในพื้นที่เพาะปลูกกว่า 50 % ของแดนมังกร และเผยแพร่ไปยังประเทศต่างๆ อีกกว่า 20 ประเทศทั่วโลก อาทิ เวียดนาม อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ บังกลาเทศ พม่า และสหรัฐฯ รวมพื้นที่เพาะปลูกประมาณ 700,000 เฮกตาร์ อย่างไรก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันว่า การใช้ข้าวพันธุ์ผสม มีจุดอ่อนในเรื่องราคาแพงกว่าเมล็ดพันธุ์ปกติ นอกจากนี้ ก็ไม่สามารถแพร่พันธุ์ได้ ทำให้เกษตรกรจำต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ใหม่ทุกฤดูไถหว่าน (ผู้จัดการ, 15 พ.ค. 45)

◎ ไก่ซีพีและอาหารฟาสต์ฟู้ดส์

มีรายงานข่าวว่า กลุ่มบริษัทไทรคอนจากต่างประเทศ รวมทั้งประเทศไทย มีการสั่งซื้อเนื้อไก่ เพื่อใช้ปรุงอาหาร ในร้าน KFC และ PIZZA HUT จากบริษัทกรุงเทพโปรตีนส์ ในเครือซีพี คิดเป็นมูลค่าประมาณ 3,000 ล้านบาท หรือเป็น สัดส่วนการส่งออก 1,200 ล้านบาท และคาดว่าจะมีอัตราการเติบโตขึ้นอีก 10-15 % โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวโน้มของ การผลิตเนื้อไก่ปรุงสำเร็จรูปมีอัตราการเติบโตสูง ในช่วง 8 ปีที่ผ่านมาเติบโตเฉลี่ยปีละ 30 % โดยทางซีพีมีการเตรียม ขยายโรงงานเลี้ยงไก่และแปรรูปเพิ่มอีกแห่งที่โคราช เพื่อส่งออกอย่างเดียว โดยสามารถเลี้ยงไก่ได้ปีละ 1 ล้านตัว หรือ คิดเป็นปริมาณเนื้อไก่แปรรูป 1,000 ตันต่อเดือน สิ่งที่สะท้อนภาพการเติบโตนี้คือ ภาพรวมของตลาดฟาสต์ฟู้ดที่ตลาดมี ขนาดใหญ่ขึ้น และมีอัตราการเติบโตเพิ่มขึ้นกว่าปีที่ผ่านมา แม้จะไม่ใช้ตัวเลข 2 หลัก เหมือนก่อนก็ตาม (ผู้จัดการ, 15 พ.ค. 45)

◎ ปลอมปนข้าวหอมมะลิส่งออก

สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศที่ชิตนีย์ ได้รับการร้องเรียนจากผู้นำเข้าข้าวของออสเตรเลียว่า ผู้ส่ง ออกไทยที่ส่งสินค้าข้าวหอมมะลิแจ้งกับผู้นำเข้าว่า ตนประสบปัญหาการส่งออกข้าวหอมมะลิที่จะต้องปฏิบัติตามระเบียบ มาตรฐานใหม่ที่กระทรวงพาณิชย์กำหนด (ข้าวที่จะเรียกว่าเป็นข้าวหอมมะลินั้น จะต้องมีข้าวหอมมะลิ 92 % และมีข้าว ชนิดอื่นปนได้ไม่เกิน 8 % โดยมีผลบังคับใช้เมื่อ 22 มี.ค. 45 หากเกินกว่านี้จะเรียกหอมมะลิไม่ได้) โดยต้องผ่านการ ทดสอบใช้เวลา 5 วัน ทำให้เสียค่าใช้จ่ายสูง ผู้ส่งออกจึงหลีกเลี่ยงปัญหาด้วยการส่งออกข้าวหอมมะลิ แต่ไม่ประทับตรา เป็นข้าวหอมมะลิ และขอให้ผู้นำเข้าจ่ายค่าข้าวในราคาข้าวหอมมะลิ ทำให้ผู้นำเข้าข้าวเข้าใจผิด ว่าเป็นข้าวขาวและนำ ไปจำหน่ายแก่ผู้ขายส่งหรือขายปลีกในราคาข้าวขาว ซึ่งถูกกว่าข้าวหอมมะลิ ผู้นำเข้าจึงรู้สึกเหมือนถูกเอาเปรียบ สับสน อันเป็นการทำลายความน่าเชื่อถือของข้าวหอมมะลิไทย และทำให้ผู้นำเข้าข้าวบางรายหันไปนำเข้าข้าวขาวจากประเทศ อื่นที่ราคาถูกกว่าไทย เช่น เวียดนาม (ผู้จัดการ, 20 พ.ค. 45)

ขณะที่ผู้ส่งออกข้าวร้องเรียนว่า มาตรฐานที่รัฐกำหนดเป็นอุปสรรคต่อการส่งออก และทำให้ต้นทุนส่งออกเพิ่ม ขึ้น เพราะส่วนใหญ่ผู้ซื้อไม่ได้ต้องการซื้อข้าวหอมทั้งหมด แต่ต้องการซื้อข้าวผสม ผู้ส่งออกจึงต้องแจ้งเป็นข้าวขาว เพราะไม่สามารถส่งออกในนามของข้าวหอมได้ หากแจ้งขายเป็นข้าวหอม ผู้นำเข้าจะไม่ยอมซื้อ เพราะราคาสูงมาก ตลาดที่รับได้มีน้อย แต่หากแจ้งเป็นข้าวหอมชั้นสอง ที่มีข้าวอื่นผสมสูงกว่ามาตรฐานที่พาณิชย์กำหนด กระทรวง พาณิชย์ก็จะลงโทษอีก จึงต้องเลี่ยงไปส่งเป็นข้าวขาวแทน (ไทยรัฐ, 18 พ.ค. 45) อย่างไรก็ตาม ล่าสุดได้มีการผ่อนปรน เพื่อแก้ไขปัญหากรณีที่ผู้ส่งออกร้องเรียนดังกล่าว กระทรวงพาณิชย์จึงยอมให้ปนได้ แต่เวลาขอใบอนุญาตส่งออกต้อง ระบุให้ชัดเจนว่า ผสมข้าวชนิดใดบ้าง ก็เปอร์เซ็นต์ ส่งออกไปยังตลาดใด ราคาเท่าไร และขอให้คณะกรรมการมาตรฐาน สินค้าส่งออก ที่มีปลัดกระทรวงพาณิชย์เป็นประธาน ตัดสินใจอีกทีว่า จะกำหนดมาตรการให้เป็นไปตามเกณฑ์เดิมหรือ ไม่ ผลเป็นอย่างไร ต่อไปผู้ส่งออกจะต้องกำหนดติดเป็นฉลากไว้ข้างถุงเพื่อให้ผู้บริโภคทราบข้อมูลที่ถูกต้อง ทั้งนี้ กระทรวงพาณิชย์ยืนยันว่า ที่ต้องกำหนดมาตรฐานข้าวหอมมะลิใหม่ ก็เพื่อต้องการแก้ไขปัญหาการปลอมปน ซึ่งมี การร้องเรียนผ่านสำนักงานพาณิชย์ในต่างประเทศจำนวนมาก และเพื่อแก้ไขปัญหาการราคาข้าวหอมมะลิไม่ให้ตกต่ำ ซึ่งจะ ส่งผลกระทบมาสู่เกษตรกร รวมทั้งต้องการยกระดับข้าวหอมมะลิให้เป็นสินค้าพรีเมียมเกรด คุณภาพสูง ราคาดี ให้ชื่อ เสี่ยงข้าวหอมมะลิไทยติดตลาดโลก (ผู้จัดการ, 11 มิ.ย. 45)

◎ อาหารจีเอ็มโอ

ตัวแทนกรีนพีซประเทศไทยและกรีนพีซสากลได้เดินทางไปเข้าพบกับบริษัทแม่ของเนสท์เล่ที่สวิตเซอร์แลนด์ เพื่อเรียกร้องให้ยุติการขายอาหารที่มีส่วนประกอบจีเอ็มโอให้เหมือนกันทั่วโลก แต่ระหว่างนี้ให้ติดฉลากอาหารจีเอ็มโอ จนกว่าจะเลิกใช้ เพราะเท่าที่ตรวจสอบมา กรีนพีซพบจีเอ็มโอในอาหารของเนสท์เล่ที่เป็นอาหารเสริมสำหรับทารก และ มองว่าเนสท์เล่ไม่ได้ใช้มาตรฐานเดียวกันทั่วโลก ถ้าที่ไหนประชาชนต่อต้านก็จะไม่ขาย หรือจะติดฉลากต่อเมื่อถูก

กฎหมายของประเทศนั้นๆ บังคับเท่านั้น ขณะที่เนสท์เล่จะไม่ขายอาหารจีเอ็มโอใดๆ ในสวิตเซอร์แลนด์และหลายประเทศในยุโรป เพราะผู้บริโภคเรียกร้อง แต่ในเอเชียและประเทศไทย เนสท์เล่อ้างว่า จากการสำรวจผู้บริโภคชาวเอเชีย ไม่สนใจเรื่องอาหารจีเอ็มโอ และยังไม่มีหลักฐานที่มีเหตุผลเพียงพอในด้านความปลอดภัยหรือไม่มีคุณภาพ ที่บริษัทจะนำมาใช้ประกอบการตัดสินใจจำกัดการใช้พืชที่มาจากดัดแปลงพันธุกรรมในการผลิตอาหาร ซึ่งกรีนพีซเรียกร้องว่าในฐานะที่เนสท์เล่เป็นบริษัทค้าอาหารรายใหญ่อันดับสองของโลก และผลิตภัณฑ์ที่ขายในไทยส่วนใหญ่เป็นอาหารเด็ก เนสท์เล่ควรจะแสดงความรับผิดชอบต่อผู้บริโภคมากกว่านี้ โดยไม่ต้องรอให้ผู้บริโภคเรียกร้อง (ผู้จัดการ, กรุงเทพธุรกิจ 17 พ.ค. 45)

◎ ฟาร์มบิล

ได้มีการรายงานความเคลื่อนไหวเรื่องนโยบายการอุดหนุนภาคเกษตรของสหรัฐว่า ขณะนี้ทางสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาของสหรัฐ กำลังพิจารณาร่างกฎหมายเกษตร Farm Bill ของคณะกรรมการร่วมรัฐสภาสหรัฐ ซึ่งเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับมาตรการในการช่วยเหลือเกษตรกร ทั้งนี้กฎหมายนี้จะมีผลบังคับใช้เป็นเวลา 6 ปี (2545-2550) โดยคณะกรรมการฯ เสนอให้จัดงบประมาณในเรื่องดังกล่าวเพิ่มเป็นเวลา 10 ปี จำนวน 170 พันล้านเหรียญสหรัฐ ซึ่งในจำนวนนี้กว่า 50 พันล้านเหรียญเป็นเงินอุดหนุนสินค้าเกษตร อาทิ กลุ่มธัญพืช ผัก และข้าว ส่วนอีก 17.1 ล้านเหรียญเป็นรางวัลแก่เกษตรกรในโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งมาตรการการอุดหนุนนี้ถ้ามีผลบังคับใช้ จะกระทบกับประเทศส่งออกสินค้าเกษตร อย่างไทยและประเทศกำลังพัฒนา เพราะจะเป็นการกระตุ้นให้เกษตรกรสหรัฐ ขยายการผลิตในกลุ่มพืชไร่มากขึ้น จนผลผลิตล้นเกิน ต้องระบายออกนอกประเทศ ส่งผลให้ราคาสินค้าในตลาดโลกลดลง (ไทยรัฐ, 18 พ.ค. 45)

อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้ทางกระทรวงพาณิชย์ได้ร่วมกับประเทศผู้ส่งออกสินค้าเกษตร (เกรนส์) ทำหนังสือคัดค้านไปยัง WTO รวมทั้งส่งจดหมายถึงสำนักงานคณะผู้แทนการค้าสหรัฐ (USTR) เพื่อชี้แจงว่า กฎหมายดังกล่าวมีผลกระทบต่อไทย และการดำเนินการในลักษณะนี้ผิดข้อตกลง WTO ที่ให้แต่ละประเทศยกเลิกการอุดหนุนสินค้าเกษตร ด้านสำนักงานโครงการข้าวสารนานาชาติ กระทรวงการต่างประเทศสหรัฐ ได้ออกมาแถลงการณ์เกี่ยวกับเนื้อหาของกฎหมาย “ฟาร์มบิล” ว่า นโยบายของสหรัฐ บิดเบือนการค้าน้อยกว่าของสหภาพยุโรป (เขตเงินอุดหนุนตั้งอยู่ที่ 62,000 ล้านดอลลาร์) และญี่ปุ่น (กำหนดเงินอุดหนุนภาคเกษตรกรรมภายในประเทศของตนอยู่ที่ 31,000 ล้านดอลลาร์) เสียอีก โดยกล่าวว่า เป็นพันธกรณีที่สหรัฐ เดินตามแนวทางของ WTO อย่างเคร่งครัดภายใต้ข้อตกลงการเจรจาอบูรุกัย สหรัฐ จะต้องไม่ให้เงินสนับสนุนแก่ภาคเกษตรกรรมภายในประเทศของตนเกินกว่า 1,900 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ต่อปี ซึ่งเงินอุดหนุนภายใต้ฟาร์มบิลนี้ประมาณ 1,700-1,900 ล้านดอลลาร์ นับว่าอยู่ในเขตที่สหรัฐ ได้รับอนุญาตให้ทำได้ (ผู้จัดการ, 26 มิ.ย. 45)

◎ ยอดอาหารส่งออกถูกตีกลับพุ่ง

แหล่งข่าวจากกระทรวงพาณิชย์เปิดเผยว่า รายการสินค้าอาหารไทยที่มีปัญหาด้านสุขอนามัย และไม่ผ่านการตรวจสอบให้เข้าอียู ซึ่งไทยได้รับแจ้งจากคณะกรรมการยุโรป ตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2541 -มีนาคม 45 รวมระยะเวลา 44 เดือน มีการตรวจพบเชื้อและสารต้องห้ามและเอกสารไม่ครบถ้วนรวม 193 ครั้ง ซึ่งถือว่าเป็นปริมาณที่มาก แต่ 3 เดือนแรกของปี 2545 ผลการตรวจสอบของอียูพบว่า มีสินค้าไทยที่มีเชื้อและสารต้องห้ามสูงถึง 28 ครั้ง จากบริษัทส่งออกต่างๆ ของไทย โดยสินค้าที่มีปัญหาถูกตรวจพบว่ามีเชื้อและสารต้องห้ามบ่อย ได้แก่ กุ้งแช่เย็น-แช่แข็ง ข้าวโพดอ่อน ปลาหมึกในน้ำมัน ปลาหมึกแช่เย็น-แช่แข็ง ปูแช่แข็ง สับปะรดกระป๋อง กว๊านเตี้ยผัดไทย ปลาทะเลแช่แข็ง เห็ดกระป๋อง ไก่สำเร็จรูป และซอสต่างๆ และมีการตั้งข้อสังเกตว่า สินค้าที่อียูตรวจพบเชื้อและสารต้องห้ามนี้ ส่วนใหญ่ได้มีการผลิตส่งออก และส่วนหนึ่งได้นำไปวางจำหน่ายภายในประเทศ จึงน่าเป็นห่วงว่า คนไทยที่บริโภคเข้าไปอาจได้รับ

อันตราย ปัญหาดังกล่าวเกิดจากผู้ส่งออกไทยไม่คอยให้ความสำคัญกับคุณภาพ ขณะที่หน่วยตรวจสอบของไทยก็ไม่ได้ดูแลเท่าที่ควรก่อนออกใบอนุญาตหรือหนังสือรับรองให้ส่งออก (ผู้จัดการ, 16 มิ.ย. 45)

ด้านนโยบายรัฐ

◎ ไทยสกัดต่างชาติขโมยพันธุ์ข้าว

ช่วงที่ผ่านมา การแก้ไขปัญหาในประเด็นการสกัดไม่ให้ต่างชาตินำเอาพันธุ์ข้าวหอมมะลิของไทยไปใช้ประโยชน์นั้น แม้ว่าขณะนี้ จะยังพูดไม่ได้ชัดเจนว่า ไทยประสบความสำเร็จ ในการห้ามไม่ให้คนต่างชาตินำเอาพันธุ์ข้าวของไทยไปใช้ในเชิงพาณิชย์ หากไม่ได้รับการยินยอมจากไทยก่อน แต่อย่างน้อยกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ก็ได้ดำเนินการทุกวิถีทางเพื่อจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น จนเกิดการร่างข้อตกลงการรับโอนเชื้อพันธุ์ (MTA) ขึ้นมา และนำไปให้นักวิจัยสหรัฐฯ เช่น เพื่อให้มีผลผูกพันซึ่งกันและกัน ซึ่งกำหนดไว้ชัดเจนว่า สหรัฐฯ ไม่สามารถเอาพันธุ์หรือผลของพันธุ์ไปใช้ในเชิงพาณิชย์ โดยไม่มีการเจรจาเพื่อให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับไทย แต่ล่าสุดยังไม่สามารถลงนามกันได้ เกิดความล่าช้าจากการยื่นเรื่อง เพราะนักวิจัยสหรัฐฯ 2 คนอยู่คนละหน่วยงานกัน ทำให้ต้องยื่นเรื่องไปทั้งสองหน่วยงาน และที่สำคัญยังมีปัญหาในทำนองนี้เกิดขึ้นอีก เพราะพบว่ามีถึง 22 ประเทศที่ได้นำเอาพันธุ์ข้าวหอมมะลิไทยจากอีวีไปใช้ เช่น ญี่ปุ่น จีน อังกฤษ สหรัฐฯ เกาหลี และอินเดีย เป็นต้น กรมทรัพย์สินฯ เลยต้องดำเนินการในลักษณะเดียวกันกับสหรัฐฯ โดยใช้ MTA เป็นตัวนำ แล้วส่งให้ทูตพาณิชย์ของไทยในต่างประเทศ จำนวน 22 ประเทศไปดำเนินการ ซึ่งในจำนวนนี้พบว่า สหรัฐฯ มีเป้าหมายชัดเจนว่า จะผลิตข้าวเพื่อมาแข่งกับไทย ส่วนจีนเริ่มจะพัฒนาให้มีการปลูกข้าวหอมมะลิและน่าจะเป็นคู่แข่งที่น่ากลัวในอนาคต ส่วนเขมรและอินเดียก็เริ่มปลูกเช่นเดียวกัน แม้ปัจจุบันจะยังไม่ใช้คู่แข่งก็ตาม

นอกจากนี้ ที่ผ่านมา ปัญหาที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากการนำเอาพันธุ์ไปใช้ แต่เกิดจากการทำให้เกิดความสับสนในข้าวหอมมะลิของไทย ดังกรณีเรื่องข้าวจัสมานของสหรัฐฯ ที่ทำให้คนสับสนว่าเป็นข้าวหอมมะลิของไทย สำหรับเรื่องนี้ประเทศไทยได้ฟ้องร้องไป และล่าสุดคณะกรรมการการค้าสหรัฐฯ (Federal Trade Commission; FTC) ได้รับคำฟ้องของไทยแล้ว โดยเนื้อหาสาระนั้นไทยระบุว่า บริษัทไรซ์เทค ซึ่งเป็นบริษัทที่จดทะเบียนในสหรัฐฯ มีการทำให้เกิดความเข้าใจผิดในกลุ่มผู้บริโภคเกี่ยวกับข้าวหอมมะลิของไทย จากการใช้ชื่อจัสมานในการโฆษณาขายข้าว เพราะมีความหมายสอดคล้องกับคำว่า จัสมินของไทย ทำให้เกิดความสับสนว่า ข้าวจัสมานเป็นข้าวหอมมะลิของไทย ถือว่าบริษัทไรซ์เทคใช้ชื่อสินค้าที่ไม่เป็นธรรม และทำให้เกิดผลกระทบต่อการขายข้าวหอมมะลิของไทย ดังนั้นจะต้องยกเลิกการใช้คำว่า จัสมาน หรือถ้าจะใช้ชื่อนี้ ข้าวที่อยู่ในถุงก็ต้องเป็นข้าวหอมมะลิของไทย (ผู้จัดการ, 5 มิ.ย. 45)

◎ โชนิ่งเกษตร

คณะกรรมการนโยบายและแผนการเกษตร กระทรวงเกษตรฯ ได้เห็นชอบในการกำหนดเขตเศรษฐกิจสำหรับสินค้าเกษตร จำนวน 12 ชนิด ได้แก่ ข้าวนาปี ข้าวนาปรัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง สับปะรดโรงงาน ถั่วเหลือง ยางพารา ทุเรียน ลำไย กาแฟ ปาล์มน้ำมัน และอ้อยโรงงาน โดยให้สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรไปดำเนินการ และนำเสนอ ครม. พิจารณาประกาศต่อไป การกำหนดเขตเศรษฐกิจสินค้าเกษตรดังกล่าว เพื่อที่จะกำหนดว่า พี่แต่ละชนิดควรปลูกจำนวนเท่าไร ในแหล่งไหน โดยมองว่าที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เกษตรกรจะทำการผลิตโดยมีแรงจูงใจจากเรื่องราคารายเดียว ทำให้ทำการผลิตในพื้นที่ไม่เหมาะสม ประสิทธิภาพการผลิตต่ำ จึงแข่งขันในตลาดโลกลำบาก รวมทั้งการกระจายของแหล่งผลิต ทำให้การได้รับบริการถ่ายทอดเทคโนโลยีไม่ทั่วถึง (ไทยรัฐ, 21 พ.ค. 45)

ด้านกรมพัฒนาที่ดินก็ทุ่มงบประมาณ 6 ล้าน เร่งดำเนินโครงการกำหนดการใช้ที่ดินของประเทศ เช่น เขตเกษตรกรรม เขตป่าไม้ เขตทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ เขตชุมชน เขตอุตสาหกรรม เป็นต้น หวังใช้เป็นฐานในการกำหนดกรอบนโยบายการใช้ที่ดินของรัฐ และกำหนดเขตคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรมทั่วประเทศ (ผู้จัดการ, 6 มิ.ย. 45)

๑ เกษตรเร่งตรวจป่า ก่อนประกาศเขตปฏิรูป

สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (สปก.) เปิดเผยว่า สปก. ไม่สามารถประกาศเขตและจัดสรรพื้นที่ทำกิน ให้เกษตรกรได้ตามกำหนด และได้รับการร้องเรียนจากราษฎรกว่า 1,000 ราย ในพื้นที่ 5-6 จังหวัดทั่วประเทศ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่คณะกรรมการกลั่นกรอง ได้เสนอให้มีการทบทวนการจัดสรรพื้นที่ดังกล่าว เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่จะก่อให้เกิดประโยชน์กับเกษตรกรควบคู่กับการรักษาป่า ก่อนจะมีการประกาศเขตพื้นที่ปฏิรูป ซึ่งอยู่ระหว่างการพิจารณาตรวจสอบพื้นที่โดยกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม พื้นที่ที่รอให้มีการประกาศเป็นเขตปฏิรูปที่ดิน มีทั้งหมดขณะนี้ 5,748,361 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ภาคเหนือ 2,751,012 ไร่ ภาคใต้ 494,341 ไร่ ภาคอีสาน 2,035,841 ไร่ และภาคกลาง 467,167 ไร่ ในจำนวนพื้นที่ดังกล่าว ปัจจุบันกำลังรอตรวจสอบสภาพป่ากับกระทรวงวิทย์ พื้นที่ 1,314,328 ไร่ (ผู้จัดการ, 10 มิ.ย. 45)

นอกจากนี้ ส.ป.ก. ก็กำลังอยู่ในขั้นตอนการระดมความคิดเห็นเพื่อแก้ไขร่าง พ.ร.บ.การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 โดยมีประเด็นสำคัญคือ องค์ประกอบของคณะกรรมการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม คณะกรรมการปฏิรูปที่ดินจังหวัด อำนาจหน้าที่การดำเนินงาน การบริหารจัดการที่ดินของรัฐ การพัฒนา การควบคุมสิทธิและการใช้ประโยชน์ในที่ดิน การมีส่วนร่วมของเกษตรกรและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมไปแล้ว 2 ครั้ง เมื่อปี 2519 และ 2532 ซึ่งมุ่งเน้นการปฏิรูปที่ดินในที่ดินของรัฐ เพื่อแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรที่เข้าถือครองที่ดินให้มีสิทธิในที่ดินอย่างถูกกฎหมาย แต่ปัจจุบันสถานการณ์เปลี่ยนไป มีที่ดินของเอกชนที่รกร้างว่างเปลามาก แต่ในที่ดินของรัฐที่จะนำมาปฏิรูปที่ดินนั้น มีราษฎรเข้าถือครองเต็มพื้นที่แล้ว ทั้งที่เป็นเกษตรกรและไม่ใช่ ทำให้ไม่สามารถนำหลักการปฏิรูปที่ดินมาใช้แก้ปัญหาการจัดที่ดินให้กับเกษตรกรผู้ไร้ที่ดินทำกินได้ ดังนั้นการแยกเรื่องการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมและการบริหารจัดการที่ดินของรัฐออกจากกัน จะทำให้สามารถซื้อที่ดินเอกชนมาดำเนินการได้รวดเร็วขึ้น และในการแก้ไขปัญหาที่ดินของรัฐนั้น ควรให้มีการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสมกับศักยภาพพื้นที่ และต้องควบคุมให้เป็นไปตามแผนการใช้ที่ดิน รวมทั้งการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและขนาดการถือครองที่ดิน ตลอดจนการเพิ่มบทบาทให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (ผู้จัดการ, 14 มิ.ย. 45)

๑ พาณิชย์และรอย... พฤติกรรมการค้าที่ไม่เป็นธรรม

รัฐบาลได้ตั้งคณะกรรมการติดตามพฤติกรรมกรรมการแข่งขันการค้าที่ไม่เป็นธรรมขึ้น โดยมีนายเนวิน ชิดชอบ เป็นประธาน ที่ผ่านมา มีการหารือกันในเรื่องค้าปลีก-ค้าส่ง ซึ่งมีการตรวจพบว่า มีการขายลดราคาสินค้าจำนวนมาก และอาจมีการขายต่ำกว่าต้นทุนที่เป็นจริง และที่น่าเป็นห่วงคือ การขายสินค้าเกษตร เช่น ข้าวถุง ที่ห้างค้าส่งตั้งราคาขายต่ำมาก ซึ่งจะมีผลทำให้ราคาข้าวในตลาดของเกษตรกรถูกกดราคาให้ต่ำลง ถ้าเกษตรกรขายข้าวราคาสูงกว่า ก็จะขายไม่ออก สุดท้ายก็ต้องขายให้ห้างค้าส่งเหล่านั้น โดยประทับตราซื้อหรือซื้อห้างนั้นๆ และในที่สุดก็ถูกกำหนดราคาซื้อ เพราะไม่มีอำนาจต่อรองและหาตลาดขายข้าวไม่ได้ จึงเป็นเพียงผู้ผลิตข้าวป้อนให้กับห้างค้าส่งเท่านั้น ซึ่งถ้ามองผิวเผินผู้บริโภคจะได้รับสินค้าราคาถูก แต่ในอนาคตอาจจะเกิดความเสียหาย ทำให้ชาวนาขายข้าวไม่ได้ ส่งผลกระทบต่อประเทศ เมื่ออำนาจอยู่ในมือยักษ์ใหญ่ค้าส่ง ซึ่งมีตัวอย่างให้เห็นว่า เมื่อค้าส่งได้จ้างซัพพลายเออร์ผลิตสินค้าเข้าสู่แบรนด์ หรือซื้อสินค้าของตนเอง ปรากฏว่า ซัพพลายเออร์ก็นายกกิจการเพื่อรองรับออเดอร์ที่ถาโถมเข้ามา แต่สุดท้ายก็ถูกกำหนดมาร์จิ้นหรือกำไรสำหรับค่าการผลิตสินค้าให้แก่ห้างค้าส่ง (ผู้จัดการ, 15 พ.ค. 45)

๑ อบรมครูบัญชีเกษตรอาสา

กรมตรวจบัญชีสหกรณ์จัดโครงการอบรมครูบัญชีเกษตรอาสาทั่วประเทศกว่า 35,000 คน หวังเดินทางไปประชาชนรู้จักการทำบัญชี โดยเมื่อโครงการสร้างครูบัญชีอาสาเสร็จสิ้นลง จะไปประจำอยู่ที่คลินิกบัญชี ณ ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตรประจำตำบลต่างๆ ทั่วประเทศ โดยครูบัญชีเกษตรอาสา จะทำหน้าที่ให้คำ

ปรึกษา ให้ความรู้ และคำแนะนำทางการบัญชีแก่เกษตรกรในท้องถิ่นต่อเนื่องเป็นเวลา 2 ปี คาดหวังว่าจะช่วยให้เกษตรกรพ้นจากภาระหนี้สิน โดยเอาความรู้มาบริหารการเงินของตน ทั้งรายรับ-จ่าย การออม (เดลินิวส์, 24 มิ.ย. 45)

◎ สหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่จับมือสหกรณ์ผู้ผลิตข้าวโพด

กรมส่งเสริมสหกรณ์ ได้รับการสนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนจากกองทุนรวมเพื่อช่วยเหลือเกษตรกร จำนวน 66 ล้านบาทตามโครงการส่งเสริมและช่วยเหลือด้านปัจจัยการผลิต และลดต้นทุนการผลิตไข่ไก่ โดยได้นำไปให้สหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่กู้ยืมไปรับซื้อข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จากสหกรณ์การเกษตรต่างๆ ที่เป็นผู้ผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ โดยไม่ต้องผ่านคนกลาง ซึ่งจะทำให้ซื้อได้ในราคาที่ยุติธรรม เพื่อนำมาจำหน่ายให้สมาชิกได้ การที่กรมส่งเสริมสหกรณ์สนับสนุนให้สหกรณ์ต่างๆ เชื่อมโยงธุรกิจซึ่งกันและกัน ทำให้สหกรณ์ผู้ผลิตข้าวโพดสามารถวางแผนการผลิตได้ล่วงหน้า เพราะมีตลาดรองรับแน่นอน ขณะที่สหกรณ์ผู้เลี้ยงไก่ใช้ก็ซื้อข้าวโพดในราคายุติธรรม (เดลินิวส์, 25 มิ.ย. 45)

◎ ดันเกษตรกรไทยเลิกใช้ปุ๋ยสูตรสำเร็จ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เปิดเผยว่า ที่ผ่านมากเกษตรกรไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ยังมีการใช้ปุ๋ยเคมีไม่ถูกต้อง ทำให้ต้นทุนสูง แต่ผลผลิตน้อยลง และความเป็นจริงแล้ว ปุ๋ยอินทรีย์และปุ๋ยเคมีต้องใช้ควบคู่กันไป ไม่ใช่อย่างที่รัฐทำ คือ มีนโยบายออกมาว่า ไม่ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ปุ๋ยเคมี แต่ให้ใช้ปุ๋ยอินทรีย์หรือปุ๋ยชีวภาพแทน ทั้งๆ ที่ปุ๋ยอินทรีย์มีหน้าที่ในการปรับปรุงคุณภาพดิน แต่ตัวที่ให้ธาตุอาหารคือ ปุ๋ยเคมี แต่ปัญหาคือเกษตรกรมักใช้ปุ๋ยเคมีไม่ถูกต้อง มีการใช้มากเกินไป หรือใช้สูตรเสมอ เช่น 15-15-15 เป็นผลให้เมื่อใช้ไปนานๆ ฟอสฟอรัสจะสะสมในดินมาก เป็นผลให้ธาตุอาหารตัวอื่นขาดแคลน นอกจากนี้ทำให้ไทยต้องเสียเงินจากการนำเข้าปุ๋ยละ 30,000 ล้านบาท และมีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่กลับไม่ได้ประสิทธิภาพ โดยมองว่า ต่อไปควรจะยกเลิกใช้ปุ๋ยเคมีสูตรสำเร็จ แต่เกษตรกรจะต้องใช้ปุ๋ยตามความต้องการของพืชและคุณสมบัติของดิน ซึ่งจะช่วยประหยัดต้นทุนได้ ขณะที่ผลผลิตไม่ได้ลดลง โดยการผลักดันเรื่องนี้กับเกษตรกรได้ร่วมมือกับกรมส่งเสริมการเกษตร ในกลุ่มเกษตรกรสวนผลไม้ และจะขยายไปยังกลุ่มผู้ปลูกข้าวโพด ข้าว อ้อยต่อไป (ผู้จัดการ, 19 พ.ค. 45)

ด้านการผลิต-การแปรรูป และมิติที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม

◎ น้ำลูกยอ

กรณีของพืชพื้นบ้าน สมุนไพร ที่กำลังฮือฮากันมากในขณะนี้คือ น้ำลูกยอ นัยว่ามีฤทธิ์เป็นสารต้านมะเร็งและกระตุ้นระบบภูมิคุ้มกันในร่างกาย สารในยอไปกระตุ้นการสร้างเม็ดเลือดขาว ที่ทำหน้าที่กำจัดเชื้อโรคในร่างกายและสามารถยับยั้งการเจริญเติบโตของเซลล์มะเร็ง ปัจจุบันคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดลและคณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล โดยการสนับสนุนของ สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ทำวิจัยเกี่ยวกับต้นยอที่ปลูกในประเทศไทย และเบื้องต้นพบว่า มีแนวโน้มในเรื่องการกระตุ้นระบบภูมิคุ้มกันได้เป็นที่น่าพอใจ เมื่อทดลองกับคนไข้ในเรื่องภูมิแพ้และโรคทางเดินหายใจ นอกจากนี้ปัจจุบันโรงพยาบาลอภัยภูเบศร จ.ปราจีนบุรี ก็ได้พัฒนาวิธีเตรียมน้ำยอขึ้นมาและได้ผลิตออกขายแล้ว ในขนาด 300 ซี.ซี. ราคา 80 บาท และขนาด 900 ซี.ซี. ราคา 240 บาท รวมทั้งได้ผลิตเป็นแคปซูลส่งไปขายยังออสเตรเลียและญี่ปุ่นด้วย (ผู้จัดการ, 13 พ.ค. 45)

◎ น้ำยาผงกึ่งสำเร็จรูป

จากที่ได้เคยนำเสนอถึงความสำเร็จของนักวิจัยไทยในการวิจัยและพัฒนาเส้นขนมจีนอบแห้งเพื่อการส่งออกเป็นผลสำเร็จ โดยอาจารย์ภาควิชาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการอาหาร ม. เกษตรศาสตร์ โดยการสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ คราวนี้จึงมีการวิจัยต่อเรื่องทำน้ำยาผง น้ำพริกผง น้ำยาปักษ์ใต้ผงขึ้นมา การวิจัยครั้งนี้

ถือเป็นการวิจัยพัฒนาแบบห่วงโซ่ เพื่อให้การบริโภคเป็นไปอย่างครบวงจร ซึ่งที่ผ่านมา ได้มีการอบรมเผยแพร่ด้วย และพบว่า ผู้ผ่านการอบรมได้ไปคิดค้นทำน้ำยาฆ่า น้ำยาแกงไตปลา แกงเขียวหวาน ทำให้เกิดการกินที่หลากหลายขึ้น (ไทยรัฐ, 24 มิ.ย.45)

◎ ไวน์กระชายดำ

ปัจจุบัน พืชสมุนไพรที่มีการตื่นตัวบริโภคกันมาก เพราะเชื่อกันว่า สามารถเพิ่มสมรรถภาพทางเพศ คือ กระชายดำ ทำให้มีการปลูกกันแพร่หลาย โดยเฉพาะในเขตภาคเหนือ ซึ่งหากปริมาณมากก็อาจส่งผลกระทบต่อราคา แต่ด้วยสรรพคุณทางยา จึงน่าจะส่งเสริมการแปรรูปเพื่อให้บริโภคง่ายและมีความหลากหลาย เพราะปกติเวลากิน จะรู้สึกมีรสขื่นๆ ติดอยู่บริเวณโคนลิ้น ซึ่งการบริโภคหรือแปรรูปสามารถทำได้หลายวิธี เช่น กระชายดำแห้งบดเป็นผงบรรจุในของชา นามาชงกินแบบชา หรือกระชายดำแคปซูล ส่วนการบริโภคของชาวบ้านทั่วไปจะนำหัวไปแช่ในเหล้ายาต้องบำรุงกำลัง นอกจากนี้ไวน์กระชายดำก็เป็นอีกทางเลือกของการแปรรูป ซึ่งตอนนี้ทางสถาบันวิจัยและพัฒนาการเกษตร ลำปาง สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลได้พัฒนากรรมวิธีการผลิตขึ้น (อ.อภิชาติ ชิตบุรี) เรียกว่า เครื่องดื่มสมุนไพรกระชายดำ (เดลินิวส์, 14 มิ.ย. 45)

◎ ทดลองปลูกข้าวหอมมะลิเป็นนาปรังสำเร็จ

ข้าวหอมมะลิ 105 ได้ชื่อว่าเป็นข้าวคุณภาพดี และปลูกได้ดีในภาคอีสาน แม้ถึงก้นเห็ดพันธุ์จะมาจากบางคล้า จ.ฉะเชิงเทรา แต่ก็พันธุ์ที่มีความต้านทานต่อโรคใบแห้งได้ปานกลาง และไม่สามารถต้านทานโรคใบไหม้ โรคใบจุดสีน้ำตาล โรคใบไหม้สีเหลืองส้มและโรคจุลินทรีย์ รวมทั้งเพลี้ย หนอน แมลงบางชนิด นอกจากนี้ ในแง่วิชาการ ก็ระบุว่าไม่สามารถปลูกเป็นนาปรังหรือปลูกนอกฤดูได้ จะมีผลกระทบต่อการเจริญเติบโตเพราะแสงไม่พอ แต่ทุกวันนี้ได้มีการทดลองปลูกข้าวหอมมะลิเป็นนาปรังได้แล้ว และได้ผลดี จากการทดลองของเกษตรกรและสหกรณ์อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ

กรกฎาคม-ตุลาคม 2545

ช่วง 3 เดือนที่ผ่านมา เรื่องราวข่าวสารหลักๆ ในแวดวงเกษตร ส่วนหนึ่งยังคงชี้ให้เห็นปัญหาเรื่องการส่งสินค้าเกษตรของบ้านเราในตลาดโลก ว่าต้องเจอกับอุปสรรคอะไร แล้วนโยบายของรัฐไทยพยายามแก้ไขปัญหานั้นอย่างไร ซึ่งในด้านหนึ่งนโยบายรัฐก็พยายามจะช่วยให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางในหลายๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นครัวของโลก เป็นศูนย์กลางการค้าของโลก มีศักยภาพจะเป็นฐานการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์สำคัญของโลก เป็นศูนย์กลางการค้าขาย และอาจจะมียื่นๆ ตามมา ซึ่งหลายๆ เรื่อง บ้านเราก็มีศักยภาพที่จะพัฒนาได้ เพราะมีฐานต้นทุนในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ แต่หลายเรื่องก็ต้องอาศัยนำเข้าความรู้และเทคโนโลยีจากต่างประเทศมาก โดยลืมนึกที่จะหันมาพัฒนาจากภายในของตนเอง ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ของตนเอง เพื่อจะนำมาพัฒนาต่อยอดจากฐานต้นทุนที่มีอยู่ การหวังเพียงเรื่องการส่งออกเพื่อหารายได้เป็นตัวเงินเพียงอย่างเดียว ทำให้คิดแต่จะขายทุกอย่าง โดยลืมนึกที่จะหันกลับมาพัฒนาบนฐานที่สร้างการพึ่งพาตนเองได้ของคนไทย ทำให้เป็นการพัฒนาที่ทำลายต้นทุนฐานลงไปเป็นอันมาก ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ หรือภูมิปัญญาไทย เพราะการพัฒนาที่ผ่านมา ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพที่ตัวคนเท่าที่ควร สิ่งที่เคยภูมิใจว่าเป็นความได้เปรียบของประเทศเรา ถึงวันหนึ่งก็จะมีคนอื่นที่ทำได้และขึ้นมาเป็นคู่แข่ง หรือต่างชาติอาจจะลดอัตราเข้ามาช่วงชิงประโยชน์จากฐานต้นทุนที่เรามี โดยเราไม่รู้ตัวด้วยซ้ำ วันนี้เมื่อโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว เราจึงไม่ค่อยจะเท่าทัน และมีแนวโน้มจะตกเป็นเบี้ยล่าง เพราะเราไม่ได้เตรียมตัวอะไรไว้เท่าที่ควร และมีแต่จะสูญเสียศักยภาพไปได้ง่ายๆ ขณะที่ผลกระทบที่เกิดขึ้นมักจะเกิดขึ้นกับคนยากคนจน คนเล็กคนน้อยในสังคมก่อนเสมอ

ช่วงที่ผ่านมา บริษัทศูนย์วิจัยกสิกรรมไทยเปิดเผยว่า ในปี 2546 คาดว่ามูลค่าการส่งออกสินค้าอาหารไทยจะเพิ่มขึ้นเป็น 10,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ หรือประมาณ 430,000 ล้านบาท แม้การส่งออกสินค้าอาหารยังคงมีแนวโน้มเติบโตอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ดำเนินไปท่ามกลางปัญหานั้นๆ และการทิศทางการส่งออกจะยังไม่สดใส เพราะปริมาณผลผลิตสินค้าเกษตร ซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญในการผลิตสินค้าอาหารในตลาดโลกมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น อันเป็นผลจากนโยบายความมั่นคงด้านอาหาร ทำให้แต่ละประเทศเร่งผลิตอาหารให้เพียงพอกับปริมาณการบริโภคภายในประเทศ ความต้องการในการนำเข้าจึงลดลง ดังนั้นปัญหาการแข่งขันในการส่งออกจะรุนแรงขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการตัดราคาการแข่งขันในการส่งออกสินค้าอาหารหลายประเภท ปัญหาการกีดกันทางการค้า โดยเฉพาะมาตรการด้านสุขอนามัยและสิ่งแวดล้อมที่จะมีความรุนแรงขึ้นด้วย (ผู้จัดการออนไลน์, 15 ต.ค. 45)

กระแสเกษตรอินทรีย์มาแรง... แต่ฝ่ายสนับสนุนต้องช่วยเสริม

ทุกวันนี้เกษตรอินทรีย์เริ่มเข้าสู่การยอมรับของสังคมมากขึ้น เพราะผู้บริโภคคาดหวังถึงอาหารที่ปลอดภัยและสุขภาพที่ดี ในเรื่องนี้ก็มีการดำเนินงานที่น่าสนใจอยู่ไม่น้อย ส่วนหนึ่งก็ดำเนินการเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการด้านนโยบายของรัฐบาลด้วย ที่หันมาส่งเสริมเกษตรแบบผสมผสานและเกษตรอินทรีย์ อันจะเป็นการเพิ่มขีดความสามารถด้านการแข่งขันของภาคเกษตรในตลาดโลกได้ทางหนึ่ง เพราะภาครัฐมองว่า ประเทศไทยน่าจะมีโอกาสในการมีบทบาทนำด้านเกษตรอินทรีย์ของโลก แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ต้องดำเนินการอีกหลายเรื่องไปพร้อมกัน

การดำเนินงานที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ คงหนีไม่พ้นเรื่องการปรับเปลี่ยนการใช้ปุ๋ยเคมี และยากำจัดศัตรูพืช มาสู่การใช้สารชีวภาพ ซึ่งนอกจากจะช่วยให้ระบบนิเวศดินสู่สมดุลแล้ว ยังช่วยลดต้นทุนการผลิต ซึ่งนับเป็นแรงจูงใจอันดับต้นๆ ของการปรับเปลี่ยนมาสู่วิถีของเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรทั่วไปเลยทีเดียว ที่ผ่านมามีการพูดถึงเรื่องการปฏิวัติการใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อลดต้นทุนการผลิต รูปแบบการผลิตพืชปลอดสาร การทำปุ๋ยชีวภาพ การจัดทำแปลงนาสาธิตเกษตรชีวภาพ เป็นต้น ซึ่งในเรื่องนี้ยังเกิดคำถามกับสังคมทั่วไปอีกหลายเรื่องที่ต้องการทำความเข้าใจ เช่น การปลูก

พืชแบบเกษตรอินทรีย์จะมีผลผลิตออกมาได้เป็นจำนวนมากตามที่ตลาดต้องการหรือไม่ และผลผลิตที่ออกมาจะมีคุณภาพที่สามารถทำราคาได้เท่ากับที่ปลูกโดยใช้สารเคมีหรือปุ๋ยเคมีเข้าช่วยหรือไม่

ในส่วนของภาครัฐ หน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องในเรื่องนี้ ด้านกรมส่งเสริมการเกษตร ที่ผ่านมามีการตั้งกรมการ และคณะทำงานในระดับกรมขึ้นมาทำเรื่องการส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ มีกิจกรรมในหลายด้าน เช่น การจัดทำแปลงสาธิตเกษตรอินทรีย์ จัดอบรมนักวิชาการเกษตร ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ในโรงเรียน (โดยให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนในสังกัดกรมสามัญศึกษา จำนวน 1,250 โรงเรียน) การผลิตศัตรูธรรมชาติ ได้แก่ ตัวห้ำ ตัวเบียน การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับน้ำสกัดชีวภาพ ส่งเสริมให้ชุมชนผลิตเมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ยพืชสด ทำโครงการส่งเสริมการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ 3,000 ไร่ และจัดฝึกอบรมการผลิตอาหารที่มีคุณภาพและปลอดภัยโดยวิธีเกษตรอินทรีย์แก่เยาวชนเกษตรที่อยู่ในพื้นที่ของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลทุกจังหวัดทั่วประเทศ

นอกจากนี้เป้าหมายในปี 2546 จะดำเนินการร่วมกับกรมวิชาการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน กรมส่งเสริมสหกรณ์ และสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ผลิตพืชอินทรีย์รวม 8 ชนิด ได้แก่ ข้าว ข้าวโพดฝักอ่อน หน่อไม้ฝรั่ง ขิง พริก กระเจี๊ยบเขียว ผักกินใบและถั่วเหลืองฝักสด ในพื้นที่ 13 จังหวัด พื้นที่ดำเนินการ 82,420 ไร่ มีเกษตรกรเข้าร่วม 17,160 ราย ทั้งนี้เพราะมองว่า ปัจจุบันการซื้อขายสินค้าเกษตรอินทรีย์ในตลาดโลก มีอัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้น แต่ปริมาณสินค้าที่มีอยู่ในตลาดกลับมีเพียงร้อยละ 1 เท่านั้น (เดลินิวส์, 20 สิงหาคม 45)

ในวิถีสู่เกษตรอินทรีย์ มีการพูดถึงเรื่องกระบวนการชีวภาพมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการผลิตปุ๋ยชีวภาพจากวัสดุหรือวัตถุดิบต่างๆ ตลอดจนการควบคุมแมลงศัตรูพืชโดยชีววิธี สำหรับในเรื่องปุ๋ยนั้น มีการใช้วัตถุดิบต่างๆ มากมายมาทำกัน และต้องยอมรับว่า ในช่วง 2-3 ปีมานี้ ความนิยมในการใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพค่อนข้างแพร่หลายและเป็นรูปธรรมส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะเห็นผลชัดเจน พืชมีการเจริญเติบโตดีและผลผลิตมากขึ้น ที่สำคัญไม่มีสารตกค้างที่ท้ออันตรายต่อเกษตรกรและผู้บริโภค และสูตรการทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพก็มีทำกันออกมามากหลายสูตร อาทิ สูตรที่ทำจากพืชสด ผลไม้ หอยเชอรี่ ปลา มูลสัตว์ ขยะในครัว รวมทั้งสูตรรวมมิตร ที่รวมเอาวัตถุดิบหลายๆ ชนิดเข้าด้วยกัน

ทั้งนี้ในแง่ของวิชาการ นักวิชาการเปิดเผยว่า พืชที่ได้รับปุ๋ยหมักชีวภาพ อาจเป็นไปได้หลายลักษณะ เช่น ในแง่ธาตุอาหารที่จำเป็น พืชสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้โดยตรง เพราะปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพมีปริมาณธาตุอาหารที่เป็นประโยชน์ รวมทั้งเป็นการเติมจุลินทรีย์ลงไปดินด้วย ฉะนั้นกิจกรรมต่างๆ ที่ถูกกระทำโดยจุลินทรีย์จะช่วยปรับสภาพแวดล้อมต่างๆ ของดินให้ดีขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่า มีสารเร่งการเจริญเติบโตของพืชที่สำคัญ 3 ชนิด เช่น สาร IAA จะไปกระตุ้นให้รากพืชแข็งแรงและเพิ่มจำนวนมากขึ้น สาร GA หรือจิบเบอเรลลิน จะช่วยกระตุ้นให้พืชแตกตาดีขึ้น รวมทั้งช่วยยืดช่วงผลไม้นิให้ผลร่วงง่าย สารไซโตไคนิน มีความจำเป็นต่อการเกิดตาข้าง เพื่อพัฒนาไปเป็นกิ่งก้านของต้นพืชต่อไป เป็นต้น (เดลินิวส์, 2 ก.ค. 45)

กล่าวเฉพาะสำหรับการนำขยะมาทำปุ๋ย ยังจะเป็นการช่วยลดปัญหาเรื่องขยะล้นด้วย เพราะอย่างเทศบาลขอนแก่นมีขยะมูลฝอยเทศบาลถึง 200 กว่าตัน/วัน ซึ่งกว่า 50 % เป็นเศษอินทรีย์สารที่นำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น เศษผักผลไม้ เศษอาหาร ตลอดจนอินทรีย์สารต่างๆ ดังนั้นเทศบาลนครขอนแก่นจึงมีโครงการคัดแยกเอาขยะอินทรีย์ไปผลิตปุ๋ยหมัก ทั้งในรูปปุ๋ยหมักแห้ง และปุ๋ยน้ำชีวภาพหรือ ปุ๋ยอีเอ็ม แล้วนำผลผลิตที่ได้ไปใช้ในกิจการของเทศบาล และแจกจ่ายฟรีแก่ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ ทั้งนี้ได้ร่วมกับเครือข่ายชุมชนเมืองนครขอนแก่น จัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการทำและใช้ปุ๋ยน้ำชีวภาพแก่ประชาชน ผู้ประกอบการในตลาดสด ครู นักเรียนสังกัดเทศบาล เพื่อเป็นการวางรากฐานให้ประชาชนหันมาใส่ใจเรื่องสิ่งแวดล้อม และเป็นการส่งเสริมให้เป็นตลาดที่น่าซื้อต่อไป (ผู้จัดการออนไลน์, 28 ส.ค. 45)

สำหรับเรื่องปุ๋ยนั้น แม้จะมีความพยายามหันมาใช้ปุ๋ยชีวภาพมากขึ้น แต่สังคมก็ยังมีข้อถกเถียงกันถึงความจำเป็นในการใช้ปุ๋ยเคมี กับการเลิกใช้ไปเลย ซึ่งในความเป็นจริงก็คือ เกษตรกรจำนวนไม่น้อยยังไม่สามารถเลิกใช้ได้ และกลับเป็นปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรใช้กันอย่างฟุ่มเฟือย หรือใช้อย่างไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดการสะสมของธาตุอาหารจาก

ปุ๋ยเคมีบางตัว ที่ไม่ตรงกับความต้องการของดินและพืช เป็นผลให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรสูงขึ้นโดยไม่จำเป็น และเมื่อเวลาผ่านไป ดินยังเสียอีกด้วย

รศ.ดร.พีรเดช ทองอำไพ ผอ.ฝ่ายเกษตร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กล่าวว่า ต้นทุนการใช้ปุ๋ยของเกษตรกรจะอยู่ที่ 20-30 % ของต้นทุนการผลิตทั้งหมด แต่ที่ผ่านมา เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้ปุ๋ยอย่างขาดประสิทธิภาพ ซึ่งในงานวิจัยที่ สกว. สนับสนุน ได้มีการคิดค้นหาทางออกของปัญหา โดยคิดค้น “ชุดตรวจวิเคราะห์ดิน” (โดย ศ.ดร.ทัศนีย์ อัดตะนันท์ จากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์) เพื่อตรวจสอบว่า ดินบริเวณที่จะทำการเพาะปลูกนั้นๆ จะต้องใส่ปุ๋ยใดบ้างในสัดส่วนเท่าใด ซึ่งสามารถตรวจวิเคราะห์ได้ภายใน 30 นาที หากตรวจวิเคราะห์ดินอย่างถูกต้องแล้ว จะทำให้เกษตรกรประหยัดต้นทุนในเรื่องปุ๋ยได้ (ไทยรัฐ, 1 ก.ค. 45) ดังนั้นการรวมกลุ่มของเกษตรกรในหมู่บ้านเดียวกัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเครื่องจักร และการใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น เครื่องตรวจวิเคราะห์ดิน น่าจะเป็นหนทางหนึ่งในการหาหนทางแก้ไขปัญหของเกษตรกร

ในเรื่องชุดตรวจวิเคราะห์ดินนั้น กรมพัฒนาที่ดินก็ได้มีการลงนามในสัญญาจัดซื้อ ว่าจ้างมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ผลิตชุดตรวจสอบดิน วัดค่า N, P, K อย่างง่าย จำนวน 10,000 ชุด เพื่อให้หมอดินอาสา ที่ประจำอยู่ที่ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลทั่วประเทศ ซึ่งมีอยู่ 7,255 ตำบล (ตำบลละ 1 ชุด) นำไปใช้ในการวิเคราะห์สารอาหารในดิน และเลือกใช้ปุ๋ยให้ถูกต้องกับชนิดพืชและดิน โดยทางมหาวิทยาลัยฯ ได้จัดอบรมให้กับเจ้าหน้าที่ของกรมฯ ตามเขตต่างๆ จำนวน 840 คนอีกด้วย เพื่อให้เจ้าหน้าที่นำไปถ่ายทอดให้กับหมอดินอาสาอีกทีหนึ่ง ผลที่คาดว่าจะได้รับคือ ทำให้เกษตรกรทราบว่า ในที่ดินของตัวเองขาดธาตุอาหารที่จำเป็นอะไรบ้าง ซึ่งหากวิเคราะห์ได้ถูกต้อง จะทำให้เกษตรกรลดการสูญเสียการใช้ปุ๋ยได้ถึง 1 ใน 3 ของการใช้ปุ๋ยในภาพรวม ซึ่งคิดเป็นมูลค่า 8,000 ล้านบาท/ปีเลยทีเดียว (ไทยรัฐ, 11 ก.ค. 45)

ทั้งนี้ในในโอกาสที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร จะทรงมีพระชนมพรรษาครบ 50 ปี กรมพัฒนาที่ดิน ยังได้ดำเนิน โครงการคลินิกเกษตรเคลื่อนที่ หรือ “คลินิกดิน” เพื่อให้บริการตรวจสอบวิเคราะห์ดินแก่เกษตรกรและให้คำแนะนำเกี่ยวกับการแก้ปัญหาที่เกิดจากดิน เช่น ดินเสื่อมโทรม ดินเป็นดินทราย ขาดความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น รวมทั้งให้ความรู้และแนะนำวิธีการปรับปรุงบำรุงดินอย่างเหมาะสม โดยภายในคลินิกฯ จะมีการนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (GIS) ข้อมูลดินในระดับตำบล ซึ่งแสดงข้อมูลด้วยระบบคอมพิวเตอร์มาให้บริการด้วย ทั้งนี้ตลอดจนจัดกิจกรรมฝึกอบรมให้คำแนะนำเกี่ยวกับการพัฒนาที่ดินด้านต่างๆ การจัดนิทรรศการ การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ร่วมกับปุ๋ยเคมี ระบบการปลูกพืชตระกูลถั่ว ผลิตภัณฑ์ ระบบการอนุรักษ์ดินและน้ำ การใช้ปุ๋ยพืชสดปรับปรุงบำรุงดิน การทำน้ำหมัก เป็นต้น ทั้งนี้คลินิกฯ จะทำงานร่วมกับศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ซึ่งภาครัฐมองว่า จะเป็นกลไกหนึ่งในการถ่ายทอดเทคโนโลยี เพราะที่ผ่านมา หน่วยงานรัฐเป็นผู้ตัดสินใจให้เกษตรกรว่าจะเข้าสู่กระบวนการผลิตหรือปรับปรุงโครงสร้างการผลิตของตนได้อย่างไร แต่ในปัจจุบันภาครัฐ โดยกระทรวงเกษตรฯ จะทำหน้าที่จัดหาข้อมูลทางวิชาการต่างๆ และปัจจัยการผลิตต่างๆ ให้เกษตรกร ซึ่งถือเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาใหม่ของกระทรวงเกษตรฯ สำหรับในปี 2545 จะออกดำเนินการในพื้นที่ 28 จังหวัดทั่วประเทศ และจะดำเนินการในพื้นที่ที่เหลือ 47 จังหวัด ให้ครบในไตรมาสแรกของปีงบประมาณ 2546 (ผู้จัดการออนไลน์, 11 ก.ค. 45 ; เดลินิวส์, 30 ก.ค. 2545) นอกจากนี้ กรมพัฒนาที่ดินยังมีนโยบายที่จะผลักดันให้หมู่บ้านพัฒนาที่ดินทั่วประเทศ ซึ่งมีอยู่ประมาณ 500 แห่ง ให้เป็นหมู่บ้านเกษตรอินทรีย์ โดยเริ่มจากการใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์น้ำ ในการปรับปรุงดิน ตลอดจนใช้สารสกัดจากพืชในการกำจัดศัตรูพืช เพื่อเป็นหมู่บ้านตัวอย่างให้กับหมู่บ้านอื่นๆ ต่อไป (ไทยรัฐ, 22 ส.ค. 45)

นอกจากเรื่องของปุ๋ยและคุณภาพดินแล้ว การส่งเสริมการเกษตรเพื่อเข้าสู่วิถีเกษตรอินทรีย์ ซึ่งบางคนอาจเรียกว่า เกษตรชีวภาพ หรือแบบชีววิถี การควบคุมศัตรูพืชก็เป็นเรื่องหลักอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งที่ผ่านมา กรมส่งเสริมการเกษตรได้มีการจัดตั้ง สถาบันส่งเสริมเกษตรชีวภาพและโรงเรียนเกษตรกรขึ้น มีฐานะเทียบเท่ากอง และให้มีการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมเกษตรชีวภาพและโรงเรียนเกษตรกร ภายใต้การดูแลของสำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาค รวม 9 ศูนย์คือ ชลบุรี ขัยนาท ราชบุรี เชียงใหม่ พิษณุโลก ขอนแก่น นครราชสีมา สุราษฎร์ธานี และสงขลา ซึ่งต่อมามีการ

เปลี่ยนชื่อศูนย์ดังกล่าวเป็น ศูนย์บริหารศัตรูพืชโดยชีวภาพ มีหน้าที่รับผิดชอบในการส่งเสริมการใช้ชีววิธีที่มีประโยชน์ เช่น ตัวห้ำ ตัวเบียน เชื้อจุลินทรีย์ และพืชที่มีคุณสมบัติควบคุมศัตรูพืชในเขตที่ศูนย์รับผิดชอบ พุดง่าย ๆ คือ ศูนย์ทำหน้าที่ศึกษาเรื่องแมลงศัตรูพืชในเขตพื้นที่รับผิดชอบ แล้วผลิตแมลงที่จะเป็นตัวเข้าทำลายแมลงศัตรูพืชเหล่านั้น เพื่อแจกจ่ายให้เกษตรกรเอาไปปล่อยในแปลงเพาะปลูก (เดลินิวส์, 3 ก.ค. 45) ซึ่งการส่งเสริมแบบชีววิธีตามขบวนการโรงเรียนเกษตรกร ได้มีการส่งเสริมแล้วในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะเขตพื้นที่ภาคกลาง 9 จังหวัด ที่เห็นผลชัดคือ จ.ชัยนาท ซึ่งมีการนำไปใช้กับนาข้าว พืชผัก อ้อย ฝ้าย ทั้งนี้เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้เกษตรกรเข้าไปศึกษา วิเคราะห์ และเรียนรู้ด้วยตนเองจากโรงเรียนเกษตรกร ซึ่งก็คือแปลงนาที่ฝึกให้เกษตรกร เรียนรู้การควบคุมป้องกันและกำจัดศัตรูพืชด้วยชีววิธี หรือใช้แมลงกำจัดแมลงด้วยกันเอง ทำให้ลดการใช้สารเคมี และทำให้ต้นทุนการผลิตลดลง (ไทยรัฐ, 26 ส.ค. 45)

การลดการใช้สารเคมีดังกล่าว ในด้านหนึ่งย่อมเกี่ยวข้องกับมาตรฐานคุณภาพของผลผลิต ซึ่งเรื่องนี้ กระทรวงเกษตรฯ ได้มอบหมายให้กรมวิชาการเกษตรและกรมส่งเสริมการเกษตร ถ่ายทอดความรู้เรื่องการผลิตที่ดีที่เหมาะสม (Good Agricultural Practice; GAP) สู่กลุ่มเกษตรกร โดยเฉพาะเกษตรกรผู้ปลูกผัก ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมกระบวนการผลิตที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ ตั้งแต่การเตรียมพื้นที่ การดูแลรักษา ตลอดจนการเก็บเกี่ยวผลผลิต เนื่องจากที่ผ่านมาพบการตกค้างของสารเคมีในพืชผัก ซึ่งเมื่อเร็วๆ นี้การส่งออกผักกะฉาดของบ้านเราก็มีปัญหาที่ญี่ปุ่น ทั้งนี้เนื่องจากกระทรวงสาธารณสุข แรงงานและสวัสดิการของญี่ปุ่น ประกาศใช้มาตรฐานการควบคุมดูแลการส่งออกพืชผักสดเข้าประเทศญี่ปุ่นอย่างเคร่งครัด ผักกะฉาดถือเป็นสินค้าผักสดรายการที่ 18 ที่ถูกสั่งกักกันและจะต้องตรวจสอบทุกครั้งที่มีการนำเข้า เพราะมีการตรวจพบปริมาณสารเคมีตกค้างเกินมาตรฐานติดต่อกัน ดังนั้นการทำเรื่องมาตรฐานคุณภาพของผลผลิต นอกจากจะเป็นผลดีต่อภาพพจน์และความเชื่อมั่นของผู้บริโภคแล้ว ยังเป็นเงื่อนไขในการสร้างอำนาจแข่งขันกับประเทศอื่นๆ ด้วย (ผู้จัดการออนไลน์, 21 ส.ค. 45) สำหรับการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ที่ผ่านมา กระทรวงเกษตรฯ มีการดำเนินโครงการเรื่องนี้ ในเรื่องการป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน (IPM) ล่าสุด มีความร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลไทยและเดนมาร์ก โดยได้รับความช่วยเหลือด้านงบประมาณส่วนหนึ่งจากองค์กรช่วยเหลือและพัฒนาระหว่างประเทศ (DANIDA) กระทรวงการต่างประเทศ เดนมาร์ก เพื่อดำเนินโครงการส่งเสริมการทำเกษตรที่ดีที่เหมาะสม เพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อม และสนับสนุนให้มีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับพิษของสารกำจัดศัตรูพืช ตลอดจนความปลอดภัยของเกษตรกรและผู้บริโภค หรือที่เรียกว่า IPM DANIDA โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีการใช้สารกำจัดศัตรูพืชปริมาณมาก

นอกจากนี้ ภาครัฐยังมีมาตรการจูงใจให้เกษตรกรหันมาเข้าระบบโซนนิ่ง และผลิตตามมาตรฐาน GAP ด้วยการให้สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ พร้อมประกันราคา ทั้งนี้โดยให้กรมวิชาการเกษตร (ดูเรื่องการผลิตพืช) กรมประมง (ดูเรื่องการผลิตสัตว์น้ำ) และกรมปศุสัตว์ (ดูเรื่องการผลิตสัตว์) ประสานกันจัดทำโมเดลการผลิตสินค้าเกษตรชนิดต่างๆ เพื่อให้เกษตรกรดูเป็นตัวอย่าง พร้อมทั้งจะจัดผู้เชี่ยวชาญลงไปให้การอบรม ซึ่งขณะนี้กรมพัฒนาที่ดินและกรมวิชาการเกษตร ได้ทำโซนนิ่งสินค้าเศรษฐกิจ 12 ตัวหลักเสร็จแล้ว ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง ยางพารา สับปะรด กาแฟ ลำไยทุเรียน กุ้งกุลาดำ กล้วยไม้ ข้าวโพด ปาล์มน้ำมัน และถั่วเหลือง ส่วนการทำมาตรฐาน GAP ก็มีการจัดทำไว้เกือบทุกตัวแล้ว โมเดลการผลิตเหล่านี้จะจัดทำขึ้นตามระบบโซนนิ่ง และ GAP ซึ่งหากเกษตรกรสนใจ กระทรวงเกษตรฯ จะส่งเกษตรกรไปอบรมให้ความรู้ และหลังจากจัดทำโมเดลเสร็จแล้ว ก็จะแจกให้ อบต. ด้วย (ผู้จัดการออนไลน์, 27 ต.ค. 45)

ในเรื่องเกษตรอินทรีย์ นอกจากด้านพืชแล้ว ยังมีการพูดถึงสัตว์อินทรีย์ด้วย เช่น ฟาร์มเปิดอินทรีย์ ซึ่งมีตัวอย่างที่ ต.หนองตำลึง อ.พานทอง จ.ชลบุรี โดยการใช้เอนไซม์จากพืชผสมในน้ำและอาหารให้เปิดกิน ทั้งนี้มีการระบุว่าช่วยลดต้นทุนการผลิต ลดการใช้ยาปฏิชีวนะต่างๆ ทำให้ต้นทุนการผลิตลดลงปีละหลายแสนบาท ช่วยลดปัญหามลพิษ และเป็นผลดีต่อสุขภาพคนและสัตว์ นอกจากนี้ยังพบว่า ปริมาณคลอโรสเตรอลในเปิดก็ลดลง เปิดแข็งแรง ไข่ตก อัตราการตายต่ำ และปัญหากลิ่นก๊าซแอมโมเนียจากขี้เปิดและแมลงรบกวนลดลง (เดลินิวส์, 15 ต.ค. 45)

ในเรื่องการเลี้ยงกุ้งก็เช่นกัน จากปัญหาเรื่องสารตกค้างในกุ้ง ภาครัฐได้มีมาตรการออกมาหลายอย่าง ที่จะแก้ไขปัญหา ทางภาคผู้ประกอบการเองก็พยายามจะช่วยเหลือตนเอง ล่าสุด นายกสมาคมผู้เลี้ยงกุ้งในพื้นที่น้ำจืดได้ทดลองใช้สารสกัดชีวภาพที่ได้จากพืชผักสมุนไพรมาบำบัดในฟาร์มกุ้ง พบว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจ โดยสูตรที่ใช้คือ ใช้แดงกวหรือสับปะรดหมักกับกากน้ำตาล สามารถนำไปใช้บำบัดเลนในพื้นที่บ่อเลี้ยงกุ้ง หรือใช้ฟอกน้ำในบ่อ และเมื่อนำมาหมักกับสมุนไพร กล้วย กระเทียม และมะขามเปียก และนำหมักที่ได้มาผสมในอาหารให้กุ้งกิน ยังช่วยป้องกันและรักษาโรคกุ้งได้อีกด้วย (ไทยรัฐ, 11 ก.ย. 45)

เหล้าพื้นบ้านเฟื่อง

ข่าวที่มาแรงไม่แพ้กระแสเรื่องเกษตรอินทรีย์ก็คือ เหล้าพื้นบ้าน อย่างกรณีภาคอีสานมีการเปิดเผยว่า ตั้งแต่เริ่มอนุญาตให้กลุ่มเกษตรกรจดทะเบียนทำเหล้าพื้นบ้านได้ ตามนโยบายสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนของรัฐบาล เฉพาะ 9 จังหวัดภาคอีสาน ที่อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานสรรพสามิตเขต 3 (นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลฯ อานาจเจริญ ยโสธร ร้อยเอ็ด และชัยภูมิ) มีผู้ขอผลิตถึง 195 ราย โดยผลิตออกสู่ตลาดแล้ว 110 ราย ส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อจำหน่ายนอกพื้นที่ ส่วนการขายในพื้นที่มักเป็นรายย่อยเท่านั้น ซึ่งสามารถเก็บภาษีได้กว่า 10 ล้านบาท โดยจังหวัดที่สามารถเก็บได้สูงสุดคือ บุรีรัมย์ นอกจากนี้มีรายงานข่าวว่า ที่จังหวัดอุบลฯ จังหวัดเดียวมีผู้ขออนุญาต 18 ราย และในจำนวนนี้ได้นำออกขายแล้วกว่าครึ่งหนึ่งที่ขออนุญาต และนับว่าประสบความสำเร็จพอสมควร เพราะพบว่า สุราแช่พื้นบ้านที่ส่งไปขายที่ตลาดภาคกลางและใต้ เช่น ตลาดนักท่องเที่ยวที่ภูเก็ต กลุ่มผู้ผลิตหลายรายผลิตได้ไม่เพียงพอกับออร์เดอร์ สำหรับพื้นที่ของสรรพสามิตเขต 3 ดังกล่าว ได้รับการจัดอันดับด้านการผลิตสุราแช่พื้นบ้านและสุราแช่ผลไม้มาอันดับ 1 ของประเทศ ในจำนวนนี้ จ. บุรีรัมย์ ถือว่ามีผู้ผลิตและจำหน่ายมากที่สุดถึง 40-50 ราย รองลงมาคือ อุบลฯ (ผู้จัดการออนไลน์, 11 ก.ค. 45)

ภายใต้ความคึกคักในเรื่องนี้ ภาพหนึ่งคือการผลิตและจำหน่ายสุราพื้นเมืองกำลังกลายเป็นธุรกิจใหม่สำหรับสหกรณ์หลายแห่ง สิ่งที่เรามักเห็นกันตอนนี้ก็คือ การฝึกอบรมเพื่อให้ชาวบ้านทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกฎหมาย และขั้นตอนในการขออนุญาต การควบคุมปริมาณและคุณภาพผลิตภัณฑ์ ตลอดจนการบริหารองค์กร วิธีการผลิตที่ได้คุณภาพมาตรฐาน เนื่องจากภาครัฐมองว่า ขณะนี้ขั้นตอนการขออนุญาตเพื่อผลิตค่อนข้างง่าย รวมทั้งมีผู้ขออนุญาตผลิตเพื่อออกไปขายต่างประเทศด้วย แต่ไม่ได้รับการอนุญาต เพราะเกรงปัญหาในเรื่องคุณภาพ สำหรับปัญหาที่พบในหลายพื้นที่ ได้แก่ การควบคุมดีกรีที่ผลิตได้ไม่คงที่ ทำให้เก็บไว้ไม่ได้นาน สำหรับการแก้ไขปัญหา นายพันธ์ศักดิ์ วิญญรัตน์ ประธานที่ปรึกษาของนายกฯ ทักษิณ เปิดเผยว่า การส่งเสริมเรื่องนี้อยู่ภายใต้การดำเนินนโยบายโครงการส่งเสริม 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นโครงการที่รัฐบาลผลักดันเพื่อให้ประชาชนระดับรากหญ้าได้มีอาชีพ และใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นมาผลิตสินค้า จนสามารถผลิตคิดค้นในจังหวัดต่างๆ มากกว่า 50 จังหวัด มีผลผลิตจากสินค้าเกษตรพืชท้องถิ่นเป็นวัตถุดิบผลิตไวน์ประเภทต่างๆ หรือสุราแช่พื้นเมือง ซึ่งนับว่าโครงการนี้ประสบผลพอสมควร โดยเฉพาะโครงการผลิตสุราพื้นเมือง สุราผลไม้ โดยผลักดันให้มีการแก้กฎหมายเพื่อให้การผลิตสุราพื้นเมืองถูกต้องตามกฎหมายจากเดิมที่ถูกผูกขาดกับผู้ผลิตรายใหญ่เพียงไม่กี่ราย

ทั้งนี้ที่ผ่านมา นับว่ามีความคึกคัก ในช่วง 7 เดือน (ม.ค.-ก.ค. 45) รัฐเก็บภาษีได้เพิ่ม 51 ล้านบาท ทำให้รัฐมีรายได้จากภาษีสุราพื้นบ้านแบบไม่เคยมีมาก่อน และมีผู้ผลิตสุราพื้นบ้านส่งผลิตภัณฑ์ไปให้ทางสรรพสามิตตรวจสอบและขอใบอนุญาตนับ 1,000 ราย จนเจ้าหน้าที่ตรวจไม่ทัน ล่าสุดเตรียมขยายให้หน่วยงานอื่นๆ ช่วย โดยให้สรรพสามิตไปอบรมให้หน่วยงานอื่น เช่น กรมวิชาการเกษตร กรมวิทยาศาสตร์ สถาบันอาหาร เพื่อจะอำนวยความสะดวกให้กับผู้ยื่นขออนุญาต ที่สำคัญมีนโยบายที่จะผลักดันให้ไทยเป็นศูนย์กลางการดื่มของโลก เพราะไทยมีเปลือกไม้ และผลไม้จำนวนมากที่มีสารธรรมชาติอยู่ในตัว สามารถนำมาผลิตเป็นสุราพื้นเมืองได้ จึงมีแผนที่จะตั้งศูนย์มาตรฐาน มีการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ พร้อมตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลโครงการนี้ โดยมอบหมายให้คณะนักวิชาการจาก

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เข้ามาดูแล ซึ่งที่ผ่านมา มีการก่อตั้งโรงงานหมักและมีโรงงานต้นแบบเกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ด้วย

นายพันธ์ศักดิ์ยังกล่าวอีกว่า เมื่อมีการจดลิขสิทธิ์สุราพื้นเมืองแล้ว อนาคตกำลังดำเนินการผลักดันให้ผู้ผลิตสามารถนำลิขสิทธิ์ที่ตนเองคิดค้นสูตรต่าง ๆ มาใช้ประกอบหลักฐานการกู้เงิน โดยนำวิธีแปลงสิทธิให้เป็นทุนมาใช้ รวมทั้งระบุว่า เรื่องนี้ยังส่งผลต่อธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องตามมา ไม่ว่าจะเป็น ขวดเหล้า จุกก๊อก เครื่องตรวจอุณหภูมิ การจ้างงานต่าง ๆ รวมทั้งราคาข้าวเหนียวที่จะเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งล่าสุดต้องหันไปนำเข้าข้าวเหนียวจากลาวมาใช้ด้วย (ผู้จัดการออนไลน์, 13 ต.ค. 45)

ขบวนการสหกรณ์...หนุนเศรษฐกิจระดับรากหญ้า ก้าวสู่สหกรณ์ยุคใหม่

กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้จัดทำเกณฑ์ชี้วัดคุณภาพสหกรณ์ เพื่อจัดชั้นสหกรณ์ทั่วประเทศ ทั้ง 6,142 แห่ง โดยกำหนดตัวชี้วัด 7 ตัว คือ (1) การปิดบัญชี (2) ไม่มีการทุจริต (3) การมีส่วนร่วมของสมาชิก (4) ทุนเรือนหุ้นและทุนสำรอง (5) ปริมาณธุรกิจ และการชำระหนี้ (6) กิจกรรมสาธารณประโยชน์ และ (7) การใช้เทคโนโลยี ซึ่งได้ออกมาเป็นสหกรณ์ชั้นดี 2,700 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 43.01 ของสหกรณ์ทั้งหมด สหกรณ์ปานกลาง 2,022 แห่ง (ร้อยละ 32.27) และสหกรณ์ที่ต้องปรับปรุง 878 แห่ง (ร้อยละ 14.01) และสหกรณ์ที่ไม่สามารถจัดชั้นได้ 542 แห่ง (ร้อยละ 8.56) เนื่องจากมีข้อบกพร่องต่าง ๆ เช่น หยุดดำเนินการ รอชำระบัญชี ปิดบัญชีไม่ได้ รวมทั้งที่เพิ่งตั้งใหม่ไม่ถึง 1 ปี ซึ่งหลังจากนี้กรมฯ จะมีการกำหนดแบบพัฒนาสหกรณ์ เกี่ยวกับเศรษฐกิจยุคใหม่ เพื่อให้สหกรณ์มีกรอบในการดำเนินงาน โดยสหกรณ์ชั้นดี มุ่งพัฒนาตัวสมาชิก กลุ่ม และสถาบันสหกรณ์เพื่อให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชน เป็นการเพิ่มฐานะทางเศรษฐกิจและคุณภาพทางสังคมของสมาชิก และสร้างเครือข่ายระหว่างสหกรณ์ ส่วนชั้นปานกลาง มุ่งพัฒนาทั้งตัวสมาชิก กลุ่มและสถาบันสหกรณ์ เพื่อให้เกิดการจัดการภายใน การพัฒนาธุรกิจจากการใช้เทคโนโลยีเพื่อให้เป็นสหกรณ์ชั้นดี และสหกรณ์ที่ต้องปรับปรุง ต้องแก้ไขปัญหภายใน และให้กลุ่มสมาชิกมีส่วนร่วมในการบริหารมากขึ้น (ไทยรัฐ, 2 ก.ค. 45)

นอกจากนี้ กรมฯ ยังมีการจัดทำสหกรณ์ต้นแบบ โดยการคัดเลือกสหกรณ์ที่มีขีดความสามารถในการพัฒนาธุรกิจได้ก้าวหน้าในทุกจังหวัดทั่วประเทศ จำนวน 126 สหกรณ์ เพื่อให้เป็นแบบอย่างในการพัฒนาให้กับสหกรณ์ทั่วไปแบบระบบพี่สอนน้อง โดยให้เป็นที่ศึกษาดูงานและเรียนรู้วิธีการทำงานด้านธุรกิจ ว่าทำอย่างไรจึงประสบผลสำเร็จ สหกรณ์ต้นแบบนี้ กรมฯ จะทำการคัดเลือกจากสหกรณ์ที่มีศักยภาพและมีความพร้อมจะพัฒนาไปสู่ระบบสากล โดยกรมฯ จะเข้าไปให้ความรู้และส่งเสริมด้านต่าง ๆ เช่น งบประมาณ การศึกษาอบรมเกี่ยวกับวิธีการสหกรณ์ เทคโนโลยีที่ทันสมัย ส่งเสริมช่องทางการตลาด รวมทั้งการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างสหกรณ์ (เดลินิวส์, 18 ก.ค. 45)

ทั้งนี้ที่ผ่านมา มีการประสานเพื่อนำผลผลิตทางการเกษตรและผลิตภัณฑ์สินค้าสหกรณ์ไปเปิดตัวในต่างประเทศเพื่อขยายตลาด ได้แก่ ข้าวสาร ไม้ผล (กล้วยหอม ส้มโอ มะนาว สับปะรด และมะพร้าวอ่อน) สินค้าหัตถกรรม (เช่น ผลิตภัณฑ์จากทองเหลือง กก กล้วยแฝก กระดาษสา ย่านลิเภา ป่านศรนารายณ์) และผ้าทอต่าง ๆ (เดลินิวส์, 18 ก.ค. 45) สำหรับตลาดภายใน ก็มีการอนุมัติงบกว่า 17 ล้านบาท สร้างศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์เกษตรและสหกรณ์ประจำจังหวัดทั่วประเทศ ซึ่งในปี 2545 จะเปิดได้ 49 แห่ง ใน 47 จังหวัด โดยคัดเลือกทำเลที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ เพื่อเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้าให้กับสมาชิกสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร ทั้งนี้กรมฯ จะเข้าไปแนะนำการวางแผนทางการบริหารธุรกิจ พร้อมทั้งจัดงบประมาณในการเช่าซื้อและตกแต่งสถานที่ และให้ทุนการดำเนินงานระยะแรก นอกจากนี้จะคัดเลือกสหกรณ์ของแต่ละจังหวัดที่มีศักยภาพและความพร้อมเข้ามาบริหารงาน หลังจากนั้นสหกรณ์จะดำเนินการต่อยอดทุนของสหกรณ์เอง โดยกรมฯ ได้วางแนวทางการดำเนินงานให้เป็นไปในลักษณะแฟรนไชส์สหกรณ์ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ใหม่ของสหกรณ์แบบสะดวกซื้อ (ไทยรัฐ, 13 ส.ค. 45)

ขณะนี้ทางสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) ก็มีนโยบายส่งเสริมธุรกิจในรูปแบบสหกรณ์และกลุ่มธุรกิจระดับรากหญ้า โดยเปิดโอกาสให้สหกรณ์ สถาบันเกษตรกรและวิสาหกิจชุมชน ยื่นเรื่องเพื่อขอรับการส่งเสริมการลงทุน ทั้งนี้สหกรณ์จะได้รับสิทธิประโยชน์ด้านภาษี และที่ไม่ใช่ภาษี เช่น สนับสนุนด้านเทคนิคโดยผู้เชี่ยวชาญ การศึกษาดูงาน การส่งเสริมด้านการตลาด รวมทั้งด้านเทคนิคการผลิตและพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นต้น ซึ่งขณะนี้ได้มีการคัดเลือกสหกรณ์ที่มีศักยภาพและความพร้อมจะพัฒนาขอรับการส่งเสริมการลงทุนได้ทันที 2 แห่งคือ ชุมชุมสหกรณ์ชาวสวนปาล์มน้ำมันกระบี่ จำกัด โดยลงทุนโรงงานสกัดน้ำมันปาล์มมูลค่า 270 ล้านบาท และ สหกรณ์การเกษตรเมืองลับแล จำกัด ลงทุนสร้างโรงสีข้าวและไซโล มูลค่า 13 ล้านบาท (เดลินิวส์, 11 ก.ย. 45)

เรื่องขบวนการสหกรณ์นั้น อันที่จริงถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นการรวมกลุ่มของภาคประชาชน เพียงแต่ที่ผ่านมา อาจจะถูกจัดตั้งและไม่เกิดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านอย่างแท้จริง กระบวนการที่ทำก็อาจไม่ได้ทำให้สมาชิกเข้าถึงอุดมการณ์สหกรณ์อย่างที่เราควรจะเป็น ทำให้สหกรณ์ไม่มีความเข้มแข็งเท่าที่ควร ปัจจุบันกรมฯ เลย์ฟงเป้าหมายไปที่กลุ่มเยาวชนสหกรณ์ โดยมีการสนับสนุนการจัดค่ายเยาวชนสหกรณ์ เพื่อที่จะสนับสนุนและปลูกฝังให้เยาวชนก้าวขึ้นมาเป็นสมาชิกสหกรณ์ที่มีประสิทธิภาพ จัดค่ายมีทั้งในลักษณะ ค่ายเยาวชนเปิดโลกทัศน์สหกรณ์ และการจัดอบรมหลักสูตรค่ายเยาวชนสหกรณ์ระดับชาติ เพื่อให้เยาวชนเรียนรู้กิจกรรมธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ร่วมกันทำงานตามหลักการสหกรณ์ ให้เกิดความเอื้ออาทรต่อชุมชน ทั้งนี้เยาวชนที่ผ่านการอบรมสะท้อนว่า ควรมีการจัดอย่างต่อเนื่อง เพราะสิ่งที่เยาวชนต้องการคือโอกาส และต้องการให้มีเวทีเป็นของเยาวชนจริงๆ โดยไม่ต้องผ่านองค์กรใดๆ (ไทยรัฐ, 22 ตุลาคม 2545)

ปศุสัตว์-ประมงไทย ในวังวนของปัญหา...สารตกค้าง

ช่วงที่ผ่านมา ประเทศไทยเรามีปัญหาเรื่องการส่งออกอาหารมาก โดยเฉพาะในผลิตภัณฑ์กุ้งและไก่ เนื่องจากมีปัญหารสตกค้าง ที่ผ่านมามีการดำเนินงานหลายๆ อย่าง เช่น กรมฯ ได้อนุมัติงบ 288 ล้าน โดยจัดสรรให้กรมประมง 169 ล้าน และกรมปศุสัตว์ 118 ล้านบาท เพื่อนำไปใช้แก้ไขปัญหามา เช่น จัดหาเครื่องมือสำหรับใช้ตรวจสอบสารตกค้าง จัดซื้อสารที่ใช้ตรวจสอบสารตกค้างในห้องปฏิบัติการ ซึ่งคาดว่าจะทำให้การทำงานแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้รวดเร็วขึ้น (ไทยรัฐ, 10 ต.ค. 45) ทางด้านกระทรวงเกษตรฯ ก็ได้มอบหมายให้นายเนวิน ชิดชอบ รัฐมนตรีฯ ดำเนินการติดตามตรวจสอบการนำเข้าและจำหน่ายสารคลอแรมฟิโนคอล ในโตรฟูแรนส์ ของผู้ประกอบการที่เหลือให้แล้วเสร็จ นอกจากนี้กระทรวงเกษตรฯ ยังจะเชิญตัวแทนจากประเทศกลุ่มเป้าหมายในการส่งออกสินค้าไก่-กุ้ง อาทิ อียู ญี่ปุ่น สหรัฐฯ มาเยี่ยมชมมาตรฐานฟาร์ม โรงงานแปรรูปอาหารสัตว์ และห้องเย็น เพื่อสร้างความเชื่อมั่นว่า ไทยมีมาตรการแก้ไขปัญหายอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม นอกจากนั้นจะดำเนินการตรวจสอบและรับรองมาตรฐานฟาร์มเลี้ยงเพื่อการส่งออก ที่เกษตรกรได้แจ้งความจำนงค์ขึ้นทะเบียนไว้กับกรมประมงและกรมปศุสัตว์จำนวน 15,000 ฟาร์ม แบ่งเป็นฟาร์มกุ้งของกรมประมง 5,000 ฟาร์ม และฟาร์มไก่ของกรมปศุสัตว์ไทย 10,000 ฟาร์ม โดยฟาร์มที่ผ่านการตรวจสอบ กระทรวงจะมอบชุดตรวจสอบสารปนเปื้อนในอาหารสัตว์ เพื่อนำไปใช้ตรวจสอบ คาดว่าไม่เกินสิ้นปีนี้ อียูจะยกเลิกมาตรการตรวจเข้มไก่-กุ้งไทยอย่างแน่นอน หลังจากนั้นจะมีมาตรการควบคุมป้องกันไม่ให้มีสารต้องห้ามที่ใช้ในการเลี้ยงไก่-กุ้ง เล็ดลอดเข้ามาในประเทศอีก (ผู้จัดการออนไลน์, 7 ต.ค. 45)

เฉพาะกรณีของกุ้ง กรมประมงก็ออกมาตราการเร่งด่วนให้เกษตรกรที่จะจับกุ้งจากบ่อเลี้ยงเพื่อจำหน่าย ต้องแจ้งต่อประมงอำเภอท้องที่ เพื่อออกไปกำกับการจับกุ้ง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อการส่งออก ซึ่งการแจ้งนี้ไม่เกี่ยวข้องกับ การตรวจยาตกค้างแต่ประการใด ทั้งนี้ได้ผ่อนผันให้สถาบันภาคเอกชน เช่น ชมรมผู้ซื้อ-ขายกุ้ง ตลาดกลางกุ้ง ชมรมผู้เลี้ยงกุ้งจังหวัดต่างๆ สามารถออกไปกำกับการจับกุ้งแทนกรมประมงได้ แต่ต้องส่งตัวอย่างลายเซ็นให้กรมประมงไว้เป็นหลักฐานด้วย (เดลินิวส์, 5 ก.ค. 45)

ในด้านต่างประเทศที่มีข่าวออกมาว่า วุฒิสภาสหรัฐฯ ได้นำร่างกฎหมาย Shrimp Importation Financing Fairness Act เข้าสู่สภาผู้แทนราษฎรเพื่อจัดทำเป็นกฎหมาย ทั้งนี้เพื่อช่วยเหลือกลุ่มอุตสาหกรรมกุ้งของสหรัฐฯ ไม่ให้ได้รับผลกระทบจากกุ้งนำเข้าจากต่างประเทศ โดยประเทศที่ตกเป็นเป้าหมายในร่างกฎหมายฉบับนี้ ได้แก่ ไทย เวียดนาม อินเดีย จีน อินโดนีเซีย เอкваดอร์ และบราซิล การผลักดันดังกล่าวเป็นความพยายามของกลุ่มอุตสาหกรรมกุ้งในสหรัฐฯ ที่เรียกร้องให้รัฐบาลกลางสหรัฐฯ ช่วยเหลืออุตสาหกรรมกุ้งภายในประเทศ เพราะทั้ง 7 ประเทศดังกล่าว ส่งออกกุ้งมาสหรัฐฯ ประมาณ 80 % ของการนำเข้า และคิดเป็น 70 % ของกุ้งที่บริโภคในสหรัฐฯ สาระสำคัญของร่างกฎหมายคือ ให้รัฐบาลกลางสหรัฐฯ ยุติการช่วยเหลือทางการเงินกับประเทศเหล่านี้ผ่านทางธนาคารเพื่อการส่งออก ไอเอ็มเอฟ เป็นต้น จนกว่าประเทศเหล่านี้จะลดปริมาณการส่งออกกุ้งมาสหรัฐฯ ทางด้านกระทรวงพาณิชย์ของไทยคาดว่า ร่างกฎหมายฉบับนี้มีโอกาสจะผ่านออกมาเป็นกฎหมายได้น้อย เพราะเหตุผลไม่มีน้ำหนักพอ เนื่องจากกุ้งที่จับได้ในสหรัฐฯ เป็นคนละชนิดกับกุ้งนำเข้า ซึ่งเป็นกุ้งจากฟาร์ม และเพราะการนำเข้ากุ้งเป็นจำนวนมาก ทำให้มีราคาถูกและเป็นผลให้มีการเติบโตของการบริโภคกุ้งในสหรัฐฯ (ผู้จัดการออนไลน์, 15 ตุลาคม 45)

งานนี้เราจะเห็นว่า ต่างคนต่างก็ต้องการปกป้องการค้าภายในประเทศของตน แต่สำหรับบ้านเราก็ไม่น่าจะภูมิใจจนเกินไปนัก ที่เราส่งออกกุ้งไปได้มากมาย เพราะนอกจากจะต้องแข่งในเรื่องราคาแล้ว ต้นทุนในเรื่องสิ่งแวดล้อมที่เราไม่ได้คิดไว้ด้วย อาจทำให้ต้นทุนการผลิตแพงกว่ากำไรที่เราคิดว่าจะได้ก็เป็นได้

ข่าวไทยในสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยน

จากกรณีที่ว่าชาตินำพันธุ์ข้าวหอมมะลิไทยไปวิจัยและนำไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ ซึ่งพบว่า นอกจากสหรัฐฯ และอีก 22 ประเทศแล้ว ล่าสุดกระทรวงพาณิชย์พบว่า มีอีกหลายประเทศที่นำพันธุ์ข้าวจากสถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ (อิตาลี) ไปวิจัย และที่ผ่านมา กรมทรัพย์สินทางปัญญาได้ทำหนังสือถึงอิตาลี ขอให้ส่งรายชื่อประเทศที่อิตาลีได้มอบพันธุ์ข้าวหอมมะลิไทยให้ไป จะต้องแจ้งให้ไทยทราบทั้งหมด เพราะอิตาลีเคยแจ้งว่า ในการส่งมอบพันธุ์ข้าวไปให้ใคร จะมีการเซ็นข้อตกลงรับโอนเชื้อพันธุ์ (Material Transfer Agreement; MTA) ไว้ทุกครั้ง แสดงว่าจะต้องมีหลักฐานชัดเจน และไทยในฐานะเจ้าของพันธุ์ ควรจะรับรู้ว่ามีพันธุ์ข้าวกับใครไปบ้าง ทั้งนี้จะมอบหมายให้สำนักงานส่งเสริมการค้าในต่างประเทศ แจ้งให้ประเทศที่เอาพันธุ์ข้าวไทยไป มาเซ็นข้อตกลง MTA กับไทย โดยจะมีการระบุว่า ประเทศที่เอาพันธุ์ข้าวไทยไป ไม่สามารถเอาพันธุ์หรือผลที่ได้จากพันธุ์ข้าวหอมมะลิไทยไปใช้ในเชิงพาณิชย์ โดยไม่มีการเจรจาเพื่อให้มีการแบ่งปันผลประโยชน์ให้กับไทย สำหรับประเทศที่มีการนำเอาพันธุ์ข้าวของไทยไปจากอิตาลี เช่น ญี่ปุ่น จีน อังกฤษ สหรัฐฯ อินเดีย เป็นต้น โดยส่วนใหญ่เป็นนักวิจัยของมหาวิทยาลัยต่างๆ แต่มาเกิดปัญหาเมื่อนักวิจัยสหรัฐฯ นำเอาพันธุ์ข้าวของไทยไปวิจัย และมีข่าวว่าจะนำไปจดสิทธิบัตร ล่าสุดไทยเตรียมเจรจากับทุกประเทศที่นำเอาพันธุ์ข้าวไปไทยไป ให้มาลงนามใน MTA ทั้งหมด (ผู้จัดการออนไลน์, 2 ก.ค. 45)

ล่าสุดมีรายงานข่าวว่า ทางสหรัฐฯ กำลังเร่งวิจัยและผสมพันธุ์ข้าวหอมมะลิไทย จนได้เป็นข้าวหอมมะลิพันธุ์ใหม่ และนำออกสู่ตลาดโลก รวมทั้งแคนาดา ส่งผลให้ตลาดข้าวหอมมะลิไทยในแคนาดาอาจเสียส่วนแบ่งตลาดให้กับสหรัฐฯ และสร้างความสับสนระหว่างข้าวจัสมินกับข้าวจัสมิน ที่บริษัทไรซ์เทคของสหรัฐฯ นำชื่อ “จัสมิน” ไปจดทะเบียนเครื่องหมายการค้า จนทำให้ผู้บริโภคสับสนว่า ข้าวจัสมิน คือข้าวหอมมะลิของไทย แม้ว่ารัฐบาลไทยจะใช้คำว่า Thai Hom Mali Rice แทน Jasmine Rice ในการส่งออกข้าวหอมมะลิแล้วก็ตาม

นอกจากนี้ มีรายงานข่าวว่า ภาคเอกชนผู้ส่งออกข้าวสนับสนุนให้รัฐบาลไทย ขอนำพันธุ์ข้าว “ซูเปอร์ไรซ์” จากอิตาลี มาปลูก เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน เพราะมีการระบุว่า ให้ผลผลิตมากขึ้นเท่าตัว และต้นทุนการปลูกถูกกว่าข้าวทั่วไป 4 เท่าตัว ขณะนี้อินเดีย และ จีน ได้นำไปทดลองปลูกแล้วประมาณ 2 ปี (ผู้จัดการออนไลน์, 12 ส.ค. 45) ซึ่งเรื่องนี้ ทางกรมวิชาการเกษตร ได้จัดส่งนักวิชาการไปศึกษาการปรับปรุงพันธุ์ข้าวลูกผสมของจีน ที่ระบุว่า ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาพันธุ์ข้าวหอมให้มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของไทย แต่ให้ผลผลิตสูง

กว่า 3-4 เท่า และมีรายงานว่า จีนกำลังขยายพื้นที่ปลูกข้าวลูกผสมพันธุ์นี้ ที่ให้ผลผลิตเฉลี่ยสูงถึง 2 ตันต่อไร่ ในพื้นที่ 150 ล้านไร่ เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับความต้องการด้านอาหารภายในประเทศตามจำนวนประชากรที่สูงขึ้น ทั้งนี้ เพื่อนำความรู้มาวิจัยพันธุ์ข้าวลูกผสมของไทย เพราะคาดว่า การพัฒนาพันธุ์ข้าวหอมของจีน จะส่งผลกระทบต่ออนาคตการตลาดข้าวหอมมะลิไทย เนื่องจากแนวโน้มผลผลิตโดยรวมของข้าวจีนจะเพิ่มขึ้นมากกว่าร้อยละ 50 (ผู้จัดการออนไลน์, 31 ก.ค. 45 ; เดลินิวส์, 18 ก.ย. 45)

ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศ แต่ที่ผ่านมาประสบปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะในเรื่องการตลาด ล่าสุด 5 ประเทศ คือ ไทย อินเดีย ปากีสถาน เวียดนาม จีน ซึ่งมีปริมาณข้าวรวมกันมากถึง 20 ล้านตัน หรือคิดเป็นกว่าร้อยละ 80 ของมูลค่าการส่งออกทั่วโลก ได้มีการประชุมและลงนามความร่วมมือแลกเปลี่ยนข้อมูลค้าข้าวร่วมกันอย่างเป็นทางการ เพื่อลดปัญหาการตัดราคาขายระหว่างกัน คาดว่าจะทำให้ราคาข้าวของแต่ละประเทศโดยรวมสูงขึ้น ในข้อตกลงดังกล่าวยังนำไปสู่การจัดตั้งคณะมนตรีว่าด้วยความร่วมมือค้าข้าวใน 3 ระดับคือ ระดับ รมต. ระดับเจ้าหน้าที่อาวุโส และฝ่ายเลขานุการของแต่ละประเทศ (ผู้จัดการออนไลน์, 9 ต.ค. 45) โดยมีสำนักงานเลขานุการตั้งอยู่ที่ประเทศไทย

สำหรับในบ้านเราเอง ได้มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ข้าว (2545-2549) ซึ่งระบุว่า จะต้องมีการใช้บประมาณถึง 90,000 ล้านบาท แต่เรื่องนี้รัฐบาลได้มีการทบทวนอีกครั้ง เพราะยังมีข้อกังขาในการจัดการและยังถูกท้วงติงอยู่มาก เช่น สมาคมโรงสีข้าวไทยมองว่า บทบาทและงบประมาณที่ใช้ จะให้น้ำหนักกับด้านส่วนประกอบการผลิต เช่น การสร้างไซโลเก็บข้าวเปลือกมากเกินไป แต่ควรหันไปเน้นด้านการตลาดให้มากขึ้น และระบุว่า การปลูกข้าวนาปรังมีมากเกินไปความต้องการและเป็นข้าวคุณภาพต่ำ อีกทั้งนโยบายจ่านำข้าวเปลือกของรัฐบาล ยังมีผลทำให้บิดเบือนและทำลายกลไกตลาด เป็นช่องทางให้เกิดการทุจริตได้ทุกขั้นตอน ซึ่งเป็นผลให้ตลาดข้าวเสียหาย ส่วนภาครัฐ ทางด้านกระทรวงเกษตรฯ เสนอให้ปรับทิศทางการสนับสนุนการเพาะปลูกข้าวในเขตชลประทาน มาสู่ข้าวนาปีในเขตน้ำฝน ซึ่งจะเป็นข้าวคุณภาพดี และควรให้ความสำคัญกับการกำหนดเขตการปลูกข้าวและพันธุ์ข้าวอย่างจริงจัง ส่วนด้านการตลาด ควรมุ่งเน้นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ข้าว ด้วยการลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ (เดลินิวส์, 13 ส.ค. 2545)

ข้าวคราวเรื่องข้าวที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือ การผุดขึ้นของโรงงานสยามอะโรนี ที่สุโขทัย ซึ่งเป็นโรงสีข้าวและโรงงานแปรรูปแป้งจากข้าวญี่ปุ่น มูลค่า 450 ล้านบาท พร้อมเดินเครื่องได้ในเดือนมีนาคม 46 นี้ และตั้งเป้าให้ชาวนาสุโขทัยปลูกข้าวเจ้า-ข้าวเหนียวญี่ปุ่น 1.5 แสนไร่ ป้อนโรงสีในระบบคอนแทรคฟาร์มมิ่ง โดยจะประกันราคารับซื้อเกี่ยวละ 7,000-8,000 บาท ทั้งนี้ทางบริษัท เปิดเผยว่า ได้ทดลองปลูกข้าวพันธุ์เมล็ดสั้นหรือข้าวญี่ปุ่นมาแล้ว 6 ปี และพิสูจน์ให้เห็นว่า ผลผลิตต่อไร่สูงกว่า 100 ถัง เฉลี่ยประมาณ 80 ถังต่อไร่ โดยมีการนำเข้าเมล็ดพันธุ์ข้าวจากญี่ปุ่น ทั้งนี้ผลผลิตที่ได้จะแปรรูปส่งออกไปยังบริษัทคู่ค้าในประเทศญี่ปุ่นทั้งสิ้น ทั้งนี้ในปี 46 มีเป้าหมายปลูกข้าวจำนวน 10,186 ไร่ แยกเป็นพื้นที่สุโขทัย 5,000 ไร่ และอำเภอกูเวียง จ.ขอนแก่น อีก 4,000 ไร่ ซึ่งต้องนำข้าวมาส่งที่สุโขทัย และในปี 2547 จะขยายพื้นที่เพาะปลูกเป็น 116,118 ไร่ และปี 2548 เพิ่มเป็น 158,491 ไร่ (ผู้จัดการออนไลน์, 7 ตุลาคม 2545) ซึ่งเรื่องนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า เครื่องจักรโรงสีที่ใช้เป็นเทคโนโลยีจากญี่ปุ่น รวมทั้งพันธุ์ข้าวก็ต้องนำเข้าจากญี่ปุ่นด้วย ถ้า ชาวนาไทยจะเป็นเพียงชาวนารับจ้าง และลูกจ้างในโรงสีข้าวและโรงผลิตแป้งใช้เท่านั้น

พ.ร.บ. พันธุ์พืช...ใครได้ประโยชน์?

ทางสำนักคุ้มครองพันธุ์พืชแห่งชาติ กรมวิชาการเกษตร ออกมาเปิดเผยว่า ในการดำเนินงานตาม พ.ร.บ.คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 โดยได้มีการยกร่างกฎกระทรวงฉบับต่างๆ ขึ้นรองรับแล้วหลายฉบับ ซึ่งจะครอบคลุม ตั้งแต่การจดทะเบียน การกำหนดค่าธรรมเนียม ตลอดจนหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่จะใช้คุ้มครองทั้งพันธุ์พืชใหม่ พันธุ์พืชพื้น

เมืองทั่วไปและเฉพาะถิ่น พันธุ์พืชป่า สำหรับพันธุ์พืชใหม่ คาดว่าอีกไม่นาน เกษตรกรสามารถนำพันธุ์พืชใหม่มาขอความคุ้มครองได้ เบื้องต้นเปิดให้พืช 4 กลุ่มมาขอสิทธิที่ก่อน ได้แก่ ข้าว อ้อย มะม่วง และกล้วยไม้สกุลหวาย สำหรับพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชป่า ได้ออกกฎกระทรวงเกี่ยวกับเงื่อนไขการอนุญาตเก็บ จัดหา และรวบรวมพันธุ์ รวมทั้งข้อตกลงในการแบ่งปันผลประโยชน์ในการใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชเหล่านี้ และกำหนดระเบียบว่าด้วยการศึกษา ทดลอง วิจัยพันธุ์พืชพื้นเมืองและพันธุ์พืชป่าที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการค้า ส่วนพันธุ์พืชเฉพาะถิ่น ก็มีกฎกระทรวงฯ ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการขึ้นทะเบียนชุมชน รวมทั้งวิธีการและเงื่อนไขการจดทะเบียนรองรับ (ไทยรัฐ, 6 ส.ค. 45)

ขณะที่ในอีกด้านหนึ่ง องค์กรเกษตรภาคประชาชนได้รวมตัวกันยื่นจดหมายคัดค้าน เพราะกลัวมองว่า การประกาศคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ แทนที่จะปกป้องเกษตรกร กลับเป็นการให้อำนาจผูกขาดกับบริษัทเมล็ดพันธุ์ให้ได้รับประโยชน์ไปเต็ม ๆ หากไม่เร่งแก้ไข เกษตรกรจะต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ในการเพาะปลูก ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ของไบโอไทยเปิดเผยว่า พ.ร.บ.คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 เป็นกฎหมายที่รัฐบาลผลักดันให้เกิดขึ้น เพื่อรองรับข้อตกลงเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้า (TRIPs) ของ WTO เมื่อปี 2538 โดยยึดรูปแบบการให้การคุ้มครองตามแบบของสหภาพเพื่อคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ (UPOV) เป็นหลัก แต่ด้วยการเคลื่อนไหวของเกษตรกร องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการเมื่อปี 2540 ทำให้รัฐบาลขณะนั้น ยินยอมให้มีการเพิ่มการคุ้มครองพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป และพันธุ์พืชป่าเข้าไว้ด้วย

อย่างไรก็ตาม ในกฎหมายนี้ มาตราที่ 14 ได้กำหนดให้ รมต.โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ มีอำนาจในการประกาศรายชื่อให้พันธุ์พืชใดเป็นพันธุ์ใหม่ และพันธุ์พืชใดมีความสำคัญต่อความมั่นคงของประเทศ เพื่อปกป้องมิให้เกษตรกรได้รับผลกระทบจากการผูกขาดของบริษัทเมล็ดพันธุ์ แต่การประกาศรายชื่อดังกล่าว ได้รวมเอา ข้าว อ้อย และมะม่วง เข้าไปด้วย ซึ่งพืชทั้ง 3 ชนิด เป็นพืชอาหารและพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญต่อเกษตรกร และถือเป็นการเปิดโอกาสให้บริษัทเมล็ดพันธุ์และเอกชนรายใหญ่ สามารถเข้ามาผูกขาดพันธุ์พืชอีกด้วย เพราะเสมือนเป็นการสร้างกีดกั้นเพื่อเปิดประตูให้กับใครก็ได้ ที่มีความรู้ด้านเทคโนโลยีเข้ามาพัฒนาพันธุ์ จากนั้นก็ใช้กลไกทางการตลาดสร้างพืชเชิงเดี่ยวมาขึ้นทะเบียนพันธุ์ใหม่ขอรับความคุ้มครอง ซึ่งหมายถึงทั้งการผลิต การนำเข้า และส่งออกทั้งหมด ทำให้เกษตรกรไม่สามารถแลกเปลี่ยนและขยายพันธุ์เองได้ แต่จะต้องเสียเงินไปซื้อเมล็ดพันธุ์จากบริษัทยักษ์ใหญ่ต่าง ๆ แทน (ผู้จัดการออนไลน์, 19 ก.ย. 45)

เรื่องพันธุ์พืชกับการตลาดนั้น เป็นเรื่องที่สังคมไทยคงต้องให้ความระมัดระวังและรอบคอบมากขึ้น ในการพิจารณาผลดี-ผลเสีย เพื่อมิให้ตกไปอยู่ในความครอบครองของกลุ่มธุรกิจหรือกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องเดือดร้อน อย่างเมื่อเร็วๆ นี้ ก็มีกรณีที่กลุ่มนักธุรกิจชาวไต้หวันจะเข้ามาขอรับการส่งเสริมการลงทุนในกิจการขยายพันธุ์และเลี้ยงกล้วยไม้ มูลค่า 33,000 ล้านบาท ซึ่งก็ได้รับการคัดค้านจากหลายฝ่ายด้วยผลสรุปว่า จะเป็นผลเสียมากกว่าผลดี เพราะความจริงแล้วประเทศไทยได้ใช้เวลา 50 กว่าปี ในการพัฒนาสายพันธุ์กล้วยไม้ให้มีคุณภาพดี จนสามารถสร้างชื่อเสียงเรื่องการส่งออกไปทั่วโลกได้แล้ว แต่ต่างชาติกลับกำลังจะมาใช้ประเทศไทยเป็นฐานการผลิตเพื่อการส่งออก ซึ่งย่อมจะกระทบทั้งต่อฐานอาชีพและฐานภูมิปัญญาของไทย

การเคลื่อนไหวในเรื่องกล้วยไม้นี้อาจเป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้น ศ.ระพี สาคริก ให้ความเห็นว่า สังคมไทยไม่ควรจะหยุดเพียงกล้วยไม้ แต่น่าจะมีการเข้าไปดูแลในอาชีพเกษตรกลุ่มอื่นๆ ด้วย การตรวจสอบกรณีปัญหานี้ไม่ควรเป็นไปแบบไฟไหม้ฟาง แต่ควรจะต้องมีการวางแผนในระยะยาว ซึ่งในกลุ่มของผู้ประกอบการกล้วยไม้ไทยเองเห็นพ้องกันว่า ควรจะต้องมีการตั้งคณะทำงานติดตามระแวดระวังในระยะยาว เพราะเชื่อว่า จะมีนักลงทุนต่างชาติเข้ามาลงทุนในลักษณะนี้อีกมาก ทางด้านรัฐบาล ตอนนี้ก็ประกาศชัดแล้วว่า จะไม่ให้บีโอไอแก่กลุ่มทุนไต้หวันในกิจการกล้วยไม้ใดๆ ถ้ากลุ่มนักลงทุนยืนยันว่าจะมาลงทุน ก็จะต้องให้คนไทยถือหุ้นในกิจการร้อยละ 51 ต่างชาติร้อยละ 49 แต่ก็จะได้บีโอไอใดๆ (ผู้จัดการออนไลน์, 24 และ 30 กันยายน 2545)

จีเอ็มโอ...กับดักเทคโนโลยี ที่ประเทศไทยไม่เคยตั้งคำถาม

ที่ผ่านมา ประเด็นเรื่องจีเอ็มโอ ยังอยู่ในกระแสที่มีการพูดถึงกันอยู่เป็นระยะๆ ล่าสุด วิทยาลัยการยุติธรรม สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม ได้มีการจัดสัมมนาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยมี รศ.ดร.จักรกฤษณ์ ควรพจน์ อาจารย์ประจำสาขาวิชานิติศาสตร์ ม.สุโขทัยธรรมมาธิราช, คุณวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ ผู้อำนวยการองค์การความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาไทย (ไบโอไทย) และ ดร.จิรากรณ์ กชเสนี ผู้อำนวยการบริหารกรีนพีชเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ร่วมสัมมนา โดยสรุปมีการชี้ให้เห็นว่า กฎหมายไทยไม่เข้มงวดเพียงพอ เปิดช่องให้จีเอ็มโอเข้าสู่สิ่งแวดล้อมได้ง่าย มีเพียง พ.ร.บ.กักพืช พ.ศ. 2507 ที่ปรับปรุงแก้ไข เพื่อควบคุมการนำเข้าพืชดัดแปลงพันธุกรรม 40 รายการ ซึ่งนั่นหมายความว่า หากนำเข้านอกเหนือจากนี้ ก็สามารถทำได้ นอกจากนี้ยังไม่มีกฎหมายควบคุมการปลูกพืช เป็นการเปิดช่องให้มีการลักลอบนำเข้าพืชดัดแปลงพันธุกรรมเข้ามาปลูกโดยไม่สามารถเอาผิดได้ ขณะที่กระทรวงสาธารณสุขซึ่งประกาศติดฉลากผลิตภัณฑ์ที่มีจีเอ็มโอปนเปื้อน ซึ่งจะเริ่มบังคับใช้ในเดือน พ.ค. 46 นี้ แต่กฎหมายที่ประกาศใช้นั้น ก็กำหนดให้ติดฉลากกรณีที่มีการปนเปื้อนเกิน 5 % ใน 3 ส่วนประกอบหลัก เท่ากับกฎหมายนี้ไม่ได้ให้ข้อมูลที่แท้จริงกับผู้บริโภค ที่ต้องการทราบว่ามียูจีเอ็มโอหรือไม่ รวมทั้งควรจะห้ามนำเข้าและใช้ส่วนประกอบจีเอ็มโอในอาหารเด็กและสตรีมีครรภ์ และป้องกันจีเอ็มโอเข้าสู่สิ่งแวดล้อม ฉะนั้นทางที่ดีควรหันมาสนับสนุนเกษตรอินทรีย์ดีกว่า (ผู้จัดการออนไลน์, 9 ก.ย. 45)

นอกจากนี้ มีรายงานข่าวว่า นักวิทยาศาสตร์ที่ปรึกษากรีนพีช สหรัฐฯ ซึ่งเดินทางมาร่วมประชุมประจำปีส่วนการณรงค์ด้านพันธุวิศวกรรมของกรีนพีชทั่วโลก ที่จังหวัดเชียงใหม่เมื่อเร็วๆ นี้ ชี้ว่า ผลทดสอบจีเอ็มโอที่บอกว่าปลอดภัยนั้น เชื่อถือไม่ได้ เพราะภาคเอกชนซึ่งเป็นเจ้าของอาหารจีเอ็มโอเป็นผู้ทดสอบเอง ซึ่งแน่นอนว่า ผลการทดสอบย่อมเป็นไปตามที่เขาต้องการ และการทดสอบมักใช้เวลาสั้นเกินไป ทั้งนี้กรีนพีชพบว่า ผลการศึกษา 11 ชิ้น ที่มีการเผยแพร่ มีถึง 8 ชิ้น ที่ทำการศึกษาเรื่องความปลอดภัยของอาหารจีเอ็มโอในเวลาไม่ถึง 90 วัน ตามที่องค์การอาหารและยาสหรัฐฯ (FDA) กำหนด ทั้งๆ ที่จริงควรใช้เวลาศึกษามากกว่านี้ และยิ่งใช้เวลานานเท่าใดก็ยิ่งดี นั่นหมายความว่า ผู้บริโภคไม่ได้รับการคุ้มครองจากรัฐบาลเลย พร้อมระบุว่า คนอเมริกาเมื่อได้รับทราบข้อเท็จจริง ก็ได้เกิดกระแสเรียกร้องเกี่ยวกับการติดฉลาก มีการเข้าชื่อแสดงความคิดเห็นไปที่รัฐบาลกลางมากมาย นอกจากนี้ เกษตรกรในรัฐแคลิฟอร์เนียก็ปฏิเสธเมล็ดพันธุ์ข้าวสาลีที่ผ่านการตัดต่อพันธุกรรม เพราะไม่ต้องการสูญเสียตลาดข้าวให้กับญี่ปุ่น เหมือนที่เกษตรกรปลูกถั่วเหลืองและข้าวโพดตัดต่อพันธุกรรมที่ต้องสูญเสียตลาดทางการค้าไป สิ่งเหล่านี้แสดงว่า ผู้บริโภคและเกษตรกรอเมริกาเริ่มปฏิเสธจีเอ็มโอมากขึ้น ทั้งๆ ที่อเมริกาเองเป็นผู้ผลิตจีเอ็มโอรายใหญ่ (ผู้จัดการออนไลน์, 21 ก.ค. 45)

ตั้งเมืองยาง : ปฏิรูประบบการพัฒนayangพาราไทย

เมื่อต้นเดือนสิงหาคมที่ผ่านมา ได้มีการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องการปฏิรูประบบการพัฒนayangพาราไทย ที่นครศรีธรรมราช ได้ข้อสรุปถึงยุทธศาสตร์ใหม่ในการปฏิรูประบบyangพาราไทย อาทิ การปฏิรูประบบวิจัยและพัฒนา yang ปฏิรูประบบการตลาด yang โดยผลักดันให้ไทยเป็นศูนย์กลางธุรกิจการค้า yang ผลิตภัณฑ์ yang และผลิตภัณฑ์ไม้ yang พาราของโลกร จัดตั้งองค์การความร่วมมือด้าน yang 3 ประเทศคือ ไทย มาเลเซีย และอินโดนีเซีย เพื่อช่วยรักษาเสถียรภาพราคายาง รวมทั้งการสร้างนิคมอุตสาหกรรมผลิต yang ที่นิคมฯ ฉลุง จ.สงขลา รวมทั้งการตั้งเมือง yang ต้นแบบ ที่ใช้ยางธรรมชาติเป็นหลัก ซึ่งในเมืองนี้จะมีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ถนนลาด yang มะคทายางธรรมชาติ พื้นที่อาคารปูด้วยกระเบื้อง yang เฟอร์นิเจอร์ไม้ yang พารา เชื้ออน yang และใช้จักรยานทั้งเมือง เป็นต้น

ทั้งนี้การประชุมที่ผ่านมาเป็นเพียงข้อสรุปเบื้องต้น จะต้องมีการประชุมและวางแผนระยะกลางและระยะยาว ออกมาอีก แต่ที่ดำเนินการแล้วในขณะนี้คือ การเซ็นสัญญาเปิดบริษัทร่วมทุนระหว่างไทย มาเลเซีย และอินโดนีเซีย ซึ่งทางไทยในฐานะผู้ถือหุ้นใหญ่จะต้องเร่งดำเนินการต่อ เพื่อให้ราคายางดีขึ้น และดึงศูนย์กลางการค้ายางให้กลับมาอยู่ที่ไทย แทนที่จะเป็นสิงคโปร์เช่นในปัจจุบัน เพราะที่ผ่านมา ทั้ง 3 ประเทศ สามารถผลิตยางพาราได้สูงถึงร้อยละ 80 ของโลก แต่ตัดราคากันเองจนเกินไป แต่หลังจากลงนามร่วมทุนกันแล้ว จะมีการปฏิรูปอุตสาหกรรมยางพาราทั้งระบบ โดยจะเพิ่มการแปรรูปอีกร้อยละ 20 ซึ่งถ้าทำได้ ราคายางจะดีขึ้น เพราะยางจะถูกนำมาใช้อีกกว่า 2 แสนตัน (ผู้จัดการออนไลน์, 2 ส.ค. 45)

ล่าสุดได้มีการเรียกประชุมคณะกรรมการกำกับการดำเนิน โครงการนิคมอุตสาหกรรมแปรรูปยางครบวงจร (rubber city) โดยมี ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ เป็นประธาน ซึ่งคาดว่าจะใช้งบประมาณ 1,000 ล้านบาท และดำเนินการแล้วเสร็จในต้นปี 2547 โดยจะดำเนินการนำร่อง 4 ส่วน ได้แก่ โครงการการบริหารจัดการ อาทิ การจัดตั้งสำนักงาน สร้างตลาดค้ายาง การก่อสร้างวิทยาลัยเทคโนโลยีการยาง สร้างศูนย์แสดงสินค้าที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์ยาง โครงการที่สองคือ การสร้างแปลงสาธิตการปลูกยางที่ทันสมัยให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่ดี โครงการที่สามคือ การตั้งโรงงานขนาดใหญ่เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ยางทั้งในและต่างประเทศมาลงทุน และโครงการสุดท้ายคือ การตั้งโรงงานขนาดกลางและย่อมเข้ามาอยู่ในนิคมฯ (ผู้จัดการออนไลน์, 12 ส.ค. 45)

ภาคผนวก ง.

ตัวอย่างงานวิจัยและพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมยั่งยืนของศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร

ประเภท	โครงการวิจัย
งานด้านระบบเกษตรยั่งยืน	• การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวของเกษตรกรในพื้นที่ราบลุ่มเชียงใหม่ โดยใช้ไสอินทรีย์เป็นปุ๋ยพืชสด • การเพิ่มประสิทธิภาพไม้โตเร็วตระกูลถั่วในระบบพืชแซม • การจัดการหญ้าคา (<i>Imperata cylindrica</i>) เพื่อพัฒนาการใช้ที่ดินอย่างถาวรบนพื้นที่สูง • ระบบและกระบวนการที่นำไปสู่วิถีชีวิตที่อิงเกษตรยั่งยืนในภาคเหนือ • ความหลากหลายของพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ • ระบบการผลิตผักไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช • การคัดเลือกชนิดพืชเสริมที่เหมาะสมในระบบเกษตรผสมผสาน • ปรับปรุงพันธุ์มะเขือเทศทนร้อนผลเล็ก • เกษตรกรรมทางเลือกแบบยั่งยืนสำหรับที่ดอนอาศัยน้ำฝน • การคัดเลือก การพัฒนา และการขยายพันธุ์มะม่วงอุตสาหกรรมสายพันธุ์ที่ปรับตัวแล้วบนที่ดอนอาศัยน้ำฝน • พืชตระกูลถั่วบำรุงดินในระบบเกษตรผสมผสานที่มีมะม่วงเป็นพืชหลัก • การคัดเลือกมะม่วงแก้วสายพันธุ์สำหรับที่ดอนอาศัยน้ำฝน • การวิเคราะห์ระบบการใช้ที่ดิน โดยใช้เมทริกซ์วิเคราะห์นโยบาย (PAM) ในพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดเล็ก
งานด้านระบบสนับสนุนการตัดสินใจทางเกษตร	• การประมาณผลผลิตอ้อยโดยใช้คอมพิวเตอร์ • ระบบสนับสนุนการตัดสินใจการผลิตพืช : ข้าวในภาคเหนือ • ระบบสนับสนุนการวางมาตรฐานการอนุรักษ์ดินและน้ำ • ระบบข้อมูลสารสนเทศดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน
งานด้านธุรกิจเกษตรและการจัดการ	• แนวทางยกระดับอุตสาหกรรมแปรรูปพื้นบ้าน • การผลิตและการตลาดผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ • ผลกระทบของนโยบายการเกษตร ต่อความยั่งยืนของภาคเกษตรในประเทศไทย • บทบาทการจ้างงานนอกไร่ในภาคเกษตรในภาคเหนือ

ที่มา : <http://mccweb.agri.cmu.ac.th/mccwwwthai/research>

ภาคผนวก จ.

พื้นที่ดำเนินงานของโครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน (SADP)

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 1 – เชียงใหม่ (สวท.1)

รับผิดชอบในเขตภาคเหนือตอนบน ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ และน่าน สำหรับโครงการ SADP มีพื้นที่ดำเนินงานใน 4 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา และแพร่

พื้นที่ ดำเนินการ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
ปี 2543		
พื้นที่ดำเนินการที่ 1	ต.แม่ทา กิ่ง อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่	1. พัฒนาทดสอบเทคโนโลยีด้านระบบการให้น้ำที่มีประสิทธิภาพในฤดูแล้ง 2. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีด้านระบบการปรับปรุงดิน โดยใช้วัสดุท้องถิ่น เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด 3. พัฒนาทดสอบเทคโนโลยีด้านการควบคุมวัชพืชสำหรับเพาะกล้าและผลิตผักปลอดสารฯ 4. ฝึกอบรมด้านการปรับปรุงบำรุงดินและการทำปุ๋ยหมัก โดยใช้เศษซากพืช
พื้นที่ดำเนินการที่ 2	ต.แม่แฝกใหม่ อ.สันทราย จ.เชียงใหม่	1. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีการเพาะเห็ดอย่างยั่งยืน (เปรียบเทียบเชื้อเลี้ยงและไมยราบยักษ์) 2. พัฒนาการผลิตก้อนเชื้อเห็ดในระบบเกษตรผสมผสาน/ ทุพภิกขภัยใหม่ 3. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีเพื่อการเก็บรักษาดอกเห็ด 4. พัฒนาและทดสอบการผลิตผักปลอดสารโดยชีววิธี 5. จัดฝึกอบรม ศึกษาดูงาน
พื้นที่ดำเนินการที่ 3	ต.หงส์หิน อ.จุน จ.พะเยา	1. ทดสอบเทคโนโลยีการปรับปรุงดินด้วยวัสดุอินทรีย์ 2. ทดสอบการผลิตข้าวเพื่อทำเมล็ดพันธุ์ในระบบข้าวอินทรีย์ 3. ศึกษาความสัมพันธ์ของอายุกล้ากับผลผลิตและการระบาดของโรคแมลง 4. เพิ่มประสิทธิภาพการหมุนเวียนการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในระบบเกษตรอินทรีย์ 5. ทดสอบการปลูกพืชสมุนไพรร่วมระบบข้าวอินทรีย์ 6. จัดฝึกอบรม ศึกษาดูงาน
พื้นที่ดำเนินการที่ 4	ต.สวนเขื่อน อ.เมือง จ.แพร่	1. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีด้านการให้น้ำแบบพ่นฝอยที่มีประสิทธิภาพในช่วงฤดูแล้ง 2. พัฒนาและทดสอบการปรับปรุงดินในสวนยางสดโดยใช้วัสดุท้องถิ่น (อินทรีย์วัตถุ) ร่วมกับปุ๋ยเคมี 3. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีการบริหารจัดการศัตรูยางสดแบบผสมผสาน 4. จัดฝึกอบรม ศึกษาดูงาน
พื้นที่ดำเนินการที่ 5	บ้านน้ำรู ต.เมืองนะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่	1. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีด้านระบบการให้น้ำที่มีประสิทธิภาพสำหรับพืชผักไม้ผลและพืชไร่ในสภาพพื้นที่สูง 2. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีด้านการปรับปรุงดินมาร์ล (ดินต้าง) 3. พัฒนา+ทดสอบเทคโนโลยีด้านการผลิตผักอินทรีย์ (บนที่สูง) และการแปรรูปผลผลิตเกษตร 4. พัฒนาและสาธิตระบบการผลิตข้าวและพืชไร่ที่ดีและเหมาะสม 5. ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน
ปี 2544		
กลุ่มเกษตร พัฒนาอาชีพ ตำบลเมือง นะ	บ้านน้ำรู ต.เมืองนะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่	1. ศึกษาพัฒนาการผลิตผักอินทรีย์ในระบบเกษตรผสมผสาน 2. ศึกษาพัฒนาระบบการผลิตข้าว-ถั่วเหลือง 3. ศึกษาพัฒนาการปรับปรุงดินต้าง 4. ศึกษาพัฒนาการเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรผสมผสาน

พื้นที่ดำเนินการ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
2544 (ต่อ)		
กลุ่มเกษตรกร พัฒนาอาชีพ ตำบลเมือง นะ	บ้านน้ำรู ต.เมืองนะ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่	5. ศึกษาพัฒนาการผลิตมะม่วงแก้วในระบบเกษตรผสมผสาน 6. ฝึกอบรม (การเป็นวิทยากรชาวบ้าน, การแปรรูปผลผลิต, การขยายพันธุ์พืช) 7. การศึกษาดูงาน (การผลิตผักอินทรีย์, การตลาดสมุนไพร) 8. จัดงานวันสาธิต
กลุ่มเกษตรกร ทฤษฎีใหม่ บ้านเจดีย์แม่ ครัว	ต.แม่แฝกใหม่ อ.สันทราย จ.เชียงใหม่	1. ศึกษาทดสอบการใช้ไมรพ่ายักษ์และซีเลียวเป็นวัสดุเพาะเห็ด 2. ศึกษาทดสอบเชื้อเห็ดจากกรมวิชาการเกษตรและเชื้อเห็ดของเกษตรกร 3. ศึกษาพัฒนาการใช้ปุ๋ยชีวภาพในระบบเกษตรผสมผสาน 4. ศึกษาดูงาน (การผลิตเห็ด) 5. ฝึกอบรม (ปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ)
กลุ่มผัก ปลอดสาร พิษ	ต.แม่ทา กิ่ง อ.แม่ออน จ.เชียงใหม่	1. ศึกษาพัฒนาการเพาะกล้า, การผลิตผักอินทรีย์ 2. ศึกษาพัฒนาการปรับปรุงบำรุงดินโดยใช้หินฟอสเฟต 3. ศึกษาพัฒนาระบบน้ำที่มีประสิทธิภาพ (ต่อจากปี 2543) 4. ศึกษาดูงาน 5. จัดงานวันสาธิต 6. ประชุมสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มข้าว อินทรีย์	บ้านศรีจอมแจ้ง ต.หงส์หิน อ.จุน จ.พะเยา	1. ศึกษาพัฒนาการปรับปรุงดินในนาข้าว (นาหลุม, นาดอน) โดยใช้หินฟอสเฟต/ ไตโลไมท์ และพืชตระกูลถั่วที่แตกต่างกัน (โสนอัฟริกัน, ถั่วเขียว, ปอเทือง/ ถั่วพัว) 2. ศึกษาการหมุนเวียนการใช้ทรัพยากรในระบบเกษตรอินทรีย์ โดยทดสอบการผลิตปุ๋ยหมักฟางข้าวปรุงแต่ง 3. ศึกษาพัฒนาการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวอินทรีย์ 4. ศึกษาทดสอบการผลิตเมล็ดพันธุ์ปุ๋ยพืชสด (โสนอัฟริกัน, ถั่วเขียว) 5. ศึกษาพัฒนาการปลูกพืชสมุนไพรในระบบของเกษตรอินทรีย์ 6. ศึกษาการผลิตข้าวอินทรีย์ 7. จัดงานวันสาธิต 8. ศึกษาดูงาน (การผลิตผักพื้นบ้านแบบอินทรีย์, น้ำสกัดชีวภาพ) 9. อบรมน้ำสกัดชีวภาพ 10. จัดงานวันสาธิต
กลุ่มวน เกษตรบ้าน สวนเขื่อน	ต.สวนเขื่อน อ.เมือง จ.แพร่	1. ศึกษาพัฒนาระบบน้ำแบบพ่นฝอยในฤดูแล้ง 2. ศึกษาพัฒนาการปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยอินทรีย์และน้ำสกัดชีวภาพ 3. ศึกษาทดสอบการป้องกันกำจัดศัตรูพืชในสวนยางสดแบบผสมผสาน 4. อบรม (น้ำสกัดชีวภาพ, ปุ๋ยอินทรีย์, การป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบ IPM) 5. ดูงาน (การขยายพันธุ์ยางสด, การจัดการด้านไม้ผล) 6. จัดงานวันยางสด
กลุ่มสวนส้ม เขียวหวาน	บ้านหาดรี ต.วังชิ้น อ.วังชิ้น จ.แพร่	1. ศึกษาทดสอบการฟื้นฟูดินส้มเขียวหวาน โดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ร่วมกับปุ๋ยเคมีและสารปรับปรุงดิน 2. ศึกษาทดสอบการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน 3. ศึกษาพัฒนาระบบการให้น้ำแบบประหยัด 4. ศึกษาดูงาน (การจัดการสวนส้ม) 5. อบรม (การตัดแต่งกิ่ง) 6. งานสาธิตวันส้ม

พื้นที่ดำเนินการ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
เครือข่ายวนเกษตรบ้านป่าแดง	บ้านป่าแดง ต.ซ้อแะ อ.เมือง จ.แพร่	1. ศึกษาพัฒนาระบบน้ำแบบพ่นฝอยในฤดูแล้ง 2. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงดินด้วยปุ๋ยอินทรีย์และน้ำสกัดชีวภาพ 3. ศึกษาทดสอบการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสานในสวนยาง 4. ฝึกอบรม (การทำน้ำสกัดชีวภาพ, ปุ๋ยอินทรีย์, IPM, การขยายพันธุ์ยาง) 5. ศึกษาดูงาน (การจัดการสวนไม้ผล)
กลุ่มเครือข่ายเกษตรอินทรีย์บ้านเกียง	บ้านเกียง ต.แม่ลอย อ.เทิง จ.เชียงราย	1. การปรับปรุงดินในนาข้าวด้วยปุ๋ยอินทรีย์ (นาหลุม : โสนอัฟริกัน, นาดอน : ถั่วเขียว) 2. ศึกษาพัฒนาการผลิตปุ๋ยหมักฟางปรงเต่งในระบบเกษตรอินทรีย์ 3. ศึกษาและพัฒนาการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวอินทรีย์ 4. จัดเวทีเกษตรกร 5. ฝึกอบรม (การป้องกันกำจัดศัตรูข้าว, น้ำสกัดชีวภาพ) 6. ศึกษาดูงาน (น้ำสกัดชีวภาพ)

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 2 – พิษณุโลก (สวพ.2)

รับผิดชอบในเขตภาคเหนือตอนล่าง ครอบคลุมพื้นที่ 7 จังหวัด คือ อุตรดิตถ์ ตาก สุโขทัย กำแพงเพชร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ และพิจิตร สำหรับโครงการ SADP มีพื้นที่ดำเนินงานใน 3 จังหวัด ได้แก่ พิษณุโลก สุโขทัย และพิจิตร

พื้นที่ดำเนินการ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
ปี 2543		
พื้นที่ดำเนินการที่ 1	ต.บึงพระ อ.เมือง จ.พิษณุโลก	1. ทดลองสาธิตการผลิตผักอนามัยปลอดภัยจากสารพิษ 2. ฝึกอบรมและศึกษาดูงานด้านการผลิตผักอนามัย การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การปรับปรุงบำรุงดิน และการบริหารจัดการกลุ่ม
พื้นที่ดำเนินการที่ 2	ต.ท่างาม อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก	1. ทดลองสาธิตรูปแบบเกษตรผสมผสานโดยปลูกพืชไร่แซมไม้ผลและพืชตระกูลถั่ว 2. ฝึกอบรม ศึกษาดูงานด้านการปลูกและขยายพันธุ์ไม้ผล การเกษตรผสมผสานและทฤษฎีใหม่
พื้นที่ดำเนินการที่ 3	ต.ชมพู อ.เนินมะปราง จ.พิษณุโลก	1. ทดสอบเทคโนโลยีการปลูกข้าวโดยวิธีป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน 2. ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยพืชสดในระบบการผลิตข้าวนาดำ 3. ฝึกอบรมเกี่ยวกับการจัดการแมลงศัตรูพืชแบบผสมผสาน ฯลฯ
พื้นที่ดำเนินการที่ 4	ต.ท่าศาลา อ.บางกระทุ่ม จ.พิษณุโลก	1. ทดสอบเปรียบเทียบระบบพืชเพื่อการฟื้นฟูดินที่มีการทำนาแบบต่อเนื่อง 2. จัดฝึกอบรมและศึกษาดูงาน ด้านการปรับปรุงดิน การป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน การจัดการระบบการปลูกข้าว ฯลฯ
กลุ่มเกษตรกร		พื้นที่ดำเนินการ
ปี 2544		
กลุ่มธนาคารผักบ้านมะตูม (เครือข่ายผักปลอดภัยจากสารพิษ)	ต.มะตูม อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก	ศึกษาทดสอบการงอกของเมล็ดผักซีโดยการแช่น้ำอุ่นและแช่น้ำสกัดชีวภาพ
กลุ่มเกษตรกรกาญจนาปลอดสารพิษ (เครือข่ายผักปลอดภัยจากสารพิษ)	ต.หนองบัว อ.ศรีนคร จ.สุโขทัย	ศึกษาทดสอบการงอกของเมล็ดพริกโดยการแช่น้ำอุ่นและแช่น้ำสกัดชีวภาพ
กลุ่มสมุนไพรนาบัว (เครือข่ายผักปลอดภัยจากสารพิษ)	ต.นาบัว อ.นครไทย จ.พิษณุโลก	ศึกษาเปรียบเทียบการปรับปรุงดินโดยใช้และไม่ใช้ปูนขาว เพื่อการปลูกผักกางกึ่ง

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544 (ต่อ)		
กลุ่มชมรมเกษตรธรรมชาติเกษตรล้ำ หลัง (เครือข่ายผักปลอดภัยจาก สารพิษ)	ต.ทับคล้อ อ.ทับคล้อ จ.พิจิตร	ศึกษาเปรียบเทียบการลดอัตราการใช้ปุ๋ยเคมีในการปลูกพริก
กลุ่มผักอนามัยปลอดสารพิษ (เครือข่ายผักปลอดภัยจากสารพิษ)	ต.บึงพระ อ.เมือง จ.พิษณุโลก	1. ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยคอกขี้ไก่ และการใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพในการ ปลูกต้นช่าย 2. ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยคอกขี้ไก่ + น้ำสกัดชีวภาพกับการใช้ปุ๋ยหมัก ชีวภาพแห่งในการปลูกคะน้า
กลุ่มปลูกผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ (เครือข่ายผักปลอดภัยจากสารพิษ)	ต.วัดโบสถ์ อ.วัดโบสถ์ จ.พิษณุโลก	ทดสอบเปรียบเทียบการปรับปรุงดินโดยใช้แกลบดำกับการใช้ปุ๋ยคอกในการ ผลิตผักบุ้ง
กลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่บ้านวัดขวาง (เครือข่ายผักปลอดภัยจากสารพิษ)	ต.บ้านไร่ อ.บางกระทุ่ม จ.พิษณุโลก	ศึกษาทดลองปลูกกระชายขาวในถุงพลาสติกดำในขนาดที่แตกต่างกัน และใช้ วัสดุเพาะปลูกที่แตกต่างกัน - สูตรที่ 1 : มูลสัตว์ + แกลบดำ + ดินร่วน (1:2:1) - สูตรที่ 2 : มูลสัตว์ + แกลบดำ + ดินร่วน (1:5:1)
กลุ่มเกษตรยั่งยืน (เครือข่ายชาวนาน้ำฝน)	ต.ชมพู อ.เนินมะปราง จ. พิษณุโลก	1. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงบำรุงดิน โดยวิธีหว่านข้าวร่วมกับถั่วเขียว อัตรา 5:3 กก. 2. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยหมักชีวภาพ 3. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักจากหอยเชอร์รี่และพืชอื่นๆ 4. ศึกษาทดสอบการใช้สมุนไพรร่วมกับน้ำสกัดชีวภาพเพื่อควบคุมแมลง ศัตรูพืช
กลุ่มทำนาปลอดสารพิษ (เครือข่ายชาวนาน้ำฝน)	ต.วังยาง อ.เนินมะปราง จ. พิษณุโลก	1. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงบำรุงดิน โดยวิธีหว่านข้าวร่วมกับถั่วเขียว อัตรา 5:3 กก. 2. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยหมักชีวภาพ 3. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักจากหอยเชอร์รี่และพืชอื่นๆ 4. ศึกษาทดสอบการใช้สมุนไพรร่วมกับน้ำสกัดชีวภาพเพื่อควบคุมแมลง ศัตรูพืช
กลุ่มเกษตรกรทำนา (เครือข่ายชาวนาน้ำฝน)	ต.นาบัว อ.นครไทย จ. พิษณุโลก	1. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงบำรุงดิน โดยวิธีหว่านข้าวร่วมกับถั่วเขียว อัตรา 5:3 กก. 2. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยหมักชีวภาพ 3. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักจากหอยเชอร์รี่และพืชอื่นๆ 4. ศึกษาทดสอบการใช้สมุนไพรร่วมกับน้ำสกัดชีวภาพเพื่อควบคุมแมลง ศัตรูพืช
กลุ่มชมรมเกษตรธรรมชาติ (เครือข่ายชาวนาน้ำฝน)	ต.ทับคล้อ อ.ทับคล้อ จ.พิจิตร	1. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงบำรุงดิน โดยวิธีหว่านข้าวร่วมกับถั่วเขียว อัตรา 5:3 กก. 2. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยหมักชีวภาพ 3. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักจากหอยเชอร์รี่และพืชอื่นๆ 4. ศึกษาทดสอบการใช้สมุนไพรร่วมกับน้ำสกัดชีวภาพเพื่อควบคุมแมลง ศัตรูพืช
กลุ่มทำข้าว ต.หนองพระ (เครือข่ายชาวนาน้ำฝน)	ต.หนองพระ อ.วังทอง จ. พิษณุโลก	1. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงบำรุงดิน โดยวิธีหว่านข้าวร่วมกับถั่วเขียว อัตรา 5:3 กก. 2. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยหมักชีวภาพ 3. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักจากหอยเชอร์รี่และพืชอื่นๆ 4. ศึกษาทดสอบการใช้สมุนไพรร่วมกับน้ำสกัดชีวภาพเพื่อควบคุมศัตรูพืช

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544 (ต่อ)		
กลุ่มเกษตรกร ต.หนองขอน (เครือข่ายชาวนาน้ำฝน)	ต.หนองขอน อ.เนินมะปราง จ. พิษณุโลก	1. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงบำรุงดิน โดยวิธีหว่านข้าวร่วมกับถั่วเขียว อัตรา 5:3 กก. 2. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยหมักชีวภาพ 3. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักจากหอยเชอรี่และพืชอื่นๆ 4. ศึกษาทดสอบการใช้สมุนไพรร่วมกับน้ำสกัดชีวภาพเพื่อควบคุมแมลงศัตรูพืช
กลุ่มทำไร่ทำงาม (เครือข่ายข้าวในเขตชลประทาน)	ต.ท่างาม อ.วัดโบสถ์ จ. พิษณุโลก	1. ศึกษาทดสอบการผลิตและการใช้น้ำสกัดชีวภาพในการผลิตข้าว 2. ศึกษาทดสอบการใช้สารสกัดสมุนไพรเพื่อควบคุมแมลงศัตรูพืชในนาข้าว 3. ศึกษาทดสอบการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 และหอมมะลิ 105 สำหรับการผลิตแบบนาหว่าน 4. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงดินโดยใช้พืชตระกูลถั่ว (ถั่วเขียว ถั่วพุ่ม ปอเทือง) ไถกลบเป็นปุ๋ยพืชสด 5. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงดินโดยการปลูกถั่วลิสงหมุนเวียนกับระบบข้าว 6. พัฒนาสาธิตการทำปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์/ ปุ๋ยคอก เพื่อใช้ในนาข้าว 7. ศึกษาทดสอบการผลิตข้าวแบบลุ่มตอซัง 8. ฝึกอบรม (น้ำสกัดชีวภาพ, สารสกัดสมุนไพร) 9. ศึกษาดูงาน
กลุ่มเกษตรยั่งยืน (เครือข่ายข้าวในเขตชลประทาน)	ต.ท่าศาลา อ.บางกระพุ่ม จ. พิษณุโลก	1. ศึกษาทดสอบการผลิตและการใช้น้ำสกัดชีวภาพในการผลิตข้าว 2. ศึกษาทดสอบการใช้สารสกัดสมุนไพรเพื่อควบคุมแมลงศัตรูพืชในนาข้าว 3. ศึกษาทดสอบการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 และหอมมะลิ 105 สำหรับการผลิตแบบนาหว่าน 4. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงดินโดยใช้พืชตระกูลถั่ว (ถั่วเขียว ถั่วพุ่ม ปอเทือง) ไถกลบเป็นปุ๋ยพืชสด 5. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงดินโดยการปลูกถั่วลิสงหมุนเวียนกับระบบข้าว 6. พัฒนาสาธิตการทำปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์/ ปุ๋ยคอก เพื่อใช้ในนาข้าว 7. ศึกษาทดสอบการผลิตข้าวแบบลุ่มตอซัง 8. ฝึกอบรม (น้ำสกัดชีวภาพ, สารสกัดสมุนไพร) 9. ศึกษาดูงาน
กลุ่มทำนา (เครือข่ายข้าวในเขตชลประทาน)	ต.นาบัว อ.นครไทย จ. พิษณุโลก	1. ศึกษาทดสอบการผลิตและการใช้น้ำสกัดชีวภาพในการผลิตข้าว 2. ศึกษาทดสอบการใช้สารสกัดสมุนไพรเพื่อควบคุมแมลงศัตรูพืชในนาข้าว 3. ศึกษาทดสอบการปรับเปลี่ยนพันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 และหอมมะลิ 105 สำหรับการผลิตแบบนาหว่าน 4. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงดินโดยใช้พืชตระกูลถั่ว (ถั่วเขียว ถั่วพุ่ม ปอเทือง) ไถกลบเป็นปุ๋ยพืชสด 5. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงดินโดยการปลูกถั่วลิสงหมุนเวียนกับระบบข้าว 6. พัฒนาสาธิตการทำปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์/ ปุ๋ยคอก เพื่อใช้ในนาข้าว 7. ศึกษาทดสอบการผลิตข้าวแบบลุ่มตอซัง 8. ฝึกอบรม (น้ำสกัดชีวภาพ, สารสกัดสมุนไพร) 9. ศึกษาดูงาน (ข้าวลุ่มตอซัง, น้ำสกัดชีวภาพ ฯลฯ)
กลุ่มเกษตรกรผลิตข้าวปลอดสารพิษ (กลุ่มเก่า)	ต.ชมพู อ.เนินมะปราง จ. พิษณุโลก	1. ศึกษาทดสอบเทคโนโลยีน้ำสกัดชีวภาพในการผลิตข้าวปลอดภัยจากสารพิษ 2. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงดินโดยใช้ถั่วเขียวร่วมระบบการผลิตข้าวปลอดภัยจากสารพิษ

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544 (ต่อ)		
กลุ่มเกษตรกรทำนาท่าตาล (กลุ่มเก่า)	ต.ท่าตาล อ.บางกระทุ่ม จ. พิษณุโลก	ศึกษาและทดสอบการปรับปรุงระบบข้าวในเขตชลประทาน โดยใช้พืชตระกูลถั่วปรับปรุงดินและใช้น้ำสกัดชีวภาพร่วมระบบการผลิตข้าว
กลุ่มเกษตรกรทำไร่ท่างาม (กลุ่มเก่า)	ต.ท่างาม อ.วัดโบสถ์ จ. พิษณุโลก	ทดสอบสาธิตระบบเกษตรผสมผสานบนที่ดอนอาศัยน้ำฝน โดยมีไม้ผลแซมด้วยพืชไร่และพืชตระกูลถั่ว

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 3 -ขอนแก่น (สวพ.3)

รับผิดชอบในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ครอบคลุมพื้นที่ 10 จังหวัด คือ เลย ชัยภูมิ หนองบัวลำภู ขอนแก่น อุดรธานี กาฬสินธุ์ มุกดาหาร สกลนคร นครพนม และหนองคาย สำหรับโครงการ SADP มีพื้นที่ดำเนินงานใน 8 จังหวัด

พื้นที่ดำเนินการ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
ปี 2543		
พื้นที่ดำเนินการที่ 1	ต.กุดบาก อ.กุดบาก จ. สกลนคร	1. ทดสอบสาธิตการใช้เทคโนโลยีการผลิตไม้ผลพันธุ์ดีในแปลงเกษตรกร 2. ทดสอบและสาธิตการทำแปลงวนเกษตรกร 3. พัฒนาและสาธิตการจัดการกองทุนพันธุ์ไม้ 4. ฝึกอบรมและศึกษาดูงาน "เกษตรยั่งยืน"
พื้นที่ดำเนินการที่ 2	ต.กกกู่ อ.เมือง จ.เลย	1. ทดสอบเปรียบเทียบการผสมปุ๋ยเคมีใช้เองในสวนยางพารา 2. ฝึกอบรมด้านการปลูกและขยายพันธุ์ไม้ผล 3. ศึกษาดูงานเกี่ยวกับการดูแลสวนยางพารา
พื้นที่ดำเนินการที่ 3	ต.นาหว้า อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น	1. ทดสอบและสาธิตเปรียบเทียบการใช้เครื่องอัดฟางและหญ้า เพื่อทำอาหารสัตว์ในฤดูแล้งและฤดูฝน 2. ทดสอบและสาธิตการทำปุ๋ยคอกอัดเม็ด 3. สาธิตการใช้คอกนิตยาสัตว์ (แบบเหล็ก) 4. ทดสอบและสาธิตการปลูกหญ้าอาหารสัตว์ในแปลงพืช 5. ศึกษาดูงานด้านอาหารสัตว์
พื้นที่ดำเนินการที่ 4	ต.กอนาง อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	1. ทดสอบและสาธิตการสร้างจุดสาธิตการตลาด 2. พัฒนาและสาธิตการจัดการกองทุนปัจจัยการผลิต 3. ศึกษาดูงาน การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ
กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544		
กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาควายไทย	ต.นาหว้า อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น	1. ศึกษาทดลองการทำปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพ 2. ศึกษาเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ (ปุ๋ยคอก, ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพ, น้ำสกัดชีวภาพ) ในนาข้าว 3. ศึกษาดูงาน 4. ฝึกอบรม (การทำน้ำสกัดชีวภาพ, ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพ)
กลุ่มเครือข่ายอินแปง	ต.กุดบาก อ.กุดบาก จ.สกลนคร	1. ศึกษาทดสอบการใช้น้ำสกัดชีวภาพในนาข้าว, พืชไร่ และสวนไม้ผล 2. พัฒนาสาธิตการทำลานถั่วงา 3. ฝึกอบรมการทำน้ำสกัดชีวภาพ 4. หักต้นศึกษาดูงาน

กลุ่ม เกษตรกร	พื้นที่ดำเนิน การ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544 (ต่อ)		
กลุ่ม เกษตรกรทำ สวนกกตุ๋	ต.กกตุ๋ อ.เมือง จ.เลย	1. ศึกษาทดสอบการใช้สารสกัดชีวภาพเพื่อการผลิตผัก 2. ศึกษาทดสอบการปลูกสมุนไพรชีวภาพที่เหมาะสม 3. ฝึกอบรมการผลิตสารสกัดชีวภาพ 4. จัดเวทีเสนาเกษตรกรผู้ปลูกยางพารา
กลุ่มสหกรณ์ การเพาะ เลี้ยงสัตว์น้ำ กอนาง	ต.กอนาง อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	1. ศึกษาทดสอบการเพาะพันธุ์ปลาพื้นเมือง 2. ศึกษาทดสอบการแปรรูปอาหารปลาแบบพื้นบ้าน
เกษตรกร กลุ่มภูมิ ปัญญา เขี้ยว	ต.หนองบัว อ.ภูเรือ จ.เลย	1. ศึกษาทดสอบสารสกัดการผลิตไม้ดอกปลอดภัยจากสารพิษ 2. ศึกษาทดสอบการใช้สารชีวภาพในแปลงไม้ผล 3. ศึกษาทดสอบการใช้สารชีวภาพในแปลงไม้ดอก 4. สนับสนุน-พัฒนาตลาดผลิตภัณฑ์ปลอดสารพิษ 5. ฝึกอบรมเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน
กลุ่ม เกษตรกร ทฤษฎีใหม่	อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์	1. ศึกษาทดสอบการปรับปรุงความอุดมสมบูรณ์ของดิน โดยใช้พืชตระกูลถั่ว 2. ศึกษาทดสอบการใช้สารสกัดชีวภาพและปุ๋ยหมักแห้ง 3. ศึกษาทดสอบการรวบรวมพันธุ์พืชท้องถิ่นเพื่อทำสารสกัดชีวภาพ 4. ฝึกอบรมการทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพ
เกษตรกรรวม ชาติบ้านบัว	อ.เกษตรสมบูรณ์ จ.ชัยภูมิ	1. ศึกษาทดสอบการผลิต-การใช้ปุ๋ยหมัก น้ำหมักจุลินทรีย์ในสภาพพื้นที่นาและพืชผัก เพื่อผลิตผัก ปลอดสารพิษ 2. ศึกษาทดสอบ การทำน้ำสกัดสมุนไพรเพื่อทดแทนสารเคมี 3. พัฒนาการทำร้านค้าชุมชน 4. อบรมเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน
เกษตรกร กลุ่มหนอง วัวขอ	ต.หนองอ้อ อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี	1. ศึกษาทดสอบการปลูกพืชตระกูลถั่วที่ถูกต้องและเหมาะสม 2. ศึกษาทดสอบระบบเกษตรผสมผสาน 3. ศึกษาทดสอบการใช้เศษวัสดุพืชตระกูลถั่วทำปุ๋ยหมัก 4. ศึกษาทดสอบการผลิตถั่วเหลืองฝักสดแบบปลอดสารพิษในสภาพที่ดอน 5. ศึกษาทดสอบการผลิตเมล็ดพันธุ์ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ในรูปของกลุ่ม 6. ศึกษาทดสอบ สารสกัดการทำแปลงรวบรวมพันธุ์พืชสมุนไพรท้องถิ่นเพื่อทำสารสกัดชีวภาพ 7. ศึกษาทดสอบการใช้สารสกัดชีวภาพและปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพในสวนไม้ผลและพืชไร่ 8. จัดทำแปลงสาธิตระบบวนเกษตร 9. ฝึกอบรม (การทำปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพ) 10. ศึกษาฐานด้านเกษตรยั่งยืน 11. จัดเวทีเสวนา
เกษตรกร กลุ่มวน เกษตรบ้าน จัตระเปียบ	บ้านจัตระเปียบ ต.โคกภู อ.ภูพาน จ.สกลนคร	1. ศึกษาทดสอบการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ 2. ศึกษาทดสอบการเพาะกล้าพันธุ์ไม้พื้นบ้านโดยวิธีต่างๆ 3. ทดสอบพัฒนาการแปรรูปผลผลิต 4. ศึกษาฐาน

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 4 –อุบลราชธานี (สวพ.4)

รับผิดชอบในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ครอบคลุมพื้นที่ 9 จังหวัด คือ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี มหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร และอำนาจเจริญ สำหรับโครงการ SADP มีพื้นที่ดำเนินการใน 5 จังหวัด

พื้นที่ดำเนินการ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
ปี 2543		
พื้นที่ดำเนินการที่ 1	ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ. อุบลฯ	1. การทดสอบเปรียบเทียบวิธีการเพาะชำกล้าไม้ดอกและพืชผักพื้นบ้านและพืชสมุนไพรในโรงเรือนเพาะชำ 2. พัฒนา +ทดสอบวิธีการผลิตกล้าพันธุ์เบญจมาศ กล้าพันธุ์ผักพื้นบ้าน-พืชสมุนไพร 3. การวิจัยการปรับปรุงคุณภาพไม้ดอกด้านขนาดดอกและสี ตามความต้องการของตลาด 4. พัฒนา + ทดลองการผลิตสารอินทรีย์ใช้เอง 5. การศึกษาดูงาน+ อบรมการปลูกไม้ดอก และการจัดการเงินทุน
พื้นที่ดำเนินการที่ 2	ต.ทมอ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์	1. พัฒนา +ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตข้าวอินทรีย์ 2. พัฒนา +ทดสอบเทคโนโลยีเพื่อการปรับปรุงดินในระบบการผลิตข้าวอินทรีย์ 3. พัฒนา +ทดสอบเทคโนโลยีเพื่อการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในระบบข้าวอินทรีย์ 4. ฝึกอบรมเรื่องปุ๋ยชีวภาพ การจัดการกลุ่ม + การจัดทำบัญชีอย่างง่าย 5. จัดทัศนศึกษาดูงานด้านการผลิตข้าวอินทรีย์ในเขต อ.มหาชัย และ อ.กุดชุม จ.ยโสธร
พื้นที่ดำเนินการที่ 3	ต.ดินด้า อ.จังหาร จ.ร้อยเอ็ด	1. ทดสอบ+ พัฒนาปุ๋ยอินทรีย์และสารอินทรีย์เพื่อใช้เอง 2. ทดสอบเปรียบเทียบวิธีการขยายพันธุ์พืชพื้นเมือง 3. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตเมล็ดพันธุ์ผัก 4. สนับสนุนการพัฒนากระบวนการเชื่อมโยงของระบบการตลาดท้องถิ่น 5. อบรมให้ความรู้ด้านการจัดทำบัญชีอย่างง่าย และการบริหารจัดการกองทุนหมุนเวียน
พื้นที่ดำเนินการที่ 4	ต.กำแมด อ.กุดชุม จ.ยโสธร	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีเพื่อการปรับปรุงบำรุงดินในระบบข้าวอินทรีย์ 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิในระบบข้าวอินทรีย์ 3. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตพันธุ์ปลาในสภาพท้องถิ่นในระบบกลุ่ม 4. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการเจาะน้ำบาดาลเพื่อการเกษตร 5. ทดสอบ + ศึกษาการปลูกพืชยืนต้นพันธุ์พื้นเมืองหลากหลายชนิดโดยการปลูกบนดินนา 6. ฝึกอบรมให้ความรู้ด้านการจัดทำบัญชีอย่างง่าย
กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544		
เกษตรกรกลุ่มผู้ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ	ต.โนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี	1. การทดสอบเปรียบเทียบวิธีการที่เหมาะสมในการเพาะชำกล้าเบญจมาศในวัสดุเพาะที่แตกต่างกัน 2. ทดสอบการใช้เทคโนโลยีชีวภาพในการผลิตเบญจมาศ โดยใช้ น้ำสกัดชีวภาพ, ปุ๋ยหมักแห้งและสมุนไพรไล่แมลง 3. การทดสอบการปลูกเบญจมาศนอกฤดูในโรงพลาสติก 4. ประชุมเสวนากลุ่มเพื่อติดตามความก้าวหน้า 5. การศึกษาดูงานการปลูกไม้ดอก 6. อบรมให้ความรู้ด้านวิทยาการหลังการเก็บเกี่ยว
กลุ่มเกษตรกรธรรมชาติหนองยอ	ต.กำแมด อ.กุดชุม จ.ยโสธร	1. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีในระบบการผลิตข้าวอินทรีย์โดยใช้ปัจจัยชีวภาพ เช่น น้ำสกัดชีวภาพ ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด 2. พัฒนาทดสอบเทคโนโลยีการปลูกพืชไร่และพืชอินทรีย์หลังนา 3. ทดสอบการผลิตเห็ดชนิดต่าง ๆ โดยใช้ฟางข้าวเป็นวัสดุเพาะ 4. ฝึกอบรมการคัดเลือกพันธุ์ข้าวและการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ 5. ฝึกอบรมการเพาะเห็ด

กลุ่ม เกษตรกร	พื้นที่ดำเนิน การ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544 (ต่อ)		
		6. ศึกษาดูงานการเพาะเห็ดชนิดต่างๆ จากฟางข้าว, การคัดเลือกพันธุ์ข้าวและการเก็บรักษา 7. อบรมการทำบัญชีเงินทุนหมุนเวียน 8. ประชุมเสวนาประจำเดือน + ติดตามงานและสรุปผล
กลุ่มฟาร์ม ผสมผสานมี ร่องสวน	ต.ดินดำ อ.จังหาร จ.ร้อยเอ็ด	1. ทดสอบและสาธิตการใช้ปัจจัยชีวภาพในการผลิตไม้ผล พืชผักและข้าว เช่น น้ำสกัดชีวภาพ ปุ๋ยหมัก แห้งและสมุนไพร 2. ทดสอบการใช้น้ำอ้อยและน้ำตาลในการผลิตน้ำสกัดชีวภาพ 3. ทดสอบการผลิตเบญจมาศและดาวเรืองแซมไม้ผลในร่องสวน 4. อบรมให้ความรู้ด้านการผลิตน้ำสกัดชีวภาพและสารสกัดสมุนไพร 5. อบรมการแปรรูปผลผลิต 6. ศึกษาดูงานด้านการผลิตไม้ผล พืชผัก ข้าว และผลไม้ โดยใช้ปัจจัยชีวภาพ 7. พัฒนาการทำตลาดนัดพืชผักปลอดภัยจากสารพิษทุกวันศุกร์ 8. ประชุมเสวนากลุ่มประจำเดือน + ติดตามงาน + สรุปผลงาน
กลุ่มเกษตร ธรรมชาติ สุรินทร์พื้นที่ ทมอ	ต.ทมอ อ.ปราสาท จ.สุรินทร์	1. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีการผลิตข้าวอินทรีย์ โดยใช้ปัจจัยชีวภาพ ได้แก่ สมุนไพร ปุ๋ยหมักแห้ง ปุ๋ยพืชสด 2. ฝึกอบรมเรื่อง การทำน้ำสกัดชีวภาพและน้ำสกัดสมุนไพร 3. จัดทัศนศึกษาดูงานด้านการผลิตข้าวอินทรีย์ โดยใช้ปัจจัยชีวภาพ 4. อบรมให้ความรู้ด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวบริสุทธิ์ 5. ประชุมเสวนากลุ่มประจำเดือน + สรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มวน เกษตรพึ่งตน เองป่าชุมชน โนนใหญ่	ต.เสียว, ต.อีเข กิ่งอ.โพธิ์ศรี สุวรรณ จ.ศรีสะเกษ	1. ทดสอบสาธิตการเสริมสร้างความหลากหลายทางชีวภาพด้วยพันธุ์พืชพื้นบ้านในแนวเขตป่าชุมชน 2. ทดสอบสาธิตการปลูกไม้ป่า ผักพื้นบ้าน และพืชสมุนไพรแซมในเขตป่าชุมชน 3. ทดสอบสาธิตการปลูกไม้ป่าผสมผสานไม้ผล พืชผัก และหม่อนที่เหมาะสมบนคันสระน้ำหรือคันนา 4. ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยเคมีในนาข้าวกับการใช้ปุ๋ยหมักแห้งและปุ๋ยพืชสดในนาข้าว 5. จัดฝึกอบรมการขยายพันธุ์พืช 6. จัดฝึกอบรมการพัฒนาหม่อนไหม 7. จัดฝึกอบรมการใช้น้ำสกัดชีวภาพ 8. จัดฝึกอบรมการเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืด 9. ศึกษาดูงานด้านการพัฒนาระบบวนเกษตร การผลิตไม้ผล, ข้าว และการผลิตผักปลอดสารพิษ 10. ประชุมเสวนากลุ่มประจำเดือนเพื่อติดตามความก้าวหน้าและสรุปผลงาน

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 5 –ชัยนาท (สวท.5)

รับผิดชอบในเขตภาคกลาง ครอบคลุมพื้นที่ 19 จังหวัด คือ ชัยนาท กาญจนบุรี นครนายก นครปฐม นครสวรรค์ นนทบุรี ปทุมธานี พระนครศรีอยุธยา เพชรบุรี ราชบุรี ลพบุรี สมุทรปราการ สมุทรสาคร สระบุรี สิงห์บุรี สุพรรณบุรี อ่างทอง อุทัยธานี สำหรับโครงการ SADP มีพื้นที่ดำเนินงานใน 7 จังหวัด

พื้นที่ดำเนินการ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
ปี 2543		
พื้นที่ดำเนินการที่ 1	กลุ่มโรงเรียนเกษตรกรบ้านหลั่น ต.ท่าฉนวน อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท	"กลุ่มเครือข่ายการผลิตข้าวในเขตชลประทาน" 1. พัฒนา สาธิต และขยายผลเทคโนโลยีการผลิตข้าว โดยเปรียบเทียบเทคนิคการเตรียมดิน + อัตราการใช้เมล็ดพันธุ์ 2. ทดลองเปรียบเทียบการลดการใช้ปุ๋ยเคมีในนาข้าวโดยใช้ปุ๋ยเคมี + ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ 3. ทดลองวิธีการใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพในนาข้าว 4. การป้องกันกำจัดศัตรูข้าวแบบผสมผสาน (IPM) 5. จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างกลุ่ม 6. จัดอบรมศึกษาดูงานทั้งใน-นอกสถานที่ "กลุ่มผลิตผักปลอดสาร" 1. ทดลองเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้ง + ปุ๋ยเคมี + น้ำหมักชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงในพืชผักกินผล 2. ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งอย่างเดียว + น้ำหมักชีวภาพ+ น้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง ในการผลิตผักกินผล
พื้นที่ดำเนินการที่ 2	ต.เชิงกลัด อ.เชิงกลัด จ.สิงห์บุรี	"กลุ่มเกษตรกรทำสวนเชิงกลัด" (ข้าว) 1. พัฒนา สาธิต และขยายผลเทคโนโลยีการผลิตข้าว โดยเปรียบเทียบเทคนิคการเตรียมดิน + อัตราการใช้เมล็ดพันธุ์ 2. ทดลองเปรียบเทียบการลดการใช้ปุ๋ยเคมีในนาข้าวโดยใช้ปุ๋ยเคมี + ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ 3. ทดลองวิธีการใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพในนาข้าว 4. การป้องกันกำจัดศัตรูข้าวแบบผสมผสาน (IPM) 5. จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างกลุ่ม 6. จัดอบรมศึกษาดูงานทั้งใน-นอกสถานที่
พื้นที่ดำเนินการที่ 3	ต.เชิงกลัด อ.เชิงกลัด จ.สิงห์บุรี	"กลุ่มเชิงกลัดพัฒนาสามัคคี" (ข้าว) 1. พัฒนา สาธิต และขยายผลเทคโนโลยีการผลิตข้าว โดยเปรียบเทียบเทคนิคการเตรียมดิน + อัตราการใช้เมล็ดพันธุ์ 2. ทดลองเปรียบเทียบการลดการใช้ปุ๋ยเคมีในนาข้าวโดยใช้ปุ๋ยเคมี + ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ 3. ทดลองวิธีการใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพในนาข้าว 4. การป้องกันกำจัดศัตรูข้าวแบบผสมผสาน (IPM) 5. จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างกลุ่ม 6. จัดอบรมศึกษาดูงานทั้งใน-นอกสถานที่
พื้นที่ดำเนินการที่ 4	ต.เนินขาม อ.เนินขาม จ.ชัยนาท	1. ฝึกอบรมและศึกษาดูงาน (นอกและในพื้นที่) สำหรับสมาชิกเก่าและใหม่ของเครือข่ายปทุมชนน "การจัดการปทุมชนนและการป้องกันไฟป่า" 2. ฝึกอบรมการสำรวจป่าและการจัดทำแผนที่อย่างมีส่วนร่วม (ร่วมกับ RECOFTC) 3. ฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ "การแปรรูปผลผลิตเกษตรและสมุนไพรเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิต" 4. ทดสอบและสาธิตเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยเคมีกับปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพในแปลงอ้อยและมันสำปะหลัง 5. ทดสอบและสาธิตเทคโนโลยีเกษตรผสมผสานบนสภาพที่ดอนน้ำฝน 6. ทดสอบและสาธิตเทคโนโลยีการทำน้ำหมัก โดยใช้เศษเหลือจากฟาร์มเพื่อใช้ในฤดูฝนและฤดูแล้ง

พื้นที่ดำเนินการ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
ปี 2543 (ต่อ)		
พื้นที่ดำเนินการที่ 5	อ.ด่านมะขามเตี้ย จ.กาญจนบุรี	<u>"กลุ่มชมรมพืชผักและผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพ"</u> - ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งอย่างเดียว + น้ำหมักชีวภาพ+ น้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง ในการผลิตผักกินใบ - ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งอย่างเดียว + น้ำหมักชีวภาพ+ น้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง ในการผลิตผักกินผล
พื้นที่ดำเนินการที่ 6	อ.ไพศาลี จ.นครสวรรค์	- ฝึกอบรมและศึกษาดูงาน (นอกและในพื้นที่) สำหรับสมาชิกเก่าและใหม่ของเครือข่ายปทุมชนฯ "การจัดการปทุมชนและการป้องกันไฟป่า" - ฝึกอบรมการสำรวจป่าและการจัดทำแผนที่อย่างมีส่วนร่วม (ร่วมกับ RECOFTC) - ฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ "การแปรรูปผลผลิตเกษตรและสมุนไพรเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิต" - ทดสอบและสาธิตเทคโนโลยีเกษตรผสมผสานบนสภาพที่ดอนน้ำฝน
พื้นที่ดำเนินการที่ 7	อ.โคกสำโรง จ.ลพบุรี	<u>"กลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษน้ำทิพย์"</u> ร่วมกับ อ.สมหมาย หนูแดง - ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้ง + ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง เพื่อลดการใช้สารเคมีในผักกินใบ - ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งอย่างเดียว + น้ำหมักชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง - ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้ง + ปุ๋ยเคมี+น้ำหมักชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง ในพืชผักกินผล
พื้นที่ดำเนินการที่ 8	ต.น้ำรอบ ต.ระบำ อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี	- ฝึกอบรมและศึกษาดูงาน (นอกและในพื้นที่) สำหรับสมาชิกเก่าและใหม่ของเครือข่ายปทุมชนฯ "การจัดการปทุมชนและการป้องกันไฟป่า" - ฝึกอบรมการสำรวจป่าและการจัดทำแผนที่อย่างมีส่วนร่วม (ร่วมกับ RECOFTC) - ฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ "การแปรรูปผลผลิตเกษตรและสมุนไพรเพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิต" - ทดสอบและสาธิตเทคโนโลยีเกษตรผสมผสานบนสภาพที่ดอนน้ำฝน - ทดสอบสาธิตการเลี้ยงหมูป่าในระบบเกษตรผสมผสานในแนวเขตพื้นที่กันชน
พื้นที่ดำเนินการที่ 9	อ.อุทอง จ.สุพรรณบุรี	<u>"กลุ่มเกษตรกรทำสวนจระเข้สามพัน" (ข้าว)</u> - พัฒนา สาริต และขยายผลเทคโนโลยีการผลิตข้าว โดยเปรียบเทียบเทคนิคการเตรียมดิน + อัตราการใช้เมล็ดพันธุ์ - ทดลองเปรียบเทียบการลดการใช้ปุ๋ยเคมีในนาข้าวโดยใช้ปุ๋ยเคมี + ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ - ทดลองวิธีการใช้ปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพในนาข้าว - การป้องกันกำจัดศัตรูข้าวแบบผสมผสาน (IPM) - จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ระหว่างกลุ่ม - จัดอบรมศึกษาดูงานทั้งใน-นอกสถานที่ <u>"กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ"</u> - ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้ง + ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง เพื่อลดการใช้สารเคมีในผักกินใบ - ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งอย่างเดียว + น้ำหมักชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง - ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้ง + ปุ๋ยเคมี+น้ำหมักชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง ในพืชผักกินผล - ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งอย่างเดียว + น้ำหมักชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงในการผลิตผักกินผล

พื้นที่ดำเนิน การ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
ปี 2543 (ต่อ)		
พื้นที่ดำเนิน การที่ 10	ด.องค์รักษ์ อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี	<u>"กลุ่มเกษตรกรชาวไร่ผัก"</u> 1. ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้ง + ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง เพื่อลดการใช้สารเคมีในผักกินใบ 2. ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งอย่างเดียว + น้ำหมักชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลง 3. ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้ง + ปุ๋ยเคมี+น้ำหมักชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงในพืชผักกินผล 4. ทดสอบเปรียบเทียบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งอย่างเดียว + น้ำหมักชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงในผักกินผล
กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนิน การ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544		
โรงเรียนเกษตรกรบ้านหลัก (กลุ่ม 1) (เครือข่ายการผลิตข้าว)	ด.ท่าฉนวน อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท	1. ศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวแบบลุ่มตอซัง โดยใช้น้ำสกัดชีวภาพในช่วงเตรียมดินและหลังหว่าน + ถั่วเหลือง + ข้าวหว่าน + ข้าวลุ่มตอที่ 1 2. ศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวแบบลุ่มตอซัง โดยใช้น้ำสกัดชีวภาพระหว่างเตรียมดิน + ปุ๋ย 16-20-0 หลังหว่านเมล็ด 20 วัน+ ถั่วเขียว + ข้าวหว่าน + ข้าวลุ่มตอที่ 1 3. ศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวแบบลุ่มตอซัง โดยใช้น้ำสกัดชีวภาพระหว่างเตรียมดิน + ปุ๋ย 16-20-0 + ปุ๋ยชีวภาพอัลจินัว หลังหว่าน 20 วัน+ ยูเรียระหว่างตั้งท้อง + ข้าวหว่าน + ข้าวลุ่มตอที่ 1 4. ศึกษาและทดสอบการผลิตหัวเชื้อที่เหมาะสมเพื่อการผลิตน้ำสกัดชีวภาพ สำหรับแปลงสาธิตการปลูกข้าว 5. ฝึกอบรม 6. ศึกษาดูงาน 7. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มทำสวนเชิงกลัด (เครือข่ายการผลิตข้าว)	ด.เชิงกลัด อ.บางระจัน จ.สิงห์บุรี	1. ศึกษาการผลิตข้าวแบบลุ่มตอซัง 2 รุ่น 1.1 ใช้ น้ำสกัดชีวภาพในช่วงเตรียมดินและหลังหว่าน+ข้าวหว่าน+ข้าวลุ่มตอซังที่ 1+ ลุ่มตอซังที่ 2 1.2 ใช้ น้ำสกัดชีวภาพในช่วงเตรียมดิน+ปุ๋ยเคมี 16-20-0 หลังหว่านเมล็ด 20 วัน+ ข้าวหว่าน+ข้าวลุ่มตอซังที่ 1+ข้าวลุ่มตอซังที่ 2+ ปุ๋ยเคมี 1/2 ของอัตราปกติ + น้ำสกัดชีวภาพแทนปุ๋ยแต่งหน้า 1.3 ใส่ปุ๋ย 19-20-0 +ปุ๋ยอัลจินัวหลังหว่านเมล็ด 20 วัน+ยูเรียช่วงตั้งท้อง+ข้าวหว่าน+ข้าวลุ่มตอซังที่ 1+ลุ่มตอซังที่ 2+ ปุ๋ยเคมี 1/2 ของอัตราปกติ + น้ำสกัดชีวภาพ 2. ศึกษาการใช้ น้ำสกัดชีวภาพในช่วงเตรียมดินและหลังหว่านเมล็ดของข้าวหว่านน้ำตม 3. ศึกษาการใช้ น้ำสกัดชีวภาพในช่วงเตรียมดิน+ปุ๋ยเคมี 16-20-0 หลังหว่านเมล็ด 20 วันของข้าวหว่านน้ำตม 4. ศึกษาและทดสอบการผลิตหัวเชื้อที่เหมาะสม เพื่อผลิตน้ำสกัดชีวภาพสำหรับแปลงสาธิตการปลูกข้าว 5. ฝึกอบรม 6. ศึกษาดูงาน 7. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544 (ต่อ)		
กลุ่มเชิงกลัดพัฒนาสามัคคี (กลุ่ม 1) (เครือข่ายการผลิตข้าว)	ต.เชิงกลัด อ.บางระจัน จ.สิงห์บุรี	- พัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวล้มตอซัง - ศึกษาการใช้น้ำสกัดชีวภาพในช่วงเตรียมดินและหลังหว่านเมล็ด+ถั่วเหลือง+ข้าวหว่าน+ข้าวล้มตอที่1+ข้าวล้มตอที่2 - ศึกษาการใช้น้ำสกัดชีวภาพในช่วงเตรียมดิน+ปุ๋ยเคมี 16-20-0 หลังหว่านเมล็ด 20 วัน+ถั่วเหลือง+ข้าวหว่าน+ข้าวล้มตอที่1 - ศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวล้มตอซัง (ตอที่1, 2 และ3) ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยเคมี (ใช้น้ำสกัดชีวภาพในช่วงเตรียมดิน+ปุ๋ยเคมี 16-20-0+ปุ๋ยอัลจินัวหลังหว่านเมล็ด 20 วัน+ยูเรียระหว่างตั้งท้อง 10 กก./ไร่) - ศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีข้าวหว่านน้ำตามโดยใช้น้ำสกัดชีวภาพระหว่างการเตรียมดินและหลังหว่าน - ศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีข้าวหว่านน้ำตามโดยใช้น้ำสกัดชีวภาพระหว่างการเตรียมดิน+ปุ๋ยเคมี 16-20-0 หลังหว่านเมล็ด 20 วัน - ศึกษาและทดสอบการผลิตหัวเชื้อที่เหมาะสม เพื่อผลิตน้ำสกัดชีวภาพสำหรับแปลงสาธิตการปลูกข้าว - ฝึกอบรม - ศึกษาดูงาน - ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มแม่บ้านพัชตร น้อยเกล้า (เครือข่ายการผลิตข้าว)	ต.พัชตร อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี	- ศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวแบบนาหว่านน้ำตามโดยใช้น้ำสกัดชีวภาพระหว่างการเตรียมดินและใส่ช่วงหลังหว่านเมล็ด - ศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวแบบนาหว่านน้ำตามโดยใช้น้ำสกัดชีวภาพระหว่างการเตรียมดิน+ปุ๋ยเคมี 16-20-0 หลังหว่านเมล็ด 20 วัน - ศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวแบบนาหว่านน้ำตามโดยใช้น้ำสกัดชีวภาพระหว่างการเตรียมดินและหลังหว่านเมล็ด 20 วัน + ข้าวล้มตอที่ 1 - ศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวแบบนาหว่านน้ำตามโดยใช้น้ำสกัดชีวภาพระหว่างการเตรียมดิน+ปุ๋ยเคมี 16-20-0 หลังหว่านเมล็ด 20 วัน+ ข้าวล้มตอที่ 1 - ศึกษาและทดสอบการผลิตหัวเชื้อที่เหมาะสม เพื่อผลิตน้ำสกัดชีวภาพสำหรับแปลงสาธิตการปลูกข้าว - ฝึกอบรม - ศึกษาดูงาน - ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกรทำสวนจระเข้ สามพัน (กลุ่ม 1) (เครือข่ายการผลิตข้าว)	ต.จระเข้สามพัน อ.อุทัย จ.สุพรรณบุรี	- ศึกษาระบบการผลิตข้าวแบบล้มตอซังและการปรับปรุงดินด้วยถั่วเขียว+น้ำสกัดชีวภาพและลดการใช้ปุ๋ยเคมี - ใช้น้ำสกัดชีวภาพในช่วงเตรียมดินและหลังหว่านปลูกถั่วเขียว+ข้าวนาหว่าน+ข้าวล้มตอที่ 1 - ใช้น้ำสกัดชีวภาพในช่วงเตรียมดิน+ปุ๋ยเคมี 16-20-0 หลังหว่านเมล็ด 20 วัน+ถั่วเขียว+ข้าวหว่าน+ข้าวล้มตอที่ 1 - ใช้น้ำสกัดชีวภาพในช่วงเตรียมดิน+ปุ๋ยเคมี 16-20-0 ร่วมกับปุ๋ยอัลจินัวหลังหว่านเมล็ด 20 วัน+ยูเรียช่วงตั้งท้อง+ปลูกถั่วเขียว+ข้าวหว่าน+ข้าวล้มตอที่ 1 - ศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวแบบนาหว่านน้ำตาม ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพช่วงเตรียมดินและหลังหว่านเมล็ด - ศึกษาและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวแบบนาหว่านน้ำตาม ร่วมกับการใช้น้ำสกัด

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544 (ต่อ)		
		ชีวภาพระหว่างการเตรียมดิน+การใช้ปุ๋ยเคมี 16-20-0 หลังหว่านเมล็ด 20 วัน 4. ศึกษาและทดสอบการผลิตหัวเชื้อที่เหมาะสม เพื่อผลิตน้ำสกัดชีวภาพสำหรับแปลง 5. สาธิตการปลูกข้าว 6. ฝึกอบรม 7. ศึกษาดูงาน 8. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกรทำสวนจระเข้สามพัน (กลุ่ม 2) (เครือข่ายการปลูกผัก)	ต.จระเข้สามพัน อ.อุ้มทอง จ.สุพรรณบุรี	1. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีและน้ำสกัดชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงในพืชผักกินผล (มะระจีน, มะเขือเทศ, พริกใหญ่) 2. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีและน้ำสกัดชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงในผักกินใบ (หอมแบ่ง, ผักชี)
ชมรมพืชผักและผลิตภัณฑ์เพื่อสุขภาพ	ต.ดำเนิน มะขามเตี้ย อ.ดำเนิน มะขามเตี้ย จ.กาญจนบุรี	1. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีและน้ำสกัดชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงในผักกินใบ (กุ่มขี้เหล็ก, คะน้า, หอมแบ่ง, ผักชีฝรั่ง, กุ้งขาว) 2. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีและน้ำสกัดชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงในพืชผักกินผล (ฟักเขียว, พริก, มะระจีน)
กลุ่มเกษตรกรชมรมผู้ปลูกผักตำบลองค์พระ (เครือข่ายการปลูกผัก)	ต.องค์พระ อ.ดำเนินช้าง จ.สุพรรณบุรี	1. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีและน้ำสกัดชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงสำหรับการผลิตผักกินผล (มะเขือเทศ, พริกมัน, พริกชี้ฟ้า) 2. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีและน้ำสกัดชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงสำหรับการผลิตผักกินใบ (คะน้า, ขึ้นฉ่าย, ผักชี, หอมแบ่ง)
กลุ่มเชิงกลิตพัฒนาสามัคคี(กลุ่ม 2) (เครือข่ายการปลูกผัก)	ต.เชิงกลิต อ.บางระจัน จ.สิงห์บุรี	1. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีและน้ำสกัดชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงสำหรับการผลิตผักกินผล (แตงกวา, มะระจีน, บวบ) 2. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีและน้ำสกัดชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงสำหรับการผลิตผักกินใบ (ผักบุ้ง, คะน้า)
กลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษบ้านภูน้ำทิพย์ (เครือข่ายการปลูกผัก)	ต.หนองแขม อ.โคกสำโรง จ.ลพบุรี	1. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีและน้ำสกัดชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงสำหรับการผลิตผักกินใบ (กะหล่ำปลี, ขึ้นฉ่าย, กวางตุ้ง, ช่อเต้, คะน้า) 2. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีและน้ำสกัดชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงสำหรับการผลิตผักกินผล (แตงกวา, ถั่วฝักยาว, พริกใหญ่, มะเขือเทศ)
โรงเรียนเกษตรกรบ้านหลั่น (กลุ่ม 2) (เครือข่ายการปลูกผัก)	ต.ท่าฉนวน อ.มโนรมย์ จ.ชัยนาท	1. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีและน้ำสกัดชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงสำหรับการผลิตผักกินใบ (ผักชีฝรั่ง, กะเพรา, โหระพา, ผักชี, คะน้า, ผักชีฝรั่ง, กวางตุ้ง, ผักบุ้งจีน) 2. ศึกษาทดสอบการใช้ปุ๋ยหมักแห้งชีวภาพร่วมกับปุ๋ยเคมีและน้ำสกัดชีวภาพและน้ำหมักสมุนไพรไล่แมลงสำหรับการผลิตผักกินผล (แตงกวา, มะระจีน)
กลุ่มเชิงกลิตพัฒนาสามัคคี (กลุ่ม 3) (เครือข่ายป้าชุมชนและเกษตรผสมผสาน)	ต.เชิงกลิต อ.บางระจัน จ.สิงห์บุรี	1. ศึกษาและพัฒนาคุณภาพการทำน้ำเต้าเจี้ยว 2. ศึกษาและพัฒนาวิธีการเลี้ยงไก่ชนพื้นเมืองที่เหมาะสม โดยใช้วัสดุท้องถิ่น 3. ศึกษาและพัฒนาการเลี้ยงปลาตะเพียนในพื้นที่ร่องสวนผลไม้ 4. ศึกษาและพัฒนาวิธีการเลี้ยงปลาแรดในบ่อ 5. ศึกษาและพัฒนาการเลี้ยงหมูป่าโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น 6. ศึกษาและพัฒนาวิธีการเลี้ยงปลาดุกในบ่อซีเมนต์ 7. สาธิตวิธีการเลี้ยงปลาในบ่อขุด 8. ศึกษาและพัฒนาวิธีการเพาะเห็ดฟางที่เหมาะสม

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544 (ต่อ)		
สมาคมเกษตรกรพัฒนาการเกษตรและสิ่งแวดล้อม (เครือข่ายป่าชุมชนและเกษตรผสมผสาน)	อ.ไพศาลี จ.นครสวรรค์	พัฒนาและสาธิตระบบเกษตรผสมผสาน (ไม้ผล + เลี้ยงสัตว์) สภาพที่ดอนอาศัยน้ำฝน
กลุ่มป่าชุมชนบ้านเขาวาวเทียนทอง (เครือข่ายป่าชุมชนและเกษตรผสมผสาน)	ด.เนินขาม อ.เนินขาม จ.ชัยนาท	1. ศึกษาและพัฒนาวิธีการเลี้ยงหมูไทย, ไก่ไข่, ไก่พันธุ์พื้นบ้าน โดยใช้วัสดุท้องถิ่นที่เหมาะสม 2. ศึกษาและพัฒนาการใช้ไส้กักตื้อภาพกับสวนไม้ผลที่เหมาะสม 3. ศึกษาและพัฒนาวิธีการทำดินซีเมนต์ที่เหมาะสม 4. ศึกษาและพัฒนาการทำตูบแห้ง (บดน้ำพริกและมะละกอแก้ว) 5. ศึกษาการปลูกสมุนไพรในรูปแบบผสมผสานที่เหมาะสม
กลุ่มเกษตรกรเครดิตยูเนียนในพื้นที่ สปก.ลานสัก (เครือข่ายป่าชุมชนและเกษตรผสมผสาน)	ด.น้ำรอบ อ.ลานสัก จ.อุทัยธานี	1. ศึกษาพัฒนาการบดอาหารท้องถิ่นสำหรับสัตว์เลี้ยง 2. ศึกษาพัฒนาการสร้างแหล่งน้ำสำหรับสัตว์ในเขตป่าชุมชน 3. ศึกษาพัฒนาการปลูกสมุนไพรผสมผสานในพื้นที่เขตป่าชุมชน 4. พัฒนาอาชีพนอกภาคการเกษตรให้กับกลุ่มสตรี โดยการทำหัตถกรรม

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 6 – จันทบุรี (สวพ.6)

รับผิดชอบในเขตภาคตะวันออก ครอบคลุมพื้นที่ 7 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี สระแก้ว ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด สำหรับโครงการ SADP มีพื้นที่ดำเนินงานใน 5 จังหวัด

พื้นที่ดำเนินการ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
ปี 2543		
พื้นที่ดำเนินการที่ 1	ด.คูยายหมี่ อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา	1. การทดลองเทคโนโลยีการแปรรูปอาหารโดยใช้วัสดุท้องถิ่น 2. ทดสอบเทคโนโลยีระบบการจัดการดินและน้ำในระบบเกษตรยั่งยืน 3. การฝึกอบรม ด้านการปรับปรุงบำรุงดินและการจัดการน้ำ และการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน 4. การศึกษาดูงานด้านการปรับปรุงและการจัดการน้ำ
พื้นที่ดำเนินการที่ 2	ด.ห้วยใหญ่ อ.บางละมุง จ.ชลบุรี	1. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีเพื่อการปลูกไม้ดอกโดยวิธีการผสมผสานที่เหมาะสมเพื่อลดการใช้สารเคมี 2. การฝึกอบรมด้านการปรับปรุงบำรุงดินและการป้องกันกำจัดศัตรูพืชในระบบการผลิตไม้ดอกและผัก โดยลดการใช้สารเคมี 3. ศึกษาดูงานการผลิตและจำหน่ายไม้ดอก 4. พัฒนาการเสริมสร้างขีดความสามารถของชุมชนด้านการผลิตและจำหน่ายผลผลิตปลอดภัย (ในรูปแบบกองทุนหมุนเวียน)
พื้นที่ดำเนินการที่ 3	ด.คลองพลู กิ่ง อ.เขาคิชฌกูฏ จ.จันทบุรี	1. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีเพื่อการปรับปรุงบำรุงดินและการป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยชีววิธี 2. ฝึกอบรมด้านการป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยเทคโนโลยีชีวภาพ 3. ศึกษาดูงานด้านการผลิตไม้ผลโดยวิธีชีวภาพ
พื้นที่ดำเนินการที่ 4	ด.ตะเคียนทอง กิ่ง อ.เขาคิชฌกูฏ จ.จันทบุรี	1. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีชีวภาพในการผลิตไม้ผลร่วมระบบกับไม้ดอก 2. ฝึกอบรมเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อการผลิตไม้ผลที่ถูกต้อง 3. ศึกษาดูงานการผลิตไม้ผลในสภาพที่ดอน

พื้นที่ดำเนินการ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
ปี 2543 (ต่อ)		
พื้นที่ดำเนินการที่ 5	ต.ท่ากุ่ม อ.เมือง จ.ตราด	1. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยี เพื่อการผลิตไม้ผลโดยไม่ใช้สารเคมี 2. ฝึกอบรมด้านการจัดการดินและน้ำหมักชีวภาพ 3. ศึกษาดูงานด้านการทำเกษตรธรรมชาติ
พื้นที่ดำเนินการที่ 6	ต.ทัพราช อ.ตาพระยา จ.สระแก้ว	1. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อการปลูกพืชร่วมระบบเกษตรทฤษฎีใหม่ 2. จัดฝึกอบรมเรื่องการจัดการปรับปรุงบำรุงดิน 3. ฝึกอบรมเรื่องการป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยชีววิธี + ผลิตน้ำสกัดชีวภาพ 4. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยี เพื่อการจัดการแหล่งน้ำในระดับไร่นาที่มีประสิทธิภาพ 5. ศึกษาดูงานด้านการจัดการบริหารกลุ่ม
พื้นที่ดำเนินการที่ 7	ต.ท่าเกวียน ต.ช่องกุ่ม ต.แซร์อ ต.ทับพริก ต.ห้วยโจด ต.วัฒนานคร อ.วัฒนานคร จ.สระแก้ว	1. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีด้านการป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยเทคนิคชีววิธีที่เหมาะสม 2. ฝึกอบรมเรื่องการปรับปรุงดิน และการจัดการน้ำ 3. ฝึกอบรมด้านการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบชีววิธี 4. ศึกษาดูงานด้านการทำเกษตรธรรมชาติ 5. พัฒนาและทดสอบเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อการจัดการและปรับปรุงแหล่งน้ำในระดับไร่นาเกษตรกรอย่างมีประสิทธิภาพ

กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544		
กลุ่มสหกรณ์เกษตรกรชาตีสระแก้วจำกัด	ต.ท่าเกวียน, ต.ช่องกุ่ม, ต.แซร์อ, ต.ห้วยโจด อ.วัฒนานคร, ต.ทับพริก อ.อรัญประเทศ จ.สระแก้ว	1. ทดสอบเรื่องการปรับปรุงบำรุงดิน ร่วมกับการป้องกันกำจัดศัตรูพืชด้วยเทคโนโลยีชีวภาพในการปลูกหมักอนามัย 2. ทดสอบเรื่องการศึกษาค้นคว้าและหาแนวทางเศรษฐกิจและจุดคุ้มทุนของการใช้เครื่องทุ่นแรงในการผลิตหมักอนามัย 3. การทดสอบการปลูกข้าวอินทรีย์ 4. การฝึกอบรม-การแปรรูปผลไม้, หลักการเลี้ยงปลาในพืชม, การใช้ประโยชน์จากแก๊สชีวภาพ, การสร้างบึงน้ำโดยใช้พลังงานลม, การผสมอาหารสัตว์จากวัตถุดิบในไร่นา, การแปรรูปสมุนไพร 5. การศึกษาดูงาน- การปลูกพืชสมุนไพร, เกษตรธรรมชาติ 6. ธนาคารหมู่บ้านกับป่าชุมชน 7. ประชุมคณะทำงานเพื่อสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรยั่งยืนทัพราช	ต.ทัพราช อ.ตาพระยา จ.สระแก้ว	1. ทดสอบการปรับปรุงการจัดการระบบน้ำและการป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยใช้เทคโนโลยีชีวภาพ 2. ทดสอบศึกษาความเป็นไปได้ในการผลิตข้าวอินทรีย์ที่เหมาะสม 3. ฝึกอบรม-การผลิตน้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพ, การเลี้ยงสัตว์และการผสมอาหารโดยใช้วัสดุในไร่นา, การเลี้ยงปลาในพืชม 4. การศึกษาดูงาน-การผลิตผักและไม้ผลอนามัย, เกษตรธรรมชาติ 5. ประชุมคณะทำงานเพื่อสรุปผลการดำเนินงาน

พื้นที่ดำเนินการ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
ปี 2544 (ต่อ)		
กลุ่มเกษตรกร กรรมทาง เลือกโดย เครือข่าย กลุ่มออม ทรัพย์เพื่อ การพัฒนา	ต.คูยายหมี อ.สนามชัยเขต จ.ฉะเชิงเทรา	1. ทดสอบการปรับปรุงดิน การจัดการระบบน้ำในระบบการปลูกพืชแบบผสมผสาน 2. ทดสอบการผลิตข้าวปลอดภัยจากสารพิษ 3. ฝึกอบรม-การแปรรูปไม้ผลด้วยวิธีดอง, การแปรรูปไม้ผลด้วยวิธีแช่อิ่ม, การแปรรูปขนุน แบบทอดกรอบ 4. การศึกษาดูงาน-การแปรรูปไม้ผล, การปลูกผักอนามัย, เกษตรธรรมชาติ 5. ประชุมคณะทำงานเพื่อสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร ธรรมชาติวัด ญาณ สังวราราม	ต.ห้วยใหญ่ อ.บางละมุง จ.ชลบุรี	1. ทดสอบการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ ร่วมกับการป้องกันกำจัดศัตรูโดยใช้สารสกัดจาก พืช และการปรับปรุงดินโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ 2. ฝึกอบรม-เกษตรธรรมชาติ, การปลูกไม้ดอก, การแปรรูปผลผลิตเกษตร 3. ศึกษาดูงาน-เกษตรธรรมชาติ 4. ประชุมคณะทำงานเพื่อสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร จุลินทรีย์เนื นทราย	ต.เนินทราย อ.เมือง จ.ตราด	1. ศึกษาผลของการใช้ปุ๋ยอินทรีย์น้ำสกัดชีวภาพ และสารสกัดจากพืชควบคุมแมลงศัตรูพืชใน สวนไม้ผล 2. ฝึกอบรม-การใช้สารสกัดจากพืช ในการป้องกันกำจัดโรคและแมลงโดยชีววิธี 3. ศึกษาดูงาน-การแปรรูปสมุนไพร, เกษตรธรรมชาติ 4. ประชุมคณะทำงานเพื่อสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มเกษตรกร ศรีเรือน (กลุ่มเครือ ข่ายเกษตรจุ ลินทรีย์ จ.ตราด)	ต.วังแฉิม อ.มะขาม จ.จันทบุรี	1. จัดทำแปลงสาธิตขยายผลและถ่ายทอดเทคโนโลยีเกษตรยั่งยืน 2. ฝึกอบรม-การใช้สารสกัดจากพืชในการป้องกันกำจัดโรคและแมลง 3. ศึกษา ดูงาน-การขายผลผลิต-การตลาดไม้ผล 4. ประชุมคณะทำงานเพื่อสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่มพัฒนา เกษตรยั่งยืน ชาไทย	ต.ชาไทย กิ่งอ.เขาคิชฌกูฏ จ.จันทบุรี	1. ทดสอบการผลิตไม้ผลให้มีคุณภาพ 2. ฝึกอบรม-การใช้สารสกัดจากพืชในการป้องกันโรคและแมลง 3. ศึกษาดูงานการจัดการสวนไม้ผล
กลุ่มเกษตรกร มันคง ตะเคียนทอง	ต.ตะเคียนทอง กิ่งอ.เขาคิชฌกูฏ จ.จันทบุรี	1. ทดสอบสาธิตการขยายและถ่ายทอดเทคโนโลยีเกษตรยั่งยืน 2. ฝึกอบรม-การใช้สารสกัดจากพืชในการป้องกันโรคและแมลง 3. ศึกษาดูงาน-การจัดการแปลงไม้ดอกไม้ประดับโดยวิธีผสมผสาน 4. ประชุมคณะทำงานเพื่อสรุปผลการดำเนินงาน

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 7 –สุราษฎร์ธานี (สวท.7)

รับผิดชอบในเขตภาคใต้ตอนบน ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัด คือ ประจวบคีรีขันธ์, ชุมพร, ระนอง, สุราษฎร์ธานี, พังงา, ภูเก็ต, กระบี่ และ นครศรีธรรมราช สำหรับโครงการ SADP ดำเนินการในพื้นที่ 2 จังหวัดคือ สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช

พื้นที่ดำเนินการ	สถานที่	กิจกรรมหลัก
ปี 2543		
พื้นที่ดำเนินการที่ 1	ต.ท่าอุแท อ.กาญจนดิษฐ์ จ.สุราษฎร์ธานี	1. โครงการเกษตรผสมผสานเพื่อนำไปสู่การเกษตรยั่งยืน โดยการปลูกไม้ผลต่างระดับ + พืชสมุนไพร + ผักพื้นเมือง + สัตว์เลี้ยงพื้นบ้าน 2. โครงการทดลองปลูกผักปลอดสารพิษ + การป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน 3. โครงการสาธิตการทำปุ๋ยหมักโดยใช้เศษเหลือจากฟาร์ม 4. โครงการฝึกอบรมและทัศนศึกษาดูงาน เพื่อเพิ่มศักยภาพของชุมชน
พื้นที่ดำเนินการที่ 2	ต.เขาถ่าน อ.ท่าฉาง จ.สุราษฎร์ธานี	1. โครงการสาธิตการทำเกษตรผสมผสานเพื่อนำไปสู่การเกษตรยั่งยืน 2. โครงการปลูกข้าวอินทรีย์ 3. โครงการทดสอบสาธิตการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ (ใช้กับไม้ผล) 4. ฝึกอบรม/ ศึกษาดูงาน
พื้นที่ดำเนินการที่ 3	ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี	1. วิจัยและพัฒนา รูปแบบของระบบเกษตรผสมผสานที่นำไปสู่การเกษตรยั่งยืน โดยการผสมผสานการปลูก ผัก + ไม้ผล + สัตว์เลี้ยง 2. ทดสอบสาธิตการปลูกไม้ผลหลายชนิดร่วมกับระบบยางพารา 3. สาธิตการทำปุ๋ยหมัก โดยใช้เศษเหลือจากฟาร์ม 4. ฝึกอบรม/ ศึกษาดูงาน
พื้นที่ดำเนินการที่ 4	ต.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ. นครศรี ธรรมราช	1. ศึกษารูปแบบและคุณสมบัติของระบบการเกษตรผสมผสานที่เหมาะสม ที่นำไปสู่การเกษตรที่ยั่งยืน 2. ทดสอบสาธิตการปลูกผักปลอดสารพิษ 3. การทำปุ๋ยหมัก โดยใช้เศษเหลือจากฟาร์ม 4. ฝึกอบรม/ ศึกษาดูงาน
พื้นที่ดำเนินการที่ 5	ต.เกาะหวด อ.ปากพะนึ่ง จ.นครศรี ธรรมราช	1. ทดสอบสาธิตระบบเกษตรผสมผสานในหลายรูปแบบ เพื่อนำไปสู่การเกษตรที่ยั่งยืน 2. โครงการศึกษารูปแบบการผลิตข้าวแบบครบวงจร 3. โครงการสาธิตการทำปุ๋ยหมักโดยใช้เศษเหลือจากฟาร์ม 4. ฝึกอบรมเสริมสร้างศักยภาพให้กับองค์กรชุมชน
กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544		
กลุ่มเกษตรกรท่าอุแท	ต. ท่าอุแท อ.กาญจนดิษฐ์ จ.สุราษฎร์ธานี	1. ศึกษาการปลูกไม้ผลผสมผสานที่มีเรือนยอดต่างระดับ (ลองกอง + มังคุด + สละ + ลิ้นจี่) ร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ (ไก่ + ปลา + หมู) 2. ศึกษาการเพาะเห็ดรวมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ (เห็ดฟาง, นางฟ้า, พุทรา) 3. ศึกษาการปลูกผักโดยใช้น้ำสกัดชีวภาพ + ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยชีวภาพ 4. ศึกษาการทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยชีวภาพ 5. ฝึกอบรม-การทำปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ, การเพาะเห็ด 6. ศึกษาดูงาน-การทำปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ, การเพาะเห็ด, การปลูกพืชร่วมยาง
กลุ่มเกษตรกรตำบลเขาถ่าน	ต.เขาถ่าน อ.ท่าฉาง จ.สุราษฎร์ธานี	1. ศึกษารูปแบบเกษตรผสมผสานที่มียางพาราเป็นหลัก ร่วมกับการปลูกข้าว ไม้ผล + เป็ด + ปลา 2. ศึกษาการเพาะเห็ดจากทะลายปาล์มน้ำมัน ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ 3. ศึกษาการทำปุ๋ยหมัก และน้ำสกัดชีวภาพ 4. ศึกษาการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน (IPM) ในนาข้าว 5. ฝึกอบรม-การเพาะเห็ด

กลุ่ม เกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544 (ต่อ)		
		6. ศึกษาดูงาน-การปลูกพืชร่วมนา 7. การเลี้ยงสัตว์ป้าหายาก
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลบ้าน ยาง	ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี	1. ศึกษาเปรียบเทียบการปลูกพืชแบบผสมผสาน 2. ศึกษาการเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรผสมผสาน 3. ศึกษาทดสอบการทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยชีวภาพ 4. ฝึกอบรมการทำปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ, การเพาะเห็ด, การปลูกพืชร่วมยาง 5. ศึกษาดูงาน-การทำปุ๋ยหมัก, น้ำสกัดชีวภาพ, การเพาะเห็ด, การปลูกพืชร่วมยาง
กลุ่ม เกษตรกร ไม้เรียง	ต.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ. นครศรีธรรมราช	1. ศึกษารูปแบบเกษตรผสมผสาน โดยมีไม้ผล + ผักพื้นเมือง + ไก่ + เป็ด 2. ศึกษาการปลูกไม้ผลร่วมกับการเลี้ยงปลาแบบปล่อย 3. ศึกษาการปลูกไม้ผลบนคันดิน + ปลา (เสริมแปลงเดิม) 4. ศึกษาการปลูกไม้ผล + การเพาะเห็ด + การเลี้ยงไก่ + การเลี้ยงปลา 5. ศึกษาสวนผสม + ผักพื้นบ้าน + การเลี้ยงไก่ + การเลี้ยงปลา (เสริมแปลงเดิม + ใหม่) 6. ศึกษาการปลูกไม้ผลร่วมผักพื้นเมือง + การเลี้ยงเป็ด 7. ศึกษาการปลูกไม้ผล + ผักพื้นบ้าน
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลเกาะ หวด	ต.เกาะหวด อ.ปากพนัง จ. นครศรีธรรมราช	1. ศึกษารูปแบบเกษตรผสมผสานที่เหมาะสม 2. ศึกษาการปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นบนร่องสวน ในสภาพพื้นที่เสี่ยงต่อน้ำท่วม 3. ทดสอบการปลูกผักโดยลดการใช้สารเคมี 4. ศึกษาการเลี้ยงปลาในร่องสวน / ปอในสวนผลไม้ 5. ศึกษาการเลี้ยงไก่พื้นบ้าน / นกกระทา 6. ศึกษาการเพาะเห็ด 7. ศึกษาการทำและใช้น้ำสกัดชีวภาพในการผลิตข้าว, ผัก และไม้ผล 8. ศึกษาเวลาปลูก วิธีการปลูก และการใส่ปุ๋ยที่เหมาะสมสำหรับข้าวในพื้นที่ที่มีปัญหาน้ำท่วม 9. ศึกษาดูงาน-การดูงานปลูกผัก, ไม้ผล, ข้าว, - การแปรรูปผลผลิต 10. ศึกษาอบรม-การเพาะเห็ด, การเพาะพันธุ์
ปี 2545		
กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	ระบบการผลิต
กลุ่มเกษตรกรท่าอาน (กลุ่มเดิม)	ต. ท่าอาน อ.กาญจนดิษฐ์ จ.สุราษฎร์ธานี	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลเขาถ่าน (กลุ่มเดิม)	ต.เขาถ่าน อ.ท่าฉาง จ.สุราษฎร์ธานี	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลบ้านยาง (กลุ่มเดิม)	ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรไม้เรียง (กลุ่มเดิม)	ต.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ. นครศรีธรรมราช	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลเกาะหวด (กลุ่มเดิม)	ต.เกาะหวด อ.ปากพนัง จ. นครศรีธรรมราช	เกษตรผสมผสาน

สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตร เขตที่ 8 –สงขลา (สวพ.8)

รับผิดชอบในเขตภาคใต้ตอนล่าง ครอบคลุมพื้นที่ 7 จังหวัด คือ สงขลา, พัทลุง, ตรัง, สตูล, ปัตตานี, ยะลา และนราธิวาส

กลุ่ม เกษตรกร	พื้นที่ดำเนิน การ	กิจกรรมหลัก
ปี 2543		
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลท่าหิน	ต. ท่าหิน อ.สทิงพระ จ.สงขลา	1. การพัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีชีวภาพเพื่อกำจัดหอยเชอรี่ในระบบเกษตรยั่งยืน 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีชีวภาพด้านปรับปรุงบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยหมัก
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลเกาะ ใหญ่	ต.เกาะใหญ่ อ.กระแสสินธุ์ จ.สงขลา	1. พัฒนาระบบการปลูกพืชดั้งเดิมให้เหมาะกับท้องถิ่น 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการเลี้ยงเปิดไข่ในระบบเกษตรยั่งยืนเพื่อเสริมรายได้ โดยใช้วัสดุ ท้องถิ่น
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลทุ่งนุ้ย	ต.ทุ่งนุ้ย อ.ควนกาหลง จ.สตูล	1. ศึกษาการปลูกพืชต่างระดับร่วมระบบยางพารา 2. ฝึกอบรม/ ศึกษาดูงาน 3. การปลูกพืชต่างระดับร่วมระบบยางพารา
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลสะพาน ไม้แก่น	ต.สะพานไม้แก่น อ.จะนะ จ. สงขลา	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการทำปุ๋ยหมัก โดยใช้วัสดุท้องถิ่นเพื่อปรับปรุงบำรุงดิน 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการผลิตผักร่วมระบบกับพืชไร่ 3. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการปลูกผักพื้นบ้านร่วมระบบที่เหมาะสมกับพันธุ์พืชหลายชนิด 4. ฝึกอบรมการปลูกพืชแบบผสมผสาน + การทำปุ๋ยหมัก
กลุ่ม เกษตรกร นาหว้า	ต.นาหว้า อ.จะนะ จ. สงขลา	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีเพื่อการผลิตพืชเศรษฐกิจแบบผสมผสาน 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตหญ้าเลี้ยงสัตว์ร่วมระบบอย่างยั่งยืน 3. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการเลี้ยงโคขุนโดยใช้วัสดุท้องถิ่น 4. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีเพื่อการเลี้ยงปลาแบบปล่อย
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลลำปำ	ต.ลำปำ อ.เมือง จ.พัทลุง	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการสร้างบ่อหมัก เพื่อใช้วัสดุท้องถิ่นเพิ่มคุณค่าอาหารของโคนมใน ฤดูน้ำท่วม 2. ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เรื่องการสร้างบ่อหมัก
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลลิบง	ต.เกาะลิบง อ.กันตัง จ.ตรัง	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการปลูกพืชคลุมดินในระบบการผลิตเกษตรยั่งยืน ร่วมระบบสวน ยางพารา 2. ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เรื่องการดูแลรักษาสวนยาง
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลแม่ลาน	ต.แม่ลาน อ.แม่ลาน จ.ปัตตานี	1. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีการผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต 2. พัฒนา + ทดสอบเทคโนโลยีด้านการผลิตโดยเน้นรักษาสมดุลธรรมชาติ+การใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม 3. ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน เรื่องการผลิตข้าวอินทรีย์
ปี 2544		
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลท่าหิน	ต. ท่าหิน อ.สทิงพระ จ.สงขลา	1. ศึกษากระบวนการผสมผสานร่วมกับการเลี้ยงสุกรพ้องพันธุ์แม่พันธุ์และการเลี้ยงเปิด 2. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลเกาะ ใหญ่	ต.เกาะใหญ่ อ.กระแสสินธุ์ จ.สงขลา	1. ศึกษาการแปรรูปผลผลิตข้าวซ้อมมือ 2. ศึกษาการเลี้ยงไก่พื้นเมืองในสวนยาง 3. จัดฝึกอบรม 4. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลทุ่งนุ้ย	ต.ทุ่งนุ้ย อ.ควนกาหลง จ.สตูล	1. ศึกษากระบวนการผสมผสานที่มีไม้ผลต่างระดับ ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ 2. ศึกษาการจัดทำตลาดสีเขียว 3. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน

กลุ่ม เกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	กิจกรรมหลัก
ปี 2544 (ต่อ)		
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลสะพาน ไม้แก่น	ต.สะพานไม้แก่น อ.จะนะ จ. สงขลา	1. ศึกษาการผลิตสารสกัดชีวภาพเพื่อป้องกันกำจัดศัตรูพืช 2. ผักอบรม 3. ศึกษาดูงาน 4. ประชุมสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่ม เกษตรกร นาหว้า	ต.นาหว้า อ.จะนะ จ. สงขลา	1. ศึกษาการพัฒนาในระบบเกษตรผสมผสานร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพ 2. ศึกษาการเลี้ยงไก่และปลาในระบบเกษตรผสมผสาน 3. ศึกษาการทำน้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพ 4. ศึกษาการเลี้ยงโคขุนโดยใช้วัสดุท้องถิ่น 5. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลลำปำ	ต.ลำปำ อ.เมือง จ.พัทลุง	1. ศึกษาการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพเพื่อเพิ่มคุณภาพอาหาร หมัก 2. ศึกษาการทำบ่อหมักเพื่อเพิ่มคุณภาพอาหารหมักสำหรับโคนม 3. ประชุมคณะทำงานเพื่อปรับปรุงผลการดำเนินงาน
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลลิบง	ต.เกาะลิบง อ.กันตัง จ.ตรัง	1. ศึกษาในระบบเกษตรผสมผสานโดยมียางพาราเป็นหลักร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลแม่ลาน	ต.แม่ลาน อ.แม่ลาน จ.ปัตตานี	1. ศึกษาการผลิตข้าวอินทรีย์ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพและปุ๋ยชีวภาพ 2. ศึกษาการป้องกันกำจัดปูและหนูในนาข้าวโดยวิธีกล 3. ศึกษาการป้องกันกำจัดศัตรูข้าวโดยชีววิธี 4. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน
กลุ่ม เกษตรกร ตำบลท่าแค	ต.ท่าแค อ.เมือง จ.พัทลุง	1. ศึกษาการทำยู้งฉางในการถนอมอาหารเพื่อเพิ่มคุณภาพสำหรับโคนม 2. พัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ร่วมกับการใช้น้ำสกัดชีวภาพ 3. ประชุมคณะทำงานสรุปผลการดำเนินงาน
ปี 2545		
กลุ่มเกษตรกร	พื้นที่ดำเนินการ	ระบบการผลิต
กลุ่มเกษตรกรตำบลท่าหิน (กลุ่มเดิม)	ต. ท่าหิน อ.สทิงพระ จ.สงขลา	ข้าว + IPM
กลุ่มเกษตรกรตำบลเกาะใหญ่ (กลุ่มเดิม)	ต.เกาะใหญ่ อ.กระแสสินธุ์ จ.สงขลา	เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลทุ่งนุ้ย (กลุ่มเดิม)	ต.ทุ่งนุ้ย อ.ควนกาหลง จ.สตูล	ไม้ผล + เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลสะพานไม้แก่น (กลุ่มเดิม)	ต.สะพานไม้แก่น อ.จะนะ จ. สงขลา	เกษตรผสมผสาน + ปศุสัตว์
กลุ่มเกษตรกรนาหว้า (กลุ่มเดิม)	ต.นาหว้า อ.จะนะ จ. สงขลา	ยาง + เกษตรผสมผสาน
กลุ่มเกษตรกรตำบลลำปำ (กลุ่มเดิม)	ต.ลำปำ อ.เมือง จ.พัทลุง	เกษตรผสมผสาน + ปศุสัตว์
กลุ่มเกษตรกรตำบลลิบง (กลุ่มเดิม)	ต.เกาะลิบง อ.กันตัง จ.ตรัง	พืชต่างระดับ
กลุ่มเกษตรกรตำบลแม่ลาน (กลุ่มเดิม)	ต.แม่ลาน อ.แม่ลาน จ.ปัตตานี	การผลิตข้าวอินทรีย์
กลุ่มเกษตรกรตำบลท่าแค (กลุ่มใหม่)	ต.ท่าแค อ.เมือง จ.พัทลุง	ปศุสัตว์

ภาคผนวก ข.

(ร่าง) กรอบโจทย์วิจัยและพัฒนา เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน *

1. แนวทางและนโยบายในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน
2. กระบวนการเรียนรู้และการจัดการเพื่อพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน
3. เกษตรกรรมยั่งยืนกับการศึกษาและชีวิตทางเลือก
4. การพัฒนาองค์กร/ สถาบันเกษตรกับเกษตรกรรมยั่งยืน
5. องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการจัดการกระบวนการผลิต-การแปรรูป
6. การฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศ เพื่อเอื้อต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน
7. การเชื่อมโยงผู้ผลิต-ผู้บริโภค การพัฒนาธุรกิจชุมชน และการดำเนินงานเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรรมยั่งยืน

กรอบที่ 1 แนวทางและนโยบายในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด: แนวทางในการจัดอุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งในระดับชุมชน สังคม ประเทศ

โจทย์:

- การศึกษาปัจจัยในเชิงโครงสร้างที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น กฎหมาย และทิศทางการพัฒนาสังคมของระบบโลก นโยบายภาครัฐ
- ความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจในการทำเกษตรยั่งยืน และผลกระทบต่อ GDP ของประเทศ
- เกษตรกรรมยั่งยืนกับการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชาติ
- เกษตรกรรมยั่งยืนกับการลดค่าใช้จ่ายภาครัฐ
- ความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรรมยั่งยืนกับผลกระทบต่อเศรษฐกิจมหภาค

กรอบที่ 2 กระบวนการเรียนรู้และการจัดการเพื่อพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด: ฐานคิดและการปรับตัวของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาและส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อให้เกิดการยอมรับแนวคิดและขยายผล รวมทั้งการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

โจทย์:

- การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดการยอมรับและขยายผลเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกร
- รูปแบบ/ แนวทางการสนับสนุนให้เกิดกลุ่ม (node) ที่เป็นแม่แบบเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนที่ชัดเจน หลากหลาย และเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย
- จะเชื่อมโยงการทำงานระหว่างนักวิชาการ และเกษตรกรอย่างไร ให้เกิดการทดลองทำวิจัยและปฏิบัติการร่วมกันในการพัฒนาความรู้/ เทคนิคด้านเกษตรกรรมยั่งยืนให้เกิดความชัดเจน สามารถอธิบายได้อย่างมีเหตุผล เช่นเรื่องสารชีวภาพ
- โครงสร้างการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรยั่งยืนในพื้นที่ (อาทิ บริบททางสังคม-ชุมชน สถานภาพของเกษตรกร ภาวะหนี้สิน ศักยภาพชุมชน เป็นต้น)

* รวบรวมจากการดำเนินงานโครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว. ในประเด็นเกษตรกรรมยั่งยืน

กรอบที่ 3 เกษตรกรรมยั่งยืนกับการศึกษาและชีวิตทางเลือก

ฐานคิด : การเชื่อมโยงผู้เกี่ยวข้องเป็นเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนทุกระดับ

โจทย์ :

- การวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับต่างๆ
- จะทำให้เกิดการรวบรวมองค์ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนจากพื้นที่/ ชุมชน และโยงเนื้อหาเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนได้อย่างไร (หลักสูตรท้องถิ่น)
- จะจัดกระบวนการเรียนรู้นอกโรงเรียนอย่างไรให้เกษตรกรมีความเข้าใจในระบบนิเวศ และสามารถทำการเกษตร ปลอดภัยตามหลักภูมิปัญญาท้องถิ่น

กรอบที่ 4 การพัฒนาองค์กร/ สถาบันเกษตรกรกับเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด : ทำอย่างไรให้เกิดการพัฒนาองค์กร/ สถาบันเกษตรกร ให้เกิดการปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรมในการยอมรับระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กร/ สถาบันเกษตรกร

โจทย์ :

- การรวบรวมองค์ความรู้และการจัดระบบการถ่ายทอดความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน (กระบวนการเรียนรู้สู่เกษตรกรรมยั่งยืน)
- การศึกษารูปแบบกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดทำแผนเพื่อพัฒนาสถาบันเกษตรกรในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนระดับชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วม
- กระบวนการบริหารทรัพยากรของรัฐในการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนโดยองค์กรชุมชน
- การพัฒนากลุ่ม เครือข่าย และกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาไปสู่เกษตรกรรมยั่งยืน (เช่น การทำงานแบบมีส่วนร่วม การบริหารจัดการกลุ่ม การพัฒนาผู้นำ การเชื่อมโยงเครือข่าย)

กรอบที่ 5 องค์ความรู้และภูมิปัญญาในการจัดการกระบวนการผลิต-การแปรรูป

ฐานคิด : การพัฒนาเทคโนโลยีด้านเกษตรกรรมยั่งยืน ที่ยึดปรัชญา/ แนวคิดของเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น ไม่ผูกขาด ช่วยลดค่าใช้จ่ายของเกษตรกร

โจทย์ :

- การประมวล รวบรวมข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีด้านเกษตรกรรมยั่งยืน และทำให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
- จะมีแนวทางในการพัฒนาเทคโนโลยีที่พึ่งตนเองและเหมาะสมกับพื้นที่ วัฒนธรรมท้องถิ่นได้อย่างไร
- จะมีแนวทางในการพัฒนากระบวนการทำงานระดับเครือข่าย ที่สามารถเชื่อมโยงเทคโนโลยีของกลุ่มต่างๆ ได้อย่างไร เช่น ขบวนการเมล็ดพันธุ์เกษตรอินทรีย์
- การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อทดแทนการใช้เคมีเกษตรกร
 - * ปุ๋ยชีวภาพที่มาจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นหรือของเหลือใช้
 - * การควบคุมป้องกันศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ เช่น การใช้สมุนไพร
- การสำรวจและรวบรวมพันธุ์กรรมท้องถิ่น
- การผสมพันธุ์และปรับปรุงพันธุ์พืช-สัตว์พื้นบ้าน

กรอบที่ 6 การฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศ เพื่อเอื้อต่อการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด : จะมีรูปแบบการจัดการอย่างไรกับการเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดอย่างยั่งยืน โดยมองความเชื่อมโยงระหว่างคนกับฐานทรัพยากร และพลวัตการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

โจทย์ :

- การประมวลองค์ความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับระบบเกษตรบนที่สูง และการจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนต่างๆ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาระบบความคิด การเรียนรู้ของเกษตรกร-ชุมชน เช่น ระบบไร่มนุษย์เราจะปรับเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
- ปัญหาการขยายพื้นที่เพาะปลูกในเขตต้นน้ำ หรือการทำการเพาะปลูกขนาดใหญ่ (เช่น กรณีสวนส้มในภาคเหนือ) กับปัญหาสภาพแวดล้อม
- การบำรุงดินโดยชีววิธี
- การส่งเสริมและพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่เหมาะสมกับภูมิโนเวศ/ ลุ่มน้ำ (รูปแบบการใช้ที่ดินที่สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรภายใต้ระบบเกษตรรูปแบบต่างๆ)

กรอบที่ 7 การเชื่อมโยงผู้ผลิต-ผู้บริโภค การพัฒนาธุรกิจชุมชน และการดำเนินงานเชิงพาณิชย์ของเกษตรกรรมยั่งยืน

ฐานคิด : ทำอย่างไรจะเชื่อมโยงผู้ผลิต-ผู้บริโภคให้เข้มแข็งและหนุนช่วยกัน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มเกษตรกรและผู้บริโภคในการจัดการผลผลิตเกษตรยั่งยืน โดยมีเป้าหมายคือ ความมั่นคงทางอาหาร สุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมการเมืองและสิ่งแวดล้อม

โจทย์ :

- รูปแบบและระบบการส่งเสริมที่จะช่วยสร้างกระแสผู้บริโภคที่สอดคล้องกับปรัชญาและระบบการผลิตของเกษตรกรรมยั่งยืน
 - * ข้อจำกัด ปัญหา และความต้องการของผู้บริโภค (ข้อมูลผู้บริโภค)
- รูปแบบของตลาด/ ช่องทางการตลาดสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืน (การตลาดทางเลือก) ที่จะช่วยลดต้นทุนการจัดการตลาด
- ข้อจำกัดและปัจจัยเอื้อของเกษตรกรในการเข้าสู่ระบบมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกษตรกรรมยั่งยืน/ เกษตรอินทรีย์

ภาคผนวก ข.

เว็บไซต์ที่เป็นแหล่งค้นหาข้อมูล-ความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน และเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง

เว็บไซต์	หน่วยงาน	ข้อมูล
http://mccweb.agri.cmu.ac.th/mccwwwthai/research	ศูนย์เพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ ม.เชียงใหม่	งานวิจัยและพัฒนาด้านระบบเกษตรยั่งยืน
www.suphanapoom-sa.net	โครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ภูมิโนแควศนุพรรณภูมิ	การดำเนินงานโครงการฯ, โครงการวิจัยและพัฒนาในภูมิโนแควศนุพรรณภูมิ
www.greennetorganic.com	กรีนเนท	ความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ เกษตรยั่งยืน ทั้งในและต่างประเทศ, เครือข่ายเกษตรอินทรีย์, ทำเนียบผู้ผลิต-ร้านกรีน
http://biodiversity.bitec.or.th	ศูนย์ความหลากหลายทางชีวภาพ ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ	งานวิจัยเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีชีวภาพ
www.itdoa.com	ศูนย์สารสนเทศการเกษตร กรมวิชาการเกษตร	สาระทางด้านวิชาการเกษตร และผลงานของกรมวิชาการเกษตรและหน่วยงานในสังกัด
www.chaipat.or.th	มูลนิธิชัยพัฒนา	เกษตรทฤษฎีใหม่
www.greenag.org	โครงการพัฒนาเกษตรยั่งยืน กรมวิชาการเกษตร	ข้อมูลเกษตรยั่งยืน (ผู้เกี่ยวข้อง, เทคโนโลยี, กิจกรรม, ข้อมูลการตลาด)
www.greenpeacesoutheastasia.org	กรีนพีซ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้	จีเอ็มโอ และอื่นๆ
www.doa.go.th	กรมวิชาการเกษตร	ข้อมูลการเกษตรทั่วไป
www.doae.go.th	กรมส่งเสริมการเกษตร	ข้อมูลการเกษตรทั่วไป
www.oae.go.th	สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร	ข้อมูลการเกษตรทั่วไป
www.moac.go.th	กระทรวงเกษตรและสหกรณ์	ข้อมูลการเกษตรทั่วไป
www.greenworld.or.th	มูลนิธิโลกสีเขียว	เรื่องราวข่าวสารต่างๆ ด้านสภาพแวดล้อม และประเด็นเชื่อมโยง เช่น ทรัพยากร เกษตร พลังงาน จีเอ็มโอ ฯลฯ
www.thaingo.org	เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนไทย	เผยแพร่ข่าวสาร กิจกรรมขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในหลากหลายประเด็น อาทิ ชุมชน เกษตรกรรมยั่งยืน และอื่นๆ
www.tfrc.co.th	บริษัท ศูนย์วิจัยกสิกรรมไทย จำกัด	คอลัมน์เกษตรกรรม : ให้ข้อมูล บทความ/บทสรุปที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสินค้า ตลาดสินค้าเกษตร
www.emkyusei.com	บริษัท อี เอ็ม คิวเซ จำกัด	ข้อมูลเกี่ยวกับจุลินทรีย์อีเอ็ม, ปุ๋ยชีวภาพ
www.kalathai.com	มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค	ข้อมูลด้านสุขภาพ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้บริโภคจากวารสาร "ฉลาดซื้อ"
www.rdmnet.org	โครงการประสานงานวิจัยเพื่อพัฒนาสังคม สกว.	ห้องย่อย : เกษตรกรรมยั่งยืน นำเสนอบทความ-ข่าวสาร ความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้อง

เว็บไซต์	หน่วยงาน	ข้อมูล
www.vijai.org	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค	งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาทิ เกษตรกรรมยั่งยืน การท่องเที่ยว ฯลฯ
www.codil.or.th	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)	ความเคลื่อนไหว งานวิจัยและพัฒนา เกี่ยวกับ ชุมชนเข้มแข็ง กระบวนการชาวบ้าน/ ชุมชนพึ่งตนเอง ทั้ง 4 ภาค
www.hsri.or.th	สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.)	ผลงานวิจัย ที่ สวรส. สนับสนุนทุน ในประเด็นที่ เกี่ยวข้องกับสุขภาพ (บางประเด็นเกี่ยวข้องกับการเกษตรโดยตรง)
http://brt.biotech.or.th	โครงการพัฒนาองค์ความรู้และ ศักยภาพนโยบายการจัดการทรัพยากร ชีวภาพในประเทศไทย (โครงการ BRT)	โครงการวิจัยด้านทรัพยากรชีวภาพ
www.idd.go.th	กรมพัฒนาที่ดิน	ข้อมูลด้านวิชาการพัฒนาที่ดิน ผลงานวิจัยของ กรมพัฒนาที่ดิน
www.mstda.or.th	สนง.พัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.)	มีฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น และเกษตรกรรม กับอาชีพที่ยั่งยืน, ฐานข้อมูลระบบงานวิจัย ประเทศไทย
www.nrct.go.th	สนง.คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ	ข้อมูลงานวิจัยต่าง ๆ, ศูนย์วิจัยและควบคุมศัตรู พืชโดยชีววิธีแห่งชาติ
www.ipmthailand.org	โครงการกำจัดศัตรูพืชแบบผสม ผลานในประเทศไทย (IPM DANIDA) กรมวิชาการเกษตร	การป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน (IPM)
www.thaiorganiccrop.org	ชุดโครงการวิจัยเพื่อพัฒนา เทคโนโลยีการผลิตและการตลาดผัก สู่ระบบเกษตรอินทรีย์ สนับสนุน โดยสกว.วิจัยแห่งชาติ	ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น
www.thairice.org	มูลนิธิข้าวไทย ในพระบรม ราชูปถัมภ์	การดำเนินกิจกรรมเรื่องข้าว เช่น วิทยาลัยข้าว ไทย
www.biothai.net	องค์กรความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาไทย (BIOTHAI)	การดำเนินงานเพื่อปกป้องทรัพยากรชีวภาพและ ภูมิปัญญาไทย เช่น กรณีข้าวหอมมะลิ พ.ร.บ. สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์
www.thaiagro.com	ชมรมเกษตรปลอดสารพิษ	เสนอข่าวสารข้อมูล ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการ เลี้ยงสัตว์และปลูกพืชในแนวทางปลอดสารพิษ

หมายเหตุ : จาก www.doa.go.th สามารถเชื่อมโยง (link) ต่อไปยังเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนในต่าง ประเทศได้ อาทิ

- Grazing Sustainable Farming Connection
- The Source Book of Sustainable Agriculture
- SUSTAG-L : Principles of Sustainable Agriculture Email List

- Sustainable Agriculture Articles
- Sustainable Agriculture Farming Systems
- Sustainable Agriculture Network
- Sustainable Agriculture Network : USDA
- Sustainable Agriculture Newsletter : University of California Sustainable Agriculture Research and Education Program
- Sustainable Agriculture Organization and Publication : ATTRA
- Sustainable Agriculture Research and Education Program : University of California
- Sustainable Cropping Systems Research Study (SCORE)
- Sustainable Farming Connection
- Sustainable Practices for Vegetable Production in the South
- Sustainable Systems of Agriculture Production :CIPAV
- Sustainable Technology and Renewable Energy :Solstice
- Natural Resources and Sustainable Agriculture systems Scientific Directory : U.S. Agriculture Research Service
- Nebraska Sustainable Agriculture society
- Center for Sustainable Systems
- Cyber-Farm : Small, Part-time and Sustainable Agriculture
- USDA Sustainable Agriculture Research and Education Program : National Projects database

ตัวอย่างเช่น www.attra.org (Appropriate Technology Transfer for Rural Areas) เป็นโครงการของ National Center for Appropriate Technology ที่ให้ข้อมูลด้านเทคนิคการทำเกษตรอินทรีย์/ เกษตรกรรมยั่งยืน ที่เผยแพร่ให้กับเกษตรกรชาวอเมริกัน (จดหมายข่าว มาตรฐานเกษตรอินทรีย์, ปีที่ 3, ฉบับที่ 1-2 (มกราคม-มิถุนายน 2544))

นอกจากนี้สามารถค้นหา (search) เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง จากคำสำคัญ เช่น sustainable agriculture, organic farming, biodynamic agriculture, alternative farming, natural farming เป็นต้น อาทิ

- www.biodynamic.com (Biodynamic Farming and Gardening Association)
- www.ofrf.org (Organic Farming Research Foundation)
- www.ifoam.org (International Federation of Organic Agriculture Movements; IFOAM)